

Борис Чижевський

ЗБІРКА

ВИБРАНИХ ПРАЦЬ

(2014–2020 роки)

Київ
Парламентське видавництво
2021

УДК 37.01(477)(081)
Ч-59

Рецензенти:

*УДОД Олександр Андрійович,
доктор історичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України,
завідувач відділу української історії Інституту історії України
Національної академії наук України*

*ЖИЛЯЄВ Ігор Борисович,
доктор економічних наук, завідувач відділу
економіки вищої освіти Інституту вищої освіти
Національної академії педагогічних наук України*

*ОВЧАРЕНКО Петро Дмитрович,
старший науковий співробітник, кандидат історичних наук*

*СИМАХОВА Анастасія Олексіївна,
доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри
міжнародної економіки Національного авіаційного університету*

Борис ЧИЖЕВСЬКИЙ
(Чижевський Борис Григорович)
ORCID ID:0000-0002-7878-1180

Чижевський Борис
Ч-59 Збірка вибраних праць (2014–2020 роки). — К. : Парлам.
вид-во, 2021. — 616 с.
ISBN 978-966-922-200-8

Збірка вибраних праць, рекомендованих для політиків, державних службовців, наукових, науково-педагогічних, педагогічних працівників, батьків, учнів та студентів.

УДК 37.01(477)(081)

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	6
Окремі проблеми розвитку законодавства та концептуальних основ у сфері освіти	8
Возвеличений учитель — успішна держава	19
Народний учитель — герой України	39
Педагогічний прометей	51
Сподвижник фундаментальної педагогіки	64
Методологічні засади управління загальноосвітнім закладом освіти	99
Діалектика співвідношення пізнання і знання у процесі формування всебічно розвиненої особистості	104
Сучасні тенденції розвитку освіти і науки: український вимір	115
Українська освіта потребує повноцінного фінансування та розвитку	132
Роби з нами, роби, як ми, роби краще нас	146
Поступальний розвиток сфери науки і освіти — запорука утвердження нації	158
Україна очікує змістовної системної праці та співпраці	168
Чому в Україні ігнорується волевиявлення українського народу?	177

Навчальний підручник — основні вимоги до нього	186
Сучасні виміри щодо визначення підстав прийняття управлінських рішень	192
Основні суперечності у формуванні єдиного освітнього простору в управлінні загальноосвітнім закладом освіти	204
Стійкість українського народу, засновану на премудрості, не здолати	209
Особливості формування обдарованої особистості учня: обдарованість — старанність — успішність	224
Окремі проблеми підготовки проєкту Закону України про освіту (попередній аналіз)	235
Аналіз пропозицій, доповнень, застережень, зауважень народних депутатів України, обласних державних адміністрацій, обласних рад, уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, профспілкових організацій працівників освіти, осередків політичних партій, наукових установ, закладів освіти, правозахисників до проєкту Закону України про освіту (реєстр. 3491-Д)	249
Поспішати, не поспішаючи, реформувати, не руйнуючи	300
Легко приймаються політичні рішення — важко виправляти їх згубність	310
Університети України — європейські перспективи	316
Хто і чому зазіхає на життя і здоров'я українських дітей та учнів?	332
Українська освіта і наука — заложниця боротьби «львів'ян» проти «львів'ян»	345
Закон України «Про освіту» прийнято: старі проблеми залишилися — нові накопичуються	354

Проблеми вивчення природничо-математичних предметів у загальноосвітніх закладах освіти України	378
Як вижити освітянам та вберегти освіту?	390
Бюджетні «підводні камені» реформування освіти України – 2018	398
Політичні виміри розвитку сфери науки та освіти	428
Особливості та проблеми інноваційного розвитку України	435
Інноваційний розвиток: Чому відсутня політична воля та запроваджується виконавча та фінансова блокада?	446
Елементи корупційних загроз та протистояння	454
Законодавство України про мови (освітній аспект)	460
Героїчний спротив ніколи не забудеться	485
Освячена перемога.....	514
Забуто не по праву (розвідки українських дослідників для політиків, керівників, громадян)	524
Возвеличилась всупереч лихоліттям (розвідки українських дослідників для політиків, керівників, громадян)	547
Співпраця та консолідація зусиль політиків, державних службовців, помічників-консультантів народних депутатів – запорука успіху	563
Державна програма розвитку освіти в Україні (проєкт).....	588
Список друкованих праць Чижевського Бориса Григоровича (2014–2020 роки)	611

ПЕРЕДМОВА

Поступальний та стабільний еволюційний розвиток демократичного громадянського суспільства визначає необхідність постійного удосконалення сфер науки, освіти й інновацій. Глибокий вплив на ці процеси здійснюють науково-технічні, промислові, соціальні революції, під дією яких змінюються підходи до управління, змінюються пріоритети фундаментальних наукових досліджень, формування процесів пізнання та знання, визначення змісту освіти, структури, насиченості, інтенсивності й тривалості навчання, матеріально-технічні, інформаційні, психологічні умови життєдіяльності особистості.

Складність і багатогранність завдань, нав'язування ззовні «змін» і «реформ» визначають необхідність розвитку вітчизняних осередків наукових, освітянських, професійних інноваційних шкіл, формування культури співжиття, що посилює значення об'єднання здорового людського потенціалу та ресурсів.

Українське суспільство зустрілося з інноваційними — у тому числі енергетичними викликами, перешкодами, небезпеками у політичному, інформаційному та психологічному проявах, які вимагають швидкого наукового аналізу, осмислення, прогнозування і практичного реагування.

Мета цього видання — доведення до відома політиків, державних службовців, наукових, науково-педагогічних, педагогічних працівників, батьків, учнів і студентів основних проблем розвитку науки і освіти, запровадження інновацій в Україні впродовж останніх тридцяти років і сприяння їх творчому використанню в аналітичній роботі і практичній діяльності.

До збірки ввійшли матеріали, які були сформовані за результатами парламентських, комітетських слухань, засідань Комісії Верховної Ради України з питань народної освіти і науки

(1990–1994), Комісії Верховної Ради України з питань науки та народної освіти (1994–1998), Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти (1998–2019), Комітету Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій (2019 по ц. ч.), конференцій, семінарів, а також підготовлені на основі сучасних науково-практичних розробок, результатів роботи трьох з'їздів працівників освіти, рекомендацій освітянського віче, пропозицій народних депутатів України, демократичних рішень обласних державних адміністрацій, обласних, районних (міських), місцевих рад, наукових установ, закладів освіти, профспілкових та громадських організацій, що припадають на різні періоди їхньої практичної діяльності.

Усі праці, що виходили у світ окремими виданнями, а також статті, які друкувалися в журналах, газетах, тематичних збірниках подаються в редакції першодруків в розширеному варіанті цих публікацій, а нові, неопубліковані — в редакції автора після відповідної професійної експертизи та рецензій.

Актуальність осмислення, аналізу науково-освітніх, інноваційних процесів полягає в тому, що універсального визначення науки, освіти, інновації досі не існує. Доцільно враховувати, що в множині функціональних описів науки, освіти, інновацій, які кожного разу формулюються залежно від конкретних мети, цілей, завдань, інтересів за цілісністю — сутністю — визначеністю.

У динамічних, бурхливих процесах варто не втратити істину, почуття власної гідності, своє — Я. Як відомо, критерієм істини є практична реальність. Тому вашій увазі пропонуються роздуми, сформовані на основі осмислення, узагальнення, аналізу практики та захисту державних інтересів українського народу.

Дослідження, аналіз, висвітлення тенденцій та забезпечення розвитку науки, освіти й інновацій в сучасних умовах є справою виключно складною, витонченою і вишуканою, оскільки вона зорієнтована насамперед на формування, виховання, самовиховання та самоствердження особистості людини з урахуванням вікових, фізіологічних, біологічних, генетичних, соціальних і психологічних особливостей, технічного оснащення та інформаційного забезпечення.

Основне завдання науки, освіти й інновацій полягає в сприянні духовному відродженню, очищенню людини, допомозі їй усвідомити своє головне призначення у цьому світі, в тому числі сутність і сенс її життя.

Окремі проблеми розвитку законодавства та концептуальних основ у сфері освіти

Конституція України визначає рівень реалізації духовних, наукових, освітніх, соціально-економічних, культурних потреб розвитку держави, суспільства й особистості з метою розвитку і зміцнення демократичної, соціальної, правової держави; усвідомлення відповідальності перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішнім і майбутніми поколіннями та керуючись Актом проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 року, схваленим 1 грудня 1991 року всенародним голосуванням.

Вирішення окреслених проблем єдино доцільним слід проводити у давно і мудро визначеній площині: «Першим було Слово, продовженням було Слово і справою було Слово Його і це слово БОГ».

Це передбачає збереження, захист, очищення, спасіння, розвиток, створення наукових установ, навчальних закладів з урахуванням потреб громадян, конкретної дитини, учня, студента. Реформи ж в нинішній Україні призводять до знищення, закриття, припинення діяльності (деформованої «оптимізації») установ, організацій, у тому числі у сфері науки і освіти.

Ще на початку 1990-х років поняття реформи розглядалося як перетворення, зміна, нововведення, яке не знищує основ наявної структури, в т. ч. і сфери освіти. Впродовж усіх часів основним у реформі освіти був її зміст, його обсяг, насиченість, новизна, науковість, способи і методи реалізації.

Розглянемо тільки деякі — ключові проблеми розвитку законодавства у сфері освіти і формування концептуальних засад розвитку освіти.

Закон України «Про освіту» від 23.05.1991 року № 1060-ХІІ	Закон України «Про освіту» в редакції № 100 від 23.03.1996 року	Проект закону про освіту реєстр. № 3491-д
1	2	3
Освіта — основа духовного, соціального, економічного, культурного розвитку суспільства і держави.	Освіта — основа інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства і держави.	Освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою.
Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими працівниками, спеціалістами.	Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення освітнього рівня народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями.	Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних компетентностей для її успішної самореалізації, виховання відповідальних громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, підготовка кваліфікованих фахівців, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення освітнього рівня громадян задля

1	2	3
		забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору.
Українська РСР відповідно до Декларації про державний суверенітет України є самостійною у вирішенні питань освіти, науки, культури та інших сфер духовного життя республіки.		
Освіта в Українській РСР ґрунтується на засадах гуманізму, демократії, національної самосвідомості, взаємоповаги між націями і народами.	Освіта в Україні ґрунтується на засадах гуманізму, демократії, національної свідомості, взаємоповаги між націями і народами.	
Українська РСР визнає освіту пріоритетною сферою соціально-економічного, духовного і культурного розвитку суспільства.		
		Цей Закон регулює суспільні відносини, що виникають у процесі реалізації конституційного права людини на освіту, прав та обов'язків фізичних і юридичних осіб, які беруть участь у реалізації цього права, а також визначає повноваження державних органів та органів місцевого

1	2	3
		самоврядування у сфері освіти.
Стаття 2. Завдання законодавства Української РСР про освіту	Стаття 2. Завдання законодавства України про освіту	
Завданням законодавства Української РСР про освіту є регулювання суспільних відносин в галузі виховання, навчання, професійної, наукової підготовки громадян Української РСР.	Завданням законодавства України про освіту є регулювання суспільних відносин у галузі навчання, виховання, професійної, наукової, культурної підготовки громадян України.	

За наполяганням Ігоря Рафаїловича Юхновського — у той час заступника Голови Президії Верховної Ради України, голови Комісії з питань науки і освіти, голови Народної Ради та міжнародних «експертів» статтею 29 Закону України «Про освіту» від 23.05.1991 року № 1060-ХІІ законодавчо було закріплено, що обов'язковим є навчання в школі до 15 років. Тобто був знижений загальнодержавний стандарт та рівень загальної середньої освіти. Це фактично був удар по обороноздатності України. До 1990 року на вимогу Міністерства оборони України кожний випускник-допризовник повинен був знати принцип дії тріода.

У центральних засобах інформації було опубліковано статтю новоявленого політика «Нам не потрібно високих технологій, будемо їздити на гелікоптерах» і одночасно надрукована книга освітнього «бізнесмена» «Якщо хочеш бути багатим і щасливим, не ходи до школи». У цей же самий час в Криму проводився Парад-фестиваль нових шкіл. Ініціаторами заходу були ідеологи знищення української науки, освіти, які у свій час приклали руку до нападів та обливання брудом школи В. О. Сухомлинського. З їхньої ініціативи центральною стала доповідь «науковця» із США, який півтори години розповідав і демонстрував відеофільм про те, як він їхав відкривати школу у віддаленій індійській резервації, де більше двохсот років немає школи і тільки один телефон — у вождя.

На вимогу українського народу була розпочата робота щодо відновлення на законодавчому рівні обов'язкової загальної середньої освіти та державних стандартів освіти.

У Законі України «Про освіту» в редакції № 100 від 23.03.1996 року частиною другою статті 35 було законодавчо відновлено таке положення: «Держава гарантує молоді право на отримання повної загальної середньої освіти і оплачує її здобуття». Частиною другою статті 12 передбачено: «Повна загальна середня освіта в Україні є обов'язковою і здобувається в закладах освіти, а також в інших видах і формах, визначених законодавством». Міжнародний валютний фонд, Міжнародний валютний банк, Європейський банк реконструкції та розвитку, Міністерство фінансів України в особі В. Матвійчука (на той час заступник міністра фінансів України) категорично виступали проти прийняття Закону України «Про освіту» і вимагали вилучити ст. 57 про гарантії держави педагогічним, науково-педагогічним працівникам та іншим категоріям працівників навчальних закладів. Комітет з питань науки і освіти зайняв одностайну принципову позицію, Закон був прийнятий Верховною Радою України і підписаний Президентом України.

У даний час надійшли пропозиції до проекту Закону України «Про освіту» реєстр. № 3491-д від народних депутатів України — суб'єктів законодавчої ініціативи, центральних органів виконавчої влади, Національної академії наук України, національних галузевих академій наук України, Співки ректорів України, профспілкових організацій, обласних державних адміністрацій, обласних рад, навчальних закладів. Попереду нас чекає тривала, копітка праця. До офіційного складу робочої групи з підготовки проекту Закону до другого читання ввійшло більше 90 членів.

Не встигла Верховна Рада України прийняти в повторному першому читанні проект закону України «Про освіту» реєстр. № 3491-д, як керівництво Міністерства освіти і науки поставило Україну перед фактом і на розгляд серпневих конференцій експромтом було внесено проект Концептуальних засад реформування середньої освіти — «Нова українська школа».

Концепції закону про освіту на всеукраїнському рівні ніхто не представляв та не обговорював проект закону України «Про освіту» реєстр. № 3491-д. Ініціаторами законопроєкту демонстративно було не враховано підготовлений науково вивіреним проєкт «Концепції загальної загальноосвітньої школи України», затверджений Президією Національної академії педагогічних наук

України та обговорений на Загальних зборах Національної академії педагогічних наук України. У той же час без попереднього обговорення керівництвом Міністерства освіти і науки України було оприлюднено Концептуальні засади реформування середньої освіти «Наукова українська школа». Між проєктами концепцій виявлено більше 60 концептуальних комплексних, системних розбіжностей, то про який єдиний підхід іде мова? На наше переконання, ухваленню рішення про пріоритетні напрями розвитку освіти має передувати всебічне обговорення концептуальних засад розвитку освіти. Слід опублікувати проєкти документів у центральних періодичних виданнях, насамперед в газеті «Освіта України». Доцільно приймати документи із питань пріоритетних напрямів розвитку освіти на спільних засіданнях Колегії Міністерства освіти і науки України, Президії Національної академії педагогічних наук України та Президії Національної академії наук України. У такому випадку документ набуде відповідного статусу.

Можливо тоді б у проєкті Концептуальних засад реформування середньої освіти — «Нова українська школа» не були наявні тенденції приниження директорів та учнів загальноосвітніх навчальних закладів.

А так у громадян України виникає запитання, чому в проєкті концепції «Нова українська школа» (Концептуальні засади реформування середньої школи) присутні такі не зовсім коректні ключові поняття, як «ФОКС-ГРУПА. ДИРЕКТОРИ ШКІЛ. ФАРШИРОВАНА РИБА» («випускник нашої української школи... він як фарширована риба»)? А на політичному рівні «реформування» науки і освіти окремі депутати розглядають в контексті формули «Першим було слово, другим були гроші» і визначають, що необхідно зробити, аби довести науку, освіту, а отже і економіку та державу Україну до критичної точки — безповоротного остаточного знищення???

У даний час в Україні функціонує 17 459 загальноосвітніх навчальних закладів, тобто працює 17 459 директорів, навчається 3 718 427 учнів. І що вони всі є «фаршированою рибою»? Такої зневаги українці, певно, не зазнавали ніколи. До цього часу не було жодного державного діяча, відомого науковця, педагога України, який би зневажливо ставився до особистості дитини, учня, педагога, науковця, керівника навчального закладу.

Прикро, що такі реверанси ініціюються представниками Греко-католицької Церкви в Україні, Римо-католицької Церкви

в Україні, інших церков, а також колишнім проректором Українського Католицького Університету. Вони до того ж ініціюють проекти та програми, відповідно до яких діти, учні не навчаються як слід читати, знати таблицю множення, тобто блокується право українців на читання Біблії, Святої Євангелії, Закону Божого, усвідомлення досягнень науки, читання класичної літератури. І це відбувається в епоху розвитку нанотехнологій, електронних носіїв інформації та засобів інформації, генетичної інженерії, вивчення процесів стовбурових клітин, атомної, сонячної енергії, екологічно чистих технологій.

Вони реально забули, не знають, не враховують чи реально глумляться над тим, що людина створена за образом і подобою Божою, а діти знаходяться під особливим захистом Ісуса Христа. Це ще раз переконує в тому, що Добро необхідно не тільки творити, але й захищати.

Вони знехтували тим, що діти, учні орієнтуються не на «креативність», а на духовність, мудрість, культуру, інтелект, творчість, прогрес, на особистості і авторитет батька, матері, керівника навчального закладу, кожного педагога.

Виникають закономірні запитання, чому не розробляється проект концепції загальної середньої освіти, адже таку освіту учні здобувають не тільки в загальноосвітніх, а й у професійно-технічних навчальних закладах, вищих навчальних закладах I–II рівнів акредитації (технікумах, коледжах)? Чому з проектів концепцій зник історично вивірений такий тип навчального закладу, як колегіум?

Заклади вищої освіти I–II рівнів акредитації 25 років жили без відповідного науково-методичного супроводу, а у даний час вони виживають, функціонують фактично поза законодавчим полем. Скільки їм ще доведеться чекати, щоб їх почули, зрозуміли, не заважали, не руйнували? У Комітеті Верховної Ради України з питань науки і освіти більше року знаходиться звернення 270 тисяч педагогічних працівників та батьків щодо законодавчого врегулювання діяльності вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації у 720 з яких у 2014/2015 році навчалось 251 271 студентів. Представник Реанімаційного пакету реформ, член робочої групи з розробки проекту закону про освіту заявив, що на ці звернення не потрібно звертати увагу, реагувати, адже звернулися «неавторитетні, неповажні, нешановані» люди (?!).

Народні депутати України представники різних фракцій, більшість з них члени Комітету з питань науки і освіти, подали на

розгляд Верховної Ради України проєкт Закону про внесення змін до Закону України «Про вищу освіту» (щодо освітньо-кваліфікаційного рівня «молодший спеціаліст») реєстр. № 5240 і Комітет уже не перший раз вимагає його розгляду. Проти прийняття законопроєкту виступає Міністерство освіти і науки України. Його керівництво не чує, не хоче чути крик душі педагогічних, науково-педагогічних працівників, батьків: «Припиніть реформи без відповідного наукового, фінансового, кадрового забезпечення та розробіть, сформууйте педагогічним, науково-педагогічним, науковим працівникам соціальний захист, надайте відповідну заробітну плату, створіть науково-методичний комплекс: методологію, підручник, посібник, методичний посібник, дидактичні матеріали, технічні засоби навчання для наукової організації навчально-виховного процесу».

Під час виїзних засідань Комітету з питань науки і освіти до Донецької, Львівської, Миколаївської, Луганської областей педагогічні працівники та науковці задавали такі закономірні питання:

— Чому надруковані 8 підручників з англійської мови для 8-го класу, за якими не можна і неможливо вчитися?

— Чому в підручниках з історії, математики, алгебри, геометрії міститься багато фактичних помилок?

— Чому в найбільш поширеному підручнику з української літератури для 7 класу учнів загальноосвітніх навчальних закладів (автор Авраменко О. М.) ставиться завдання: «Пояснити лексичне значення вислову «як рідного батька продати», замінивши його словом-синонімом»?

— Чому в казці «Мишка», один із персонажів, який є української національності, охарактеризований «... як товстий, годований кабан...»?

— Чому автор підручника характеризує українця «як низьку, підлу, нікчемну людину»?

Для дітей молодшого шкільного віку рекомендують читати казку «Осляча шкура» Шарля Перро. Згідно з одним перекладом король після смерті королеви вирішив одружитися з королівською виховницею, фактично названій дочці, а згідно з іншим перекладом — з рідною дочкою. Основна ідея казки — щоб стати щасливою необхідно радитися з чарівницею? Те, що текст перекладений нашвидкуруч, видавців не зупинило. Інша казка — «Пані метелиця» братів Грімм. Основна ідея казки — якщо хочеш бути багатою,

втопися в криниці та допоможе тобі чаклунка. Чи не в польській Криниці-Здруй намагаються міжнародні мафіозні структури, масонські ложі втопити волю та свободу українського народу?

Український народ дотримується тисячолітніх традицій, за якими категорично заборонено іти за порадою до чарівниць, чаклунів, колдунів, екстрасенсів.

Педагоги, вихователі вимушені запроваджувати «нові технології навчання» і дають завдання дітям, учням шукати помилки в підручниках, посібниках, створених «науковцями», «авторитетами», «шановними людьми».

Українці усвідомлюють, що існує різне законодавство, у тому числі у сфері освіти: є для резервацій, колоній, метрополій, а є для демократичних держав з громадянським суспільством. Прикладом демократичних підходів є законодавство Київської Русі, у тому числі — святого князя Володимира — Ясного Сонечка, князя Ярослава Мудрого, «Повчання Володимира Мономаха дітям»; Конституційний акт «Договорів і установ», упорядником яких був Пилип Орлик.

Україна ніколи не була резервацією, колонією, метрополією, в певні історичні періоди часу вона входила до складу тих чи інших імперій, але другорядною ніколи не була. Найбільших утисків українці зазнавали під час панування Речі Посполитої.

Україні нав'язується так званий «спрощений», «полегшений» варіант розвитку освіти, у тому числі загальної середньої освіти, а фактично блокування розвитку українського народу, України, що проводиться на рівні законів квантової фізики, термодинаміки, тензорного числення, матриці, негативної інформації та негативної енергетики інформації і слова.

Український же народ потребує і вимагає зовсім іншого підходу до розробки стратегічних, концептуальних засад розвитку науки та освіти. Українці є високоосвіченим, духовним народом. Його надбанням є сформовані за кілька тисячоліть духовність, наука, культура, освіта, які позитивно вплинули на відродження та становлення державності, сприяли широкому поширенню в Україні грамотності, розквіту літератури, формуванню громадянського, демократичного суспільства.

Розвиток науки, культури та освіти проводився і його доцільно проводити на таких рівнях:

— наука Божа — відома тільки Богу— пізнати її має прагнути кожна людина;

- наука про Божу Істину — пізнати її має прагнути кожна людина;
- науку Ісуса Христа — вивчити, пізнати, зрозуміти, усвідомити, сприйняти душею і серцем має кожна людина;
- позиттєве переконання кожної людини в істинності науки Божої Істини та науки Ісуса Христа;
- наука духовного, інформаційного, енергетичного поєднання життя земного та вічного кожною людиною;
- наука (філософська, природничо-математична, інженерна, технічна, гуманітарна) про гармонію, красу та захист світу Добра.

Які наші думки — таке і наше життя, як ми мислимо — так ми і живемо. Очищати, шліфувати, формувати і проголошувати наші думки допомагає БІБЛІЯ — найбільш велика книга, яку має людство. Цю святу книгу щоденно читали в родині Тараса Шевченка, обожнювали Франко, Пушкін і Гетте, Огієнко, Достоевський і Шекспір. Як констатував митрополит Володимир: «Біблія — була і залишається джерелом високого натхнення для композиторів, художників, скульпторів і поетів. У ній знаходять мудрість науковці, в ній черпають сили політики і громадські діячі. Її брали в космос і на Місяць. Вона часто — єдина розрада для страждуючих хворих і в'язнів».

Провідні науковці дотримуються точки зору, що неможна пригнобити, поневолити розумово, політично, соціально і фінансово той народ, який читає, вивчає, почитає Біблію. Адже Біблійські принципи лежать в основі людської свободи.

БОЖЕ благослови, дай благодать, милість, можливість, силу, здоров'я, час, Мир і щастя «прославлять всех благих Источника и Дароподателя Бога, Единого в Троице Святей славимого Отца и Сына и Святого Духа ныне и присно и во веки веков. Аминь».

Список використаних джерел та літератури

БИБЛИЯ. КНИГИ СВЯЩЕННОГО ПИСАНИЯ ВЕТХОГО И НОВОГО ЗАВЕТА / По благословению Блаженнейшего Владимира, Митрополита Киевского и всея Украины, Священноархимандрита Свято-Успенской Почаевской Лавры. — Свято-Успенская Почаевская Лавра, 2008. — 1346 с.

- Закон Божий. Руководство для семьи и школы со многими иллюстрациями. / По благословию Блаженнейшего Владимира, Митрополита Киевского и всея Украины, Священноархимандрита Свято-Успенской Почаевской Лавры. Составил протоиерей Серафим Слободской. — Свято-Успенская Почаевская Лавра, 2014. — 776 с.
- Архимандрит Венедикт (Князев) Біблейська історія. — СПб.: Товариство пам'яті ігумені Таїси, 2011. — 712 с.
- Пересопницьке Євангеліє 1556–1561. / Дослідження Транслітерованих текст. Словопоказчик. Видання друге, доповнене. Затверджено до друку Вченими радами Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Інституту української мови НАН України, Інституту мовознавства імені О. О. Потебні НАН України. — К., 2011 — 697 с.
- Поучения старца Фаддея. Каковы твои мысли, такова и жизнь твоя... / По благословию Агапита, Архиепископа Могилев-Подольского и Шаргородского / Издательская группа Кормчая, 2017. — 95 с.
- Руководство Церковному собезьодованію или Гомилетика. / Протоієрея Н. Фаворова, издание шестое. — Киевъ. въ университетской типографіи (І. І. Завадзкаго), 1884. — 200 с.
- Священная история для детей. / Изложено княгиней М. А. Львовой (Репринтное издание). — М.: Феникс, 1991. — 167 с. / Издание Т-ва И. Д. Сытина, въ Москвъ
- Торжество Православия. Основы Православной веры. Современные ереси и лжеучения. Святоотеческое учение о спасении. / По благословию Блаженнейшего Митрополита Киевского и всея Украины ВЛАДИМИРА, Священноархимандрита Святой Киево-Печерской Успенской Лавры, при наместнике Высокопреосвященнейшем Павле, архиепископе Вышгородском. — Под общей редакцией проф. Прот. Николая Забуги. — К.: Типография Киево-Печерской Успенской Лавры, 2011. — 255 с.

Возвеличений учитель — успішна держава

Дослідження соціологів переконливо засвідчують: економічний розвиток, запровадження інноваційних технологій, продуктивність праці, громадянська зрілість і активність особистості безпосередньо пов'язані зі станом, рівнем, доступністю та якістю освіти. Адже саме освіта та її визначальна складова — освіченість дають можливість вчасно реагувати на зміни, які відбуваються в технологіях, техніці, виробництві, вони є потужним прискорювачем науково-технічного прогресу і розвитку економіки. Саме тому сьогодні важко знайти країну, де б не утверджувалися статус, правові норми, фінансове забезпечення, соціальний захист, інформаційний супровід наукового, науково-педагогічного і педагогічного працівника, що забезпечують демократичний устрій держави, творчий мікроклімат, прогрес освіти.

Актуально і сьогодні звучить застереження українських науковців 20-х років ХХ століття про те, що врятування України полягає у піднятті і розширенні пізнання, освіти і знань. На їхню думку, тільки цим шляхом можна досягнути належного рівня державного управління, лише утвердженням духовно-моральних цінностей, підняттям культури в широкому розумінні цих понять видається можливим зберегти значення нашої Батьківщини, яке дуже сильно похитнулося.

Провідна роль у вирішенні вищезазначених завдань належить Учителю. Шанобливе, поважне, державницьке ставлення до Учителя є індикатором демократичності держави, спроможності інноваційних проривів, можливості економічного зростання, панування любові та забезпечення Миру. Народ, який возвеличує Учителя, має право на реальність життєдіяльності успішної держави.

Учитель у широкому суспільному значенні — це мислитель, громадський діяч, наставник, провідник, керівник професійної

школи, народний обранець, який формує погляди і переконання, компетентність і професіоналізм, допомагає дітям, учням та студентам знаходити свій шлях і утверджуватися у житті. Учителями називають і журналістів, політичних оглядачів, авторів програм, засновників нових громадських рухів, виразників передових суспільних ідей.

Прогресивний, творчий розвиток сфери науки і освіти забезпечують наукові, науково-педагогічні, педагогічні працівники, яких об'єднує їхній статус Учителя. Учителями всесвітнього масштабу були такі особистості, як Сократ, Арістотель, Демокріт, Платон, Конфуцій, Соломон. Вони своїм життєвим прикладом довели, що авторитет, імідж Учителя потребує мудрості, сили, стійкості, щоб досліджувати, опановувати та поширювати знання, навчати всіх. Для цього потрібні також любов до вихованців, бажання та терпіння в щоденній, нелегкій праці пізнання, помноженої на терпіння, сподівання і надію.

Необхідність закріплення набутого людством, кожним народом досвіду і передача його новим поколінням, необхідність підготовки цих поколінь до життя і професійної діяльності призвели до того, що виховання і навчання з давніх часів виділилися в самостійну суспільну функцію. Через це Учитель — одна з найстаріших професій в історії цивілізації. В Ассирії, Вавилоні, Єгипті та інших державах стародавнього Сходу вчителями були жриці, які входили до привілейованої касты. В Стародавній Греції учителями (в Афінах — дидасками і педотрибами) ставали вільнонаймані громадяни, а школи були приватними і платними. Нерідко вчителем ставав сам власник школи. У Римській імперії учитель був чиновником, який призначався від імені імператора. У середні віки обов'язки учителя виконували священники, монахи, пізніше в містах — наймані особи ремісничих цехів і торговельних гільдій. При дворах аристократів учитель входив до складу обслуговуючого персоналу. З розвитком промисловості професія учителя стала масовою. Передові мислителі свого часу (Квінтіліан, Коменський, Песталоцці, Руссо, Дідро, Дістервег, Ушинський) підкреслювали високе суспільне значення учителя і моделювали його досконалий образ.

Зокрема, А. Дістервег стверджував, що «Учитель для школи — це те ж саме, що Сонце для Всесвіту. Він — джерело тієї сили, яка надає руху всій машині. Остання заіржавіє у мертвому заціпенінні, якщо він не зуміє вдихнути в неї життя і рух».

Українські науковці, освітяни, спортсмени, виробничники своїми вчителями, майстрами своєї справи вважають Г. Сковороду, В. Вернадського, М. Грушевського, Д. Яворницького, О. Потєбню, С. Корольова, А. Макаренка, В. Сухомлинського, В. Глушкова, Б. Патона, М. Янгеля, О. Антонова, В. Лобановського, І Турчина та ін.

Неоціненне значення мають праці українського Сократа — Григорія Сковороди (1722–1794). Він є Сонцем Духовності для українського народу. Його філософія належить до загальноєвропейської філософської традиції та водночас є закономірним наслідком розвитку української думки XVI–XVIII століть. У спадщині великого українського філософа присутні ідеї Античності, патристики, німецького містицизму. Частково відчувається вплив Вольфа, Спінози, Мальбранша. Очевидним є тяжіння Сковороди до української містичної традиції у філософії, що виявилось, зокрема, у вченні про духовне перетворення людини; про життя в істині. Характерними рисами філософії Сковороди є її діалогізм і бароковий символічно-образний стиль мислення.

Засадничою є концепція Сковороди про дві природи і три світи, а найважливішою проблемою — проблема людського щастя. Згідно з цією концепцією світ складається з двох натур — видимої і невидимої, зовнішньої і внутрішньої, «тварі й Бога». Вчення про дві природи органічно пов'язане з концепцією про три світи, яка все існуюче поділяє на три види буття, або світи — великий (макрокосмос), малий (мікрокосмос) і символічний — Біблія. Шлях пізнання невидимої природи — Бога через пізнання людиною самої себе, своєї «внутрішньої людини», на думку Сковороди, можливий і єдино правильний. Це переконання ґрунтується на засадничій тезі його філософії про паралелізм у структурі трьох світів: макро-, мікрокосмосу і Біблії. Виходячи з неї, Сковорода вважав «внутрішню людину» водночас індивідуальною й надіндивідуальною (космічною). Людське самопізнання дає змогу пізнавати внутрішні закони буття зовнішньої природи, а розшифровування біблійної символіки водночас із відчайдушною боротьбою людини із власною «злою волею» скеровує її на правильний шлях пошуку Бога — невидимої природи, тобто Істини і Добра.

Розв'язання «проблеми щастя» Сковорода бачить через нове народження людини, яке має ознаки містичного перетворення, розкриття її божественної суті, виявлення закладеного у неї Богом таланту, що забезпечує їй, зрештою, працю за покликанням. Сковорода був переконаний, що духовне відродження людей,

здійснення ними спорідненої праці автоматично приведуть до демократичного функціонування суспільства. Філософії Сковороди властиве зосередження на людинознавчій, етико-гуманістичній проблематиці, акцентування і піднесення в людині її духовної першооснови.

Що безпосередньо стосується педагогічних поглядів Григорія Сковороди, то в них віддзеркалилися основні напрями прогресивної педагогіки: гуманізм, демократизм, висока моральність, любов до батьківщини і народу. Як і інші видатні просвітителі, Сковорода проголошував розум головним регулятором людської діяльності, а розвиток розуму — провідним завданням виховання. Він вважав, що знання повинні бути доступними всьому народу незалежно від соціального становища та місця проживання. В його притчах захищається ідея природного і народного виховання в душі людяності, нетерпимості до брехні і бездумності. Сковорода висміював аристократичне виховання з його сліпою прихильністю до моди, зовнішнім лоском, зневагою до рідної мови і протиставляв йому позитивний ідеал виховання, мета якого — створення гармонійно розвиненої людини. Головним педагогічним принципом Сковорода вважав виховання природних здібностей людини, проголошував ідею природного виховання. Особливого значення він надавав розвитку природних задатків, обдарувань, талантів і здібностей дітей, засвоєння ними знань, корисних для життя. Сковорода вважав, що учителем повинен бути свідомий громадянин-патріот українського народу, співвітчизник, знавець та фахівець педагогічної ниви. Великої уваги надавав вихованню любові до праці, самостійності учнів, керівній і спрямовуючій ролі батьків і вчителів. Обстоював загальнодоступне, безкоштовне навчання для всіх верств населення.

У педагогічному, а отже, широкому і безпосередньому значенні Учитель — це Надучитель, старець, священник, професор, педагог, учитель учителів, організатор освіти, керівник закладу освіти, тобто фахівець, який забезпечує безперервну навчально-виховну, у тому числі — індивідуальну роботу в дошкільному, загальноосвітньому, професійному (професійно-технічному) закладі освіти, технікумі, коледжі, прирівняних до них училищах, вищому закладі освіти, закладах післядипломної освіти.

На думку видатного українського філософа, Учителя, письменника Василя Олександровича Сухомлинського, об'єктом педагогічної праці є «найтонші сфери духовного життя особистості,

яка формується, — розум, почуття, воля, переконаність, самосвідомість. Впливати на ці сфери можна тільки так само — розумом, почуттями, волею, переконаннями, самосвідомістю. Найважливіші інструменти нашого впливу на духовний світ школяра — слово вчителя, краса навколишнього світу й мистецтва, створення обставин, в яких найяскравіше виражаються почуття — весь емоційний діапазон людських відносин».

Гуманність, насиченість, інтенсивність, напруженість і складність професії учителя зумовлюється специфікою об'єкта праці — дитиною, її унікальністю та неповторністю; метою формування освіченої, високорозвиненої, культурної особистості, суб'єкт-суб'єктними відносинами у процесі навчання, як сфери безпосереднього контакту та взаємовпливу вчителя й учнів. У добу побудови демократичного громадянського суспільства, інтенсивного розвитку інтеграційних соціально-педагогічних і освітніх процесів природним стало поєднання соціальних, фахових та педагогічних функцій учителя. І тому Учитель — це науковець, спеціаліст-фахівець, який здійснює навчально-виховну роботу з учнями, студентами з метою забезпечення їм належного якісного освітнього рівня, фахової компетентності, розвитку та вихованості відповідно до соціального замовлення, власних інтересів і потреб кожного з них.

Важливість спеціальності Учителя підкріплюється його впливовістю на дитину, учня, студента. Непоодинокі приклади, коли один якийсь випадок, окремий факт у спілкуванні Учителя з учнями, студентами залишає у них помітний слід на все життя, а інколи впливає так сильно, що відразу визначає всі їхні плани на майбутнє. Так трапляється тоді, коли Учитель подає приклад високого професіоналізму, гуманізму, чесності, благородства і порядності, проявляє увагу і віру в сили, старання учня або студента.

У багатьох ситуаціях функцію учителя беруть на себе батьки, дідусі й бабусі. Відомі випадки, коли роль першого учителя виконували няні, гувернантки, родичі. Такі практики характеризують роль учителя у визначальних параметрах, адже змінювався його статус, а пріоритети, завдання, функції, роль і місце в суспільному житті були незмінними — утверджувати добро, прищеплювати духовно-моральні цінності, організовувати процес пізнання та його основний елемент — навчання, симулювати системні самоосвіту й саморозвиток. Чим демократичніше суспільство, тим більш визначальне місце займає вчитель у суспільному житті,

яке забезпечується відповідним загальнодержавним, суспільним визнанням, фінансово-економічним забезпеченням, соціальним захистом, стимулюванням здорового способу життя. У громадянському суспільстві його діяльності надається широкий простір. Реальний статус, авторитет, забезпеченість та захист учителя в державі характеризують і вимірюють рівень демократичності громадянського суспільства.

Ушинський, наприклад, вважав, що народним учителем може бути лише людина, яка близька до народу, тісно пов'язана з ним, досконало знає та відчуває народну мову, живе народними інтересами. Учитель повинен бути високоосвіченою людиною з енциклопедичними знаннями, любити свою професію, бути завжди зацікавленим в удосконаленні своєї майстерності, володіти педагогічним тактом. Йому важливо знати свою справу, чітко уявляти мету педагогічної діяльності, мати високу практичну підготовку, володіти методикою навчання і виховання, уміти викладати свої знання визначено і точно, бути не тільки хорошим викладачем, але й не менш умілим вихователем. Ушинський наголошував, що вчитель повинен бути психологом, знати психологію дитини, вивчати і добре знати свого вихованця, щохвилини перебувати у сфері його психологічних проявів. Необхідною умовою успіху вчителя є його обізнаність з науковими основами педагогіки і побудова своєї діяльності на передових досягненнях педагогічної теорії.

Патріархами науково-педагогічної діяльності, непересічними особистостями, Учителями української нації стали Петро Могила, Феофан/Теофан Прокопович.

Петро Могила (1596–1647), як високоосвічена людина, значно розширив сферу вживання української мови в книгодрукуванні, богослужіннях, перекладах, зокрема він особисто готував українські видання Біблії.

Його праці з охорони чистоти Православ'я, розвитку освіти припадають на важкі для нашої Церкви і українського народу часи. Після доби руїн, за часів уніатсько-православної полеміки, коли, здавалось, усе зайшло в глухий кут, а благочестя почало занепадати, Петро Могила, спочатку як архімандрит Свято-Успенської Києво-Печерської Лаври (з 1627 р.), а потім як Митрополит Київський (з 1633 р.) сприяв упорядкуванню освіти, катехізації і літургійного життя Церкви, відбудові храмів.

Могила був автором 19 творів, з яких тільки один написаний польською мовою — решта українською та церковнослов'янською

мовами. Його твори охоплюють чимало сентенцій і виховних вимог; релігійні та моральні мотиви він пов'язував із загальнолюдськими поглядами на норми поведінки особи в суспільстві. Могила закликав виховувати у молоді чистоту думок і тіла, бажання робити добрі справи, повагу до батьків, слухняність, цнотливість, милосердя, стриманість. Підкреслював вирішальну роль розуму, а не емоцій у виборі форми поведінки та досягненні поставленої мети. Виховні ідеї Могили відіграли вирішальну роль у формуванні світогляду української молоді напередодні і під час визвольних рухів.

Толерантно ставлячись до різних віросповідань, до ідеї зближення всіх християнських церков, Могила підпорядковує свою діяльність зміцненню православ'я, формуванню духовної єдності українського народу через такі інституції, як церкви, школи, колегії, друкарні, бібліотеки, мистецькі заклади. За допомогою проведених реформ, спрямованих на піднесення освіти, моральності, дисципліни, організації кліру, він вивів православну церкву з кризи та занепаду.

У роздумах Могили, як мислителя доби Бароко, виразно помітна тенденція до поєднання середньовічної схоластики й ідей Ренесансу та Реформації, античних християнських авторів. Синтез західної і східної вченості та культури є їх найприкметнішою ознакою. Здійснюючи цей синтез на основі вітчизняної духовної спадщини, селективно Могила сприяв прилученню українського народу до здобутків світової цивілізації, культурних надбань усього людства. Фундаментальним принципом єдності Бога, світу і людини є, за Могилою, любов, а відтак милосердя і смиренність. Ідея серця, як осердя тілесного, душевного і духовного життя людини, посідає в його творах вельми поважне місце, з нею він пов'язує ідею діяльної любові або добродійства, що, в свою чергу, стає основою суспільної солідарності й єдності, наслідком котрих є побудова «спільного блага»; досягнення останнього пов'язується ним з діяльністю держави.

Могила був одним із перших православних мислителів в Україні, який, виходячи із вчення про природне право, почав думати про майбутню українську державу. Основними державотворчими чинниками Могила вважав не якийсь окремий стан, а солідарність, єдність усіх станів, етнічних угруповань і конфесій в Україні. Його ідеалом була сильна монархічна влада в Україні, однак обмежена законом. Закон і право Могила підносив вище будь-якої

земної влади — і царської, і церковної, говорячи, що вони є не лише дар Божий, а й сам Бог, котрий його дав. У його творах, так само як і в творах Ліпсія та Гроція, спостерігається тенденція до зближення права та моралі. Ідеї і діяльність Могили сприяли духовній єдності українського народу, творенню єдиного комунікативного простору для його культури, що було необхідною передумовою подальшої політичної консолідації, здійсненої Богданом Хмельницьким.

Найважливішими працями Могили були «Требник» (1646) — своєрідна церковна енциклопедія, в якій уніфіковано релігійні обряди в Україні, та «Катехізіс» — важливий чинник активізації Православ'я. В «Афологоні» (1636), який Іван Франко назвав чудовою енциклопедією моральних і життєвих повчань для молоді, містяться важливі ідеї щодо побудови навчально-виховного процесу, різних аспектів збагачення духовного світу українського народу. Зокрема, Могила підкреслював, що до кожної дитини необхідно знайти особливий підхід, врахувавши її специфічні індивідуальні особливості.

Уважного вивчення потребує діяльність Теофана (Теофана) Прокоповича (1681–1736) — видатного вченого, гуманіста, просвітника, мислителя, педагога, богослова, філософа, державного діяча. Прокопович автор багатьох літературно-публіцистичних, філософських, природознавчих, історичних і теологічних творів. Це був видатний богослов, зачинатель в Україні філологічного й історичного напрямку вивчення Біблії та інших основоположних праць християнства. Він відзначався справжньою ученістю, глибоким розумом і живою уявою. Особливо важливе значення мали його суспільно-політичні та науково-освітні твори. Писав ліричні та патріотичні вірші.

Творча спадщина Прокоповича досить значна і різноманітна. Вона відображає складний і нелегкий шлях еволюції поглядів автора, суперечності, вагання, обачливість, пастирську терпимість або непереборний гнів. У його поглядах відбилися і особисті риси характеру вченого, і суперечності та антагонізми епохи, в якій він жив.

Істинний знавець античної та сучасної йому європейської культури Прокопович був енциклопедично обізнаним ученим і залишив помітний слід в історії розвитку педагогічної думки в Україні.

Як прогресивна людина своєї епохи, він створює перший проєкт Академії наук, очолює літературно-громадський гурток, який

одержав назву «вченої дружини», пише низку публіцистичних і філософсько-богословських творів. Іноземні вчені вважали його найосвіченішою людиною тогочасної України, Росії, доробок якої позначився на багатьох напрямках розвитку культури і науки. У 1721 р. він організував першу світську школу, де навчалися 160 юнаків усіх станів, переважно діти незаможних батьків і сироти, і в якій застосовувалися передові для того часу методи виховання. У розробленій Прокоповичем інструкції для школи був визначений порядок учнівських занять і відпочинку, давалися настанови, як учні повинні поводитися в школі, в церкві, в громадських місцях. Випускники цього навчального закладу стали службовцями, вчителями, частина з них продовжила освіту в Академії наук. Вихованцями школи були такі відомі діячі XVIII ст., як О. Протасов, С. Котельников, Г. Теплов та інші.

Прокопович сприяв поширенню в Україні філософських ідей Р. Декарта, Ф. Бекона, дав пояснення системи М. Коперника та вчення Г. Галілея, проводив астрономічні спостереження за допомогою телескопа системи Грегорі. З латинської мови переклав працю Штратемана «Театр історичний», з німецької — географію Гібнера, з польської — афоризми стародавніх авторів. Учений мав унікальну бібліотеку, яка складалася майже з 4 тисяч томів.

Головною справою життя Прокоповича стало формування духовності й морально-етичних цінностей людини. Мислитель вважав, що Бог, як предвічна мудрість і вседосконалий розум, існував до буття світу і є його першопричина і творець. Разом з тим, на думку Прокоповича, повне визначення природи збігається з Богом щодо природних речей, у яких він з необхідністю існує і які він рухає.

Ядром учення Прокоповича про світобудову є поняття природного (фізичного) тіла, яке він розглядає як субстанцію, що складається з матерії і форми. Матерія при цьому уявляється як спеціальний і єдиний субстрат природних тіл, джерело їхньої кількісної визначеності, а форма — як основа їхньої якісної різноманітності. Прокопович наполягав на активності матерії як компонента субстанції, котра знаходиться в постійному русі, що є універсальним і являє собою «мовби якась загальне життя всього світу». На роздумах мислителя про матерію позначився розвиток природознавства, який схилив його до двох висновків:

по-перше, на відміну від Аристотеля, він стверджував, що матерія єдина й однорідна в усіх природних тілах: це стосується неба

і землі, живого і неживого, вона змінює лише форму, переходячи від одного тіла до іншого;

по-друге, створена на початку світу Богом матерія не може далі ні народжуватися, ні знищуватися, ні збільшуватися, ні зменшуватися.

Заперечуючи атомістичне вчення, Прокопович вважав, що матеріальний всесвіт складається з найдрібніших корпускул, які є подільними до безмежності, але й найменша частинка тіла не втрачає своєї матеріальності і не може бути зведена до матеріальної точки. Він не погоджувався з думкою, що матерія не має власного існування, а отримує його від форми, і наполягав на нероздільності сутності й існування в природних тілах. Простір і час, як вважав мислитель, невіддільні від рухомого тіла.

Високо оцінюючи розум людини, Прокопович приділяв значну увагу вивченню логічних операцій, методів доведення й аргументації. Істина перестає бути для нього чимось заздалегідь даним у Біблії, а розуміється як процес набуття і нарощування людством нового знання. Прокопович визначає істинне знання, прагнучи розширити межі самотності наукової істини, як корисне і практично значуще.

Суттєве місце у творах Прокоповича відведено проблемі людини та моралі. Ідеї, що він розвивав, були спрямовані проти середньовічних концепцій у цій галузі, сприяли формуванню нових етичних норм і уявлень.

У своїх творах Прокопович виходив із ідеї про те, що основою історичного поступу, сили держави, добробуту громадян є освіта, поширення наук, мистецтв і ремесл. Тому верховним носієм державної влади, на його думку, може бути лише просвічений володар, «філософ на троні».

Центральне місце в філософському вченні Прокоповича належить теорії держави і права. Створений ним перший варіант теорії просвіченого абсолютизму був наслідком застосування теорії природного права і суспільної угоди для осмислення реальної історії державності і її реальних потреб.

Він сприяв утвердженню пріоритету світського начала, науки, розуму, що спиралися на авторитет сильної і просвіченої державної влади; захищав демократичну за своєю суттю ідею спільного блага — «всенародної користі».

Створена Прокоповичем теорія просвіченого абсолютизму мала чимало спільного з ученнями ранньобуржуазних теоретиків

держави і права: Ліпсія, Гроція, Гоббса, Пуфендорфа. При її опрацюванні мислитель використовував не лише доробок західних вчених, а й осмислення державотворчих ідей, особливо пов'язаних з теорією природного права, наявній в українській філософській і суспільно-політичній думці вже від другої половини XVI ст. Окреслені ідеї не втратили своєї актуальності і в наш час.

У поглядах Прокоповича відобразився перехід від філософських ідей, що ґрунтувалися на ідеях східної патристики і західної схоластики, до формування філософських концепцій Нового часу.

Великого значення Прокопович надавав мотивації навчання, наполягав на необхідності роз'яснювати учням кінцеві мету та результати вивчення шкільних дисциплін. Прокопович — автор багатьох посібників для шкіл. Курси поетики, риторики, філософії, математики, розроблені ним у Києво-Могилянській академії, стали значним науковим внеском у розвиток цих дисциплін.

Прокопович — автор буквара «Первое учение отрокам» (1720), що витримав 12 видань лише за перші 5 років, у якому висловив низку цінних психолого-педагогічних думок, обґрунтував важливість раннього виховання дітей, курсу поетики латинською мовою «De arte poetica», «Про риторичне мистецтво». В «Духовном регламенте» (1721) він пропонував відкривати церковні школи трьох ступенів: архієрейські (елементарні), семінаріуми і академію, визначив зміст їх роботи, висловив передові погляди на методику навчання і виховання, на режим учнів тощо.

Велику увагу Прокопович приділяв вивченню граматики, історії, географії, арифметики, геометрії, логіки, риторики, добору вчителів та організації навчання.

Наставниками цілих поколінь українського народу є також Тарас Шевченко, Леся Українка, Іван Франко. Неоціненний вплив на формування морального обличчя, формування професійної майстерності вчителя здійснювали М. Пирогов і М. Драгоманов. Учителем часто називають людину, чия мудрість, доброта, щирість, сила волі, терпіння і життєвий досвід, компетентність і майстерність залишили глибокий слід у розвитку окремої особистості, її професійному становленні та її долі. По-новому звучать їхні настанови про те, що немає більш важливої для життя країни професії, ніж професія Учителя і ніякі інші професії не мають такого визначального впливу на утвердження демократичного устрою, зростання економіки, реалізації потенційних можливостей особистості. Перед сучасним учителем стоїть завдання

донести до юного розуму й серця дух сучасності, утвердити в душах юнаків і дівчат духовно-моральні цінності та розуміння того, що забезпечення виконання законів, принципів і критеріїв демократичного громадянського суспільства можливе лише за такого злету праці й думки, коли людина глибоко переживає боротьбу ідей, свідомо розбирається в цій боротьбі, визначає свою позицію, захищає свої переконання, а також проявляє силу волі, стійкості і характеру.

Україна переживає чергову епоху протистоянь, протиріч, «хаосу». Це проявляється і в суспільному, політичному, громадському ставленні до Учителя.

Діяльність сучасного українського шкільного вчителя включає навчання і виховання учнів у школі, класне керівництво, проведення позакласної роботи, зв'язок з батьками і пропаганду педагогічних знань. Підготовку вчителя в Україні здійснюють класичні університети, педагогічні університети, інститути, коледжі й педагогічні училища.

Правові, організаційні та фінансові засади педагогічної діяльності працівників освіти визначаються Конституцією України, законами України, законодавством у сфері освіти, науки, у тому числі Кодексом законів про працю та іншими нормативно-правовими актами.

Українські політики, законотворці, державні службовці заборгували перед науковими, науково-педагогічними, педагогічними працівниками, організаторами освіти. Незважаючи на те, що Верховною Радою України були прийняті закони України «Про вищу освіту» (1 липня 2014 року), «Про наукову та науково-технічну діяльність» (26 листопада 2015 року), «Про освіту» (5 вересня 2017 року), «Про фахову передвищу освіту» (6 червня 2019 року), «Про повну загальну середню освіту» (16 січня 2020 року), питання фінансового забезпечення та соціального захисту наукових, науково-педагогічних, педагогічних працівників не вирішено досі, незважаючи на те, що статтею 61 «Оплата праці педагогічних і науково-педагогічних працівників» Закону України «Про освіту» передбачено значне підвищення оплати праці педагогічних і науково-педагогічних працівників.

У процесі практичної реалізації нового Закону України «Про освіту» виявився ряд прорахунків влади, що були закладені ще в проєкті зазначеного закону та у зв'язку з чим виникла необхідність «виправлення помилок» — уточнення деяких положень

цього Закону, зокрема узгодження положення Закону України «Про освіту» щодо розміру посадового окладу педагогічного працівника найнижчої кваліфікаційної категорії та набрання чинності цієї норми. Так, у Прикінцевих та перехідних положеннях Закону (розділ XII) зазначено, що вказана норма статті 61 Закону (Посадовий оклад педагогічного працівника найнижчої кваліфікаційної категорії встановлюється в розмірі трьох мінімальних заробітних плат) набуває чинності з 1 січня 2018 року і реалізується відповідно до підпункту 1 пункту 6 розділу XII, в якому Кабінет Міністрів України зобов'язано забезпечити до 2023 року поетапну реалізацію положення частини другої статті 61 цього Закону (щорічне збільшення посадового окладу педагогічного працівника найнижчої кваліфікаційної категорії до чотирьох прожиткових мінімумів для працездатних осіб). Таким чином, передбачено одночасну дію різних вимог щодо одного об'єкта регулювання. Подібний суперечливий порядок набуття чинності (а отже і реалізації) законодавчих вимог не відповідає принципу юридичної визначеності, за яким право має бути відповідно до встановлених норм доступним і передбачуваним за своєю дією та сформульованим з належною чіткістю, що дає можливість особам (у разі потреби — з відповідною правовою допомогою) регулювати свою поведінку, а відтак потребує відповідного коригування.

Станом на 1 липня 2020 року прожитковий мінімум в Україні становив 2 118 грн, а мінімальна заробітна плата складала 5 000 грн за станом на 1 вересня 2020 року. Загальний фонд Державного бюджету України на 2020 рік складав 1 137 962 386,1 тис. грн. Станом на грудень 2019 року середня заробітна плата в Україні складала 12 264 грн (по регіонах України — від 8 851 грн до 18 869 грн). Отже, чотири прожиткових мінімуми були меншими за мінімальну середню заробітну плату в Україні — 8 472 грн. Якщо підняти заробітну плату науковим, науково-педагогічним, педагогічним працівникам на дві мінімальні заробітні плати, то загальна сума додаткових витрат (в Україні у сфері науки і освіти працює близько 1 млн наукових, науково-педагогічних, педагогічних працівників) буде становити не 500 млрд грн, чи 300 млрд грн, як стверджують представники фіскальних органів державного управління, а максимум — 120 млрд грн, що у загальній сумі буде значно менше 20 відсотків від бюджету, як це забезпечується у передових країнах світу. Тобто можна буде ще передбачити витрати і на капітальне будівництво, і на розвиток сфери науки та освіти.

Якщо врахувати обсяг консолідованого бюджету, то навантаження буде ще меншим.

Водночас, як офіційно зазначає Міністерство освіти і науки України, наявні випадки, коли в окремих районних державних адміністраціях видають розпорядження щодо нарахування педагогічним працівникам коштів не в розмірі середньої місячної зарплати, а у розмірі двох третин від зарплати, навіть тим учителям, які навчають дистанційно. Хто захистить УЧИТЕЛЯ? В черговий раз очікуємо прояву політичної волі від чинної влади!

Верховна Рада України прийняла Закон України «Про повну загальну середню освіту», яким було продовжено освітню реформу в державі. Проте при прийнятті Закону не вдалося уникнути деяких істотних неузгодженостей із нормах законодавства України та появи положень, які мають ознаки неконституційних, на що дедалі частіше вказують представники педагогічної громадськості, органи місцевого самоврядування та інші суб'єкти навчального процесу

У даний час на розгляді Верховної Ради України перебувають проекти законів про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відновлення справедливості у питанні оплати праці педагогічним працівникам дошкільної і позашкільної освіти (реєстр. №№ 2180, 2180-1); про внесення змін до Закону України «Про повну загальну середню освіту» (щодо відновлення прав учасників освітнього процесу) (реєстр. №№ 3430, 3430-1); про внесення змін до прикінцевих та перехідних положень Закону України «Про повну загальну середню освіту» з метою врегулювання укладання трудових договорів із керівниками державних і комунальних закладів загальної середньої освіти (реєстр. № 3710); про внесення змін до Закону України «Про повну загальну середню освіту» (щодо узгодження окремих положень законодавства) (реєстр. № 3808).

Проекти законів, внесені на вимогу мільйонної наукової, науково-педагогічної, педагогічної спільноти, у зв'язку з тим, що, наприклад, законодавцем не було внесено відповідні зміни у низку законів України щодо видів профільної освіти, зокрема в Законах України «Про дошкільну освіту», «Про позашкільну освіту».

На практиці це призвело до того, що на педагогічних працівників закладів дошкільної освіти і закладів позашкільної освіти таке збільшення умов оплати праці не було поширене. Це спричинило значну соціальну несправедливість та напругу в середовищі педагогічних працівників.

Основне завдання у цій сфері — на законодавчому рівні поширити передбачене новою редакцією Закону України «Про освіту» підвищення умов оплати праці педагогічних і науково-педагогічних працівників на педагогічних працівників закладів дошкільної освіти і закладів позашкільної освіти.

Поданими законопроектами пропонується внести низку змін до статті 30 Закону України «Про дошкільну освіту» і статті 22 Закону України «Про позашкільну освіту», відповідно до яких:

- посадовий оклад педагогічного працівника закладу дошкільної освіти і закладу позашкільної освіти найнижчої кваліфікаційної категорії встановлюється в розмірі трьох мінімальних заробітних плат;

- посадовий оклад педагогічного працівника закладу дошкільної освіти і закладу позашкільної освіти кожної наступної кваліфікаційної категорії підвищується не менше, ніж на 10 відсотків;

- засновник приватного закладу дошкільної освіти і закладу позашкільної освіти має право встановлювати інші, ніж передбачено цим Законом, розміри і умови оплати праці, винагороди та допомоги для педагогічних працівників. Отримані приватним закладом дошкільної освіти і закладу позашкільної освіти публічні кошти розподіляються у порядку, визначеному законодавством для державних і комунальних закладів дошкільної освіти і закладів позашкільної освіти;

- педагогічним працівникам закладів дошкільної освіти і закладів позашкільної освіти встановлюються доплати за наукові ступені та вчені звання відповідно до закону;

- педагогічним працівникам закладів дошкільної освіти і закладів позашкільної освіти встановлюються щомісячні надбавки за вислугу років у розмірах:

 - понад три роки — 10 відсотків;

 - понад 10 років — 20 відсотків;

 - понад 20 років — 30 відсотків посадового окладу;

- педагогічний працівник закладу дошкільної освіти і закладу позашкільної освіти, який пройшов сертифікацію, отримує щомісячну доплату в розмірі 20 відсотків посадового окладу (ставки заробітної плати) пропорційно до обсягу педагогічного навантаження протягом строку дії сертифіката;

- заклад дошкільної освіти і заклад позашкільної освіти має право за рахунок власних надходжень та інших джерел,

не заборонених законодавством, встановлювати педагогічним працівникам доплати, надбавки, премії та інші види заохочень;

— керівник закладу дошкільної освіти і закладу позашкільної освіти відповідно до законодавства, установчих документів та колективного договору, має право встановлювати педагогічним працівникам доплати, надбавки, премії за використання в освітньому процесі іноземних мов, сучасних технологій, реалізацію інноваційних проєктів тощо;

— педагогічним працівникам закладів дошкільної освіти і закладів позашкільної освіти за рахунок власних надходжень відповідних закладів може надаватися матеріальна допомога для вирішення соціально-побутових питань. Умови надання такої допомоги визначаються установчими документами закладів дошкільної освіти і закладів позашкільної освіти або колективним договором.

Крім цього, змінами до статті 30 Закону України «Про дошкільну освіту» передбачено, що посадовий оклад помічників вихователів та нянь закладів дошкільної освіти встановлюється в розмірі не менше, ніж 50 відсотків посадового окладу педагогічного працівника закладу дошкільної освіти найнижчої кваліфікаційної категорії.

18 березня 2020 року набрав чинності Закон України «Про повну загальну середню освіту», ухвалений Верховною Радою України 16 січня 2020 року. Із вступом в дію зазначеного Закону з'явилось законодавче підґрунтя для реформування системи загальної середньої освіти, що має сприяти підвищенню якості освіти і освітньої діяльності, істотному зростанню інтелектуального, культурного, духовно-морального потенціалу суспільства та особистості.

Разом із впровадженням практичних інструментів, що покликані втілити в життя освітню реформу, яка започаткована ще у 2017 році, Закон містить ряд дискримінаційних норм. Так, статтею 22 та підпунктом другим пункту третього Розділу X «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про повну загальну середню освіту» встановлюється, що педагогічні працівники державних і комунальних закладів загальної середньої освіти, які досягли пенсійного віку та яким виплачується пенсія за віком, працюють на основі трудових договорів, що укладаються строком від одного до трьох років. Відповідні положення містять ознаки прямої дискримінації за ознакою віку, а це суперечить Конституції

України, міжнародним зобов'язанням України (зокрема, Директиви 2000/78/ЄС, Рекомендаціям МОП № 162 та № 166), законодавству про працю та про соціальний захист населення, а також антидискримінаційному законодавству України.

За даними, представленими експертами Профспілки працівників освіти і науки України, реалізація таких нововведень мала призвести до одночасного звільнення до 1 липня 2020 року понад 70000 вчителів та, крім того, ще й вихователів, педагогів-організаторів, керівників гуртків, інших педагогічних працівників. За наявною інформацією, частка працівників пенсійного віку серед діючих педагогічних кадрів на той час складала близько 16 %, а в окремих регіонах сягала 30 %. Такий значний відсоток цієї категорії педагогічних працівників спричинений низьким рівнем заробітної плати внаслідок недотримання законодавства щодо оплати праці та, як наслідок, мізерною пенсією, розмір якої здебільшого складає 2,5–3 тис. гривень, що змушує їх замість відпочинку працювати та продовжувати віддавати свої знання і досвід учням, молодшим колегам, сумлінно виконуючи свої обов'язки. Відтак запропоновані Законом України «Про повну загальну середню освіту» новели можуть призвести до колапсу в закладах освіти, коли в школах просто не буде кому викладати.

У Рішенні Конституційного Суду України від 22.09.2005 р. № 5-рп/2005 зазначено, що конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані, а при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод. Скасування конституційних прав і свобод — це їх офіційна (юридична або фактична) ліквідація. Звуження змісту та обсягу прав і свобод є їх обмеженням. У традиційному розумінні трудової діяльності визначальними поняттями змісту прав людини є умови і засоби, які становлять можливості людини, необхідні для задоволення потреб її існування та розвитку. У своєму рішенні від 28.04.2009 р. № 9-рп/2009 Конституційний Суд України вказав на недопустимість звуження змісту й обсягу наявних прав і свобод, яке об'єктивно призведе до погіршення становища особи в суспільстві через їх обмеження, та зробив концептуальне застереження органам державної влади про те, що невиконання державою своїх зобов'язань призводить до порушення принципів правової держави, ставить громадян у нерівні умови, підриває принцип довіри особи до держави.

Якість роботи закладу освіти, наукового, науково-педагогічного, педагогічного колективу, якість освітнього процесу великою мірою залежить від його керівника. Керівник закладу освіти — це науковець, філософ, Професор, Учитель, методист, організатор, управлінець, наставник, дипломат, політик, ідеолог, маркетолог, менеджер, економіст, фінансист в одній особі. Держава зобов'язана демонструвати і реалізовувати політику поваги до особистості Учителя та керівника. За останніми статистичними даними, в Україні близько чверті керівників державних і комунальних закладів загальної середньої освіти досягли пенсійного віку. Наприклад, на травень 2019 р. у школах Києва і області керівники шкіл пенсійного віку становили 11,2 %, у Івано-Франківську — близько третини. Згідно із всеукраїнським опитуванням, проведеним у 2017 р. Українською асоціацією дослідників освіти за методологією TALIS (Teaching and Learning International Survey), 20 % директорів шкіл — 60-річні або старші.

Відповідно до абз. 2 підп. 1 п. 3 розділу X Закону України «Про повну загальну середню освіту», до 1 липня 2020 року засновники державних і комунальних закладів загальної середньої освіти або уповноважені ними органи зобов'язані припинити безстрокові трудові договори з керівниками таких закладів та одночасно укласти з ними (за їх згодою) трудові договори строком на шість років (з керівниками, які отримують пенсію за віком, — на один рік) без проведення конкурсу. У разі їхньої незгоди з продовженням трудових відносин на умовах строкового трудового договору передбачається їх звільнення згідно з пунктом 9 частини першої статті 36 Кодексу законів про працю України.

Саме в трактуванні «отримує пенсію за віком» виникають розбіжності. Згідно з п. 1–3, ч. 1 ст. 9 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», відповідно до цього Закону в солідарній системі призначаються такі пенсійні виплати: пенсія за віком; пенсія по інвалідності; пенсія у зв'язку із втратою годувальника.

Зважаючи на це, трапляються випадки, коли керівник державного чи комунального закладу загальної середньої освіти досяг пенсійного віку, але отримує пенсію не за віком, або ще не отримує пенсію. Це, у свою чергу, унеможлиблює підписання між засновниками державних і комунальних закладів загальної середньої освіти або уповноваженими ними органами та керівниками таких закладів контракту строком на один рік.

Метою вищезазначених законопроектів є врегулювання укладання строкових трудових договорів із керівниками державних і комунальних закладів загальної середньої освіти, які досягли пенсійного віку, без проведення конкурсу, відновлення прав учасників освітнього процесу, зокрема гарантування права на працю педагогічних працівників. Їх прийняття є початком усунення законодавчих, політичних, нормативно-правових помилок, неточностей, неузгодженостей у сфері науки і освіти, як стратегічної ланки суспільного буття.

Українське суспільство очікує політичного, законодавчого, правового позитивного рішення щодо подальшого розвитку сфери науки і освіти та реального, фактичного духовного, фінансового, соціального утвердження статусу Науковця, Учителя, професійна діяльність яких є запорукою справедливого демократичного ладу, добробуту, достатку, культури, компетентності, майстерності, стабільності, взаєморозуміння, Миру та зростання.

Список використаних джерел та літератури

- Григорій Сковорода. Повне зібрання творів у двох томах. — К.: Наукова думка, Т. 1, 1973. — 530 с.; Т. 2, 1973. — 573 с.
- Григорій Сковорода. Вірші. Пісні. Байки. Діалоги, Трактати, Притчі, Прозові переклади. Листи. — К.: Наукова думка, 1983. — 542 с.
- Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; гол. ред. В. Г. Кремень. — К.: Юрінком Інтер, 2008. — 1040 с.
- Педагогічний словник / за ред. дійсного члена АПН України М. Д. Ярмаченка. — К.: Педагогічна думка, 2001. — 516 с.
- Педагогический словарь. Т. 2 / редакторы Г. М. Воловникова, Л. И. Генсировская. — М., 1960. — 766 с.
- Професійна освіта: Словник : навч. посіб. / уклад. С. У. Гончаренко, та ін.; за ред. Н. Г. Ничкало. — К.: Вища шк., 2000. — 380 с.
- Требник митрополита Петра Могили. Київ 1646. / з благословення Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України ; відп. ред. — архімандрит Никон (Русин). — К.: Інформаційно-видавн. центр Української Православної Церкви, 2011, т. 1.
- Требник митрополита Петра Могили. Київ 1646. / з благословення Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї

України ; відп. ред. — архімандрит Никон (Русин). — К.: Інформаційно-видавн. центр Української Православної Церкви, 2011, т. 2.

Феофан Прокопович Філософські твори. Т. 1. Про риторичне мистецтво. Різні сентенції / ред. колегія В. І. Шинкарук (голова), В. Ю. Євдокименко, В. М. Нічик, упоряд. М. Д. Рогович, В. М. Нічик. — Наукова думка, 1979. — 511 с.

Феофан Прокопович Філософські твори. Т. 2. Логіка. Натурфілософія або фізика. Етика / ред. колегія В. І. Шинкарук (голова), В. Ю. Євдокименко, В. М. Нічик, упорядники М. Д. Рогович, В. М. Нічик. — Наукова думка, 1980. — 549 с.

Феофан Прокопович Філософські твори. Т. 3. Математика. Історичні праці. Вірші. Листи / ред. колегія В. І. Шинкарук (голова), В. Ю. Євдокименко, В. М. Нічик, упоряд. М. Д. Рогович, В. М. Нічик. — Наукова думка, 1981. — 523 с.

Філософський енциклопедичний словник / голова ред. колегії В. І. Шинкарук. — К.: Абрис, 2002. — 742 с.

Народний учитель — герой України

У період будівництва та розвитку сучасної, нової української школи, школи майбутнього доцільно переосмислити та взяти за основу напрацювання, роздуми, ідеї провідних українських мислителів до яких, беззаперечно, належить Євген Степанович Березняк. Він народився 25 лютого 1914 року у м. Дніпропетровську. У цей час починався надзвичайно складний і відповідальний період в історії нашої країни і народу. Через декілька місяців спалахнула Перша світова війна, яка згодом переросла у революцію і затяжну громадянську війну.

Спочатку Є. С. Березняк навчався у залізничній семирічній школі станції Помічна на Кіровоградщині, здобував освіту і закінчив навчання у педагогічному технікумі у місті Зінов'євськ (нині Кропивницький). У 17 років отримав призначення в Іванівську початкову школу. Є. С. Березняк зрозумів, що знань йому недостатньо, тому вирішив продовжити своє навчання і вступив до Дніпропетровського гірничого інституту. Коли провчився там 2 роки, то дійшов висновку, що професія геолога — це не його покликання. І тоді пішов він «з повинною» до обласного управління освіти, після чого був направлений в школу села Веселе Межівського району на Дніпропетровщині викладачем математики в 5–7 класах. Веселовські учні зробили з Євгена Степановича вчителя. Працюючи в школі, він заочно навчався в Осипенківському учительському інституті.

Важливим етапом накопичення і вдосконалення його педагогічної майстерності й досвіду керівної роботи в освіті був шестирічний період праці (1933–1939) у Першотравневому районі області, початком якого стала робота вчителем у Новоселицькій середній школі. А далі він послідовно пройшов усі освітянські

щаблі: учитель, завуч, директор школи, інспектор районного відділу освіти, завідувач районного відділу освіти.

Робота в школі була успішною. Уже з перших днів перебування в Новоселицькій школі у нього прокинувся справжній талант педагога, народного вчителя. Дні йшли за днями, серце молодого педагога наповнювалося радісними, оптимістичними перспективами. Проте був у той час і один неприємний випадок. У 1937 році Є. С. Березняка виключили з комсомолу «за зв'язок з націоналістичним охвістям — петлюрівцями». Звинувачення було чистою нісенітницею, адже під час петлюрівщини йому виповнилося лише 6 років. Євген Степанович з цього приводу написав: «На щастя, і тоді знайшлися люди, які повірили здоровому глуздові, фактам, а не химерним домислам. ... Але скільки було до цього тривожних ночей, принизливого страху в чеканні непроханих «гостей», здригання від випадкового стукоту, від шуму машини, що проїжджала поблизу!»

У цілому 1939-й був знаменним роком у житті Є. С. Березняка. У червні він був нагороджений медаллю «За трудову доблесть», а через кілька днів його викликали до Києва і направили на роботу у щойно визволений Львів. Влітку 1940 року Євгена Степановича обрали депутатом Львівської міської ради народних депутатів і призначили завідувачем Львівського міського відділу освіти. З великим піднесенням і натхненням він поринув у нову, хоч і знайому йому роботу. Згадуючи той час, Є. С. Березняк писав: «Найбільше мені пам'ятається Львів триумфуючий, співаючий, святкуючий на вулицях і майданах свою другу молодість.

...Місто раділо. Місто торжествувало. І цей святковий настрій не міг не захопити і нас, прибулих зі сходу».

У червні в школах успішно завершувалися випускні вечори. Працівники освіти м. Львова закінчували навчальний рік великим учительським святом. І раптом — війна. Почався новий етап у житті українського народу.

Перші два воєнні роки (1941–1943) Є. С. Березняк «жив сповненим тривоги і небезпек життям підпільника на Дніпропетровщині», виконуючи спеціальне завдання. Він організував записування звернень Інформбюро і розповсюдження листівок серед жителів великого промислового міста.

У 1944–1945 роках, перебуваючи у лавах Червоної армії, Є. С. Березняк виконував відповідальні доручення, як армійський розвідник. У грудні 1944 року закінчив школу розвідників.

156 днів його діяльність проходила у глибокому тилу ворога, де він керував бойовою розвідувальною групою «Голос» на території Краківського воєводства. Найважливішою акцією цієї групи та її керівника стало врятування старовинного польського міста Кракова, яке гітлерівці планували підірвати перед відступом з нього.

Героїчна діяльність Є. С. Березняка в роки війни тепер широко відома як в Україні, так і за її межами. Його ім'я як колишнього військового розвідника («капітана Михайлова», «майора Вихора», керівника бойової групи «Голос») нині згадується на рівні з іменами з когорти — «Вони прославили військову розвідку» — бійцями невидимого фронту, Яном Берзіном, Ріхардом Зорге, Львом Маневичем, Петром Вершигорою та рядом інших славетних розвідників.

У 1967 році на телеекранах з'явився багатосерійний телефільм «Майор Вихор». Герої цієї стрічки — розвідники, які врятували старовинну столицю Польщі — місто Краків. У сюжетній основі художнього фільму легко упізнаються бойові дії групи «Голос», якою керував Є. С. Березняк.

У лютому 1968 р. у газеті «Известия» з'явився нарис «Здравствуй, майор Вихрь», а згодом мільйонним тиражом друкують документальні розповіді Євгена Степановича Березняка: «Я-Голос», «Пароль «Dum spiro...», «Операція «Голос».

За особисту мужність і відвагу, героїзм і самопожертву, виявлені під час виконання особливо важливих завдань під час Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років, Є. С. Березняку у серпні 2001 року присвоєно звання Героя України з врученням ордена «Золота Зірка». Справедливість, нарешті, восторжествувала!

Але сталося це через півстоліття після самого подвигу. Річ у тому, що група «Голос» діяла у надзвичайно складних умовах глибокого тилу гітлерівців. Були яскраві перемоги розвідників. Траплялися і невдачі. Довелося Є. С. Березняку побувати і в гестапівських застінках. І хоч завдання командування було повністю виконано, але коли Є. С. Березняк доповів генералові — начальнику розвідки штабу фронту про своє перебування в гестапо, почалися виклики, «душевні» бесіди, які нагадували допити. Деяким працівникам штабу здавалося неймовірним те, що розвідники могли залишитися живими після катівні гестапо. Саме тому День Перемоги 9 травня 1945 р. Є. С. Березняк зустрів у таборі НКВС № 174 як чужий серед своїх.

І раніше у Євгена Степановича мали місце важкі моменти життя. Про них він писав: «Були допити з погрозами у польовій жандармерії, камера смертників у гестапівській тюрмі Монтельопиха. Та хоч як важко було тоді, тепер стало ще важче. Там була війна, був ворог. І ти мусив вистояти, не зламатися, перехитрувати, переграти. Все було просто і ясно: «або — або».

А що тепер?.. Допити, принизливе ставлення, на кожному кроці — топтання людської гідності і ця тюремна огорожа, за якою тримають героїв війни, переможців. Не знали ми, не могли знати тоді, що це помішаний на підозрілості і недовірі сталінсько-берієвський режим продовжує війну зі своїми військовими, нескореними представниками народу відразу ж після Перемоги, здобутої з такими труднощами, ціною неймовірних зусиль і величезних людських втрат.

Численні перевірки підтвердили справедливість доповідної записки Є. С. Березняка. Підозри та звинувачення були зняті, і його відпустили на волю.

Він повертається на довоєнне місце роботи. Почалися післявоєнні будні. З вересня 1945 року по вересень 1954 року Є. С. Березняк працював завідувачем Львівського міського відділу освіти і начальником відділу навчальних закладів Львівської залізниці. У 1947 році він успішно закінчив Львівський університет за спеціальністю «Історія».

З вересня 1954 року Є. С. Березняк впродовж 30 років працював у Міністерстві народної освіти Української Радянської Соціалістичної Республіки (УРСР): був інспектором, начальником відділу інспекції, начальником головного управління шкіл.

З вересня 1984 року по січень 1993 року працював старшим викладачем Центрального інституту підвищення кваліфікації керівних кадрів освіти.

З вересня 1993 року Є. С. Березняк працював старшим науковим співробітником Науково-дослідного інституту педагогіки Академії педагогічних наук України (в лабораторіях наукових основ управління народною освітою та лабораторії педагогічного досвіду). У зв'язку з призначенням Є. С. Березняка Державної стипендії з 1 березня 1998 року він звільнився з роботи і перейшов на пенсію.

У березні 1968 року в Київському національному університеті ім. Т. Г. Шевченка Є. С. Березняк захистив кандидатську дисертацію на тему: «Педагогічні й організаційні передумови переходу до загальної середньої освіти (на матеріалах Української РСР)».

Захист проводився у формі доповіді (замість автореферату) за сукупністю опублікованих праць.

Вагомим є науково-педагогічний доробок Є. С. Березняка. Він складає понад 100 наукових праць, зокрема монографій, присвячених різним аспектам освіти та виховання в Україні: «Шляхи розвитку освіти на Україні» (1964), «Керівництво роботою школи» (1970), «Питання інспектування роботи школи» (1967), «Важлива ланка управління школою» (1981), «Керівництво сучасною школою» (1983); книг-спогадів: «Я — Голос» (1971), «Пароль Dum Spiro» (1987), «Операція «Голос» (1992).

Чимало його публікацій присвячено загальним проблемам освіти. Найбільш вагомими з них висвітлюють питання реалізації в Україні середнього всеобучу, шляхи розвитку та удосконалення системи освіти на різних історичних етапах розвитку Української держави, питання вдосконалення організаційної структури та типів загальноосвітніх шкіл республіки.

Важливе місце у спадщині Є. С. Березняка займають публікації, присвячені діяльності районних і міських відділів освіти. Найбільш значимі з них є такі: «Удосконалення управління школою і райвно», «Райвно і школа», «Чи потрібен сьогодні інспектор», «Інспектування внутрішкільного керівництва і контролю», «Шкільний інспектор», «Інспектор райвно і учителі», «Фронтальна перевірка школи».

Тривалий час в центрі уваги Є. С. Березняка перебували питання інспектування роботи школи і вчителя. Популярністю серед освітянської громадськості користуються його публікації: «Завдання інспекторського контролю», «Планування і організація роботи інспектора», «Інспектування внутрішкільного керівництва і контролю», «Інспектування роботи вчителя».

Значний науково-теоретичний інтерес мають і його публікації щодо управління школою. У них проаналізовані громадсько-демократичні структури в управлінні школою, наукові основи планування роботи школи, розвиток демократичних засад в житті школи, питання оцінки роботи школи і вчителя, перспективи розвитку мережі шкіл та їх організаційної структури, діяльність сільських шкіл та шкіл робітничої і сільської молоді.

У ряді публікацій висвітлюється керівництво роботою школи, зокрема основні принципи наукового керівництва школою, посадові сертифікати і структура керівництва в школі, планування роботи школи, бюджет часу керівника школи та його раціональне

використання, діяльність педагогічної ради школи, керівництво підвищенням фахової і методичної кваліфікації вчителя, організація самоосвіти вчителів, взаємодія школи, сім'ї і громадськості у навчанні і вихованні учнівської молоді.

Багато уваги приділяв Є. С. Березняк питанням роботи директора школи, які досить глибоко висвітлені в публікаціях «Директор школи і вчитель», «Директор школи і реформа», «Культура управлінської праці керівника школи», «Контрольно-аналітична функція директора школи», «Довіра без контролю». Питання навчально-виховного процесу глибоко проаналізовані в публікаціях: «Важлива умова підвищення якості навчання і виховання», «Відвідування і аналіз уроку», «Матеріально-технічне оснащення навчального процесу», «Методи навчання і їх ідеологічні функції», «Тематичний облік знань, умінь і навичок», «Підсумки переходу на новий зміст освіти та завдання підвищення якості знань учнів», «Удосконалювати методи навчання», «Урок миру» тощо.

Значне місце у науково-педагогічній спадщині Є. С. Березняка посідає проблема вчителя загальноосвітньої школи. Вона одержала широке висвітлення в таких публікаціях: «Складові учительської професії», «Учительська висота», «Авторитет учителя: із чого він складається», «Народний учитель», «Талановитий учитель», «Завдання педагога — навчити дітей бути людьми на землі», «Учитель і учень», «Учні стали іншими, а — учителі?», «Про взаємини та співпрацю учителя й учня», «Актуальні питання самоосвіти вчителя», «Виховання відповідального ставлення до учня».

Ряд цікавих і змістовних публікацій присвячено проблемі учня загальноосвітньої школи, зокрема: «Виховання відповідального ставлення до навчання», «Питання професійної орієнтації у школах Львівської залізниці», «Розвиток самоосвіти та ініціативи учнів у процесі навчання», «Утвердження характеру», «Формування в учнів інтересів до знань», «Шляхи підвищення якості знань учнів», «Шляхи подолання другорічництва» тощо.

Проблему педагогічного досвіду висвітлюють такі публікації Є. С. Березняка: «Передовий досвід в практику», «Його доля і звичайна, і героїчна» (про В. О. Сухомлинського), «Талановитий педагог».

На адресу Є. С. Березняка («майора Вихора») надходило і надходить велика кількість листів. Пишуть і учні, і студенти, і зрілі люди села і міста. У них висловлюється захоплення подвигом військових розвідників. «Якраз ці листи переконують мене в тому,

що кожний подвиг має бути відомий народові, насамперед — молоді, не лише як пам'ять про минуле, але ще більше заради теперішнього і майбутнього. Особливе значення для виховання молоді має подвиг з конкретною адресою», — пише Є. С. Березняк.

Часто читачі у своїх листах ставили перед Євгеном Степановичем і серйозні питання загальнолюдського характеру, на які він намагається чесно і по суті відповідати. Так, відповідаючи на важке запитання Віктора Д. з Дніпропетровська «Чи боявся я, коли опинився у, здавалося б, безвихідній ситуації?», він писав: «Так, і мені було страшно. Але я ніколи не втрачав розуму, навіть у найскладніших ситуаціях, не гарячкував, намагався залишитися розсудливим і завжди вірив у свої сили та можливості.

Я вважаю, що боятися і бути боягузом — не одне й те саме. Різниця між хоробрим і боягузом у тому, що перший, усвідомлюючи небезпеку, не відчуває страху, а другий відчуває страх, не усвідомлюючи небезпеку.

Боязкі люди частіше гинули безглуздо. Страх — почуття, притаманне кожному, але лише сильна людина, яка свідомо йде до певної мети, здатна подолати почуття страху».

Беззаперечний інтерес має лист ветерана війни, відомого вченого, Героя Соціалістичної Праці, заслуженого вчителя України, члена-кореспондента Академії педагогічних наук СРСР Василя Олександровича Сухомлинського «З великим інтересом прочитав в «Известиях», а ще раніше в «Комсомольской правде» про Ваші героїчні справи в роки Великої Вітчизняної війни. Подвиг всієї групи «Голос» — врятування польського міста Кракова, на мій погляд, благодатний матеріал для морального, інтернаціонального виховання нашої молоді.

Як педагога мене завжди цікавить поведінка людини, коли над нею немає ні наставника, ні начальника. І він залишається сам на сам зі своєю совістю, ось тоді видно, хто є хто. Думаю, в цьому й полягає вища мета, смисл усієї нашої роботи: виховання індивідуума, вільної особистості, громадянина, який живе, здійснює свої поступки не по указу кого б то не було, не через страх, а по власному вибору, велінню совісті.

Я добре знаю, що таке війна. До цього часу болять рани, які дістав під Ржевом.

Пишу Вам з особливим почуттям, може бути, ще й тому, що свою війну проти фашизму Ви вели на землі Януса Корчака, великого педагога-гуманіста, перед яким я вклоняюся. Мені хотілося

висловити одне побажання. Напишіть статтю про особистість вчителя, про те, що без морального права виховувати немає педагога.

Думаю своє право на такі роздуми Ви вистраждали в «Монте-юнісі» — гестапівській в'язниці.

З повагою Сухомлинський В.»

Продовжити розповідь про Народного вчителя — Героя України Євгена Степановича Березняка ми вважаємо доречним такими його словами: «Газета «Бизнес» тепло і сердечно привітала мене з присвоєнням звання Героя України. Мій онук Віктор, нині курсант Академії Служби безпеки України, прочитавши в ній такі рядки (цитую мовою оригіналу): «А еще он просто потрясающий человек: умный, искренний, с великолепным чувством юмора. С ним легко и просто, и совершенно не ощущается разница в возрасте — хотя ему все-таки уже 86. Он пишет сам, встречается с журналистами и курсантами. Это — «Вихрь», — запитав мене: «Що ти сам можеш сказати про своє активне, досить яскраве довголіття, які особисті якості допомогли тобі у цьому?»».

Я спробую відповісти Віктору і не лише йому, а і його одноліткам на це непросте запитання. Головне, що надихає мене, стимулює мою діяльність, — праця. З дитячих років праця є основою мого буття. Думаю, культ праці не згасає в моєму житті й сьогодні. А праця, як відомо, — це стежка, якою людина піднімається до вершини морального благородства.

За складом свого характеру я — оптиміст. У найскладніших ситуаціях свого життя, здавалося б безвихідних, я не втрачав віри в життя, у перемогу. Моя віра супроводжувалася спокійною, урівноваженою поведінкою. А спокій людини — це, може, найважче з усіх людських почуттів. Спокійними бувають і байдужі, а ось зберегти спокій в екстремальних умовах, коли хвилини чи сантиметри залишаються до кінця твого життя, зберегти спокій у хвилини найвищого напруження всіх духовних сил це далеко не кожному вдається.

...Усе своє життя я сповідував і тепер сповідаю правду. Правду, якою б вона не була: радісною чи гіркою, прикрою. Не можу миритися з такими явищами, як невігластво, підлабузництво, пристосування, зухвалість, зверхність. Я ніколи не схилив голови перед ворогами, не схилився перед невігласами-начальниками, і зараз не можу спокійно спостерігати моральну деградацію нашої молоді, зубожіння людей. Адже сталося так, що нині іноді на сторінках преси, на телеекранах і радіо, навіть з трибуни Верховної Ради

зłodiїв проголошують героями. Скажу вам, друзі, відверто — коли на своєму шляху я зустрівчав некомпетентність, несправедливість, свавілля, зверхність і хамство, ніколи не мовчав, рішуче протестував, хоча за це інколи потрапляв у немилість начальства.

Шкода, але тепер дуже рідко зустрічаються керівні працівники, депутати різних рівнів, які б відрізнялися неординарністю суджень, сміливістю пошуків, здатністю відстоювати, захищати правду про наше минуле, викривати злочинну діяльність «первертнів», хапуг, кримінальних злочинців.

Почуття гумору ніколи не залишало мене, навіть у досить складних ситуаціях. Ця риса характеру успадкована мною від моїх батьків. Дуже хотілося б, щоб почуття гумору стало невід'ємною рисою характеру моїх онуків, молоді взагалі.

...І ще. У моєму серці найдорожчою була, є і завжди буде моя Вітчизна.

Свою багатостраждальну Україну я любив і тоді, коли вона була зруйнована громадянською війною, і тоді, коли її окупували і пограбували німецькі нацисти, і тоді, коли вона долала величезні труднощі повоєнної відбудови, і тепер, коли вона опинилася в числі найбільш важливіх країн Європи.

І навіть така, вона є моєю Батьківщиною, і я їй вірю, вірю народові своєму в здатності піднятися з колін, подолати небачено жорстоку кризу. Від вас, мої шановні друзі, залежить майбутнє нашої Вітчизни. Хотілося б, щоб ви серцем своїм відчули, зрозуміли і запам'ятали велику істину — Батьківщина без вас обійдеться, а ви без неї — ні!»

Євген Степанович Березняк завжди брав активну участь у громадському житті країни, навчальних закладів країни.

Близько 30 років був членом колегії Міністерства народної освіти УРСР, неодноразово включався у різні комісії Міністерства та Уряду, які готували важливі закони і документи в галузі освіти і виховання. Декілька років працював заступником голови Всеукраїнської Ради Миру — відомого українського письменника Олеса Гончара. Виконував важливі доручення Українського комітету ветеранів Великої Вітчизняної війни. Тривалий час брав активну участь у роботі Республіканського комітету товариства «Знання», а також у роботі Республіканського комітету профспілки працівників освіти, декілька років був членом Президії цієї спілки.

Працював позаштатним консультантом Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти, членом президії Асоціації

працівників гімназій та ліцеїв України. Проводив значну виховну роботу з молодими воїнами України, з курсантами військових училищ та академій, з студентами вищих навчальних закладів та учнівською молоддю.

Від нього віяло добром і людяністю, він із задоволенням розповідав про інших людей, які чим-небудь його вразили, чи відіграли певну позитивну роль в його житті, а соратники відмічали та цінували його багату духовність, високу культуру, широку обізнаність, скромність, феноменальну пам'ять і доброзичливість.

Він ні на хвилину не припиняв працювати над собою, хоча, здавалось би, ніяких стимулів для цього не було. Кожний ранок робив своєрідну «зарядку» для мізків, вивчаючи нові напрями дослідження у сфері освіти, інноваційні тенденції розвитку сфери освіти, свіжі новин країни і світу.

Березняк Є. С. нагороджений Почесною Грамотою Верховної Ради України, Орденом Богдана Хмельницького II ступеня, численними орденами і медалями Радянського Союзу, Державною нагородою — Орденом «Дружби», медаллю Війська Польського за визнання заслуг перед Польською державою та деяких інших країн світу. Він є Почесним солдатом Інституту військово-дипломатичної служби Академії збройних сил України, Почесним членом Академії педагогічних наук України, Почесним громадянином м. Києва, активно спілкувався з учителями та учнями шкіл не лише міста Києва, але й багатьох областей України. Він відомий в Україні та далеко за її межами як Герой України — український військовий, освітянин, ветеран Великої Вітчизняної війни, рятівник старовинного польського міста Кракова.

Відійшов у вічність Березняк Євген Степанович на 99-му році свого життя 23 листопада 2013 року. Його життя і творча копітка праця продовжуються в його творах, роздумах, міркуваннях, він залишається в рядах активних будівників нової суверенної України.

На думку Марини Марченко, «сьогодні нашій народній освіті не вистачає такого «Березняка», який би навів порядок в школах і захищав їх від багаточисельних дурниць, які там рясно насаджують невігласні політики».

Він хотів, щоб дослідники, читачі, вивчаючи сторінки його книг, знайшли для себе щось нове, цікаве і отримували заряд бадьорості та оптимізму, із задоволенням продовжуючи вчитися у нашого головного вчителя, ім'я якому — Життя.

Список використаних джерел та літератури

Про шкільну освіту

- Березняк Є. С., Стіуса В. Г. Розвиток самостійності та ініціативи учнів у процесі навчання. — К.: Радянська школа, 1961. — 84 с.
- Березняк Е. С. Пути развития всеобщего образования на Украине. — К.: Радянська школа, 1964. — 128 с.
- Березняк Е. С., Стіуса В. Г. Вопросы инспектирования работы школы и учителя (на украинском языке). — К.: Радянська школа, 1967. — 291 с.
- Березняк Є. С., Черпінський М.В. Керівництво роботою школи. — К.: Радянська школа, 1970. — 262 с.
- Березняк Є. С. Шляхи підвищення якості знань учнів. — К.: Товариство «Знання», 1973. — 48 с.
- Березняк Е. С. Руководство современной школой. (Некоторые вопросы и проблемы). — К.: Радянська школа, 1977. — 166 с.
- Березняк Е. С. Важнейшее звено управления школой. — К.: Радянська школа, 1981. — 151 с. — (Пед. б-ка)
- Березняк Е. С. Важное условие повышения качества обучения и воспитания. — К.: Общество «Знание», 1982. — 50 с.
- Березняк Е. С. Директор школы и реформа. — К.: Общество «Знание», 1988. — 48 с. (Сер. 7 «Педагогическая»; № 1)
- Березняк Є. С. Молодому учителю. — К.: Радянська школа, 1988. — 187 с.
- Березняк Є. С. Реалізація принципу демократизації в управлінській діяльності директора школи. — Вд. 2-ге. — К.: Генеза, 2003. — 80 с.: іл.
- Березняк Є. С. Вибрані педагогічні праці: У 3-х томах / за ред. академіка АПН України М. Д. Ярмаченка. — 2-ге вид., доповн. — К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. Том 1. — 334 с.
- Березняк Є. С. Вибрані педагогічні праці: У 3-х томах / за ред. академіка АПН України М. Д. Ярмаченка. — 2-ге вид., доповн. — К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. Том 1. — 296 с.
- Березняк Є. С. Вибрані педагогічні праці: У 3-х томах / за ред. академіка АПН України М. Д. Ярмаченка. — 2-ге вид., доповн. — К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. Том 3. — 248 с.

Про війну

Березняк Є. С. Я — «Голос», — М.: Молодая гвардия, 1971

Березняк Є. С. Операція «Голос». Рассказ разведчика. — М.: Республика, 1992

Березняк Є. С. Пароль «DUM SPIRO...». — К.: Політична література України, 1972, 1974, 1979, 1987.

Березняк Є. С. Пароль «DUM SPIRO...»: Розповідь розвідника. — К.: Україна, 2006

Березняк Є. С. Євген Березняк розповідає. Спогади майора Вихора / Є Березняк. — К.: Видавничий дім «Воєнна розвідка», 2013. — 264 с.: іл. — («Розвідка України». Від першої особи).

Педагогічний прометей

У кожного народу є особистості, які не підвладні часу. Такою непересічною особистістю для українського народу став Сухомлинський Василь Олександрович — видатний педагог, письменник, науковець, філософ, директор Павлиської середньої школи. Непохитна постать за викликами часу, просвітник за покликом душі і серця, учитель за велінням долі, науковець за сутністю своїх діянь він оживив у науковому, освітньому і суспільному середовищах вічні ідеї торжества добра і гуманізму. Його мудрістю та мріями живилася українська педагогічна наука і практика в 40–70-х роках двадцятого століття; досвід та напрацювання актуальні для сьогодення; праці, думки, роздуми і ідеї, спрямовані в майбутнє, а критерії добра, гуманізму, людяності, премудрості, пізнання, навчання, знання, переконання — вічні. Для багатьох українських та зарубіжних освітян він є своєрідним Прометеєм у педагогіці. Тому цілком сучасними є роздуми, рекомендації, поради, викладені у працях В. О. Сухомлинського — вдумливого філософа, глибокого науковця, Учителя, письменника, учасника Великої Вітчизняної війни. Це — Учитель із самобутнім оригінальним обличчям, з власним творчим почерком всесвітнього масштабу. Його праці, думки, міркування, роздуми, ідеї і сьогодні є вкрай актуальні, необхідні та неоціннімі. Він органічно поєднав у своїй діяльності теорію з практикою, був неординарною, високоосвіченою особистістю, новатором своєї епохи, а його твори увійшли в скарбницю світової науково-педагогічної думки.

Як директор школи, вчитель він був яскравою особистістю, його уроки були відкриті для відвідування представниками педагогічної громадськості держави, колег, батьків. Він ділився своїми творчими знахідками, планами, здобутками, радився з колегами та всебічно підтримував і пропагував педагогічних працівників

Павлівської школи. Він сам постійно вчився і своїм прикладом спонукав учителів до системного навчання та самоосвіти.

Педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського складається із 48 монографічних праць і брошур, двох художніх творів, понад 600 статей та близько 1500 оповідань і казок для дітей. Він обраний членом-кореспондентом Академії педагогічних наук РРФСР, членом-кореспондентом Академії педагогічних наук СРСР, був Заслуженим вчителем УРСР. У 1968 році — йому було присвоєно звання Герой Соціалістичної Праці. Його книжки виходили і виходять масовими тиражами в багатьох країнах світу (Канада, Китай, Німеччина, Росія, США, Японія). Він став визнаним класиком педагогіки ХХ ст. Різноманітним і багатоаспектним є творчий доробок В. О. Сухомлинського, твори якого видані 53 мовами світу, загальним тиражем майже 15 млн примірників. Книга «Серце віддаю дітям» перекладена на 30 мов світу і витримала 54 видання.

Варто зауважити, що, наприклад, книги «Вічна тополя» (Казки, Оповідання, Етюди)/Нова Шкільна Бібліотека та «Я розповім вам казку» (філософія для дітей) В. О. Сухомлинського надруковані у 2003 та у 2016 роках тиражами відповідно 5000 і 3 000 примірників. А вибрані твори у п'яти томах В. О. Сухомлинського були видані в 1976 році загальним тиражем 90 000 примірників.

Важливим джерелом творчості В. О. Сухомлинського послужила класична педагогічна спадщина. Він широко використовував ті передові філософські, педагогічні ідеї минулого, які не втратили свого значення до нашого часу. Великий педагог підкреслював, що без знання, досягнутого впродовж багатьох століть, без осмислення і використання теоретичної спадщини неможлива висока культура педагогічної праці сьогодні. Тому він часто звертався до творчості Я.-А. Коменського, Ж.-Ж. Руссо, Й.-Ф. Песталоцці, Ф.-А. Дістервега, Г. С. Сковороди, К. Д. Ушинського, М. І. Пирогова, Л. М. Толстого, Т. Г. Шевченка, І. Я. Франка, Лесі Українки, до творів Юліуса Фучика, Януша Корчака і, звичайно, до праць своїх сучасників-теоретиків педагогіки, дидактики та виховання, психологів, фізіологів, а також до творів класичної художньої літератури. У монографії «Павлівська середня школа» він писав: «Ідеї великих педагогів — Коменського, Песталоцці, Руссо, Ушинського, Дістервега, які спрямовували школу, вчителя, учня на пізнання навколишнього світу, вчили досліджувати, пояснювати те, що людина бачить, — переломлюється у нашій роботі щодо до наших

завдань виховання» (19. В. О. Сухомлинський Т. № 1, стр. 17). Актуалізація В. О. Сухомлинським відомих з минулого педагогічних законів та істин означала піднесення їх на якісно новий рівень, вищий ступінь, підпорядкування їх завданням післявоєнної школи, цілям виховання громадянина. Осягаючи й переосмислюючи старе, педагог боровся за утвердження й розвиток нового.

Невечерпно багатим джерелом творчості В. О. Сухомлинського послужила народна педагогічна мудрість, найкращі виховні традиції українського народу. Він вважав, що учителі несуть в народ світло знань, науки. На його глибоке переконання, народ — це живе, вічне джерело педагогічної мудрості і якби у вчителів не було постійного духовного спілкування з людьми, вони не могли б успішно вчити і виховувати молоде покоління. Прогресивна етнопедагогіка українського та інших народів безперестанно надихала думку і працю В. О. Сухомлинського, орієнтувала його на реалізацію ідей виховання в дітей та молоді безмежної любові до Вітчизни, глибокої любові до матері, батька, рідних, поваги до старших, сердечної чуйності та пошани до людей праці, дієвої готовності прийти їм на допомогу в біді, виховання старанності в роботі, трудової майстерності і кмітливості, дбайливого ставлення до природи, рідної землі, її багатств, виявлення патріотичних почуттів у щоденній діяльності і поведінці. Дуже високо цінував В. О. Сухомлинський у народній педагогіці традиції мудрої любові батьків до дітей, гуманного, поєданого з розумною вимогливістю, підходу до них, використання в навчанні і вихованні скарбів рідного слова, підпорядкування знань реальним потребам непростого життя, поступового загартування дитячого організму і взагалі додержання прийнятих у народі та історично перевірених, природо-відповідних способів виховання.

Багато про науково-педагогічний цех науковця, педагога може розповісти його робочий кабінет директора, бібліотека в Павиській сільській середній школі. Вони унікальні в своєму роді і наповнені як сучасною літературою, так і рідкісними науковими, енциклопедичними, філософськими, класичними, педагогічними, юридичними, нормативно-правовими, історичними та науково-популярними виданнями і фактично являють собою власну майстерню, творчу лабораторію славетного педагога, що розпочинав свою роботу о п'ятій годині ранку та завершував її пізньої ночі. Ним сповідувався культ книги. Власна бібліотека В. О. Сухомлинського залишається неповторною

науково-інформаційною, культурно-освітньою, історичною спадщиною Українського народу.

Його яскравими сучасниками, соратниками, товаришами, доброзичливими порадниками, послідовниками стали: Ткаченко І. Г. — учитель фізики, директор середньої школи в с. Богданівка Знаменського району Кіровоградської області, Герой Соціалістичної Праці; Березняк Є. С. — начальник головного управління шкіл Міністерства народної освіти УРСР (1954–1984), член Ради Миру України, Герой України (легендарний «майор Вихор»); Ярмаченко М. Д. — директор Науково-дослідного інституту педагогіки (з 1973 р), член кореспондент (1974), дійсний член (1982) Академії педагогічних наук СРСР, академік-засновник Академії педагогічних наук України, президент (1992–1997) Академії педагогічних наук України; Савченко Олександра Яківна — український педагог, віце-президент Національної академії педагогічних наук України, головний науковий співробітник відділу початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України, академік-засновник Національної академії педагогічних наук України, заступник міністра освіти України, доктор педагогічних наук, професор, заслужений працівник освіти України, почесний професор багатьох вищих закладів освіти України, фахівець в галузі загальної педагогіки і дидактики початкової школи; Захаренко О. А. — учитель фізики і математики, директор Сахнівської середньої школи Корсунь-Шевченківського району, член кореспондент Академії педагогічних наук СРСР (1989), дійсний член Академії педагогічних наук України (1992). Цей перелік на практиці значно ширший.

В. О. Сухомлинський своїм життєвим подвигом дав поштовх появі нового покоління педагогів-новаторів Ш. Амонашвілі, І. Зязюна. С. Лисенкової, І. Волкова, В. Шаталова, М. Гузика, Е. Ільїна, Т. Гончарова, О. Резніка, М. Палтишева, І. Іванова, Е. Сазонова, А. Дубровського та інших. Вони розвивали в дітях прекрасний людський талант — захопленість своєю справою, навчатися творити навколишнє життя за законами добра і краси, возвеличувати і облагороджувати почуття. Досвід педагогів-новаторів — технологічний, тобто педагогічні ідеї, суспільно вагомі і значимі для всіх, отримують втілення в конкретних прийомах, формах, методах, якими можна оволодіти.

Нове покоління українських педагогів — переможців міжнародних освітянських конкурсів, змагань, олімпіад констатували, що вони відточували свою педагогічну майстерність на основі

науково-практичної спадщини українського народу, у тому числі В. О. Сухомлинського. Основними критеріями їхнього успіху стали новизна ідей, форм, методів роботи конкретного учителя, педагогічного колективу, України; ефективність досвіду (підтвердження позитивними результатами впродовж ряду років); можливість творчого застосування цього досвіду іншими учителями і колективами, природно в залежності від їхніх індивідуальних, особистісних якостей, від умов, в яких проходить освітній процес.

Тому не випадково книги В. О. Сухомлинського присвячені, головним чином, конкретним проблемам духовно-морального, розумового, патріотичного, естетичного та фізичного виховання і навчання дітей та молоді, педагогізації батьків, методиці викладання мови і літератури в середній школі, особливостям та закономірностям становлення керівника школи, зростанню творчості вчителя тощо. Пропагуючи засадниче значення колективізму в учнів, В. О. Сухомлинський рішуче відкидав принцип виховання індивідуума через колектив як засаду, яка може завдати духовної травми вихованцеві. Віддаючи належне трудовому вихованню в школі, він виступав проти ранньої спеціалізації (з 15 років життя), передбаченої Законом «Про зміцнення зв'язку школи з життям».

Найважливішими працями В. О. Сухомлинського є такі: «Воспитание коллективизма у школьников» (1956); «Трудовое воспитание в сельской школе» (1957); «Педагогический коллектив средней школы» (1958); «Виховання в учнів любові і готовності до праці» (1959); «Верьте в человека» (1960); «Як ми виховали мужнє покоління» (1960); «Виховання моральних стимулів до праці у молодого покоління» (1961); «Духовный мир школьника» (1961); «Людина неповторна» (1962); «Праця і моральне виховання» (1962); «Дума о человеке» (1963); «Нравственный идеал молодого поколения» (1963); «Шлях до серця дитини» (1963); «Щоб у серці жила Батьківщина» (1965); «Моральні заповіді дитинства і юності» (1966); «Трудные судьбы» (1967); «Павлышская» (1969); «Сердце отдаю детям» (1969); «Народження громадянина» (1970); «Методика виховання колективу» (1971); «Разговор с молодым директором школы» (1973), «Как воспитать настоящего человека» (1975); «Мудрая власть коллектива» (1975) та багато інших.

За результатами сотні зустрічей і бесід з молодими вчителями, які тільки починають працювати, аналізу тисячі листів від них, вийшла книжка «Сто порад учителям». Наприклад, одна із порад Василя Олександровича стосується знання: «Знати — це значить

уміти застосовувати знання. Про знання можна говорити лише тоді, коли вони стають чинником духовного життя, захоплюють думку, пробуджують інтерес. Активність, життєвість знань — це вирішальна умова того, щоб вони повсякчас розвивалися, поглиблювалися. Знання лише тоді й живуть, коли розвиваються й поглиблюються. Тільки за умови розвитку знань здійснюється закономірність: чим більшими знаннями володіє учень, тим легше йому вчитися»... (19. В. О. Сухомлинський Т. № 2, с. 452).

Навчаючи інших, Сухомлинський постійно вчився сам, збагачував свої знання, був у стані постійного розвитку, подолання нових висот. Вів за собою до нових висот. Його кандидатська дисертація на тему: «Директор школи — керівник навчально-виховного процесу» та праці «Педагогический коллектив средней школы» (1958), «Система роботи директора школи» (1959), «Разговор с молодым директором школы» (1973) є актуальними і в наш час і немає сумнівів будуть запитані також в майбутньому.

В. О. Сухомлинський досліджував проблеми теорії та методики виховання дітей у школі й родині, всебічного розвитку особистості учня, педагогічної майстерності, у цілісному вигляді сформував загальногуманістичні педагогічні ідеї довіри і поваги до дитячої особистості: погляд на навчальну діяльність, як на насичений творчими відкриттями процес пізнання і самопізнання; обмеження сфери впливу колективу на особистість; виховання без покарань; підвищення ролі слова і особистості вчителя у виховному процесі. Ці ідеї часто викликали жорстку та неадекватну критику з боку «офіційної» педагогіки, проте В. О. Сухомлинський продовжував розвивати їх, приділяючи особливу увагу проблемам самоцінності кожної особистості, вільному розвитку дитини, включенню соціального середовища у сферу педагогічних впливів, природному вихованню. В. О. Сухомлинський постійно звертається до етнопедagogіки, обстоює народні імперативи та цінності, вводить їх в усі ланки педагогічного процесу.

Василь Олександрович своїм прикладом довів, що бути освітянином — це нелегка, часом подвижницька, але надзвичайно шляхетна праця, спрямована у майбутнє, — це мистецтво, обране за покликом серця.

Чимало педагогічних закономірностей та принципів виявив і розтлумачив В. О. Сухомлинський. У своїх пошуках він йде від школи навчання, спрямованої на розвиток інтелекту, до трудової школи як основи розвитку дітей та підготовки їх до життя,

де основним засобом виховання стає педагогічно обґрунтована й методично спрямована праця.

В. О. Сухомлинський обґрунтовує власну концепцію виховання як розвитку творчих сил кожної особистості в умовах колективної співдружності на основі етико-естетичних цінностей, ідеалів, інтересів і цілей, що спрямовані, зрештою, на творчу працю.

Він постійно порушував і розв'язував проблеми формування у молоді національного й естетичного світогляду. Як про один із шляхів успішного розв'язання цієї проблеми писав, що в душі дітей мають увійти найкращі народні традиції, які повинні стати святим законом, бо не можна уявити народ без імені, без пам'яті, без історії. У дусі кращих українських культурно-історичних традицій видатний учитель-новатор констатував, що мудрість є найважливішою прикметною рисою людини. Його праці рясніють висловами на кшталт: «мудра людська любов», «мудрість жити», «гідність — це мудрість тримати себе в руках». Педагог цілеспрямовано формував у кожного вихованця вміння бути маленьким філософом, осмислювати світ через красу природи.

Для нього формування естетичного почуття дитини та її емоційної культури було основним завданням гуманістичного виховання. А сприйняття й осмислення прекрасного — основа естетичної культури, без якої почуття лишаються глухими до всього високого й благородного.

Ідеї книги «Серце віддаю дітям» мають загальнолюдське визнання і підтверджені іншими роботами та щоденною копіткою працею великого вчителя. Він наголошував що найголовнішим у його житті була любов до дітей.

У квітні 1970 року В. О. Сухомлинський завершив роботу «Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості» — доповідь для захисту докторської дисертації за сукупністю праць, яку, на жаль, не встиг захистити. Усі твори Василя Олександровича дають переконливе уявлення не тільки про різнобічність його педагогічних підходів, але й про цілісність усього його педагогічного мислення.

Роботи В. О. Сухомлинського стосуються не тільки педагогіки навчання, а це також особливий матеріал, який надзвичайно актуальний у наш час в аспекті гармонізації сімейного виховання учнів. Навіть побіжного погляду достатньо, щоб зрозуміти основну дилему, яку вирішував учитель-патріот у родинах павлівських селян: або подолання анархії в сімейно-шкільному вихованні молоді, або поступовий розпад існуючих соціальних відносин, як

мінімум — на рівні селища. Всебічний розвиток особистості можливий лише там, де є два вихователі — школа і сім'я, що діють одностайно, поділяють одні й ті ж переконання, виходячи з тих самих засад і принципів. При цьому не допускається розходження ні в меті, ні в сутності, ні в засобах виховання.

Спільно з учителями Павлиської школи Василь Олександрович вибудував таку систему роботи з батьками, яка допомогла б їм оволодіти основами батьківської педагогіки, мистецтва виховання. Чи не вперше в державі тут діяла не лише для дітей, а й для батьків школа, де для них проводилися лекції і бесіди з педагогами та психологами, спрямовані, зокрема, на практику виховання.

В. О. Сухомлинський вважав, що дитячий егоїзм, жорстокість, хамство, невдячність, байдужість, лицемірство породжуються вадами сімейного виховання.

На його думку, піклування про успіхи в навчанні учнів мають починатися з піклування про те, що їсть і як спить дитина, яке її самопочуття, як вона грається, скільки годин протягом дня буває на свіжому повітрі, яку книжку читає і яку казку слухає, що малює і як висловлює в малюнку свої думки й почуття, які емоції пробуджує в її душі музика природи, яка улюблена казка є у дитини, наскільки чутливо сприймає вона радощі й негаразди людей, що вона створила для інших і які почуття пережила у зв'язку з цим.

Видатний педагог переконував, що перед кожною дитиною, навіть найважчою, вчитель повинен відкрити ті сфери, де вона зможе досягти своєї вершини, сформувати свою людську гідність, свою душу. Тому й створив «Азбуку моралі», яка вчила осягати суть добра і зла, честі й безчестя. Така азбука стала засобом реалізації емоційної необхідності відкривати здатність відчувати стан інших, вміння ставити себе на місце іншої людини. Одним із проявів цього є ідея особистісного підходу до роботи з дітьми, який ґрунтується на повазі, дбайливому ставленні до маленької людини, як до найвищої цінності, її права на свободу і гідність, як неповторної індивідуальності. Ця позиція В. О. Сухомлинського є взірцем педагогічної мудрості, в якій втілено досвід учителя, зачийми плечима важкі роки творчої праці. Вона призначена не просто для осмислення філософських роздумів видатного педагога, а й має велике значення для практики сьогодення з огляду на складність завдань, що стоять перед сучасною школою.

Не менш актуальною є позиція великого педагога у тому, що у школі вчать не тільки читати, писати, думати, пізнавати

навколишній світ та багатства науки і мистецтва, а також у школі вчать жити, у школі вчаться жити. В. О. Сухомлинський вбачав у сучасній школі не лише освітню інституцію, а передусім — громадський центр і традиційний духовний осередок місцевої спільноти, який має сприяти розвитку демократичної політичної культури, формуванню громадянської компетентності та відповідальності молодих людей.

Праці великого педагога-гуманіста є невичерпним джерелом ідей, мудрості, натхнення для сучасних педагогів. Екстраполюючи ідеї В. О. Сухомлинського на українське сьогодні, можна стверджувати, що головними завданнями нової школи і вчителя повинні стати виховання людяності, формування свідомого громадянина, який виявляє готовність та бере безпосередню участь у житті своєї спільноти, об'єднання і держави.

Василь Олександрович Сухомлинський був і є педагогом і за суттю, і за духом. Розроблена українським вченим педагогічна система збагатила педагогічну науку новаторськими ідеями й положеннями, значно розширила теорію та освітню виховну практику і стала своєрідним революційним етапом у розвитку вітчизняної і світової педагогічної думки, що заслуговує сьогодні на нове осмислення і становлення у планетарному вимірі педагогічної науки.

Дбаючи про щасливе майбутнє свого народу, В. О. Сухомлинський, як ніхто інший у вітчизняній педагогіці, мужньо ставив проблему формування у молоді національного і естетичного світобачення. Його гуманістичні ідеї — це ідеї становлення позитивного гармонійного майбутнього. Те, що він залишив нащадкам, підносить його як великого Духівника власного народу, як мислителя, який бачив крізь епоху. Праці та здобутки Василя Олександровича свідчать про широкий спектр його обдарувань, ясний розум, сильний характер, стійку волю, кмітливість, творчу винахідливість і глибоку прозорливість. Його педагогічні роздуми багато в чому випереджали час, формували той фундаментальний пласт, від якого беруть джерела педагогічні вчення й роздуми педагогів ХХІ століття, і сьогодні вони є одним з інтелектуальних містків відповідності України принципам Європейського Союзу, а також Європейського Союзу — Україні. Його кредо, що «немає жодної педагогічної закономірності, немає жодної істини, яка була б абсолютно однаково застосована до всіх дітей», служить дороговказом для наукових та педагогічних працівників (19. В. О. Сухомлинський Т. № 2, с. 422).

Актуальними і сучасними є погляди В. О. Сухомлинського про те, що педагогіка — це не тільки наука, а й мистецтво, тобто висока майстерність і професіоналізм, які базуються на ґрунтовних теоретичних знаннях, на свідомому і вмілому використанні об'єктивних закономірностей та вимагають водночас і творчого виявлення індивідуальності вчителя, вихователя, його натхнення, ініціативи, винахідливості, вправності. На думку В. О. Сухомлинського, педагогіка включає в себе й елементи мистецтва в широкому значенні цього поняття, оскільки вона спрямовує навчально-виховний процес, оперуючи не тільки науковими категоріями (хоча це, звичайно, основне), а й художніми образами. Адже педагогіка подібно до мистецтва, зокрема — мистецтва слова, служить справі формування найтоншої і найскладнішої сфери життя — внутрішнього світу людини, її душі. Тож не випадково багатьох творів В. О. Сухомлинського («Шлях до серця дитини», «Дума про людину», «Важкі долі», «Листи до сина» та інші), мають характер художньої публіцистики, вони розраховані не тільки на раціональне, строго логічне осмислення ідей, а й на емоційно-естетичне їх сприйняття. Він розвивав ідеї А. С. Макаренка — «дух романтика». Тому він надавав романтичного забарвлення позакласній і позашкільній роботі з учнями, вихованню дітей на лоні природи («Школа під Голубим Небом»), оперував у своїй виховній практиці такими урочисто-романтичними найменуваннями, як «Сад Матерів», «Сад Здоров'я», «Діброва Героїв», «Кімната Казки», «Кімната Слави», «Куточок Краси», «Острів Чудес», «Тополя Матері», «Яблуня Матері», (Батька, Бабусі, Дідуся, Брата, Сестри), «Свято Першого Хліба», «Свято Троянди», «Свято Книги» та ін.

Голос В. О. Сухомлинського і в наші дні звучить в Україні та світі, спонукає нас до прогресивних реформ в освіті, підвищення її іміджу та забезпечення конкурентоздатності у світі. Вартий також наслідування основний принцип його життєтворчості, який полягає в тому, що Батьківщині, як рідній матері, боляче, коли ти не став справжньою людиною. Він радив жити і працювати так, щоб Батьківщина пишалася тобою.

Постановою Верховної Ради України було затверджено, розпорядженням Кабінету Міністрів України врегульовано, рішенням ЮНЕСКО підтримане відзначення у 2018 році 100-річчя від дня народження Василя Олександровича Сухомлинського. Український педагогічний корабель іде своїм вивіченим курсом!

Вшановування спадщини видатного педагога мало на меті не просто засвідчити повагу до одного з найавторитетніших педагогів і гуманістів ХХ століття, а й наочно продемонструвати розуміння широким загалом значущості, життєдайності та актуальності його вчення для сучасної педагогічної науки, для виховання майбутніх поколінь. Не менш важливим є завдання оцінити та практично застосовувати викладений у книгах і апробований на практиці підсумок копіткої дослідницької, щоденної праці, що становить зрілий і науково обґрунтований вклад у розробку провідних проблем дидактико-виховної роботи та переконливо розкриває активний характер сфери освіти, розроблюваної і застосовуваної відповідно до вимог духовних (натуральних), природних, педагогічних та юридичних законів.

Своїм прикладом В. О. Сухомлинський продемонстрував незламність духу, він не скорився, не піддався проявам зла, а був провідником добра, нового, красивого. Водночас застерігав, що необхідно із самого початку усвідомити сутність нового, передового, прогресивного, цивілізаційного взаємозв'язку власних досвіду та практики з тим, що заслуговує на запозичення, трансформацію і впровадження. Для цього треба створити реальні умови для пізнання, осмислення, адаптації та використання досвіду інших країн, шкіл і вчителів. Праці видатного українського педагога-новатора не втратили своєї актуальності, їх необхідно постійно уважно перечитувати, адже вони вчать мислити, вдумливо підходити до виконання навчально-виховних завдань, враховуючи своєрідність і неповторність конкретних педагогічних явищ, процесів, зважаючи на особливості роботи, історію та позитивні традиції кожної школи. За В. О. Сухомлинським необхідно звіряти нові освітянські починання, зміни та реформи в Україні тому, що його життєвим принципом є дарувати людям добро, тепло і світло серця, навчати законам пізнання та захищати дітей, учнів, слабких і нещасних, знедолених. Адже саме він думку, роздуми і свідомості гострий дар вкладав в дитячі серця, а тому став своєрідним, поміркованим, об'єктивним та незалежним експертом усіх педагогічних інновацій, саме тим променем, який спрямовує нас до пошуку та утвердження істини. Тому ґрунтовне вивчення і творче використання його педагогічної спадщини — моральний і професійний обов'язок кожного керівника, науковця, педагога, українського політика, всіх, хто причетний до науково-освітньої сфери.

Список використаних джерел та літератури

- Актуальні проблеми сучасних історико-педагогічних досліджень шкільної освіти: збірник тез і анотованих матеріалів XIV Всеукраїнської історико-педагогічної науково-практичної конференції. — Київ: Інститут педагогіки НАПН України, 2014. — 112 с.
- Антологія текстів з реформування освіти в Україні: програми, концепції, проекти (1991–2017): хрестоматія / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського; [упоряд.: Сухомлинська О. В., Березівська Л. Д., Гавриленко Т. Л. та ін.; наук. ред.: Сухомлинська О. В., Березівська Л. Д.]. — Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2019. — 526 с.
- Антология педагогической мысли Украинской ССР / сост. Н. П. Калениченко. — М.: Педагогика, 1988. — 640 с.
- Березняк Є. С. Вибрані педагогічні праці. У 3-х томах / За ред. академіка АПН України М. Д. Ярмаченка. — 2-ге вид., доповн. — К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008.
- Василь Олександрович Сухомлинський: до 100-річчя від дня народження: біобібліогр. покажч. / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського; упоряд. О. В. Сухомлинська, Л. Д. Березівська, Л. І. Страйгородська та ін.; наук. консультант О. В. Сухомлинська; наук. ред. Л. Д. Березівська; бібліогр. ред. Є. Ф. Демида. — Вінниця: Твори, 2018. — 395 с.
- В. А. Сухомлинський об умственном воспитании / сост. и авт. вступ. ст. М. И. Мухин. — К.: Радянська школа, 1983 — 224 с.
- Герої — освітяни і науковці України / упоряд.: О. А. Сай та ін. — 2-ге вид, перероб. — К.: Генеза, 2012. — 464 с.
- Історія української школи і педагогіки: хрестоматія / упоряд. О. О. Любар ; за ред. В. Г. Кременя. — К.: Т-во «Знання», КОО, 2003. — 766 с. — (Вища освіта ХХІ століття).
- Історіографія історії України: курс лекцій / Коцур В. П., Коцур А. П. — Чернівці: Золоті литаври, 1999. — 520 с.
- Нариси з історії розвитку диференційованого підходу до організації навчання в українській школі (кінець 30-х — 80-ті рр. ХХ ст.): посібник / кол. авт. : О. В. Сухомлинська, Н. П. Дічек, Л. Д. Березівська, Н. М. Гузик, Л. В. Пироженко та ін. ; за заг. ред. д. пед. наук, проф. Н. П. Дічек — К.: Педагогічна думка, 2017. — 538 с.
- Нариси з історії розвитку новаторських навчально-виховних закладів в Україні (ХХ століття): навч.-метод. посіб. / за ред.

- О. В. Сухомлинської, В. С. Курила; авт. кол.: О. В. Сухомлинська, В. С. Курило, Н. П. Дічек, Л. Д. Березівська, Н. С. Побірченко, Н. Б. Антонець, Л. С. Бондар, Т. В. Філімонова, М. Я. Антонець, Т. І. Куліш, О. М. Шевчук. — Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. — 444 с.
- Постанова Верховної Ради України «Про відзначення 95-ї річниці від дня народження Василя Сухомлинського» від 5 липня 2013 року № 423-VIII.
- Розвиток сучасної освіти: освітологічні наголоси: наук. пр. / за матер. Першої Всеукр. наук.-практ. конф. «Освітологія — науковий напрям інтегрованого пізнання освіти»; авт. кол.: В. Г. Кремень, О. В. Сухомлинська, І. Д. Бех, В. О. Огнев'юк, В. М. Ткаченко, П. Ю. Саух, Д. І. Дзвінчук, С. О. Сисоєва, І. В. Соколова. — К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2011. — 152 с.
- Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів з відзначення у 2018 році 100-річчя від дня народження Василя Сухомлинського» від 4 липня 2018 року № 464-р
- Сучасники В. О. Сухомлинського. — авт. Н. А. Калініченко, Г. М. Перебийніс. — Кіровоград, 2003. — 308 с.
- Сухомлинська О. В. Історико-педагогічний процес: нові підходи для загальних проблем. — К.: А.П.Н., 2003. — 68 с.
- Сухомлинська О. В. Школа Сухомлинського у Павлиші — погляд крізь призму часу: наук.-попул. вид. / О. В. Сухомлинська. — К.: Педагогічна думка, 2013. — 124 с.
- Сухомлинська О. В. Мета стратегії розвитку загальної середньої освіти / О. В. Сухомлинська // Педагогіка і психологія. Вісн. НАПН України. — 2016. — № 4. — С. 11–13.
- Сухомлинський О. В. Вибрані твори. У 5-ти томах. Т. 1. К., «Радянська школа», 1976, 654 с.; Т. 2, 1976, 670 с.; Т. 3, 1977, 670 с.; Т. 4, 1976, 640 с.; Т. 5, 1977, 639 с.
- Сухомлинський В. Вічна тополя. Казки. Оповідання. Етюди: Для молод. шк. віку / упоряд. О. Сухомлинської, заг. ред., передм. Д. Чердниченка. — К.: Генеза, 2003. — 272 с.
- Сухомлинський В. О. Я розповім вам казку ... Філософія для дітей / Василь Сухомлинський, укладач Сухомлинська О. В. — Х.: ВД «ШКОЛА», 2016. — 576 с.

Сподвижник фундаментальної педагогіки

Паламарчук Валентина Федорівна (нар. 28 листопада 1930) — радянський, український педагог, науковець, дидакт, доктор педагогічних наук (1983), професор (1987); працювала в Українському науково-дослідному інституті педагогіки України (з 1991 — Інститут педагогіки Національної академії педагогічних наук України); в Центральному інституті післядипломної педагогічної освіти (нині Університет менеджменту освіти), м. Київ. 65 років свого життя присвятила педагогічній праці: вчителя, завуча, директора школи, викладача у педагогічних вищих закладах освіти, 56 років віддано також дослідницькій діяльності як дидакта.

Народилася В. Ф. Паламарчук 28 листопада 1930 р. у м. Москві. У 1943 році після смерті батьків Валентина Федорівна була відправлена до м. Хвалинська Саратовської області — у дитячий будинок, який і був записаний як місце її народження. Відразу після війни маленьку Валентину, яка відмінно навчалася, відправили до дитячого табору Артек. По закінченню школи Валентина Федорівна вступила до Хвалинського педагогічного училища (1945–1949), а після його закінчення — до Саратовського університету за спеціальністю «російська мова та література», де також навчалася відмінно (1950–1955). У 1955–1957 роках, за направленням після закінчення університету, Валентина Федорівна працювала вчителем російської мови та літератури в Казахстані (курорт Борове). Там доля звела її з колегою-педагогом Паламарчуком Володимиром Іллічем, з яким у 1956 році вони створили сім'ю. Молода сім'я жила спільною роботою, обговоренням новацій, експериментів, ідей, творчості улюблених письменників та поетів. У 1958 році народився син Євген, у 1964 році — донька, Олена (Барановська), яка продовжила педагогічну та наукову династію Паламарчуків (працює в Інституті педагогіки Національної академії педагогічних

наук України). Упродовж 1957–1960 років Валентина Федорівна була директором середньої школи при місцевому відділі міліції у с. П'ятихатки Дніпропетровської області; в 1960–1968 роках обіймала посади завуча школи і вчителя російської мови та літератури у старших класах, була викладачем Запорізького педінституту (Запорізький національний університет). Кілька десятиліть (1970–2002) працювала на різних посадах в Інституті педагогіки (Київ), АПН (потім – НАПН) України – Інституті педагогіки Національної академії педагогічних наук України – старшим науковим співробітником, завідувачкою відділу педагогічних інновацій (чоловік – Паламарчук Володимир Ілліч працював у відділі професійно-технічної освіти, там само).

Багато років В. Ф. Паламарчук присвятила розвитку інноваційної педагогіки і педагогічної практики, була одним з ініціаторів заснування шкіл нового типу в Україні. У 1987–2002 роках Валентина Федорівна завідувала лабораторією педагогічних інновацій, колектив якої під її керівництвом напрацьовував нормативно-правову і наукову базу становлення закладів нових типів в Україні. Їй належить теза, що «чистої науки не існує, вона завжди ґрунтується на педагогічному досвіді, її вершини досягаються лише через кращі зразки педагогічної практики». Ці слова стали її педагогічним кредо останніх років. У 2002–2009 роках вона працювала головним науковим співробітником, професором Центрального інституту післядипломної педагогічної освіти (Університеті менеджменту освіти, Київ).

Тривалий час Паламарчук В. Ф. була вченим секретарем наукового збірника «Педагогіка», який друкував напрацювання учених-дидактів того часу: С. П. Бондар, В. П. Волинський, Л. П. Вороніна, В. І. Кизенко, В. П. Максименко, Л. Л. Момот, В. О. Онищук, В. І. Паламарчук, В. Є. Римаренко, Л. В. Чашко та ін.). Саме в ті роки Валентина Федорівна активно зустрічалася та співпрацювала з відомими дидактами: Ю. К. Бабанським та М. І. Кондаковим, які дали поштовх до співпраці в галузі оптимізації навчально-виховного процесу, наукової організації праці («НОТ школьника – путь к творчеству», 1988), взаємозв'язку навчання і розвитку учнів. В. Ф. Паламарчук брала безпосередню участь у становленні та діяльності Всеукраїнської Асоціації працівників гімназій і лицейів України; долучалася до розроблення законодавчих актів у сфері освіти, у тому числі – Законів України «Про освіту» (1991); «Про загальну середню освіту» (1999); «Державної програми

«Освіта» (Україна 21 століття); концепцій розвитку загальної середньої освіти; загальноосвітніх закладів для здібної і обдарованої учнівської молоді. Під її науковим керівництвом за завданням Міністерства освіти і науки України були розроблені Тимчасові положення про гімназію, ліцей, приватний загальноосвітній навчальний заклад, організацію індивідуального навчання.

Наукова школа доктора педагогічних наук, професора Валентини Федорівни Паламарчук охоплює працівників різних ділянок освіти: від сільського вчителя до відповідального працівника Верховної Ради України.

У 1983 році В. Ф. Паламарчук у Москві захистила докторську дисертацію, присвячену дидактичним основам формування мислення учнів у процесі навчання, видала і перевидала низку книг: «Школа учит мыслить» (два видання, рос. та литов. мовами); «НОТ школьника — путь к творчеству» та ін. На базі Київського міського будинку вчителя під науковим керівництвом Валентини Федорівни понад 10 років працював творчий клуб для педагогічних працівників і науковців — «Майстер».

Серед її наукових публікацій — монографія, навчальні посібники («Школа учит мыслить» (1979; 1987), двотомник «Першооснови педагогічної інноватики» (2005), «Технеінтелектус» (1999), «Глобус інтелектус» (1999), «НОТ школьника — путь к творчеству» (1988), «Як виростити інтелектуала» (2000), «Грані творчості» (упорядник, 1990); «Розвиток логічного мислення учнів профтехучилищ у процесі навчання» (1974, у співавторстві з чоловіком Паламарчуком Володимиром Іллічем); «Объем и характер домашних заданий» (1978), «Підготовка і проведення екзаменів у школі» (редактор, 1980), програми спецкурсу для студентів педагогічних інститутів: «Педагогіка мислення» (1985), «Передовий педагогічний досвід» (1989), «Становлення навчальних закладів нового типу» (редактор, 1992), «Інновації в освіті України» (2004), серія збірників гімназії «Троєщина» Деснянського району м. Києва — за її науковою редакцією (1999–2015), концепції, програми і методики формування інтелектуальних умінь учнів, розвивального навчання, гімназійної освіти, спецкурси, навчальні програми, науково-методичні посібники, статті у фахових виданнях. В. Ф. Паламарчук — автор міжпредметних програм формування і розвитку мисленевих умінь і навичок школярів: «Експериментальна програма формування мисленевих умінь у школярів» (1982); «Методичні рекомендації про формування загальнонавчальних умінь

та самостійного мислення учнів» (1986); «Розвиток загальнонаукових мисленевих умінь і навичок школярів» (1984) та ін. Вченою започатковано педагогічну концепцію розвивального навчання, розроблено програму і методику формування інтелектуальних умінь учнів 1–12 класів загальноосвітніх навчальних закладів, технологію розвитку мислення учнів. В. Ф. Паламарчук є одним з основоположників теорії педагогічної інноватики, взаємозв'язку навчання і загального розвитку учнів.

Валентина Федорівна постійно й послідовно дотримувалася позиції, що навчально-виховний процес та зміст освіти доцільно формувати з урахуванням того, що розуму властиво міркувати, усвідомлювати, тобто пов'язувати причини і наслідки, давати відповідь на запитання: «чому?», виявляти випадкове, знаходити закономірне, встановлювати узгодженість нових властивостей з новими умовами, знаходити в ланцюгу події початки і завершення.

Тому одним із головних завдань сучасної школи на новому етапі її розвитку, на її думку, є озброєння учнів усвідомленими, міцними знаннями, що розвивають їхнє самостійне мислення. Школі доцільно дотримуватися позиції виховного і розвивального навчання. Кожний учитель має розуміти, що навчити учнів творчо мислити — це означає забезпечити більш успішне досягнення головної мети виховання — всебічного і гармонійного розвитку особистості. Покликання школи формувати в учнів стійкі переконання, здатність до самостійного, творчого мислення, розвивати свідомість своєї відповідальності за долю Вітчизни. На сучасному етапі, коли загальна середня освіта стала конституційним правом кожного громадянина, його обов'язком перед суспільством, саме ця мета зумовила подальше удосконалення середньої загальноосвітньої і професійної школи відповідно до вимог сучасного науково-технічного і соціального прогресу. Одна з головних позицій в оцінці всебічного розвитку особистості — це здатність до творчої праці. Довготривала освітня програма розвитку загальноосвітнього закладу освіти вимагає від молоді людини, яка вступає в самостійне життя, — кваліфікованого робітника, техника, технолога, інженера — здобуття найсучаснішої освіти, високого інтелектуального і фізичного розвитку, глибокого знання науково-технічних та економічних основ виробництва, свідомого, творчого ставлення до праці.

Таким чином, вважає науковець, завдання розвитку мислення учнів набуває у наш час глибокого соціального і державного характеру.

У своїх дослідженнях Валентина Федорівна враховувала позицію класиків філософської науки про те, що відображення людиною об'єктивної реальності носить активний, перетворюючий характер. Тому виховання активної життєвої позиції, наукового світогляду учнів органічно пов'язане з формуванням їхнього мислення, розвитком і удосконаленням всіх позитивних якостей розуму. Наявність протиріч між сучасним рівнем наукових знань і змісту шкільної освіти як об'єктивне явище і рушійна сила повинні постійно враховуватися в освітній практиці. Кожний, хто вчить, покликаний на основі цього протиріччя прагнути до постійної корекції змісту і методів навчання із сучасним рівнем наукових знань. А для цього необхідно, щоб школа вчила мислити, і мислити самостійно, творчо.

В. Ф. Паламарчук наголошувала, що ця відома формула приховує в собі ряд запитань: «Що означає вміння мислити?»; «Які теорії мислення відповідають завданням сучасного суспільства і націлені в майбутнє?»; «Які головні напрямки розвитку мислення учнів в практиці навчання?»

Нею, як досвідченим дослідником, враховувалося, що спроби знайти відповіді на ці запитання проводяться давно. Констатовалося, що дана проблема має багатовікову історію в педагогіці, і у всіх сучасних психологічних концепціях їй приділяється велика увага. Разом з тим, відмічала, що відкриття у гносеології і психології закономірностей мислення не завжди знаходять адекватне відображення в педагогічній теорії формування мислення учнів і в практичній діяльності учителів.

Ми можемо впевнено відзначити, що проведені в останні роки різнобічні дослідження науковців та педагогів — Л. О. Аристової, Ю. К. Бабанського, Л. В. Занкова, І. Я. Лернера, М. І. Махмутова, Н. О. Половнікової та інших переконливо показали, що серед факторів, які активно впливають на процес навчання, провідна роль належить мисленню школярів, сформованим прийомам розумової діяльності. Особлива увага цим прийомам повинна надаватися під час організації проблемного навчання: учні часто не можуть розв'язати проблему тільки тому, що їхні базові знання формувалися не відповідно до структури мисленої діяльності, що у них виявились несформованими необхідні тактичні і стратегічні способи мисленої діяльності. Тому правомірним є її твердження, що, перш ніж приступати до втілення проблемного навчання як оптимально організованої дидактичної системи, необхідно навчити учнів

правильно мислити, тобто закласти їм основи самостійного мислення. А в умовах розвиваючого і виховного навчання це означає не тільки виховувати необхідність у знаннях, оволодіння учнями системними знаннями, практичними уміннями і навичками, але і сучасними способами пізнання.

Валентиною Федорівною подається головний принцип формування мислення учнів — системність. Вона відмічає, що всі основні компоненти мисленого розвитку (цільовий, змістовний, операційний, мотиваційний і контрольно-корекційний) нерозривно пов'язані між собою: знання — основа мисленого розвитку; чим доцільніші способи отримання знань, тим вони повноцінніші; навчання із зацікавленістю, із захопленням активізує процес мислення та виховання позитивних якостей особистості. Вона, застосовує тут аналогію, згідно з якою цілеспрямовано здобуті знання можна представити у вигляді фундаменту приміщення, а способи мисленої діяльності — знаряддями праці, а мотиви діяльності — енергією, яка рухає будівельників. Отже, якщо в даній системі не буде якогось компонента, то не буде й «приміщення».

На думку Паламарчук В. Ф., провідна роль в розумовому розвитку належить змісту освіти, системі наукових знань, якими оволодівають учні. Тому, пропонуючи дітям те чи інше завдання, враховується наявність знань з даної проблеми, тому що справедливою і вірною є істина — «пуста голова не розмірковує» (П. П. Блонський). І разом з тим буває так, що учень десять років інтенсивно і хаотично заповнює «ємності» своєї пам'яті найрізноманітнішою інформацією, а самостійно застосувати знання не вміє. На думку академіка О. Л. Мінца, така людина нагадує «фаршировану рибу, яка плавати нездатна».

Констатується, що коли у дитини немає бажання вчитися, відсутній інтерес до знань, до способів їх засвоєння, то немає й надії виховати з нього людину-творця. На основі вищезазначеного робиться висновок, що змістова сторона навчання є провідною, але вона не повинна применшувати роль мотиваційної і операційної сторін. Даний висновок підсилюється позицією П. П. Блонського про те, що розвинуте мислення проявляє себе в раціональних запам'ятовуваннях і пригадуваннях. Валентина Федорівна вважає, що тільки низьким рівнем розвитку мислення, його операційних структур можна пояснити ті випадки, коли учні завчили матеріал, але не вміють виділяти в ньому головне, співставляти факти, явища, узагальнити, довести свою думку, представити свої стійкі

переконання. Поряд із тим, неможна розвивати мислення поза мотиваційним аспектом. Тому дослідником порушуються принципові за своєю сутністю питання: «З якою метою, для чого вчиться школяр?», «З яким настроєм?», «Які мотиви і потреби учня?» Подається узагальнюючий висновок, що все це є своєрідним рушієм думки, її допитливості, рівня, глибини, широти і т.п. У зв'язку з окресленим колом проблем акцентується увага на тому, що принцип усвідомленості в навчанні інколи трактується спрощено: розуміють учні матеріал, впевнено відповідають на запитання учителя, — це й означає, що засвоюють свідомо. Підкреслюється, що істинна усвідомленість проявляється тоді, коли учень переконаний, знає, для чого йому необхідно вчитися, для чого потрібні ті чи інші знання, практичні уміння, навички, компетентності, як і де їх застосовувати.

В. Ф. Паламарчук дотримується концепції, що учень вчиться, розмірковуючи, і думає, навчаючись. Дійсно, там, де необхідно знайти відповідь на запитання, щось зрозуміти, і бере свій початок процес мислення. Думає, мислить кожний учень по-своєму. Тому, вивчаючи характер мислення учня, важливо з'ясувати, як він переважно мислить: поняттями чи образами? Відомо, що І. П. Павлов на цій основі розрізняв «мислителів» і «художників» та виділяв особливий — змішаний тип людей. Відомі і не забуті ще у цьому зв'язку дебати представників інтелігенції 60-х років ХХ століття: «фізиків і ліриків». На практиці нескладно і серед учнів відрізнити «мислителя» від «художника» за прийомами його роботи. Наприклад, складаючи план, учні з розвинутим понятійним мисленням коротко, узагальнено формулюють пункти, роблять помітки у вигляді запитань, висновків та ін. Учні з образним типом мислення роблять план в малюнках, цитатний план. При цьому слід враховувати, що розвиток мислення школярів у віковому аспекті відбувається від наочно-дійового в дошкільному віці і образно-мовленого в молодшому до понятійно-теоретичного в середньому та старшому шкільному віці. Підкреслюється, що межі ці рухомі, динамічні; багато що тут залежить від характеру і якості процесу навчання, яке «веде за собою розвиток». Зазначене положення Л. С. Виготського має методологічне значення для розуміння дитячого мислення.

Зроблено висновок, що вчити мислити школярів в процесі навчання — це означає, враховувати їхні природні особливості, опираючись на методологічні і психологічні основи їхнього розвитку, забезпечувати засвоєння змісту навчальних предметів

з одночасним врахуванням операційного і мотиваційного аспектів навчання. Сформоване основне завдання школи: «Вирощувати людину, дійсно мислячу, яка черпає із своїх помилок не менше пізнання, ніж із своїх успіхів».

Валентина Федорівна засвідчила, що активне формування мислення учнів вимагає від учителя-практика глибокого проникнення у взаємозв'язки навчання і розвитку, проблемного навчання і оптимізації навчально-виховного процесу. Вона наголошує, що навчально-виховний процес у школі має будуватися на основі теорії взаємозв'язку навчання і розвитку, розробленій Л. В. Занкова та його послідовниками. В якості вихідного чинника утверджується об'єктивний зв'язок між побудовою навчання і характером загального розвитку школярів. У процесі багаторічних досліджень було сконструювано систему початкової освіти, яка була високо-ефективною для загального розвитку учнів. Підкреслюється, що визначальну і регулюючу роль в цій системі відіграють наступні дидактичні принципи: навчання на високому рівні складності; навчання під час провідної ролі теоретичних знань; вивчення програмного матеріалу швидким темпом; усвідомлення учнями процесу навчання. Ці принципи дозволили успішно формувати особистість молодшого школяра з високим рівнем розвитку мислення, практичних дій і спостережливості.

Звертається увага на те, що теорія проблемного навчання виникла і розвивалася в надрах більш загального напряму — активізації пізнавальної діяльності учнів.

Сутність пізнавальної самостійності учнів в навчанні визначається як властивість особистості виявляти готовність своїми силами просуватися в оволодінні знаннями. Тут підкреслюється зв'язок, але не тотожність понять активності і самостійності.

В. Ф. Паламарчук акцентує увагу на тому, що сутність проблемного навчання М. І. Махмутов визначає як тип розвивального навчання, в якому поєднуються систематична пошукова діяльність учнів із засвоєнням ними готових висновків науки, а система методів побудована із врахуванням цілівизначеності і принципу проблемності, процес взаємодії викладання і навчання зорієнтований на формування наукового світогляду учнів, їх пізнавальної самостійності, стійких мотивів навчання і мисленевих (включаючи і творчі) здібностей в процесі засвоєння ними наукових понять і способів діяльності, детермінованої системою проблемних ситуацій.

Проблемне навчання вважається провідним елементом всієї сучасної системи розвивального навчання. У цьому визначенні окреслена програма розвитку і запровадження ідей проблемного навчання в практику роботи шкіл. У працях педагогів і психологів, а також інших дослідників визначені поняття проблеми і проблемної ситуації, їхні типи, структура проблемного уроку (О. Н. Олексюк, М. І. Махмутов, О. М. Матюшкін, Т. В. Кудрявцев, І. Я. Лернер та ін.).

Валентина Федорівна дотримувалася позиції, що роль проблемного навчання у розвитку мислення учнів беззаперечна. Проблемна ситуація спонукає учня мислити, а проблемні завдання спрямовують мислення в конкретне русло: дозволяє «закласти» в умови завдання чи задачі конкретні дії та операції і формувати їх змістовним шляхом. При правильній організації проблемне навчання сприяє формуванню позитивних мотивів навчання.

Увагу акцентовано на тому, що запропонована педагогічна теорія формування мислення учнів не є універсальною. Різномічне дослідження окресленої проблеми показало необхідність значного запасу часу, високого вихідного рівня навчальних можливостей учнів, розвинутого теоретичного мислення під час застосування проблемного навчання. Крім того, до запровадження ідей проблемного навчання часто приступають, ігноруючи колосальний запас наявних стереотипів мислення.

Паламарчук В. Ф. підкреслює, що подальше удосконалення навчання пов'язане з розробкою теорії оптимізації навчально-виховного процесу (праці академіка Ю. К. Бабанського). Звертається увага на те, що обґрунтовуючи закономірності появи ідей оптимізації в педагогіці, які були визнані на міжнародному рівні, Ю. К. Бабанський наголошував на необхідності комплексного підходу до виховання учнів, розвитку в науці системного підходу до вивчення тих чи інших явищ і процесів, усвідомлення гострої необхідності в кожному випадку обґрунтовувати саме оптимальний, тобто найкращий для наявних умов, для даного етапу варіант навчання з точки зору його ефекту і затрат часу школярів і учителів. Ці всі чинники і визначені тенденції привели дидактику до нового етапу її розвитку — цілісного підходу до процесу навчання на основі оптимізації всіх ланок навчально-виховного процесу.

На основі вищезазначеного робиться висновок, що позитивний вплив на вирішення проблеми розвитку мислення учнів

здійснили удосконалені програми формування у них загальнонавчальних умінь і навичок учнів. Встановлено, що учні оволодівали загальнонавчальними вміннями більш успішно за умов цілеспрямованого, планомірного, системного їх набуття. З цією метою в програми з усіх навчальних предметів були введені розділи «Що треба знати?», «Що треба вміти?» та «Міжпредметні зв'язки». На загальнодержавному рівні була створена цілісна програма загальнонавчальних умінь для всіх класів школи. Вона передбачала розвиток у школярів чотирьох груп умінь: організаційних, інформаційних, інтелектуальних, комунікативних. Перша група передбачала навчання учнів основним засадам наукової організації праці; друга — способам добування, переробки і збереження інформації; третя — прийомам і методам розумової праці; четверта — навичкам усного і письмового мовлення. Для кращого розуміння і зручності застосування всі ці вміння об'єднувалися в три групи, це — організація навчальної діяльності; робота з книгою та іншими джерелами інформації; культура усного і письмового мовлення.

Акцентується увага на тому, що уміння і навички ускладнюються поступово — поетапно від класу до класу за змістом навчальних умінь, за їхньою формою і структурою, ускладнюються і види діяльності. Спочатку дії формуються за зовнішнім, потім за внутрішнім планом; спершу учні дізнаються про сутність умінь, потім навчаються їх застосовувати в різних умовах. Констатується, що загальні навчальні уміння більш успішно формуються, якщо процес навчання протікає в оптимальних умовах. Дослідником виділяються головні способи оптимізації: комплексна постановка мети і завдань уроку; виділення головного в навчальному змісті; вибір і поєднання методів і форм навчання залежно від основних дидактичних умов; постійне вивчення учнів з метою індивідуалізації і диференціації процесу їх навчання.

Спираючись на базові дидактичні і психологічні теорії, узагальнення передового педагогічного досвіду, дані експериментів, Валентина Федорівна в першому наближенні до вирішення проблеми підтримувала формулювання провідної теорії школи і педагогіки — розвивального навчання.

Валентина Федорівна вважає, що розвивальним є навчання, в процесі якого шляхом подолання протиріч здійснюється складна система кількісних і якісних змін у різноманітній діяльності учня, детермінованих закономірностями і принципами

навчально-виховного процесу. Визначалися основні критерії розвитку — прогресивні зміни в навчальній діяльності, які проявляються в ускладненні всіх її структурних компонентів.

Нею, як фахівцем-дослідником, визначалося головне положення розвивального навчання, за яким навчання веде за собою розвиток, опираючись на «зону найближчого розвитку» дитини. Вона дотримувалася позиції, що розвивальне навчання успішно функціонує тільки на основі системи спільних закономірностей і принципів навчально-виховного процесу, головними із яких виділялися: взаємозв'язок навчання, виховання і розвитку; соціально детермінована цілеспрямованість розвитку; проблемність; індивідуалізація і диференціація; усвідомлення школярами процесу пізнання.

Паламарчук В. Ф. постійно наголошує, що центральною ланкою розвивального навчання є формування мислення учнів як загальної, інтегративної здатності особистості, спрямованої на досягнення цілей навчання. Акцентувалась увага на тому, що у розвивальному навчанні діалектично взаємопов'язані всі компоненти мисленого процесу, і зміна одного із них призводить до зміни всіх інших.

Пріоритетом у розвивальному навчанні окреслювалися знання, які спонукають до мисленої діяльності та відповідають таким умовам: бути організованими відповідно до структури мисленої діяльності; бути проблемними, необхідними і достатніми. Зверталася увага на те, що у даному випадку основні прийоми мисленої діяльності формуються як ціль і прямий продукт діяльності учнів, допоміжний — як побічний продукт.

Науковець дотримується думки, що в розвивальному навчанні взаємопов'язані репродуктивні і продуктивні компоненти, алгоритмічні й евристичні прийоми діяльності.

Дослідник робить висновок, що основним шляхом успішного формування мислення є виконання розроблених пізнавальних задач і завдань, у тому числі і проблемних, на основі спеціальної програми загальнонавчальних умінь, вибору і поєднання оптимальних методів навчання. Такий підхід забезпечується на основі реалізації всіх етапів формування мислення учнів, які взаємопов'язані з формуванням позитивної мотивації і знань від репродуктивного рівня через конструктивний до творчого рівня. Враховується, що прямий і опосередкований шляхи формування мислення діалектично взаємопов'язані і обираються в залежності

від основних дидактичних умов; процес навчання від змістовно-операційного переходить на операційно-змістовний рівень і знову піднімається до змістовно-операційного.

Проведений аналіз дав підстави пошукачу стверджувати, що вищезазначені положення обумовлюють стратегію і тактику формування мислення учнів в процесі навчання. У даному випадку враховується, що в педагогіці і психології проведено чимало досліджень, які допомагають учителю зорієнтуватися в структурі процесу навчання і мислення учнів (праці Ю. К. Бабанського, В. М. Коротова, Б. І. Коротяєва, І. Я. Лернера, Я. О. Пономарьова та ін.).

Акцентується увага на тому, що структурно-системний підхід до процесу навчання і формування мислення учнів безпосередньо пов'язаний з розв'язанням завдань, порушених перед школою на кожному новому етапі розвитку.

Відмічається, що важливим методом соціального і педагогічного прогнозування є моделювання. Цей метод надзвичайно корисний і під час вивчення мислених процесів.

Важливими є міркування щодо необхідності проникнення в суть і структуру мисленої діяльності. В науці застосовуються різноманітні теоретичні і емпіричні методи пізнання закономірностей і шляхів формування мислення: спостереження, самоспостереження, вивчення продукції діяльності учнів, анкетування, тестування, опитування та інші соціологічні методи, метод побудови еталонів, дослідно-пошукова практика, експеримент. Небезпідставно вважається, що особливо корисним для навчання і формування мислення школярів є метод моделювання — це метод теоретичного дослідження, який передбачає створення штучних або природних систем (моделей), які імітують суттєві властивості оригіналу. А моделі — уявні, віртуальні або предметні копії — замінюють оригінал і стають джерелом інформації про нього. Моделі мають різноманітні функції, проте найбільш вагомим є їх евристична функція.

Наголошується на тому, що в дослідженні і формуванні мислення особливо велике значення мають моделі-еталони, користуючись якими учитель може прогнозувати різноманітні педагогічні ситуації. Це, зокрема, модель якості знань в їх взаємозв'язку з рівнем мисленої діяльності, модель мотивів мислення у взаємозв'язку з рівнем і еталоном мисленої діяльності, модель методів навчання. Підкреслюється, що в основі цих моделей лежить методологія системно-структурного підходу, за якого мислення розглядається не

як набір окремих прийомів діяльності, а як складна система, що має свої основні компоненти: змістовний (знання), операційний (способи діяльності) і мотиваційний (подразники та орієнтири до дії) — в їх взаємозв'язках.

На основі вищезазначених узагальнень В. Ф. Паламарчук створила комплексну модель мислення, яка охоплює всі три конкретні моделі (= три компоненти мисленої діяльності) і яка є моделлю практиологічною («практис» — дія, «логос» — думка). Ця модель відображає основну стратегію формування мислення — воно відбувається в процесі діяльності, в єдності знання, дії зі знаннями, вираження у слові. Матеріальним аналогом представленої моделі є тригранна піраміда, основа якої складає вихідне знання, бокові грані — операційний компонент мислення, а поле, що пронизує піраміду, — мотиви діяльності.

Запропоновані моделі представлялися як характер моделей-еталонів і служили учителю знаряддям під час планування цілі і задач уроку, під час вибору форми навчання. Пропонувався алгоритм застосування моделей. Наводився приклад, коли учитель літератури, готуючись до уроку, розмірковує, які можливості містить матеріал теми для розвитку мислення школярів і як вони на цьому уроці можуть бути використані. Наприклад, протипоставляючи і порівнюючи протилежні думки, учитель створює проблемну ситуацію: хто ж правий? Виникає позитивний мотиваційний тон, це заставляє учнів порівнювати, доводити, відстоювати свою позицію. Вихідні знання (змістовний аспект мислення) подані не в готовому вигляді, а у формі проблемної ситуації, на продуктивному рівні. Це вимагає творчого мислення і від учнів. Робиться висновок, що якщо раніше були «відпрацьовані» тактичні способи розмірковування, то пошук буде іти успішно. Таке структурування знання і мислення учнів пробуджує пізнавальний інтерес. Взаємодіють, підкріплюючи і доповнюючи одне іншого, змістовний, операційний і мотиваційний компоненти дослідження.

Рекомендується, що учитель під час підготовки до уроку може моделювати у своїй свідомості не тільки його «загальний сценарій», але й різні варіанти окремих моментів уроку, спрямовані на формування мисленої діяльності учнів.

І в наш час залишається актуальною думка В. Ф. Паламарчук про те, що як приміщення починає зводитися з фундаменту, так і мислення школярів можна сформувати тільки на міцній основі знання, вмінь і навичок. Дуже важливо виховати в учнівській

молоді вміння самостійно поповнювати знання, орієнтуватися в стрімкому потоці інформації, який сьогодні набув лавиноподібного характеру. Звертається увага на те, що теорія пізнання визначає знання як відображення в розумі людини предметів і явищ реального світу, зв'язків і залежностей між ними, об'єктивних закономірностей. Акцентується увага на тому, що в педагогіці про знання говорять в двох значеннях: як про зміст освіти (види знань, їх структура) і як про результат засвоєння школярами цього змісту.

Дослідник дотримується позиції, що структура знань, як правило, включає факти, уявлення, поняття, закони і закономірності, ідеї, теорії. На її думку необхідними і достатніми для перевірки і оцінки є такі якості знання: 1) правильність, 2) повнота, 3) усвідомленість, 4) дієвість, 5) системність, 6) міцність. У процесі вивчення і оцінки якості знань, умінь і навичок учнів рекомендується виділяти три рівні: репродуктивний, конструктивний і творчий.

У структурі пізнавальної діяльності алгоритм процесу навчання вважається за доцільне відобразити таким чином: ціль — мотив — об'єкт — операція — результат — корекція.

Процес пізнання, опанування знаннями, організацію навчально-виховного процесу доцільно спрямовувати на вирішення найважливішого завдання цивілізації — навчити людину мислити. Епіцентром мислення завжди є думка. Висока і благородна думка, очищені мислення, міркування і роздуми служать основою для дружніх та партнерських стосунків членів демократичного громадянського суспільства, а також мирного і гармонійного співжиття особистостей та запровадження інноваційних технологій. У даному випадку необхідно враховувати позицію більшості науковців, яка полягає в тому, що вся справа в думках. Думка — початок всього. І думками, процесом мислення можна управляти. Тому головна справа удосконалення особистості: працювати над думкою, шліфуванням розмірковувань та підвищенням рівня і алгоритму мислення.

На думку автора, основне покликання школи розвивати мислення молоді не заради самого процесу мислення. Адже його розвиток, за словами видатного педагога В. О. Сухомлинського, потрібен усім — і майбутньому математику, і майбутньому трактористу. Інтелектуальна діяльність є тим механізмом, який спрямовує розвиток суспільства на основі поновлення інтелектуального потенціалу України, вирощування інтелектуалів.

В. Ф. Паламарчук спираючись на особистий практичний і науковий досвід, напрацювання спеціалізованих шкіл, гімназій, ліцеїв, колегіумів, вищих закладів освіти, Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України, запропонувала своє бачення наукового обґрунтування розробки спеціальних програм і методик розвитку інтелекту особистості.

У своїх творчих доробках Валентина Федорівна спирається на продуктивні для розуміння проблеми філософії всеєдності, ідеї В. І. Вернадського про ноосферу. Актуальними та сучасними є зауваження знаменитого вченого про те, що світовий характер соціально-політичних процесів у ході історії людства явно виходить з глибокого субстрату, з геологічного субстрату, що є основою теорії людства, з нового стану життя нашої планети, її біосфери, переходу її у ноосферу, в якій людство стає вперше міцною планетарною геологічною силою, де може геологічно виявитися його думка, його розум. Трансформацією цих ідей є концепції енергоінформаційного простору та його взаємодії із людством (К. І. Баландин, О. І. Киричук та ін.).

Вищезазначене дає підставу науковцю зробити висновок про те, що проблема інтелектуального розвитку особистості повинна базуватись нині на більш широких, системних філософських поглядах планетарного і космічного характеру. Це — концепції синергетики, життєтворчості, діалогу культур, педагогіки як еволюції життя та ін.

Звертається увага на те, що поняття інтелекту в психології не має цілісного, системного визначення. Інтелект визначається як відносно стала структура розумових здібностей індивіда, його отожднюють з пізнанням взагалі, із системою розумових операцій, з пізнавальними здібностями людини, із стилем і стратегією вирішення проблем, з когнітивним стилем, як пізнавальним досвідом та ставленням до світу і т. п.

Підкреслюється, що для педагогіки важливою є теза: основне покликання інтелектуально обдарованих людей — породжувати нові ідеї. Невипадково японські фахівці класифікують всі країни за ознакою рівня розвитку інтелектуальної власності (ідеї і нові технології — країни І групи). Інтелектуальна творчість представляється м. Холодною як механізм, який забезпечує прогресивну еволюцію суспільства і купірує регресивні лінії цього розвитку.

Акцентується увага на тому, що поняття інтелектуального розвитку особистості базується на родовому понятті розвитку як

розвитку прогресивних змін особистості у часі і просторі, що відображається у кількісних, якісних і структурних перетвореннях особистості як цілісної системи. Поняття системності, цілісності відрізняють сучасні дослідження проблем розвитку особистості. Відзначається, що на основі концепції життєтворчості (Л. В. Сохань, В. О. Моляко, І. Г. Єрмаков, В. М. Доній) пожвавились дослідження у галузі саморозвитку особистості, особливо обдарованих дітей і молоді.

Дослідник зазначає, що у психології інтелектуальні і творчі здібності людини розглядаються як окремі види. Складне питання про співвідношення інтелекту і творчості одержало експериментальне визначення в концепції (Д. Б. Богоявленська та ін.) інтелектуальної активності. Усі види творчої діяльності об'єднує якість особистості, що визначається як інтелектуальна активність — інтегративна психічна якість будь-якої особистості. Для пошуку педагогічних можливостей розвитку і саморозвитку обдарованої учнівської молоді «фундаментальним» є поняття прогресивності, системності інтелектуального розвитку і інтелектуальної активності особистості як творчості. Постулат психології творчості — «мислення починається з проблеми» доповнений такими важливими критеріями інтелектуально-творчої діяльності, як пошук і формування нових проблем, відкриття нових закономірностей, побудови теорії. Уміння проблемно мислити вкрай важливе для формування майбутнього дослідника, для відновлення інтелектуальної еліти України періоду державотворення.

На основі вищезазначеного робиться висновок, що інтелектуальна і творча діяльність є компонентами єдиної системи, між ними існує позитивна кореляція: творчі здібності — вищий рівень розвитку інтелектуальних здібностей.

Провідною є ідея про те, що центром концепції інтелектуального розвитку учнівської молоді є творча особистість. Підкреслюється відома істина, що творчість — це процес утворення нових, суспільно (або особистісно) значущих цінностей. Сутність і специфіка творчості узагальнено відображаються двома ознаками: перетворенням образів, речей, процесів або їх образів; новизною, оригінальністю продукту діяльності.

Констатується, що творча обдарованість розуміється у психології як індивідуальний когнітивний, мотиваційний і соціально-особистісний потенціал, що дозволяє отримати високі результати в одній (або більше) із таких сфер: інтелект, творчість, соціальна

та духовно-культурна компетентність, художні та психологічні можливості. У цьому зв'язку метою виховання має бути саме розвиток і формування згаданих якостей відповідно до вікових можливостей дітей, молоді, дорослих.

Враховується думка зарубіжних психологів про те, що обдаровані діти найбільш яскраво виявляють себе в інтелектуальній, академічній, креативній, руховій сферах, у спілкуванні, художній діяльності.

Відзначається, що в інтелектуальній сфері обдарована дитина вирізняється хорошою пам'яттю, жвавим мисленням, допитливістю. Вона добре розв'язує різні завдання, зв'язано викладає думки, може мати здібності до практичного застосування знань. У сфері академічних досягнень вона виявляє успіх в опануванні читання, основ наук. Обдарована дитина дуже допитлива. Їй притаманні незалежність думки, винахідливість, вона продукує оригінальні ідеї. У сфері спілкування добре пристосовується до нових ситуацій, легко знаходить спільну мову з дорослими і дітьми, в іграх є лідером, бере на себе відповідальність. Великий інтерес до візуальної інформації виявляє у сфері художньої діяльності. Захоплюється художніми заняттями, цікавиться музикою, легко запам'ятовує мелодії, із задоволенням співає, намагається сама творити. Її праці є оригінальними.

Засвідчується, що у руховій сфері для обдарованої дитини характерна тонка і точна моторика, чітка зорово-моторна координація, широкий діапазон рухів, добре володіння своїм тілом, високий рівень розвитку основних рухових навичок. Підмічається, що моделі інтелекту розробляються зарубіжними вченими у структурному плані як сума певних здібностей, якостей, процесів (Ч. Спірмен, Д. Гілфорд, А. Біне та ін.). Але жоден з існуючих підходів коректної характеристики структури інтелекту не дає. Педагогам доводиться працювати з цим поняттям методом «чорного ящика».

Валентина Федорівна визначає педагогічні шляхи формування інтелектуально-розвиненої особистості (і це для автора є головним), виходячи з ідей інтеграції змісту освіти, розвиваючого та проблемного, особистісно-зорієнтованого навчання, саморозвитку учнів, що відображається у новому чи оновленому змісті освіти, у відповідній системі принципів, форм і методів навчання, співтворчості учителя і учня. Зміст останніх має будуватися на моделях загальнонаукового чи культурознавчого характеру і слугувати

розвитку здібностей учня, універсальних способів діяльності: забезпечувати умови для самовизначення особистості; закладати фундамент для майбутньої спеціалізації; створювати основи неперервної освіти; враховувати перспективи розвитку науки, техніки, економіки.

Компоненти загального розвитку розглядаються науковцем як складники системи, що перебувають між собою у взаємозв'язку. Представлені ці компоненти детальніше.

В історичному аспекті картезіанська (біологізаторська) і біхевіористська позиції синтезувалися в концепціях навченого розвитку і розвивального навчання. Подано сутність першої концепції: розвиток визначає навчання, яке підкорене його законам, певним стадіям (Ж. Піаже, З. Фрейд, Д. Дьюї). Сутність другої концепції: навчання веде за собою розвиток, повинно його випереджати, спираючись на зону ближнього розвитку (Л. С. Виготський, О. М. Леонт'єв, Д. Б. Ельконін, В. В. Давидов, О. С. Дусавицький).

Відмічається, що історично розвивальне навчання сходить до сократівських бесід, принципів дидактики Я. А. Коменського, ідей «саморозвитку» і «самодіяльності» Ж. Ж. Руссо, логічних вправ І. Песталоцці, ідей всебічного розвитку дитини А. Дистервега, до автора першої антропології К. Д. Ушинського, концепції розумового навчання С. Русової, моделі розумового виховання Г. Ващенко, школи пізнавальної активності, самостійності (П. П. Блонський, М. О. Данілов, Б. П. Єсіпов, І. Я. Лернер, М. М. Скаткін, Л. П. Аристова, Н. О. Половнікова та ін).

У даний час взаємозв'язок навчання і розвитку розглядається як діалектичне явище: навчання веде за собою розвиток, а продуктивний загальний розвиток сприяє успішному навчанню (Л. В. Занков, Г. С. Костюк, В. Ф. Паламарчук, О. Я. Савченко, І. С. Якиманська). Вони дотримуються позиції, що взаємозв'язок навчання і розвитку є системним явищем, тобто таким, що має певні параметри, складники; функції його залежать від віку учнів і набувають характеру життєтворчої, професійної динаміки. У прогностичному плані ефективний взаємозв'язок навчання і розвитку старшокласника визначає його спеціалізацію, життєву траєкторію, особистісну зрілість.

В. Ф. Паламарчук пропонує, у зв'язку з переорієнтацією освіти з академічних досягнень на особистість учня, необхідність втілення адекватних принципів організації навчально-виховного процесу, які найбільш повноцінно впроваджуються в гімназіях, колегіумах,

ліцях, спеціалізованих школах, навчально-виховних комплексах (об'єднаннях), яким вона надає статус загальноосвітніх закладів освіти нового типу. До таких принципів вона відносить: гуманізації; єдності загальнолюдського і національного; розвиваючого характеру навчання; співробітництва, співтворчості; диференціації та індивідуалізації; оптимізації; відкритості. Подаємо більш розгорнуту характеристику визначених принципів:

Гуманізації, що передбачає антропоцентриський погляд на людину, її сутність і місце в природі, суспільстві, переорієнтацію стратегії виховання на розвиток обдарувань, здібностей, інтересів, нахилів дитини. Гуманізація освіти долає відчуження вчителя і учня від навчальної діяльності, дає змогу звернутися до надбань світової культури, збагатити навчальні предмети ідеями людяності, миру, милосердя, толерантності. Науковець наголошує, що реалізувати цей принцип може лише вчитель-гуманіст.

Єдності загальнолюдського і національного, що має на меті сформувати високу духовну культуру людини, гуманістичне мислення категоріями «вічних» цінностей, які засвоюються крізь призму національного. Здійснюється це всією системою навчально-виховної роботи. Але пріоритетна роль тут належить предметам гуманітарно-естетичного циклу, курсам, які дають дітям змогу краще пізнати себе. Народознавчий компонент освіти розкриває багатогранність духовного досвіду народу, його традицій, творчості, особливостей побуту, трудової діяльності тощо. Навчальні заклади мають сприяти відродженню національної культури на тлі надбань світової цивілізації, формуванню в дитини почуття громадянської, національної та особистої гідності. Єдність загальнолюдського і національного у навчанні й вихованні, переконана Валентина Федорівна, допомагатиме у виявленні і розвитку творчих здібностей особистості.

Розвиваючого характеру навчання, спрямованого на розвиток і саморозвиток особистості, що вимагає переорієнтації процесу навчання з предметного на процесуальні й мотиваційні аспекти освіти. На думку дослідника, розвиваючим є навчання, що забезпечує якісні зміни в інтелектуальній, емоційно-вольовій і дійово-практичній сферах особистості. Відоме положення психології «навчання веде за собою розвиток» треба доповнити зворотним принципом — «повноцінний розвиток сприяє і повноцінному навчанню».

Загальний розвиток учня забезпечується новим чи оновленим змістом освіти, цілеспрямованим формуванням способів

діяльності, загальнонавчальних умінь і навичок. Різні методи навчання слугують розвиткові різних психічних функцій і якостей особистості.

Варто враховувати, що розвивати творчі здібності учня потрібно, орієнтуючись на його індивідуально-психологічні особливості та психологічну готовність педагога до реалізації методів роботи з обдарованими дітьми.

Науковець дотримується позиції, що інтелект учнів формується за такими етапами: нагромадження (акумуляція) досвіду інтелектуально-творчої діяльності; мотивація, діагностика; усвідомлення; застосування, практика; узагальнення; перенесення у нові умови.

Вибір творчої роботи залежить від віку учнів, їхнього розвитку, інтересів, характеру навчального матеріалу, а також від майстерності вчителя.

У молодшому шкільному віці найбільш адекватними меті і завданням альтернативної освіти є ігрові методи і форми навчання, вправи; в підлітковому — евристичні, проблемні у парній та груповій роботі і тренінгу. У старшому віці — дослідницькі, конструкторські, орієнтовані на майбутню професію, роботи в бібліотеках, лабораторіях, на спеціальних полігонах, у закладах вищої освіти.

Саморозвиток учнів забезпечується створенням оптимальних умов режиму найбільшого сприяння (педагогічного, психофізіологічного, медичного, ергономічного) цьому процесу. Всебічний розвиток природних обдарувань, нахилів та інтересів дає учневі змогу вільно пересуватися у потоках навчання різних рівнів складності.

Співробітництва, співтворчості вчителя і учня, спрямованих на опанування учнем усіх складових культури: знань, досвіду діяльності, людських взаємин. Педагог і вихованці — активні учасники процесу навчання в усіх його компонентах: від планування мети до одержання і контролю якості результатів. Взаємопроникнення в духовний світ один одного передбачає взаємозбагачення духовними цінностями при провідній ролі вчителя-гуманіста. Співробітництво і співтворчість діалектично поєднуються з індивідуальною творчістю на основі суспільно-розподільної діяльності.

Диференціація та індивідуалізація навчання, що повніше забезпечує творчий розвиток кожного учня, враховуючи особливості його інтелектуальної, емоційно-вольової та дійово практичної сфер, фізичного та психічного стану. Цей принцип реалізується найбільш повно в гімназіях, колегіумах, ліцеях, спеціалізованих

школах, навчально-виховних комплексах (об'єднаннях) (дослідник найменує їх закладами нового типу) через профільне і спеціалізоване навчання, створення альтернативних програм і підручників різної складності, зменшення наповнюваності класів і поділу їх на групи, достатнє матеріальне забезпечення, розгалуженість соціально-психологічної служби на різних рівнях навчання. Для диференціації та індивідуалізації навчання необхідне визначення специфіки обдарованості дітей.

На думку науковця, на різних етапах варіюється навчання учня за часом, обсягом, складністю опрацьованого матеріалу. Для учнів середнього і старшого шкільного віку змістова, «предметна» диференціація доповнюється процесуальною, методичною, прискореним вивченням окремих тем, курсів. Індивідуальні потреби саморозвитку задовольняються також через різноманітні гуртки, факультативи, клуби, пошукову роботу, винахідництво.

Індивідуалізація навчання завершує диференціацію і означає перехід обдарованої дитини на власний план розвитку і програму роботи, відповідні їм навчальні посібники. Школи нового типу мають передбачити також «зони вільного розвитку», коли дитина навчається за власним планом із застосуванням пошуково-дослідних методів. Це — майбутнє гімназій, колегіумів, ліцеїв, спеціалізованих шкіл, навчально-виховних комплексів (об'єднань).

Диференціація та індивідуалізація навчання вимагають широкого використання різноманітних методів, форм і засобів, нових навчальних технологій, а це потребує створення шкільної індустрії, оновлення видавничої справи у сфері освіти.

Оптимізації навчально-виховного процесу, що передбачає досягнення кожним учнем найвищого саме для нього рівня розвитку творчих здібностей, обдарованості, знань, умінь і навичок, психічних функцій, способів діяльності, можливих у даному віці для кожної особистості в даних умовах, за рахунок добору найдоцільніших форм і методів навчання за найменших втратах часу. Принцип оптимізації систематизує всі дидактичні принципи (міцність, доступність, систематичність, свідомість, активність тощо), надаючи процесу навчання цілісності й системності.

Відкритості навчально-виховного закладу щодо інноваційних перетворень, трансформацій у руслі розвитку соціуму і власного саморозвитку, з метою досягнення високої культури особистості.

В. Ф. Паламарчук порушує закономірне питання, як же діагностувати інтелектуальний розвиток учня? Дослідник констатує,

що у зарубіжній педагогіці і школі діагностика базується на тестах інтелектуального розвитку, виходячи із декларованої структури інтелекту (в основному, через «ай-к'ю», тобто визначенням співвідношення між розумовим та істинним віком за формулою

$$IQ = \frac{P}{J} \times 100 \%$$

де P – розумовий вік, а J – істинний вік учня. Ця діагностика є умовною, оскільки IQ виводиться на основі штучних тестів, розв'язання яких не дає уявлення про інтелектуальний розвиток.

В. Ф. Паламарчук дотримується позиції, що класифікація технологій розвивального навчання ще не склалася, але в теорії і практиці навчання виокремлено кілька їхніх різновидів. На її думку, основними технологіями розвивального навчання є:

система розвивального навчання Л. В. Занкова, А. К. Дусавицького;

технологія розвивального навчання Д. Б. Ельконіна і В. В. Давидова;

технологія проблемного навчання А. М. Матюшкіна, Д. В. Вількеєва, М. І. Махмутова та ін.;

система творчого розвитку особистості І. П. Волкова, І. П. Іванова, Г. С. Альтшуллера;

особистісно-орієнтованого навчання І. С. Якиманської та ін.;

технологія саморозвивального навчання Г. С. Селевко;

змістовно-операційна технологія розвитку В. Ф. Паламарчук та ін.

Відзначається, що розвиток особистості старшокласників ефективно забезпечується за допомогою колективних і групових ігор (за І. П. Івановим), методів евристики, мозкового штурму, тренінгів (за Г. С. Альтшуллером), творчих книжок, вистав, концертів (за І. П. Волковим). У сучасній школі, новій школі, школі майбутнього ці засоби творчої діяльності є досить вагомими.

Усі вищезгадані технології набувають більшої розвивальної ваги за умов врахування суб'єктивного досвіду життєдіяльності учнів. На цій основі побудовано технологію особистісно орієнтованого розвивального навчання (І. С. Якиманська, О. Я. Савченко та ін.).

Звертається увага на те, що суттєвим у технології є положення про те, що «вектор розвитку» будується від учня до визначення індивідуальних технологій, що сприяють його розвитку. Зміст,

методи, прийоми навчальної діяльності спрямовуються на те, щоб розкрити суб'єктний досвід кожного учня у цілісній освітньо-навчальній діяльності. Для старших учнів особливо цінними є створення індивідуальних освітніх програм, побудованих на можливостях особистості. Методична основа технологій – індивідуалізація та диференціація навчального процесу, а основний метод – співпраця учителя і учня. Результатом педагогічного моніторингу є оформлення індивідуальної картки розвитку як основи профорієнтації. Реальною ця технологія стає за наявності адекватного дидактичного забезпечення.

Значний інтерес у розв'язанні проблеми ефективного розвитку старшокласників ХХІ ст. викликає технологія саморозвивального навчання Г. К. Селевко. Ця технологія вміщує сутнісні характеристики розвивального навчання і доповнює їх важливими положеннями: самоствердження, самовираження, захищеності, самоактуалізації. Акцентування цілей – формування людини, що самовдосконалюється; формування самокерівних механізмів особистості; виховання домінанти саморозвитку та індивідуального стилю діяльності.

У старших класах застосовуються, крім класно-урочної системи, екстернат, заліки, бригадно-лабораторний метод, проекти, методика тренінгів та занурення, інтенсиви, індивідуальні програми, клубна робота. Результатом втілення цієї технології є особистість із прикладними потребами самовдосконалення (Г. К. Селевко).

На основі окресленого вище та використання більш придатних педагогічних критеріїв Паламарчук В. Ф. запропонувала Програму формування інтелектуальних умінь учнів 5–11 класів, згідно з якою інтелектуальний розвиток учня визначається за ступенем опанування програмою формування інтелектуальних умінь + академічних досягнень учнів.

Дослідник вважає, що відродження інтелектуального потенціалу України вимагає систематичного, цілеспрямованого розвитку у школярів усіх типів навчальних закладів загальнонавчальних умінь і навичок. Запропонована програма розвитку інтелектуальних умінь в учнів 5–11 класів складається з таких блоків:

Сприймання і осмислення інформації.

Аналіз і виділення головного.

Порівняння.

Узагальнення, систематизація, оцінка.

Узагальнення і систематизація.

Визначення понять, оцінка.

Конкретизація.

Доведення і спростування.

Творчі уміння.

Програма розвитку інтелектуальних умінь в учнів розроблена з урахуванням того, що такі уміння і навички удосконалюються у віковому аспекті в процесі міжпредметного, цілеспрямованого, активного формування в умовах мотиваційного забезпечення, випереджального навчання, операційно-системного формування, поетапності, особистісно-зорієнтованого навчання.

У віковому аспекті уміння диференціюються автором за ступенями складності, обсягом, структурою. Якщо в молодших класах уміння формуються практично, то у старших класах — на теоретичній основі, перетворюючись на методи наукового пізнання. У вищезазначеній програмі передбачені різні види діяльності: навчально-пізнавальну, ігрову, трудову, суспільну. Програма 4(3) класу наводиться як базова для наступних класів. У гімназіях, колегіумах, ліцеях, спеціалізованих школах, навчально-виховних комплексах (об'єднаннях) програма може реалізовуватися у випереджальному темпі, диференційовано, індивідуально. У цілому ця програма має глобальний характер, оскільки побудована на базових, глобальних закономірностях функціонування людського мислення. За формою вона звернена до учнів, але, по суті, застосовує її у навчанні саме вчитель.

На основі аналізу практики реалізації програми та нових тенденцій розвитку науки дослідником запропонований конкретний варіант — для 5–12 класів закладів нових типів і загальноосвітніх шкіл.

Перевірка програми у загальноосвітніх закладах України різних типів показала її ефективність щодо інтелектуально-творчого розвитку учнів, особливо — із середніми і високими навчальними можливостями (контингент гімназій, колегіумів, ліцеїв, спеціалізованих шкіл).

Дослідником констатується, що «надпрограма» інтелектуального розвитку учнів доповнюється програмами формування у них загальної інформаційної культури (Г. М. Перевознікова, В. І. Сафіулін), читацьких умінь і навичок (О. В. Барановська (Почупайло)). Таким чином долаються обмеження вузького інтелектуалізму і створюються умови для гідного входження учня у демократичне громадянське інформаційне суспільство XXI століття.

Програма інтелектуального розвитку розв'язує ще одну складну проблему — діагностики, оцінки розвитку і саморозвитку учнів за педагогічними вимірами.

В. Ф. Паламарчук є також провідним науковцем у формуванні концепцій, нормативно-правової бази, стратегії і тактики відродження та розвитку гімназій, колегіумів, ліцеїв, спеціалізованих шкіл, навчально-виховних комплексів та об'єднань в якісно новому статусі та їхнього подальшого розвитку як навчальних закладів нового типу.

Науковцем була запропонована головна ідея діяльності загальноосвітніх закладів нового типу на основі уявлення про інтелектуальну діяльність як активну, творчу працю; визначення основного призначення інтелектуально-обдарованих людей — генерувати та реалізовувати нові ідеї. У центрі уваги — творча особистість, що формується як суб'єкт складної взаємодії навчання, виховання і розвитку.

На основі аналізу десятирічного досвіду діяльності загальноосвітніх закладів нового типу, дослідник вважала, що найбільші педагогічні можливості для плекання творчості особистості мають гімназії, колегіуми, ліцеї, спеціалізовані школи, навчально-виховні комплекси (об'єднання), які виникли з об'єктивних потреб з метою відродження інтелектуального потенціалу держави і виконують функції експериментальних майданчиків, авторських шкіл для продукування, породження, апробації і перевірки педагогічних інновацій.

Суперечність між загальними стандартами освіти і потребами, інтересами, здібностями людини значно знижується за гарантування можливості вибору типу і моделі навчального закладу.

Методологічними засадами дослідження, на думку В. Ф. Паламарчук, є концепції В. І. Вернадського про ноосферу, енергоінформаційного простору та його взаємодії з людством (К. І. Баландіна, О. І. Киричука та ін.) та європейська теорія пізнання.

Психологічні концепції розвитку особистості (Г. С. Костюк, В. О. Моляко, О. В. Скрипченко, Д. Гільфорд, Ч. Спірмен, С. Векслер та ін.) характеризуються формулюванням передумов для визначення педагогічних можливостей і шляхів інтелектуально-творчої особистості: розвивального, проблемного, евристичного, модульного, інтегрованого, особистісно-зорієнтованого навчання у системі життєтворчості, що відображається у новому (чи оновленому) змісті освіти, науково-вивірених та перевіреній системі

принципів, форм і методів навчання і виховання, співтворчості вчителя і учня.

Науковим колективом опрацьовано принципи розвитку і саморозвитку інтелектуально-активної, творчої особистості, а саме: принципи соціального характеру (демократизації, гуманізації, єдності загальнолюдського і національного, «Public – relations», і педагогічні принципи (розвивального характеру навчання; співробітництва, співтворчості; диференціації та індивідуалізації; оптимізації; відкритості навчально-виховного закладу). Важливи ми вважаються і традиційні дидактичні принципи.

Змістовний аспект навчання визначався виходячи із чотирьох-компонентної моделі освіти (за І. Я. Лернером). Другий і третій рівень стандарту освіти реалізовувався в експериментальних загальноосвітніх закладах авторською програмою інтелектуального розвитку учнів, що вміщує систему тактичних і стратегічних способів діяльності, опанування яких і створює можливості для творчого розвитку.

Технологічний аспект дослідження, на думку науковця, полягає у розробці відповідної системи форм, методів, засобів навчання. У закладах нових типів експериментуються технології диференційованого, модульного, дистанційного, проблемно-розвивального навчання (у залежності від моделі закладу); так званих «активних» форм і методів навчання (нестандартних уроків; семінарів; конференцій; проєктів; конкурсів; ділових ігор; театралізованих занять; проблемних лекцій; диспутів; інтегрованих уроків; занять із різновіковим складом учнів; групових і комплексних занять; наукових досліджень; телеуроків; занять на мультимедійній основі тощо), а також розгалуженої системи позашкільної, позакласної роботи.

В. Ф. Паламарчук визначено умови ефективності інтелектуально-творчого розвитку обдарованих учнів: методологічні, соціальні, педагогічні, психологічні, валеологічні, неологічні.

Впродовж багатьох років науковець досліджувала першооснови і закономірності інноваційної діяльності в освіті. Відправною точкою роздумів стало філософське розуміння змісту інновацій — створення нового продукту діяльності людини, що має суспільну значущість та узагальнено характеризується двома ознаками: перетворення явищ, речей, процесів або інших образів; новизною, оригінальністю продукту діяльності. Педагогічні інновації вона викристалізовує як результат творчого пошуку самобутніх,

оригінальних, нестандартних рішень різноманітних педагогічних проблем. Прямим продуктом творчого пошуку визначаються передові навчальні технології, новітні виховні ідеї, форми та методи виховання, оригінальні підходи в управлінні. Побічним продуктом інновацій, як процесу творчої діяльності, вважається зростання педагогічної майстерності вчителя і керівника, рівня його культури, мислення, світогляду. Тобто творчий пошук педагогічних інновацій веде до новоутворень у цілісній системі особистості.

Зміст, рівень, сфера втілення інновацій ставляться в залежність від характеру проблем, що розв'язуються.

Валентина Федорівна подає своє розуміння педагогічної інноватики як новітньої галузі педагогіки, що досліджує нововведення у сфері освіти.

Наукова, дослідницька, пошукова, експериментальна і практична діяльність В. Ф. Паламарчук носить інноваційний характер. На думку науковця, смисловим центром інновації є нова ідея. Її джерелом — дослідницька діяльність вченого — педагога або пошукова практика вчителя, керівника, колективу, які працюють над розробкою та реалізацією однієї педагогічної проблеми.

Дослідник переконана, що прямим продуктом інноваційної діяльності можуть бути нововведення в систему освіти (реформи), у навчальний процес, виховання молоді, управління освітою. Побічним продуктом інновацій є зростання майстерності керівника, вчителя, рівня культури, мислення, світогляду особистості. Особливу увагу звертає на фізіологічні механізми творчості: активність дарує особистості довголіття, оптимізм, допомагає долати стресові ситуації. Результатом дослідження є нові погляди на стандарти освіти, принципи, методи і форми навчання, навчально-виховні технології.

Центральними чинниками інновації є знання, мислення, міркування, роздуми, думка. Звертається увага на оригінальність поглядів В. О. Сухомлинського на сутність людського мислення. У філософії мислення визначається, як вищий продукт певним чином організованої матерії, активний процес відображення об'єктивного світу в поняттях, судженнях, умовиводах. У логіці і психології, по-суті, повторюється філософське визначення мислення.

Посилалась також на позицію О. В. Сухомлинського: «Ми виходимо з того, що мислення — це дискретна робота мозку: мозок вмить відключається від однієї думки і переключається на іншу...».

Цю особливість педагог-дослідник вважав фундаментальним механізмом мислення. Треба навчити учня умінню мислити про свої думки (тобто рефлексії. — В. Ф.) і постійно вивчати мисленеву діяльність учня, щоб правильно керувати нею.

Серцевиною мислення є знання. Науковець відмічає, що в дидактичних дослідженнях називається від 3 до 20 якостей знання: повнота, правильність, глибина, систематичність, системність, достовірність, оперативність, гнучкість, згорнутість, розлогість, конкретність, узагальненість, усвідомленість, міцність, а також широта, дієвість, відповідність та ін.

Спираючись на дослідження Зоріна Л. Я., пошукач представляє достовірність знань як ступінь відповідності еталону. Повнота знань — це їх об'єм, який вимірюється також їхньою відповідністю еталону (кількістю елементів знань, названих якостей і т.п.). Усвідомленість знань означає розуміння значимості знань, внутрішніх зв'язків, умінь; аналізувати і порівнювати, доводити і узагальнювати, оцінювати і пояснювати. Дієвість виражається в умінні застосовувати знання в різноманітних ситуаціях. Системність передбачає встановлення ієрархії знань, розуміння їх місця в структурі наукової теорії.

Під час вивчення і оцінки якості знань, умінь і навичок учнів науковець виділяє три рівні знань: репродуктивний, конструктивний і творчий.

Репродуктивний рівень знань — це знання фактів, явищ, подій, правил, дій і їх відтворення без суттєвих змін. Процеси мислення, які забезпечують функціонування знань на цьому рівні, мають також репродуктивний характер. Учні розпізнають навчальну інформацію, можуть її описати, дати «готове» визначення, застосувати відомі їм прийоми мисленої діяльності.

Знання, уміння і навички репродуктивного характеру найбільш економне забезпечуються такими інформаційними методами навчання: розповідь, пояснення, виконання учнями тренувальних вправ за зразком, розв'язання задач за відомим алгоритмом тощо.

Конструктивний рівень знань — це знання, здобуті у результаті комбінування, переконструювання знань першого рівня (за допомогою виділення головного, порівняння, узагальнення та інших прийомів мисленої діяльності). Мислення на цьому рівні має продуктивний характер. Конструктивний рівень досягається евристичними методами навчання: проблемне викладення, подання з логічними завданнями, евристична бесіда, розв'язання

пізнавальних задач і завдань, вправ, які передбачають суттєві зміни в структурі знань.

Творчий рівень знань — це такі знання і вміння, які здобуті в процесі самостійної пошукової діяльності. Прийоми мислення, що забезпечують цей рівень знань, також є творчими: учні визначають тему і завдання роботи, формулюють гіпотезу і план пошуку, здійснюють цей пошук, обґрунтовують гіпотезу, перетворюючи її на рішення, висновок, а потім перевіряють отримані дані. Знання творчого характеру досягаються евристичним і дослідницьким методами, які і спонукають учнів до самостійної творчої діяльності. Цей рівень практикується, як правило, в старших класах, у тому числі під час практичних, лабораторних, дослідних робіт. А в середніх і молодших класах можливі лише окремі елементи такого дослідження.

Вершиною будь-якої діяльності людини є творчість. Тому В. Ф. Паламарчук порушує закономірні питання: Що означає творчість? Відкриття нового, невідомого для всього людства? А якщо це відкриття тільки для себе? Тоді як? Так, стверджує науковець, якщо ви відкрили щось тільки для себе, якщо придумали якусь модель самі, хоча вона давно уже іншим відома, — це також творчість.

Закономірним є також питання — «З чого починається творчість?». Відповідь сформувати допомагають психологи: з постановки проблеми. Перед людиною, особливо сьогодні — у період інтенсивного науково-технічного прогресу, нерідко постають такі завдання, коли загострюються протиріччя між старими знаннями, минулим досвідом і новими викликами, новими вимогами життя. Людина повинна вирішити завдання, але відомі алгоритми, схеми розв'язання не допомагають. Виникає проблемна ситуація, вихід із якої — у створенні нової стратегії діяльності, тобто тут назріло життєвонеобхідне творче розв'язання.

Науковець неодноразово підкреслює, що у творчій діяльності взаємодіють досвід, знання, прийоми діяльності, мотиви, вольові зусилля. Набути досвід творчої діяльності можливо, працюючи не тільки самостійно, а й у творчому, об'єднаному єдиними завданнями колективі. Творчість проявляється не тільки в науці, техніці, навчанні, щоденній праці. Тим більше без творчості аж ніяк неможливий і світ прекрасного: музика, співи, театр, поезія, живопис, архітектура. Актуальними є щорічні виставки, конкурси «Ми боремося за мир», «Природа і ми», «Світ моїх захоплень», «Врятуємо від забуття» та багато інших.

Наведений неповний аналіз результатів досліджень Валентини Федорівни Паламарчук свідчить про їхню глибину, новизну, стратегічність, широкомасштабність, різноплановість, перспективність та практичну запитаність. Підтвердженням цього є також те, що Валентина Федорівна — автор понад 300 наукових праць, індекс Гірша — 11 (станом на січень 2019 року), триває процес оцифрування робіт автора та внесення їх до електронної бібліотеки НАПН України і профілю в Google Scholar. Вченою створено власну наукову школу, її численні учні працюють у різних галузях освіти України, державних органах управління, керівниками закладів освіти, юридичних структур.

В. Ф. Паламарчук започаткувала педагогічну концепцію розв'язального навчання, розробила програму і методику розвитку інтелектуальних умінь учнів 1–12 класів загальноосвітніх навчальних закладів. Вона очолювала колектив, який напрацював нормативно-правову та наукову базу становлення і розвитку гімназій, колегіумів, ліцеїв, спеціалізованих шкіл, індивідуального навчання та приватних загальноосвітніх закладів освіти, які у випереджальному режимі здійснювали реформу освіти, були авторськими школами, експериментальними майданчиками, в яких апробувався новий зміст і технології освіти. Неоціниме значення мають її роботи як керівника багаторічної школи директорів на базі Київського міського будинку вчителя.

Розвиток творчих здібностей особистості є механізмом реалізації інноваційних ідей сучасних галузей освітньої науки, одним із засновників яких є і В. Ф. Паламарчук. Нею визначено, що педагогічна інновація є результатом творчого пошуку оригінального, нестандартного розв'язання різноманітних педагогічних проблем, автор якої є ключовою фігурою в теорії педагогічної інноватики, є її основним «джерелом».

Для реалізації сучасних завдань освіти щодо розвитку системи повної загальної середньої освіти, в тому числі розвитку 12-річної загальноосвітньої школи, важливим є «включення» педагогічних працівників до інноваційної діяльності, до спільної роботи з авторами інновацій, які, як правило, є педагогами — науковцями чи педагогами — високими майстрами педагогічної справи. Тому важливим для розвитку сучасної теорії і практики є розвиток педагогічної науки на засадах педагогічної інноватики та передового педагогічного досвіду, що є сучасним кредо вченого.

Актуальною є думка В. Ф. Паламарчук про те, що ідея зароджується, проходить тривалий тернистий шлях формування, шліфування і експериментів, але починає жити в реальності тільки в масовому досвіді школи, в практиці тисяч учителів, у знаннях, уміннях, думках, роздумах та діях мільйонів учнів. Своїм фундаментальним принципом вона вважає незмінну вірність школі: «У моєму житті школа завжди була центром і смыслом буття».

Нагороджена Почесною Грамотою Кабінету Міністрів України «За багаторічну сумлінну працю, значний особистий внесок у розвиток педагогічної науки» (2001); Почесною Грамотою Верховної Ради України «За особливі заслуги перед народом» (2001); медаллю НАПН України «Ушинський К. Д.» (2020); почесними грамотами Національної академії педагогічних наук України та Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України, відзнакою «Відмінник народної освіти УРСР». Валентині Федорівні Паламарчук оголошена подяка Президента Асоціації гімназій і ліцеїв України «За видатну громадську діяльність в Асоціації працівників гімназій і ліцеїв України».

Список використаних джерел та літератури автором яких є в. Ф. Паламарчук

- Паламарчук В. Ф. Першооснови педагогічної інноватики. — Т. 1–2. — К.: Знання України, 2005. — 420 с.
- Паламарчук В. Ф. Шлях ученого: Біобібліографія. — К.: ЦППО, 2004. — 26 с.
- Паламарчук В. Ф. Взаємозв'язок навчання і розвитку учнів в аспекті реформи школи: Метод. лист для вчителів і кер. шкіл, гімназій, ліцеїв. — К.: Знання, 2002. — 45 с.
- Паламарчук В. Ф. Як виростити інтелектуала. Тернопіль: Навчальна книга — Богдан, 2000. — 152 с.
- Паламарчук В. Ф. Технінтелектус (технологія інтелектуальної діяльності учнів): посібник для вчителів. — К.: ВВП «Мрія-1» ЛТД, 1999. — 92 с.
- Паламарчук В. Ф. Глобус інтелектус (методологія, програма, методика формування глобального інтелекту). — К., 1999.

- Паламарчук В. Ф., Орлов С. И. НОТ школьников — путь к творчеству: Кн. для учащихся. — К.: Радянська школа, 1988. — 136 с.
- Паламарчук В. Ф. Школа учит мыслить. — Изд. 2-е, доп. и перераб. — М.: Просвещение, 1987. — 208 с. (Библиотека заместителя директора школы по учебно-воспитательной работе).
- Паламарчук В. Ф. Skolamacadomat. — Riga: Zvaigzne, 1984. — 109 p.
- Паламарчук В. Ф. Дидактические основы формирования мышления учащихся в процессе обучения: дисс. ... д-ра пед. наук: 13.00.01. — К., 1983. — 393 с.
- Паламарчук В. Ф. Взаимосвязь образования, воспитания и развития учащихся на уроке. — К.: Радянська школа, 1982. 33 с.
- Паламарчук В. Ф. Школа учит мыслить. — М.: Просвещение, 1979. — 144 с.
- Паламарчук В. Ф. Реализация межпредметных связей в процессе проблемного обучения. — К.: Высшая школа, — 1975. — 57 с. (в соавт. с В. И. Паламарчуком).
- Паламарчук В. Ф. Взаємозв'язок навчання і розвитку в сучасній освіті.//International Scientific Journal, URL: <http://www.internauka.com>. URL article:<https://ww.internauka.com/uploads/public/14803344892133.pdf>
- Паламарчук В. Ф. Барановська О. В. Педагогічні технології навчання в умовах нової української школи: вектор розвитку.// Український педагогічний журнал. — 2018. — № 3. — С. 60–66. (<http://uej.undip.org.ua/products/2018/article2.php>)
- Авторська школа. Енциклопедія сучасної України. — С. 132–133. — К., 2000. — Т. 1.
- Активные формы и методы внедрения передового педагогического опыта / под ред. В. Ф. Паламарчук. — К.: КГПИ, 1989. — 90 с.
- Активные формы и методы освоения передового педагогического опыта / под ред. В. Ф. Паламарчук. — К., 1988. — 75 с.
- Взаимосвязь образования, воспитания и развития учащихся на уроке. — К., 1982. — 44 с.
- Від творчої особистості — до нових технологій навчання. — К. — 65 с. (у співавтор. з С. В. Рудаківською).
- Гімназія на порозі ХХІ століття / за ред. В. І. Сафіуліна, В. Ф. Паламарчук. — К.: Знання, 1999. — 208 с.

- Гімназійна освіта: 10 років / за ред. В. І. Сафіуліна, В. Ф. Паламарчук. — К.: Знання України, 2002, — 227 с.
- Гімназія на порозі XXI століття: наук.-метод. посіб. — 2-ге вид., доопрац. / за ред. В. І. Сафіуліна, В. Ф. Паламарчук. — К.: Знання України, 2002, — 210 с.
- Глобус інтелектус. Посібник для вчителя. — К., 1999. — 65 с.
- Грані творчості / відпов. ред. М. Д. Ярмаченко, упоряд. В. Ф. Паламарчук. — К.: Рад. шк., 1990. — 205 с.
- Дидактичні аспекти альтернативної освіти / за ред. В. Ф. Паламарчук. — К.: Освіта, 1993. — 113 с.
- Дидактические основы формирования мышления учащихся в процессе обучения: автореф. дис. ... д-ра пед. наук. — К., 1984. — 50 с.
- Інновації в освіті України: наук.-метод. посібник для керівників і вчителів / наук. ред. Л. І. Даниленко, В. Ф. Паламарчук. — К.: Логос, 2004. — 200 с.
- Из опыта становления учебных заведений нового типа на Украине / под ред. В. Ф. Паламарчук. — К.: Главвузполиграф, 1991. — 28 с.
- Керівникам шкіл і вчителям про альтернативну освіту: Анотований покажчик літератури / за ред. В. Ф. Паламарчук. — К., 1992. — 25 с.
- Методические рекомендации о формировании общенаучных умений и самостоятельного мышления учащихся. — К., 1986. — 84 с.
- НОТ школьника — путь к творчеству. — К.: Рад. шк., 1988. — 150 с. (в соавт. с С. И. Орловым).
- О результатах изучения НИИ педагогики УССР качества знаний, умений и навыков. — К., 1972.
- Объем и характер домашних заданий / под ред. В. Ф. Паламарчук. — К.: Рад. шк., 1978.
- Педагогика мышления: Программа спецкурса для студ. пед. институтов. — К., 1985.
- Педагогічні інновації у сучасній школі / за ред. І. Г. Єрмакова, В. Ф. Паламарчук. — К.: Освіта, 1994. — 14 с.
- Передовой педагогический опыт: Программа спецкурса для студентов. — К.: Главвузполиграф, 1989. — 38 с.
- Першооснови педагогічної інноватики. — К.: Знання України, 2005. — Т. 1. — 420 с.
- Першооснови педагогічної інноватики. — К.: Освіта України, 2005. — Т. 2. — 504 с.

- Підготовка і проведення екзаменів у школі / за ред. В. Ф. Паламарчук. — К.: Рад. шк., 1980
- Про дотримання чинного законодавства в закладах освіти. — К., 1994. — 50 с. (у співавт. з Б. Г. Чижевським).
- Проблеми і перспективи становлення 12-річної середньої школи: наук.-метод. посіб. / за ред. В. Ф. Паламарчук, Л. І. Даниленко. — К.: Логос, 2003. — 78 с.
- Развитие общенаучных мыслительных умений и навыков школьников: Метод. Рекомендации для руководителей школ. — К., 1984. — 37 с.
- Развитие речи учащихся в процессе обучения: автореф. дис. ... канд. пед. наук. — М., 1966. — 13 с.
- Развитие самостоятельного творческого мышления пропагандистов. — К., 1987. — 50 с.
- Розвиток логічного мислення учнів профтехучилищ у процесі навчання. — К.: Вища шк., 1974 (у співавт. з В. І. Паламарчуком).
- Становлення навчальних закладів нового типу / за ред. В. Ф. Паламарчук. — К., 1992. — 30 с.
- Теорія і практика діяльності загальноосвітніх закладів нового типу в Україні / за ред. В. Ф. Паламарчук. — Київ ; Кіровоград: Трелакс ЛТД, 2000. — 313 с.
- Технеінтелектус. Посібник для вчителя. — Суми: ВВП «Мрія» ЛТД, 1999. — 92 с.
- Школи нового типу в Україні / за ред. В. Ф. Паламарчук. — К.: Віпол, 1996. — 200 с.
- Школи нового типу: зб. документів і матеріалів / за ред. В. Ф. Паламарчук та ін. — К.: ІСДО, 1994. — 63.
- Шлях до майстерності / за ред. В. Ф. Паламарчук. — К., 1992. — 140 с.
- Шлях до майстерності / за ред. В. Ф. Паламарчук. — К.: Освіта, 1995. — 183
- Экспериментальная программа формирования мыслительных умений школьников. — К., 1982. — 68 с.
- Барановська Олена Фундатор педагогічної науки. (До 90-річчя професора Валентини Федорівни Паламарчук) / Голос України № 221 (7478) від 28 листопада 2020 року, с. 4–5. <http://www.golos.com.ua/article/339012>.

Барановська Олена. Симфонія педагогічної думки. / Освіта України № 47 від 7 грудня 2020 року.

Барановська О. В. Симфонія педагогічної думки. Знані наставники / Освіта України, № 47, 7 грудня 2020 р., с. 11.

Барановська О. В. Наука і школа – життєве покликання фундатора педагогічної науки Паламарчук Валентини Федорівни / Директор школи, ліцею, гімназії. 2020. 5–6, с. 46–66.

Барановська О. В. Паламарчук Валентина Федорівна [Palamarchuk Valentina Feodorivna]. Вікіпедія. 2019, травень. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B0%D0%BB%D0%B0%D0%BC%D0%B0%D1%80%D1%87%D1%83%D0%BA_%D0%92%D0%B0%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0_%D0%A4%D0%B5%D0%B4%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%B0.

Барановская Е. В. Паламарчук, Валентина Фёдоровна. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B0%D0%BB%D0%B0%D0%BC%D0%B0%D1%80%D1%87%D1%83%D0%BA_%D0%92%D0%B0%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0_%D0%A4%D1%91%D0%B4%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0.

Методологічні засади управління загальноосвітнім закладом освіти

Загальноосвітній заклад освіти, незалежно від типу, структури та форми власності, є цілісним організмом, розвивається як система, елементи якої (складові духовно-морального, суспільного/громадського, політико-ідеологічного, інформаційно-енергетичного життя, а також матеріальних, фінансових, природних ресурсів) знаходяться у тісній взаємодії один з одним. На основі цього можна зробити висновок, що управління загальноосвітнім закладом освіти має бути системним, комплексним і цілісним. Управління внутрішньо необхідне як для загальноосвітнього закладу в цілому, так і для кожної з його складових частин (клас, група, шкільне методичне об'єднання, гурток, студія, театр, підрозділ – навчальний кабінет та/або лабораторія, бібліотека, спортивний комплекс, їдальня, географічний майданчик, дослідна ділянка, пришкільне господарство та ін.) тому ступінь організації механізмів управління може розглядатися в якості одного із суттєвих показників рівня розвитку і самого закладу освіти, і кожної з його складових. Насамперед, і зокрема – педагогічна трудова діяльність, організація навчального процесу, розподіл праці, спільний пізнавальний процес передбачають у більшій чи меншій мірі своє відбиття у сфері управління. Оскільки навчальний процес набуває характеру насамперед пізнавально-навчального та суспільно організованого, з необхідністю виникає особливий вид праці – управління, який включає в себе також аналіз законодавчої, нормативно-правової бази, збір достовірної інформації, визначення підстав для прийняття рішень, супроводження та контроль за їх виконанням, оцінку результативності.

На даний час спостерігається декілька підходів до управління: стихійне, «хаотичне», осмислене. Стихійне управління виражає таку взаємодію учасників освітнього процесу, в якому пріоритетним є дія випадкового, — це посередній результат, що складається з маси цілеспрямованих свідомих дій, в яких принципово неможливо врахувати, передбачити всі його наслідки. «Хаотичне» — це фактично приховане управління зовнішніми субстанціями із завальованою, тільки їм відомою метою, для отримання в кінцевому підсумку бажаного та заздалегідь спланованого ними результату. Осмислене або наукове управління освітнім процесом, забезпечення функціональності допоміжних структур та складових, яке базується на основі пізнання закономірностей переведення діяльності усіх представників закладу освіти у площину усвідомленого, осмисленого процесу, що потребує глибокого і всебічного вивчення та удосконалення механізмів управління.

Управління загальноосвітнім закладом освіти досліджується в таких аспектах: господарсько-фінансовому, забезпечення освітнього процесу, формування змісту освіти, кадровому, інформаційному, культурному, політичному та організаційному. Проте, діючи в єдиному цілісному організмі, управління являє собою єдиний і неподільний на окремі елементи процес. Управління загальноосвітнім закладом освіти, є, таким чином, глобальною державно-суспільною проблемою, складає фундаментальний аспект філософії освіти. З огляду на зазначене поняття управління загальноосвітнім закладом освіти потребує діалектичного осмислення.

Найбільш інтенсивно проблема управління розробляється у зв'язку з розвитком загальнотеоретичних дисциплін організації освітнього процесу, в тому числі, у зв'язку з розвитком інформаційних та соціальних мереж, кібернетики, запровадження дистанційного навчання, зокрема, проведення навчальних занять в режимі відео-уроків, важливість чого посилилась внаслідок пандемії та нових викликів у сфері освіти. Інформація і управління потребуються в особливому розгляді з метою визначення їх важливості щодо сфери загальної координації освітніх процесів. Управління загальноосвітнім закладом освіти передбачає врахування того, що воно є соціально-природним, духовно-моральним, мотиваційним організмом. Там, де є інформація, діє і управління, а там, де здійснюється управління, безперечно присутня й інформація. Вихідний пункт будь-якого управлінського процесу (головним серед яких є підготовка і прийняття управлінського рішення, а також

його виконання) — отримання і опрацювання інформації та визначення підстав для прийняття управлінських рішень.

На думку провідних філософів, управління загальноосвітнім закладом освіти розглядається як функція його високоорганізованих регулятивних систем (духовних, соціальних, біологічних, технологічних, інформаційних), що забезпечує їх структурну цілісність та спрямованість на збереження їхньої якісної визначеності, на підтримку динамічної рівноваги із їх середовищем і на їхнє подальше вдосконалення. Головне завдання управління — забезпечення цілеспрямованої, спільної, узгодженої дії.

Управління є своєрідним відгуком на всю суму інформаційних взаємодій системи, збурень, змін. Він спрямований на визначення такої поведінки і стану, такої структурної організації і тенденцій розвитку, які відповідали б всій накопиченій цією системою інформації, людського потенціалу, матеріально-технічних та фінансових ресурсів і враховували б її об'єктивні потреби, пріоритети та завдання. Воно зорієнтоване не тільки на минуле системи, але і на її майбутнє.

Управління колективом загальноосвітнього закладу освіти принципово відрізняється від управління живими організмами і технічними системами. Це складна структура, яка містить матеріальні і духовні процеси, та виступає як специфічний вид людської діяльності. Особливість останньої полягає в тому, що управлінський вплив присутній в усіх сфері життя колективу загальноосвітнього закладу освіти, фактично являє собою особливий вид стосунків безпосередніх та опосередкованих учасників освітнього процесу. А це означає, що управлінські стосунки утворюють необхідний момент життєдіяльності загальноосвітнього закладу освіти. В управлінських стосунках можна виділити законодавчі, духовно-моральні, нормативно-правові, політичні, економіко-фінансові, естетичні і етичні засади, кожній із яких властиві такі взаємопов'язані сторони, як інформаційна, підготовча, організаційна, коригуюча та оцінювальна.

У механізмі управління загальноосвітнім закладом освіти вирішальна роль належить принципу зворотного зв'язку: там, де цей принцип порушується або взагалі відсутній, там відсутні або спотворюються смисл і результати управління. В загальній формі, на думку фахівців, даний принцип визначає будь-якій взаємодії джерело (суб'єкт інформації і управління) і отримувач (об'єкт інформації і управління) безсумнівно міняються місцями. Очевидно,

в процесі управління відбувається зворотній вплив об'єкта управління на його суб'єкта. Надалі, принцип зворотного зв'язку передбачає в якості необхідного моменту обмін інформацією. Отже, управління загальноосвітнім закладом освіти — це інформаційний процес зі зворотним зв'язком. У принципі зворотного зв'язку відбувається інформаційна взаємодія об'єкта управління та його суб'єкта. У закладі освіти, як соціальному інституті, цей принцип діє безперервно, оскільки зворотні дії керованої системи впливають на динаміку управлінських актів керованої системи, яка постійно враховує нові та регулярні надходження інформації. При цьому варто пам'ятати про те, що тут суб'єкт і об'єкт управління на деякий час міняються ролями, тобто суб'єкт управління стає об'єктом, і навпаки. Керівник загальноосвітнього закладу є суб'єктом управління. Але він отримує інформацію від учасників освітнього процесу, соціального середовища, державних органів управління, органів місцевого самоврядування. І в цьому випадку він вже виступає не тільки як суб'єкт управління, але і як об'єкт управління. У свою чергу, об'єкт управління, наприклад класний керівник, отримує те чи інше управлінське рішення керівника закладу і в процесі його виконання діє як суб'єкт управління. Таким чином, суб'єкт і об'єкт управління виконують подвійну — суб'єктно-об'єктну функцію.

Основна ланка в структурі управління загальноосвітнім закладом освіти — це вироблення і виконання управлінських рішень. І тут важливим принципом є принцип оптимальності, який означає, що під час підготовки управлінського рішення необхідно враховувати максимум можливих варіантів його виконання і обирати ті із них, які найбільш повно забезпечували б виконання поставлених завдань та реалізацію визначених пріоритетів з метою забезпечення права на якісну освіту. Отже, управлінське рішення виробляється суб'єктом з орієнтацією на об'єкт управління, на облік його потреб і інтересів, а також його реальних можливостей і умов перевтілення цих можливостей в дійсне виконання рішень в повному обсязі. У сфері управління загальноосвітнім закладом освіти без достатнього наукового знання специфіки організації освітнього процесу, особливостей та закономірностей розвитку учнівського організму, специфіки співпраці з батьками та громадськістю принцип оптимальності управління втрачає свою ефективність. Глибоке знання суб'єктом управління об'єкта (педагогічного працівника, учня, батька, а також представника інженерного,

обслуговуючого та допоміжного персоналу) і використання самого принципу зворотнього зв'язку, забезпечують науково-професійне, демократичне управління загальноосвітнім закладом освіти.

Список використаних джерел та літератури

- Лугай В. С. Філософія сучасної освіти: навч. посібник. — К.: Центр «Магістр-S» Творчої спілки учителів України, 1996. — 256 с.
- Нариси історії філософії на Україні. / голова ред. кол. Д. Х. Острянин. — К.: Наукова думка, 1966. — 656 с.
- Спиркин А.Г. Основы философии: учеб. пособие для вузов. — М.: Политиздат, 1988. — 592 с
- Феномен інновацій: освіта, суспільство, культура: монографія / за ред. В. Г. Кременя. — К.: Педагогічна думка. — 2008. — 472 с.
- Філософія. Підручник / за заг. ред. Горлача М. І., Кременя В. Г., Рибалка В. К. — Харків: Консум, 2000. — 672 с.
- Філософський енциклопедичний словник / голова ред. кол. В. І. Шинкарук. — К.: Абрис, 2002. — 742 с.

Діалектика співвідношення пізнання і знання у процесі формування всебічно розвиненої особистості

Переважає більшість освітянських концепцій сповідують те, що головною метою освіти повинно бути формування та розвиток всебічно розвиненої особистості. Визначальним у вирішенні порушеної проблеми є діалектика співвідношення та єдності пізнання і знання у процесі формування всебічно розвиненої особистості.

Пізнання (гносеологія — старогрецьке *gnosis* — знання, пізнання і *logos* — учення) — обумовлений розвитком суспільно-історичної практики процес відображення і відтворення дійсності в мисленні; взаємодії об'єкта і суб'єкта, результатом якого є нове знання.

Пізнання розглядається як процес цілеспрямованого активного відображення об'єктивного світу у свідомості людини. Воно є специфічною, вищою формою відображення. На відміну від нижчих форм відображення пізнання здатне виходити за межі наявного стану речей, тобто відображати не тільки сучасне, а й майбутнє, не лише те, що вже існує реально, а й численні можливості — конкретні і абстрактні — для вибору тієї з них, що найбільше відповідає інтересам людини. Процес пізнання базується на пізнавальній активності, визначальній рисі особистості, яка виявляється в позитивному ставленні до процесу пізнання, що передбачає можливість, стан готовності та прагнення до самостійної пізнавальної діяльності, спрямованої на опановування індивідом соціального досвіду, накопичених людством знань, способів діяльності, а також в її якості.

Процес пізнання забезпечує формування належного рівня, глибини і якості знань як основної форми відображення у свідомості

індивідуума образів предметів і явищ об'єктивної дійсності, їх властивостей, відносин між ними й закономірностей розвитку в процесі засвоєння суспільного досвіду. Знання трактується як перевірений практикою результат пізнавальної діяльності, правильне її відображення в мисленні людини у вигляді законів, теорій, понять, суджень, уявлень. Засвоєння результатів пізнавальної діяльності, що їх накопичило людство у формі законів, теорій, суджень, понять тощо, здійснюється на основі розумових і практичних умінь у процесі спонтанної або цілеспрямованої діяльності індивіда лише за умови взаємодії з іншими людьми. Знання є особливою формою духовного засвоєння результатів пізнання, процесу відображення дійсності, яка характеризується усвідомленням їх істинності. Знання, які в процесі пізнання сформувалися у стійкі переконання, набувають ціннісної субстанції.

Метою ж пізнання є досягнення об'єктивної істини у формі нового знання. Останнє ж розглядається як право на істину, воно відповідальне перед практикою, яка одна здатна забезпечити йому статус знання. Знання перевіряються практикою та характеризують пізнання дійсності, її відображення в мисленні особистості.

Однак конкретизація вищезазначеної загальної мети є суперечливою в різних концепціях. Одну із таких поширених суперечностей щодо вирішення проблем співвідношення пізнання і знання в процесі формування та розвитку обдарованої особистості доцільно розв'язувати в площині панування закону необхідності і можливості. Адже ще недавно найбільш поширеним був напрям освіти, який вважав, що найважливіше її завдання полягає у передачі тих основних здобутків культури, знань про навколишній світ та людину, про її діяльність, які вже існують в суспільстві. Що ж стосується методів пізнання чогось нового, то вони також включалися до даного напрямку як опанування певними вже існуючими знаннями та вміннями вирішення наукових, навчально-педагогічних та практичних проблем. Але останнє завдання не розглядалося як пріоритетне щодо першого. Це потребує розв'язання ряду методологічних та психолого-педагогічних проблем:

— розробки та реалізації освітніх технологій саморозвитку, самоутвердження, самореалізації особистості, а також формування практичних умінь і навичок, компетентності, майстерності, професіоналізму щодо пошуку, узагальнення, аналізу інформації та використання отриманих знань;

— створення освітніх технологій, які б забезпечували збереження і захист природовідповідних цінностей та забезпечували запровадження і розвиток нових ціннісних орієнтацій на духовно-моральній, класично-гуманітарній основі;

— забезпечення поєднання знань із реальними аспектами життєдіяльності суспільства, народу, нації та запровадження випереджаючого характеру змісту освіти.

Володіння закономірностями розвитку діалектики співвідношення та єдності пізнання і знання забезпечують формування всебічно розвиненої особистості. На сучасному етапі розвитку науки про знання не існує єдиного підходу до розуміння сутності особистості.

Зязюн І. А. та Ярмаченко М. Д. розглядають особистість як соціальний індивід, який поєднує в собі риси загальнолюдського, суспільно значущого та індивідуально неповторного. Особистість є об'єктом пізнання й активного перетворення світу. Вона є об'єктом вивчення філософії, соціології, політології, соціальної психології, педагогіки.

Гончаренко С. У. трактує особистість учня в широкому розумінні як конкретну цілісну людську індивідуальність у єдності її природних і соціальних якостей; у вулчому, філософському розумінні — індивід, як суб'єкт соціальної діяльності, властивості якого детерміновані конкретно-історичними умовами життя суспільства.

Українські науковці Ничкало Н. Г., Гончаренко С. У., Зязюн І. А. та інші подають також розширене розуміння особистості — людини, як соціальної істоти, суб'єкта пізнання і праці. Ними виділяються такі особливості особистості як свідомість, довільні дії, здатність пізнавати себе, регулювати свою поведінку і діяльність, керувати іншими. На їхню думку, основними в характеристиці особистості є її суспільна спрямованість, потреби, інтереси і мотиви, які зумовлюють поведінку, цілеспрямовану діяльність і вчинки.

Бойко А. М. розглядає особистість як цілісність у конкретно-історичних обставинах, що задана природою і певною соціальною системою.

Природну основу особистості становлять її біологічні особливості. Формуючись як особистість, людина не перестає бути природною істотою. Вроджені дані дитини розглядаються як підґрунтя для здійснення виховання.

Доцільно враховувати, що спрямованість особистості органічно пов'язана з пізнавальною діяльністю, почуттями і волею. Знання, практичні вміння і навички, компетентності як основи духовного багатства особистості визначають трудові можливості людини, її місце в суспільстві.

Українські науковці також наголошують, що поняття «особистість» не слід цілком ототожнювати з поняттям «індивідуальність» (сукупність рис, що відрізняють даного індивіда від усіх інших).

Людина формується і видозмінюється під впливом спільної діяльності, і в цьому розумінні вона є одночасно і суб'єктом і об'єктом впливу соціальних сил і суспільних відносин. Проблему особистості учня неможливо вирішити без чіткого філософського порушення проблеми про взаємозв'язок особистості учителя, учня і суспільства.

Ряд наукових шкіл дотримуються концепції, що зв'язок особистості учня, учителя і суспільства опосередкована перш за все первинним колективом — сім'єю, родиною, закладом освіти; трудовим колективом. Тільки через колектив кожний його член входить у суспільство. Тому зрозуміла вирішальна роль колективу — роль визначальної «клітинки» цілісного соціального організму, де особистість формується і розвивається духовно і фізично, де шляхом засвоєння мови та опанування суспільно сформованими формами діяльності вона поглинає в себе, так чи інакше, створене працею попередників. Безпосередні форми спілкування, які притаманні колективу, утворюють соціальні зв'язки, формують риси учня, учителя. У даному випадку логічними є зв'язки: батьки — учні; учні — учні; учні — вчителі; учителі — учителі; учителі — батьки; учні — суспільство; учителі — суспільство; учні — учителі — суспільство; учні — батьки — суспільство; учні — учні — суспільство. Останнім часом зростає тенденція спілкування людини за допомогою соціальних, інформаційних мереж та інтернет-ресурсу.

Водночас доцільно враховувати, що саме в колективі складаються безпосередні форми спілкування, утворюються соціальні зв'язки, формуються характерні риси кожної особистості. Через первинний колектив іде «віддача» особистісного суспільству і досягнень суспільства — особистості. І як кожна особистість несе на собі «печать» свого колективу, так і кожний колектив несе на собі «печать» членів, з яких він складається: як формуючий початок для особистості, він сам формується ними. Колектив, як правило, багатогранний, різнобічний, різносторонній, неоднорідний.

З точки зору педагогіки і психології особистість розглядається як певне поєднання психічних (включаючи психофізіологічні і соціально-психологічні) властивостей: спрямованості індивіда (потреби, мотиви, інтереси, світогляд, переконання тощо), рис його темпераменту й характеру, здібностей, обдарувань, особливостей психічних процесів (відчуття, сприймання, пам'яті, мислення, уваги, емоційно-вольової сфери). Особливе значення процес розвитку особистості набуває в підлітковому і ранньому юнацькому віці, коли підліток чи юнак починає виділяти себе як об'єкт самопізнання, самоутвердження і самовиховання.

Тому в сучасній педагогічній науці все більше поширюється напрям, який передбачає, що головною метою освіти є розвиток задатків, обдарувань, компетентностей, майстерності, професіоналізму та формування творчих здібностей в особистості, а також сприяння розвитку тих її унікальних задатків, здібностей, обдарувань, які дадуть їй можливість вирішувати не лише існуючі зараз проблеми, а й ті, що виникають у майбутньому. Безумовно, цей напрям має суттєві переваги у порівнянні з іншими. Але й абсолютизація речі пізнавально-творчих здібностей людини по відношенню щодо її знань у багатьох представників даного напрямку також пов'язана певними неузгодженостями тому, що вони не враховують, що пізнання і знання — це дві нерозривно пов'язані між собою сторони людського мислення, які існують у безпосередній взаємодії і тому неможливо з'ясувати суть однієї без другої.

Адже абсолютизація ролі творчого пізнання в педагогічному процесі по відношенню до ерудиції в галузі знання призводить, зокрема, до таких негативних наслідків: нівелюється значення досягнень минулої культури, посилюється розрив між різними поколіннями, пріоритетного значення набуває вміння вирішувати проблеми своєї спеціалізації за рахунок розв'язання загальних комплексних проблем, тому що останні потребують значно більшого обсягу знань. Кінець-кінцем, значна недооцінка великої ролі опанування існуючими знаннями, практичними вміннями та навичками, компетентностями спричиняє негативні наслідки у формуванні цілісного світогляду учня. Тому цей напрям також не може стати основою формування всебічного розвитку людини. Такою основою може бути лише впровадження досягнень діалектики пізнання і знання в освітній та практичній діяльності.

Усе це говорить про те, що наукове формування змісту освіти, організація навчально-виховного процесу потребують

систематичного дослідження співвідношення пізнання і знання у процесі інтелектуального розвитку особистості, а також різноманітних рівнів пізнавальної діяльності — від наочного сприйняття до поняттєвого мислення, формування знань. Активний, творчий характер пізнання виходить далеко за межі поінформованості та наявності інформації.

У процесі пізнання люди набувають знання, поняття про реальні явища, процеси, усвідомлюють навколишній світ та своє місце в ньому. Ці знання використовуються в практичній діяльності з метою пізнання законів розвитку природи, суспільства, формування світогляду, визначення закономірностей їх розвитку, забезпечення екологічної безпеки та попередження можливого надмірного втручання в природні процеси, а також усвідомлення місця особистості в природі і суспільстві.

Пізнання і закономірності розвитку природи — це дві взаємоумовлені, взаємопроникаючі сторони єдиного процесу. Саме пізнання — необхідний елемент життєдіяльності суспільства, оскільки зазначена діяльність здійснюється індивідом на основі пізнання властивостей, функцій, якостей речей, предметів, а також окремих особистостей та лідерів.

Основними завданнями пізнання є:

— реалізація самопізнання суспільного суб'єкта, тобто пізнання самого себе (індивідуум, сім'я, родина, народ, нація, цивілізація, будь-які інші суб'єкти — колектив; зокрема і заклади та установи освіти державної, приватної форм власності або міждержавні, міжнародні інститути);

— пізнання своєї духовної, моральної сутності, цінностей, історії, культури, традицій, а також їх стабільного, поступального, етапного розвитку, захисту, збереження та реалізації.

Загальні закономірності функціонування та історичного розвитку еталонів і норм пізнання вивчають теорію пізнання як філософську дисципліну. Теорія пізнання є перш за все філософським вченням про здатність особистості пізнавати дійсність, збагнути істину, вченням про джерела пізнання і форми, в яких процес пізнання відбувається. Теорія пізнання (гносеологія) включає також вчення про закономірності та процес інтелектуального розвитку особистості; джерела, засоби й закономірності набуття особистістю істинних знань про навколишнє середовище і саму себе. Пізнання розглядається як вища форма відображення об'єктивної дійсності та основа, джерело розвитку певних знань.

У даному випадку є дві як відносно незалежні, так і взаємозв'язані філософські течії щодо розвитку теорії пізнання, а саме:

— взаємозв'язок пояснення світу з принциповим визначенням його пізнавальності, з визначенням здатності особистості систематизувати, порівнювати, аналізувати, спостерігати, а також пізнавати явища й процеси об'єктивної дійсності;

— пряме заперечення можливості та доцільності пізнання світу, наявності в особистості вміння користуватися природною інформацією.

Гносеологічною основою теорії пізнання є теорія відображення. Її розвиток включає спостереження, споглядання, аналіз, порівняння, абстрактне мислення та реалізацію на практиці — такий, один із основних шляхів пізнання істини. Основою пізнання є суспільно-історична практика. Діалектичний принцип наукового пізнання формулює діалектична логіка.

Представники окремих наукових шкіл розглядають єдність відображення, предметно-практичної діяльності і комунікації, із розуміння пізнання, як соціально-опосередкованої, історично розвиваючої діяльності відображення. Знання і пізнання не існують поза пізнавальною діяльністю окремих індивідів, колективів, юридичних осіб, народів, націй, держав, проте останні можуть пізнавати, оскільки опанування самостійно, колективно, самостійно-колективною виробленою, об'єктивною системою знань, цінностей, інформації, що передається від одного покоління до іншого.

У пізнанні існують різні рівні: генетичне та онтогенетичне; чуттєве пізнання; мислення, в науці — емпіричне або теоретичне пізнання. Поряд із зазначеним виділяють й інші форми пізнання: пізнання, спрямоване на отримання знань, невіддільних від індивідуального суб'єкта (сприйняття, уявлення), і пізнання, спрямоване на отримання об'єктивного знання, що існує поза окремим індивідом (наприклад, у вигляді наукових текстів, у формі створених людиною речей, які несуть в собі соціально-культурний, інформаційний смисл). Об'єктивне пізнання здійснюється індивідуальним або колективним суб'єктом і виступає як частина духовного виробництва. Розділяють також такі типи, як щоденне (звичайне), художнє і наукове, а всередині певної конкретної науки — теоретичне, природничо-наукове, суспільно-наукове, технологічне та практичне пізнання.

Знання виражається у поняттях, судженнях, умовах, концепціях, теоріях, а також технологіях і діях. Знання виконує важливі

соціальні, захисні, зберігаючі, стабілізуючі, розвиваючі функції, зокрема — воно матеріалізується в певні технічні пристрої, технологічні процеси і, таким чином, служить виробництву; перетворюється на переконання і є керівництвом до практичної дії. Невід'ємними якостями справжніх знань є їх системність, усвідомленість, осмисленість. Знання виступають складовою світогляду індивіда, значною мірою визначають його ставлення до дійсності, духовні принципи та цінності, моральні погляди і переконання, вольові риси особистості, характер. Вони є джерелом творчих схильностей, інтересів особистості, необхідною умовою розвитку їх задатків, здібностей, обдарувань.

Знання володіє різними ступенями достовірності, відображаючи діалектику відносної та абсолютної істини. За своїм генезисом і способом функціонування знання є соціальним феноменом. Воно фіксується у формі знаків природних і штучних мов або знаків, символів.

На рівні особистості відображення набуває особливої суті тому, що сама реальність, яка відтворюється в системному образі даного об'єкта, якісно відрізняється від реальності безособистісних фізичних об'єктів. Рух життя, його відтворення особистістю здійснюється завдяки постійному поверненню і зіставленню зі своїм власним та властивим «Я», яке служить для неї своєрідною точкою відліку в системі суспільного розвитку. Внаслідок зазначеного вище розум людини здатний, в дуже широкому діапазоні і у великій мірі, фільтрувати, коригувати отримувану інформацію, аналізувати отримані знання, а також визначати перспективу та площину їх застосування.

Відношення знання до дійсності носить багаторівневий та складний характер і розвивається як в культурі роду, народу, нації, людства, так і в процесі індивідуального розвитку особистості. Елементарні знання зумовлені біологічними, генетичними закономірностями, служать необхідною передумовою виживання, життєдіяльності, реалізації механізмів поведінки. Знання можуть бути життєвими, донауковими, релігійними, художніми (як специфічний спосіб естетичного засвоєння дійсності) і науковими (емпіричними та теоретичними). Життєві знання базуються на здоровому глузді і звичайній свідомості та є важливою основою орієнтації поведінки індивіда. Ця форма знань розвивається і збагачується в міру прогресу наукових знань та наявності різноманітних джерел інформації. У той же час самі наукові знання

вбирають в себе досвід життєвого пізнання. Вони характеризуються осмисленістю фактів у системі понять даної науки, включаються до складу теорії, що є вищим рівнем наукового знання. Наукові знання включають узагальнення достовірних фактів, за випадком знаходять необхідне і закономірне, за одиничним і випадковим — загальне. На цій основі здійснюється прогнозування, тобто і науково-пізнавальні дії мислення. Мислення людини постійно рухається від незнання до пізнання та знання, від поверхневого до все більш глибокого, від сутнісного до всебічного знання, що служить необхідною умовою прогресивного розвитку людини і людства.

Знання розглядаються як продукт індивідуальної, колективної, суспільно-трудової та мисленнєвої діяльності особистості. Безпосередньою функцією знання є переведення розрізнених уявлень у форму всезагальності, утримання в них того, що може бути передано іншим в якості стійкої основи практичної діяльності. Сутність знання не може бути розкритою без суспільного характеру людської практики. У знаннях концентрується і кристалізується суспільна сила природи.

Логічна діяльність мислення здійснюється в багатоманітних формах: поняттях, судженнях, розумових узагальненнях, індукції і дедукції, аналізі і синтезі, створенні гіпотез, моделей та теорій.

Суттєве значення в пізнанні відіграють також уявлення, творча фантазія, інтуїція, які дозволяють за певними даними досвіду складати широкі узагальнюючі характеристики про природу речей.

Проблема пізнання і знання полягає також у тому, що існують певні об'єкти, які так чи інакше віддалені від суб'єкта, і суб'єкт, використовуючи свої пізнавальні можливості, інструментарій, здібності, зустрічається з певними перешкодами, що заважають пізнати об'єкт чи суб'єкт в усій їх повноті та достовірності. Дані перешкоди можуть бути властивостями, характеристиками самого об'єкта чи суб'єкта, знаходитись між об'єктом та суб'єктом. Таким чином, те, що ми отримуємо в результаті пізнання, може повністю не збігатися з тим, чим насправді є об'єкт або суб'єкт, що пізнаються. Так може виникати розрив між річчю самою по собі і річчю, якою вона уявляється об'єкту або суб'єкту пізнання.

Механізми пізнання включаються тоді, коли його суб'єкт попадає в проблемну ситуацію, тобто коли та система знань, що була сформована у ньому раніше, не в змозі задовольнити його потреби, досягнути поставленої мети. У таких умовах відбувається

зміна мети виховання і навчання, в ролі якої виступає поєднання сукупності знань, практичних умінь та навичок, компетентностей з вільним розвитком особистості учня, учителя, батька, керівника. В цих умовах на перший план виступає формування базової культури особистості; усунення в структурі особистості протиріччя між технічною і гуманітарною культурою; фізичною і розумовою працею; збалансованим та «хаотичним» розвитком інститутів реалізації та втілення прав, свобод і обов'язків; подолання відчуження людини від політики та забезпечення її діяльного включення в нові соціально-економічні умови життя суспільства, а також інноваційні процеси.

На основі вищезазначеного особливого значення набуває теорія пізнання як галузь філософських знань, одна із центральних філософських дисциплін, наук, що вивчає закони, форми і засоби вироблення об'єктивно істинного знання про реальний світ на засадах формування всебічно розвиненої особистості..

Список використаних джерел та літератури

- Бех І. Д. Виховання особистості. — К., 2003.
- Бойко А. М. Концептуальні основи особистісно-соціального виховання // Розвиток педагогічної і психологічної науки Україні 1992–2002. — Харків, 2002.
- Гончаренко Семен. Український педагогічний словник. — К., 1997.
- Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; гол. ред. В. Г. Кремень. — К., 2008.
- Лутай В. С. Філософія сучасної освіти: навч. посіб. — К., 1996.
- Нариси історії філософії на Україні. — К.: Наукова думка, 1966.
- Національний освітньо-науковий глосарій. — К., 2018.
- Педагогічний словник / за ред. дійсного члена АПН України Ярмаченка М. Д. — К., 2001.
- Пономарев Я. А. Знания, мышление, умственное развитие. — М., 1967.
- Професійна освіта: Словник: навч. посіб. / уклад. С. У. Гончаренко та ін.; за ред. Н. Г. Ничкало. — К., 2000.

- Філософський енциклопедичний словник / голова редкол. В. І. Шинкарук. — К., 2002.
- Філософія: Історія, суспільство, освіта / Л. В. Губерський, В. Г. Кремень, В. В. Ільїн. — К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2011.
- Філософія. Підручник / за заг. ред. Горлача М. І., Кременя В. Г., Рибалка В. К. — Харків: Консум, 2000.
- Цимбрикевич Й. С. Принцип активності і чуттєве відображення. — Львів, 1973.
- Шморгун В. Ф. Активізація навчальної активності учнів. — К., 1965.

Сучасні тенденції розвитку освіти і науки: український вимір

Український народ живе нині, без перебільшення, у багатоскорботному просторі, у критичний, складний, динамічний і стрімкий за плином час, коли демократія набуває культурологічного змісту, а заклади освіти, наукові установи стають головними осередками у вирішенні питань життєдіяльності демократичного, громадянського суспільства. Загальновідомо, що сила добра, премудрості, обдарованості, доброти складають основу суспільного розвитку. А ці цінності базуються на стійкості, добробуті, доброчесності, добропорядності, багатстві сили духу і сили волі, які формуються на таких інститутах громадськості і держави, як наука, освіта, сім'я.

У наші дні невинувато і безумно втрачаються орієнтири на духовні та моральні ідеали, чесна праця вже не цінується так, як раніше; відпочинок і навчання пропагуються дедалі більше у формі ігрових, віртуальних занять, а в реальному житті дедалі менше залишається духовного, морального, гуманного, позитивного, героїчного, тобто — того дійсного, сучасного, людського, на чому ще тримається Мир.

Наука і освіта сьогодні, як ніколи, набули особливої значущості — і як суто внутрішні підсистеми державотворення, і як важливі суспільні складники світового значення у розвитку людства, як вияви конкурентної спроможності кожної країни, так і як чинники співпраці на європейському і на інших міжнародних рівнях. Наукова і освітня політика однієї держави не може існувати без огляду на загальноєвропейські, а також — в цілому — міжнародні тенденції у цих надзвичайно важливих сферах суспільного буття. Особливості прогресу сучасної цивілізації, зростання ролі особистості, демократизація суспільства, інтелектуалізація праці

і швидкий поступ новітніх насамперед інформаційних, цифрових технологій потребують створення таких умов, за яких українці, опановуючи сучасні знання, продовжили би традиції інтелектуального, високорозвиненого народу та нації, а наука і освіта були б головними стратегічними пріоритетами держави і суспільства.

У наш час підростаючому поколінню необхідно наполегливо доводити, що не шалено пагубна енергетика грошей, коштовностей, грантів, інвестицій, а стриманість, великодушність і благочесність, мужність, відвага і самопожертва, чітка громадянська позиція, патріотизм і любов до ближнього необхідні людині незрівнянно більше, ніж злочинне багатство і корупційний успіх, кривава кар'єра; що поняття «свободи», «волі» не тотожні всездозволеності. Беззаперечного дотримання вимагає правило — свобода і воля однієї людини закінчується там, де починається свобода і воля іншої людини. Особливо небезпечним є відсутність контролю, самоконтролю, дисципліни та самодисципліни, зібраності ще у дитячому та підлітковому віці. З раннього дитинства наша молодь має засвоїти просту реальність, що там, де панують брудні гроші, незмінно торжествуватиме конфлікт, суперечка, злість, егоїзм, підлість, шантаж, зневага, беззаконність, корупція, злочинність, кримінал, страх.

Дійсно демократичне суспільство зароджується і проростає на ґрунті науки і освіти, пізнанні людьми самих себе, опорі на найкращий досвід попередніх поколінь. Матеріальні, фінансові відносини та стосунки між людьми регулюються додержанням духовних, природних, юридичних законів, традицій, а також високих духовних і моральних принципів. Основою моральності і справедливості, на думку видатного українського філософа Григорія Сковороди, є «сродна праця», яка водночас корисна для всього суспільства, оскільки вже сам процес її виконання приносить насолоду та задоволення. Одним із критеріїв істини є копітка щоденна «сродна праця» з метою виконання якісної роботи в ім'я людського добробуту і щастя.

Наука і освіта кожної країни є прямим породженням і продуктом народної компетенції, мудрості. Загальносвітова, так само — європейська, компетенція, зокрема, полягає у сукупності кращих національних практик, у їхній взаємодії та співпраці. Українська наука і освіта мають свої традиції, свій власний почерк, своїх видатних науковців, педагогів, які ввійшли у когорту творців всесвітньої спадщини. Серед них Петро Могила, Григорій Сковорода,

Костянтин Ушинський, Микола Пирогов, Софія Русова, Михайло Остроградський, Володимир Вернадський, Михайло Грушевський, Михайло Драгоманов, Євген Патон, Борис Патон, Антон Макаренко, Юрій Кондратюк, Микола Амосов, Віктор Глушков, Євген Березняк, Василь Сухомлинський та багато інших яскравих, авторитетних, універсальних науковців, освітян, знаних за межами нашої країни. Усі вони відомі, як творці, родоначальники провідних наукових, освітянських, професійних шкіл, державних органів управління, в основі яких лежить наука, освіта, де вчитель, науковець і керівник наукової установи чи навчального закладу виступають у ролі, перш за все — особистості, наставника, духовно-морального лідера, носія загальнолюдських цінностей та слов'янсько-українських традицій. Серце і любов, віддані своїм учням, високий професіоналізм, майстерність і творчий пошук оберталися стократно ефективністю наукового і освітнього процесів, високими результатами наукових досліджень, навчальних досягнень — учнів, студентів, аспірантів, докторантів, зрілістю і стійкістю їхніх життєвих і професійних позицій.

У сучасну епоху бурхливого розвитку новітніх технологій, технічного прогресу, коли є ризик перетворення людини на об'єкт віртуального світу, роботоподібну модель, істоту без почуттів, співчуття та серця, жорстоку особу з викривленими, бездуховними ціннісними орієнтаціями, особливо актуальними є вчення українських науковців, філософів, педагогів, які вводять молодь у світ пізнання життя на основі наших історичних слов'янських, українських надбань, через навколишнє середовище, природу, стверджують шляхетні почуття, виховують громадянську гідність, віру в добро, любов і відданість Батьківщині, своєму народу, а також батьківщині. І не дарма повернення до витоків гуманістичних ідеалів, пізнання вершин істини перебувають у центрі уваги сучасної всесвітньої науки і педагогіки.

Українська школа існує більше двох тисяч років. І актуальними досі залишаються принципи розвитку науки і освіти, визначені ще Володимиром Мономахом («Повчання дітям»): «Що вмієте, того не забувайте, а чого не вмієте, того навчайтесь». Незаперечним є факт, що учнів, студентів необхідно навчати науці добра, духовності та культурі добра, спорідненій та щиросердній копіткій праці, які потребують багато часу, зусиль, енергії та вміння. Знання, отримані без напруження та зусиль, не засвоюються, не опановуються, не усвідомлюються і дуже швидко втрачаються.

Постійно слід тренувати розум, шліфувати думки, упорядковувати дії, творити добро. Впродовж життя необхідно систематично пізнавати духовні, корисні для душі книги.

Настільними для громадян України мають бути БІБЛІЯ, ЗАКОН БОЖИЙ, Православний Молитвослов, «Слово о Законі и Благодати», «Ізборник Святослава» (1073 та 1076), «Слово о полку Ігоревім» (1073), «Повість временних літ» («Повість минулих літ») (XI–XII століття), «Кобзар». Перелік таких безцінних творів доцільно постійно розширювати.

У 2018 році на всеукраїнському та міжнародному рівнях відзначалося 100-річчя від дня заснування Національної академії наук України, яка створила відомі вітчизняні наукові школи, примножила світову науку новими досягненнями та в своїй діяльності ввібрала, акумулювала позитивний досвід розвитку науки в Україні, у тому числі в критичні періоди історії — під час репресій, агресії, голодоморів, світових війн.

У 2018 році відзначалося також 100-річчя від дня народження академіка Бориса Євгеновича Патона — всесвітньовідомого, видатного українського ученого в галузі зварювання, матеріалознавства, металургії і технології матеріалів, визначного політичного, громадського діяча і талановитого організатора науки, ліквідатора аварії на Чорнобильській атомній електростанції, президента Національної академії наук України.

У цьому ж 2018 році вшановувався 100-літній ювілей видатного філософа, педагога-гуманіста Василя Олександровича Сухомлинського. За ініціативою Національної Комісії у справах ЮНЕСКО та за підтримки національних комісій Німеччини, Литви, Польщі, рішенням 39-ї сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО затверджено включення 100-річчя з дня народження Василя Сухомлинського до Календаря пам'ятних дат, які відзначалися у 2018 році на рівні ЮНЕСКО.

Гострою в нашому суспільстві залишається проблема ролі особистості, актуалізації утвердження добра, реалізації потенційних можливостей обдарованої, талановитої, геніальної особистості.

Орієнтуючись на європейський вибір сьогодні, ми зобов'язані не забувати про своє славне духовне, моральне, історичне, наукове, освітянське коріння. Ми не маємо права не враховувати той факт, що вкрай прагматична, наскрізь капіталізована європейська демократія втратила свої історичні, класичні духовно-моральні цінності та соціальну гармонію. Там нині панує торгівля,

«верховодять та керують процесом європейські спекулянти та зрадники». Вони продали Югославію, здають Іспанію, під криваву роздачу потрапила Україна. «Бабло» породило гординю, злочини, злочинність, зверхність, інтриги, цькування, маніпуляції, приниження, обман, зневагу, зневіру, підлість, підступність, зраду, страх, весь той негатив, що породжує зло. Його ідеологи діють за принципом «спочатку стріляй, а потім прицілюйся». Під їхніми обстрілами та оптичним кучним прицілом перебувають слов'янські діти, учні, студенти, учителі, керівники закладів освіти, наукових установ, науковці та освіта і наука в цілому. Вони намагаються розстріляти майбутнє України.

Українська наука і освіта вже тривалий час переживають фінансову, економічну, матеріально-технічну блокаду, запроваджену фіскальними органами. Якщо в 1991 році число працівників та сумісників, зайнятих у виконанні досліджень, складала 449,8 тис., дослідників — 295,0 тис., то у 2016 році 97,9 тис. і 63,7 тис. відповідно, чисельність Національної академії наук України зменшилася майже вдвічі, співробітників Національної академії педагогічних наук України скорочено на 38 %. Знищена, як система, галузева наука. Для забезпечення ефективного розвитку освіти і науки із Державного бюджету має виділятися на освіту 10 %, а на науку відповідно 3 % ВВП. У 2018 році планувалося спрямувати на науку із загального фонду Державного бюджету України 480,5 млн грн, що становило 0,17 % ВВП, у цілому із спеціальним фондом Державного бюджету — 7909,5, або 0,24 % ВВП. Консолідовані видатки на освіту планувалися тоді в обсязі 214 млрд гривень, або 6,5 % ВВП.

Іде цілеспрямоване, стрімке знищення освіти і, особливо, науки України. Так, за статистичними даними вже у 2016 році у порівнянні з 2015 роком на 20 % скоротилася чисельність зайнятих у науково-технічній сфері, на 29 % число дослідників, з яких на 26 % — докторів наук та на 38 % — кандидатів наук, на 32 % скорочено прийом до аспірантури, на 10 % — прийом до докторантури, посилюється відплив учених, фахівців, кваліфікованої робочої сили за межі України.

Потрібні спеціальні державні заходи щодо захисту, збереження та розвитку вітчизняної наукової сфери, у тому числі за рахунок пріоритетного її поновлення здібними, обдарованими, талановитими молодими вченими.

Практика засвідчує, що науку і освіту розвивають тільки 3–5 % науковців та освітян із загального їх числа, допомагають 10–15 %,

а все інше — це благодатний ґрунт для розвитку освіти, науки, економіки. Без інтелектуального середовища наука не зростає, освіта не розвивається. При цьому необхідно враховувати наявність та роль обдарованої особистості — дар Божий людині в цьому процесі.

Провідні науковці України констатують, що за останні шість років різко зменшилася питома вага випускників загальноосвітніх навчальних закладів, здатних хоча би на середньому рівні засвоїти спрощений зміст вищої освіти. Розвиток науки і освіти забезпечується, на думку науковців, перш за все реальним ставленням до них діючої влади — політичних та державних діячів вищого рівня, народних депутатів України, формуванням у них інноваційної культури та вболівання за долю і майбутнє українського народу.

Прогресивний світ чекає від входження України в орбіту міжнародної та європейської спільноти набагато більшого, ніж механічне копіювання бездуховних, аморальних явищ і дійств. Від «ідей», «новацій» польських герчинських українцям гірко в роті. У пошуках парадигми науки, освіти, відповідей на виклики часу і нові подразники, світова спільнота розраховує на Україну як на рівноправного і досвідченого міжнародного партнера, країну-співзасновника ООН, що здатна збагатити світову науку, освіту і практику своїми новими здобутками. Доцільно взяти за орієнтир пораду доброзичливих та професійних європейський експертів: «У вас унікальна історія, багата культура, прогресивна наука, якісна освіта, всесвітньовідомі школи. Збережіть, розвивайте, утверджуйте і пропагуйте своє — рідне. Уникайте копіювання, повторення невивіреного, неперевіреного, згубного та модного чужого».

На думку українських науковців, розширення взаємодії та взаємозв'язків між державами чітко простежується у площині проведення фундаментальних досліджень, продукування інформаційних, технологічних знань, зростанні політичної культури, розширенні наукових, освітніх, економічних та екологічних контактів між народами, розвитку цивілізації і духовності. Збільшення нашої частки духовних, наукових, освітніх, культурних та етичних цінностей потребує від України інтенсифікації багатьох напрямів наукових досліджень, особливо — фундаментальних, вагомих здобутків у освіті, навчанні і вихованні, які мають виконуватися на державне замовлення. Вивчення світового наукового і освітнього досвіду, об'єктивний порівняльний аналіз наукових і освітніх сфер різних країн є одним із важливих шляхів розвитку теорії та практики науки і освіти України.

Якщо бути щирими і до кінця відвертими, а також усвідомлюючи, що найкращі ліки від усіх негараздів — стабільний, сталий, усталений, поступальний розвиток, то треба визнати, що останнім часом реформи (а їх розроблено більше 140) опустили до рівня пошуку реформи, яка б ліквідувала всі реформи. Таким чином, як це не прикро усвідомлювати, такі реформи в нашому суспільстві є безмістовними, вони стали прикриттям їх дієвої відсутності, а «європейський» напрямок залишився більшою мірою тільки у назві, ніж у змісті, та спрямований у площину зла і знищення українства. США пильно відслідковують, інструктують, інспектують, блокують та наказують, Міжнародний валютний фонд вимагає, Міжнародний валютний банк викручує руки, Європейські інститути критикують та безапеляційно рекомендують, сусіди рвуть на частини???

Як один із варіантів вирішення проблеми пропонується реалізація програм та проєктів: «Моя сім'я — моя фортеця», «Моя школа — моя фортеця», «Моя Україна — моя фортеця». Актуальною залишається істина: «Хто часто міняє, той щастя не має». Необхідно також врахувати, що український народ намагаються зробити відповідальним за чужі гріхи та «нарваність» безшабашних.

Розтягнуті на тривалий період та реалізовані «тимчасовими командами» плани реформ, реанімацій, розвитку, перетворень вимагають прогнозування очікуваних результатів, фінансування, значних ресурсів, зусиль і часу на детальне обміркування, визначення критичних моментів, виявлення та забезпечення вирішення нагальних і довготривалих проблем та мінімізації загроз.

Перші результати недолугості дій і справ ми бачимо вже зараз. Яскравий приклад тому — це умови, в яких у даний час працюють департаменти (управління) освіти і науки, районні (міські) управління (відділи) освіти. Перетворившись з центрів координації, аналітики, експертизи, методичної допомоги на знаряддя маніпуляцій керівництва Міністерства освіти і науки України, політичних інститутів, жорсткого інспектування на угоду не завжди добросовісним замовленням тих осіб, які переслідують власні інтереси, лобіюють міжнародні, заокеанські корпорації в «гонитві» боротьби з корупцією, вони завдали серйозної шкоди формуванню поваги до учителя, науковця, УКРАЇНЦЯ, закладу освіти, наукової установи.

Абсурдними, зокрема, є конкурси на посаду керівника закладу освіти чи педагогічного працівника. Який може бути конкурс

на посади керівника школи, педагогічного працівника з наповнюваністю до 150 учнів? Таких загальноосвітніх закладів освіти в Україні більше 5 000. За наявної інформації в загальноосвітніх навчальних закладах освіти у 1916–1917 навчальному році налічувалося більше 5 000 вакансій, а понад 9 000 тисяч педагогічних працівників працюють без вищої освіти. Де взяти мінімум 24 000 високоосвічених педагогічних працівників на конкурс і який пакет соціальних, фінансових, культурних гарантій їм може запропонувати держава? Так, в результаті «вдалої (як рапортують Міністерство освіти і науки України та Міністерство фінансів України) реформи» професійно-технічної освіти тільки у флагмані ініціатив реформаторів Львівській області 15 професійно-технічних навчальних закладів понад рік функціонували без директорів.

А вибори ректора вищого навчального закладу за схемою — «в. о. ректора — ректор» є, по суті, відкритим корупційним продажем посад у вищих навчальних закладах і розміщенням там агентів впливу. У жодній європейській країні, де такий конкурс має місце, він не відбувається таким чином, як це робиться у нас, — з провокаціями, переслідуваннями, під політичним і державним тиском, поспіхом, з порушенням людських прав та гідності попередніх керівників, ігноруванням думки колективів, без належної професійної і фахової підготовки претендентів. У той час, коли в європейських країнах це — професійний, фаховий вибір найкращих із кращих, досвідчених і визнаних у науковому світі вчених і педагогічних працівників, з підготовкою до управлінської діяльності не менше одного року, керівників — не просто менеджерів, а особистостей, авторитетних лідерів, за неупередженим, незалежним рішенням професійного журі, у присутності громадськості. Бо очільник наукової установи, закладу освіти є водночас і представником держави, засновником наукової школи або освітянського напрямку, дипломатом, політиком, економістом та системним аналітиком. Він виступає ключовою фігурою наукового, освітнього процесу, формування синтезу послідовності: «пізнання — знання — технологія — виробництво».

Останнім часом дедалі частіше порушуються питання про підвищення статусу керівника державного органу, закладу освіти, наукової установи. У центрі розвитку наукової і освітньої сфери мають перебувати належний і достатній рівень і обсяг автономії закладу освіти, наукової установи. Очевидно, що автономія дошкільного закладу освіти, вищого закладу освіти, наукової

установи — це непорівнювані речі. Управління вищими навчальними закладами з 40 000-им колективом і 2 000-им колективом студентів і 10 000-им та 1 000-им колективами науково-педагогічних працівників має свою специфіку, в тому числі в залежності від профілю, спеціалізації, спрямування. Управління науковими установами, а також навчальними закладами в структурі вищого навчального закладу також відзначається своїми особливостями. Наукові установи мають свої закономірності управління та автономії, як наукові, так і фахові, що необхідно постійно враховувати.

Слід обов'язково пам'ятати, що автономія — це відповідальна система управління, керівництва і контролю. Керівники — це лідери, які працюють на успіх не тільки свого закладу освіти чи наукової установи, але й інших закладів освіти, наукових установ України. Тому їхні ініціативи, ідеї, кроки, програми, концепції мають бути науково обґрунтованими, апробованими, виваженими, послідовними, поміркованими. Свою специфіку має управління закладами освіти, науковими установами в залежності від їхнього профілю та спеціалізації.

Що стосується визначення успішності загальноосвітнього закладу освіти, то її вимірюють моральними якостями, рівнем вихованості випускників, досягненнями учнів, якістю навчання, відсутністю плинності педагогічних кадрів, зниженням кількості педагогічних промахів, професійною самооцінкою.

Основні вимоги у підходах до нового типу керівника та вимог до нього — це насамперед перехід від керівника-менеджера до керівника — особистості, професіонала, майстра своєї справи. До речі, в Українській системі науково-освітніх, культурних координат керівник ніколи не виступав менеджером. Він, перш за все, був особистістю, професіоналом, авторитетним науковцем, освітянином, фахівцем.

Концепція лідера фокусується на таких прикметних якостях: наявності стратегічного бачення розвитку закладу освіти, наукової установи; спроможності поділитися цим баченням у такий спосіб, щоб його підтримав колектив та наукова спільнота; спрямованості на формування належної культури організації праці. Для сучасного управлінця-лідера важливі такі риси: професійне знання предмету управління; наукові та фахові знання; емоційна інтелігентність; висока самосвідомість та соціальна свідомість; здатність до самоуправління та управління взаємовідносин. Творчий пошук науково обґрунтовується, системно готується, апробується, промахи

ретельно аналізуються науковцями, методистами і практиками з метою не лише усунення, мінімізації небезпек, загроз, критичних точок, подразників, а й їх запобігання. Довіра, взаємоповага, діалог, добра воля, поміркованість — ось визначальні чинники і запорука успішного навчання учнів і студентів.

Осердям забезпечення якості освітнього процесу та наукових досліджень є професіоналізм і майстерність їх учасників. Віковий досвід засвідчує, що без сучасної, загальної середньої освіти подальший розвиток науки, як і оборони та економіки держави неможливий.

Домінування гуманістичного, позитивного досвіду в розвитку освіти залежить від того, наскільки чітко і сучасно працює ця сфера в Україні, чи відповідає викликам часу, чи використовує новітні технології. Створена в Україні загальнонаціональна комп'ютерна мережа загальноосвітніх закладів освіти, започаткування якої припало ще на 1974 рік, сьогодні повністю забезпечує реалізацію права кожного учня на отримання якісної освіти у різних формах: індивідуальній, дистанційній, класній, конференційній, інших в on-line режимі.

Комп'ютерна мережа надає доступ до таких визнаних у світі зразків навчального матеріалу, як-то: уроки, лекції + домашнє завдання, проєкти, додатковий матеріал через шкільну бібліотеку, підключення до міжнародної мережі, вирішення проблеми з підручниками, наявність яких у паперовому варіанті, на думку реформаторів, для старшокласників практично не обов'язкова. Але необхідно врахувати, що дидактика електронного підручника до цього часу не створена, електронна та друкована інформації мають свою специфіку сприйняття, впливу та подразнення. Масового поширення набуває як електронна, так і друкована реклама, а також їхнє перехресне поєднання. В Україні досі на державному рівні не розроблені запобіжники, система захисту, застереження від електронних суїцидальних програм, проєктів та рухів. У той же час ряд провідних країн світу всіма можливими засобами обмежують доступ дітей та учнів академічних навчальних закладів до електронних носіїв інформації.

Наука і освіта сьогодення характеризується великою кількістю досліджень, так би мовити, як серединних, так і дотичних. Останні декілька років набуває поширення думка про те, що традиційна та базова система знань вже не задовольняють потреби підготовки учнів до зростаючої складності суспільства 21 століття. Доцільно

враховувати, що кожне покоління мало і має свої особливі проблеми сприйняття, опрацювання та засвоєння новітньої інформації. Сучасне суспільство, яке швидко розвивається, потребує новітніх інформаційних комп'ютерних технологій як важливого елементу життя; більш досконалі системи організації праці; підготовлених та адаптованих до нових тенденцій та знань працівників; постійного врахування того, що знання ніколи не старіють, а також традиційні види роботи (професії) доповнюються та замінюються досі невідомими спеціальностями. Це означає, що ми не завжди знаємо точно, до чого готуємо і чому навчаємо нашу молодь. Такі чинники і тенденції вимагають більш широкого погляду на науку та освіту і спонукають людей вчитися впродовж всього життя.

Фокус наукового дослідження, організація освітнього процесу переміщуються в напрямку приведення їх у відповідність до навчальних вимог 21 століття. Набуває ваги розвиток так званих «вмінь 21 століття»: духовних, соціальних та культурних — таких, як компетенція саморегуляції, усвідомлення своїх знань, практичних умінь і навичок, творчості, аналітичного мислення, вміння вирішувати, а найголовніше — не створювати зайвих, надуманих проблем і загаганок, покращувати комунікацію, співпрацю, інформаційну та цифрову грамотність. Особливого значення набуває реалізація на загальнодержавному і локальних рівнях програм ретельного і послідовного виховання громадян України.

Запропонована Міністерством освіти і науки України та затверджена Кабінетом Міністрів України Концепція «Нова школа», на думку провідних науковців, працівників вищих закладів освіти, загальноосвітніх закладів освіти, батьків, призвела до загрозливих наслідків, що катастрофічно підривають сферу освіти України. Свідомо ставиться мета — знищення природничо-математичної, інженерної, технологічної, літературної, історичної освіти в нашій державі. Особливо стурбована академічна спільнота, науково-педагогічні працівники класичних, технічних і технологічних університетів. Запровадження нового навчального плану для загальноосвітніх закладів освіти поглиблює зниження шкільної підготовки з фізики, астрономії, хімії, біології та географії і, як наслідок, виникла серйозна небезпека при наборі на природничі, технічні, будівельні, аграрні та суміжні з ними спеціальності, що неминуче негативно позначиться на розвитку технологічно-промислової сфери економіки країни. За таких умов прогнозується втрата пріоритетів у наукових дослідженнях з природничих,

технічних і технологічних наук, в яких Україна історично відзначалася, здобуваючи результати світового рівня, а інколи і випереджаючи їх. Нависла небезпека усунення України з важливої ніші в міжнародних змаганнях учнів і студентів — предметних олімпіадах з фізики, хімії, біології, географії, на яких попри економічні труднощі українські команди займають призові місця, а отже, поки ще презентують нашу державу як високоінтелектуальну.

Ідеологами реформи пропонується уже додати до фізики ще велику астрономічну складову. Однак, на думку фахівців, механічне поєднання фізики та астрономії тільки ускладнить вивчення обох дисциплін. Фізика і астрономія — це не тільки різного рівня математичні складові та системи координат, але й навчальні дисципліни різного рівня сприйняття Землі й Всесвіту. У результаті фактично унеможлиблюється вивчення фізики не тільки на рівні мінімального стандарту (це вже було зроблено раніше), а й у профільному курсі. Останнє призводить до падіння якості знань абітурієнтів, що вступатимуть до вищих навчальних закладів на спеціальності природничо-наукового та інженерно-технічного спрямування, і відповідного зниження кваліфікації таких фахівців. Це є фактично підставою для перегляду та пониження стандарту змісту вищої освіти на всіх рівнях. А це вже становить безпосередню загрозу перспективі високотехнологічного розвитку України та її національній безпеці, державному захисту інтересів українського народу, збереженню та розвитку провідних українських наукових, освітніх, культурних, економічних шкіл.

Не потрібно забувати, що українська школа в широкому розумінні цього поняття — це активно задіяне середовище для навчання, виховання та пізнання істини, яке робить свій посильний внесок у громадське життя. Учасники освітнього процесу стикаються з реальними потребами поза науково-освітньою, культурно-професійною школою, в рамках суспільного середовища і додаються до місцевої експертизи та досвіду. Навчання всередині і разом з реальним світом створює більшу значимість і мотивацію для учнів, студентів та вчителів.

Для українського суспільства актуальним є природне поєднання українознавства (українська мова, український переклад, українська література, українська культура, історія України, географія України, рідний край), країнознавства (державознавства) та міжкультурного співжиття, спілкування. Пізнання природи і суспільства на основі знання материнської української мови та/або рідної

мови. Розвиток педагогічних технологій вивчення державної мови у поєднанні з програмами: двомовності, перша — друга мови; перша — друга — третя мови; перша — друга — третя — четверта мови. У нашому зростаючому та водночас існуючому як на багатокультурному, так і на монокультурному рівнях суспільстві міжкультурне навчання стає важливим компонентом освіти. Ми повинні забезпечити учнів професійними та життєво-необхідними компетентностями з метою бути активними і в школі, і в цілому в суспільстві. Побудовані на цих засадах проекти, програми для учнів та вчителів мають бути запропоновані керівникам шкіл і вчителям старшої середньої школи, тренінги та інструментарій включення українознавчого та міжкультурного навчання у кожний предмет і аспект освіти в школі.

Розвиток обдарованої особистості, в широкому розумінні цього поняття, можливий тільки на основі наукової підтримки та супроводу (апробація, експеримент, аналіз, реалізація) інноваційних програм, які забезпечують розвиток освіти на найкращому рівні.

Ключові завдання освіти, на нашу думку, можуть бути зосереджені на безперервності. З одного боку, це інструментальний принцип (поняття), метою якого є підготовка індивідуумів до праці, з іншого боку — це більш шляхетні та піднесені цілі. Платон, наприклад, стверджував, що першочергова мета освіти — це створення більш справедливого та гармонійного суспільства. Якщо ми хочемо жити у суспільстві, в якому громадяни піклуються один про одного і де такі чесноти, як порядність, чесність, гідність, мужність та оптимізм, переважали б, а злочинність, у будь-якому її прояві, була б неприйнятною, то в нас немає іншого вибору, ніж плекати ці чесноти у власному домі, у школі, у мікрорайоні, у суспільстві, де ми живемо. Людські риси високої моралі дуже важливі, ними не можна нехтувати. Ми повинні присвятити себе більш високій науково-освітній місії: передавати від попередніх поколінь наступним чистоту і міць складу розуму та серця; навчати їх творити добро, що так необхідно для доброякісного громадянства та процвітання Українського народу. Бо все, чого хочуть найкращі та наймудріші батьки для своєї дитини, повинно бути бажанням всього суспільства для своїх дітей.

Коли ми ставимо учня у центр того, що ми робимо, і коли дім та школа при цьому діють як єдині сфери впливу, тоді ми надаємо підтримку, яка так необхідна для успіху учня і постійного покращення роботи закладів освіти та наукових установ.

Програма послідовного, системного, систематичного розвитку особистості — це повна шкільна підтримка учня з метою створення середовища, яке проголошує найвищі ідеали поведінки для учнів і всієї громадськості. Ці якості та очікування повинні бути виховані й сформовані у зрозумілій, детальній, сфокусованій, систематичній манері, що відповідає тисячолітнім духовним стандартам і вимогам. Виховання особистості — це не нова назва, модний бренд, новий навчальний план або програма, це — спосіб життя. Це те, як ми ставимося одне до одного і чи тримаємо себе відповідально та з впевненістю, що наші дії сумісні з нашими сталими цінностями і вірою. Учні повинні бачити, як виглядає духовна, гармонійна, повноцінна особистість у житті, і мати можливість реалізувати це у своїй практиці, реалізуючи принцип: від батька до сина — єдина Родина, міцна Україна.

Необхідно зрозуміти, що дитина від народження мислить, осмислює свої дії по-дорослому, має бурхливу енергію розвитку, стрімкість рухливості і не терпить подвійних стандартів. А проектування на дитину фальші, неправди призводить до самознищення особистості. У засобах масової інформації, особливо з прийняттям Закону України «Про освіту» 5 вересня 2017 року, постійно друкуються статті, присвячені проблемам розвитку освіти і науки, громадянському баченню духовної, моральної, соціальної, інформаційної, економічної, захисної, стабілізуючої, розвивальної функцій науки і освіти. І зрозуміло, що батьки визнали виховання особистості першочерговим завданням школи. Вони разом із науковцями, учителями виділили 10 найважливіших рис сучасної особистості — це культура, повага, відповідальність, чесність, мужність, прямота, справедливість, ініціативність, наполегливість, законслухняність та оптимізм. Ось що потрібно для розвитку обдарованої, талановитої особистості, а також для розвитку дійсно громадянського суспільства!

Особистісна спільнота — це спільнота/товариство як місце, де родини — міцні, будинки та вулиці — безпечні, наука — ефективна, якісна освіта — доступна, бізнес — продуктивний, а сусіди дбають один про одного і допомагають один одному. Цьому треба навчати, бо така справа не може бути кинutoю на самоплив.

Виховання громадянина України — це одне з ключових завдань науки, освіти, засобів масової інформації, сім'ї і школи. Громадянство — це і право, і дуже важлива відповідальність. З громадянством людина отримує такі юридичні гарантії, як право на

свободу слова, інформацію, релігію і спосіб життя у поєднанні з обов'язками та відповідальністю. Як громадяни своєї держави ми повинні сумлінно працювати, щоб зміцнювати незалежні економічний, політичний та соціальний статуси нашого суспільства. Громадянство — це право, а що більш важливо, — привілей, котрим ми не можемо користуватися як подарунком, безкоштовно. Громадянство — це передусім і особа, яка наділена тисячоліттями перевіреними українським народом духовними ціннісними принципами.

Формування особистості — не якась панацея, а результат реалізації того потенціалу, який ми повинні мати в школі, де все залежить повною мірою від шкільного клімату та поведінки, академічної мотивації учнів. Сьогодні ми ті, хто дійсно має високий інтелектуальний рівень, широкі знання, але, на жаль, не дбаємо про інших. Ми ті, хто має високий рівень творчих здібностей, але реалізуємо його не завдяки державній політиці та підтримці, а всупереч їм — працюємо на виживання. У критичні періоди історії український народ захищав, обороняв, рятував, у першу чергу, дітей, жінок, людей похилого віку. Немає більш критичного завдання в сучасній науці та освіті, ніж допомогти сформувати цілісну духовну особистість високого гатунку. Впевнений, що ми зможемо побудувати духовне, демократичне суспільство, дбаючи про індивідумів, підсилюючи чесноти, які роблять нас дійсно добродішними людьми.

Ми повинні позбавитися страхів говорити про це, нам належить завжди з оптимізмом дивитися у майбутнє, надихаючи всіх на пошук вирішення проблеми. З метою попередження негативних ситуацій необхідно засвоїти такі підходи до виховання:

дитині завжди треба вірити, бо, якщо вона бачить, що ви їй не вірите, то буде виконувати те, що їй накаже той, хто її образив: «вони тобі не повірять і сердитимуться на тебе»;

не зліться на дитину, бо вона через це може замкнутися в собі;

маєте використовувати позитивні слова, звертання, наголошуючи, що ви раді тому, що дитина вам довіряє;

дитина має відчувати, що вона не самотня, а ви їй завжди можете допомогти;

коли дитина шукає людину, якій хоче зізнатися в тому, що з нею трапилось, не обіцяйте, що це легко і не станеться знову ще раз, не обіцяйте того, що ви не зможете зробити;

не дізнавайтесь доскіпливо, що зробив образник з дитиною, а питайте, як вона себе почуває або що відчуває.

Інформація та фундаментальна стратегія освіти мають озброювати дитину знаннями про базові ризики, вмінням розпізнавати небезпечні ситуації, вчити, як на них реагувати. Одне із основних завдань полягає в тому, щоб навчити молодь перевіряти, тримати те, що є добре та взяти за правило народне прислів'я: «Береженого — Бог береже».

Сценарій «Ми захищаємо дітей» у початковій школі, і навіть раніше, моделює поведінку дитини, подає додатковий цінний матеріал до розробки освітніх програм, сприяє формуванню здорового суспільства.

Освітня і науковці України багато, плідно і традиційно завзято працюють, демонструючи відповідальність, ініціативу, творчість, небайдужість і оптимізм, адже чітко усвідомлюють і знають, що від результатів їхньої праці залежить майбутнє України, що авторитет науковця, вчителя вимірюється їхня відповідальністю за свою Вітчизну, що наука і освіта є найціннішим скарбом, який людина отримує у своєму житті, а недоліки, помилки в науці чи освіті можуть зруйнувати не тільки саму особистість, але й цілий народ, націю. Думаємо всі і дбаємо про це, втілюючи найпередовіші ідеї у найкращі справи.

Але слід не забувати і нашу народну мудрість: «Кожен кулик своє болото хвалить». На території України, як відомо, є Холодний Яр, Чорний ліс, заповідник «Асканія нова», дендропарк «Софіївка». Божа благодать, позитивна енергетика українських річок, високих гір, прекрасних лісів, степів, родючих чорноземів, гарячої пустелі, подвійної веселки захищають український народ. Це особливі й цінні субстанції самозахисту, безпеки народу. Нам є, чим пишатися, нам є, що розвивати, нам є, чим ділитися з Європою і світом і утверджувати свої досягнення. І завжди пам'ятати мудрі слова, настанови нашого національного генія — Тараса Шевченка: «І чужому научайтесь, й свого не цурайтесь» і «В своїй хаті своя правда, і сила, і воля». Воістину так. Наше завдання оберігати, зберігати, захищати, охороняти, розвивати та пропагувати все, що створене своєю працею.

Нам ніколи не слід забувати пройдений історичний шлях. Нас 70 років вели до комунізму, 25 років ведуть до Європи, пропагуючи здобути безвізовий виїзд за межі України. Та годі іти до привидів. Нас ніхто і ніде з нашими пустими руками і кишнями

не чекає, перші осередки українського рабства на території «цивілізованого сусіда» вже створені. Не тільки Європі потрібні українські висококваліфіковані науковці й освітяни на низькооплачуваних роботах. А нас хіба це повинно влаштовувати? Як можна так безвідповідально розтринькувати свою інтелектуальну власність. Світові і Європі потрібна наша земля, наші чорноземи, ліси. Так нам вони ще більш потрібніші! Якщо Україна втратить землю, то вона назавжди втратить і свою Незалежність!

Інша річ — співпрацювати з Європою, світовим співтовариством на рівних. Адже ми можемо поділитися досвідом з європейцями, світовою спільнотою, мислити і творити, особливо в екстремальних, критичних, конфліктних ситуаціях і умовах, а також ми ще здатні надати їм нові ідеї, реалізовувати невичерпаний інтелектуальний потенціал. Нам і європейцям необхідно ще навчитися не допускати на територію України та Європи заокеанських агентів впливу, резидентів, інструкторів, спостерігачів, фахівців формування конфліктних ситуацій, протистоянь, збройних сутичок.

А головне слов'янський-український народ засобами науки і освіти має невтомно, поетапно, широко, масштабно будувати майбутнє незалежної, соборної, унітарної, демократичної держави — Україна. Це основна наша мета, і національна ідея, юридично і політично затверджені Конституцією України.

Українці хочуть бути самодостатніми, жити і працювати в Україні, бути щасливими сьогодні, у даний час, вони цього заслужили, вони цього добивалися протягом тисячолітньої історії боротьби за виживання, боротьби із злом. Якісна освіта, фундаментальна природничо-математична, інженерна, технологічна, гуманітарна наука — це надійна запорука розвитку і конкурентоспроможності українського народу.

Українська освіта потребує повноцінного фінансування та розвитку

*Торгуєте? Стережіться ж,
Бо лихо вам буде.
Тяжке лихо! Дуріть дітей
І брата сліпого.
Дуріть себе, чужих людей,
Та не дуріть Бога...*

Т. Г. Шевченко

Ми переконані і повинні взяти за правило, що збереження, розвиток, удосконалення духовності, науки, освіти мають продовжувати традиції наших предків: представників трипільської культури, скіфів, аріїв, князя Олега, князя Ігоря, святої Княгині Ольги (Мудрої), святого Князя Володимира Святославовича — «Ясне Сонечко», князів Ярослава Мудрого, Володимира Мономаха. За даними Музею історії України, вік українській нації — 5,5 тисяч років, а в окремих регіонах України можна побачити підтвердження літочислення 11 тисяч років, перші ж виявлені поселення на території України датуються терміном у 100 000 років тому. Тобто Україна, у тому числі наука і освіта українського народу має давню і славу історію.

У 1990 році мільйони людей на майданах України вітали проголошення Декларації про державний суверенітет України. Українці, слов'яни були впевнені, що весь світ щиро радітиме їхній Незалежності, свободі, суверенітету. Але в цей час у м. Києві з уст одного з колишніх міжнародних діячів — відомого політика США — Генрі Кісенджера, звучить різке, гучне, вимогливе заокеанське «незя»! На його думку, українці не мають права на

суверенітет, право вибору, свободу. Закономірною повинна була б бути реакція — культурно, толерантно провести зазначеного діяча до літака в аеропорту Бориспіль. Але Генрі Кісенджеру була надана трибуна Верховної Ради України і його думка набула офіційного дипломатичного та політичного статусу.

Паралельно з тим, за рекомендацією зарубіжних консультантів, від імені окремих центральних органів влади було надіслано клопотання до міжнародних та європейських структур накласти на українців зобов'язання не аналізувати, не критикувати діяльність на території України представництв, організацій США, Ізраїлю, а також етнічних євреїв, грузин і вірмен???

Категоричне «незя» українці почують ще не один раз. З метою посилення неоколонізації українцям «демонструвався» американський художній фільм, в якому Гетьман козацтва Запорізького представлений в образі індіанця. А Генеральний секретар НАТО в Києві в приватній розмові з журналістом ставить завдання реалізувати антиукраїнський провокаційний проєкт: «Українці — це народ чи нація, Україна — це держава чи територія?». Може, політики того часу розкажуть, які вимоги поставили перед українським народом ці так звані «міжнародні» та «американські діячі» і чому, за якими нормами міжнародного права вони виступають на території України від імені міжнародної спільноти, хто їх уповноважував і скільки це коштує.

Від імені українського народу, його найбільш патріотичних сил — Народного Руху України експертами США розроблялися різні варіанти проєкту «Україна». Всі ці проєкти «Україна» згодом були заблоковані.

Паралельно демонстративно-таємно, кулуарно, у тому числі за участю представників зарубіжних спецслужб, проводяться круглі столи, конференції та розроблявся проєкт «Україно-жидівська республіка», який був презентований «хамелеонами» у США. Провідний науковець, експерт, громадянин США, який просив, умовляв, благав ідеологів проєкту «Українсько-жидівська республіка» не робити шкоди українському народу, не принижувати його гідність, раптово помер. Офіційна версія — «спека». Очевидно у США під час спеки не працюють кондиціонери для добрих, гуманних і поміркованих людей.

За підрахунками, проведеними відповідними науковими інститутами України до 2005 року, під егідою та прикриттям Посольства США, західних посольств, «міжнародних структур»

з України було вивезено, викачано колосальний ресурс, тобто український народ було обкрадено на 1 333 млрд доларів, станом на початок 2017 року — більше ніж, на 2 639 млрд дол. Реально на цей час цифри явно занижені. В Україну зазначені гроші повертаються на жорстких умовах під маркою кредитів, грантів, інвестицій, технічної допомоги від міжнародних, європейських структур, іноземних держав, а також від імені американського народу із вимогами децентралізації, приватизації, запровадження ринку землі та реформування освіти і науки України за американським взірцем ковбоїв-убивць. Засоби масової інформації України заповнені низькопробними американськими художніми, документальними фільмами, передачами та рекламними роликами. Український ефір широко представлений для політиків, експертів, аналітиків, артистів, до яких негативно ставляться у світі, Європі, навіть у країні масового психозу.

Державні органи управління, Національна академія наук України, національні галузеві академії наук України, профспілки науковців і освітян, спілки, асоціації, товариства навчальних закладів, науковців, освітян, педагогічні, наукові колективи об'єднують свої зусилля для захисту та забезпечення розвитку економіки, освіти і науки України.

Так, зокрема, за 25 років проведено три Всеукраїнські з'їзди освітян України, на яких було обговорено та прийнято Державну національну програму «Освіта» (Україна XXI століття) (1993 рік), Національну доктрину розвитку освіти (2002 рік), Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (2013 рік). Кожна область розробила свою концепцію, програму розвитку освіти. Враховувались напрацювання робочих груп, науковців, освітян, державних органів управління, громадських організацій, сформованих Міністерством освіти і науки України на базі санаторію «Україна» (м. Ворзель). Розробляються нормативно-правова база, методичні рекомендації, державні стандарти, підручники, посібники для всіх типів загальноосвітніх навчальних закладів від першого по десятий клас.

Проводилася цілеспрямована системна наукова, аналітична та організаційна робота центральних органів державного управління, Національної академії наук України, національних галузевих академій наук, вищих, професійно-технічних, позашкільних, загальноосвітніх, дошкільних навчальних закладів, інститутів післядипломної освіти, громадських освітніх організацій, обласних рад,

органів місцевого самоврядування. Створювалися штаби з підготовки та проведення Всеукраїнських з'їздів освітян, готувалися проекти програм, доктрини, стратегії, збірки законодавства, нормативно-правових документів про освіту, інформаційні матеріали.

Була налагоджена тісна співпраця між Міністерством освіти і науки України та Національною академією наук України, Національною академією педагогічних наук України, обласними радами, обласними державними адміністраціями, вищими навчальними закладами, науково-педагогічними, педагогічними колективами, профспілками. Це свідчить про те, що діяла єдина команда, була визначена єдина мета, яка об'єднувала всю Україну: «Будівництво та розвиток незалежної демократичної громадянської європейської держави Україна». Пріоритети були визначені під час підготовки проектів програм і стратегії.

Основоположні проекти документів обговорювалися у навчальних закладах, наукових установах, на серпневих педагогічних конференціях, узагальнювалися як на регіональному, так і на загальнодержавному рівнях.

Безпосередньо Комітетом Верховної Ради України з питань науки і освіти готувався проект закону «Про Державну програму розвитку освіти в Україні на 2005–2010 роки». Головна мета запропонованого проекту закону полягала у визначенні пріоритетних напрямів розвитку освіти в XXI столітті; окресленні механізмів забезпечення різнобічного формування людини як особистості та найвищої цінності суспільства; подоланні духовно-моральної кризи у суспільстві, а також у створенні правових, політичних, соціально-економічних, організаційних умов стабільного функціонування освіти та подальшої стратегії розвитку освіти.

Вносились пропозиції народним депутатам України, керівникам державних органів управління, політикам щодо об'єднання своїх зусиль в реалізації державних проблем розвитку науки і освіти України, як стратегічних сфер життєдіяльності громадянського суспільства.

Під час роботи з'їздів (Палац «Україна» — 4,5 тис. чол.) відбулася конструктивна, гаряча, напружена, гостра дискусія, працювали відповідні секції, робочі групи, вносились конкретні пропозиції.

Однак виділення коштів на реалізацію Державної національної програми «Освіта» (Україна XXI століття), Національної доктрини розвитку освіти, Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, статті 57 Закону України

«Про освіту» щодо оплати праці педагогічних, науково-педагогічних працівників було заблоковано Міжнародним валютним фондом та міністрами фінансів України та їх заступниками.

Прийняття Верховною Радою України проекту закону України «Про виховання дітей та молоді України» було також заблоковано заступником міністра освіти і науки України. Він, до речі, запевняв, що Кабінетом Міністрів України буде невдовзі затверджена Концепція виховання дітей та молоді. Але її так і немає до цього часу. У той же час зрозуміло, що Закон і Концепція це різні форми юридично-правового закріплення, науково-практичного осмислення, які доповнюють одне одного. Системно блокується також участь навчальних закладів у процесі виховання українських дітей та молоді.

Але напрацювання народних депутатів України, науковців-авторів проекту закону України про виховання дітей та молоді України не пропали даремно. Цей проект став основою для розробки та затвердження Модельного закону про виховання дітей та молоді. Країни світу користуються, реалізують основні положення, які містяться в нашому проекті закону про виховання дітей та молоді. А з іншого боку, в Україні розчищена дорога для психологічного кодування дітей та молоді представниками Посольства Божого, Духовного центру «Відродження», мунами, мормонами, місіонерами, екстрасенсами та іншими так званими «агентами впливу». Учні, студенти під невпинним тиском залучаються до заходів, організованих представниками нетрадиційних сект, а приміщення навчальних закладів здаються під зібрання сект. Основний аргумент примусового залучення учнів, студентів, педагогічних, науково-педагогічних керівників до нетрадиційних релігійних заходів базується на тому, що їх організатори платять великі гроші.

Була визначена також своєрідна філософія блокування розвитку науки і освіти, економіки в Україні, у тому не тільки позицією — нам не потрібно високих технологій, будемо їздити на гелікоптері, а також закликами — «ламати шкільні стіни», щоденними демонстраціями на центральному телеканалі «масляно-ряженими та недоторканими» — глузливого ставлення до учителів, зокрема, хімії, біології, фізичної культури та руйнуванням української школи. Такі призови з уст КВН-ників звучали брутально, а у висловах академіка-політика — цинічно.

Український народ розуміє — основний інститут матеріально-фінансового забезпечення розвитку будь-якої держави — це Міністерство фінансів, а ключова фігура — міністр фінансів.

Негативні процеси у сфері освіти і науки України щодо їх розвитку та фінансування поглибили «новації» Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року та проєкт Середньострокового плану пріоритетних дій Уряду на період до 2020 року, які потребують науково-експертної оцінки, неупередженого аналізу та визначення основних застережень. В одній статті весь спектр окреслених проблем проаналізувати неможливо.

Керівництво Міністерства освіти і науки України без відповідної належної підготовки та осмислення позитивного вітчизняного досвіду винесло на обговорення проєкт Концепції «Нова українська школа». Серед авторів концепції немає жодного представника початкової школи, а представників Національної академії педагогічних наук України, які все життя займалися проблемами початкової освіти, є авторами Дидактики початкової школи, проєктів документів загальнодержавного рівня, підручників цькували, принизили і виставили за двері. Отже, сталася парадоксальна ситуація: Закон України в новій редакції «Про освіту», внесений до Верховної Ради України в 2016 році, ще не прийнятий, а Концепція «Нова українська школа», як політична пропозиція (читай революційна доцільність)? уже схвалена Кабінетом Міністрів України.

Концепція «Нова українська школа» є основною складовою проєкту Середньострокового плану пріоритетних дій Уряду на період до 2020 року, який сформований не на основі законодавства України, рекомендацій Парламентських слухань Верховної Ради України, а базується на Стратегії сталого розвитку – «Україна – 2020», Програмі дій Уряду, Угоді про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, Меморандумі щодо співпраці з Міжнародним валютним фондом, Коаліційній угоді. Враховані пропозиції, експертні висновки Світового банку, Міжнародного фонду «Відродження», Шведсько-Польського проєкту Інституту освітніх досліджень (м. Варшава, Польща – Ян Герчинський), представництва Польської академії наук в Україні, аудиту Національної академії наук України та національних галузевих академій наук України, які не мають ніякої юридичної сили, ніким не затверджені, не враховують реального стану речей, проблем та блокують розвиток науки і освіти в Україні.

Під час розгляду на засіданні колегії Міністерства освіти і науки України проекту Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти, крім членів колегії, не було запрошено жодного фахівця та представника початкової школи, загальноосвітніх навчальних закладів, районних відділів освіти, департаментів освіти і науки обласних державних адміністрацій, педагогічних університетів, коледжів, інститутів післядипломної освіти, районних методичних кабінетів, керівників районних методичних об'єднань, не враховано пропозиції науковців, освітян Львівської області, що були висловлені під час візного засідання Комітету з питань науки і освіти. Не узагальнені й не представлені пропозиції департаментів освіти обласних державних адміністрацій. З порушенням регламенту — через чотири дні, без належного узгодження проєкт Концепції схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 року № 988-р. і доручено Міністерству освіти і науки (без слова «України»?) підготувати план заходів з реалізації Концепції. (На першому поверсі Міністерства освіти і науки і України гасло Нельсона Манделі — вдячність Нельсону Манделі за політичне прикриття знищення наукових комплексів Національної академії наук України (10 тисяч осіб) з подачі Міністерства оборони США та Християнської Місії Ховарда «Школа майбутнього»).

Не враховується позиція науковців, освітян, батьків, а нав'язана «згори» шкільна реформа може нашкодити та не відбутися. Головна вимога батьків — забезпечити їх вплив на: науковий зміст освіти, якість освіти, організацію навчально-виховного процесу, апробацію інноваційних технологій навчання, реалізацію прав дітей, молоді на якісну освіту та фінансування «безкоштовної» освіти. Вони констатують факт, що синдром реформування без наукового аналізу, експертної оцінки, застережень, відповідного фінансування та матеріально-технічного, методичного забезпечення переслідує учнів, студентів, педагогічних працівників, батьків.

Уже завчасно визначені провідні учасники реалізації концепції — це агенти впливу, агенти змін, резиденти, експерти, координатори, фахівці з питань реформ. Усі вони вимагають додаткової та відповідної заробітної плати, надбавок, фінансування, оснащення, обладнання.

Якщо порівняти Концепцію реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року з концепціями та програмами

розвитку освіти областей України, то вона на статус Концепції, а тим паче загальнодержавну стратегію навряд чи може претендувати, а як руйнівний інструмент дієва.

Основне нововведення Концепції — компетентність. Цей термін уперше в наукове вживання педагогами України було застосовано в 1945 році. У 1958 році даний критерій розглядався в розширеному контексті зв'язку школи з життям та реалізацією формули: наукові знання, практичні вміння і навички, а також переконання. Визначальне місце проблемам компетентності, професіоналізму у своїх працях надавали, зокрема, Герой України Євген Степанович Березняк (легендарний майор Вихор) — начальник Управління шкіл Міністерства народної освіти України з 1954 по 1984 роки («Шляхи розвитку освіти на Україні», «Шляхи підвищення якості знань учнів», «Управління сучасною школою»), всесвітньо відомий філософ і педагог, Герой Соціалістичної Праці, академік — Василь Олександрович Сухомлинський («Серце віддаю дітям», «Сто порад учителеві», «Розмова з молодим директором»).

Вільне трактування підходів до навчання дітей молодшого шкільного віку техніці читання, табличці множення фактично знищує основу подальшого розумового, інтелектуального розвитку учнів та молоді.

Осердям навчально-виховного процесу є Учитель. Діяльність більшості педагогічних працівників України базувалась на реалізації принципу педагогіки партнерства, що розвивалася на співпраці державних органів управління, наукових установ, педагогічних колективів, учителів, учнів і батьків. Постійною практикою було проведення конкурсів: «Кращий за професією», «Кращий молодий учитель», «Учитель року». На практиці реалізувались теоретико-практичні напрацювання академіка І. А. Зязюна щодо визначення джерел, критеріїв та шляхів розвитку педагогічної майстерності. Настільною книгою педагогічних працівників України були монографії І. А. Зязюна «Основи педагогічної майстерності», «Педагогічна майстерність», «Краса педагогічної майстерності».

У більшості загальноосвітніх закладів, крім класичних форм організації навчально-виховного процесу, практикувалося проведення диференціальних, інтегральних уроків, уроків-семінарів, уроків-конференцій, уроків-диспутів, відкритих уроків, консультацій, запровадження інноваційних форм навчання, тижнів з основ наук з використанням електронних носіїв інформації, кінофільмів,

кінокільцівок, функціонуванням лінгафонних кабінетів. Усі педагогічні працівники України мали можливість використовувати ідеї опорних сигналів, опорних конспектів — уроків за методикою народного учителя В. Ф. Шаталова.

Введення сьогодні «нових методів навчання», наприклад, вивчити дитині, учневі вірш чи табличку множення, стрибаючи, крім шкоди, нічого доброго не дасть. І виникає запитання, як в таких випадках вимірювати зміну частоти пульсу дітей та за якою методикою відновлювати нормальну частоту пульсу та дихання дітей? У той же час педагогічні працівники вимушені шукати «нові методи навчання». Ось один із «нових методів». Учителі ставлять завдання учням: «Шановні діти, у вас на партах підручники, які написали дорослі із креативним, склеротичним мисленням. Ваше завдання поставитися до авторів підручників толерантно і знайти помилки, які вони допустили під час написання підручників???» На всі свої зауваження щодо змісту підручників, їхнього оформлення експерти, педагогічні працівники, батьки від Міністерства освіти і науки України відповіді не отримують.

У Концепції констатовано наявність суттєвого сегмента високоякісної освіти насамперед математичної та природничої (елітарної освіти), що не відповідає дійсності. На території України ніколи не було елітарних загальноосвітніх навчальних закладів. Натомість, тут розвивалися класичні гімназії, ліцеї, які у 20-ті роки двадцятого століття були названі схоластичними, школою муштри та зруйновані. У даний час на території України функціонує 345 загальноосвітніх навчальних закладів фізико-математичного та 29 навчальних закладів фізичного профілів. Орієнтирами є Український фізико-математичний ліцей-інтернат Київського національного університету імені Тараса Шевченка — капітальні видатки на нього вже з 1995 року не передбачалися. Природничо-математичний ліцей № 145 м. Києва знаходиться у приміщенні, збудованому в 1939 році, капітальний ремонт не проводився жодного разу. Підготовка необхідних підручників, посібників, збірників задач, дидактичних матеріалів з фізики, математики та їх апробація не проводяться. Введення терміну «елітарний» навчальний заклад не враховує психологічних, фізіологічних, біологічних особливостей розвитку учнів і носить тенденцію сегрегації суспільства.

У приміщенні Будинку Кабінету Міністрів України 31 січня 2017 року відбулося «громадське обговорення» проекту

Середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року за темою — «Освіта» без представників регіонів України, дошкільної, загальної середньої, професійно-технічної освіти, вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації. Учасниками «громадського обговорення — круглого столу» стали представники організацій США в Україні (5 осіб), Міжнародного благодійного фонду — «Міжнародний фонд досліджень освітньої політики» (засновники громадяни Польщі, Чехії, України, юридична адреса відсутня), українсько-шведського проєкту — «Підтримка децентралізації в Україні», Київської школи економіки (пропонує отримати західний вчений ступінь у галузі економіки — магістерські програми), ТзОВ «Снежка-Україна» (спільне українсько-польське лакофарбове виробництво), Центру досліджень суспільства (моніторинг та аналіз протестної активності, дослідження трансформації міського простору та містобудівної політики, дослідження проблематики гендерної рівності, дослідження проявів ксенофобії та расизму, вивчення можливостей створення альтернативних демократичних інституцій, дослідження проблематики гендерної рівності (юридична адреса відсутня). Вони окрилені «прогресивними» ідеями, підтримкою Благодійного фонду «Інститут розвитку освіти», Міжнародного фонду «Відродження», Фундації «Відкрите суспільство» (ESP OSF, Будапешт), Національного університету «Києво-Могилянська академія», Українського католицького університету.

Визначені американські горизонти, на які намагаються зорієнтувати українських науковців та освітян хибні. Українські вчені брали участь у конференції з проблем розвитку систем освіти країн Європи, Канади, США. Коли прозвучала тема виступу: «Система освіти США» — зал відверто сміявся тому, що терміна — єдина система освіти США в природі не існує. І підтвердженням цього є також те, що наші учні, перебуваючи впродовж року на навчаннях у навчальних закладах США, стають кращими учнями штатів, окремих американських регіонів.

Польський орієнтир реформування освіти України також має дуже багато застережень:

— польські політики, представники державних органів управління, мистецтва прийшли «на допомогу» суверенній Україні, українському народу з філософією «огня і меча» та в черговий раз під загрозу поставили формулу примирення українського і польського народів «Вибачаємо і просимо вибачення»;

— український народ пам'ятає той геноцид та зневагу, які панували за часів Речі Посполитої щодо українців; знищення української освіти на території Західної України в 20–30 роки двадцятого століття; зруйновані могили українських солдатів, які відстоювали незалежність польського народу в двадцять роки 20-го століття, українських солдатів, які визволяли територію Польщі в роки Великої Вітчизняної війни, та стурбований новітніми тенденціями політичних радикальних сил Республіки Польщі при підтримці та сприянні політиків і державних діячів щодо українофобських тенденцій від освячення фашистської свастики та до проголошення гасел «Смерть українцям»;

— необхідності мінімізації проблем, що спричинені реалізацією операції «Вісла» — депортації, етнічних чисток українців на Лемківщині, Надсянні, Підляшші, Холмщині та ліквідацією україномовних навчальних закладів на території Польщі;

— у 2019 році пройшли масові страйки освітян Республіки Польщі проти реформ у сфері освіти (то в які проблеми намагаються втягнути педагогічних працівників, учнів та батьків України?);

— як нейтралізувати антиукраїнські ідеї, пропозиції, що прозвучали під час Варшавського саміту НАТО 2016 — 2, що названий самітом європейської зради і який призвів до розколу європейського співтовариства;

— як блокувати наявні тенденції, пов'язані із створенням поляками організацій лукавого за підтримки силових структур на території США.

Дивними, злочинними, небезпечними та неприродними є висновки польсько-шведської експертної групи Яна Герчинського, які співпадають з висновками директора Аналітичного центру Реанімаційного пакету реформ:

— мережу загальноосвітніх навчальних закладів освіти в Україні суттєво скоротити;

— збільшити наповнюваність класів;

— зменшити кількість педагогічних працівників у загальноосвітніх навчальних закладах;

— зменшити технічно-обслуговуючий персонал в загальноосвітніх навчальних закладах України (50 % відсотків колективу загальноосвітніх навчальних закладів складають техпрацівники, прибиральниці).

З підвищенням розміру мінімальної заробітної плати (посадовий оклад у 3 200 грн — не відповідає механізмам реалізації норм

статті 57 Закону України «Про освіту», не забезпечує соціальний захист громадян України та не відповідає ринковим умовам). Народні учителі України, заслужені працівники освіти України, директори шкіл стають в чергу на посади прибиральниць. Українців турбують також і ті факти, чому реальні вимоги щодо підвищення заробітної плати педагогічних, науково-педагогічних працівників, реалізації україно-європейських проєктів з наукових основ самооцінки та оцінки навчальної діяльності й якості знань учнів блокуються імітацією й проведенням терористичних актів у навчальних закладах.

Неприйнятними є заклики, гасла, навіть від імені «самовизначених патріотів» щодо ліквідації безоплатного харчування учнів загальноосвітніх навчальних закладів, особливо у сільській місцевості та гірських районах, ліквідації районних департаментів (управлінь) з питань освіти, районних методичних кабінетів (центрів), районних методичних об'єднань, шкільних бібліотек тощо.

Концепція «Нова українська школа» не враховує реальні проблеми мережі навчальних закладів I–III ступенів у сільській місцевості, яка включає в себе у тому числі понад 5 000 навчальних закладів із наповнюваністю до 200 учнів. У загальноосвітніх навчальних закладах з наповнюваністю 200 учнів навчаються діти, як правило, з трьох-чотирьох населених пунктів. Тому незрозумілим є критерій формування територіальних об'єднань з наповнюваністю 250 учнів у загальноосвітньому навчальному закладі та постійна реклама-заклик до територіальних об'єднань на центральних каналах телебачення — «Закрийте школу — будете мати гроші»???

Не враховується й те, що у даний час у більш ніж 500 загальноосвітніх навчальних закладах навчання учнів проводиться у 2–3 зміни. Постає питання подальшої долі дітей та їх доступності до якісної освіти у загальноосвітніх навчальних закладів наповненням 25 учнів, а це більше 10 тисяч дітей — їх доля уже турбує тільки їхніх батьків. У той же час засобами масової інформації рекламується рюкзак за 25 000 грн для учня ліцею, а якщо 250 учнів у загальноосвітньому навчальному закладі — наполеглива «рекомендація» — створити територіальне об'єднання, 25 учнів у загальноосвітньому навчальному закладі — навчальний заклад закрити???

В Україні на даний час є 490 районів, створено 495 територіальних об'єднань, а планується створити 200–250 опорних шкіл, максимум 350, тобто навіть у кожному районі, територіальному об'єднанні не буде опорної школи. То про який доступ до якісної

освіти іде мова? Очевидно, ідеологи концепції не знають, не читали ні Дидактики початкової школи, ні Дидактики школи, ні Дидактики, а про закони, закономірності розвитку освіти українцям взагалі забороняють говорити — «чергове незя».

У даний час більшість областей України варіативну частину навчального плану не фінансує і виведення базових навчальних предметів в 10–11 класах — алгебра, геометрія, фізика, хімія, біологія у варіативну частину (підкреслено не обов'язкову) є необачним кроком і аж ніяк не формує рівний доступ до якісної освіти, особливо у сільській місцевості.

Затвердження Кабінетом Міністрів України Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова Українська школа» на період до 2029 року спричинило ряд ініціатив. Відбулася презентація під політичним прикриттям проєктів «Стратегія бачення розвитку освіти в Україні» від імені Реанімаційного пакету реформ та «ОСВІТА — Секторальна стратегія» USAID (від імені американського народу), Асоціації міст України — український народ поставили на чергову розтяжку. Окремі проблеми розвитку освіти пропонується обговорити на «дискусійній панелі»??? Наступним кроком очевидно будуть політбої.

Українців ніхто не питає, не чує, не слухає, вони не мають права в Україні на: служіння українському народу, Вітчизні; науково-експертний, юридичний аналіз політичних процесів, що відбуваються в Україні та світі; розвиток науки, освіти, приватного бізнесу; озвучення та представлення своїх філософських поглядів, православних цінностей, переконань. Такі «реформи» українському народу не потрібні та шкідливі з багатьох причин, у тому числі тому, що вони ініціюються представниками із високим IQ підлості, злочинності, підступності, які, відчуваючи свою безкарність, посміхаючись на весь телевізійний екран, звільняють українців-патріотів з роботи за те, що головуючий не прочитав проєктів законів, нормативно-правових актів. Настав час поговорити чесно, відкрито, без зарубіжних арбітрів та експертів, дивлячись один одному в вічі. Ця розмова можлива за виконання основних передумов: припинення геноциду українського народу під «демократичними» гаслами реформ та на «вимоги» Міжнародного валютного фонду; забезпечення миру на всій території нашої Держави.

Чи почують українців, слов'ян, православний український народ в Україні і хто почує, вислухає та забезпечить реалізацію його

права, прагнення, бажання, волі на гідне життя на своїй від діда-прадіда Землі?

Так, як приклад для наслідування українцями служить історичний досвід іспанського народу, який реалізуючи принцип «За БОГА, КОРОЛЯ, ІСПАНІЮ» забезпечив систему захисту свого розвитку, зберіг свою ідентичність, гідність і залікував рани громадянської війни, фашистського режиму Франсіско Франка.

Одним із ступенів захисту українського народу є реалізація принципу «За БОГА, УКРАЇНСЬКИЙ НАРОД, УКРАЇНУ».

Роби з нами, роби, як ми, роби краще нас

Перше вересня в Україні відзначається як День Знань, Свято першого дзвоника.

Саме в цей день радісними та галасливими голосами дітей, учнів знову наповнюються світлі класи загальноосвітніх навчальних закладів, шкіл-інтернатів, спеціалізованих шкіл, гімназій, ліцеїв, колегіумів, дитячо-юнацьких спортивних шкіл, початкових спеціалізованих мистецьких, професійно-технічних навчальних закладів, коледжів, технікумів, інститутів, університетів, академій.

Перше вересня — це символ нових починань та ідей, творчого пошуку, перспектив і можливостей, які відкриваються молодим поколінням українського народу.

У цьому — 2015 році День знань та Свято першого дзвоника є продовження святкування 25-річчя проголошення Декларації про державний суверенітет України та 1028 — річчя Хрещення Київської Русі.

Відроджено проведення військового параду, який пройшов за участю трьох ПРЕЗИДЕНТІВ УКРАЇНИ Кравчука Леоніда Макаровича, Кучми Леоніда Даниловича, Ющенка Віктора Андрійовича, які мали повне право бути на центральній трибуні тому, що вони всупереч терористичному акту, катастрофам, аваріям, «природним» катаклізмам, тому, що їхні сім'ї і діти були під постійним пресингом, завжди були з українським народом, взяли на себе весь негативний удар трансатлантичних структур, забезпечували і забезпечують збереження і розвиток економіки, науки, освіти, професійних, виробничих, військових шкіл, української мови, українського народу, допомагали українцям діаспори. На параді були гідно представлені наукові, освітні, професійні та військові школи Михайла Янгеля, Сергія Корольова, Івана Богунна, В'ячеслава Малишева, Івана Черняховського та інших. Сучасні

військові школи, сучасну техніку, які були представлені на параді за 1,5–2 роки не відновиш, не відродиш, не побудуєш. Сторонні консультанти, наставники та поводитирі українському народу не потрібні. Український народ не грішив і його не обдуриш.

Тристоронній Хресний хід українського народу всупереч «заокеанським рекомендаціям», діям «антиземлян», силовому та політичному протистоянню, провокаціям завершився на Володимирській гірці 240-тисячною православною молитвою в ім'я МИРУ. Святі Отці, Святі Ікони, Святе Євангеліє. Діти і дорослі були одягнені у святкові вишиванки. Всюди радісні, одухотворені обличчя, народні, релігійні пісні. Панувала БОЖА БЛАГОДАТЬ.

У роки воєн, голодомору, геноциду, у важкі для України часи науковці, освітяни, професійні школи завжди об'єднувалися і працювали в площині білої одежі, енергетики добра, духовного живого слова. Справедлива і праведна дорога українського народу освячена і має відповідні ступені захисту. Одним із таких ступенів – знакових символів захисту українського народу є броньований, живий, космічний шов Є. О. Патона та Б. Є. Патона, втілений, зокрема, у проєкті відомого мосту, який об'єднує український народ, правий і лівий береги Дніпра, забезпечує зв'язок українського народу, українського чабана і землероба, львівського вуйця із столичним науковцем, їх обох з Космосом, із Всесвітом.

Ніякі суверени, барабанні бої, зашморги та фільтри не заблокують дзвінкий гучний голос українських дітей, духовний глас українського народу.

Народження українських дітей як на території України, так і за її межами супроводжує, захищає, освячує ветеран війни в Афганістані, представник українського роду православних отців Михайло – священник Української Православної Церкви. Священник Михайло поборює і ламає систему зла та працює в площині добра. Він переміг зло на рівні серця.

Благодатно об'єдналися у нашій Вітчизні гармонійні закони природи з діяльністю науковців, освітян, професійних шкіл, їм допомагають Божі птахи, чисте блакитне небо, освячує своїми кольорами веселка.

Єдність сили добра та духу українського народу, науковців, освітян, журналістів, священнослужителів Української Православної Церкви перебувають під захистом Космосу та Всесвіту.

Науковці, освітяни, професійні школи розробили і використовують технології та зміст освіти на рівні Миру, Культури Миру.

Дипломатичному корпусу України доцільно відновити цей рівень роботи і взяти на озброєння принцип міністра закордонних справ — «НІ!», особливо в питаннях, що стосуються захисту стратегічних інтересів українського народу.

День знань об'єднує весь український народ, а також, і насамперед, тих, для кого пролунає перший чистий духовний дзвоник, для тих, хто вирішив опанувати кваліфікованою професією, наполегливою працею зміг здобути звання студента чи вже рухається професійними сходами і, звичайно, тих, хто присвятив своє життя нелегкій освітянській ниві. Це свято радості, добра, гармонії, гуманізму, мудрості, копіткої людської праці і світлих надій.

Саме цього дня ми вшановуємо вчителів, педагогів, викладачів, їхню неоціненну щоденну титанічну роботу розуму і серця. Вони широко відкривають простір науці Добра, діляться своїми знаннями, життєвим досвідом, відкриваючи світ учням, молоді, співпрацюють з ними та одночасно навчаються у них.

З особливим хвилюванням чекають завжди на День знань учителі, науково-педагогічні працівники, науковці.

У цей день з теплотою всі вітають першокласників, які вперше сідають за шкільну парту і перегортають сторінки Буквара, перших підручників. Їм дають напутні побажання, щоб їхня подорож у країну знань була радісною та захоплюючою впродовж всього життя. На цьому шляху мають об'єднати свої зусилля всі — учні, студенти, науковці, науково-педагогічні та педагогічні працівники, методисти, батьки, державні службовці. Вони мають співпрацювати в площині гасла — «Роби з нами, роби як ми, роби краще нас».

Такі ж доброзичливі вітання приймають першокурсники вищих навчальних закладів. Попереду в них один із найкращих періодів життя. Від усієї душі бажають, щоб їм скорилися найвищі вершини і найглибші глибини основ науки, здійснилися у майбутньому їх найсміливіші професійні задуми.

Зичимо всім учням, студентам, учителям і викладачам міцного здоров'я, творчої наснаги, щастя та благополуччя. В українського народу традиційне шанобливе ставлення до особистості дитини, учня, студента, учителя, науковця, їхньої кмітливості та мудрості. У критичних ситуаціях український народ рятує в першу чергу дітей, учнів, жінок, святі книги.

Це надзвичайно хвилююче свято для батьків, які відряджають дітей до школи, професійно-технічного та вищого навчального

закладу. Бажають батькам, бабусям і дідусям витримки і терпіння. Низький уклін батькам за те, що внаслідок їхньої підтримки, у тому числі і фінансової, збереглася і розвивається сфера освіти України.

Всенародна подяка та низький уклін директорам, ректорам навчальних закладів, які всупереч економічним негараздам зберегли і розвивають педагогічні та наукові, професійні колективи і школи, придбавали сучасну техніку, обладнання, оснащення, створювали належні умови для наукової організації навчального процесу, праці педагогічних, науково-педагогічних працівників, учнів, студентів. Директор, ректор навчального закладу — це головні особи, уповноважені державою на реалізацію загальнодержавних, стратегічних завдань. Вони є, одночасно, і науковцями, і дипломатами, педагогами-наставниками і організаторами, особистостями, лідерами, культурно-моральними авторитетами. Український народ пишається такими директорами і ректорами навчальних закладів, як Василь Сухомлинський, Антон Макаренко, Олександр Захаренко, Іван Ткаченко, Мар'яна Босенко, Людмила Бойко, Василина Хайруліна, Анатолій Сологуб, Олена Онаць, Ірина Козіна, Марія Смирнова, Віктор Сафіулін, Іван Зязюн, Леонід Яворський, Петро Танасійчук, Анна Кушнір, Володимир Вербицький, Олександр Шаліт, Андрій Стецюк, Ольга Авраменко, Володимир Адашинський, Людмила Висоцька, Валерій Булгаков, Валерій Гриценко, Роман Дадак, Олег Домінський, Олександр Мельник, Сергій Мироненко, Василь Пиндус, Анатолій Похресник, Олександр Яковенко, Віктор Скопенко, Леонід Губерський, Михайло Згуровський, Анатолій Павленко, Микола Дмитриченко, Борис Холод, Іван Тимошенко, Хачатур Хачатурян, Віктор Андрущенко, Геннадій Півняк, В'ячеслав Щербанін, Дмитро Мельничук, Петро Мельник (+++), Володимир Сливка. Цей перелік можна і необхідно було б продовжити.

Особлива подяка працівникам місцевих органів державної виконавчої влади та органам місцевого самоврядування, які всупереч неодноразово нав'язуваної та профінансованої «політичній волі» забезпечували координацію центральних органів влади, Національної академії наук України, національних галузевих академій наук з навчальними закладами та установами областей, міст, районів; функціонування та розвиток сфери науки і освіти; реалізацію права громадян України на якісну освіту; підтримували позитивні напрацювання науковців,

науково-педагогічних, педагогічних працівників, побажання дітей, учнів та студентів; у критичних моментах діяли на випередження, в мінімізації, у тому числі духовних, екологічних, політичних, глобальних проблем.

Фундамент незалежності, суверенітету, соборності сучасної Української держави закладався Законом України «Про освіту» від 23 травня 1991 року, проєкт якого розроблявся під керівництвом міністра народної освіти України Володимира Фоменка, який пройшов велику життєву і професійну практику від учителя до завідувача районного відділу освіти, начальника обласного управління освіти, першого заступника міністра народної освіти України, міністра народної освіти України. Освіту він розглядав як комплекс фундаментальних наук, формування наукових, професійних шкіл, що з необхідністю потребує міждисциплінарних взаємозв'язків, зв'язку з практикою виробництва, життям. Враховувалося, що духовні закони, закони природи, закони розвитку особистості, закони організації навчально-виховного процесу, пізнання та засвоєння інформації незмінні та їх необхідно неухильно дотримуватися. Серцевиною розвитку освіти розглядалися дитина, учитель, батьки, як особистості. Володимир Михайлович осягав енергію букви не тільки розумом, але й серцем на рівні гармонії звучання камертона, голосу передзвону дзвонів Собору. Мав церковно каліграфічний почерк. Основним джерелом його ідей був український народ та наукова база однієї з найкращих освітянських бібліотек центрального державного органу управління освіти в Європі. За підтвердженням заокеанських резидентів, освіта України забезпечила формування на початку дев'яностих років наукової, освітянської, професійної гвардії в нашій державі.

Одним із помічників Володимира Михайловича Фоменка був Євген Степанович Березняк (відомий українському народу і світу як майор Вихор), який відродив українську освіту в м. Львові. Під його керівництвом розвідувальна група врятувала польське м. Краків від знищення. Після Великої Вітчизняної війни він брав найактивнішу участь у відродженні освіти України, був автором багатьох наукових розробок з проблем розвитку освіти України, членом Ради Миру України. Під час Великої Вітчизняної війни його позивний був — ГОЛОС. Вже в незалежній Українській державі йому було присвоєно звання Героя України. В його честь вдячні українці посадили яблуню.

Міністерство народної освіти України об'єднувало свої зусилля з центральними органами влади, у тому числі з Верховною Радою України. Український народ пам'ятає ту титанічну працю яка проводилась для відродження, відбудови науки і освіти України, як кажуть «всім миром», коли Головою Верховної Ради України був Сидір Ковпак — двічі Георгіївський кавалер, Герой Радянського Союзу, командир великого партизанського об'єднання. Він знав ціну добра не з теорії, а з життєвого досвіду, не раз вступаючи в боротьбу зі злом заради життя, заради майбутнього українських дітей, українського народу. На печерських пагорбах, поряд із щоденною титанічною працею загальнодержавного рівня, він посадив, виростив і доглядав сад, який і донині росте і квітне біля Верховної Ради України.

Цю естафету продовжили наступні міністри освіти України Іван Зязюн, Петро Таланчук, Михайло Згуровський, Велентин Зайчук, Василь Кремень, Станіслав Ніколаєнко.

У розробці проєктів законів у сфері освіти, державних програм, доктрин брали участь начальники управлінь освіти Київської міської та обласних державних адміністрацій Іван Дзямучич, Олексій Гладчук, Анатолій Зубко, Михайло Брегін, Анатолій Тимчик, Георгій Філіпчук, Борис Тетерятник, Анатолій Вовк, Олександр Сидоренко, Анна Тимошко, Леонід Фурсенко та інші, директори центрального та обласних інститутів удосконалення педагогічних працівників Микола Дробноход, Вітор Олійник, Анна Маслай, Віктор Слюсаренко, Едуард Саф'янець, Ярослав Самофал та інші.

Вони проводили системну роботу щодо будівництва та розвитку соборної, суверенної, незалежної України. Наукові, педагогічні, шкільні та учнівські обміни, спільні конференції, поширення наукового та педагогічного досвіду, однією з вершин яких було спільне святкування Різдвяних свят. Всупереч різнокольоровим передвиборчим картам розділу України, вони будували єдину і неподільну Україну. Особливо тісні контакти встановилися між Чернігівською та Львівською, Донецькою та Львівською областями, Автономною Республікою Крим та Львівською областю. Їх об'єднуючим центром була і залишається Україна з її столицею м. Києвом.

Науковці, керівники управлінь освіти, педагогічні працівники західних областей України проводили системну роботу із всебічної допомоги в реалізації наукових, освітніх, культурних потреб

українців діаспори в Польщі, Румунії, Угорщині, Словаччині, Молдові, Чехії.

Особливо необхідно відзначити науково-системну роботу працівників Науково-дослідного інституту українознавства під керівництвом Петра Кононенка щодо розробки методології, змісту українознавства, навчальних програм, методичних рекомендацій, створення кафедр у вищих навчальних закладах, формування мережі експериментальних загальноосвітніх навчальних закладів з проблем українознавства, затвердження обласних, регіональних програм з українознавства, навчання українців діаспори.

Вчені Національної академії наук України та національних галузевих академій наук внесли значний вклад у розвиток законодавства у сфері науки, освіти, інтелектуальної власності та інноваційної діяльності. Головами Комітету з питань науки і освіти були академіки НАН України — Павло Кислий, Володимир Сторіжко, Володимир Семиноженко, а також науковці — Станіслав Ніколаєнко, Максим Луцький, Володимир Полохало. У Комітеті працювали академіки НАН України — Костянтин Ситник, Петро Толочко, Василь Кремень, академік НААН України Михайло Зубець, член-кореспондент НАН України Сергій Дорогунцов, академіки Національної академії педагогічних наук України Віталій Курило та Георгій Філіпчук. На даний час у Комітеті працюють академік НАН України Володимир Литвин та член-кореспондент НААН України Іван Кириленко, доктори наук Володимир Співаковський, Михайло Поплавський, кандидат наук Тарас Кремень та бізнесмен Олексій Скрипник. Основні напрями діяльності Комітету — забезпечити збереження, стабільний розвиток науки, освіти та професійних, військових, економічних шкіл України; відродити інженерні, технологічні, природничі, фізико-математичні школи України; забезпечити безкоштовне харчування учнів загальноосвітніх навчальних закладів; максимально врахувати напруження та пріоритетні напрями, у тому числі інноваційного розвитку освіти і науки; фінансування з 2017 року освіти на рівні не нижчому 7 % та науки 0,5 % Державного бюджету України.

Науку і освіту України доцільно розвивати на основі духовності та історичних цінностей українського народу за напрямками: наука і освіта в Україні, наука і освіта для України, наука і освіта про Україну. Головний оцінювальний критерій — не нашкодити.

В основі всіх загальнодержавних рішень мають бути наукові напрацювання, науково-експертна оцінка і прогноз та узагальнені

пропозиції місцевих органів державної влади, органів місцевого самоврядування. Впровадження інноваційних технологій у навчальний процес реалізується з метою всебічного розвитку особистості дитини, учня, студента, педагога, науковця.

Національна академія наук України у даний час зробила суттєвий внесок у науково-технічне забезпечення розв'язання актуальних народногосподарських проблем зроблених за цільовими прикладними програмами з розвитку ядерної енергетики та застосування радіаційних технологій у галузі економіки, видобування та переробки мінеральних ресурсів країни, гарантування безпеки та подовження ресурсу експлуатації конструкцій, споруд та машин, оцінки стану морського середовища та ресурсної бази Азово-Чорноморського басейну, створення адаптивної об'єднаної енергетичної системи України.

Учені-суспільствознавці виконали значний обсяг актуальних досліджень і підготували чимало обґрунтованих пропозицій з проблем розвитку українського суспільства й економіки в контексті викликів ХХІ століття, створення та впровадження гуманітарних технологій як чинників суспільних перетворень в Україні, модернізації соціокультурної сфери в Європі та Україні, формування громадянського демократичного суспільства, налагодження ефективної взаємодії особи та держави.

Велика увага приділяється практичному використанню інноваційних результатів наукових досліджень, наукового супроводу базових галузей вітчизняної економіки та окремих високотехнологічних виробництв.

Пріоритетного значення надається Національною академією наук України розширення та поглибленню інтеграційних процесів із сферою освіти.

Зокрема, доцільно враховувати і використовувати, що Національна академія педагогічних наук України має багато напрацювань з проблем філософії освіти, пізнання, формування змісту освіти, стандартів освіти, розробки підручників, культури управління, інноваційного розвитку навчальних закладів, запровадження в практику роботи навчальних закладів України провідних наукових, педагогічних, професійних шкіл, адаптації науково-освітніх здобутків провідних держав Європи та світу. Особливої уваги необхідно надавати формуванню мережі експериментальних навчальних закладів із впровадження науково-педагогічних ідей Григорія Сковороди, Петра Могили, Костянтина Ушинського,

Миколи Пирогова, Софії Русової, Антона Макаренка, Василя Сухомлинського, Івана Ткаченка, Олександра Захаренка, Івана Зязюна, Миколи Драгоманова, Григорія Ващенко та інших.

Національна академія педагогічних України запроваджувала програму переходу до нових цілей, змісту, методик і 12-річного терміну навчання у загальноосвітній середній школі з обов'язковим запровадженням профільної освіти у 10–12-х класах.

Необхідно забезпечити розвиток сучасної професійної освіти на основі нині діючих вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації та закладів професійно-технічної освіти з максимальним збереженням їх мережі, що надавали б повну середню освіту і готували кваліфікованих робітників, молодших спеціалістів та надавали інші послуги в професійній освіті.

Пропонується відродження і розвиток потужних багатопрофільних регіональних університетів, що дозволить суттєво підвищити якість підготовки фахівців і в більшій мірі задовольнити регіональні потреби ринку праці, посилити науково-інноваційне забезпечення розвитку областей та реально економити кошти.

З метою підвищення конкурентоспроможності освіти в Україні варто суттєво посилити її науково-методичне забезпечення шляхом розвитку Національної академії педагогічних наук України, зокрема фінансування проведення нею експериментальної роботи, розвитку авторських шкіл, апробації нових планів, програм і підручників, передусім для середньої школи та формування відповідного державного замовлення на рівні обласних державних адміністрацій, центральних органів державного управління, Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України.

Професії науковця, педагогічного, науково-педагогічного працівника, освітянина доцільно надати реальної офіційної пріоритетності через підвищення її соціального статусу, в тому числі через суттєве зростання (2–3 рази) заробітної плати науковців і освітян.

Окремого науково-експертного аналізу і наукового дослідження на загальнодержавному рівні потребують енергетичні проблеми латинської транскрипції, перекладу з англійської мови на українську, з російської мови на українську, роботи із сучасними інформаційними системами, комп'ютерною технікою, на які у свій час звернули увагу перший президент-засновник Національної академії педагогічних наук України Микола Ярмаченко, академік Семен Гончаренко та доктор педагогічних наук Валентина Паламарчук.

Неоціненне значення в формуванні та розвитку інноваційних технологій навчання, вивченні та впровадженні передового педагогічного досвіду, педагогічної майстерності, проведенні учнівських олімпіад, конкурсів, змагань, забезпеченні навчальних закладів підручниками, дидактичними матеріалами, посібниками, художньою, науково-популярною літературою, проведенні атестації педагогічних працівників відіграють обласні, міські, районні методичні кабінети та районні методичні об'єднання.

Фундаментальна роль належить факультетам, кафедрам вищих навчальних закладів в організації навчально-виховного процесу, виконанні навчальних планів, програм, здійсненні контролю за якістю викладання навчальних предметів, навчально-методичної діяльності наукових, науково-педагогічних працівників, науково-професійному зростанні студентської молоді, аспірантів, докторантів, проведенні наукової, дослідницької, експериментальної, пошукової роботи.

Копітка, системна, щоденна науково-практична робота проводиться працівниками бібліотек навчальних закладів. А в сільській місцевості досить часто вони є єдиним осередком науково-культурного бібліотечного фонду.

Ми — нащадки мудрого народу, постійно пізнаємо світ, істину, науку, вчимося і навчаємося. Нам важливо це робити помірковано, усвідомлено, ґрунтовно і ефективно, забезпечити реалізацію принципу класичності у формуванні змісту науки, освіти, слова.

Час ставить перед нами нові завдання, пов'язані із необхідністю захисту духовних, наукових, культурно-історичних, професійних інтересів українського народу, суверенітету, незалежності унітарної, демократичної, соціальної і правової держави України. Сфера науки і освіти забезпечує та формує перспективи розвитку українського народу, держави Україна.

Розвивати сферу науки і освіти українського народу посправжньому можливо лише спільними зусиллями, бо тільки в тісній конструктивній співпраці політиків, державних службовців, науковців, освітян, підприємців, громадських організацій вона буде ефективною, конкурентоздатною, спроможною забезпечити перспективи розвитку Української держави.

Сьогодні роль науки, освіти і виховання є визначальною у формуванні громадянина України відповідно до вимог духовних та природних законів. Тому першими уроками на початку навчального в навчальних закладах України були визначені такі творчі

тематики: «Моя Батьківщина — моя Україна», «Щоб у серці жила Україна», «З Україною в серці», «Хай у серці кожної дитини живе любов до України», «Щоб у серці жила Батьківщина», «Ради тебе, Україно, мислю і творю», проводяться спортивні змагання «Козачькі забави», «Спритні та сильні», «Хай із козачка виросте козак».

У кожній родині, у кожній сім'ї має бути власна бібліотека духовно-канонічної, наукової, науково-популярної, класичної літератури, що формується з раннього дитинства і передається від покоління до покоління. Тобто у нас є життєво необхідна потреба в духовній, інтелектуальній книзі як для дітей, так і для учнів, студентів, дорослих та людей похилого віку.

У зв'язку з «неконтрольованим» запровадженням інформаційних технологій та наявністю великої кількості інформації необхідно дотримуватися правила — «не інформація має керувати тобою, а ти маєш контролювати, володіти і керувати інформацією». Знання, якими володіє український народ, держава Україна, кожна особистість забезпечують етапи та послідовність стабільного розвитку. У даному випадку панівним має бути закон «переходу кількісних параметрів у нову якість». Доцільно врахувати одне застереження — не допускати розвитку кількісних параметрів у нову якість за системою геометричної прогресії.

Особливу увагу необхідно звернути на розвиток дітей раннього шкільного віку вже з часу їхнього народження. Адже батьки давно помітили, що трьох-шестимісячна дитина через три-п'ять хвилин, як магнітом, притягується до екранів телевізорів під час демонстрації зарубіжних мультфільмів та передач. У даному випадку працює система «удава», двадцять п'ятого кадру, новітні психолого-фізичні ефекти. Дитячий мозок, дитяча душа потребує захисту. На допомогу їм мають прийти батьки, науковці, православні священники.

В Українському народі, державі Україні, особистості має бути наданий час на засвоєння, усвідомлення енергетики слова та інформації. Український народ завжди користується одним із критеріїв безпеки — словом, інформацією можна вбити, але важливіше словом та інформацією воскресити. Відродження та продукування на центральних каналах телебачення потребують науково-популярні передачі, мультфільми для дітей, учнів, молоді та дорослих, створених науковцями та працівниками Національної академії наук України під егідою Укрнаукафільм.

Наукового осмислення, підготовки та реалізації в інтересах українського народу потребує «Загальнодержавна програма — Україна», яка має бути спрямованою на відродження, створення, будівництво, стабільний, у тому числі інноваційний розвиток держави України, осердям якого є наука і освіта. Нам своє робити — служити українському народу, творити та захищати Добро, працювати.

Наукову організацію навчально-виховного процесу доцільно проводити в поєднанні — «пізнання — старанності — стриманості — терпеливості — благочестя — братерства — любові», основою яких є пильна самодисципліна і віра.

Наукового, практичного та політичного осмислення потребує твердження: «Хто часто міняє, той щастя немає». Замахуватися на добро, стабільність, гармонію, красу, світло, вічність, на дитячі душі та молоді серця — це ЗЛОЧИН І НЕПРОЩЕНИЙ ГРІХ. Хто боїться українського народу, не живе його інтересами, проблемами, той не має права на слово, спрямоване до нього.

У копіткій праці, у слові істини, правди, у чистоті, у духовному розумі, у добродійності наша сила. Пильуйте, реалізуйте принцип «ВІРА — ВІТЧИЗНА — НАРОД». Будьте стійкі, мужні, віддані українському народу. Мудрість властива тим, хто має розум, гідність, честь і чистоту серця.

Особливо актуальною є проблема навчати дітей, учнів, молоді вірному слову в гармонії з наукою Добра. Українські науковці, науково-педагогічні, педагогічні працівники володіють інноваційними технологіями навчання учнів, студентів, аспірантів, докторантів на рівні коми, крапки, наголосу, «+» та «-», гармонії кольорів, а також на рівні законів термодинаміки і квантової фізики, законів природи.

Вони реально оцінюють, що знання здобуваються людиною впродовж усього життя в напруженні, копіткою працею від чистого серця, доброго сумління та старанності з метою наповнення мудрістю, розумом духовним та досягнення вершин професіоналізму, компетентності. Процес навчання, пізнання, розуміння та усвідомлення має відбуватися в площині добра.

Пізнання добра, правди та істини передбачає формування чуття, привченого звичкою розрізняти добро і зло на рівні коми, наголосу, букви, знаку, звуку, тону.

Хай новий навчальний рік принесе українському народу добрі справи, позитивні новини, приємні враження та нові відкриття!

Поступальний розвиток сфери науки і освіти — запорука утвердження нації

Серпень місяць, у той час, коли у сфері сільського господарства проводиться інтенсивний збір урожаю та підготовка до посіву озимих, спонукає, повною мірою, і наукових, науково-педагогічних, педагогічних працівників, батьків та здобувачів освіти до проведення освітянської посівної — серпневих педагогічних нарад і конференцій, а також конференцій в онлайн-режимі та організованого початку нового навчального року. Він, як правило, має подвійне забарвлення і ознаменований відзначенням всенародного подвійного свята — Дня знань та Першого дзвоника.

У цей час українська спільнота звіряє годинники, визначає пріоритети, завдання з метою забезпечення подальшого стабільного розвитку науки і освіти. Суспільство визначає оптимальний шлях пізнання духовних (натуральних), природних, педагогічних, юридичних законів життя та опанування істини. Це зобов'язує до щоденної відповідальної, копіткої і титанічної праці усіх учасників науково-освітнього процесу, особливо в сучасних непростих умовах.

Циклічність освітнього процесу передбачає об'єднання зусиль особи, держави і суспільства для комплексного вирішення проблем: чому і як навчати дітей?; чого бажають батьки?; про що мріють науковці і вчителі?; які вимоги порушує суспільство?; які завдання ставить економіка?; чого очікує держава?; які корективи вносить природа?; які виклики спричиняють катастрофи, трагедії, епідемії, стихійні лиха?; які завдання має вирішувати законотворець?

У даному випадку доцільно не забувати, що ментальність будь-якого народу оцінюється за критеріями незалежності, ознаками державного суверенітету, пріоритетністю духовно-моральних цінностей, працьовитістю громадян, стабільністю в суспільстві, рівнем вирішення наукових завдань, масштабом впровадження

інноваційних технологій, тенденціями економічного зростання на основі якісної та конкурентоздатної освіти. Позитивне якісне вирішення вищезазначених проблем можливе за наявності вітчизняного комплексного постійного наукового супроводження.

Сучасні реалії свідчать про те, що наука і освіта стала чи не найпершими сферами, які зіткнулася з важким випробуванням, спричиненим пандемією коронавірусу, шукаючи відповіді, як, з одного боку, зберегти життя та здоров'я людей, з іншого — надати їм якісну освіту та зрозуміти, якою вона стане в майбутньому, як запобігти нерівності в реалізації права на освіту. Минулий навчальний рік був важким і вимагав за дуже короткий проміжок часу швидко і ефективно не лише навчати, а й навчатися, напрацьовувати нові професійні інформаційно-комунікаційні та цифрові компетентності. Українська педагогічна спільнота виявила багато прекрасних науковців, учителів та викладачів, здатних забезпечувати дистанційне навчання, робити якісні відео-уроки, онлайн-лекції, онлайн-семінари, онлайн-конференції, вебінари, що є основою для стабільного здобуття цінного досвіду, який необхідно надалі аналізувати, розвивати та поширювати разом.

Україна довірила свою долю, майбутнє дітей, молоді і нашої науки та освіти самовідданим особистостям. Вони реально усвідомлюють, що стан науки і освіти в державі не відповідає рівню розвитку раніше досягнутого нашим народом, його інтелектуальним можливостям, духовним, історичним традиціям. Упродовж останніх трьох десятиліть в країні не виділяються для освіти і науки кошти, які б дозволяли успішному розвитку освіти і науки, вихованню молоді, що сприяло б подоланню довготривалої соціально-економічної кризи та забезпечило б стабільний розвиток суспільства. Знаходять кошти на проведення помпезних свят, будівництво палаців, розважальних заходів — тільки не на освіту і науку. В черговий раз бракує політичної волі на забезпечення повноцінного фінансування сфери науки і освіти. Українців вкотре змушують «лупати політичну скалу» зовнішнього управління, а фактично — неокolonізації: «скалу» панства, чванства, загарбництва, зверхності, авантюризму, цинізму, байдужості, бездуховності, зневаги, зверхності, підкупу, залякування, розрухи, бідності, безправ'я, неволі. Колонізаторам дозволено — ВСЕ, ВСЕ, ВСЕ(?!). Вони лякають світ і український народ стратегічною зброєю далекого радіусу дії, наголошуючи на тому, що їхня зброя в тисячі разів потужніша за бомби, скинуті на Хіросіму і Нагасаки,

та успішно апробована на Балканах і проти Іраку. Руйнування української державності проводиться під гаслами демократії, свободи, відкритості, прозорості, доброчесності, толерантності, децентралізації і є першопричиною блокування розвитку сфери науки і освіти та підставою створення механізмів гальмування економічного зростання.

Більшість школярів, студентів, учнів профтехучилищ фактично недоїдає; середня зарплата освітянина набагато менша від середньої заробітної плати у промисловості. Науковцю, педагогові, учителеві стали недоступними журнали, газети, книги, відвідування театрів, поїздки на відпочинок. Переобираються президенти України та народні депутати України, з'являються нові політичні партії та обличчя, змінюються уряди, а Міністерство фінансів України та фіскальні служби постійно демонструють зневагу до науковців і освітян та ігнорують виконання законів України «Про освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність», які визначають стратегічні, пріоритетні напрями розвитку сфери науки і освіти України і передбачають підвищення зарплати науковим, науково-педагогічним, педагогічним працівникам. У результаті цього Україна, яка до 1990 року була однією із перших за рівнем наукових напрацювань, освіченості у світі, опинилася сьогодні, за даними ООН, у восьмій десятці країн, відстаючи від більшості Європейських держав.

Однією з причин подібної трагічної ситуації, поряд з кризою економіки, є духовно-моральна криза, нав'язана ззовні нашому народові. Підлість, зрада, продажність, брехня, аморальність, підступність, зажерлива жадоба до наживи будь-якою ціною утверджуються у житті. Заокеанські політики, експерти, консультанти дихають злобою, продукують зло та роблять усе можливе, аби перекрити шлях до науки, освіти, культури українським дітям і молоді. Українська наука і освіта стали на перешкоді злочинним діям трансатлантичних торгашів людськими душами.

Відставання в освіті, безвідповідальне ставлення до фінансування науки і освіти посилюють економічну кризу, соціальні протиріччя, призводять до поглиблення бездуховності, цинізму, зневаги до всього вітчизняного.

Незважаючи на чисельні освітянські з'їзди, освітянські віче, страйки, звернення, пропозиції українська науково-педагогічна спільнота, батьки, роботодавці в своєму Українському Домі є безправними, а Україна віддається на поталу злочинним гендлярям,

які розповсюджують низькопробну «масову культуру». З екранів телевізорів, безліч порнографічних (лицемірно «найменованих» еротичними) і бульварних видань, у соціальних мережах брудним потоком обрушується на молодь пропаганда розпусти, насильства, кодування, культивуються тваринні інстинкти, реалізуються чорні технології. Утрата віри в людяність, пияцтво, наркоманія, страх поселились у душах багатьох людей. Тисячі духовних гвалтівників, сотні проповідників людиноненависницьких сект калічать душі наших юнаків і дівчат.

Єдиним форпостом, який протистоїть цій навалі, борючись з останніх сил, є наукові і педагогічні колективи, а опорою морального здоров'я держави, залишаючись зі своїм народом, є безпосередньо — український науковець, учитель, викладач, майстер, доцент, професор. Вони протистоять злу наперекір усім припущенням і відсутності державницької уваги з боку політичних і владних структур.

Стратегічне завдання полягає в тому, аби громадську думку не було б використано для прийняття чергових, нехай і привабливих за змістом декларацій, які ні до чого та й нікого не зобов'язують, а лише стимулюють розруху та злиденність.

Вважаємо, що виважені, вірні рішення можуть бути знайдені лише за умови чесного, нехай і невтішного, аналізу наявних проблем, бо в іншому випадку хвороби системи будуть спрямовані, перш за все, проти дітей та молоді. Наслідки ж такої практики надто болючі для українського суспільства. Саме тому науковими і педагогічними колективами, демократичними обласними, районними (міськими) радами, територіальними спільнотами пропонуються — політикам, владним структурам, науково-дослідним центрам та громадським організаціям конкретні рекомендації щодо подолання кризи в науці і освіті.

В епоху глобального світового розвитку науки і освіти, запровадження новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, складних інтегративних процесів у всіх галузях суспільного життя і виробництва відставання вітчизняної освіти, відсутність належної матеріально-економічної підтримки науки і освіти означатимуть кінець і нашої державній незалежності і добробуту кожної людини. Порятуємо науку і освіту — збережемо гідне місце українського народу в історії сучасного і майбутнього.

Освітня сфера України потребує суттєвої корекції розвитку як в цілому, так і кожної з її галузей та складових. Її недоліками

є відсутність достатньої державної уваги, необхідного фінансування, ігнорування прав наукових, науково-педагогічних та педагогічних працівників, відставання у створенні економічної основи освітньої діяльності, наявна недостатня консолідація зусиль, відсутня узгодженість дій різних гілок влади (законодавчої, виконавчої, фінансової (фіскальної) та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, наукових інститутів, профспілкових, наукових, культурно-освітніх, педагогічних громадських організацій).

Подолання кризи в науці і освіті базуються на виконанні прав, вимог і норм Конституції України, сукупності різнопланових законів України: «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійну (професійно-технічну) освіту», «Про фахову передвищу освіту», «Про вищу освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність», Постанови Верховної Ради України «Про стан, напрями реформування і фінансування освіти в Україні», відповідних Указів Президента України, програми діяльності Кабінету Міністрів України, затвердженої або погодженої Верховною Радою України, інших нормативно-правових актів, а також пропозицій учасників Парламентських слухань «Національна інноваційна система: стан та законодавче забезпечення розвитку», «Збалансований розвиток людського капіталу в Україні: завдання освіти і науки».

У той же час перед законодавцями порушено першочергове завдання – врахування та закріплення в юридично-правовій площині пропозицій, зауважень, застережень обласних, районних державних адміністрацій, обласних, районних (міських) рад, педагогічних колективів, профспілкових та громадських організацій, висловлених мільйонною українською спільною під час підготовки та прийняття законів у сфері освіти. Як свідчать об'єктивні дані, на жаль, невраховані пропозиції до таких законів України:

Закон України «Про вищу освіту» від 01.07. 2014 р. № 1556-VII	300 тисяч працівників сфери освіти
Закон України «Про освіту» від 05.07. 2017 р. № 2145-VIII	700 тисяч працівників сфери освіти
Закон України «Про повну загальну середню освіту» від 16 січня 2020 р. № 463-XI	560 тисячі працівників сфери освіти та 264 рішень обласних, районних (міських) демократичних рад

Як не прикро, не враховано багато пропозицій Національної академії наук України, національних галузевих академій наук України, Спілки ректорів України, Профспілки працівників освіти і науки України та численних і численних колективних та особистих звернень наукових, науково-педагогічних та педагогічних працівників. Зазначене змушує оперативно реагувати на «закладені» негаразди і внесені хаотичні зміни у чинне законодавство.

З часу прийняття законів України:

«Про вищу освіту»: внесено та прийнято Верховною Радою України 33 системних законопроекти та ухвалено рішення Конституційного Суду України;

«Про освіту» внесено та прийнято Верховною Радою України 8 системних законопроектів та ухвалено відповідне рішення Конституційного Суду України;

«Про повну загальну середню освіту»: внесено на розгляд Верховної Ради України 6 законопроектів.

Фактично маємо законодавство, стабільність якого недостатньо забезпечена на концептуальному та практичному рівнях. Наведені приклади свідчать про те, що процес освітнього законотворення відбувається в контексті: «Бажалося як краще, вийшло гірше, ніж завжди».

Науково-педагогічна громадськість відгукнулася також на нові демократичні тенденції і скерувала такі петиції, які надійшли до Верховної Ради України та Президента України про:

відновлення гарантій, передбачених ст. 57 Закону України «Про освіту», щодо розмірів середніх посадових окладів освітян (25 241 підпис);

визначення місця технікумів і коледжів в системі освіти України (26 179 підписів);

внесення змін до Закону України «Про вищу освіту» щодо освітньо-кваліфікаційного рівня «молодший спеціаліст» (27 262 підписи);

захист професійної освіти України (25 300 підписів).

За результатами розгляду цих петицій вищі державні інституції змістовних правових рішень не прийняли.

Затвердження вищезазначених законів супроводжувалося бойкотом, проведенням страйків, зустрічей, але позитивного, правового рішення не було прийнято. Назріла конфліктна ситуація — з одного боку, посилення сподівань громадськості на кращі зміни, з іншого — апатією та зневірою в покращенні ситуації.

Громадськість України очікує також правового рішення Конституційного Суду України за результатами Ухвали Великої палати Конституційного Суду України «Про відкриття конституційного провадження у справі за конституційним поданням 56 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про повну загальну середню освіту».

Головна мета держави, наукових, педагогічних колективів полягає у визначенні пріоритетних напрямів розвитку науки і освіти України в XXI столітті, окресленні механізмів забезпечення різнобічного формування людини як особистості та найвищої цінності суспільства, подолання духовно-моральної кризи у суспільстві, а також у створенні правових, політичних, соціально-економічних, організаційних засад стабільного функціонування освіти і подальшої стратегії розвитку освіти.

Актуальним є завдання здійснити чіткий аналіз наявної законодавчої освітянської бази, визначити перелік законів, з яких унормовуються питання життєдіяльності освітянських закладів (нині таких законів більше 300). Подолати існуючі протиріччя між законами; встановити науково-обґрунтовані моделі та механізми економічної, фінансової, господарської діяльності закладів освіти, науково-дослідних центрів, соціально захищеного їх оподаткування.

Правилом має стати принцип: те, що заробляє науковець, викладач, учитель, учень, студент, заклад освіти, наукова установа повинно залишатися для потреб школи, училища, технікуму, коледжу, вищого закладу освіти і наукової установи. Усі кошти, які отримує навчальний заклад, наукова установа мають бути звільнені від оподаткування.

Необхідно також здійснити заходи щодо забезпечення розвитку науки і освіти як згуртовуючого, консолідуючого, розвивального, стабілізуючого, науково-пізнавального та культурно-освітнього інституту суспільства, місця співпраці та примирення всіх політичних сил, посилення громадянського патріотичного виховання, формування історичної пам'яті населення, особливо молоді. Не допускати штучного протистояння, поділу громадян за ставленням до історичної спадщини Українського народу, зупинити деструктивну критику тих історичних подій, які фальсифікуються відповідними «незалежними» інститутами та центрами. Оцінку історичних явищ доцільно проводити на основі принципів

історичної достовірності, науковості, гуманізму, добродійності, а також з позицій безпеки та забезпечення взаємозв'язку між поколіннями, створення гарантій безпеки Української нації. Актуальним є реалізація принципу «Моя школа — мій дім, мій дім — моя родина, моя родина — рідна Вітчизна».

Доцільно передбачити започаткування та розробку як на загальнодержавному рівні, так і на базі закладів освіти науково-освітніх, культурно-пізнавальних програм з розвитку демократії: «Освіта для демократичного суспільства», «Громадянська освіта», «Розвиток демократичних засад в історії і практиці української педагогіки», «Врятуємо від забуття», «Українська школа», «Україна в школі», «Школа для України», «Школа про Україну», «Школа — родина», «Серце віддаю дітям», «Обдарованість-старанність-успішність», «Педагогіка успіху», «Педагогічна майстерність», «Педагогіка співробітництва», «Педагогічна гармонія», «Педагогіка добра», «Наукова організація пізнавального процесу» та забезпечити їх фінансування.

Засади розвитку науки і освіти України мають базуватися на вітчизняній спадщині К. Ушинського, В. Сухомлинського, А. Макаренка, С. Русової, Б. Грінченка, М. Пирогова, Г. Ващенко, В. Вернадського, В. Глушкова, Є. Патона, Б. Патона та інших творчих напрацювань, доробок наукових установ, закладів освіти, професійних шкіл. Неоціненне значення мають педагогічні ідеї українських класиків — Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки та інших. Актуальним є доробок українських педагогів-новаторів І. Зязюна, В. Шаталова, М. Палтишева, М. Гузика тощо. У вирі реформаторських реформ не мають бути загубленими напрацювання заново та демократично відроджених, створених в роки незалежності гімназій, колегіумів, коледжу, ліцеїв, навчально-виховних комплексів (об'єднань), здобутки сучасних професійних (професійно-технічних) закладів освіти, технікумів, коледжів і вищих закладів освіти незалежно від їхнього підпорядкування, статусу та форми власності.

Загальнодержавне завдання полягає також у тому, щоб возвеличити громадян України із статусу «маленького українця» на конституційний рівень особистості, як основної цінності суспільства.

Варто не забувати, як на початку 90-х років в Україну неодноразово висаджувався заокеанський «професорсько-силовий» десант. Їхнім пріоритетом було визначено Україну, українську науку, технології, економіку, освіту, особливо природничо-математичну,

інженерну, технологічну. Адже Україна в той час займала шосту сходинку серед передових, цивілізованих, демократичних держав світу. У даний час українцям зрозуміло, що «пріоритет» по-американському — це беззаперечне поневолення, а «надання підтримки» — це пряме підпорядкування всіх матеріальних, людських, природних ресурсів американським поплічникам і викачування інтелектуальних, технологічних розробок без збереження авторських прав розробників.

Доцільно взяти на озброєння пораду, настанову, побажання демократичних та авторитетних представників Ради Європи, які в середині 90-х років ХХ століття констатували, що Україна має унікальну природу, потужну економіку, оригінальні наукові напрацювання та винаходи, міста з Європейською інфраструктурою, Європейську столицю — м. Київ; Український народ має багату історію, визнані, перевірені й утверджені духовно-моральні цінності, унікальну науку, якісну освіту, яскраву культуру. На цій підставі вони радили науково-педагогічній громадськості України оберігати, цінувати, розвивати, пропагувати, демонструвати та представляти своє, зміцнювати свою державу, власну економіку. Таким підходом, вони вважали, Україна збагатить європейське співтовариство. Ми не маємо права також нехтувати тим фактом, що ряд провідних європейських країн завершили успішний перехід на навчання своїх дітей за підручниками Л. Ландау, А. Колмогорова або їхніми аналогами.

Виклики сьогодення спонукають до забезпечення стабільного прогресу України, прогнозування та визначення стратегічних пріоритетів розвитку держави постійного відтворення й удосконалення сфери науки і освіти, а особливо галузі повної загальної середньої освіти. Вирішення всіх окреслених завдань потребує формування духовно багатой, гармонійної особистості з стійкими переконаннями, глибокими знаннями, широким світоглядом і кругозором, загальновизнаними компетентностями та можливостями, в контексті пріоритетів четвертої промислової революції, утвердження демократичних тенденцій розвитку громадянського суспільства. Складність і багатогранність навчально-виховних завдань потребує виваженого, поміркованого, компетентнісного підходу в реалізації політичних ініціатив та їх законодавчому закріпленні.

Кожний період часу і наше сьогодення вимагають пошуку оптимальних шляхів розвитку сфери науки і освіти, спрямованих

на майбутнє особистості, української спільноти і держави, розв'язання актуальних науково-освітніх завдань — всебічного комплексного, системного підходу до їх вивчення, охоплення великої кількості об'єктів і суб'єктів творчого процесу, орієнтації на створення сприятливих умов для творчої праці й інтенсивного, напруженого навчання, реальних демократичних стосунків представників громадянського суспільства.

Дозвольте побажати, щоб наші наукові і освітні плани співпадали з реальними пріоритетами, потребами, вимогами, викликами на шляху поступального розвитку українського суспільства.

Україна очікує змістовної системної праці та співпраці

Повноцінна природничо-технічна, фізико-математична освіта, як складова загальної середньої освіти, є запорукою успішного розвитку України, інженерно-технічних, наукових кадрів, конструкторського потенціалу. Відомо, що матеріальне виробництво та технологічний прогрес ґрунтуються саме на досягненнях природничих наук, перш за все фізики, хімії, біології, біофізики, біохімії, генної інженерії. Осмислені, усвідомлені знання з фізики є основою світогляду та світорозуміння. Без відповідних фахівців неможливе забезпечення безпеки та обороноздатності країни.

Останнім часом до Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти надходить багато звернень щодо багатьох реформаторських ініціатив Міністерства освіти і науки України з таких питань: змісту освіти; запровадження єдиного курсу з української мови і літератури, фізики і астрономії, біології і екології; проведення педагогічного експерименту щодо запровадження в профільній середній школі інтегрованого курсу з природничих наук; друкування неадекватних хрестоматій, підручників під рубрикою «сучасних» та під «прикриттям» неоднозначних артистів і неадекватних шоуменів.

Паралельно рекомендується як вчити дітей безвідповідальності, незібраності, необов'язковості та привчити до того, що в житті можна чогось досягти, не навчаючись, не працюючи. Вражає реформаторський розмах та амбітність ініціатив. За кількістю реформаторських ініціатив більшовики-реформатори 20-их років двадцятого століття є невинними немовлятами у порівнянні з профінансованими та інвестованими з-за океану «патріотичними демократами-реформаторами». Негативний вплив на розвиток

освіти мають особливості та закономірності цих так званих «революційних перетворень».

Науковці запевняють, що повстання декабристів відкинуло розвиток держави на 50 років, а Жовтнева революція 1917 року на 100 років (дотепер держава не вийшла на рівень економічного зростання 1913 року), Революція на граніті, Оксамитова революція, Помаранчева революція та Революція гідності перевели до переміщення економічного стану України з 16 місця у світі на 175. Однак, щодня проголошуються реформаторські гасла, спрямовані на руйнування класичної європейської сфери освіти України. Від реформаторського кошмару в українців очі на лоба вилазять, а кришталіки в очах втрачають свою орбіту.

У 2018/2019 навчальному році передбачався перехід на профільне навчання відповідно до Державного стандарту повної загальної середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23.11. 2011 р. № 1392. За теперішніх умов профільне навчання регулюється попереднім Державним стандартом повної загальної середньої освіти (2004 р.).

Складником Державного стандарту є Базовий навчальний план, який визначає загальні засади організації освітнього процесу у закладах загальної середньої освіти. На основі Базового плану Міністерством освіти і науки України було розроблено типові навчальні плани.

Експертними групами наукових та освітніх громадських організацій ретельно розглянуто проєкт типового навчального плану для 10–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів розміщених на сайті Міністерства освіти і науки України для громадсько-го обговорення.

Запровадження з 2018/2019 навчального року нового типового навчального плану для 10–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів, яким передбачається значна автономія закладів освіти, на погляд науково-педагогічних, педагогічних працівників, має стати експериментальним етапом у питаннях визначення змісту нової профільної освіти (формування переліку відповідних профільних шкільних предметів, розроблення навчальних програм, написання підручників та дидактичних матеріалів для вчителів тощо), визначення органами місцевої влади мережі профільних шкіл, а керівниками закладів освіти профільних класів (груп) у «комбінованих» школах тощо.

Крім того, реалізація на цьому етапі новітніх підходів, щодо більш вираженої профільності старшої школи, у порівнянні з нинішньою старшою школою, у подальшому потребує перегляду змісту вищої освіти на рівні молодшого спеціаліста, молодшого бакалавра, бакалавра, можливо навіть шляхом виключення з бакалаврських програм окремих навчальних дисциплін або зменшення часу на їх вивчення. Як наслідок, за окремими спеціальностями може бути навіть скорочений строк навчання бакалавра, за іншими — якісно посилена їх фахова підготовка.

Водночас запропонований для громадського обговорення проект нового навчального плану для 10–11 класів, викликав в академічній та освітянській спільноті певне занепокоєння, особливо з боку класичних, технічних і технологічних університетів та від гімназій, колегіумів, ліцеїв, спеціалізованих шкіл. Адже на їхню думку, запровадження нового навчального плану в такій формі, може призвести до зниження рівня шкільної підготовки з математики, фізики, астрономії, хімії, біології та географії і, як наслідок, виникне серйозна небезпека при наборі на природничі, технічні, будівельні, аграрні й суміжні з ними спеціальності, що неминуче негативно позначиться на технологічно-промисловому розвитку економіки країни. За таких умов можна прогнозувати також втрату пріоритетів у наукових дослідженнях з природничих, технічних і технологічних наук, в яких Україна історично відзначалася, здобуваючи результати світового рівня. Є також небезпека втрати Україною важливої ніші в міжнародних змаганнях школярів і студентів — предметних олімпіадах з математики, фізики, хімії, біології, географії, на яких попри економічні труднощі українські команди займають призові місця, а отже демонструють нашу державу, як високоінтелектуальну країну.

Треба зазначити, що такі побоювання зумовлені значною мірою запропонованим механізмом реалізації профільності 10–11 класів, відповідно до якого вибір профільних предметів є виключно справою загальноосвітніх закладів освіти і батьків. Такий підхід вступає в протиріччя з потребами суспільства, держави та не враховує тенденції розвитку сучасної природничо-математичної науки. В умовах недостатнього фінансування закладів освіти, відсутності досконалої й усталеної демократичної самоврядності в системі освіти та належної поінформованості громадян про ринок праці, прогнозні напрями розвитку галузей економіки країни тощо, може скластися ситуація, коли керівники закладів освіти орієнтуватимуть учнів

на вибір менш затратного профілю, тобто гуманітарного, адже вивчення природничих предметів завжди потребує більше зусиль, а важливість формування наукового світогляду школяра саме через природничі предмети не завжди усвідомлюється ними.

Внаслідок таких спонтанних процесів збільшиться ризик, що мережа природничих профілів шкіл (класів) на регіональному рівні суттєво скоротиться. Переконливим доказом такої ситуації слугує факт зменшення кількості реєстрацій на зовнішньому незалежному оцінюванні з природничих предметів після того, як у 2012 році була скасована регуляторна норма щодо єдиних конкурсних предметів на відповідні спеціальності, яка запроваджувалася у 2009 році саме з метою мотивації вивчення природничих предметів, оскільки вони встановлювалися як обов'язкові конкурсні предмети для вступу на широке коло спеціальностей. Такі директивні дії зумовлювали потребу у вивченні школярами природничих предметів і унеможлилювали випадки визначення вищими навчальними закладами «легких» конкурсних предметів, які за своїм змістом у багатьох випадках не відповідали змісту обраної спеціальності. На сьогодні зроблено крок назад, коли право визначати конкурсні предмети делеговано вищим навчальним закладам, тобто, на жаль, спостерігається зворотній процес.

Зазначений Типовий навчальний план затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 11.07. 2017 р. № 995 «Про Типові навчальні плани для 10–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів». Він звужує реальні можливості запровадження профільного навчання в старшій школі, не враховує специфіку розвитку профільних навчальних закладів у сільській місцевості, нівелює практику діяльності гімназій, ліцеїв, колегіумів, спеціалізованих шкіл за останні 30 років, вносить диспропорцію у вивчення природничо-математичних дисциплін у профільних і непрофільних школах, що призводить до різкого пониження якості освіти та інтелектуального розвитку учнівської молоді.

Національна рада України з питань розвитку науки і технологій у своєму зверненні до Комітету від 19 квітня 2018 року наголошує, що запровадження інтегрованого курсу з природничих дисциплін «становить загрозу для майбутнього української науки». Констатовано, що впровадження вищезазначеного курсу звужує вибір подальшого шляху для випускників шкіл, відсутність достатньо розгалуженої мережі шкіл природничо-наукового та інженерно-технічного профілю спричинить суттєве зниження

конкурсів при вступі до закладів вищої освіти, відсутність підготовлених педагогічних кадрів, навчально-методичної літератури для викладання зазначеного інтегрованого курсу може призвести до ще більших втрат.

На думку Наукового комітету Національної Ради з питань розвитку науки і технологій, широке запровадження подібного курсу в Україні в теперішніх умовах є непрогнозованим. Науковці, науково-педагогічні та педагогічні працівники переконані, що впровадження такого «інтегрованого» курсу становить загрозу для майбутнього українського народу, оскільки:

звужує вибір подальшого шляху для випускників шкіл;

звужує кадрову, фахову базу розвитку оборонної галузі;

не враховує, що технологічний прогрес, в тому числі проблеми безпеки життєдіяльності, базуються на природничо-технічних науках;

кількість шкіл природничо-наукового та інженерно-технічного профілю стало на порядок менше від потреби (наразі у таких школах навчається близько 3% від загальної чисельності учнів).

Викликає подив, що запровадження інтегрованого курсу «Природничі науки» в 10–11 класах закладів загальної середньої освіти ініціюється Міністерством освіти і науки і України за відсутності відповідних підручників, а також науково-методичного комплексу. Немає вчителів, фахова підготовка яких могла б забезпечувати викладання усіх природничих предметів запропонованого курсу (підготовка кадрів за спеціальністю «Природничі науки» розпочнеться лише з 2018 року).

Доцільно не забувати про класичний підхід до продукування, розробки, підтримки та запровадження інноваційних педагогічних ідей, зокрема Амонашвілі Ш. О., Зязюна І. А., Шаталова В. Ф. Для розробки та поширення передового педагогічного досвіду створювали навчальні заклади-лабораторії, авторські школи, експериментальні, пілотні школи, асоційовані школи ЮНЕСКО, формувалася система навчання, підвищення кваліфікації педагогічних працівників, які виявляли бажання брати участь в реалізації відповідних педагогічних ідей та технологій. В освіті, як і в медицині, має реалізуватися основний принцип — не нашкодити.

Провідні науковці і педагогічні працівники загальноосвітніх закладів освіти неодноразово зверталися до Президента України, Прем'єр-міністра України, Голови Верховної Ради України як до вищих керівників держави з дуже важливої, на їхнє

переконавання, проблеми — змісту запропонованого Міністерством освіти і науки України проєкту програми з дисциплін «Фізика і астрономія» для 10–11 класів. У своєму зверненні вони констатують, що запропонований курс «Фізика і астрономія» є абсолютно неприйнятним, що очевидно кожному працюючому вчителю і кожному фахівцю з фізики та астрономії. Він, по суті, не розкриває предмет, а підмінює базову освіту випускників середньої школи «загальними поняттями», безсистемно вирваними із суцільної фізичної картини світу, як основи природничих знань і наукового світогляду, не дає елементарних знань для розуміння суті основних законів фізики.

Експерти зауважують, що існуючий курс фізики 10–11 класів після останнього «повернення» від 12-річної до 11-річної освіти вже виявився, на жаль, сильно перевантаженим. Нині ж пропонується додати до фізики ще й велику астрономічну складову. Такі зміни не можна вітати, навіть якби було збільшено кількість годин на їх вивчення. Це зумовлено перш за все специфікою курсів «Фізика» і «Астрономія». Так, вивчення астрономії потребує наявності повного обсягу знань з фізики та математики, розуміння суті фізичних законів, процесів і явищ та відповідного математичного апарату. На весь курс «Фізика і астрономія» відводиться всього 2 години на тиждень. У цих умовах механічне поєднання фізики та астрономії тільки ускладнює вивчення обох дисциплін. У результаті фактично унеможлиблюється повноцінне вивчення фізики не тільки на рівні стандарту (це вже було зроблено раніше), а й у профільному курсі.

Складається враження, що хтось свідомо ставить за мету створення передумов для занепаду та знищення системи природничої освіти в нашій країні і демонструє один із обраних варіантів, а керівництво Міністерства освіти і науки України свідомо реалізує його на практиці. Розхитування сфери освіти України від південно-африканської ферми до прибалтійського хутірця свідчить про тупу трансформацію «патріотами» та «активістами» суверенної України в резервацію польсько-прибалтійської колонії та американським протекторатом.

І це не все: запропонована програма стає основою для зовнішнього незалежного оцінювання з фізики, що закономірно різко знижує його фаховий рівень. Останнє, в свою чергу, призводить до падіння якості знань абітурієнтів, що вступатимуть до вищих навчальних закладів за спеціальностями природничо-наукового

та інженерно-технічного спрямування і несе ризик відповідного зниження кваліфікації таких фахівців. А це вже становить безпосередню загрозу перспективі високотехнологічного, інноваційного розвитку України та її національній безпеці.

Ідеологами реформ не враховується об'єктивна дійсність та реалії 25-річного знищення духовного, інтелектуального, науково-освітнього потенціалу українського народу, фізико-математичної освіти в Україні, передумови харчових отруєнь дітей та учнів, загадкових отруєнь, поширенням інфекційних захворювань населення, доведення учнів, студентів за допомогою електронних цифрових технологій до самогубства на заокеанське замовлення.

Наприклад, за даними Українського центру оцінювання якості освіти, у 2017 році не подолали поріг «склав/не склав» 24 286 учасників зовнішнього незалежного оцінювання з математики (21 %), 8 231 учасників (31 %) – з фізики, 7 164 учасників (29 %) – з хімії. Таким чином число учасників зовнішнього незалежного оцінювання у 2017 році з математики, порівняно з 2016 роком скоротилося на 15,3 %, хімії – на 20,4 %, фізики – на 21,3 %.

Окрім того, щорічно знижується зменшується число учнів, зареєстрованих для участі у зовнішньому незалежному оцінюванні з цих предметів, зокрема кількість учасників зовнішнього незалежного оцінювання з математики у 2016 році склала 132 165 осіб, у 2017 р. – 113 113 осіб, у 2018 р. – 112 023 особи, з фізики у 2016 р. – 35 892 особи, у 2017 р. – 26 491 особу, у 2018 р. – 23 405 осіб, з хімії у 2016 р. – 30 799 осіб, у 2017 р. – 24 811 осіб, у 2018 р. – 219 768 осіб. Заклади вищої освіти природничого, технічного спрямування стали заручниками недалекоглядної політики Міністерства освіти і науки України та вимушені уникати математики, фізики, хімії при визначенні конкурсних предметів на природничі, технічні та економічні спеціальності. Проти вищих навчальних закладів застосовується адміністративний тиск та фінансово-командний ресурс.

Запевнення, що потреба у вказаних спеціальностях у вищих навчальних закладах забезпечуватиметься за рахунок профільних шкіл, не відповідає дійсності. Реалізація нав'язаної українському народу ідеї «реформування» автоматично призводять до зниження інтелектуального рівня як суспільства в цілому, так і окремої особистості зокрема. Наразі кількість шкіл відповідного профілю в десятки разів менша за потребу. А це, в свою чергу, свідчить про падіння рівня єдиного освітнього простору. Зниження існуючої

підготовки школярів з фізики, астрономії, хімії, біології до реального створення достатньої кількості профільних шкіл (яке відповідно до проєкту «Нова українська школа», розробленого за ініціативою керівництва Міністерства освіти і науки України, заплановане на 2023–2025 рр.) неминуче призведе до загрозливих незворотних наслідків. До того ж керівництво Міністерства знаходиться в полоні польських, прибалтійських підказок та настанов щодо нерентабельності та неефективності закладів освіти України у сільській місцевості.

Запропонована процедура розігрування лотереї для вступу до першого класу є вершиною науково-педагогічного шулерства та цинічного гешефту. Адже впродовж тисячоліть в Україні створювались не тільки школи, а й формувалась освітянська шкільна спільнота. Як правило, одну і ту ж школу закінчували дідусі і бабусі, батьки, а потім навчалися їхні діти та онуки. Формувалась і розвивалась концепція «Школи-родини». І в яку лотерею збираються розігравати бажання навчатися в першому класі братика та сестрички, якщо старший брат чи сестричка уже навчаються в старших класах. І як пояснити дітям, чому з однієї родини діти, відвідавши один і той же дошкільний заклад, маючи бажання далі вчитися разом, вимушені йти в різні школи? Як бути з дітьми, які постійно проживають в містечках-супутниках? І як зможуть при цьому старші діти допомагати батькам за потреби у догляді за меншими, наприклад, вести до школи? Хто буде відповідати за корупційні схеми оформлення приписки, реєстрації з однією метою — реалізації Конституційного права на навчання в обраному загальноосвітньому закладі освіти?

Є стратегічною помилкою брати за орієнтири двохсотрічну історію школи США, яка не має єдиної системи освіти, в яких відсутній єдиний освітній простір, де масово поширені курси з ліквідації неграмотності та вивчення курсів коміксів, для яких характерна практика інтенсивно «скуповувати мізки», тим самим утримуючи необхідний інтелектуальний рівень держави за рахунок мігрантів. Слепе копіювання зарубіжного досвіду та практики є злочином перед сьогоденням і майбутнім, який прирівнюється до державної зради та розвитком колаборантства, руйнує тисячолітню українську класичну систему освіти, яка має глибинні духовні, культурні, наукові та освітні корені, була основною запорукою національного відродження після світових воєн, голодоморів, геноцидів та відповідає загальноєвропейським стандартам.

Маємо усвідомити прості істини, що реформа — це не гра в «Лего», в комікси, або — хто кого переговорить при наявності фінансово-адміністративного-інформаційного ресурсу, хто який уявний м'яч перекине на іншу голову. Окремі українські політики, знані в Україні та за її межами, відомі успішністю у вирішенні питань та проведенням реформ шляхом створення непереможних проблем. Перефразовуючи відому байку, хочеться сказати: «Як ви не сідайте — в політики і демократи ви не придатні». Доцільно засвоїти загальновідому істину — основне не форма, не меседж, а зміст практичної діяльності.

Наукові, науково-педагогічні, педагогічні працівники, батьки переконані і впевнені, що таке «реформування» освіти потрібно зупинити та повернутися до серйозного професійного обговорення проблеми під час підготовки змін до Закону України «Про освіту», розробки проектів законів України про дошкільну освіту, про повну загальну середню освіту, про позашкільну освіту, про професійну (професійно-технічну) освіту, про фахову передвищу освіту, про післядипломну освіту, про освіту дорослих. На їхню думку, ситуація, що склалася, потребує негайного втручання на найвищому політичному рівні та створення умов для розвитку робочих місць, високооплачуваної праці, системної співпраці усіх інститутів суспільства і держави.

Чому в Україні ігнорується волевиявлення українського народу?

Конституцією України задекларовано, що:

«людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави» (ст. 3).

«Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування» (ст. 5).

Тобто, по-суті, звернення громадян у формі рішень обласних, районних (міських) рад є волевиявленням українського народу і є об'єктивною підставою для прийняття рішень Верховною Радою України, Президентом України, Кабінетом Міністрів України, міністерствами.

Слід наголосити на тому, що міністерствам відповідними положеннями надано повноваження забезпечувати формування та реалізацію державної політики у відповідних сферах, а Конституцією України (стаття 116) визначено, що Кабінет Міністрів України, а отже, і окремі міністерства «забезпечують проведення фінансової, цінової, інвестиційної та податкової політики, політики у сферах праці та зайнятості населення, соціального захисту, освіти, науки і культури, охорони природи, екологічної безпеки і природокористування». У той же час досить часто рішення центральної виконавчої влади приймаються на підставі ініціатив робочих груп, рад, незалежних (в більшості випадків від поміркованості та здорового глузду) експертів, які не несуть ні юридичної, ні політичної відповідальності за формування «сучасних» ініціатив, у тому числі тих, що стосуються статусу, збереження і охорони сім'ї. Колегії міністерств — замість найвищого галузевого фахово-експертного

органу — представляються як клуби з підтримки та освячення побажань та ініціатив міністра.

Більшість обласних, районних (міських) демократичних рад звернулися до Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, народних депутатів України, Ради національної безпеки і оборони України та висловили свою стурбованість щодо проблем збереження і захисту інституції сім'ї в Україні.

Особливе занепокоєння викликає той факт, що загострення цієї проблеми в Україні спостерігається саме в рік 1030-річчя Хрещення Київської Русі — події, яка призвела до якісних змін в духовному, культурному, економічному та політичному розвитку нашого народу, приєднала нас до ПРАВОСЛАВНОГО світу. Здобутком християнства стали духовно-моральні принципи, закладені і у сучасному законодавстві України, і нормативно-правових документах міжнародного співтовариства. Надзвичайно важливо, що у Святому Письмі — Біблії говориться про сім'ю, як про союз чоловіка і жінки, запланований Богом. Сім'я — це основа життя.

Згідно з Конституцією України та визнаними Україною міжнародними правовими документами держава має зобов'язання перед інститутом сім'ї щодо її розвитку та захисту.

Відповідно до статті 16 Загальної декларації прав людини сім'я є природним і основним осередком суспільства і має право на захист з боку суспільства та держави. У статті 23 Міжнародного пакту про громадянські й політичні права зазначено, що сім'я як союз чоловіка і жінки є природним і основним осередком суспільства та має право на захист з боку суспільства і держави. Сьогодні обласним, районним (міським) радам необхідно нагадувати громадянам, що стаття 51 Конституції України визначає шлюб як союз жінки і чоловіка, а також гарантує, що сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою. Нав'язування дітям поглядів про нібито «природність» одностатевих пар є тяжким гріхом перед Богом як творцем саме чоловіка і жінки. Це також суперечить Конституції України та законодавству України, підриває засади суспільної моралі, створює величезні ризики як для майбутнього української сім'ї, так і українського суспільства в цілому. Необхідно враховувати, що зміна сексуальної орієнтації за міжнародною кваліфікацією захворювань трактується як психічний розлад, який детально обґрунтований у статтях F50-F69 Всесвітньої організації охорони здоров'я.

З огляду на вищенаведене, органи місцевого самоврядування як один із рівнів волевиявлення українського народу вимагають:

не допустити поширення в українських школах підручників, що суперечать конституційно визначеному поняттю сім'ї і засадам суспільної моралі;

розміщувати повний текст усіх підручників, видання яких планується з грифом Міністерства освіти і науки України, на сайті Міністерства для здійснення громадського обговорення та батьківського контролю у процесі проведення експертизи під час конкурсного відбору проектів підручників;

змінити напрям здійснення так званої «антидискримінаційної» (гендерної) експертизи при Міністерстві освіти і науки України на морально-патріотичний, залучивши також до її проведення фахівців, рекомендованих науковими установами, закладами вищої та післядипломної освіти, медичної освіти, профільними громадськими організаціями, релігійними спільнотами.

Дотримання цих засад у суспільному житті вкрай необхідне для нашої держави особливо сьогодні, коли перед Українською державою стоїть перспектива європейської інтеграції з обіцянкою матеріального добробуту, але яка також несе небезпеку для сім'ї із своїми специфічними гендерними установками. Органи місцевого самоврядування виступають проти нав'язування нашим дітям під час їхнього навчання у школі чужого, органічно огидного національному розумінню поняття про природність одностатевих пар, формування у наших дітей думки, що такі пари є одним із різновидів сім'ї. Зокрема, подібні спроби здійснюються під виглядом викладання предмету «Громадянська освіта», а також зустрічаються в інших підручниках, за якими планується навчати дітей з 1-го вересня 2018 року.

Органи місцевого самоврядування висловлюють солідарність із Всеукраїнською Радою Церков і релігійних організацій щодо неприпустимості впровадження в дошкільну, загальну середню освіту такої викривленої гендерної ідеології — відмінної від цивілізованого поняття рівності прав жінок і чоловіків, а також проведення інших згубних для молодого покоління соціальних експериментів за допомогою антидискримінаційної експертизи підручників і освітніх програм. Українське суспільство не буде миритися з тим, що результатом антидискримінаційної експертизи стане одна з форм заперечення повноцінної сім'ї, батьківства і материнства.

Викликає справедливе обурення ініціатива деяких «експертів» щодо розвитку політкоректності та вилучення з підручників слів «батько», «мати», «батьки». В українській мові зазначені слова носять також і духовний, моральний смисл, наприклад, «від батька до сина — єдина родина», «хрещений батько», «вінчальні батьки». Важко переоцінити духовно-моральне та етичне, захисне значення названих батьків.

Водночас глибоку занепокоєність викликає той факт, що донині влада так і не визначилася з державною стратегією розвитку та підтримки сім'ї. Така стратегія, на нашу думку, повинна базуватися на традиційних для України духовно-моральних християнських цінностях і традиційному для нашого народу розумінні сім'ї як законного союзу чоловіка та жінки, які народжують і виховують дітей.

На сьогодні існує безліч викликів, що впливають на стан людей і сім'ї в Україні: сирітство, діти-інваліди та діти з особливими потребами, матері-одиначки, неповні сім'ї, неможливість повноцінно реалізувати свої конституційні права на лікування, навчання, якісну освіту, житло, соціальний захист, гідний життєвий рівень. Разом з тим, з незрозумілих причин держава надає пріоритетну увагу нав'язаній, штучно створеній проблемі так званої «дискримінації» людей з нетрадиційною сексуальною орієнтацією. Наводимо тому кілька прикладів:

У проєкті анонсованих змін до Конституції України робоча група з прав, свобод та обов'язків людини і громадянина Конституційної Комісії підготувала змінену редакцію статті 51, яка визначає поняття шлюбу та сім'ї. Якщо у чинній Конституції зазначено: «Шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки і чоловіка», то у запропонованих змінах пропонується записати: «Право на шлюб, створення сім'ї гарантується законом. Кожен з подружжя має рівні права і обов'язки у шлюбі і сім'ї». Робоча група пропонує вилучити слова «чоловік» та «жінка». У такий «редакційний» спосіб здійснюється спроба закласти конституційну основу для легалізації одностатевих цивільних партнерств і так званих «шлюбів».

У листопаді 2015 року Кабінетом Міністрів України було видано розпорядження № 1393-р «Про затвердження плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року».

Метою даного плану є вдосконалення діяльності щодо забезпечення прав і свобод людини в Україні, забезпечення їх

пріоритетності під час визначення державної політики і прийняття рішень органами державної влади та органами місцевого самоврядування, а також об'єднання українського суспільства довкола розуміння цінності прав і свобод людини. Цей документ є дорожньою картою для адаптування українського законодавства до окремих негативних, з точки зору загальнолюдської моралі, стандартів Європейського союзу.

Разом з тим, деякі положення Плану дій є вкрай суперечливими, бо несуть загрозу національній безпеці нашої держави та єдності українського суспільства. Зокрема, цей План передбачає легалізацію так званого «цивільного» партнерства для одностатевих пар, всиновлення дітей трансгендерними людьми, впровадження у навчальний і виховний процеси тематики про одностатеві стосунки як норму сексуальної поведінки, проведення так званих «маршів рівності» та інших різновидів пропаганди гомосексуалізму за державної підтримки, надання права бути донорами крові для людей із різними формами ризикової поведінки тощо. Теж саме стосується і положень щодо надання окремих прав і привілеїв представникам сексуальних та гендерних меншин (лесбійкам, гомосексуалістам, бісексуалам, трансгендерам тощо), серед яких:

легалізація цивільних партнерств для одностатевих пар (пункт 105 підпункт 6);

спрощення процедури зміни (корекції) статі (пункт 64);

заборона дискримінації на ґрунті сексуальної орієнтації і гендерної ідентичності, за якою виділяють трансгендерів та транссексуалів (пункт 105);

право на публічну демонстрацію своїх поглядів і переконань представниками ЛГБТ-спільноти (пункт 39, підпункт 5);

право на всиновлення дітей трансгендерами, транссексуалами, трансвеститами та іншими особами з розладами статевої поведінки (пункт 105, підпункт 7).

Зазначені положення згаданого Плану дій можуть загрожувати національній безпеці України, адже спотворюватимуть моральні цінності молодого покоління, нівелюватимуть сутнісне значення інституту сім'ї, зменшуватимуть число нових подружж, руйнуватимуть моральні засади українського суспільства, підриватимуть належний рівень народжуваності, провокуватимуть загострення демографічної кризи в країні.

Окремі пункти Плану дій, що, зокрема, стосуються дозволу на усиновлення дітей трансгендерами, транссексуалами,

трансвеститами, несуть пряму загрозу психічному здоров'ю дитини і порушують її права на природний гармонійний розвиток, право на свободу від спостереження та участі в способі життя осіб, що не можуть визначити, до якої вони належать статі. Таким чином, дитина приречена спостерігати за нетрадиційною формою поведінки усиновлювача, і почне сприймати її як норму і транслювати у власному житті.

Отже, з цього з усією очевидністю випливає, що легалізація, поширення та сприяння способу життя ЛГБТ-спільноти руйнуватиме серцевинний осередок виховання людини — інститут сім'ї, яка є центральним компонентом індивідуального, соціального та економічного розвитку будь-якого суспільства.

Разом з тим Планом дій зовсім не передбачено багатьох необхідних заходів для охорони материнства і дитинства, зокрема, заходів з подолання проблем неповних сімей, народження дітей поза шлюбом, збільшення народжуваності, скорочення рівня розлучень, зменшення числа дітей-сиріт, у тому числі соціальних сиріт, допомоги сім'ям з дітьми, малозабезпеченим сім'ям тощо. Плану дій конче бракує також заходів у сфері боротьби з надмірною сексуалізацією дітей, забезпечення охорони суспільної моралі тощо.

Більше того, на тлі тих реалій, що в країні ведуться бойові дії на Сході, питання, пов'язані із введенням у законодавство різних новацій щодо гендерної ідентичності та захисту від дискримінації представників секс-меншин і надання їм додаткових прав, є недоречним, адже суспільство вимагає вирішення більш пріоритетних завдань, а тому педалювання даних питань може викликати загострення напруги у суспільстві.

У листопаді 2015 року Верховна Рада України внесла зміни до Кодексу законів про працю. Головна мета цієї ініціативи — упровадити словосполучення «гендерна ідентичність» і «сексуальна орієнтація» у національне правове поле. Подібним чином була узаконена пряма дискримінація людей і роботодавців (у тому числі у релігійних і навчальних закладах), де неможливе працевлаштування людей, які ведуть аморальний спосіб життя або мають розлади власної психосексуальної ідентифікації.

Вже вкотре спостерігалися наполегливі спроби ратифікувати Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок і домашньому насильству — так званої Стамбульської конвенції. Існує достатня кількість обґрунтувань щодо неможливості ратифікації Україною Стамбульської конвенції, зокрема:

кожна держава, яка підписала міжнародний договір, має суверенне право не надавати згоду на його обов'язковість, тобто не ратифікувати, але при цьому не діяти в порушення його об'єкта та мети. За 6 років із 47 держав-членів Ради Європи 3 не підписали і не ратифікували Стамбульську конвенцію;

22 держави підписали, але не ратифікували цей договір (серед них такі держави, як Велика Британія, Німеччина, Греція, Ірландія, Ісландія, Ліхтенштейн, Люксембург, Норвегія, Словаччина, Хорватія, Швеція;

22 підписали і ратифікували зазначений договір.

Наприклад, США, які асоціюють себе найбільшою демократією у світі, часто підписували, але не ратифікували ключові міжнародні угоди (Кіотський протокол до Рамкової конвенції із зміни клімату, Конвенцію ООН з морського права тощо), що не заважало їм запроваджувати ефективний механізм регулювання тих чи інших відносин на рівні національного права.

Головною перепоною до ратифікації Стамбульської конвенції є введене нею визначення поняття «гендер» та похідних від нього. На відміну від загального уявлення про гендерну рівність (чи заборону гендерної дискримінації), як рівність виключно між чоловіком та жінкою (чи заборону дискримінації на підставі статі) в різних формах суспільного життя, відображеного, зокрема, в Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Стамбульська конвенція впроваджує інше розуміння гендеру (стаття 3) та проводить чітку різницю між поняттям статі та гендеру (пункт 3 статті 4), а також гендерну ідентичність (за якою виділяють трансгендерів, агендерів, трансесуалів — загалом нараховують близько 50 типів гендеру).

У лютому — березні 2016 року Кабінет Міністрів України запровадив посаду Урядового уповноваженого з питань сім'ї. Проте через кілька днів під тиском певних організацій і урядових структур інших країн, що лобіюють інтереси представників ЛГБТ, Кабінет Міністрів України без жодного правового обґрунтування скасував своє ж рішення.

З огляду на зазначені вище нормативні документи та Постанову Верховної Ради України від 08.12. 2015 № 854-VIII «Про Рекомендації парламентських слухань на тему «Сімейна політика України — цілі та завдання», з метою захисту і розвитку інституту сім'ї обласні, районні (міські) ради у своїх зверненнях вимагають:

зберегти чинну редакцію статті 51 Конституції України, в якій декларується, що шлюб ґрунтується на вільній згоді чоловіка та жінки;

вилучити слова «сексуальна орієнтація» і «гендерна ідентичність» з Кодексу законів про працю України та з інших законів, законопроектів і урядових документів як такі, що несуть виключно ідеологічне і антинаукове навантаження, та не допустити включення цих словосполучень у нові закони та нормативно-правові акти;

не допустити ухвалення закону України «Про цивільне партнерство», що передбачено пунктом 6 статті 105 Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року;

виключити з регулятивних правових актів у освітній сфері та з текстів підручників норми і положення про статеve виховання, що ставлять за мету «подолання гендерних стереотипів»;

заборонити пропаганду різних видів девіантної статевої поведінки, у тому числі у формі так званих «маршів рівності», «прайдів», «гей-парадів», «фестивалів квір-культури» тощо. Ухвалити Закон України «Про заборону пропаганди гомосексуалізму»;

створити Міністерство у справах сім'ї та запровадити інститут Урядового уповноваженого з питань сім'ї. На відповідні посади призначити людей, які відомі своєю відданістю справі захисту інтересів сім'ї та моральності в українському суспільстві;

зупинити процес внесення змін до Конституції України та інших нормативно-правових актів у частині викривлення дефініцій сім'ї, шлюбу, батьківства, материнства і дитинства.

Видатний український педагог В. О. Сухомлинський наголошував, що держава, школа і сім'я зобов'язані дати правильний напрям розвитку людської індивідуальності, побудувати пізнавальну, навчальну й виховну роботу так, щоб вихованець не почував себе нездібним та обділеним.

Як наувчав Паїсій Святогорець — «Бог примудро розпорядився всім. Мужчину він наділив одними дарованнями, жінку — іншими. Він дав мужчині мужність для того, щоб той знаходив вихід із важких і складних ситуацій і для того, щоб жінка повинувалася йому. Адже якщо би Бог дав би такуж мужність жінці, то сім'я не змогла би вистояти».

Список використаних джерел та літератури

- Библия, изложенная для семейного чтения / по благословению Блаженнейшего Митрополита Киевского и всея Украины ОНУФРИЯ. — К.: Послушник, 2018. — 800 с.: ил.
- Паисий Святогорец (Эзнепидис А.) Слова: в 5 т. / блаженной памяти старец Паисий Святогорец. — 20-е изд., стер. — Краматорск, Т. 4: Семейная жизнь / пер. с греч. Иеромонаха Доримедонта. — 2009. — 327 с.

Навчальний підручник — основні вимоги до нього

Демократичні засади розвитку громадянського суспільства та тенденції розвитку четвертої промислової революції визначають нові вимоги до підручника.

Сьогоднішні реалії характеризуються також гострими та критичними загрозами зовнішнього впливу й диктату на формування змісту освіти та зародженням протидії нав'язуванню виховання покоління покірних: — «толерантних», «лояльних», «відкритих», невихованих і готових до реалізації антидуховних, антидемократичних, антигуманістичних, антиморальних проєктів та програм. У мінімізації, подоланні та вирішенні зазначених проблем визначальне місце надається підручнику. Отже, особливої актуальності, а також наукового і практичного значення набуває напрацювання належних вимог і стандартів до розробки, поліграфії сучасного підручника.

Такий підручник в друкованому або електронному вигляді розглядається як осмислений твір, навчальне видання, де в повному обсязі систематизовано викладено основи знань з певного навчального предмета, навчальної дисципліни на рівні сучасних досягнень науки, технологій, економіки і культури, призначені для цілей навчання за належного методичного та інформаційного супроводження. Підручник, як правило, — це масова навчальна книжка — носій змісту навчального предмета, а також видів діяльності, визначених освітньою програмою.

Підручник є офіційно визнаною основною навчальною книгою, в якій систематично викладено навчальний предмет або його частини відповідно до програми. Учні користуються ним під керівництвом учителя як на уроці, так і при виконанні домашніх завдань.

Він має бути придатним для формування певних загальноосвітніх наукових знань, умінь і навичок, сприяти розвитку особистості, відповідати сучасним методам і організаційним формам навчання.

У підручнику подають науково достовірну і сучасну інформацію. Її наводять з урахуванням таких принципів дидактики, як систематичність, послідовність, наступність, наочність, засвоюваність. Рекомендовано проблемний виклад матеріалу з аналітичним його осмисленням, але при цьому необхідно дотримуватися оптимального співвідношення між науковістю та доступністю. Підручник має формувати в учнів наукову картину навколишнього світу. Він повинен визначати систему та обсяг знань, що потрібно обов'язково засвоїти, а також містити завдання та вправи, які забезпечують формування необхідних практичних умінь, навичок і компетентностей. Підручник має відповідати віковим особливостям та рівню попередньої підготовки учнів. У ньому для формування емоційно-чуттєвого ставлення до явищ реального життя вміщують матеріали, здатні викликати емоції з урахуванням психічно-вікових особливостей учнів.

Сучасний підручник виконує духовну, наукову, пізнавальну, освітню, розвивальну, виховну і дослідницьку функції. У ньому втілюються важливі компоненти змісту освіти: знання про духовно-моральні цінності, природу, суспільство, техніку, технології, людину, способи діяльності, закони т. ін.

При створенні підручника слід зважати на такі принципи: комунікативність, здатність забезпечити діалог учня з книгою; компліментарність, можливість його доповнення додатковими засобами навчання; моделювання, побудова моделі як засобу здобуття необхідного знання про об'єкт або явище, яке вивчається; автономність, що дає змогу розглядати підручник як самодостатню систему.

Для кожного типу закладу освіти (дошкільний заклад освіти, загальноосвітній заклад освіти, позашкільний заклад освіти, професійний (професійно-технічний) заклад освіти, заклад фахової передвищої освіти, вищий заклад освіти, заклад післядипломної освіти) видаються свої підручники, які відповідають типу, специфіці, профілю та характеру зазначеного закладу освіти, Державним стандартам освіти, освітнім програмам, навчальним програмам і завданням конкретного закладу освіти, віковим та іншим особливостям тих, хто навчається.

Різновидом підручника є самовчитель — керівництво для заняття самоосвітою. Він має відмінний від звичайного підручника

зміст, а також структуру та методику, оскільки не може опиратися на знання, отримані учнями, студентами під керівництвом учителя, майстра, професора.

На доповнення до підручника широкого розвитку набула підготовка різноманітних посібників — це хрестоматії, збірники задач і вправ, дидактичні матеріали, енциклопедії, словники, карти, атласи, інтернет-ресурси, в яких міститься інформаційний, ілюстрований і додатковий матеріал. Значення цих посібників зростає в умовах дистанційного навчання та самоосвіти.

Відповідно до мети та завдань навчання, а також із врахуванням рівня освітньої, допрофесійної, професійної підготовки, сформованих практичних умінь, навичок та компетентностей підручник визначає обсяг і систему знань, рівень компетентностей, якими необхідно опанувати. Відбираючи і пояснюючи для описання факти, на відповідному філософському, методологічному рівнях, виражається ставлення автора (авторського колективу) до висвітлених явищ і подій, підручник здійснює суттєвий вплив на формування в учнів, студентів світогляду, ціннісних орієнтирів, моральних критеріїв, переконань та зміцнення інтересу, допитливості взагалі до даної галузі знань, професії, техніки, технології. Завдяки своїй відповідній методичній побудові підручник сприяє розвитку мислення, кмітливості й пам'яті учнів та студентів, формуванню в них уміння самостійно працювати з книгою, порівнювати та аналізувати інформацію. Мова підручника впливає на розвиток мовлення учнів та студентів, а художнє оформлення поглиблює їхнє естетичне виховання.

У процесі формування підходів до створення сучасного підручника доцільно враховувати історію підручникотворення. Визначальне місце і роль підручника в навчанні формувалися поступово, на великому історичному шляху розвитку і удосконалення сфери освіти та організації навчального процесу. Уже в стародавніх східних народів, а пізніше в античному світі виникли рукописні, на папірусі або пергаменті, величезні та багатокіштовні підручники, доступні невеликому колу людей, що навчаються.

Новий етап в розвитку підручника настав у зв'язку з винаходом книгодрукування. Першим друкованим підручником в нашій країні була азбука-граматика, видана І. Федоровим у Львові в 1574 році. В 1596 році була надрукована граматика Лаврентія Зизанія, а в 1619 році граматика Мелетія Смотрицького, яка протрималася в якості шкільного підручника більше 130 років.

З половини XVII століття набули поширення друковані азбуки. Тоді ж з'явилися вперше підручники арифметики. Уже в 1703 році була надрукована відома «Арифметика, сиречь наука числительная» Л. Магніцького, яка служила до середини XVII століття основним підручником з арифметики, алгебри, геометрії і тригонометрії. Суспільство висувало великі вимоги до змісту, насичення, новизни, оформлення, дизайну підручника.

Сучасна українська школа сформувала до підручника високі вимоги. Підручник насамперед повинен за змістом відповідати сучасному розвитку науки, техніки, технологій, інформаційного ресурсу і має бути духовно, морально та ціннісно виховним. У ньому необхідно повідомляти про факти з повною вірогідністю, об'єктивно їх пояснювати й узагальнювати, неухильно вести учнів та студентів шляхом виховання духовності, духовно-моральних цінностей. Дуже важливо пов'язувати теорію з практикою, знання з реаліями життя, з економічним та інформаційним розвитком. Зміст підручника і розташування його розділів, параграфів повинні відповідати освітній програмі та програмі навчального предмета. Велике методологічне значення має внутрішня цілісність розділів, параграфів, кожний із яких повинен мати завершену форму в системі знань з предмета. Внутрішню завершеність має мати також кожний параграф. Усе це — на основі чіткого, стрункого, логічного плану, вимогливої логічної послідовності розташування матеріалу. В хорошому підручнику розділи і параграфи завершуються короткими висновками. В розділах і статтях подаються завдання, розміщуються запитання на відтворення фактів, визначень, формулювань, законів і т. ін., а також запитання на встановлення причинно-наслідкових зв'язків, пояснення явищ, порівняння, доведення, характеристики, узагальнення і т. д. Завдання охоплюють виконання графічних робіт, складання і запис плану статті або розділу, проведення спостережень або практичних і лабораторних робіт, дослідів, експериментів у лабораторіях, майстернях, географічних майданчиках, теплицях, на пришкольніх ділянках і на виробництві.

Суттєві вимоги висуваються до викладу змісту підручника. Він має бути достатньо конкретним і обґрунтованим, чітко зрозумілим та точним і водночас живим, виразним, наочним, цікавим, захоплюючим та емоційним. Окремою проблемою є формування шрифту викладання матеріалу.

Особлива увага надається поліграфічному виконанню та дизайну підручника. Важлива проблема — ілюстрування підручника,

продуманий підбір ілюстрацій, графіків, схем, їх ясність, виразність, здатність посилювати пізнавальну, розвивальну і виховну функції тексту. Перевага при ілюструванні віддається тим місцям підручника, зміст яких або має відносно велике значення, або не може бути добре зрозумілим без відповідних ілюстрацій.

Запровадження електронного підручника потребує розробки «Дидактики електронного підручника», яка має бути науково вивіреною, практично апробованою, безпечною, зрозумілою та доступною для широкого загалу.

Підручник повинен бути типовим, уніфікованим, стабільним. Це дає можливість учителю, викладачу добре, на основі власного досвіду знати підручник, консультуватися із науковцями, своїми колегами та членами методичного об'єднання, кафедри, методистами, інспекторами і ефективно його використовувати в процесі навчання. З метою розвитку підручникотворення можуть друкуватися пробні, експериментальні підручники, які розробляються за участю наукових, науково-педагогічних, педагогічних працівників, експериментальних закладів освіти, класів і груп.

Список використаних джерел та літератури

- Державний стандарт базової і повної середньої освіти // Дивослово. — 2004. — № 3. — С. 76–80.
- Загальні вимоги до змісту та оформлення навчальних посібників та навчально-методичної літератури: методичні рекомендації для викладачів на основі чинних нормативних документів / [уклад. Л. О. Котлова]. — Житомир, 2014. — 56 с.
- Кононенко П. Українська освіта у світовому часопросторі // Освіта. — 2006. — 11 жовт.
- Ляшенко О. І. Вимоги до оцінювання сучасного підручника.
- Ніколаєнко С. М. Стратегія розвитку освіти України: початок XXI століття. — К.: Знання, 2006. — 253 с.
- Онищук Л. Сучасний підручник — специфічна комплексна інформаційна модель освітнього процесу.
- Панченкова Н. М. Підручники і посібники для середньої школи: вимоги та реалії.

- Перовский Е. И. Методическое построение и язык учебника для средней школы. «Известия АПН РСФСР», 1955. Вып. 63
- Підручник [Електронний ресурс] // Вікіпедія — вільна енциклопедія. — Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Підручник>.
- Про затвердження Положення про Всеукраїнський конкурс навчальних програм та підручників для загальноосвітніх навчальних закладів // Міністерство освіти і науки України. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0244-04>.
- Рябовол Л. Т. Сучасні вимоги до підручника з правознавства / Кіровоградський державний педагогічний університет імені В. Винниченка.
- Стройнов А. Український підручник [Електронний ресурс] // Ukrainian Wather. — Режим доступу: <http://watcher.com.ua/?p=3295>.

Сучасні виміри щодо визначення підстав прийняття управлінських рішень

Особливостями сучасних підходів щодо визначення підстав прийняття управлінських рішень є політична воля, «рекомендації, настанови, звіти, прогнози зарубіжних партнерів», результати організованої критики, політичних «боїв» та сплановані акції формування інформаційного супроводження. Протягом останніх тридцяти років українці сприймали «непопулярні рішення», зміни, реформи спочатку із здивуванням, потім із обуренням, а тепер зі страхом та жахом. Вжиття термінів «зміни», «реформи», «революції» в площині «боротьби з рудиментами минулого», «конструктивної критики», «глобальних вимірів», «шокової терапії», «ринкової економіки», «вільного ринку», «міжнародних стандартів», «європейських вимог», «доленосних рішень» та «входження в історію» стало передумовою поширення серед населення почуття безправності, переляку і розпачу. Несамовита кровоненажерлева підла розгнuzдана багатоголова потвора безкарно безчинствує в центрі Європи. Український народ переконався, що глобальні проблеми та критичні загрози доцільно мінімізувати і вирішувати їх на сучасній науково-освітній основі і без паніки та переляків на залізному току.

Зарубіжними ж партнерами та експертами українцям нав'язуються грузинська, молдавська, прибалтійська, польська «методології управління, концепції та моделі», які не витримують критики, оскільки не базуються на науковій теорії управління, виходять з хибних уявлень про наукову методологію пізнання і оцінки наукових, освітніх, суспільних та економічних процесів. Повністю ігнорується системний підхід до зазначеної проблеми.

Через названі вище причини та тенденції особливо актуальним є застосування на практиці наукових, професійних підходів

до підготовки та прийняття управлінських рішень у стратегічних сферах, у тому числі — науці та освіті.

Управлінські рішення доцільно приймати, базуючись на таких чинниках:

усвідомленні того факту, що право на якісну, доступну, безоплатну освіту є одним із основоположних прав людини та що освіта, яка відіграє визначну роль у здобуванні й поглибленні знань, формуванні світогляду, є виключно цінним духовним, культурним і науковим надбанням як окремих осіб, так і суспільства в цілому;

врахуванні того, що наука і освіта мають відігравати дуже важливу роль в утвердженні миру, взаєморозуміння і терпимості, у формуванні взаємної довіри між народами та країнами;

передбаченні, що велике розмаїття наукових і освітніх систем в державі відбиває її культурні, соціальні, політичні, філософські, релігійні та економічні особливості і є виключним надбанням, яке заслуговує на глибоку повагу;

наданні можливості усім громадянам держави повною мірою користуватися цим багатим розмаїттям шляхом полегшення для них доступу до наукових, освітніх та технологічних ресурсів, зокрема шляхом сприяння їхнім зусиллям, спрямованим на продовження своєї освіти, пошукової, дослідницької та творчої діяльності;

врахуванні, що визнання офіційних курсів навчання, свідоцтв, дипломів і звань, отриманих в різних типах навчальних закладів і інших країнах європейського регіону, є важливим засобом активізації академічної мобільності;

наданні важливого значення принципу самостійності закладів освіти та усвідомлення необхідності підтримки і захисту цього принципу;

впевненості в тому, що справедливе визнання рівня і якості знань, широкого світогляду, фаховості, кваліфікацій є ключовим елементом права на освіту, творчу, інтелектуальну діяльність та обов'язком держави й суспільства.

Наука і практика напрацювали базові основи управління: спостереження, вивчення, збір ключових даних, узагальнення, аналіз, самоаналіз, синтез, експертизу, оцінку та самооцінку, критику та самокритику.

Характерні риси аналізу, самоаналізу, синтезу, експертизи, оцінки та самооцінки — науковість, принциповість, достовірність, об'єктивність, конструктивність, доброзичливість, неупередженість та перспективність.

Вивчення наукових, освітніх процесів і явищ з метою забезпечення стабільного, поступального розвитку -це аналіз, самоаналіз і синтез (розклад, членування — з'єднання, складання). Це — взаємодоповнюючі діалектичні процеси теоретичного або практичного вивчення як цілого і єдиного цілого. Аналіз, самоаналіз і синтез розглядаються як взаємопов'язані та взаємозумовлені логічні процеси, методи наукових досліджень, що викликані і розвиваються на основі практичної, наукової, науково-дослідницької, освітньої та навчальної діяльності. Аналіз і синтез забезпечують об'єктивне, адекватне, правдиве відображення дійсності і виконують наукову, інтелектуальну та фізичну функції.

Визначальним є аналіз, самоаналіз і синтез у пізнанні науково-освітніх явищ, засобів вивчення законів, закономірностей, принципів освітніх подій, процесів. У пізнанні науково-освітніх процесів і явищ використовують різні форми аналізу, самоаналізу та синтезу — емпіричні й теоретичні, кількісні й якісні. Вони допомагають подолати такі перешкоди, як неповнота даних, недостатність часу, нестачу людських ресурсів.

За своїм характером і гносеологічними (пізнавальними) функціями аналіз, самоаналіз та синтез нерозривно взаємопов'язані і доповнюють один одного за допомогою рівнів пізнання та осмислення: аналіз та самоаналіз — від цілого до конкретного, від системи до її елементів; синтез — від часткового до цілого, від елементів до системи.

Аналіз і самоаналіз передбачають розкладання змісту, форм, методів, прийомів, технологій з цілого на складові, а також дослідження, використання, застосування кожного з них окремо. Вони розглядаються як методи наукового дослідження, спрямовані на мисленнєве чи практичне розчленування цілого на складові частини та поєднаний із цим синтез. У даній царині доцільно практикувати всебічний розбір, наприклад, змісту явищ чи процесів — науковий, граматичний, математичний, ціннісний, інформаційний, символічний, логічний і т. ін.

Будується аналіз та самоаналіз на вивченні, систематизації даних про зміст явища, пов'язані з цим події, процеси для визначення властивих особливостей, характерних рис, закономірностей побудови, розвитку та змін їхнього взаємозв'язку, об'єднуючою ланкою яких є спостереження. Доцільно уникати хибної парадигми руху від часткового до загального, адже без вирішення загальних проблем не можна успішно вирішувати часткові питання.

Аналіз, самоаналіз і синтез формуються на основі експертизи та оцінки. А останні передбачають збір даних, дослідження і вивчення пріоритетних, критичних проблем розвитку науки і освіти, які вимагають спеціальних філософських, фахових, дидактичних, педагогічних, психологічних, фізіологічних, інформаційних знань та практичних умінь і навичок, досвіду та майстерності. Експертна оцінка є передумовою і водночас механізмом запобігання критичної ситуації та огульного критиканства.

Експертиза розглядається як фахове, неупереджене вивчення подій, явищ, процесів і стану розвитку наукової та освітньої сфери з метою визначення її ефективності та якості, з'ясування перспектив розвитку і доцільності використання.

На законодавчому рівні визначено правові, організаційні і фінансові основи експертної діяльності в науковій, науково-технічній та освітній сферах, а також загальні основи і принципи регулювання суспільних відносин у галузі організації і проведення наукової, науково-технічної, освітньої експертизи з метою забезпечення наукового аналітичного комплексного обґрунтування структури і змісту пріоритетних напрямів розвитку науки, освіти і техніки; наукових, освітніх, науково-технічних, соціально-економічних, екологічних програм і проєктів; визначення напрямів науково-технічної та освітньої діяльності, аналізу і оцінки ефективності реалізації наукового, науково-технічного, науково-педагогічного, педагогічного та освітнього потенціалу, результатів практичної діяльності та досліджень.

Вищезазначена експертиза передбачає активну діяльність наукових, науково-педагогічних та педагогічних кадрів, метою якої є дослідження, перевірка, аналіз та оцінка науково-технічного, якісного освітнього рівня дослідження об'єктів, дій та явищ, експертизу і підготовку обґрунтованих висновків для прийняття рішень щодо таких об'єктів, дій та явищ.

Наукова і науково-технічна експертиза у сфері наукових, науково-технічних, освітніх розробок і дослідно-конструкторських робіт, фундаментальних і прикладних досліджень, у тому числі на стадії їх практичного застосування (впровадження, використання, наслідки використання тощо), проводиться науково-дослідними організаціями і установами, вищими навчальними закладами, іншими організаціями і окремими юридичними та фізичними особами, які акредитовані на цей вид діяльності.

Основними завданнями такої є наступне: об'єктивне і комплексне дослідження об'єктів, дій та явищ експертизи; перевірка відповідності об'єктів, дій та явищ експертизи вимогам і нормам чинного законодавства; оцінка відповідності об'єктів, дій та явищ експертизи сучасному рівню наукових і технічних знань, освітніх надбань, тенденціям науково-технічного прогресу, пріоритетним напрямкам розвитку освіти, принципам державної наукової, науково-технічної, освітньої політики, вимогам екологічної безпеки, економічної доцільності; аналіз рівня використання науково-технічного потенціалу, оцінка результативності наукових, науково-дослідних робіт і дослідно-конструкторських розробок; прогнозування науково-технічних, соціально-економічних і екологічних наслідків реалізації чи діяльності об'єкта, дії, явища експертизи; підготовка науково обґрунтованих експертних висновків.

Визначальними принципами вищезазначеної експертизи є: компетентність і об'єктивність осіб, установ та організацій, що її проводять; врахування світового рівня науково-технічного прогресу, норм і правил технічної та екологічної безпеки, вимог стандартів та міжнародних угод; вивчення та врахування громадської думки з питань змісту предмета її розгляду, її об'єктивна оцінка; відповідальність за достовірність і повноту аналізу та обґрунтованість рекомендацій експертизи.

Така експертиза в своїй основі спирається на базові теоретичні засади. Експертна оцінка включає в себе процедуру визначення кількісних або якісних характеристик змісту події, процесу чи явища. Оцінка проводиться експертами на основі законів, стандартів, принципів, вірогідних та об'єктивних даних, професійних знань, досвіду і надається у вигляді висновку, описової інтерпретації, ранжування, авторитету, рейтингу і школи з метою отримання позитивних результатів та забезпечення розвитку. Її висновки використовуються, коли процеси чи явища мають невизначеність, вірогідність, за характером не можуть бути (взагалі або при існуючій ситуації) чітко виміряні методами точних наук чи нормативними інструментами. Інші методи менш об'єктивні або трудомісткі. Достовірність експертної оцінки залежить від освіти, освіченості, фахової підготовки, досвіду, професіоналізму, статусу експерта/експертів та його/їхнього ставлення до об'єкта і суб'єкта оцінювання.

Доцільно враховувати, що оцінка є комплексною величиною і включає в себе наступне: спосіб установлення важливості

чого-небудь для діючого суб'єкта або суб'єкта, який вивчає світ; наближене значення величини або параметра, знайдене шляхом експерименту; процес вираження духовних, культурних, суспільних та господарських цінностей; конкретно або символічно виражена думка викладача про знання учня, студента, аспіранта або про виконані ними роботи; рівень фахової та професійної діяльності наукового, науково-педагогічного, педагогічного працівника, державного службовця; експертна оцінка явища, події, дії, вчинку, програми, проєкту з метою встановлення їхньої прийнятності відповідно до визначених критеріїв та оцінка параметра розподілу випадкової величини, якщо відома певна форма її реалізації.

Метою оцінки є сприяння стабільному розвитку учасників освітнього процесу шляхом створення оптимальних умов для навчання, безпеки життєдіяльності, охорони їхнього здоров'я, інтегрування вимог під час розроблення стандартів, змісту, освітніх програм та затвердження документів загальнодержавного рівня.

Оцінка здійснюється на основі принципів законності та об'єктивності, гласності, участі громадськості, наукової обґрунтованості, збалансованості інтересів, комплексності, запобігання шкоді, довгострокового прогнозування, вірогідності та повноти інформації у проєкті документу, міжнародного науково-освітнього співробітництва.

Суб'єктами оцінки є: замовник; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері освіти, науки та інновацій; обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації (відповідні підрозділи з питань освіти та науки); орган законодавчої влади Автономної Республіки Крим та орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань освіти та науки; Державна служба якості освіти; органи виконавчої влади; органи місцевого самоврядування; заклади освіти; наукові установи; громадськість; профспілкові організації; батьки; учні; студенти та роботодавці.

У межах теорії управління експертна оцінка визначає такі стадії: опитування; підбору інформації; методики підбору експертів; регламентування проведення збору експертного матеріалу; вибору математичних та статистичних методів аналізу експертних поглядів; представлення попереднього експертно-оцінювального висновку; узгодження остаточного експертного висновку. Одна із фундаментальних категорій експертної оцінки — «цінність», як критерій при виборі альтернатив поведінки і прийняття

управлінського рішення. Найчастіше експертну оцінку використовують при прийнятті рішень щодо тих процесів, дій та явищ, наслідки яких проявляються в майбутньому. Сфера науки та освіти захищає минуле, формує сьогодення та працює на прогресивне майбутнє.

Однією з основних складових експертної оцінки є самооцінка як прояв творчої активності особистості, показник її духовності, фахової підготовки, культури, професіоналізму, критерій міри відповідальності перед собою, колективом, суспільством.

Основні риси оцінки, самооцінки, аналізу, самоаналізу та експертизи — науковість, принциповість, вірогідність, об'єктивність, конструктивність, доброзичливість та перспективність. Оцінка та самооцінка передбачають схвалення чи корекцію різних процесів і явищ, економічної та соціальної цінності сфери науки і освіти, встановлення їхньої значущості, відповідності чи невідповідності змісту, суті, процесуальним діям і явищам. За корекціями розпізнають пізнавальні й прогностичні оцінки та самооцінки за змістом, суттю і перспективою щодо різних форм визначення точки опори, стійкості, характеру, волі характеру.

Свої глибинні корені мають субстанції критики й самокритики, які в науковій літературі розглядаються як: здатність розрізняти, розглядати та здійснювати аналіз, оцінку процесів і явищ з метою популяризації передового, кращого досвіду та виправлення недоліків; засіб для перевірки судження на предмет його відповідності критерію досягання значущості; узгодження характеру і оцінок предмету або дії відповідно до повного моменту, що утворює фундаментальну функцію розуму, оскільки воно пов'язане з мисленням і суттєвою ознакою судження, що претендує на значущість. Критика і самокритика містять також духовно-моральні, етико-політичні, юридичні та правові аспекти: судити, осуджувати, вирішувати.

Орієнтація на критичне мислення базується на спростуванні, фальсифікації, упередженості, безальтернативності, зашореності, суб'єктивності і відхиленні правдивої достовірної інформації, об'єктивних даних, реального стану речей. Критичне мислення та критична оцінка передбачають протилежне, як правило, негативне судження, спрямоване на знищення меншості, опонентів, незадоволених, непокірних. Критика, конструктивна критика, безальтернативна критика, об'єктивна критика є рудиментом революціонерів усіх поколінь, що спричиняють формування

фазових переходів (психологічне напруження та нагнітання, стреси, протистояння, конфлікти, суперечки, хаос), які формують осередки агресивності, «непохитності», «залізобетонності», з одного боку, та апатії, беззахисності, безволля, з іншого боку, а також спричиняють у суб'єктів критики безсоння, інфаркти та інсульти.

У застосуванні аналізу, експертизи, оцінок, критики, самокритики визначальним є не сформулювати критичну масу і не перейти межу: «Не осуджуйте, то не судимі будете».

Список використаних джерел та літератури

- Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року / Офіційне видання. — Київ, 2006.
- Закон України «Про освіту» (від 23 травня 1991 року № 1060-XII).
- Закон України в редакції Закону України «Про освіту» (від 23 березня 1996 року № 100/96-ВР).
- Закон України в редакції Закону України «Про освіту» (від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII).
- Закон України «Про дошкільну освіту» (від 11 липня 2001 № 2628-III).
- Закон України «Про загальну середню освіту» (від 13 травня 1999 № 651-XIV).
- Закон України «Про позашкільну освіту» (від 22 червня 2000 № 1841-III).
- Закон України «Про професійно-технічну освіту» (від 10 лютого 1998 № 103/98-ВР).
- Закон України «Про вищу освіту» (від 17 січня 2002 № 2984-III).
- Закон України «Про охорону дитинства» (від 26 квітня 2001 № 2402-III).
- Закон України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» (від 1 грудня 1998 року № 281-XIV)
- Закон України «Про реструктуризацію заборгованості з виплат, передбачених статтею 57 Закону України «Про освіту», педагогічним, науково-педагогічним та іншим категоріям працівників навчальних закладів» (від 9 вересня 2004 року № 1994-IV).
- Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань професійно-технічної освіти» (від 11 вересня 2003 року № 1158-IV).

- Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення управління професійно-технічною освітою» (від 20 листопада 2012 року № 5498-VI).
- Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (у сфері вищої освіти)» (від 14 грудня 2004 року № 2229-IV).
- Закон України «Про ратифікацію Кредитної угоди (Проект «Рівний доступ до якісної освіти в Україні») між Україною та Міжнародним банком реконструкції та розвитку від 5 вересня 2005 року» (від 21 грудня 2005 року № 3255-IV).
- Закон України «Про вищу освіту» (від 1 липня 2014 року № 1556-VII).
- Закон України «Про фахову передвищу освіту» (від 6 червня 2019 року № 2745).
- Закон України «Про ратифікацію Угоди між Урядом України та Урядом Фінляндської Республіки про реалізацію проекту «Фінська підтримка реформи української школи» (від 3 липня 2018 року № 2485-VIII).
- Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (від 25 квітня 2019 року № 2704-VIII; набув чинності 16 липня 2019 року).
- Закон України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям», які навчаються в державних і комунальних навчальних закладах, безоплатними підручниками, створення умов для самоосвіти».
- Закон України «Про формування та розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів» (від 20 листопада 2012 року № 5499-VI).
- Закон України «Про професійний розвиток працівників» (від 12 січня 2012 року № 4312-VI).
- Закон України «Про зайнятість населення» (від 5 липня 2012 року № 5067-VI).
- Закон України «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності» (від 22 червня 2012 року № 5026).
- Закон України «Про внесення змін до статті 7 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», щодо забезпечення права на здобуття освіти» (від 17 березня 2016 року № 1038-VIII).
- Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення права на здобуття освіти осіб, місцем проживання

яких є територія проведення антитерористичної операції» (від 19 квітня 2016 року № 1114-VIII).

Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності вищих навчальних закладів, наукових установ, переміщених з тимчасово окупованої території та з населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження» (від 3 листопада 2016 року № 1731-VIII).

Закон України «Про ратифікацію Конвенції про визнання кваліфікацій з вищої освіти в Європейському регіоні» (від 03.12.1999 № 1273-XIV).

Закон України «Про ратифікацію Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Чорногорії про співробітництво в галузі освіти і науки» (від 07.06.2017 № 2087-VIII).

Закон України «Про ратифікацію Фінансової угоди (Проект «Вища освіта України») між Україною та Північною екологічною фінансовою корпорацією» (від 20.06.2018 № 2467-VIII).

Закон України «Про ратифікацію Фінансової угоди (Проект «Вища освіта України») між Україною та Європейським інвестиційним банком» (від 08.11.2017 № 2186-VIII).

Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (від 26 листопада 2015 року № 848-VIII).

Закон України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» (від 22 липня 2001 р. № 2623-III).

Закон України «Про наукову і науково-технічну експертизу» (від 10 лютого 1995 року № 51/95).

Закон України «Про науково-технічну інформацію» (від 25 червня 1993 року № 3322-XII).

Закон України «Про надання згоди на обов'язковість для України Угоди науково-технічного центру» (від 15 березня 2001 року № 2296-III).

Закон України «Про ратифікацію Протоколу про внесення поправок до Угоди про створення Українського науково-технологічного центру» (від 15 червня 2016 року).

Закон України «Про особливості правового режиму діяльності Національної академії наук України, галузевих академій наук та статусу їх майнового комплексу» (від 4 липня 2002 року № 3065-IV).

Закон України «Про ратифікацію Угоди між Україною і Європейським Союзом про участь України у Рамковій програмі

Європейського Союзу з наукових досліджень та інновацій «Горизонт 2020» (від 15 липня 2015 року № 604-VIII).

Закон України «Про ратифікацію Угоди між Україною та Європейським Співтовариством про наукове і технологічне співробітництво» (від 25 грудня 2002 року N 368-IV).

Закон України «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013, № 19–20, ст.180).

Декларація прав дитини: Декларація ООН від 20.11.1959.

Європейська конвенція про громадянство (укр/рос): Конвенція Ради Європи, Доповідь від 06.11.1997 № ETS N 166.

Конвенція про права дитини: Конвенція ООН від 20.11.1989.

Конвенція про контакт з дітьми (ETS N 192) (укр/рос): Конвенція Ради Європи від 15.05.2003 № ETSN192.

Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми: Конвенція Ради Європи від 16.05.2005.

Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність / Ратифікована із застереженнями і заявами Законом України від 7 вересня 2005 року № 2824-IV.

Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини третьої статті 53 Конституції України: «держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах» (справа про доступність і безоплатність освіти) від 4 березня 2004 року № 5-рп/2004 (справа № 1-4/2004).

Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про освіту» від 16 липня 2019 року № 10-р/2019 (справа № 1-75/2018 (4072/17)).

Висновок Європейської комісії за демократію через право (Венеційська комісія) щодо положень Закону України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року стосовно використання державної мови та мов меншин, а також інших мов у освіті (Прийнятий Венеційською комісією на її 113-му пленарному засіданні (8–9 грудня 2017 року) на основі коментарів від пана Майкла ФРЕНДО (член, Мальта) пана Серджіо БАРТОЛЕ (заступник члена, Італія) пана

Яна ВЕЛАРЕСА (член, Бельгія) пана Роберта ДУНБАРА (експерт DG II, Європейська хартія регіональних мов або мов меншин) пана Рейнера ХОФМАННА (експерт, DG II, Рамкова конвенція про захист національних меншин).

Указ Президента України «Про затвердження Угоди про створення Українського науково-технологічного центру» (від 4 травня 1994 року № 202/94).

Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо забезпечення розвитку освіти в Україні» № 941/2001 від 09.10.2001.

Указ Президента України «Про національну доктрину розвитку освіти» № 347/2002 від 17.04.2002.

Указ Президента України «Про заходи щодо поліпшення функціонування та розвитку загальної середньої освіти» № 580/98 від 02.06.98.

Указ Президента України «Про програму роботи з обдарованою молоддю на 2001–2005 роки» № 78/2001 від 08.02.2001.

Указ Президента України «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» від 25.06. 2013 № 344/2013.

Постанова Кабінету Міністрів України «Про Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття») від 3 листопада 1993 р. № 896.

Основні суперечності у формуванні єдиного освітнього простору в управлінні загальноосвітнім закладом освіти

Сучасні тенденції розвитку сфери освіти спонукають до необхідності здійснення нової державної науково-освітньої інноваційної політики, результати впровадження якої впливають на соціально-економічний, культурний розвиток, безпеку держави та особистості. Основою сучасної соціальної парадигми має бути розуміння того, що доступна якісна освіта є як зобов'язанням держави перед суспільством в цілому, так і конкретною особистістю, зокрема, щодо реалізації як конституційного права на безоплатну освіту, так і перспективним видом формування трудових ресурсів, людського капіталу, основою економічної діяльності, гарантією розвитку ринку праці. Виникає потреба спрямувати наукову, освітню інноваційну діяльність із соціально-витратної на духовно-моральну, інтелектуальну, соціально-економічну продуктивну, адже створення умов для розвитку особистості, її потенціалу мають стратегічне важливе значення, як духовно-моральний, соціально-економічний, інтелектуальний капітал та фундамент економічного та політичного розвитку держави.

У широкому вжитку застосовуються терміни «інноваційна політика», «державна інноваційна політика», «інноваційна культура», «інноваційне мислення», «інноваційний простір», «інноваційне рішення» та ін. Турбулентні, «хаотичні» ініційовані зовнішніми субстанціями «реформи», «зміни», «реорганізації» викристалізують та активізують роль науки, освіти, інновацій з метою забезпечення стабільного, системного, злагодженого розвитку загальноосвітнього закладу освіти. Початок XXI століття загострив необхідність кодифікації ієрархії пріоритетів серед факторів

стабільного економічного зростання, духовно-моральної стабільності й соціального прогресу — все виразніше серед них виявляються переваги освіченої, компетентної особистості в площині висококваліфікованої, продуктивної, творчої праці. Відбувається перехід до нових субстанцій: економіки знань, цифрової економіки, шостого укладу економіки, які супроводжуються зростанням частки кваліфікованих фахівців, інтелектуального та професійного потенціалу, основу яких складають наука, освіта, а серцевиною є галузь повної загальної середньої освіти.

Основні вимоги до сучасних стандартів, рівня і якості загальної середньої освіти визначені Конституцією України, законами України «Про освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про повну загальну середню освіту». Вони порушують проблему формування науково вивірених та практично апробованих підходів щодо управління загальноосвітнім закладом освіти. Формування єдиного освітнього простору засобами та прийомами управління є передумовою задоволення потреб, запитів та права особистості на якісну освіту, ґрунтовні, глибокі знання, широкий кругозір учнів, а також простором для забезпечення мобільності та свободи наукових, науково-педагогічних, педагогічних працівників, реалізації можливості для наукової, освітньої, інноваційної, творчої діяльності.

Форми, засоби, прийоми, механізми управління загальноосвітнім закладом освіти мають забезпечити створення умов для природовідповідного розвитку задатків, здібностей, обдарувань, практичних умінь і навичок, компетентностей учня. Кінцевою метою управління є створення умов для формування випускника загальноосвітнього закладу освіти який розумітиме закони духовного, інформаційного і матеріального світів, політичного, суспільного та економічного розвитку, самопізнання та утвердження особистості, матиме реальне уявлення про основні закономірності функціонування живого, бачити і розуміти механізми, принципи їх використання в реальному житті та на практиці.

Різні аспекти проблеми формування єдиного освітнього простору в загальноосвітніх закладах освіти були та є предметом дискурсу у вітчизняній та закордонній педагогіці. Так, суть педагогічного феномену єдиного освітнього простору як устрою та закономірностей співжиття і творчої життєдіяльності, що характеризує освітні ефекти запровадження певних педагогічних інновацій, уточнювали вчені В. Гриньова, Л. Даниленко, Л. Карпова,

О. Керницький, О. Макогон, В. Паламарчук, К. Приходченко, В. Ясвін. Структуру єдиного освітнього простору як єдності суб'єктного, особистісного, змістовного, виховного, акціонального (діяльнісного), комунікаційного, просторово-предметного, матеріально-технічного, інформаційного та інших компонентів розкрито науковцями Н. Гонтаровською, С. Гончаренком, О. Горчаковою, Л. Губерським, В. Гусевим, Т. Жданко, В. Кременем, Б. Малицьким, О. Марченко, Ю. Мацевитим, О. Панченко, Б. Патонем, Г. Поляковою, О. Попович, В. Помогайбо. Фактори, що впливають на ефективність формування та функціонування єдиного освітнього простору загальноосвітніх закладів освіти, визначали Є. Березняк, І. Бех, О. Захаренко, І. Зязюн, С. Максименко, О. Онаць, О. Савченко, А. Сологуб, В. Сухомлинський, О. Сухомлинська, О. Топузов, В. Хайруліна, М. Ярмаченко.

Проте, незважаючи на досить ґрунтовну наукову базу і практичне втілення результатів дослідження вітчизняних і закордонних учених, слід відзначити недостатню розробленість методологічних, теоретичних, методичних і практичних засад проблеми формування єдиного освітнього простору у загальноосвітньому закладі освіти незалежно від структури, типу, підпорядкування, форми власності, місця розташування.

Посилюють актуальність та доцільність наукового і практичного осмислення інноваційного управління загальноосвітнім закладом освіти у формуванні єдиного освітнього простору такі наявні суперечності:

на Конституційному та законодавчому рівні: між вимогами Конституції України, законодавчим закріпленням, нормативно-правовим забезпеченням та методичним, інструктивним спрямуванням;

на державно-освітянському рівні: між доктринальним, стратегічним, програмним утвердженням, концептуальним проголошенням, змістовним насиченням і досяжністю, фінансовим, матеріально-технічним забезпеченням та практичною реалізацією;

на змістовно-процесуальному рівні: між вимогами демократичного громадянського інформаційного суспільства, високотехнологічного, наукоємного укладу економіки та «хаотичними» кардинальними змінами, спрощеннями, вихолощенням, засиллям аморальності та бездуховності у змісті освіти, зниженням стандартів освіти, втратою якості освіти;

на організаційно-результативному рівні: між особливою, персональною відповідальністю директора, класного керівника,

вихователя та педагогічного працівника загальноосвітнього закладу за стандарт і якість освіти та забезпеченістю цілісності та узгодженості між навчальними підрозділами, ступенями навчання, педагогічними працівниками і батьками, мінімізацією контролю за результатами теоретичного і практичного навчання учнів;

на особистісно-професійному рівні: між загальноновизнаним всесвітнім та державним рівнем методичного професіоналізму та необхідністю реалізації особистісного, освітнього, методичного, професійного потенціалу суб'єктів освітнього процесу, недостатньою сформованістю єдиного освітнього простору, втратою критеріїв самооцінки та реалізації освітніх програм і навчальних планів;

на методичному рівні: між об'єктивними, реальними потребами та механізмами методичного забезпечення єдиного освітнього простору на рівні держави, області, району, методичного об'єднання, територіального об'єднання, закладу освіти та самоаналізом і самооцінкою реального стану якості освітнього процесу та наявністю розрізнених, неузгоджених між собою елементів такої співпраці і взаємодії.

Здійснювати управління загальноосвітнім закладом освіти з метою формування єдиного освітнього простору доцільно на основі поєднання принципів державно-громадського управління, особистісного та колективного факторів, а також поетапно з урахуванням особливостей та типу закладу освіти на підставі наявного кадрового забезпечення, професійного потенціалу, змістовного, ресурсного та інформаційного наповнення, мотивації та готовності учнів до процесу пізнання, опанування знаннями, формування переконань, стійких духовно-моральних, патріотичних цінностей та узгодження взаємодії структурних компонентів.

Список використаних джерел та літератури

- Гусев В. О. Державна інноваційна політика: методологія формування та впровадження: монографія. — Донецьк: Юго-Восток, 2011. — 624 с.
- Мацевитый Ю. М., Тарелин А. А. Наука и инновации. Путь к успеху / НАН Украины, Институт проблем машиностроения им. А. Н. Подгорного НАН Украины. — К.: Академперіодика, 2015. — 192 с.

- Національна інноваційна система: стан та законодавче забезпечення розвитку. — К.: Парламентське видавництво, 2018. — 239 с.
- Попович О. С. Науково-технологічна та інноваційна політика: основні механізми формування та реалізації (видання друге виправлене і доповнене) / під ред. д-ра екон. наук, проф. Маліцького Б. А. К.: Інститут досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва НАН України, 2019. — 342 с.
- Феномен інновацій: освіта, суспільство, культура: монографія / за ред. В. Г. Кременя. — К.: Педагогічна думка. — 2008. — 472 с.

Стойкість українського народу, засновану на премудрості, не здолати

Основою проголошення Акта про незалежність України 24 серпня 1991 року є Декларація «Про державний суверенітет України» (16 липня 1990 року N 55-XII), якою юридично зафіксовано — виражаючи волю народу України, виходячи з потреб всебічного забезпечення прав і свобод людини, дбаючи про повноцінний політичний, економічний, соціальний і духовний розвиток народу України, визнаючи необхідність побудови правової держави, маючи на меті утвердити суверенітет і самоврядування народу України.

Україна є самостійною у вирішенні загальнодержавних завдань, формуванні державної політики, у тому числі у вирішенні питань науки, освіти, інтелектуальної власності, культурного розвитку, а також гарантує всім національностям, що проживають на території держави, право їх вільного національно-культурного розвитку. Україна забезпечує національно-культурне, духовне відродження українського народу, його ідентичності, історичної свідомості і традицій, національно-етнографічних особливостей, функціонування української мови у всіх сферах суспільного життя.

Україна виявляє піклування про задоволення національно-культурних, духовних і мовних потреб українців, що проживають за межами України.

Національні, культурні та історичні цінності на території України є виключно власністю народу.

Тобто науку і освіту України розглядаємо в широкому розумінні цього слова. Науковець, учитель — це не тільки батько, мати, педагог, духовний наставник і захисник, а також і журналіст, телевізійний коментатор, у класі якого не тільки вся Україна, а й весь

світ. І від сказаного слова журналіста, коментатора досить часто залежить авторитет і імідж українського народу, України.

Українці — це народ, історію якого не раз переписували іноземні консультанти, експерти, але яка відбулася, розвивалася і сформувалася з часів трипільської культури, отримавши від арійських предків високу духовність, культуру, мудрість, демократичний уклад суспільства. Нам треба пам'ятати, що ми сини і дочки великого, гордого, стійкого українського народу.

Вважаємо, що ми маємо взяти за правило, що збереження, розвиток і удосконалення духовності, науки, освіти мають продовжувати традиції наших предків: трипільської культури, аріїв, святої Княгині Ольги (Мудрої), святого Князя Володимира Святославовича — «Ясне Сонечко» (за даними Музею історії України українському народу 5,5 тисяч років, в окремих регіонах України можна побачити підтвердження літочислення — 11 тисяч років).

Україні сьогодні вручили нове літочислення — 25 років незалежності та державного суверенітету. Всі намагаються їй «допомогти», «проконсультувати», «навчити», «повчати», а реально підставити ногу та провчити. Нам доречно пам'ятати старовинний принцип: «Боже позбав мене “друзів”, а з ворогами я сам розберуся».

За роки Незалежності України змінилося 10 міністрів освіти і науки України та 16 прем'єр-міністрів України. Український народ має свою власну достовірну і перевірену тисячолітню історію розвитку науки, освіти, державотворення. Україна є співзасновником Організації Об'єднаних Націй, членом Ради Європи, вирішується питання щодо асоційованого членства України в Європейському Союзі.

Нам необхідно перейти до зовсім іншої філософії: філософії розвитку, відродження та захисту наукових, інженерних, професійних, педагогічних, робітничих шкіл, створення і побудови системи науки, освіти з урахуванням реальних українських потреб, пропозицій обласних державних адміністрацій, педагогічних колективів, профспілкових організацій, асоціацій, роботодавців. Забезпечення покрокового вирішення проблем фінансування та розвитку наукової та освітньої сфер.

Український народ завжди дбав, дбає і буде дбати про життя, про майбутнє, зберігаючи найкращі духовні традиції, цінності, поважаючи та розвиваючи позитивні тисячолітні напрацювання своїх попередників.

Українці мають бути міцними, непохитними, збагачуватися творячи і захищаючи Добро, працюючи. Стійте у волі та не піддавайтеся знову в ярмо рабства, резервацій, концтаборів.

У праці, у слові правди, у чистоті, у духовному розумі, у добротності — наша сила. Пильнуйте, реалізуйте принцип «ВІРА — ВІТЧИЗНА — НАРОД», будьте мужні, будьте віддані українському народу, який нарівні з іншими народами світу став епіцентром боротьби добра, мудрості зі злом, лукавством, що об'єдналися з підлістю та всездозволеністю. Основним осередком цієї боротьби є наука, освіта, науково-інженерні, науково-педагогічні працівники, діти, учні, студенти. Україна відома в усьому світі науковими, освітніми, педагогічними, професійними школами Г. С. Сковороди, Т. Г. Шевченка, В. І. Вернадського, М. С. Грушевського, І. І. Огієнка, І. П. Пулюя, А. Ф. Йоффе, А. П. Александра, Є. О. Патона, Б. Є. Патона, М. К. Янгеля, В. М. Глушкова, О. К. Антонова, С. П. Корольова, М. М. Амосова, К. Д. Ушинського, М. І. Пирогова, А. С. Макаренка, В. О. Сухомлинського, родини Драгоманових та багатьох інших.

У час проголошення Акта про незалежність України в основу українського буття були закладені тисячолітня наука, освіта, культура, медицина, економіка, сільське господарство, транспортна інфраструктура, які за станом свого розвитку входили в десятку розвинених країн світ. За Державний суверенітет України проголосувало більше 12 мільйонів росіян, у тому числі — росіяни-старовіри. На той час українці мали можливість навіть полетіти літаком з районного до обласного центру. Столиця України м. КИЇВ сприймалася іноземцями, туристами як одна з найкращих, озелених столиць світу. Ми пишалися тим, що були одним з найосвіченіших народів світу. У кожному населеному пункті працювали навчальні заклади, будинки культури, бібліотеки, панувала інтелектуальна творча атмосфера.

Український народ, слов'яни вважали, що весь світ буде радіти їхній незалежності, суверенітету, розвивали свою державу, науку, освіту, демократію, громадянське суспільство на піднесенні. Адже свою волю, право ми — українці всіх національностей підтвердили позитивними, беззаперечними результатами Всеукраїнського референдуму.

Але на території України розпочалась боротьба за Панування Добра, Серце людини, за Серце дитини. Український філософ Г. С. Сковорода і педагог, ветеран Великої Вітчизняної війни

В. О. Сухомлинський ввійшли у світову науку, педагогіку, культуру своїми гуманістичними ідеями, у тому числі реалізувавши формулу людського буття українського народу «Май БОГА в Серці — філософія Серця — Серце віддаю дітям».

Українцям ніхто не зможе нав'язати стереотипи бездуховності, неосвіченості, некомпетентності, непрофесіоналізму і обмежити політичними стереотипами та штампами мислення — таких типів мислення в природі не існує. Є наука добра і наука зла, наукове і ненаукове мислення. Хто якого рівня наукового мислення намагається досягти і які орієнтири вибирати, то його власний вибір.

Наука добра — це світ добра, гармонії, краси і світла. Науку добра доцільно вивчати, пізнавати, застосовувати на рівні поєднання духовного, природного, юридичного права. Українська тисячолітня науково-освітня школа — це також школа високої духовності, мудрості та ментальності. Доцільно враховувати, що український народ дотримується визначальної позиції — розвивати сферу науки і освіти на законах, закономірностях, принципах мудрості, осягнення премудрості, утвердження стійкості та створювати, пропагувати, оберігати, захищати добро.

Наука добра зобов'язана бути духовною і моральною, усе досліджуючи необхідно дотримуватися доброго. Наука добра може знайти велике навіть в пошуках малого. Наука добра є корисною для навчання в пошуку шляхів до пізнання і усвідомлення істини добра, до правди, до виховання в праведності. Людина має бути гармонійною з природою, досконалою, до всякого доброго діла готовою.

Особливо актуальною є проблема навчати дітей, учнів, молодь вірного слова відповідно до науки, щоб вони мали силу й навчалися в гармонійній, здоровій науці добра. Українські науковці, науково-педагогічні, педагогічні працівники володіють технологіями навчання учнів, студентів, аспірантів, докторантів на рівні коми, крапки, наголосу, «+» та «-», гармонії кольорів, а також на рівні законів термодинаміки і квантової фізики, фундаментальних законів природи.

Знання здобуваються людиною впродовж всього життя в напруженні, копіткою працею від чистого серця, доброго сумління та старанності з метою наповненості мудрістю, розумом духовним та досягнення вершин професіоналізму, компетентності. Процес навчання, пізнання, розуміння та усвідомлення має відбуватися в площині добра.

Пізнання добра, правди та істини передбачає формування чуття, привченого звичкою розрізняти добро і зло на рівні коми, наголосу, букви.

Наука добра передбачає орієнтацію молоді на старші покоління, на збереження сімейних, родинних традицій та розвиток наукових, педагогічних, професійних шкіл українського народу, у тому числі акумулюючи та адаптуючи кращі світові здобутки.

Діти, учні та студенти мають виховуватися в повазі до праці, до своїх батьків, родин, учителів, науково-педагогічних та наукових працівників, до українського народу.

Політики, державні діячі, керівники мають та зобов'язані приймати рішення на вирішення реальних проблем українського народу на основі сучасних наукових напрацювань та експертних оцінок, діючи за принципом — вивчай, аналізуй, узагальнюй, вирішуй глобально — дій локально та проявляти до своїх колег, підлеглих перш за все повагу, а також справедливість та рівність. Найвищої оцінки заслуговує людина добра та праці. Творити добро, збагачуватися в добрих діях, бути сердечними та пильними, берегти Мир — основне призначення людини.

Науці добра не притаманні політичні штампи і ярлики. Наука і наукове мислення добра є найважливішим фундаментом та умовою стабільного розвитку економіки і суспільства. Нам необхідно враховувати, що сучасна наука досягла такого ступеню розвитку, коли непродумані кроки можуть призвести до трагедій та катастроф планетарного масштабу. Не одну із них ми вже пережили за останні 25 років.

Доцільно також врахувати, що за останні сто двадцять п'ять років український народ пережив дві світові війни, не одну революцію, голодомори, геноцид, знищення наукових, професійних шкіл, але всупереч злій волі він є духовно багатим, гордим, авторитетним народом у міжнародному та європейському співтоваристві.

Український народ навчився вирішувати проблеми в площині — «коли один недалекоглядний придумає, сто мудреців будуть вирішувати проблему». У сучасних умовах нам необхідно вирішувати проблеми, «які придумують, дають чіткі інструкції одному недалекоглядному заокеанські інститути, «генії зла».

Науковці, освітяни, українська інтелігенція мають гальмувати неучтво нерозумних та бездуховних людей, незважаючи на їхній статус, ступені та реалії. Більшість із них діють за правилом, проголошеним українським Сахаровим «народ може патякати,

а говорити і вирішувати буде суверен»??? Вони діють за правилом — «я так сказав, я так хочу, я так вважаю». Такі підходи дуже далекі від науки добра. Українському народу не вдасться накинути польсько-прибалтійсько-турецьку удавку з цереушно-масадивськими фільтрами.

Україна не футбольне поле, а український народ — не футбольний м'яч, який може бити чи добивати по-своєму кожний «самостійний гравець».

Науковці, освітяни, українська інтелігенція готові до вирішення зазначених проблем.

Доцільно враховувати, що для блокування зла потрібний спеціальний духовний дозвіл і знання; система захисту та відшліфовані до майстерності навички і вміння. Український народ дотримується стійкої тисячолітньої традиції — займатися чорними технологіями заборонено, важкий гріх. В площині зла український народ працювати не буде, він духовно і морально захищений. Однією із ступенів захисту українського народу є броньований, живий, космічний шов Є. О. Патона та Б. Є. Патона, який об'єднує український народ, правий і лівий береги Дніпра, забезпечує зв'язок українського народу з космосом, із Всесвітом.

В наукове використання намагаються ввести нові терміни з подачі публіцистів, журналістів, гумористів, агентів впливу. Дивним є намагання запровадити терміни, які за постійного їх вживання призводять до енергетичної, психічної та інформаційної нестабільності, формування енергетичних загроз, психологічно вливають у свідомість людей стан меншовартості та фатальної приреченості. І як не парадоксально, зазначені терміни після їх озвучення вже на другий день знаходять своє відображення в окремих центральних засобах інформації. Тут проявляється, нав'язується дія одного із законів пізнання — «повторення мати навчання». Дорого обходяться українському народу недалекоглядність, «жарти» політиків та державних діячів.

Наш народ пережив час, коли політики водили його на політичні дебати, дискусії на телевізійну арену — «за ґрати». В площині чорного дзеркала український народ, його науковці та освітяни не підуть, дорога туди заказана, категорично заборонена. З дитинства мала дитина представниця будь-якого народу знає, що ґрати дзеркалами, тим паче чорними, небезпечно.

У свій час українці, без всяких підстав — з подачі сил зла, були пов'язані проблемами Іраку. Парламент Великобританії після

тривалого вивчення проблеми, прийняв рішення про те, що вторгнення в Ірак було безпідставним і незаконним. Президент Іраку страчений, тисячолітні святині міжнародного значення зруйновані, кладовища сплюндровані, іракський народ у стані війни, доведений до злиденності. Чому не чути голосів Гаазького та Міжнародного трибуналів? Українці також чекають вибачення та повернення політичних, фінансових, економічних втрат за останніх 40 років.

Актуальною є проблема подальшого блокування, руйнування вчинків, дій, задумів зла.

Серед окремих політиків панує хибна точка зору про те, що їм все дозволено, вони мають право на будь-яке політичне рішення. Але вони приймали присягу народного депутата України, державного службовця, а дехто і ту, і другу. Помилковою є також точка зору, озвучена в черговий раз М. С. Горбачовим, що не передбачено, не заборонено юридичними законами, те дозволено. Юридичними законами не заборонено вбивати, так що тоді з цього випливає?!...

Але, крім юридичних законів, панівними є духовні та природні закони. За їх порушення, невиконання природа нещадно мстить. І це доцільно враховувати всім. Українцям такі негативні приклади відомі.

Загальнодержавного вирішення потребують системні питання: формування та розвиток філософії науки і освіти України; збереження, розвиток та удосконалення системи науки і освіти України; забезпечення наукового змісту навчальних програм, підручників, посібників, дидактичних матеріалів, формування наукових, міжпредметних, міждисциплінарних зв'язків; реалізація науково-обґрунтованих, у тому числі інноваційних технологій організації навчально-виховного процесу; демократизація управління сферою науки і освіти та забезпечення їх стабільного розвитку; забезпечення соціальної, фінансової захищеності науковців, науково-педагогічних, педагогічних працівників, майстрів, учасників навчально-виховного процесу; матеріально-технічне та фінансове забезпечення, оснащення наукових установ, навчальних закладів необхідним устаткуванням і обладнанням; забезпечення взаємозв'язку наукових установ, навчальних закладів, їхніх спільних напрацювань з виробництвом, ринком праці, роботодавцями; відродження економіки та виробництва в науковій та освітній сферах; представлення досягнень науки і освіти на загальнодержавному, європейському та міжнародному рівнях.

Доцільно врахувати, що Національна академія наук України, національні галузеві академії наук України не один раз подавали на розгляд Уряду України концепції свого розвитку. З'їздами освіти України прийняті та указами президентів України затверджені національні програма, доктрина та стратегія розвитку освіти. Жодної копійки з Державного бюджету України на їх реалізацію не було виділено.

На порядку денному стоять питання, чи буде український народ духовно захищеним, освіченим, мати власні науку, технології, економіку та відповідно оснащені робочі місця. З ініціативи громадських активістів порушено питання чи повинні діти початкової школи навчитися виразно і у відповідному темпі читати. «Ідею» консультують «іноземні експерти», фінансують «міжнародні фонди», інвестують «африканці». Проти очевидної відповіді використано дзеркало права. До уваги позиція батьків та учителів початкової школи реформаторами не береться.

Відповідь очевидна. Для успішного, якісного навчання в п'ятому класі необхідно володіти навичками читання певного рівня, випробуваного тисячолітньою історією українського народу. Необхідно вміти рахувати, виконувати арифметичні дії, знати таблицю множення. Весь перелік знань, практичних умінь і навичок учня-випускника четвертого класу не перерахуєш, для цього є відповідні навчальні програми, стандарти, підручники, посібники.

В черговий раз виникає питання, коли необхідно починати вчити дитину?.

На запитання батьків трьохмісячної дитини: «Коли необхідно починати вчити та виховувати дитину?», А. С. Макаренко відповів: «Ви запізнилися рівно на три місяці».

На запитання чому вчити? Відповів В. О. Сухомлинський: «Дітей від самого народження необхідно вчити науці». Дозвольте додати, дітей треба вчити духовності, науці добра. Пам'ятаю принцип діяльності однієї із кращих учителів початкової школи — Лисогор Катерини Іванівни: «Навчати дітей науці, створювати вмотивовані умови для їхньої старанності та забезпечувати успішність і якісну освіту». Її учні до цього часу пам'ятають, шанують і поважають Катерину Іванівну.

Враховуючи системні напрацювання української науки та освіти за останні сто років, доцільно взяти на озброєння духовні основи тисячолітньої історії українського народу, менталітет, рівень наукового мислення своїх дідів і прадідів. Не другорядним

є питання, які книги необхідно читати жінкам під час вагітності? Так от, їм необхідно читати такі духовні, класичні книги, які забезпечуватимуть їх духовну та психолого-фізіологічну рівновагу і слухати класичну музику. Європейські класики радять — введіть у свій духовний арсенал 100 письменників, поетів і пізнавайте, усвідомлюйте, перечитуйте їх все життя. Кожен українець звичайно повинен прочитати такі книги, як казку про Котигорошка, Три богатирі, Захар Беркут, Тарас Бульба, Довбуш, Кармелюк, Кобзар, перелік можна продовжити.

Духовність, розум, інтелект, наукове мислення дитини засвоюється з материнською кров'ю, з материнським молоком.

Ще одна проблема — відродження, формування та розвиток інтелектуального середовища для дітей, учнів, студентів у навчальних закладах, наукових установах. За 25 років системних перешкод, фільтрів, удавок зроблено більш ніж достатньо. Приведу один тільки приклад — «зовнішнє незалежне оцінювання». Те, що воно далеко не ідеальне і має корупційну складову показали результати перевірки силовими структурами. Неодноразово керівники загальноосвітніх навчальних закладів, науково-педагогічні працівники наголошували і наголошують на тому, що знищена наступність у навчанні в загальноосвітніх та вищих навчальних закладах, система профорієнтаційної роботи. У цьому навчальному році випускники м. Києва фактично вчилися два місяці, потім карантин, новорічні, різдвяні свята, підготовка до тестування. Про яку якість освіти, інтелектуальний розвиток учнів, валідність тестів можна говорити. Те, що учням сільської місцевості до центрів тестування треба добиратися по бездоріжжю від однієї до трьох годин, ідеологи тестування не вважають за доцільне про це говорити.

До введення зовнішнього незалежного оцінювання кожен учень систематизував свої знання за заздалегідь підготовленими програмами, у кожній школі учителі з основ наук готували екзаменаційні квитки, проводили консультації, екзамени. Для прикладу приведу систему узагальнення знань з української мови та літератури: екзамени загальнодержавного рівня за однаковими критеріями — диктант, переказ, твір, усний екзамен з української мови та літератури. Аналогічні підходи були до вивчення математики, алгебри, геометрії. Включались у систему інтелектуального розвитку різні види розумової діяльності. У вищих навчальних закладах для старшокласників функціонували 2–3-річні

підготовчі курси, кафедри готували вступні білети, проводили консультації для абітурієнтів. Науково-педагогічні, педагогічні працівники вищих навчальних закладів приїжджали в найвіддаленіші населені пункти. І це подається як корупція? Журнал «Квант» і його український аналог «Країна знань» для старшокласників України фактично недоступні. І в даному випадку корупційної складової немає?

Такими маніпуляціями блокується реалізація одного з основних законів пізнання: «Повторення — мати навчання».

А те, що тестові завдання для випускників загальноосвітніх навчальних закладів України подаються від імені 13 осіб — хіба не корупція? Кожний рік учні загальноосвітніх навчальних закладів поставлені в екстремальну ситуацію через те, що підготовлені, але «не вивірені» завдання — то з англійської мови, то української мови, то алгебри та геометрії??? Вони орієнтуються, бачте, на якогось естонського «контролера-експерта».

На початку 1990-х років на загальнодержавному, дипломатичному рівні була започаткована українсько-європейська програма з проблем оцінки знань учнів, студентів, освітньої діяльності учасників навчально-виховного процесу, розробки педагогічних, у тому числі інноваційних технологій забезпечення якісної освіти. Організовувалися рівноправні наукові дискусії, вивчення досвіду науковцями, освітянами, представниками державних органів управління України в державах Європи.

Семинар з проблем оцінки освітньої діяльності учнів, студентів, учасників навчально-виховного процесу, якісної освіти проводився на базі однієї з центральних шкіл м. Києва. Там панувала наукова, творча, доброзичлива атмосфера.

Звучить телефонний дзвінок — вперше в історії освіти України озвучується загроза терористичного акту, спрямованого проти учасників семінару, науки і освіти України і Європи. Приїжджає міліція, проводить обстеження приміщення. Робота семінару не припиняється. За його результатами були напрацьовані системні науково-практичні матеріали. Продовжується планомірна робота у цьому напрямі на міждержавному рівні.

Приходить відвідувач, представляється працівником Посольства США в Україні і наполегливо рекомендує співпрацю з Європейськими державами з цієї проблеми не продовжувати???

На даний час в системі освіти України діє оцінювання учнів і студентів за 5, 12, 100 та 200-бальною системою. В окремих

навчальних закладах практикується оцінювання за системою 1.1, 1.2, 1.3, 1.4, 1.5, а в інших — а, b, с. Наприклад, учні професійно-технічних навчальних закладів та студенти вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації, які здобувають загальну середню освіту і професію одночасно, оцінюються за 12-ти і 5-ти бальною системою, а тестування здають за 200 — бальною системою. То яка ж єдина система оцінювання знань учнів і студентів діє в Україні?

Потребує проведення неупередженої науково-експертної оцінки реалізація заокеанських програм з питань корупції, плагіату, академічної доброчесності. На початку 1990-х років в Україні з'явився переклад з американського діалекту англійської мови художньої книги про корупційні схеми у вищих навчальних закладах США. Результат — вся наука, освіта, наукові, науково-педагогічні, педагогічні працівники України, український народ були облиті брудом. «Лев» постарався за всіма правилами чорних технологій.

Наведемо ще один приклад. Так за участю працівника Посольства США в Україні йде представлення в Комітеті з питань науки і освіти проекту з проблем академічної доброчесності. Один із аргументів працівника цього Посольства — американці списують в українців! Випускник Національного університету «Києво-Могилянська академія» модератор-координатор проекту наводить приклад: «Одна і та сама магістерська робота з економіки захищена різними студентами в двох провідних вищих навчальних закладах столиці України». Знаємо, що це в принципі неможливо. Просимо назвати прізвища студентів та тему магістерської роботи. Адже на загальнодержавному рівні представлена проблема, яка потребує системного вирішення. Відповідь модератора проекту: «Я просто так сказав»? Просто так, в присутності представника іноземної держави громадянин України облив брудом провідні заклади вищої освіти м.Києва. З практики роботи знаю, неодноразово читав документи про те, в якій площині подаються проекти для того, щоб їх профінансували іноземні структури, скільки негативу там виливається і як гіперболізують представники іноземних посольств ту чи іншу проблему, аби показати свою роботу та значимість.

І ще такий нюанс. Один із учасників та ідеологів проекту народний депутат України (як відомо колишніх народних депутатів України не буває — складав присягу на вірність українському народу), заступник директора академічного інституту, учасник проєктів Американської Ради під час переговорів зайняв протокольну

позицію: «Я сідаю з американською стороною переговорів, а не з українською». То чий інтереси він представляє і чий інтереси він захищає і збирається захищати на території України? Як оказалось за такою американською схемою вирошуються потенційні керівники міністерств.

У Комітеті з питань науки і освіти тільки у 2015 зареєстровано понад 5 100 звернень обласних державних адміністрацій, обласних рад, районних рад, професійних спілок, роботодавців, студентських організацій, наукових установ, навчальних закладів, освітян, батьків з проблем науки і освіти України. Із зазначених системних загальнодержавних проблем у сфері науки та освіти поінформовані Президент України і Прем'єр міністр України. За ініціативою профспілкових організацій проводились неодноразові страйки науковців, педагогічних працівників, у тому числі працівників професійно-технічної освіти, парламентські слухання з проблем професійної освіти, виставка розробок Національної академії наук України та галузевих академій наук України, організовувались зустрічі з Головою Верховної Ради України, головою Комітету з питань бюджету, першим заступником Голови Комітету з питань науки і освіти та міністром освіти і науки України. Були підготовлені та внесені на розгляд Верховної Ради України відповідні законопроекти щодо фінансування науки і освіти.

Ніколи не забудемо прохання — звернення до політиків наукових, науково-педагогічних, педагогічних працівників, майстрів, які пів-року фактично не отримували заробітну плату: «Дайте команду не виганяти нас з роботи, не залишайте майбутнього український дітей, учнів, студентів, молодь».

Враховуємо також коментарі народних депутатів України, які в кулуарах Верховної Ради України на каналі «Рада» виступали категорично проти фінансування науки і освіти України, консультації, які проводять представники Комітету з питань бюджету з експертами Міжнародного валютного фонду і Міжнародного валютного банку. Запам'яталось злостиве зауваження одного із науковців, який ратував за свободу: «Ми Вас ще дустом не посипали». Не люблять вони українців.

І тут виникає елементарне запитання: «Хто захистить український народ, науку і освіту України, українських дітей?»

Наведемо деякі статистичні дані. За період з 2004 по 2016 рік число працівників наукових організацій скоротилася майже вдвічі з 169,7 тис. до 97,7 тис., а дослідників з 83,2 тис. до 51,5 тис.

За 2015–2016 роки в Національній академії педагогічних наук звільнено тридцять відсотків наукових працівників (більше 800 осіб). Багато академіків, докторів наук, кандидатів наук, рятуючи свої сім'ї, своїх дітей, не раз брали в руки «кравчучки», були учасниками різноманітних грантів, проєктів, паралельно були вимушені займатися, у тому числі, малим бізнесом.

Громадяни України, науковці «вдячні громадським активістам — демократам», які всупереч законодавству України останнім часом цілеспрямовано реалізували політичну волю та руйнували їхні робочі місця, незважаючи на те, що вони їх самостійно створили і вчасно сплачували податки. Але ще не все втрачено, оскільки «громадські активісти — демократи» демонстраційно і з пафосом не зруйнували РОШЕН???

Коментарям та інтерв'ю тих, хто рве на собі сорочку, розмахує руками і в той же час, вивозив протягом останніх 25 років валюту вагонами, золото десятками кілограм за межі України, український народ не вірить. Науковці, науково-педагогічні, педагогічні працівники займають оборону, формують систему захисту. Починають діяти принципи: «Мій Дім моя фортеця», «Моя ШКОЛА, мій Дім!».

Запаковані помічники, консультанти, помічники старостів списками претендентів — орендарів на оренду української землі у сфері науки і освіти, сільських об'єднаннях і спільнотах не пройдуть. Український народ, науковці, освітяни займають кругову оборону.

Український народ, науковці, освітяни України будуть надавати перевагу тим політикам, голосувати на виборах за тих народних депутатів України — з мажоритарних округів, делегувати в органи державної виконавчої влади науковців, освітян, фахівців-професіоналів, які представляють вітчизняні наукові, освітні, професійні школи, знають, захищають і будуть розвивати духовність, науку, освіту, економіку українського народу, суверенної, соборної, унітарної, демократичної держави Україна.

Сфера науки, освіти України потребує фінансування, відродження, розвитку та реального визнання стратегічним пріоритетом на законодавчому та політичному рівнях.

За поданням Комітету з питань науки і освіти було надіслано до Міністерства фінансів України та Комітету Верховної Ради України з питань бюджету цілий ряд пропозицій до проєкту Основних напрямів бюджетної політики на 2017 рік (проєкт Постанови Верховної Ради України реєстр.№ 4971 від 13.07.2016). Підтримуючи підвищення адресності надання фінансової допомоги дітям,

учням та студентам навчальних закладів з урахуванням соціального та матеріального стану Комітет з питань науки і освіти пропонує вирішити в процесі складання проєкту закону «Про Державний бюджет України на 2017 рік» такі проблеми:

- «забезпечення фінансування освітньої діяльності згідно Закону України «Про освіту» в обсязі 7% ВВП;

- вжиття заходів щодо збереження та фінансового забезпечення з Державного бюджету України професійно-технічних навчальних закладів;

- вжиття заходів щодо забезпечення належного фінансування дошкільних, позашкільних, загальноосвітніх навчальних закладів;

- забезпечення належного фінансування програми «Шкільний автобус» з Державного бюджету України та місцевих бюджетів;

- забезпечення належного фінансування з Державного бюджету України та місцевих бюджетів безкоштовного харчування:

 - учнів 1–4 класів загальноосвітніх навчальних закладів,

 - учнів 5–11 класів, які постраждали від Чорнобильської катастрофи й мають право на пільгове харчування, дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей з особливими освітніми потребами, які навчаються в спеціальних і інклюзивних класах, а також дітей з малозабезпечених сімей;

 - учнів професійно-технічних навчальних закладів — дітей-сиріт та дітей з малозабезпечених сімей;

 - забезпечення належного фінансування з Державного бюджету України вищих навчальних закладів I–II рівня акредитації;

 - відновлення фінансування з Державного бюджету України загальноосвітніх навчальних закладів з чисельністю до 25 учнів (поза правовим полем опинилося більше 10 000 дітей України, їхні конституційні права на освіту порушені. В черговий раз відроджена формула «Дрова рубяч — щепки летяч», у даному випадку «щепки» — це дитячі, учнівські долі, які потребують негайного Конституційного захисту);

 - відновлення фінансування з Державного бюджету України санаторіїв-профілакторіїв для студентів вищих навчальних закладів та для курсантів, слухачів інститутів післядипломної освіти;

 - залучення грантів, коштів роботодавців, інвестицій (у тому числі недержавних) на розвиток інфраструктури і матеріально-технічного забезпечення навчальних закладів та наукових установ;

 - запровадження механізмів співфінансування з органами місцевого самоврядування;

забезпечення згідно Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» поетапне збільшення фінансування науки, визначення фінансування науково-технічної сфери у 2017 році в обсязі 0,5 % ВВП;

— забезпечення концентрації бюджетних видатків (базового та конкурсного фінансування) та науково-технічного потенціалу на здійсненні фундаментальних і прикладних наукових досліджень, прикладних науково-технічних (експериментальних) розробок та інноваційних проєктів з найважливіших проблем;

— визначення головним розпорядникам бюджетних коштів (Міністерству освіти і науки України, Національній академії наук України та національним галузевим академіям наук України) видатків для забезпечення базового фінансування основної діяльності наукових установ з урахуванням результатів їх державної атестації та показників їх ефективної діяльності;

— визначення обсягів конкурсного фінансування для реалізації окремих наукових і науково-технічних програм та проєктів, спрямованих на створення і виробництво конкурентоспроможної продукції, розробку інноваційних технологій та надання відповідних послуг, надання грантів, у тому числі через Державний фонд фундаментальних досліджень з фінансуванням не нижче 0,1 % ВВП;

— затвердження обсягів фінансування державного замовлення на найважливіші науково-технічні (експериментальні) розробки та науково-технічну продукцію».

Особливості формування обдарованої особистості учня: обдарованість — старанність — успішність

Актуальність ролі обдарованої особистості супроводжується специфікою її ролі в соціально-економічних, науково-технічних, екологічних та духовно-моральних процесах і явищах. Різке зростання обсягу та складності знань, неконтрольоване стрімке зростання сучасного виробництва, переважно інноваційного типу, природні катаклізми, екологічні катастрофи, поява нових захворювань, зіткнення інтересів між представниками різних релігій і культур, спонукає до широкого і глибокого вивчення особливостей формування обдарованої особистості дитини і учня, батька та педагога під час освітнього процесу.

Навчання й виховання обдарованої особистості учня неможливі без визначення психолого-педагогічних засад, загальних підходів. Поняття обдарованості вивчається і розглядається науковцями з філософської, історичної, соціально-економічної, психолого-педагогічної та біологічної точок зору.

Проблеми здібностей, обдарованості (загальної та спеціальної; аналітичної та синтетичної), таланту вивчалися науковцями всього світу (в тому числі — України), зокрема: Жаном Піже, Де Гротом, Д. Гільбертом, А. Шведелом, Р. Стоунбернером, Б. М. Тепловим, В. Н. Мясіщевим, О. В. Матюшкіним, В. А. Крутецьким, С. Д. Максименком, В. О. Моляком, Ю. З. Гільбухом, Г. В. Степко, М. С. Бургінім, І. Д. Бехом, І. С. Волощуком, О. В. Киричуком, В. Н. Ніколком, В. В. Рибалком, В. М. Алфімовим.

Питання визначення, навчання, виховання, пошуку обдарованої учнівської молоді особливо стало актуальним з 60-х років ХХ століття і зумовлено як стрімким розвитком процесів

науково-технічних та соціальних революцій, так і визвольних рухів. Більшість науковців провідних країн світу поєднують застій економічного, соціального та технічного розвитку, кризи суспільно-економічного життя з відсутністю достатнього рівня знань про суть здібностей, обдарованостей, талантів та недостатнім науково-практичним розв'язанням проблем виховання обдарованої особистості.

На даний час існує величезна кількість означень, трактувань, класифікацій властивостей задатків, здібностей і обдарувань, які спричиняють наявність різноманітних підходів до виховання обдарованої особистості.

Обдарованість, як, наприклад, вважають американські вчені А. Шведел і Р. Стоунбернер слід розуміти як якість, що виникає у контексті «людина-середовище». Специфіка такої взаємодії залишається нерозкритою. Тому результати ранньої діагностики не можна вважати абсолютно надійними.

Б. М. Теплов розглядає обдарованість в плані індивідуально-психологічних відмінностей: диференційований момент він ввів в самовизначення понять. Його дослідження спрямовані на виявлення різноманітних здібностей і встановлення поняття обдарованості. Він розкривав безпосередню залежність обдарованості від природних властивостей особистості.

Дослідження обдарованості В. І. Вернадським, О. Л. Чижевським, В. І. Капіцою базуються на залежності розумових здібностей особистості від геофізичних обставин (Космос, Всесвіт, Сонце, різноманітні перепади атмосферного тиску, магнітні бурі, спалахи фонові радіації).

Значний вклад у розробку теорії обдарованості внесли І. М. Бех, С. Д. Максименко, О. В. Киричук, В. О. Моляко, ідеї яких базуються на переконанні, що коріннями інтелектуальної та духовної сили народу служить рідна природа, прекрасні національні традиції нашої багатонаціональної країни, духовне багатство націй та народностей. Тільки на їх основі можливе становлення особистості, яка б гармонійно поєднувала фізичне, моральне і інтелектуальне начало».

Зважаючи на складність предмету дослідження, й досі не має єдиного розуміння питання, що таке обдарованість — аспект, сторона, форма будь-якої діяльності, її етапи чи особливий процес? Не дивлячись на значну кількість визначень, питання по-суті щодо обдарованості залишається відкритим. Наявні концептуальні

означення, ідеї неможливо оцінювати як завершальну теорію із позицій точних наук — не вистачає не тільки законів, але й математичного апарату обчислення обдарованості.

У науковій літературі можна зустріти десятки схем, етапів, стадій, рівнів, фаз обдарованості. Майже кожна з них варіюється. Але немає концепції, статистики схем, головне, немає теоретичної форми, яка допускала б їх підтвердження практикою, експериментом і показувала б особисту дію кожної з них. І тут необхідний вихід на новий ступінь, до нових категоріальних структур, що розкривали б процесуальну сторону обдарованості на більш глибокому рівні.

На думку В. О. Моляко, обдарованість є однією із найбільш важливих психічних систем упорядкування системи «людина-світ».

У сучасній науковій літературі центральним положенням, що визначає спрямованість концепції в цілому, є уявлення про людину як обдаровану особистість, тобто таку, яка самостійно обирає свої дії й рішення, досягає суттєвого рівня розумового розвитку і професійної майстерності, здатна до нестандартних рішень, дій, усвідомлює свою відповідальність перед собою, колективом, суспільством і природою за результати своєї творчості.

Нами обдарованість розуміється, як індивідуальний когнітивний, мотиваційний і соціальний потенціал особистості, що дозволяє їй отримати високі результати в одній (або більше) із таких сфер: інтелект; творчість; соціальна компетентність; художні, психологічні та біологічні можливості.

Психолого-фізіологічні дослідження виявили, що в обдарованої дитини підвищена біохімічна й електрична активність мозку, тому обмеження їх активності може провокувати негативні реакції невротичного характеру. У таких дітей та учнів яскраво виявлена здатність відкривати причинно-наслідкові зв'язки і робити відповідні висновки, особливо вони захоплюються побудовою альтернативних моделей і систем.

Обдаровані діти, учні, зазвичай, мають чудову пам'ять, високу працездатність, вони рано опановують мову й абстрактне мисленням, їх відрізняє здатність безпомилково кваліфікувати інформацію і категоризувати досвід, уміння широко використовувати накопичені знання.

В обдарованих дітей та учнів спостерігається підвищена концентрація уваги, наполегливість у досяганні позитивного

результату в тій галузі, котра їх цікавить. Вони допитливі, чутливі до вишукування нових проблем, їм притаманні фантазія, оригінальність, вони невтомні у своїх пошуках, здатні нестандартно мислити, виявляють творчу активність. Властива багатьом із них різноманітність інтересів іноді призводить до того, що вони розпочинають кілька справ одночасно, а також беруться за вирішення надто складних завдань.

Ознаками високої обдарованості є такі: ранній прояв здібностей, швидкий темп засвоєння знань, формування практичних умінь і навичок у якійсь діяльності, схильність та інтерес до неї, елементи оригінальності, творчості в діяльності, створення продуктів суспільної вартості. Раннє виявлення задатків та здібностей свідчить про наявність сприятливих природних даних для її розвитку

Необхідні для розвитку обдарованості природні задатки самі по собі не визначають її. Обдарованість розвивається в процесі засвоєння індивідом духовних та інших надбань людства, його творчої діяльності. Розрізняють обдарованість технічну, наукову, зокрема математичну, музичну, поетичну, художню, артистичну, спортивну, фізичну та ін. Технічна обдарованість включає два основних види: інженерну (конструкторсько-винахідницьку, технологічну та ін.) і обдарованість до технічної майстерності. Виділяють соціальну обдарованість — здібності до правової діяльності, у різних сферах життя суспільства та педагогічну — глибокі знання у сфері науки у поєднанні із здібностями в царині організаторської діяльності. Високий ступінь спеціальної обдарованості називають талантом. Класифікують також загальну обдарованість, маючи на увазі особливості людей, що виявляють здібності до різних галузей діяльності. Видатні люди часто відзначалися різносторонньою обдарованістю (Леонардо да Вінчі, Григорій Сковорода, Тарас Шевченко та ін.).

Антинауковими є фаталістичні погляди на обдарованість як на властивість, що нібито випадає на долю тільки деяких «обраних» індивідів. Джерелом обдарованості особистості є щоденна копітка, наполеглива, системна праця. Вона складається, формується й розвивається під впливом відповідальної діяльності, в процесі виховання та навчання.

Найістотніший вплив на формування і розвиток обдарованості справляють цілеспрямоване навчання і виховання. У процесі організації діяльності загальноосвітнього закладу освіти не завжди

враховується, що обдаровані діти та учні найбільш яскраво виявляють себе у сферах інтелектуальній, академічних досягнень, творчій (креативній), руховій, у спілкуванні та праці, мистецькій діяльності.

В інтелектуальній сфері обдарований учень вирізняється хорошою пам'яттю, жвавим мисленням, кмітливістю, допитливістю. Він добре розв'язує різні завдання, зв'язано викладає думки, може мати здібності до практичного застосування знань. У сфері академічних досягнень виявляє успіхи в опануванні техніки читання, усної лічби, основ наук. У творчій (креативній) сфері обдарована особистість дуже допитлива. Їй притаманні незалежність думки, винахідливість, вона продукує оригінальні ідеї. У процесі спілкування добре адаптується до нових ситуацій, легко знаходить спільну мову з дорослими, ровесниками та дітьми, в іграх — стає лідером, бере на себе ініціативу і відповідальність. Великий інтерес до візуальної інформації виявляє у сфері художньої діяльності. Захоплюється філософськими проблемами, заняттями мистецтвом, цікавиться музикою, легко запам'ятовує мелодії, із задоволенням співає, намагається самостійно творити. Праці обдарованої особистості дійсно оригінальні.

У руховій сфері їй властиві тонка і точна моторика, чітка здорово-моторна координація, широкий діапазон рухів, добре володіння тілом, високий рівень розвитку основних рухових навичок.

У спілкуванні обдарованість проявляється у вмінні контактувати із своїми ровесниками, дорослими, бути неформальним лідером і організатором певних творчих процесів, пов'язаних навіть із порушенням норм етичної поведінки.

У своїй праці обдарованість особистості проявляється в схильності та певних природніх задатках до різних видів діяльності, у тому числі й фізичної. Даний вид обдарованості проявляється спочатку в іграх, забавах, намаганнях допомогти дорослим у виконанні певних видів роботи, навіть і не цікавій або, яка потребує великих фізичних затрат. У такому випадку проявляється вміння дітей аналізувати, систематизувати хід, напрямки та послідовність виконання своєї роботи.

При організації діяльності загальноосвітніх закладів (спеціалізованих шкіл, гімназій, ліцеїв) медичного, педагогічного спрямування центральне місце відводиться обдарованості доброти, яка проявляється у турботі учнівської молоді за життєдіяльність оточуючих, успіхи і невдачі своїх друзів, близьких,

хворих і пристарілих людей. В учнів з характерними ознаками обдарованості доброти яскраво виражені риси милосердя, співчуття, готовності прийти на допомогу, взяти на себе значний тягар, не виключаючи і самопожертви, у вирішенні проблем людей, які їх оточують.

Однією із особливостей формування обдарованої особистості є врахування інтегруючих показників високого рівня загальної і творчої вихованості — проявлення психологічної готовності до творчої праці. Розвиток обдарованої особистості цілим рядом науковців пов'язується із творчою діяльністю.

Роль творчості у формуванні обдарованої особистості обґрунтовується представниками наукових шкіл цілим рядом важливих положень. По-перше, творчість збуджує і стимулює розвиток інтересів до пізнання, знання, діяльності, спілкування, обміну ідеями, оскільки завжди зв'язана з відкриттям нового, до цього невідомого. Творча праця — особливо складна, і навчання в умовах творчої праці є одним з елементів гарантії подальшої успішної діяльності, а також системної спрямованості на її раціоналізм, поліпшення якості, зростання інтенсивності та підвищення ефективності. Усе це пов'язано з даними цілої низки спеціальних психолого-педагогічних досліджень, що підтверджують специфічні можливості «використання» творчості у вихованні і впливають з особливості творчої діяльності, розкриття творчого потенціалу учнівської молоді. По-друге, творчість сприяє виходу спілкування, взаєморозуміння учнівської молоді на якісно новий рівень, виробляє вміння орієнтуватися в нових умовах, переборювати труднощі, вирішувати нестандартні задачі і завдання. Творчість передбачає також оригінальне і вискоелективне розв'язання як стандартних, типових, стереотипних, так і не стандартних, складних завдань, узагальнення їх теоретичних аспектів та прогнозування, моделювання і планування практичної реалізації. Вона вимагає усвідомлення відповідальності за свої вчинки та дії, великої майстерності, глибини і різнобічності знань. Досягнення творчого результату забезпечується широким аспектом спостережень, досліджень, експериментуванням та перевіркою результатів. Щоденна діяльність особистості, наповнена пошуком і новаціями, являє собою натхненний творчий процес. Сукупність різноманітних видів діяльності й порядок їх черговості, забезпечують найбільш сприятливі умови для розвитку обдарованої особистості. Педагогічні працівники спільно з психологами, соціальними педагогами,

лікарями допомагають учням правильно організувати їхню творчу діяльність. Це сприяє збереженню та підвищенню працездатності обдарованої особистості, пробуджує інтерес та захоплення творчою діяльністю, забезпечує природовідповідний розвиток організму. Особливої уваги, аналізу та дослідження потребує вплив на формування учнівського колективу високого змістовного, інформаційного, інтелектуального рівнів роботи загальноосвітнього закладу освіти.

Творча і наукова діяльність мотивується досягненнями. Тому Д. Аткинсон підкреслював, що поведінка, орієнтована на досягнення мети, визначається результируючою тенденцією досягнення (Tr), що виникає при спільному впливу двох тенденцій: Te — тенденція прагнення до успіху і Tm — тенденція уникнення невдач, що можна показати у вигляді алгебраїчної суми двох тенденцій:

$$Tr = Te + Tm \text{ або } Tr = (Me \times Ae \times We) + (Mm \times Am \times Wm)$$

Як видно із формул, Te і Tm є мультиплікативними функціями трьох змінних: тобто:

	Te		Tm
Me	прагнення до успіху розуміється, як здатність пережити гордість і задоволення при досягненні успіху	Mm	уникнення невдачі розуміється, як здатність відповісти почуттю приниження, сорому, невдачі
We	суб'єктивна ймовірність успіху розуміється, як очікування того, що виконання дій приведе до успіху (досягнення заданої мети)	Wm	суб'єктивна ймовірність невдач визначається, як очікування, що деякі дії будуть мати своїми наслідками невдачі
Ae	збуджуюча дійсність успіху, тобто відносна привабливість успіху в цій специфічній діяльності	Am	збуджуюча цінність невдачі, визначається відносною непривабливістю невдачі

Тенденція уникнення невдачі (Tm) із-за негативної привабливості має негативне значення (або дорівнює нулю). Вона розглядається як негативна зміна. Це означає, що валентність невдачі постійно спонукає до ухилення від вибору задачі, від вибору завдань, від надзвичайного напруження зусиль і тривалої діяльності.

Дж. Аткинсон розглядає мотив уникнення невдачі, як гальмівну діяльну силу, хоча наявність ймовірності, як свідчать результати деяких досліджень, рівна старанності.

Тобто тенденція уникнення невдач може позитивно впливати на поведінку, наприклад, у випадку, коли за рахунок великого зусилля добиваються визнання за результатами роботи.

Подолання невдач відбувається, на думку І. Павлова, в результаті прояву рефлексу свободи.

Життєдіяльність та формування обдарованої особистості також залежить від узгодження процесу розвитку конкретного індивідуума, врахування вікових особливостей дітей та учнів, а також ролі інтелектуального компонента на кожному з етапів творчого зростання.

Важливим моментом є підвищення рівня функціонування систем «учитель — учень», «учень — учень». У цих системах робиться наголос на розвиток творчої особистості учителя і учня, учня і учня та забезпечення саме творчої взаємодії співробітництва. У даному випадку в ролі вчителя виступає не тільки педагог, а й батьки, найближче оточення, тобто мова іде про виховуюче середовище. Максимальний позитивний ефект виховання може бути досягнутий, природно, коли «вектор» учительського, батьківського, колективного і громадського (усі види середовища, масові засоби комунікації тощо) виховання збігаються за спрямованістю і є творчими, по суті, за формами і характером поставлених цілей. Організаторська і професійна діяльність педагогічних працівників має зосереджуватися на створенні освітньо-виховного середовища, до якого входять педагогічні працівники, батьки, учні, засновники загальноосвітнього закладу, спонсори, представники науково-дослідних, методичних центрів, громадсько-політичних організацій за їхніми конкретними орієнтаціями і установками.

Педагогічні шляхи формування, становлення і розвитку обдарованої особистості визначається, виходячи з їхнього бажання навчатися в конкретному загальноосвітньому закладі освіти, ідеї інтеграції змісту освіти, розвиваючого та проблемного (евристичного) навчання, саморозвитку учня, що відображається в новому чи оновленому змісті освіти, у відповідній системі законів, принципів, форм і методів навчання.

Важливо враховувати психолого-педагогічні аспекти адаптації учня до нових соціальних умов, які створюються в процесі входження до конкретного загальноосвітнього закладу освіти.

При переході учня від одного загальноосвітнього закладу освіти до іншого звичні форми діяльності поступаються місцем новим, новацийним, інноваційним. Однак навіть для творчо обдарованої особистості адаптація не завжди проходить без ускладнення. Окремі дослідження показують, що 15–20 відсотків учнів при переході від одного ступеня навчання до іншого, від одного загальноосвітнього закладу освіти до іншого мають проблеми, пов'язані з прийняттям нової соціальної позиції. Що ж стосується спеціалізованих шкіл, гімназій, колегіумів, ліцеїв, наукових ліцеїв, то адаптація учня ускладняються ще й досить значним збільшенням потоку інформаційної енергії, іншими вимогами, насиченням та науковістю змісту освіти, посиленням конкурентності між учасниками освітнього процесу на новому інтелектуальному, творчому рівні. До цього необхідно додати і незвичний для учнів конкурсний відбір, що само по собі викликає певну стресову ситуацію, а також своєрідну конкуренцію між учнями, які у своїй більшості були лідерами у тих загальноосвітніх закладах освіти, де раніше навчалися. Тому у роботі спеціалізованих шкіл, гімназій, колегіумів, ліцеїв, наукових ліцеїв доцільно значну увагу приділяти формуванню психолого-енергетичного потенціалу учня, що забезпечує досягнення поставленої мети у новому виді навчальної діяльності.

Розвиток психіки учнівської молоді в онтогенезі пов'язаний з організацією певних форм діяльності. За основу корекції вікового психічного розвитку дітей та учнів доцільно взяти принцип провідної діяльності, який стає основним механізмом формування психічних новоутворень і знайшов своє обґрунтування у працях Д. Б. Ельконіна та В. В. Давидова.

Важливе місце посідає також принцип керівництва технікою розвитку, пов'язаний з уявленням провідної ролі навчання у психолого-біологічному розвитку учнів. На думку Л. С. Виготського, розвиток не є спонтанним процесом, а забезпечується допомогою, порадами, настановами дорослого, його участю в організації життєдіяльності учня. Реалізація цього принципу передбачає організацію спільної (але розподільної) діяльності дорослого і учня, в якій насамперед дорослий є носієм зразка. Організаторська робота та допомога учням на початковому етапі кожного рівня їхньої навчальної діяльності у конкретному загальноосвітньому закладі освіти має бути виваженою, продуманою і суттєвою; поступове втручання дорослих зменшується і кожний наступний крок у діяльності передається учневі на рівень самостійного виконання.

За педагогічними працівниками залишаються настановчі, координуючі, спрямовуючі, інструктивні та контролюючі функції.

Управління розвитком обдарованої особистості базується і на теорії планомірного формування діяльності. Як відзначав П. Я. Гальпін — перехід зовнішньої практичної дії у внутрішню, розумову дію — це багатоетапний процес. Розвиток в учнів повноцінних пізнавальних, інтелектуальних, розумових та спортивно-оздоровчих дій має бути пов'язаний з реалізацією всіх формоутворюючих етапів.

Принцип зміни психологічної позиції у діяльності насамперед пов'язаний із зміною ставлення обдарованої особистості до себе, з розвитком у неї позиції суб'єкта діяльності. Для формування такої активної позиції у процесі навчання потрібен певний час і цілеспрямована вмотивована діяльність, організована кваліфікованими, досвідченими педагогічними працівниками.

Дослідження рядом наукових шкіл пізнавальної діяльності обдарованої особистості дозволили виділити характерні періоди їхньої навчальної праці.

Адаптаційний — характеризується перебудовою внутрішніх соціальних, психолого-фізіологічних механізмів, пов'язаних із зміною колективу, умов навчання, життєвого стереотипу. Його тривалість залежить від наукового супроводження, методичного змістовного забезпечення, рівня роботи педагогічного колективу, психологічного настрою батьків і учнів, індивідуальних особливостей розвитку учня.

Дидактогенний — зумовлений внутрішнім протиріччям мотивів, інтересів, бажань, намірів особистості (учня, педагога), а також протилежністю інтересів учня, батьків і педагогів, що виявляється у навчальній діяльності учня і педагога.

Егrogenний — викликаний інтелектуальною конкуренцією в діапазоні учень — учень, учень — учитель. Він проявляється як в щоденному житті, так і під час проведення різноманітних інтелектуальних змагань як на уроці, так і в позаурочний час: олімпіади, конкурси, турніри, змагання тощо. Він активізується під час участі в зовнішньому незалежному оцінюванні за курс середньої школи і співбесіди, тестування при вступі до закладів вищої освіти.

Психолого-педагогічна підтримка учнів, які впродовж тривалого періоду перебувають у стані інформаційного, інтелектуального та емоційно-вольового напруження, потребує постійної уваги в аспекті збереження здоров'я учнів з боку системи «загальноосвітній

заклад освіти — професійний (професійно-технічний) заклад освіти — заклад освіти фахової передвищої освіти — заклад вищої освіти». Домінуюче значення має самовизначення цінності внутрішнього механізму обдарованості, самопізнання учнем його власних потенційних можливостей. Цьому сприяють психолого-розвивальні курси: «Твої можливості», «Учись-учитися», «Пізнай себе», «Психологія таланту».

Список використаних джерел та літератури

- Бех І. Д. Концепція виховання особистості // Радянська школа, 1991. — № 5.
- Волощук І. С. Морально-етичний аспект виявлення обдарованих дітей та розвитку в них творчих задатків // Педагогіка і психологія, 1994. — № 3.
- Гільбух Ю. З. Розумово обдарована дитина. — К.: 1993.
- Грані творчості / відп. ред. Ярмаченко М. Д. — К.: Радянська школа, 1990.
- Моляко В. А., Кульчицкая Е. И., Литвинова Н. И. Творческая одаренность (Методические рекомендации). — К.: 1991.
- Моляко В. О. Психологические проблемы творческой одаренности. — К., 1995.
- Киричук О. В. Концепція виховання підростаючих поколінь суверенної України // Радянська школа. — 1992. — № 4.
- Паламарчук В. Ф. Школа учит мыслить. — М.: Просвещение, 1987.
- Паламарчук В. Ф. НОТ школьника — путь к творчеству. — К.: Радянська школа, 1988.
- Паламарчук В. Ф. Шлях до майстерності. — К.: Освіта, 1995.
- Психология одаренности детей и подростков / под ред. Н. С. Лейтеса. — М., 1996.
- Рибалка В. В. Метод визначення науково-технічних здібностей у старшокласників. — К.: Науково-методичний збірник «Психологія», 1993. — Вип. № 40.

Окремі проблеми підготовки проєкту Закону України про освіту (попередній аналіз)

Вже тривалий час в педагогічних колективах, наукових установах і серед широкої громадськості обговорюється, а у Комітеті Верховної Ради України з питань науки і освіти ведеться підготовка до другого читання проєкту Закону України «Про освіту» (реєстраційний № 3491-д), зокрема статей щодо змісту освіти, організації навчально-виховного процесу, специфіки управління навчальними закладами, фінансового забезпечення освітньої галузі, надання державою гарантій на майбутнє щодо належного рівня і умов оплати праці та робочого часу педагогічним, науково-педагогічним працівникам, спеціалістам навчальних закладів. Однак фінансово-економічне обґрунтування законопроекту про освіту наразі відсутнє.

У громадянської спільноти виникає закономірне запитання: чи достатнім чином усвідомлюють та розуміють свою відповідальність перед наступними поколіннями українців народні депутати України, політики, державні службовці — всі ті, хто готують до другого читання проєкт Закону України «Про освіту»? Наші співвітчизники розуміють складність економічної, фінансової ситуації, брак коштів на розвиток освіти. Але діти ростуть, і вони не можуть чекати, коли держава буде підтримувати їх прагнення до глибоких знань, широкого кругозору, якісної освіти, компетентності, майстерності, професіоналізму, ерудованості, освіченості, культури, пошуку істини. Особлива увага повинна надаватися формуванню та розвитку у дітей, учнів, студентів здібностей до моделювання і управління власними практичними вміннями та навичками.

На засіданні Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти 21 грудня 2016 року були розглянуті контрольні питання: «Про стан реалізації Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» та «Про стан впровадження Закону України «Про вищу освіту». Комітет прийняв рішення визнати практичну реалізацію Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» незадовільною та звернути увагу Міністерства освіти і науки України на відсутність належної та системної роботи щодо впровадження Закону України «Про вищу освіту».

На вирішення проблем, юридично закріплених у Законі України «Про освіту» 1991 року, витрачено шість років, на визначення і визнання помилок революційної теорії педології знадобилося аж вісімнадцять років. То скільки ж часу потрібно буде на повну реалізацію законів України «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про вищу освіту», на мінімізацію проблем, зафіксованих в проєкті закону України про освіту, на повторне відродження акмеології, «менеджменту управління», «омбудсменів»?

Коли, нарешті, політики, державні діячі зрозуміють, що законодавство формується не для створення перешкод і проблем, а для забезпечення розвитку та механізмів попередження критичних ситуацій і конфліктів. Усім зрозуміло, що знищити до основи можна дуже швидко, а відновити, зазвичай, ніколи.

Підготовка законопроєкту до другого читання проводиться з метою його юридичного уточнення на підставі внесених суб'єктами законодавчих ініціатив пропозицій та поправок. Цю підготовку здійснює робоча група із більше ніж 90 чоловік на рівні — «концепцій», «ідей», «побажань», а в реальності — заокеанських забаганок. Народні депутати України, як суб'єкти законодавчої ініціативи, задають закономірні запитання: «Чому рішення щодо відхилення їхніх поправок приймаються не суб'єктами законодавчої ініціативи, як це передбачено законодавством, та за якою процедурою філологічна норма «враховано редакційно» стала юридичною?» Під маркою «автономії» більшість державних зобов'язань намагаються перекласти на плечі керівників навчальних закладів. Члени робочої групи зайняли кругову оборону у захисті «реформаторського» закону, який спрямований на знищення всього того, що було збережено, створено, організовано впродовж останніх двадцяти п'яти років. Навіть не взяті до уваги пропозиції, застереження, ідеї обласних державних організацій, петиції, які надійшли до Верховної Ради України та Президента України про:

відновлення гарантій, передбачених ст. 57 Закону України «Про освіту», щодо розмірів середніх посадових окладів освітян (25 241 підпис);

визначення місця технікумів і коледжів в системі освіти України (26 179 підписів);

внесення змін до Закону України «Про вищу освіту» стосовно освітньо-кваліфікаційного рівня «молодший спеціаліст» (27 262 підписи);

захист професійної освіти України (25 300 підписів).

До Кабінету Міністрів України надійшли петиції — вимоги такого змісту: недопущення скасування стипендій студентам; підвищення стипендій учням професійно-технічних училищ; біологія — третій предмет серед обов'язкових на вибір; про відокремлення освіти від релігії (щодо дотримання у закладах освіти вимог ст.ст. 15, 23, 35 Конституції України; про забезпечення можливості вдруге вступати до вищого навчального закладу для навчання за бюджетні кошти.

І навіть після зазначених юридичних зауважень, критики та вимог звучать «заклики», що хоч проєкт закону про освіту є поганим, все ж його необхідно приймати будь-якою ціною. А на численні запитання: «Що робити із такими законодавчими «новелами» керівникам навчальних закладів, педагогічним, науково-педагогічним працівникам, батькам, дітям, учням, студентам?» — демонстративне відмовчування — глуха, німа стіна.

Ініціаторами законопроєкту не враховується або нехтується те, що норми нового Закону про освіту незаперечно чітко повинні базуватися на конституційних гарантіях з боку держави. Статтею 53 Конституції України державою забезпечуються освітні гарантії для всіх громадян. Стаття 22 Конституції України передбачає при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів недопущення звуження змісту та обсягу існуючих прав, тобто не може погіршуватися зміст і обсяги прав учасників навчально-виховного процесу, передусім педагогічних і науково-педагогічних працівників. Окрім того, слід врахувати Рекомендації ЮНЕСКО «Про становище вчителів». Закон має формувати правове поле захисту інтересів навчально-виховного процесу, напрямки розвитку навчальних закладів, духовно-моральних, освітніх потреб особистості, українського народу, а також механізми попередження та вирішення проблемних, конфліктних ситуацій.

Виходячи з вимог зазначених документів, норми законопроекту мають бути спрямовані насамперед на:

визначення освіти, як головного пріоритету та основи розвитку громадян і держави в цілому, зокрема шляхом відповідних капіталовкладень;

обов'язковість повної дванадцятирічної загальної середньої освіти;

забезпечення державою доступності та безоплатності дошкільної, повної загальної середньої освіти дітям незалежно від їхнього місця проживання, а також базової професійної освіти, вищої професійної освіти та вищої освіти в цілому в державних, комунальних і приватних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, базової професійної, вищої професійної, загальної вищої і післядипломної освіти різних форм навчання;

гарантування державою обсягів бюджетних видатків на освіту в розмірі не менше десяти відсотків внутрішнього валового продукту;

затвердження нормативів матеріально-технічного та фінансового забезпечення безпосередньо на одного учня, вихованця, чи здобувача базової професійної освіти, вищої професійної освіти, вищої освіти в цілому відповідного типу навчального закладу;

безоплатне одержання та використання для науково-освітніх, дослідних потреб навчального закладу земельної ділянки;

збереження і розвиток мережі загальноосвітніх навчальних закладів у сільській місцевості;

будівництво дошкільних, загальноосвітніх навчальних закладів у нових мікрорайонах та масивах окремих населених пунктів.

«Реформи», які за межами правового поля розпочалися в освіті і які намагаються закріпити у нормах законопроекту про освіту, що зараз готується, викликають багато запитань і застережень.

Чи можна об'єктивно і реально визначити, які надбання є пріоритетними: духовний розвиток особистості людини чи економія коштів на освіті, і які вираховувати втрати і надбання особистості, суспільства і держави при такому «реформуванні»?

Українському суспільству на законодавчому рівні сьогодні нав'язують офіційне закріплення поділу сфери освіти на першосортну (формальну), другосортну (неформальну) і третьосортну (інформальну), що не практикується в жодній цивілізованій європейській державі. Плоди пожинають ті, хто збирає

урожай, не засіваючи поле, беруть те, що ними не створено і їм не належить.

Нині, коли ми знаходимося в дуже складному і відповідальному періоді становлення та утвердження України як європейської держави, питання духовності є одним із ключових та найважливіших.

Непомірною ціною доводиться платити за гідність, честь та високі духовні цінності. Головними складниками, що формують духовність народу, є культура і освіта. Завдяки культурі, освіті, мистецтву, моральності люди отримують духовні послання, а така робота має розпочинатися ще у ранньому дитинстві.

Громадськість, особливо — і передусім, батьки та вчителі, вкрай занепокоєні руйнівними процесами, що відбуваються на шляху так званого нібито «реформування» напрямів освіти, їх недофінансуванням з державного бюджету та переведенням на місцеві бюджети. І це проходить під показними гаслами — «терміново», «за будь-яку ціну», без належного правового і фінансового забезпечення, з порушенням статті 143 Конституції України. Паралельно виникає запитання: скільки коштує духовність? Які духовні збитки несе культурна, освітня порожнеча, наслідком чого буде духовний вакуум. Вони висловлюють тверду переконаність в тому, що коли у дитячі душі не засіяти зерна добра, гідності, любові, відданості сім'ї, родині, батьківщині, Вітчизні та інших чеснот, на порожній ґрунт впадуть і проростуть зовсім інші «зерна».

Діти, які здобудуть ґрунтовні, глибокі знання, якісну освіту, неодмінно стануть для суспільства більш продуктивними, корисними та цінними громадянами, адже глибокі знання, якісна освіта — це і багатий духовний світ, і зрілий світогляд, інтелектуальність, енциклопедична обізнаність, внутрішня культура, висока моральність та всебічний розвиток особистості, побудовані на тисячолітній історії української школи, українських народних традиціях та духовних цінностях.

Положення нового законопроекту щодо фінансування і утримання закладів дошкільної освіти з бюджету органів місцевого самоврядування прямо суперечить також статті 89 Бюджетного кодексу України (частина перша, пункт 2, підпункт а), де зазначено, що видатки на дошкільну освіту здійснюються з районних бюджетів.

Норму про функціонування початкової школи слід виписати більш чітко з метою уникнення того тлумачення, що вона може сформуватися виключно шляхом створення одного класу з дітей

чотирьох різних років навчання. Це порушує право на освіту у початковій її ланці, оскільки нині практикується створення класів-комплектів лише з двох років навчання. Уже зараз стає зрозумілим, що така новація негативно позначається на рівні надання освітніх послуг та їх якості, глибині знань учнів.

Правова норма про те, що в початковій школі має бути лише один вчитель, означитиме створення одного класу з дітей чотирьох різних років навчання. Необхідно передбачити сформування не одного, а декількох класів-комплектів залежно від різних умов (число дітей, фінансова спроможність розпорядника коштів). Тому один вчитель має бути в одному класі, але не в усій школі, в якій може існувати і декілька класів.

У статтю «Основні терміни та визначення» доцільно ввести термін «клас — це учнівський колектив у системі загальної середньої освіти, який охоплює учнів одного року навчання та однакового рівня знань».

З метою оптимальної класифікації слід конкретизувати поняття «школа», «спеціалізована школа», «ліцей», «гімназія», «колегіум», «навчально-виробничий комбінат», «училище», «технікум», «коледж», «інститут», «університет», «академія».

Пропонується конкретизувати, що початкова школа — це 1–4 класи, основна школа — 5–9 класи, старша школа — 10–12 класи. Вважається за доцільне наповнюваність класів чисельністю у 15 учнів залишити для навчальних закладів у містах, а для навчальних закладів, які розташовані у сільській місцевості, визначити поріг якщо не в «3», то хоча б у «5 учнів». Для навчальних закладів, розташованих у сільській місцевості, кількість учнів слід зменшити до 20, тому що у більшості сільських районів закладів профільної школи може не залишитися зовсім.

У деяких статтях законопроект залишене формулювання «та/або» може трактуватися державою лише як «або». Норма щодо забезпечення гуртожитками осіб, які здобувають профільну середню освіту, за тотальної нестачі коштів у місцевих бюджетах не-реальна для повсюдного застосування. Пропонується доповнити двома абзацами (або доповнити відповідну статтю двома новими частинами) у редакції:

«Органи місцевого самоврядування та місцеві органи виконавчої влади можуть забезпечувати безкоштовним гарячим харчуванням інші категорії здобувачів освіти за рахунок місцевих бюджетів»;

«Органи місцевого самоврядування, місцеві органи виконавчої влади та керівники навчальних закладів забезпечують умови для організації належного харчування інших категорій здобувачів освіти, які навчаються у державних і комунальних дошкільних навчальних закладах та державних і комунальних загальноосвітніх навчальних закладах».

До того ж слід врахувати, що документи про загальну середню, а також про професійно-технічну та вищу освіту для осіб, які навчаються за державним замовленням, виготовляються за рахунок коштів Державного бюджету України. Виготовлення документів про позашкільну освіту для державних і комунальних позашкільних навчальних закладів здійснюється за рахунок коштів державного та місцевого бюджетів.

Що стосується позиції про створення філій загальноосвітнього навчального закладу та призначення заступника керівника і педагогічних працівників державного або комунального загальноосвітнього навчального закладу за результатами конкурсного відбору, то її доцільно вилучити.

Цілком слушно наголосити, що відсутність чіткого роз'яснення механізму приєднання міжшкільних навчально-виробничих комбінатів до освітніх округів призводить на місцях до фактичного припинення їх діяльності. Ліквідацію міжшкільних навчально-виробничих комбінатів мотивують тим, що у Постанові Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 року № 777 вони вилучені. Але це не відповідає вимогам чинного законодавства, тому такі дії недопустимі.

Заявники наголошують на тому, що проєктом закону України «Про освіту» передбачене навчання за професійним напрямом профілізації лише у закладах освіти, які забезпечують здобуття повної загальної середньої освіти одночасно з професійною підготовкою. Та за офіційними даними, лише у половини районів областей є професійно-технічні навчальні заклади, а причому деякі з них на межі закриття. Тому, де-факто, професійний напрям профілізації для більшості випускників загальноосвітніх навчальних закладів буде недоступний.

В Україні, відповідно до світової практики, є досвід підготовки робітничих кадрів з масових професій на базі загальноосвітніх, міжшкільних та позашкільних навчальних закладів, що могли б забезпечувати здобуття профільної загальної середньої освіти за професійним напрямом поряд із закладами професійної або вищої освіти.

Батьки, учні, керівники загальноосвітніх навчальних закладів, особливо сільських, прагнуть і надалі співпрацювати з міжшкільними навчально-виробничими комбінатами, оскільки не можуть в умовах загальноосвітнього навчального закладу організувати навчання за технологічним профілем і задовольнити потреби учнів у більш широкому виборі профілю навчання. Якщо ліквідувати міжшкільні навчально-виробничі комбінати, то в районах працюватимуть, в основному, гуманітарні профільні класи.

За більш як тридцятирічну історію існування міжшкільних навчально-виробничих комбінатів створена і розширюється їх матеріально-технічна база. Завдяки діяльності 207 міжшкільних навчально-виробничих комбінатів учні (49 685 осіб) навіть маленького класу мають можливість обирати спеціалізоване профільне навчання, технологічний профіль, курси за вибором, профільні проби, вивчення інших предметів — таких, як «Захист Вітчизни», інформатика, економіка. Одні учні навчаються водінню автомобіля, інші поглиблено освоюють інформаційні технології чи пробують свої здібності у кулінарії, швейній справі. Також комбінати з початку свого існування працювали як опорні заклади з вивчення предмету технології.

Профспілкові, інші громадські організації, самі педагогічні працівники вказують на те, що узаконення оплати праці вищевказаних категорій на основі тарифної сітки є антиконституційним (Рішення Конституційного Суду України від 22.05.2008 року № 10-рп/2008). Закон України «Про освіту» має бути прийнятий з обов'язковим урахуванням пропозицій обласних державних адміністрацій, обласних рад, профспілкових, громадських організацій, педагогічних працівників щодо фінансового забезпечення науково-педагогічних, педагогічних працівників, спеціалістів, які працюють у сфері дошкільної, загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої, післядипломної освіти, становище яких на сьогоднішній день є найгіршим. Неприпустимо створювати умови для встановлення в «ручному» режимі розміру оплати праці бюджетників, дозволити введення навіть на рівні Уряду «регресивних» коефіцієнтів, не передбаченого законами розміру базового окладу, який не відповідає мінімальній заробітній платі.

Також відповідно до Рішення Конституційного Суду України від 22 травня 2008 року № 10-рп/2008 зміни, внесені до статті 57 Закону України «Про освіту» Законом України від 28 грудня 2007 року № 107-VI «Про Державний бюджет України на 2008 рік

та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» стосовно надання педагогічним працівникам, які працюють у сільській місцевості і селищах міського типу, а також пенсіонерам, що раніше працювали педагогічними працівниками в цих населених пунктах і проживають у них, пільг на безоплатне користування житлом з опаленням та освітленням за умови, якщо їх розмір у грошовому еквіваленті разом із середньомісячним сукупним доходом працівника за попередні шість місяців не перевищує величини доходу, що дає право на податкову соціальну пільгу у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, визнано такими, що не відповідають Конституції України.

Неприпустимою, репресивною і сприятливою для корупційних діянь вважається норма законопроекту про прийняття на роботу усіх педагогічних працівників шляхом укладання трудового договору за результатами конкурсного відбору. У той же час не враховано, що у сільській місцевості у сучасних умовах конкурс педагогічних працівників є нереальним.

Педагогічні, науково-педагогічні працівники вважають також репресивною для сфери освіти норму щодо забезпечення державою асигнувань освіти в розмірі не меншому 7 відсотків валового внутрішнього продукту, що забезпечуватиме не більше 40 % потреби на оплату праці педагогічних, науково-педагогічних працівників та спеціалістів освіти в розмірах, гарантованих статтями 57 та 61 чинного Закону України «Про освіту».

Профспілкові організації навчальних закладів, громадські організації наполягають на збереженні гарантій держави на встановлення середнього розміру посадових окладів і ставок зарплати асистента вчителя у розмірі 3-кратної величини мінімальної заробітної плати та визначення розмірів посадових окладів за кожною наступною посадою шляхом підвищення попереднього посадового окладу на 15 %. У Законі необхідно передбачити такі позиції:

встановлення і забезпечення середнього розміру посадових окладів та ставок заробітної плати педагогічних працівників на рівні середньої заробітної плати працівників промисловості;

визначення надбавок за вислугу років педагогічним працівникам залежно від стажу педагогічної роботи: до 3 років — 10 %, від 3 до 10 років — 20 %, від 10 до 20 років — 30 %, понад 20 років — 40 %;

підвищення посадових окладів і ставок заробітної плати педагогічним працівникам за педагогічні та інші почесні звання;

встановлення надбавок педагогічним працівникам — молодим спеціалістам у розмірі 10 % ставки заробітної плати та посадового окладу;

визначення доплат педагогічним працівникам за виконання обов'язків класного керівника, завідування кабінетами, майстернями, лабораторіями, спортивними залами, музеями, методичними об'єднаннями тощо, за перевірку письмових робіт та інших видів педагогічної роботи у відсотках від ставки заробітної плати;

забезпечення безплатним користуванням житлом з опаленням і освітленням у межах встановлених норм педагогічних працівників, що працюють у сільській місцевості і селища міського типу, а також пенсіонерів, які раніше працювали педагогічними працівниками у цих населених пунктах і проживають у них;

надання статусу педагогічного працівника тренерам-викладачам та іншим фахівцям, робота яких пов'язана з навчально-виховним процесом, дитячо-юнацьких спортивних шкіл усіх типів і найменувань;

підвищення статусу музичних керівників, інструкторів з фізичної культури дошкільних навчальних закладів до рівня інших педагогічних працівників з відповідною освітою;

підвищення оплати праці працівникам навчальних закладів, розташованих у гірській та сільській місцевості;

недопущення при прийнятті спеціальних законів збільшення тривалості робочого часу педагогічних працівників, серед яких вчителі, викладачі, вихователі, керівники гуртків, шляхом включення до нього крім навчальної роботи також методичної, організаційної роботи та виконання інших трудових обов'язків;

мораторій на закриття загальноосвітніх навчальних закладів у сільській місцевості та виділення з державного бюджету освітньої субвенції для всіх загальноосвітніх навчальних закладів, незалежно від чисельності їх учнів, обрахованої з коригуючим коефіцієнтом у бік її збільшення.

З переліку освітнього процесу необхідно вилучити невизначену нормами чинного законодавства категорію «фахівці-практики».

Законопроект доцільно доповнити нормою про встановлення керівником порядку безоплатного користування бібліотечними, інформаційними ресурсами, послугами навчальних, наукових, спортивних, культурно-освітніх підрозділів закладу освіти лише за погодженням з трудовим колективом чи на умовах колективного договору.

Необхідно передбачити норму щодо забезпечення осіб, які здобувають профільну середню освіту у закладах освіти не за місцем проживання, не лише гуртожитками, а й підвезенням до місця навчання і додому.

Законопроект потребує доповнення нормами щодо забезпечення органами місцевого самоврядування та місцевими органами виконавчої влади безоплатним гарячим харчуванням не лише дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та дітей із сімей, які отримують допомогу відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям», які навчаються у дошкільних навчальних закладах та учнів 1–4 класів, а й усіх учнів 1–4 класів та учнів 5–11(12) класів з сімей, що отримували допомогу відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям», а до введення антисоціальних законів України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин» від 28.12.2014 р. № 79-VIII, «Про Державний бюджет України на 2015 рік» від 28.12.2014 р. № 80-VIII, «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 24.12.2015 р. № 911-VIII, в обов'язковому порядку забезпечувалися безоплатним харчуванням та обідами у загальноосвітніх навчальних закладах. Потрібно замість редакції: «інших категорій осіб, визначених законом» вписати таку: «інших категорій осіб, визначених спеціальними законами». Юристи звертають увагу на те, що, крім нівелювання прав громадян України, порушена чистота правового процесу, оскільки до законів України № 79-VIII впродовж двох років внесено три системні зміни (закони №№ 288-VIII, 914-VIII, 1789-VIII); — № 80-VIII впродовж одного року десять системних змін (закони №№ 217-VIII, 278-VIII, 639-VIII, 647-VIII, 648-VIII, 680-VIII, 704-VIII, 807-VIII, 906-VIII, 915-VIII); — № 911-VIII впродовж трьох років три системні зміни (закони №№ 848-VIII, 1741-VIII, 2449-VIII).

У законопроект слід ввести положення, що підвищення кваліфікації педагогічного, науково-педагогічного працівника може оплачуватися засновником навчального закладу, навчальним закладом, в якому він працює, а також іншими фізичними та юридичними особами, якщо педагогічний, науково-педагогічний працівник не є працівником державного, комунального чи приватного навчального закладу. Порядок матеріального забезпечення підвищення кваліфікації педагогічних працівників та їх лікування,

проживання в санаторіях-профілакторіях має затверджуватися Кабінетом Міністрів України.

Робочий час педагогічних, науково-педагогічних працівників залежно від їх посад, включає наукову, навчальну, виховну, методичну та іншу педагогічну роботу, за виконання певних видів якої встановлюється окрема оплата.

Обсяг та перелік видів роботи науково-педагогічних працівників встановлюється навчальним закладом на підставі тарифікації і закріплюється у трудовому договорі у межах, визначених законодавством.

Норми навчального навантаження педагогічних і науково-педагогічних працівників на одну ставку встановлюються спеціальними законами та не можуть бути збільшені в порушення чинного законодавства.

Спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки встановлює мінімальні нормативи матеріально-технічного та фінансового забезпечення навчальних закладів.

Вилучити норми про надання права органам місцевого самоврядування (районним, міським (сільським, селищним) радам, радам об'єднаних територіальних спільнот) реорганізувати і ліквідувати дошкільні навчальні заклади, загальноосвітні навчальні заклади I ступеня, позашкільні навчальні заклади. Адже це право було надано їм антисоціальним, на нашу думку, Законом України (політики цинічно жартуючи називають його «законом щастя») «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» від 28 грудня 2014 року № 76-VIII.

Необхідно законодавчо закріпити, що названі вище органи мають такі функції:

Відповідають за реалізацію державної політики у сфері освіти; забезпечення якості освіти та глибини знань на відповідній території; гарантування доступності дошкільної, початкової, базової та повної загальної середньої освіти, позашкільної освіти.

Планують та забезпечують розвиток мережі дошкільних навчальних закладів, загальноосвітніх навчальних закладів I ступеня, загальноосвітніх навчальних закладів I–II ступеня, загальноосвітніх навчальних закладів I–III ступеня, позашкільних навчальних закладів.

Проводять реорганізацію або ліквідацію діючих комунальних дошкільних навчальних закладів, загальноосвітніх навчальних

закладів I ступеня, загальноосвітніх навчальних закладів I–II ступеня, загальноосвітніх навчальних закладів I–III ступеня, позашкільних навчальних закладів лише за згодою територіального об'єднання (загальних зборів) села, селища, міста або на підставі місцевого референдуму.

Закріплюють за загальноосвітніми навчальними закладами територію обслуговування (крім випадків, встановлених спеціальними законами).

Гарантують доступність загальної середньої освіти та забезпечення потреби у дошкільній та позашкільній освіті для всіх громадян, які проживають на відповідній території.

Забезпечують і фінансують підвезення учнів до загальноосвітніх навчальних закладів I ступеня, загальноосвітніх навчальних закладів I–II ступеня, загальноосвітніх навчальних закладів I–III ступеня.

Доволі суперечливою є пропозиція щодо здійснення державою фінансування здобуття особою загальної середньої освіти у приватному навчальному закладі, що має ліцензію і працює за акредитованою освітньою програмою, за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів шляхом передачі такому навчальному закладу цільового обсягу коштів у розмірі фінансового нормативу (з урахуванням відповідних коригуючих коефіцієнтів) бюджетної забезпеченості одного учня загальноосвітнього навчального закладу. Їх практична реалізація здатна призвести до перетворення комунальних навчальних закладів у приватні, а також до комерціалізації освіти, що є неприпустимим. У цьому контексті видаються сумнівними нормативи щодо надання навчальному закладу у статусі підприємства права отримувати бюджетні кошти. Згідно зі статтею 53 Конституції України доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах забезпечує держава.

З часу відкриття швидкісних трас, гіпермаркетів, супермаркетів значно зросла інтенсивність руху транспортних засобів. Їх водії дуже часто перевищують швидкість руху і нехтують правилами проїзду нерегульованого перехрестя. Це створює підвищену небезпеку для пішоходів насамперед дітей, яким не менше двох разів на день доводиться долати нерегульоване перехрестя на шляху до навчально-виховних закладів. Закон має враховувати реалії ускладнення транспортного руху, характерні для нашого сьогодення.

На думку науковців, науково-педагогічних, педагогічних працівників, батьків, органів місцевого самоврядування, профспілкових організацій (більше 650 тисяч підписів), прийняття Закону України «Про освіту» у новій редакції є несвоєчасним. Українське суспільство переконане, що є неприпустимим, необґрунтованим та загрозовим для безпеки держави спроби економити на сфері освіти і наголошує на збереженні в новому Законі України «Про освіту» гарантій щодо здобуття якісної освіти, глибоких духовних і наукових знань та переконань, а також забезпечення належного рівня оплати праці педагогічних, науково-педагогічних працівників, спеціалістів та їх реалізації.

Профспілкові, громадські організації та трудові колективи:

— наголошують на неприпустимості встановлення в новому Законі України «Про освіту» норм, які призведуть до погіршення змісту і звуження обсягу прав освітян і заявляють, що будуть відстоювати свої трудові, соціально-економічні права та інтереси, застосовуючи всі дозволені законодавством засоби впливу на владу;

— звертаються до народних депутатів України застосувати всі можливі засоби депутатського впливу і аргументовано та рішуче відхилити норми, які призведуть до зниження рівня і стандартів змісту освіти, погіршення прав освітянської спільноти, та відстоювати їхні професійні і соціально-економічні права.

**Аналіз пропозицій, доповнень, застережень,
зауважень народних депутатів України,
обласних державних адміністрацій, обласних рад,
уповноваженого Верховної Ради України
з прав людини, профспілкових організацій
працівників освіти, осередків політичних партій,
наукових установ, закладів освіти,
правозахисників до проєкту Закону України
про освіту (реєстр. 3491-Д)**

Обласні державні адміністрації, обласні ради, осередки політичних партій, профспілкові організації працівників освіти, народні депутати України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, правозахисники вкрай стурбовані ситуацією щодо запропонованого законопроєкту про освіту, який суперечить низці норм і положень чинного законодавства та Конституції України, прийняття якого у запропонованій редакції не сприятиме розвитку сфери освіти та призведе до значного звуження трудових прав працівників освіти, висловлюють глибоку стурбованість і наполягають на врахуванні пропозицій, доповнень, зауважень і застережень до проєкту закону України «Про освіту» реєстр. № 3491-д. Держава не має права принижувати своїми діями (чи бездіяльністю) профспілкові, громадські організації, працівників сфери освіти, учасників навчально-виховного процесу, людину праці.

Заслуговує на увагу аналітична записка Національного інституту стратегічних досліджень від 03.07.2017 року «Проєкт

рамкового закону України «Про освіту» в контексті збереження і зміцнення людського капіталу: переваги і ризику».

Інститут розглядає освіту як основу інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку суспільства, економічного добробуту, обороноздатності та конкурентоспроможності держави.

Розвиток освіти має полягати у створенні дієвого механізму, охорони та захисту конституційного права людини на якісну освіту відповідно до обдарувань, природних та індивідуальних освітніх потреб особистості, а також економічного зростання і культурного розвитку країни в цілому.

Нові, інноваційні економічні і соціокультурні процеси у суспільстві обумовлюють необхідність перегляду стану фінансування і матеріально-технічного забезпечення освіти, запровадження системи престижності та стимулювання педагогічних і науково-педагогічних працівників.

Порівняння рейтингових оцінок розвитку економіки підтверджує наявність у нашій країні значного розриву між високими показниками розвитку людського капіталу і його нереалізованістю в економічній діяльності та її результатах. Рейтингові оцінки вказують і на те, що саме людський капітал і система освіти, як ключовий чинник його збереження і розвитку, повинні стати рушієм позитивних змін у соціально-економічній сфері.

Положення законопроекту про освіту в частині фінансування приватних навчальних закладів з бюджету є незаконними, порушують вимоги Конституції України, законів України «Про місцеве самоврядування», «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про дошкільну освіту» тощо.

В Україні існує проблема недофінансування дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних, професійно-технічних навчальних закладів, технікумів, коледжів та вищих навчальних закладів, у зв'язку з чим батьки постійно здають особисті кошти на крейду, канцтовари, миючі засоби, підручники, зошити, ремонт класних кімнат, стін, дахів, опалення, туалетів, обладнують території та здійснюють оплату інших потреб навчальних закладів, фінансування котрих як комунальних, так і державних повинно забезпечуватися, згідно з Конституцією України та інших нормативно-правових актів України, з бюджету.

Ситуація настільки складна, що батьки скаржаться, що так звана «добровільна благодійна допомога» більш схожа на обов'язковий

систематичний фіксований платіж, а в більшості навчальних закладів — набула навіть форми примусових поборів, у результаті яких вирощено не одного освітнього «олігарха».

Батьки бачать у якому занедбаному стані знаходиться матеріально-технічне забезпечення навчальних закладів освіти з бюджету: часто стіни в грибку, вікна діряві, туалети течуть, підручників немає, меблі старі, тому все це потрібно докупити, так само, як і також посібники з іноземної мови, друковані зошити, атласи. Миючих засобів не виділяють, прибиральниць достатнього числа в штаті немає, охорона відсутня. Проблеми мають масовий і системний характер.

Стан комунальних навчальних закладів жалюгідний: застаріле обладнання та інвентар у майстернях, харчоблоках, спортзалах; застаріла матеріально-технічна база навчальних закладів; низький рівень матеріально-технічного забезпечення управління; неякісне харчування дітей, учнів, студентів; недостатня кількість ігрових та спортивних майданчиків; відсутність благоустрою територій та спортивних полів таборів; пічне опалення в навчальних закладах навіть у містах; підвальні котельні, недіючі басейни в навчальних закладах; неналежний стан інженерних мереж, дахів, спортивних залів, спортивних майданчиків; відсутня пожежна сигналізація; застаріла система вентиляції приміщень і т. д., і т. ін.

Брак фінансування сфери освіти — це загроза безпеці життя і здоров'я учасників навчально-виховного процесу — педагогічних, науково-педагогічних працівників, дітей, учнів, студентів, батьків. Факти отруєння дітей, учнів, обвалу перекриття, сходових кліток злочинно приховуються.

Ще більше погіршилася ситуація, коли почали запроваджувати децентралізацію, і замість слабеньких районних відділів освіти з кількістю 30–40 загальноосвітніх навчальних закладів I, I–II, I–III ступенів, 40–50 дошкільних навчальних закладів, з будинком дитячої творчості, станцією юних техніків, навчально-виробничим комбінатом було утворено 3–7 нових відділів освіти з малою кількістю навчальних закладів. А більше 100 опорних шкіл почали отримувати неконтрольоване надмірне фінансування. У кінці минулого фінансового року новоутворені відділи освіти розпочали ремонтувати і закуповувати все, що можна було придбати за один день. А дошкільні, загальноосвітні навчальні заклади, які знаходилися поряд, не змогли отримати фінансування, передбачене бюджетом. При зростанні заробітної плати

педагогічних працівників — керівники навчальних закладів не можуть набрати нові кадри — у навчальні заклади не хочуть іти працювати. А для педагогічних працівників пенсійного віку раптом запровадили обмеження через пенсії. Робота профспілкових організацій працівників освіти блокується.

Запровадження безкорупційності вступу до вищих навчальних закладів через зовнішнє незалежне оцінювання призвело до того, що школа повністю усунута від своїх випускників. Вступ через зовнішнє незалежне оцінювання перетворився у змагання репетиторів. Відсутня перевірка природних здібностей особистості, логіки їхнього мислення, їх профорієнтації. За під'їзд до центрів тестування учні сільської місцевості змушені сплачувати від 100–300 гривень. А поліцейський допуск для учнів, які проходять зовнішнє незалежне оцінювання, зробив негативну славу про Україну в Європі. Міністерство освіти і науки України не може пояснити, для чого потрібне зовнішнє незалежне оцінювання, якщо місць у вищих навчальних закладах більше ніж випускників, а понад 20 % випускників загальноосвітніх навчальних закладів приймають на навчання за кордоном без врахування результатів тестування та отримують гранти, стипендії, повне утримання і харчування в процесі цього навчання.

Нівелюється наукова, науково-експертна, методична роль Національної академії наук України, Національної академії педагогічних наук України, університетів, вищих педагогічних навчальних закладів, методичної служби.

Відсутні щорічні бюджетні звіти Міністерства освіти і науки України.

Області в Україні та її столиця — м. Київ не можуть виконувати гарантований Конституцією України обов'язок щодо надання рівної, доступної і безоплатної освіти для всіх у обсягах, якості та в межах стандартів — за принципом «рівний доступ до освіти». Це призводить до порушення прав людини, дитини, звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод учнів, педагогів та батьків, провокує збільшення так званих «шкільних», «дошкільних» поборів, спричиняє корупцію на всіх рівнях.

Відповідно до ст. 53 Конституції України, повна загальна середня освіта є обов'язковою. Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах. Положення цієї статті Конституції України

не покладають на державу обов'язку фінансування навчальних закладів інших форм власності. Держава зобов'язана забезпечити, тобто надавати, доступну та безоплатну освіту виключно в комунальних та державних навчальних закладах, сприяти розвитку різних форм навчання (а не власності).

Цю статтю тлумачить Конституційний Суд України у Рішенні по справі за конституційним поданням 50 народних депутатів про офіційне тлумачення положень частини третьої статті 53 Конституції України «держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах» (справа про доступність і безоплатність освіти — № 1-4/2004 від 4 березня 2004 року № 5-рп/2004).

Згідно ст. 8, Конституція України має найвищу юридичну силу, а нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Стаття 22 Конституції України визначає, що конституційні права і свободи гарантуються, а при наявності нових законів або внесених змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод. Законодавство про освіту та місцеве самоврядування зобов'язує органи місцевої влади створювати, утримувати і фінансувати лише комунальні дошкільні та загальноосвітні навчальні заклади. І в цьому полягає визнання і дотримання державою Україна, власне, гуманістичної концепції освіти, котра існує з 28 червня 1996 року — з моменту прийняття Конституції України і проголошує людину найвищою цінністю. З метою забезпечення принципу рівності Держава визнає і приватну освіту, і сприяє розвитку навчальних закладів різних форм власності, зокрема, шляхом передбачення рівних умов ліцензування, надання інших дозвільних документів, податкових пільг, визнання документів про здобуття освіти на рівні з документами, отриманими у комунальних/державних навчальних закладах. Відповідно до Перехідних положень проекту закону про освіту передбачено: «підготувати та подати на розгляд Верховної Ради України проекти законів про внесення змін до Податкового кодексу України, Митного кодексу України з метою звільнення закладів освіти та наукових установ від оподаткування, сплати мита і митного збору за навчальне, наукове та виробниче обладнання та приладдя, що надходить для них з-за кордону для освітніх і наукових цілей.

Конституційний Суд України вважає і роз'яснює у вказаному вище своєму Рішенні, що доступність освіти, як конституційна гарантія реалізації права на освіту на принципах рівності, визначених статтею 24 Конституції України, означає, що нікому не може бути відмовлено у праві на освіту, і держава має створити можливості для реалізації цього права. Безоплатність освіти, як конституційна гарантія реалізації права на освіту, означає можливість здобуття освіти в державних і комунальних навчальних закладах без внесення плати у будь-якій формі за освітні послуги визначених законодавством рівня, змісту, обсягу і в межах тих видів освіти, безоплатність яких передбачена частиною третьою статті 53 Конституції України. Забезпечення безоплатності освіти на всіх рівнях є однією з гарантій її доступності. Безоплатність здобуття громадянами освіти забезпечується фінансуванням навчальних закладів державної та комунальної форм власності за рахунок державних і місцевих бюджетних асигнувань згідно з визначеними законами та іншими правовими актами, нормативами їх фінансового і матеріально-технічного забезпечення, що, однак, не виключає можливості фінансування сфери освіти за рахунок розвитку позабюджетних механізмів залучення додаткових коштів, як це визначено законодавством про освіту.

Дійсно, недостатнє державне фінансування та скорочення у зв'язку з цим мережі державних комунальних дошкільних навчальних закладів призвело до того, що громадяни, не маючи можливості влаштувати дітей у ці заклади через їх недостатність водночас не спроможні оплатити дошкільну освіту в закладах іншої форми власності. Тому органи місцевого самоврядування та органи місцевої виконавчої влади зобов'язані виконувати свою пряму функцію щодо вирішення проблеми, зокрема, шляхом забезпечення нових місць у комунальних дошкільних навчальних закладах та створення нових комунальних дошкільних навчальних закладів.

Необхідно врахувати те, що на рівні Кабінету Міністрів України визнано факт значного збільшення коштів у місцевих бюджетах у зв'язку з децентралізацією. Кабінетом Міністрів України прийнято Розпорядження від 3 квітня 2017 року №275-р «Про затвердження середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року та плану пріоритетних дій Уряду на 2017 рік». Оскільки держава – на рівні Кабінету Міністрів України визнає факт значного збільшення коштів бюджетів на місцях, очевидно,

що є підстави ставити вимоги перед місцевими органами самоврядування та місцевими органами виконавчої влади щодо створення нових навчальних закладів комунальної форми власності, збільшення сум фінансування на утримання комунальних навчальних закладів, а також зростання зарплати педагогічним працівникам, вихователям дошкільних навчальних закладів, а не фінансування приватного бізнесу в освіті чи створення умов для схем виведення майна навчальних закладів у приватну власність. Потреби в цьому дійсно є, оскільки збудувавши велику кількість нових масивів у м. Києві, обласних центрах та містах, не подбали про дошкільні, загальноосвітні та позашкільні навчальні заклади.

Приватна освіта — це бізнес. Згідно статті 13 Конституції України, держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом, тому фінансування з бюджету підприємницької діяльності тільки в освітній сфері — є порушенням конституційного принципу рівності щодо суб'єктів господарювання/підприємництва, котрі здійснюють свою діяльність у інших (не освітніх) сферах. Відповідно до статті 42 Конституції України, держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності. Не допускається зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція. Таким чином, забезпечуючи фінансування з бюджету окремим суб'єктам господарювання в освіті, які надають освітні послуги, створюються умови для зловживання та порушення вищевказаних норм законодавства.

Позиція «батьки дітей, учнів і студентів теж сплатили податки, то чому вони мають платити двічі — ще і за здобуття освіти» — є неправовою, адже згідно статті 67 Конституції України сплата податків — це безумовний обов'язок кожного: кожен зобов'язаний сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом. Відповідно до статті 6 Податкового кодексу України, податком є обов'язковий, безумовний платіж до відповідного бюджету, який справляється з платників податку відповідно до цього Кодексу. Тому припущення «я плачу податки, тому хочу, щоб їх мені повернули в мій приватний навчальний заклад/мені», є неправомірним з точки зору навіть самого поняття «податок» та «оподаткування» (по аналогії — всі сплачують податки, у тому числі і на утримання СІЗО, однак, ніхто не має наміру отримати

там «місце» чи повернути кошти з бюджету у зв'язку з тим, що не користується «послугою» держави).

Держава забезпечує рівні умови для здобуття освіти шляхом створення, власне, державних та комунальних доступних і безоплатних навчальних закладів. Ті, хто бажає (за власним бажанням) отримувати послуги у інших навчальних закладах, ніж у тих, діяльність яких гарантує і обслуговує держава, свідомо і добровільно відмовляється від послуг держави і користується послугами навчальних закладів інших форм власності. На відміну від інших надавачів цих послуг, держава зобов'язалась надавати послуги з освіти безкоштовно — шляхом утримання комунальних і державних навчальних закладів. Однак споживач — замовник послуги освіти в даному випадку повинен врахувати, що відмінний від держави надавач послуги не зобов'язаний (нічим, жодним законом чи договором) надавати безкоштовну освіту.

Вважаємо за потрібне зауважити, що апелювання до вислову «гроші йдуть за дитиною» у питаннях фінансування приватних навчальних закладів, теж є абсолютно безпідставне та законодавчо необґрунтоване. Нагадуємо, що принцип «гроші за дитиною» було запроваджено в якості експерименту для забезпечення матеріальної соціальної допомоги лише дітям особливої категорії (наприклад, згідно постанови Кабінету Міністрів України від 12 липня 2006 року № 956 «Про проведення експерименту з призначення і виплати державної соціальної допомоги на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які перебувають під опікою (піклуванням) або у відповідних закладах, за принципом «гроші ходять за дитиною». Тобто у даному випадку йдеться про соціальну виплату.

Згідно ж ідеї «гроші йдуть за дитиною» в освітній сфері, питання виникало у зв'язку з проблемою пропорційності фінансування з бюджету, власне, комунальних і державних навчальних закладів.

Констатуємо, що кошти, котрі згідно з Конституцією України держава виділяє для виконання конституційної гарантії — «доступна для всіх безоплатна освіта», яка надається в комунальних і державних навчальних закладах (утримання навчальних закладів, зарплата та соціальна допомога працівникам, пільги учасникам навчального процесу) — не є адресною соціальною виплатою на дитину, а є коштами на утримання, збереження функціонування та діяльності навчального закладу, у якому держава виконує свої гарантійні зобов'язання. Тому, принцип «кошти йдуть за

дитиною», тобто «бюджетні кошти йдуть за дитиною» може застосовуватися виключно щодо виплат соціальних стипендій, виплат матеріального утримання у зв'язку із втратою годувальника.

Осередки партій звертають увагу на те, що застосування положень Закону України «Про державно-приватне партнерство» не може стосуватися освітньої сфери, допускає ризик переходу об'єктів, майна та земель комунальних і державних навчальних закладів у приватну власність, що може призвести до порушення конституційних гарантій держави на забезпечення рівної, доступної, безоплатної освіти в комунальних та державних навчальних закладах та прав здобувачів освіти на якісну, доступну, безоплатну освіту, а також, порушення конституційного принципу рівності суб'єктів господарювання.

Так, найбільш поширеною формою державно-приватного партнерства на сьогоднішній день є концесія, коли держава передає приватному партнеру права на використання якогось об'єкта чи майна.

Згідно із Законом України «Про державно-приватне партнерство» від 01.07.2010 року № 2404-VI, приватному партнеру надається право отримувати у власність створені або придбані в рамках таких угод об'єкти. При передачі права власності на об'єкти державному партнеру за приватним партнером залишається пріоритетне право на користування цим об'єктом. Крім того, передбачене положення, відповідно до якого приватний партнер отримує можливість використовувати земельну ділянку безпосередньо на підставі договору, що укладається в рамках державно-приватного партнерства.

Так, стаття 7 Закону України «Про державно-приватне партнерство» від 01.07.2010 року № 2404-VI визнає, що:

об'єкти державно-приватного партнерства, створені або придбані приватним партнером на виконання договору, укладеного в рамках державно-приватного партнерства, можуть належати йому на правах власності та використовуватися ним або державним партнером чи іншою стороною договору в порядку та на умовах, визначених таким договором, якщо інше не встановлено законом, що регулює відносини, пов'язані з виконанням договорів.

договором, укладеним у рамках державно-приватного партнерства, може бути передбачено виникнення спільної часткової власності державного та приватного партнерства на створені чи придбані об'єкти державно-приватного партнерства;

після переходу права власності на створені чи придбані приватним партнером об'єкти державно-приватного партнерства до держави, територіальної громади чи Автономної Республіки Крим приватний партнер має переважне право на користування таким майном для виконання своїх зобов'язань у порядку та на умовах, визначених договором, укладеним у рамках державно-приватного партнерства, до припинення дії такого договору.

Стаття 8 Закону України «Про державно-приватне партнерство» (використання земельних ділянок для здійснення державно-приватного партнерства) визначає, що в разі, якщо для здійснення державно-приватного партнерства необхідне користування земельною ділянкою, державний партнер передає приватному партнеру відповідно до Земельного кодексу України земельну ділянку, на якій розташований об'єкт державно-приватного партнерства, разом з об'єктом державно-приватного партнерства на строк, встановлений договором, укладеним у рамках державно-приватного партнерства, чи забезпечує не пізніше дати набрання чинності договором, укладеним у рамках державно-приватного партнерства, набуття приватним партнером права на користування земельними ділянками, наданими в установленому порядку для будівництва об'єкта державно-приватного партнерства.

У всіх інших випадках державний партнер забезпечує надання на вимогу приватного партнера земельних ділянок, необхідних для виконання договору, укладеного в рамках державно-приватного партнерства, в порядку, встановленому законом та зазначеному в такому договорі. Стаття 18 Закону України «Про державно-приватне партнерство» (державна підтримка здійснення державно-приватного партнерства) визначає, що державна підтримка здійснення державно-приватного партнерства може надаватися таким шляхом:

- забезпечення державних гарантій;

- фінансування за рахунок коштів державного чи місцевого бюджетів та інших джерел згідно із загальнодержавними та місцевими програмами;

- надання приватному партнеру інших платежів, передбачених договором, укладеним у рамках державно-приватного партнерства, зокрема плати за готовність (доступність) об'єкта державно-приватного партнерства до експлуатації (використання) тощо;

- придбання державним партнером певного обсягу товарів (робіт, послуг), що виробляються (виконуються, надаються) приватним

партнером за договором, укладеним у рамках державно-приватного партнерства;

постачання приватному партнеру товарів (робіт, послуг), необхідних для здійснення державно-приватного партнерства;

в інших формах, передбачених законом.

Відповідно до п. 2 статті 20 Закону України «Про державно-приватне партнерство» (гарантії прав приватних партнерів), державні органи та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи не мають права втручатися в діяльність приватних партнерів, пов'язану із здійсненням державно-приватного партнерства, крім випадків, встановлених законом.

Профспілкові організації працівників освіти, осередки політичних партій, проаналізувавши проєкт закону про освіту, направили пропозиції щодо внесення змін та доповнень більшості їх положень і просять врахувати їх під час прийняття закону України про освіту, зокрема, не допустити фінансування приватних навчальних закладів з державного бюджету, а також не допустити легалізацію приватизації об'єктів, майна, земель державних та комунальних навчальних закладів (чи переведення їх у користування чи інше володіння приватним навчальним закладом) на підставі Закону України «Про державно-приватне партнерство», оскільки зазначені дії можуть призвести до:

зменшення і так мізерного фінансування державних і комунальних навчальних закладів;

прийняття рішень, в результаті яких органи місцевого самоврядування, місцеві державні органи управління не зможуть виконувати гарантований Конституцією України обов'язок щодо надання рівної, доступної і безоплатної освіти для всіх у обсягах, якості та межах стандартів — за принципом «рівний доступ до освіти» в комунальних навчальних закладах;

порушення прав людини, дитини, учнів, студентів, звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод здобувачів освіти, педагогів на належні умови навчання та праці, оплати праці, а також батьків (навіть на рівні існуючих обсягів, якості та меж стандартів);

провокування необхідності долучення батьківської спільноти до ремонту та утримання комунальних навчальних закладів (за що вони вже сплатили своїми податками до бюджету), а збільшення так званих освітніх «поборів», спричинить корупцію.

Звертається увага на те, що в запропонованій Комітетом з питань науки і освіти остаточній редакції статті 7 «Мова освіти»

міститься неоднозначна за змістом норма. У запропонованій редакції зміст вказаної статті не відповідає принципу юридичної визначеності, що згідно практики Конституційного Суду України та Європейського суду з прав людини має бути обов'язковою для будь-якої правової норми.

Зокрема статтю 7 «Українська мова у сфері освіти» пропонується подати в такій редакції:

«3. Мовою навчально-виховного процесу у дошкільних навчальних закладах є українська мова. У дошкільних навчальних закладах з вивченням мови і культури національних меншин, навчально-виховний процес, поряд з українською, здійснюється також мовою відповідної національної меншини в порядку, визначеному Законом України «Про права осіб, що належать до національних меншин». У навчально-виховному процесі в дошкільних навчальних закладах приватної форми власності поряд з українською може застосовуватися інша мова в порядку, визначеному Законом України «Про дошкільну освіту».

4. Мовою навчально-виховного процесу в загальноосвітніх навчальних закладах є українська мова. У загальноосвітніх навчальних закладах з вивченням мови і культури національних меншин навчально-виховний процес, поряд з українською, здійснюється також мовою відповідної національної меншини в порядку, визначеному Законом України «Про права осіб, що належать до національних меншин». У навчально-виховному процесі в загальноосвітніх навчальних закладах приватної форми власності поряд з українською може застосовуватися інша мова в порядку, визначеному Законом України «Про загальну середню освіту».

6. Мовою освітнього процесу у вищих навчальних закладах є українська мова. Вищий навчальний заклад має право прийняти рішення про викладання однієї чи кількох дисциплін англійською та/або іншими офіційними мовами Європейського Союзу, забезпечивши при цьому знання здобувачами вищої освіти відповідної дисципліни українською мовою. Мовою підручників та методичної літератури для вищих навчальних закладів має бути українська мова.

10. Вивчення української мови як окремого предмету є обов'язковим у всіх загальноосвітніх навчальних закладах. У закладах професійної освіти та вищих навчальних закладах забезпечується обов'язкове вивчення української мови як дисципліни

в обсязі, що дає змогу провадити професійну діяльність у вибраній галузі українською мовою».

Громадськість вкрай стурбована питанням про стан української мови у суспільстві та ситуацією навколо законопроектів про мову, яка склалася у Верховній Раді України, а саме: законопроекту «Про освіту» реєстр. № 3491-д; законопроектів «Про забезпечення функціонування української мови як державної» реєстр №№ 5670 та 5670-д; законопроекту «Про меншини» реєстр. № 6348. В усіх цих законопроектах є статті, які послаблюють роль української мови як державної, що негативно впливає на національні інтереси України. Йдеться про неприпустимість формулювань, що суперечать рішенню Конституційного Суду України 1999 року, який чітко визначив, що навчання в державних закладах України провадиться українською мовою.

Громадськість вважає неприпустимим послаблення ролі української мови.

Стаття 40 потребує доповнення частиною 4 у редакції: «Документи про загальну середню освіту, а також про професійну та вищу освіту для осіб, які навчаються за державним замовленням, виготовляються за рахунок коштів Державного бюджету України. Виготовлення документів про позашкільну освіту для учнів державних і комунальних позашкільних навчальних закладів здійснюється відповідно за рахунок коштів державного та місцевого бюджетів», що гарантовано чинними законами в галузі освіти».

Федерація професійних спілок України, профспілкові організації, педагогічні колективи висловлюють глибоку стурбованість з приводу деяких норм проекту закону «Про освіту», реєстраційний № 3491-д, прийнятого в першому читанні 06.10.2016 року, який знаходиться на доопрацюванні в Комітеті з питань науки і освіти.

У статті 54 законопроекту вказано, що педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники мають право на творчу відпустку строком до одного року не частіше одного разу на 10 років із зарахуванням до загального і спеціального стажу.

На сьогодні поняття «загальний трудовий стаж» замінено на «страховий стаж». Для зарахування періоду цієї відпустки потрібно передбачити обов'язок роботодавців щодо сплати страхових внесків з метою зарахування у подальшому часу відпустки до страхового стажу при виході працівників на пенсію.

Окрім того, з формулювання ст. 54 незрозуміло, чи може така відпустка бути оплачуваною.

На сьогоднішній день професії вчителя та вихователя не є престижними в нашому суспільстві. Немає набору студентів на педагогічні спеціальності або на педагогів навчаються «випадкові» молоді люди, які не повернуться працювати до школи. Молоді спеціалісти, які закінчують педагогічні навчальні заклади, не приходять працювати до школи. Із тих, хто прийшов, від 30 % до 80 % протягом року звільняються. Хто буде навчати наших дітей, онуків? Яке майбутнє у нашої освіти? Треба вже замислитися.

Від імені освітян профспілкові організації категорично заперечують проти намірів визначати розміри посадових окладів педагогічних працівників залежно від прожиткового мінімуму, передбаченого, зокрема, для працездатних осіб та його трикратності.

Запровадження такої норми призведе до звуження трудових прав педагогічних працівників, передбачених статтею 57 чинного Закону України «Про освіту», якою визначено, що держава гарантує встановлення середніх посадових окладів (ставок заробітної плати) педагогічним працівникам на рівні не нижчому від середньої заробітної плати працівників промисловості. А вона, за даними статистики, за березень 2017 року становила 7 322 гривні. Враховуючи величину прожиткового мінімуму на працездатну особу станом на березень 2017 року 1 600 гривень, розмір посадового окладу педагогічного працівника найнижчої кваліфікаційної категорії відповідно до цієї норми становив 4 800 гривень, а середній розмір посадових окладів усіх педагогічних працівників, який нині відповідає 13 тарифному розряду, складав 5 808 гривень, що на 1 514 гривень менше гарантованих статтею 57 чинного закону.

Профспілкові організації працівників освіти наполягають на запровадженні в законі норми про встановлення посадового окладу (ставки заробітної плати) педагогічного працівника найнижчої кваліфікаційної категорії — це музичний керівник дошкільного навчального закладу, ставка заробітної плати якого встановлюється на рівні 9 тарифного розряду (з урахуванням підвищення на 2 тарифні розради), у розмірі 3-кратної величини мінімальної заробітної плати та визначення розмірів посадових окладів (ставок заробітної плати) за кожним наступним (вищим) тарифним розрядом, шляхом підвищення попереднього посадового окладу на 10 %, а за посадами науково-педагогічних працівників — на 15 %.

Гарантії статті 57 Закону України «Про освіту» (статті 52 колишньої його редакції) вже забезпечувалися в Україні, починаючи з листопада 1994 року по січень 1996 року. Відповідно до чинного на той час положення, посадові оклади та ставки заробітної плати педагогічних та науково-педагогічних працівників підвищувалися щомісячно до рівня середньої та подвійної заробітної плати працівників промисловості за встановленими Міністерством статистики України коефіцієнтами. Спеціалістам навчальних закладів щомісячно здійснювалися доплати до середньої заробітної плати працівників економіки.

Педагогічні працівники підтримують запровадження в Законі норми про встановлення посадового окладу (ставки заробітної плати) педагогічного працівника найнижчої кваліфікаційної категорії у розмірі 3-кратної величини мінімальної заробітної плати та визначення розмірів посадових окладів (ставок заробітної плати) за кожним наступним (вищим) тарифним розрядом, шляхом підвищення попереднього посадового окладу на 10 %, а за посадами науково-педагогічних працівників — на 15 %.

При цьому насторожують маніпуляції влади щодо механізму визначення розміру мінімальної заробітної плати, що ґрунтується на величині прожиткового мінімуму, споживчий кошик якого практично не переглядається з дотриманням вимог законів. Виходячи з досвіду його застосування у попередні роки, цей показник не є гарантованим при визначенні умов оплати праці. Яскравим прикладом цього служить Постанова Верховної Ради України 1996 року № 49/960ВР «Про порядок введення в дію статей 10, 33, 34 Закону України «Про оплату праці» та встановлення мінімального розміру пенсій за віком», відповідно до якої розрахунки розмірів тарифних ставок, окладів та інших виплат здійснювалися за мінімальної заробітної плати 1 мільйона 500 тисяч карбованців, з розрахункової її величини 60 тисяч гривень, які невдовзі перетворилися на 60 копійок. Така норма застосовувалася до окремих доплат педагогічним працівникам за педагогічні звання — до 1 січня 2008 року. Низька доплата в системі професійно-технічної освіти ще й досі визначається, виходячи з розміру мінімальної заробітної плати у 60 копійок.

Про ручний механізм застосування мінімальної заробітної плати засвідчує порядок визначення посадових окладів та ставок заробітної плати працівників бюджетної сфери, зокрема й освіти, на основі Єдиної тарифної сітки, якою на початку її введення

з вересня 2005 року закладалася залежність їх розмірів від мінімальної заробітної плати. За 12 років дії Єдиної тарифної сітки, відповідно до рішень державних органів, зокрема й Верховної Ради України, посадові оклади бюджетників визначалися залежно від мінімальної заробітної плати лише впродовж 3 років. Починаючи з 1 грудня 2008 року замість цього державного стандарту застосовувався довільний, визначений Урядом, розмір посадового окладу працівника 1 тарифного розряду, що призводило до зниження посадових окладів (ставок заробітної плати) педагогічних працівників на 5 200–8 900 грн в рік.

Найсвіжішим негативним прикладом застосування мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму при визначенні розмірів посадових окладів працівників за Єдиною тарифною сіткою є Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 6 грудня 2016 року № 1774-VIII, яким внесено зміни до Кодексу законів про працю України та до Закону України «Про оплату праці». Замість норми про формування тарифної сітки на основі ставки робітника першого розряду, яка встановлюється у розмірі, що перевищує мінімальну заробітну плату, передбачено, що мінімальний посадовий оклад (тарифна ставка) встановлюється у розмірі, не меншому за прожитковий мінімум, встановлений для працездатних осіб на 1 січня календарного року. До того ж всупереч цій нормі пунктом 3 Прикінцевих положень Закону передбачено, що до внесення змін до законів України щодо застосування мінімальної заробітної плати як розрахункової величини вона (мінімальна заробітна плата) застосовується у розмірі 1 600 гривень.

Тому профспілкові організації педагогічних працівників переконані, що при встановленні гарантій щодо розміру оплати праці педагогічних, науково-педагогічних працівників і спеціалістів освіти мають застосовуватися такі, найменш вразливі від суб'єктивізму показники, як валовий внутрішній продукт, середня заробітна плата у галузях економіки, промисловості, а також рекомендації освітянських міжнародних організацій.

Ця позиція була підтримана особистими підписами понад 650 тисяча освітян, які наполягали, як мінімум, на збереженні гарантій держави на встановлення середнього розміру посадових окладів та ставок заробітної плати педагогічних працівників на рівні середньої заробітної плати працівників промисловості, а науково-педагогічних працівників — не нижче подвійної заробітної

плати працівників промисловості та встановлення доплат спеціалістам закладів освіти до рівня середньої заробітної плати працівників народного господарства.

Альтернативою державних гарантій щодо встановлення розмірів посадових окладів та ставок заробітної плати педагогічних працівників залежно від рівня заробітної плати у промисловості може бути норма про залежність рівня зарплати вчителів від такого макропоказника, як валовий внутрішній продукт, річна сума якого має в 3,5 рази перевищувати обсяг ВВП на душу населення, на чому наголошує також ЮНЕСКО.

При встановленні гарантій щодо визначення розміру оплати праці педагогічних, науково-педагогічних працівників, спеціалістів освіти мають застосовуватися найменш вразливі від суб'єктивізму такі показники, як валовий внутрішній продукт, середня заробітна плата у галузях економіки та промисловості.

Пропонується законодавчо закріпити право обслуговуючого персоналу на виплату їм коштів на оздоровлення при наданні відпустки.

Стаття 57 законопроекту потребує доповнення нормою щодо забезпечення осіб, які здобувають профільну середню освіту в закладах освіти не за місцем проживання, не лише гуртожитками, а й підвезенням до місця навчання і додому. Частина 3 цієї статті потребує доповнення нормами, спрямованими на забезпечення органами місцевого самоврядування та місцевими органами виконавчої влади безоплатним гарячим харчуванням не лише дітей-сиріт, дітей позбавлених батьківського піклування, а також усіх учнів 1–4 класів та учнів 5–11 (12) класів з сімей, що отримували допомогу відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям», які до введення антисоціальних Законів України від 28.12.2014 р. № 79-VIII, від 28.12.2014 р. № 80-VIII, від 24.12.2015 р. № 911-VIII, в обов'язковому порядку забезпечувалися безоплатним харчуванням та обідами у загальноосвітніх навчальних закладах.

У доопрацьованому варіанті законопроекту замість норми, згідно з якою педагогічні, науково-педагогічні працівники мають право на безоплатне користування матеріальною базою навчальних закладів, з'явилася норма, згідно з якою користування бібліотекою, навчальною, науковою, виробничою, культурною, спортивною, побутовою, оздоровчою інфраструктурою закладу освіти та послугами його структурних підрозділів здійснюється

у порядку, встановленому закладом освіти відповідно до спеціальних законів.

З метою забезпечення реалізації педагогічними, науково-педагогічними працівниками цього права слова «у порядку, встановленому закладом освіти відповідно до спеціальних законів» необхідно змінити на «безоплатно».

Частину 1 статті 58 необхідно доповнити нормою про встановлення державних гарантій педагогічним працівникам на підвищену оплату праці за роботу з дітьми з особливими освітніми потребами та при інклюзивному навчанні.

У статті 58 законопроекту необхідно передбачити гарантії щодо надання науково-педагогічним працівникам щорічної грошової винагороди в розмірі посадового окладу (ставки заробітної плати) за сумлінну працю, зразкове виконання покладених на них обов'язків, як це передбачено для педагогічних працівників.

Забезпечення безплатним користуванням житлом з опаленням і освітленням у межах встановлених норм педагогічних працівників, які працюють у сільській місцевості і селища міського типу, а також пенсіонерів, які раніше працювали педагогічними працівниками в цих населених пунктах і проживають у них, що передбачається у статті 58, має здійснюватися незалежно від їхніх доходів. Адже зміни, внесені до статті 57 Закону України «Про освіту» Законом України від 28.12.2017 року № 107-VI «Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» щодо надання таких пільг залежно від середньомісячного доходу працівника, згідно з Рішенням Конституційного Суду України від 22.05.2008 № 10-рп/2008 визнано такими, що не відповідають Конституції України та втрачають чинність з дня ухвалення цього рішення.

Профспілкові організації педагогічних працівників категорично не погоджуються з пропозиціями щодо включення до складових робочого часу педагогічних працівників, крім навчальної роботи, також методичної та організаційної робіт, що загрожує запровадженню для вчителів, вихователів, викладачів, музичних керівників та інших педагогічних працівників 36-годинного чи більшої тривалості робочого тижня, що є неприпустимим. Тому у статті 60 необхідно передбачити норму, за якою робочий час педагогічних працівників, залежно від їх посад, включає навчальну, виховну, методичну та іншу педагогічну роботу, за виконання окремих видів якої встановлюється додаткова оплата.

У статті 59 необхідно передбачити норму, згідно з якою «підвищення кваліфікації педагогічного працівника може оплачуватися засновником закладу освіти, закладом освіти, де він працює, педагогічним працівником, а також іншими фізичними та юридичними особами, якщо педагогічний працівник не є працівником комунального чи державного закладу освіти».

Зокрема, статтею 61, опрацьованою з урахуванням пропозицій членів робочої групи Комітету в редакції, передбачається, що: посадовий оклад педагогічного працівника найнижчої кваліфікаційної категорії встановлюється в розмірі не менше 3 прожиткових мінімумів для працездатних осіб; посадовий оклад педагогічного працівника кожної наступної кваліфікаційної категорії підвищується на 10 %; найменший посадовий оклад науково-педагогічного працівника встановлюється на 25 % вище від посадового окладу педагогічного працівника найнижчої кваліфікаційної категорії; кожен наступний посадовий оклад підвищується на 10 % від попереднього; педагогічний працівник, який пройшов сертифікацію, отримує щомісячну доплату у розмірі 20 % посадового окладу (ставки заробітної плати), пропорційною обсягу педагогічного навантаження протягом строку дії сертифікату; педагогічним і науково-педагогічним працівникам встановлюються щомісячні надбавки за вислугу років у розмірах: понад три роки — 10 %; понад десять років — 20 %; понад двадцять років — 30 % посадового окладу.

Півторамільйонний колектив педагогічних працівників категорично заперечує проти намірів визначити розміри посадових окладів педагогічних працівників залежно від прожиткового мінімуму та його трикратності замість прийнятої в першому читанні норми про встановлення посадового окладу педагогічного працівника найнижчої кваліфікаційної категорії в розмірі не менше 3 мінімальних заробітних плат.

У статті 61 законопроекту необхідно передбачити також норми про встановлення: надбавок за вислугу років педагогічним і науково-педагогічним працівникам залежно від стажу педагогічної роботи: до 3 років — 10 %, від 3 до 10 років — 20 %, від 10 років до 20 років — 30 %, понад 20 років — 40 %; надбавок педагогічним працівникам — молодим спеціалістам у розмірі 10 % ставки заробітної плати посадового окладу; доплат педагогічним працівникам за виконання додаткових видів педагогічної роботи (класного керівника, завідування кабінетами, методичними об'єднаннями,

за перевірку письмових робіт тощо) у відсотках від ставки заробітної плати на умовах тарифікації.

Особливу стурбованість викликає звуження державних гарантій в рівні оплати праці науково-педагогічних працівників, найнижчий посадовий оклад для яких передбачається у розмірі лише на 25 відсотків вище окладу педагогічного працівника за найнижчою посадою. Таким чином, посадовий оклад викладача-стажиста, що нині відповідає 15 тарифному розряду, буде нижчим на 1 000 гривень від розміру посадового окладу педагогічного працівника, який оплачуватиметься також за 15 тарифним розрядом.

Тому наголошуємо на необхідності встановлення найнижчого посадового окладу науково-педагогічного працівника, асистента кафедри — у 2 рази більшого від мінімального посадового окладу педагогічного працівника, що забезпечить науково-педагогічним працівникам належний рівень гарантій дотримання чинного закону.

Профспілкові організації наполягають на підвищенні на 20 % посадового окладу педагогічного працівника, який пройшов сертифікацію, замість передбаченої доплати, що забезпечить збільшення розмірів доплат та надбавок, які визначаються від посадових окладів і ставок заробітної плати, оскільки підвищення формують нові їх розміри, а доплати не впливають на розміри посадових окладів.

Потребують узгодження статті 14 та 66 законопроекту щодо забезпечення підвезення учнів, оскільки в частині 6 статті 14 йдеться про підвезення осіб, які здобувають повну загальну середню освіту, а в 66 — про підвезення учнів лише закладів початкової та базової середньої освіти.

Назву статті 70 викласти в редакції: «Державно-громадське управління та соціальне партнерство у сфері освіти» та доповнити частиною в редакції: «Взаємодія органів влади та місцевого самоврядування, а також закладів освіти з громадськими професійними об'єднаннями громадян та їх організаціями у сфері освіти здійснюється відповідно до законів України «Про соціальний діалог», «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», «Про колективні договори і угоди» та інших норм законодавства».

Неефективним вважаємо створення таких бюрократичних, контролюючо-дозвільних, бюджетно затратних структур, як Національне агентство кваліфікацій; Центральний орган виконавчої влади із забезпечення якості освіти; Національне агентство

із забезпечення якості вищої освіти, створення якого передбачено законом «Про вищу освіту», а його робота є безрезультатною; спеціально уповноважена державна установа з зовнішнього незалежного оцінювання; органи та установи із зовнішнього моніторингу якості освіти, діяльність яких буде здійснювати цим та спеціальними законами; Інститут освітнього омбудсмена тощо.

Профспілкові організації працівників освіти пропонують назву статті 70 викласти в такій редакції: «Державно-громадське управління та соціальне партнерство у сфері освіти» і доповнити цю статтю частиною 5 такого змісту:

«5. Взаємодія органів влади та місцевого самоврядування, а також закладів освіти з громадськими професійними об'єднаннями громадян та їх організаціями у сфері освіти здійснюється відповідно до законів України «Про соціальний діалог», «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», «Про колективні договори і угоди» та інших нормах законодавства».

Не можна погодитися з нормою частини 1 статті 78 законопроекту щодо забезпечення державою асигнувань на освіту в розмірі не меншому 7 % ВВП. Як уже неодноразово наголошувалося, фактичні обсяги фінансування освіти в розмірі 6–7 % ВВП забезпечують лише 40 % потреби на оплату праці педагогічних, науково-педагогічних працівників та спеціалістів освіти в розмірах, гарантованих статтею 57 чинного Закону України «Про освіту» та часткове фінансування навчальних закладів за комунальні послуги, оплата за які у вищих навчальних закладах здійснюється переважно за рахунок власних коштів.

Із статті 66 вилучити норми про надання права районним, міським радам та радам об'єднаних територіальних громад реорганізовувати і ліквідувати заклади освіти, яке було надано їм антисоціальним законом «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» від 28.12.2014 № 76-VIII.

Не можна погодитися з нормою частини 1 статті 78 законопроекту щодо забезпечення державою асигнувань на освіту в розмірі не меншому 7 відсотків валового внутрішнього продукту. Як уже неодноразово наголошувалося, фактичні обсяги фінансування освіти в розмірі 6–7 % внутрішнього валового продукту забезпечують лише часткове фінансування навчальних закладів за комунальні послуги, оплата за які у вищих навчальних закладах здійснюється переважно за рахунок власних коштів.

Тому у статті 78 законопроекту необхідно передбачити гарантії щодо забезпечення державою бюджетних асигнувань на освіту в розмірі, не меншому 10 % ВВП.

Вимога педагогічних колективів ґрунтується на позиції Європейського комітету профспілок освіти про необхідність забезпечення урядами країн гідної зарплати і пенсії вчителям, яка дозволить залучити в професію та утримувати найкращих і відданих професіоналів, а також рекомендаціях ЮНЕСКО, які закликали уряди забезпечити фінансування освіти на рівні принаймні 9 % ВВП ще до 2010 року.

Закон України «Про освіту» в новій редакції має бути введений в дію одночасно в повному обсязі без застережень Міністерства фінансів України й міжнародних організацій та враховуючи обсяги фінансування сфери освіти і встановлення нових посадових окладів педагогічних, науково-педагогічних працівників, методистів і працівників сфери освіти.

Зауваження Міністерства фінансів України про те, що проект закону фінансово не забезпечений і не буде реалізований з наступного року, суперечить нормам ст. 2, 20 Закону України «Про Кабінет Міністрів України», згідно з яким до основних завдань Кабінету Міністрів України належить виконання Конституції України та законів України, забезпечення проведення бюджетної, фінансової політики, державної соціальної політики, політики у сфері науки і освіти, забезпечення проведення вжиття заходів щодо підвищення реальних доходів населення та забезпечення соціального захисту громадян.

Вперше в історії України 560 тисяч педагогічних працівників своїми особистими підписами закріпили й озвучили вимогу не приймати нову редакцію проекту закону України про освіту (реєстр. № 3491-д) у запропонованій редакції.

Профспілкові організації працівників освіти, педагогічні працівники наполягають на допущенні впровадження норм проекту закону в частині фінансування освітньої сфери, оплати здобуття її особами, які навчаються, гарантій в оплаті праці науково-педагогічних, педагогічних працівників і спеціалістів освіти, їхніх трудових відносин, сертифікації, конкурсного відбору, контракту, сертифікації, тривалості робочого часу, як таких, що звужують права і гарантії працівників освіти.

В Україні обов'язковою для застосування є практика Європейського суду з прав людини, яка статтею 17 Закону України

«Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» визначена джерелом права. Європейський суд з прав людини зауважив, що реалізація особою права, яке пов'язано з отриманням бюджетних коштів, що базується на спеціальних та чинних на час виникнення спірних правовідносин нормативно-правових актах національного законодавства, не може бути поставлена в залежність від бюджетних асигнувань, тобто посилання органами державної влади на відсутність коштів, як на причину невиконання своїх зобов'язань, є безпідставними. Органи державної влади не можуть посылатись на відсутність коштів як на причину невиконання своїх зобов'язань.

У прикінцевих і перехідних положеннях, якими вносяться зміни до законів України «Про дошкільну освіту» та «Про загальну середню освіту» здійснюється заміна термінів «дошкільний навчальний заклад» на «заклад дошкільної освіти», а «загальноосвітній навчальний заклад» на «заклад середньої освіти». По-перше, прийняття таких змін матиме наслідком перереєстрацію закладів, тобто витрати коштів і часу, хоча зміст термінів не змінюється. По-друге, всі види закладів освіти мають узгоджуватися у певній системі та бути стандартизованими. Пропонуючи зміну термінів щодо дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладів, законопроект аналогічним чином мав би змінити і інші види закладів: «вищий навчальний заклад» на «заклад вищої освіти», «позашкільний навчальний заклад» на «заклад позашкільної освіти», «професійно-технічний навчальний заклад» на «заклад професійно-технічної освіти». Проте цього не передбачено. Вважаємо, що законопроект має зберігати існуючі терміни «дошкільний навчальний заклад» та «загальноосвітній навчальний заклад».

Після прийняття нової редакції Закону України «Про освіту» він має безумовно виконуватися. Посилання на фінансову незабезпеченість закону не може бути підставою для його невиконання.

Профспілкові організації працівників освіти, педагогічні колективи переконані, що вирішення питань економії бюджетних коштів за рахунок неналежного фінансування освітньої сфери є неприпустимим.

Профспілкові організації працівників освіти та педагогічні колективи наголошують, що норми нового закону мають базуватися на визначених статтею 53 Конституції України гарантіях держави. При його затвердженні необхідно також забезпечити неухильне дотримання норм статті 22 Конституції України, відповідно до

якої при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод, із збереженням у новому Законі України «Про освіту», як мінімум на найближчу перспективу, гарантій щодо рівня оплати праці педагогічних, науково-педагогічних працівників та спеціалістів освіти та їх реалізацію, а в подальшому — досягнення європейського рівня з установленням залежності від внутрішнього валового продукту на душу населення.

Проект нового Закону України «Про освіту» перебуває в центрі уваги педагогічних, науково-педагогічних працівників, державних службовців, представників профспілкових, громадських організацій, роботодавців, батьків, українського суспільства в цілому, а також зарубіжних представництв.

Більшість положень законопроекту про освіту не відповідають вимогам ст. 10, 15, 21, 23, 24, 27, 34, 35, 36, 38, 43, 49, 53, 60 Конституції України та винесені на розгляд Верховної Ради України, незважаючи на протести науково-технічної громадськості, страйки і зауваження Головного юридичного управління Апарату Верховної Ради України щодо необхідності юридично-правової визначеності та чіткості законодавчих норм. Не враховані також пропозиції, застереження обласних державних адміністрацій і обласних рад.

На жаль, багато з численних пропозицій при підготовці до другого читання проекту закону України про освіту фактично залишилися поза увагою. Розглянемо, які ж пропозиції, зокрема, обласних державних адміністрацій та обласних рад не були включені до розгляду членами робочої групи з підготовки проекту закону про освіту. Отже, викладаємо їхній зміст нижче:

— Удосконалити та розвинути правові механізми реалізації конституційного права громадян на рівний доступ до якісної освіти на всіх рівнях.

— Визначити пріоритетним питання розвитку державної сфери освіти як фактору національної безпеки та розвитку українського суспільства; прискорити реалізацію необхідних змін, спрямованих на підвищення якості освіти та її конкурентоспроможності в європейському освітньому просторі, забезпечивши їх відповідність соціальним та економічним потребам розвитку країни, запитам особистості, суспільства, держави.

— Продовжити процес демократизації управління освітою на всіх рівнях, переходу до моделі державно-громадського

управління закладами та установами освіти, підвищення ролі і розширення повноважень органів місцевого самоврядування в питаннях управління освітою на місцях.

— Забезпечити стабільність роботи керівних кадрів сфери освіти та підвищення їхнього професійного і фахового рівня, сформувавши застереження щодо плинності керівних кадрів освіти.

— Під час розробки конкретних напрямів розвитку державної, регіональної сфери освіти створити і запровадити дієві механізми врахування інтересів та запитів усіх суб'єктів освітньої політики: сім'ї, батьківської громадськості, держави, органів місцевого самоврядування, професійно-педагогічної спільноти, наукових, культурних, комерційних і громадських інституцій.

— Випрацювати правові й економічні механізми співзасновництва і співфінансування навчальних закладів органами державної влади державного та регіонального рівнів і органами місцевого самоврядування, визначивши повноваження органів управління освітою різних рівнів з метою уникнення дублювання їх функцій.

— Добитися децентралізації та дебіюрократизації управління системою дошкільної, загальної середньої та позашкільної освіти, дотримання принципу відкритості в процесі розроблення та прийняття нормативно-правових актів, їх громадської експертизи та апробації на стадії розгляду проєктів документів, а також права науково-педагогічних, педагогічних працівників на академічну свободу.

— Призупинити знищення, блокування роботи державних органів управління з питань освіти і науки обласного, районного (міського) рівнів, методичних служб.

— Необхідно дати визначення різним формам освіти: сімейної, індивідуальної, дистанційної, самоосвіти, домашнього виховання.

— Державі забезпечити розвиток мережі навчальних закладів, установ та організацій системи освіти з урахуванням демографічних, економічних, соціальних перспектив розвитку регіонів, потреб громадян і суспільства, здійснити формування мережі навчальних закладів комунальної форми власності, зміцнення їх матеріальної бази, вдосконалення господарського обслуговування.

— Необхідно привести структуру освіти у відповідність до потреб сучасної економіки та інтеграції України в європейський економічний простір.

— Передбачити мораторій на приватизацію об'єктів освіти, їхнього безпідставного перепрофілювання та ліквідацію.

– Забезпечити сприяння держави щодо розвитку всіх видів освіти шляхом створення умов для задоволення потреб в освіті кожної особи упродовж життя, без обмеження права людини на її здобуття, включаючи створення навчальних закладів різного типу.

– Виробити єдині підходи до державного контролю у сфері освіти з метою сприяння реалізації єдиної державної політики у сфері освіти.

– Визначити умови функціонування та порядок ліцензування навчальних закладів по догляду за дітьми (за умови відсутності навчально-виховного процесу) приватної форми власності.

– Необхідно забезпечити нормативно-правову базу реалізації сімейної форми як однієї з форм здобуття освіти з метою запобігання дитячої бездоглядності та зважаючи на наявність сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах.

У галузі дошкільної освіти:

Забезпечення якості і доступності дошкільної освіти має бути пріоритетом в діяльності відповідних органів державної виконавчої влади, регіональних органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування.

Потребує врегулювання законодавча база, спрямована на поліпшення фінансування системи дошкільної освіти.

Завдання, які вирішуються у дошкільній освіті, не повинні включати завдання, що входять до освітніх програм початкової школи.

Необхідно забезпечити доступність дошкільної освіти для кожної дитини відповідного віку, безоплатної в частині освітніх послуг (оплата цих послуг має здійснюватися за кошти місцевого або державного бюджету).

– Закріпити на законодавчому рівні майно та землі державних і комунальних дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних, професійно-технічних, вищих навчальних закладів.

– Забезпечувати організацію будівництва дошкільних навчальних закладів, особливо на нових міських житлових масивах та створення у них відповідних умов.

– Дошкільна освіта є обов'язковою і може отримуватись у різних типах дошкільних навчальних закладів.

Прийом дітей у дошкільні навчальні заклади проводиться за бажанням батьків або осіб, які їх замінюють, з 2 до 6 років.

Продовжити роботу щодо нормативно-правового забезпечення розширення мережі дошкільних навчальних закладів різних типів

та форм власності, у тому числі створення та функціонування інклюзивних груп.

Переглянути порядок визначення нормативів матеріально-технічного, фінансового, кадрового забезпечення дошкільних навчальних закладів, передбачивши в бюджетних асигнуваннях на освіту окремі захищені статті на модернізацію їх матеріально-технічної бази, виділення коштів на проведення капітальних ремонтів приміщень дошкільних навчальних закладів, які тривалий час були закриті або використовувалися не за призначенням.

У законопроекті про освіту зазначити, що доступність дошкільної освіти має реалізовуватися через різноманітність форм дошкільної освіти, державно-громадське партнерство, забезпечення рівності фізичних та юридичних осіб, які надають послуги з дошкільної освіти, незалежно від форми власності. Передбачити також, що дошкільна освіта може надаватися в державних, комунальних, приватних навчальних закладах, шляхом індивідуальних освітніх послуг кваліфікованими педагогами, а також безпосередньо в сім'ї.

Запровадити державні мінімальні вимоги нормативного забезпечення навчальних закладів (методичного, кадрового, інформаційного, матеріально-технічного), за виконання яких несуть відповідальність засновники, та невиконання яких може служити основою для припинення діяльності навчального закладу.

Підвищити соціальний статус вихователя дошкільного навчального закладу, прирівнявши його до статусу педагогічного працівника загальноосвітнього навчального закладу (тижневе навантаження, відпустка).

Передбачити фінансування освітньої сфери як пріоритетного напрямку видатків бюджетних коштів усіх рівнів, забезпечити виконання в повному обсязі державних цільових програм сфери освіти; законодавчо зафіксувати фінансування загальної середньої освіти у вигляді відсотка від валового внутрішнього продукту.

У галузі загальної середньої освіти:

Гарантувати і надалі обов'язковість загальної середньої освіти.

Виключити із системи загальної середньої освіти позашкільні навчальні заклади та віднести їх до галузі позашкільної освіти.

Забезпечити можливість створення навчально-виховних комплексів різних типів загальноосвітніх навчальних закладів та різних рівнів освіти (дошкільні-загальноосвітні; загальноосвітні-позашкільні; дошкільні-загальноосвітні-позашкільні тощо).

Передбачити розробку положення щодо організації діяльності та фінансування таких комплексів (об'єднань).

Закріпити на законодавчому рівні майно та землі державних і комунальних загальноосвітніх навчальних закладів.

Забезпечити організацію будівництва загальноосвітніх навчальних закладів, особливо на нових міських житлових масивах, та створення у них відповідних умов для їх функціонування.

— Забезпечити здобуття початкової освіти — школи I ступеня за місцем проживання або за вибором батьків чи осіб, які їх замінюють.

— Зберегти, як життєво необхідні норми, гарантування функціонування загальноосвітнього навчального закладу в сільській місцевості, якщо кількість учнів у початковій школі — не менше 20 учнів; базовій школі — не менше 60 учнів; у старшій — не менше 100 учнів, особливо для таких регіонів, де кількість малокомплектних шкіл становить понад 50 %.

— Забезпечити державну гарантію на отримання середньої освіти за кошти державного бюджету.

— Усувати невідповідності змісту освіти сучасним здобуткам науки, технологій та потребам українського народу, держави, суспільства та ринку праці.

— Надавати можливості навчальним закладам забезпечувати реалізацію державної політики у сфері освіти без резидентів, емісарів, наглядачів, поводитирів та «посередників».

— Запровадити 12-бальну систему оцінювання знань учнів у загальноосвітніх, позашкільних, професійно-технічних, вищих навчальних закладах.

— Законодавчо закріпити запропоноване Міністерством оборони України положення про військовий (військово-морський) ліцей, ліцей з посиленою військово-фізичною підготовкою — спеціалізований навчальний заклад II–III або III ступенів з військово-професійною спрямованістю навчання та допрофесійної підготовки, що передбачає поглиблену допризовну та посилену фізичну підготовку і виховання у юнаків готовності до військової служби.

— Забезпечити розвиток гімназій, ліцеїв, колегіумів, спеціалізованих шкіл практично відроджених з часу встановлення державного суверенітету України.

— Створити ефективну державно-громадську систему моніторингу ринку праці, соціального замовлення на освітні послуги в системі загальної середньої освіти.

– Розробити і впровадити нові моделі структури та змісту шкільної освіти, науково обґрунтувати навчальні програми, створювати в навчальних закладах високотехнологічне освітнє середовище на базі сучасних електронних, інформаційно-комунікаційних технологій, забезпечувати умови для збереження та зміцнення здоров'я учасників навчально-виховного процесу.

– Прийняти необхідні нормативно-правові документи для забезпечення профілізації старшої школи, реалізації гнучкої моделі профільної освіти на основі кооперації старшої ланки школи з професійно-технічними навчальними закладами, училищами, технікумами, коледжами, вищими навчальними закладами.

– Для задоволення освітніх запитів учнів, які навчаються в малокомплектних сільських школах, створити правову основу для можливості поділу класу на різнопрофільні групи незалежно від їх кількісного наповнення, внівши відповідні зміни до Положення про індивідуальну форму навчання, якими гарантується профільне навчання учнів у сільській місцевості за індивідуальними навчальними планами.

– Внести зміни в існуючу нормативно-правову базу з впровадження дистанційної освіти в Україні в частині здійснення дистанційного навчання в системі загальної середньої освіти, прийнявши необхідні відомчі нормативні акти щодо обліку та оплати праці педагогічних працівників, які беруть участь у підготовці та реалізації дистанційної форми навчання.

– Розробити механізми забезпечення загальноосвітніх навчальних закладів спеціальним допоміжним навчальним обладнанням для навчання учнів у інклюзивних класах, встановивши коригуючий коефіцієнт видатків на навчання учнів у спеціальних класах та в класах з інклюзивним навчанням.

– Вдосконалити державну підтримку роботи з обдарованою і талановитою молоддю, нормативно-правове забезпечення розвитку спеціалізованих шкіл, гімназій, колегіумів, ліцеїв, навчально-виховних комплексів (об'єднань), у тому числі загальноосвітніх центрів, а також навчальних закладів для дітей-сиріт та дітей, які позбавлені батьківської опіки.

– Запровадити персональні рахунки для дітей-інвалідів з метою акумулювання державних, корпоративних, спонсорських і батьківських коштів на освіту і оздоровлення кожної дитини.

– Передбачити адресні цільові виплати малозабезпеченим учням, що сприятиме розширенню для них доступу до додаткових

освітніх послуг і навчання в закладах освіти, які реалізують програми підвищеного рівня — понад державний стандарт.

— Забезпечити створення системи державного освітнього інвестування з метою розширення можливостей для учнів і студентів із малозабезпечених сімей отримувати середню і вищу освіту.

— Забезпечити здобуття початкової освіти в населеному пункті за місцем проживання дітей.

— Передбачити мінімальну наповнюваність класів у навчальних закладах базової середньої освіти державної та комунальної форми власності, яка не повинна становити менше 3 учнів.

Відстань від населеного пункту, де проживає учень, до загальноосвітнього навчального закладу не може перевищувати 10 км. Початок підвезення учня до навчального закладу має бути не більш ніж сорок п'ять хвилин до початку занять. Для дотримання цих умов дозволяється існування класів з меншою наповнюваністю.

Якщо засновником закладу базової середньої освіти комунальної форми власності встановлено нижчу наповнюваність, ніж визначено цією статтею з інших причин, фінансування таких навчальних закладів здійснювати за рахунок коштів місцевих бюджетів відповідного рівня на засадах співфінансування пропорційно до мінімальної кількості учнів.

Підстава — слід враховувати українські реалії: демографічну ситуацію, густоту населення, відстані та стан доріг. В умовах нинішньої кризової економічної ситуації та занедбаності стану доріг ні батьки, ні органи влади не матимуть змоги забезпечувати навчання учнів за десятки кілометрів від дому.

Мінімальна наповнюваність класів у закладах профільної середньої освіти державної та комунальної форми власності не повинна складати менше 10 учнів.

Встановити, що відстань від населеного пункту, де проживає учень, до загальноосвітнього навчального закладу не може перевищувати 20 км. Початок підвезення учня до навчального закладу має бути не більше ніж за одну годину до початку занять. Для дотримання цих умов дозволити існування класів з меншою наповнюваністю.

Якщо засновником закладу профільної середньої освіти комунальної форми власності встановлено нижчу наповнюваність, ніж визначено цією статтею з інших причин, фінансування таких закладів здійснювати за рахунок коштів місцевих бюджетів

відповідного рівня на засадах співфінансування пропорційно до мінімальної кількості учнів.

Необхідно передбачити на законодавчому рівні створення мережі навчальних закладів (старшої школи) академічного і професійного спрямування, надання можливості місцевим територіальним об'єднанням забезпечувати розвиток загальноосвітніх навчальних закладів відповідно до територіальних, економічних, суспільних потреб і запитів.

— Здійснити поетапний перехід загальної середньої освіти на 12-річний термін навчання.

— Запровадити профільне навчання у загальноосвітніх навчальних закладах III ступеня та поглиблене вивчення предметів у школі II ступеня.

— Розробити і затвердити нормативно-правову базу щодо організації інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах та запровадження інклюзивної дошкільної освіти.

— Забезпечити доступ до якісної освіти особам з особливими освітніми потребами шляхом організації їх навчання відповідно до нозології захворювання.

— Урегулювати збереження мережі навчальних закладів інтернатного типу для навчання дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку.

— Забезпечувати участь учнів в районних, обласних, загальнодержавних та міжнародних олімпіадах, конкурсах, змаганнях, турнірах Малої академії наук.

Науково-педагогічних працівників приймати на роботу шляхом укладення трудового договору, в тому числі у формі контракту, за результатами конкурсного відбору в порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки.

Підстави.

По-перше, діюче законодавство передбачає конкурсний відбір лише для науково-педагогічних працівників, а для педагогічних працівників такої вимоги не існує. Тому прийняття даної норми щодо педагогічних працівників погіршить їх права порівняно з діючим законодавством.

По-друге, конкурсний відбір доцільно запроваджувати тільки на престижні посади, де пропозиція перевищує попит. Однак на даний час більшість посад педагогічних працівників через невідповідність складності праці рівню її оплати не вважаються

престижними. Тому забезпечити конкурсний відбір серед педагогічних працівників дошкільних, загальних середніх, позашкільних, професійно-технічних навчальних закладів, особливо у сільській місцевості, фактично неможливо.

По-третє, на відміну від вищих навчальних закладів, більшість навчальних закладів дошкільної, загальної середньої, позашкільної освіти є невеликими. Тому у випадку вибуття педагогічного працівника для того, щоб забезпечити виконання навчальних планів, прийняття нового працівника слід здійснювати в найкоротший термін. Процедура конкурсного відбору є досить розтягнутою у часі, що призведе до зриву навчально-виховного процесу. У сільській місцевості, як правило, альтернатива у підборі педагогічних працівників відсутня.

По-четверте, законопроект передбачає обов'язкову сертифікацію педагогічних працівників один раз на п'ять років. Тобто і так існуватиме додатковий механізм, крім атестації, оцінки здатності подальшої роботи педагога. Отже, сертифікація і контракт є певним чином взаємовиключаючими.

По-п'яте, не зрозуміло, чим конкретно педагоги відрізняються від державних службовців, медпрацівників та працівників культури? Чому саме педагогічні кадри мають прийматися за контрактом та за результатами конкурсного відбору? Таке виокремлення педагогічних працівників із числа інших професій є дискримінацією за професійною ознакою.

По-шосте, освітня сфера відчуває гострий дефіцит кадрів. Контрактна форма, тобто строковий характер трудового договору, буде ще одним із мотивів відтоку педагогів, які шукатимуть роботу, що не буде тимчасовою. Контрактна форма прийому на роботу найбільш характерна і доцільна до військової сфери.

Забезпечити стимулювання якісної освітньої діяльності, підвищення соціального статусу педагога: кардинальне збільшення посадових окладів педагогічних працівників, введення надбавок за використання сучасних методик і технологій навчання; приведення у відповідність заробітної плати керівників гуртків позашкільних навчальних закладів до заробітної плати вчителя.

При визначенні ставки педагогічного працівника передбачити 18 годин тижневого навантаження, класним керівникам передбачити тижневе навантаження 9 годин, аби звільнити класного керівника від викладання предметів, надати більші можливості для проведення виховної діяльності з учнями.

Рішення атестаційної комісії є підставою для підвищення статусу педагогічного працівника («учитель вищої категорії», «старший учитель», «учитель-методист») або звільнення педагогічного працівника з роботи у порядку, встановленому законодавством.

Створити умови для освіти особи впродовж життя.

— Передбачити право особистості на визначення умов і форм самоосвітньої діяльності (дистанційні, заочні, тренінгові форми навчання).

— Створити систему забезпечення високої якості освіти на основі модернізації її змісту, педагогічних технологій та об'єктивного моніторингу результатів освітньої діяльності і чесної конкуренції в системі освіти.

— Використовувати та впроваджувати науково вивірені, експериментально апробовані методики з вивчення основ наук; моніторингових і соціальних досліджень в освітній галузі, проведених незалежними експертними групами.

— Усувати невідповідність змісту освіти сучасним потребам особистості, суспільства, ринку праці, держави; створювати належний зв'язок між ринком праці і системою професійної та вищої освіти.

— Нормативно врегульовувати інтегровану міжгалузеву модель профорієнтаційної роботи в навчальних закладах різних рівнів, типів і форм власності.

— Гарантувати безоплатність дошкільної і повної загальної середньої освіти в межах, визначених державними стандартами, для всіх громадян України в державних і комунальних навчальних закладах.

— Забезпечити рівний доступ до якісної освіти для всіх дітей, незалежно від місця проживання та майнового стану батьків, передбачивши законом включення у формулу, за якою нараховуються кошти на фінансування повної загальної освіти учня, витрати на старшу школу (10–12 клас), як на школу-інтернат. Встановити, що виділені на обслуговування учнів у загальноосвітніх школах-інтернатах кошти, можуть бути спрямовані на регулярне підвезення учнів до місця навчання.

— Визначити реальні механізми впровадження функціонування і розвитку дистанційних форм навчання на рівні повноцінного навчально-виховного, освітнього процесу. Актуальність такої форми навчання продиктована сучасним інтенсивним розвитком інформаційних, електронних, у тому числі цифрових технологій.

Тим більше, що громадяни України бажали б отримувати українську освіту на основі вітчизняних наукових розробок, за українськими навчальними програмами, маючи рівний доступ до якісної освіти впродовж життя.

У галузі позашкільної освіти:

Реалізувати право особистості на рівний доступ до якісної позашкільної освіти дітей усіх верств населення.

Забезпечити усі позашкільні навчальні заклади власним приміщенням.

Сприяти збереженню і розвитку мережі позашкільних навчальних закладів, модернізації їх навчально-матеріальної бази, впровадженню оптимальних моделей їх фінансування.

Закріпити на законодавчому рівні майно та землі державних і комунальних позашкільних навчальних закладів.

Необхідно залишити в кожному обласному і районному центрі позашкільні навчальні заклади як координаторів з основних напрямів позашкільної та позакласної освіти (науково-технічної, науково-дослідницької, художньо-естетичної, туристсько-краєзнавчої, еколого-натуралістичної), що мають фінансуватися або з місцевих, або з державного бюджету. На місцях (у районах, містах, селищах) можуть функціонувати також як традиційні позашкільні навчальні заклади, так і клуби, студії за інтересами (в залежності від запитів громадян), кошти яким з бюджетів виділяти тільки на оплату комунальних послуг та на зарплату, решта витрат — за рахунок внесків батьків, громадських організацій, підприємців, фондів.

У законі слід чітко прописати, що загальна середня освіта та позашкільна освіта, позакласна робота несуть взаємодоповнюючі, але істотно різні функції: загальна середня освіта — це відтворення культури нації, позашкільна освіта — розвиток потенціалу до самореалізації кожної людини в ареалі цієї культури. Зазначене передбачає, що загальна середня та позашкільна освіта повинні бути по-різному влаштовані як на рівні цілепокладання освітньої діяльності, так і на рівні освітніх програм, методик їх реалізації. Позашкільна освіта нерідко йде шляхом традиційної загальної середньої освіти, калькуючи її методи та засоби (обмежений за часом навчальний модуль (урок — заняття навчальної групи), інформаційна одиниця (розділ навчальної програми), методи атестації учнів (контрольна робота, іспит тощо). Такий шлях, безумовно, технологічний: він дозволяє в масовому порядку визначити

зміст і фіксувати результати реалізованого освітнього процесу, однак, він не визначає базові характеристики позашкільної освіти як виду.

Позашкільна освіта дітей та учнів, як особлива освітня галузь, повинна мати власні пріоритетні напрями і зміст виховної роботи з дітьми. У системі позашкільної освіти (через її зміст, форми і методи роботи, принципи та функції діяльності) виховний процес реально має здійснюватися у двох напрямках:

основи професійного виховання (профорієнтація та допрофесійна підготовка);

основи соціального виховання.

Професійне виховання дітей та учнів включає в себе формування таких складових поведінки дітей та учнів:

етика і естетика виконання роботи та подання її результатів;

культура організації своєї діяльності;

шанобливе ставлення до професійної діяльності інших;

адекватність сприйняття професійної оцінки своєї діяльності та її результатів;

знання і виконання професійно-етичних норм;

розуміння значущості своєї діяльності як частини процесу розвитку культури (корпоративна відповідальність).

Соціальне виховання учнів включає в себе формування таких складових поведінки дітей та учнів:

колективна відповідальність;

вміння взаємодіяти з іншими членами колективу;

культура поведінки;

активність і бажання брати участь у справах дитячого та учнівського колективу;

прагнення до самореалізації соціально-адекватними способами;

дотримання морально-етичних норм (правил етикету, загальної культури мовлення, культури зовнішнього вигляду).

Можливе покладання на позашкільні навчальні заклади функцій додаткової освіти дорослих, їх професійне та особистісне самовдосконалення. До переліку форм позашкільної освіти окрім традиційних – гурткової, лекційної, тренувальної, навчально-експериментальної, експедиційної, клубної тощо – додати дистанційну форму у позашкільній освіті.

— Відновити положення щодо заборони закриття позашкільних навчальних закладів.

– Зберегти і розвивати дитячі стаціонарні бази, табори літнього оздоровлення.

– Забезпечити гарантоване фінансування з відповідного бюджету роботи державних та комунальних навчальних закладів, що надають додаткову освіту (позашкільну, післядипломну). Створювати умови для можливості забезпечувати високу якість наданих послуг, для організації гуртків, секцій, студій, проведення майстер-класів, тренінгів та ін. на базі якомога більшої кількості навчальних закладів, залучаючи до навчання максимально можливу кількість дітей, учнів і дорослих.

– Передбачити право звільняти з посади педагогічних, науково-педагогічних працівників за неналежне виконання ними обов'язків, пов'язаних з вихованням та навчанням дітей і учнів (вихованців), студентів. Зокрема, звільнити педагогічного чи науково-педагогічного працівника можна за невідповідну вимогам організації навчання та виховання, неодноразове порушення норм педагогічної етики, моралі, вияви неповаги до гідності осіб, які навчаються.

– Чітко виписати обов'язки батьків та осіб, які їх замінюють, щодо забезпечення навчання і виховання дітей та учнів. Включити норму про покарання батьків і осіб, які їх замінюють, за неналежне виконання обов'язків, пов'язаних із навчанням і вихованням дітей та учнів.

– Розвивати систему професійно-технічної освіти відповідно до нових напрямів розвитку промисловості, будівництва, сільського господарства, транспорту та сфери обслуговування; посилити взаємодію закладів професійної освіти з потенційними роботодавцями в частині проведення виробничої практики, передачі навчального обладнання, надання першого робочого місця випускникам.

У галузі професійно-технічної освіти:

Замінити термін «професійно-технічна» на «професійна освіта» з чітким визначенням поняття «професійна освіта» і «професійне навчання», а також щодо типів професійних навчальних закладів (професії, спеціальності та спеціалізації запроваджувати в межах галузей освіти).

Забезпечити впровадження нових освітніх програм відповідно до запиту ринку праці, включаючи випереджаючу підготовку кадрів для освоєння нових видів продукції, послуг та технологій.

Запровадити дворівневу систему професійної освіти та зберегти державну гарантію на безоплатне здобуття першої професії.

Затвердити механізм заохочення роботодавців до участі у професійній підготовці робітників шляхом запровадження економічних стимулів та податкових преференцій для роботодавців, які беруть участь у створенні належних умов для виробничого навчання учнів професійно-технічних навчальних закладів.

Гарантувати стипендіальне забезпечення учням професійної освіти.

Внести зміни щодо фінансування професійної освіти з бюджетів різних рівнів залежно від матеріалоємності та складності робітничих професій.

Закріпити на законодавчому рівні майно та землі державних та комунальних професійно-технічних навчальних закладів.

Професійно-технічна освіта має забезпечувати здобуття громадянами професій відповідно до їх покликань, інтересів, здібностей у навчальному закладі або безпосередньо у роботодавця відповідно до вимог державних стандартів освіти, за результатами якої видається документ про освіту встановленого зразка.

Професійно-технічну освіту громадян здійснювати на базі повної загальної середньої освіти або базової загальної середньої освіти з наданням можливості здобувати повну загальну середню освіту.

Громадяни, що потребують соціальної допомоги і реабілітації, а також громадяни, які навчаються окремим професіям за переліком, визначеним Кабінетом Міністрів України, можуть отримувати професію не маючи базової загальної середньої освіти.

Професійно-технічна освіта має забезпечувати також здобуття громадянами професії відповідно до їх покликань, інтересів, здібностей, не регламентоване місцем набуття, строком та формою навчання, за результатами якого видається документ про освіту встановленого зразка.

Організацію підтвердження результатів професійної освіти у професійно-технічних навчальних закладах, підприємствах, організаціях, установах, які мають ліцензію на право здійснення освітньої діяльності за визнаними професіями, здійснювати спеціально уповноваженим центральним органом управління у сфері освіти і науки.

Забезпечити створення навчально-практичних структурних підрозділів професійно-технічних навчальних закладів:

навчально-практичних комплексів сільськогосподарського спрямування; навчальних пунктів автосервісу; навчально-будівельних практичних центрів; навчально-тренувальних кафе; навчальних сільськогосподарських підприємств тощо.

Порядок підтвердження результатів професійного навчання здійснювати спеціально уповноваженим центральним органом управління у сфері освіти і науки за погодженням із центральним органом виконавчої влади у сфері соціальної політики.

До професійно-технічних навчальних закладів належать:

професійно-технічний навчальний заклад;

професійний ліцей;

професійний коледж;

регіональний центр професійної освіти;

центр професійної підготовки;

— інші типи навчальних закладів, що надають професійно-технічну освіту або здійснюють професійно-технічне навчання.

Випускнику, який закінчив відповідний курс навчання в регіональному центрі професійної освіти чи професійному коледжі, може присвоюватися освітньо-кваліфікаційний рівень «молодший спеціаліст» тільки з атестованого напрямку (спеціальності).

У галузі вищої освіти:

— Запровадити три моделі автономії вищих навчальних закладів: державного регулювання, часткової автономії, повної автономії із визначенням відповідного правового статусу вищого навчального закладу та його взаємовідносин із органами управління освітою; ступеня незалежності осіб, які відповідають за діяльність навчального закладу; ступеня академічної, кадрової й фінансової автономії.

— Гарантувати вибір навчальних закладів, педагогів, форм навчання (очної, дистанційної, очно-дистанційної, заочно-дистанційної чи будь-якого їх поєднання), індивідуальних навчальних графіків та їх зміни упродовж всього періоду навчання.

— Забезпечити юридично-правове закріплення та недопущення скорочення соціальних гарантій науково-педагогічних, педагогічних та інших працівників сфери освіти.

— Збільшити підготовку у вищих навчальних закладах фахівців з корекційної підготовки та психології, які забезпечували б освітній процес в інклюзивних класах. Налагодити систему навчання вчителів з допризовної підготовки, враховуючи військову і медичну складову, безпеку життєдіяльності, цивільну оборону.

Запровадити у педагогічних вищих навчальних закладах комплексну підготовку вчителів для сільської місцевості за двома-трьома спеціальностями.

— Провести уніфікацію структури навчальних планів вищих навчальних закладів щодо їх сумісності із навчальними планами провідних вищих навчальних закладів зарубіжних країн, розробивши спільні програми, викладання яких здійснюватиметься іноземною мовою і забезпечивши можливість отримання подвійних та спільних дипломів.

З метою підтримки талановитих студентів, молодих учених, винахідників та науковців розробити державні програми сприяння розвитку та кар'єрному зростанню науковців з гарантіями навчання та стажування за кордоном, відповідного фінансового заохочення, поліпшення умов побуту та праці на рівні зарубіжних колег у найкращих освітніх чи бізнесових центрах розвинених країн світу.

Педагогічним, науково-педагогічним працівникам навчальних закладів усіх типів та форм власності установити надбавку за престижність педагогічної праці у розмірі 20 відсотків посадового окладу.

Встановити доплати до посадових окладів (ставок заробітної плати) за педагогічні звання, наукові ступені, вчені звання та надбавок за кваліфікаційні категорії.

Визначити щомісячну виплату надбавок за вислугу років у відсотках посадового окладу (ставки заробітної плати) залежно від стажу педагогічної роботи у таких розмірах: понад 3 роки — 10 відсотків, понад 10 років — 20 відсотків, понад 20 років — 30 відсотків.

Обсяги та перелік видів роботи педагогічних і науково-педагогічних працівників встановлюються закладом освіти та закріплюються у трудовому договорі у межах, визначених законом.

Максимальний обсяг навчального навантаження педагогічних і науково-педагогічних працівників на одну ставку встановлюється законом.

Підстава. По-перше, навчальне навантаження — це робочий час педагогічного та науково-педагогічного працівника. Відповідно до ст. 45 Конституції України максимальна тривалість робочого часу має регулюватися лише на рівні закону. Особливістю праці педагогічного, науково-педагогічного працівника є те, що крім навчальних, позакласних занять значна частина робочого часу приділяється підготовці до навчальних занять. По-друге, нині

максимальний обсяг навчального навантаження визначається на рівні закону. Тому перенесення регулювання цього питання на рівень підзаконних нормативних актів погіршує права працівників освіти.

Педагогічним працівникам встановити надбавки за кваліфікаційні категорії:

педагога другого категорії — 15 відсотків посадового окладу;

педагога першої категорії — 30 відсотків посадового окладу;

педагога вищої категорії — 50 відсотків посадового окладу.

Підстава. Правова норма повинна містити весь перелік всіх посад: вчитель, вихователь, практичний психолог, соціальний педагог, викладач, методист, керівник гуртка, тренер.

Вдосконалити систему оплати праці науково-педагогічних, педагогічних працівників з поступовим її підвищенням до європейського рівня, передбачивши виплату преміальних за якісні показники діяльності викладачів та вчителів. Забезпечити підвищення соціальних гарантій педагогічним працівникам, які працюють у сільській місцевості (пільгове забезпечення житлом, комунальними послугами, освітленням, фінансування будівництва житла, збільшенням матеріальної допомоги молодим спеціалістам).

Вважати неприпустимим узаконення оплати праці науково-педагогічних, педагогічних працівників на основі Єдиної тарифної сітки, яка є найбільш зручним механізмом, що дозволяє встановлювати в ручному режимі розмір оплати праці бюджетників, застосовуючи всілякі «репресивні» коефіцієнти, етапи їх запровадження, вводити на рівні Уряду не передбачений законами розмір базового окладу.

Намагання найвищих органів законодавчої та виконавчої влади узаконити систему оплати праці науково-педагогічних, педагогічних працівників на основі Єдиної тарифної сітки Рішенням Конституційного Суду України від 22.05.2008 року № 10-рп/2008 визнано таким, що не відповідає Конституції України.

Врахувати, що зміни, внесені до статті 57 Закону України «Про освіту» Законом України від 28.12.2007 року № 107-VI «Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» щодо надання педагогічним працівникам, які працюють у сільській місцевості і селищах міського типу, а також пенсіонерам, які раніше працювали педагогічними працівниками в цих населених пунктах і проживають у них,

пільг на безоплатне користування житлом з опаленням та освітленням за умови, якщо їх розмір у грошовому еквіваленті разом із середньомісячним сукупним доходом працівника за попередні шість місяців не перевищував величини доходу, який дає право на податкову соціальну пільгу, у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, згідно з рішенням Конституційного Суду України від 22.05.2008 року № 10-рп/2008 визнано такими, що не відповідають Конституції України.

Згідно з пунктом 5 цього рішення Конституційного Суду, положення Закону України «Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» визнані неконституційними і втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України цього рішення.

— Гарантувати педагогічним та науково-педагогічним працівникам навчальних закладів державної та комунальної форм власності покриття коштом державного чи комунального бюджетів вартості та умов підвищення кваліфікації.

— Забезпечити педагогічним та науково-педагогічним працівникам навчальних закладів приватної форми власності покриття коштом власника (засновника) вартості та умов підвищення кваліфікації.

— Запровадити обов'язкове здобуття відповідної педагогічної освіти громадянам, які вже мають вищу освіту, але виявили бажання працювати у навчальному закладі.

— Передбачити за педагогічним, науково-педагогічним працівником право проходити додаткову перепідготовку, підвищення кваліфікації в акредитованому в самостійно обраному інституті післядипломної освіти під звіт.

— Вдосконалити нормативно-правове регулювання трудової діяльності педагогів- та викладачів-пенсіонерів, які продовжують працювати в навчальних закладах.

— Потрібно удосконалити положення чинного законодавства у сфері освіти щодо призначення та звільнення з посади керівників комунальних навчальних закладів.

Підстава. Необхідність внесення відповідних змін викликана наявністю у чинному законодавстві норм, які дозволяють по-різному визначати порядок призначення на посаду та звільнення з посади керівників комунальних навчальних закладів. Зокрема, одночасно керівники навчальних закладів призначаються або на пленарних засіданнях районної чи обласної ради відповідно

до пункту 20 частини першої статті 43 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» та частини третьої статті 37 Закону України «Про загальну середню освіту», або органами управління освітою за попереднім погодженням з місцевими органами державної виконавчої влади та органами місцевого самоврядування відповідно до частини четвертої статті 20 Закону України «Про загальну середню освіту». Існування зазначеної правової колізії суперечить принципу правової визначеності закону та верховенства права.

Слід закласти норми, що запроваджують у сфері освіти державно-громадське управління, фінансову, економічну і адміністративну автономію навчальних закладів усіх рівнів та форм власності, гарантувавши науково-педагогічним, педагогічним працівникам повноцінну участь в управлінні навчальним закладом.

Фінансування загальноосвітніх навчальних закладів усіх типів і форм власності здійснювати за рахунок освітньої субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам.

Протягом бюджетного періоду видатки загальноосвітніх і професійно-технічних навчальних закладів можуть одночасно здійснюватися з державного й місцевих бюджетів та/або одночасно з різних місцевих бюджетів.

Фінансування вищих навчальних закладів, інших державних і комунальних навчальних закладів і установ, організацій, підприємств сфери освіти здійснювати за рахунок коштів державного бюджету, коштів відповідних бюджетів, коштів галузей народного господарства, державних підприємств і організацій, а також додаткових джерел фінансування.

Слід продовжити формування у сфері освіти ефективних нормативно-правових та організаційно-економічних механізмів залучення і використання ресурсів та інвестицій; внести відповідні зміни в Податковий кодекс України про пільгове оподаткування платників податків, які забезпечують розвиток і фінансування сфери освіти (будівництво, реконструкція, транспортне обслуговування, видавництво навчальної літератури, виробництво навчального обладнання).

Доцільно урізноманітнювати систему оцінювання знань учнів, студентів методом проведення заліків, екзаменів (усних, письмових). Для цього потрібно розширити повноваження зовнішнього незалежного оцінювання, передбачивши у перспективі створення постійнодіючих Центрів у кожному районі (місті), в яких кожна

людина могла б пройти таке оцінювання та отримати оцінку з будь-якого предмету за будь-який клас.

Необхідно забезпечити розвиток дистанційної форми самоосвіти, навчання в усіх типах навчальних закладів, особливо з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, однак, передбачити створення таких умов, щоб людина мала можливість вибору форми, а не була поставлена в умови, коли вона має можливість здобувати освіту лише за допомогою дистанційної форми (як те може виникнути, якщо підвезення у сільській місцевості не буде обов'язковим і безкоштовним).

Необхідно запровадити правові механізми підвищення кваліфікації педагогічних працівників, як процесу, що забезпечує безперервну освіту впродовж життя.

Слід переглянути навчальні програми з підготовки педагогічних кадрів у вищих навчальних закладах, що надають педагогічну освіту.

Остаточо визначити, що мовою освіти, в тому числі — у вищих навчальних закладах, є державна мова України. Навчання іншими мовами держава не фінансує. В Україні допускається функціонування дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладів, навчання і виховання в яких здійснюється мовою національної меншини.

Не допустити запровадження норми, за якою мову навчання в дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладах обирають батьки.

Потребує удосконалення нормативно-правове забезпечення функціонування дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних, професійно-технічних, вищих навчальних закладів та інститутів, університетів, академій післядипломної освіти.

Необхідно забезпечити диференційований підхід в оплаті праці педагогічних, науково-педагогічних працівників відповідно від рівнів підготовки в навчальних закладах, визначивши загальні критерії виплати премій педагогічним, науково-педагогічним працівникам.

Доцільно зберегти можливість вступу випускників коледжів і технікумів до вищих навчальних закладів на скорочені бакалаврські програми за результатами вступних іспитів, а також випускників професійних ліцеїв і училищ до коледжів і технікумів із скороченим терміном навчання.

Слід запровадити нормативне врегулювання інтегрованої міжгалузевої моделі профорієнтаційної роботи в навчальних закладах різних рівнів, типів і форм власності.

Ретельно відпрацювати механізм визначення збалансованої структури і обсягів підготовки фахівців з вищою освітою та робітничих кадрів з урахуванням потреб ринку праці, територіальних об'єднань і роботодавців.

Потрібно передбачити термін дії ліцензії на освітні послуги для навчальних закладів усіх типів і форм власності хоча б у 10 років.

І насамкінець, створити правові та економічні засади стимулювання роботодавців та інвесторів до участі у розвитку навчальних закладів, підготовці фахівців шляхом включення витрачених ресурсів до валових витрат підприємства.

Науково-методичне забезпечення системи загальної середньої та дошкільної освіти відповідно до законодавства мають здійснювати обласні інститути післядипломної педагогічної освіти, районні (міські) методичні кабінети, районні предметні методичні об'єднання. Крім того, ст. 57 Закону України «Про освіту» визначено, що держава забезпечує педагогічним і науково-педагогічним працівникам підвищення кваліфікації не рідше одного разу на п'ять років. Доцільно видатки на утримання районних методичних об'єднань, районних (міських) методичних кабінетів та інститутів післядипломної педагогічної освіти (видатки на підвищення кваліфікації та науково-методичне забезпечення навчальних закладів) включити в перелік видатків, які здійснюються за рахунок освітньої субвенції, врахувавши при її формуванні відповідний ресурс. З метою уточнення штатної чисельності й видатків на утримання зазначених установ, враховуючи, що у структурі видатків практично 90 відсотків – заробітна плата з нарахуваннями, необхідно затвердити відповідні Типові штатні нормативи.

Наказом Міністерства освіти і науки України від 11.01.2014 року № 26, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 17.01.2014 року за № 97/24874, затверджено Типові штатні нормативи вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації, які поширюються, в тому числі, на заклади післядипломної педагогічної освіти і застосовуються з 1 вересня 2015 року. Зазначені нормативи не враховують визначені Положенням про республіканський (Автономної Республіки Крим), обласні та Київський і Севастопольський міські інститути післядипломної педагогічної освіти мету та завдання функціонування закладів такого типу

і не можуть бути застосовані на практиці — відсутні посади методистів, завідувачів кабінетів за галузями знань Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти, дошкільної освіти, освіти дітей з особливими потребами й інші, які необхідні для науково-методичного забезпечення системи освіти.

— Передбачити прийняття Закону України «Про післядипломну освіту», яким юридично закріпити функціонування інститутів післядипломної педагогічної освіти, як вищих навчальних закладів, за умови проходження процедури акредитації та ліцензування.

— Встановити, що навчальні заклади післядипломної педагогічної освіти можуть працювати за денною, вечірньою, заочною та дистанційною формами навчання і вести пошукову, науково-дослідницьку роботу.

— Розробити на державному рівні інноваційну стратегію розвитку післядипломної освіти в межах нового законодавства та нових нормативно-правових актів.

— Забезпечити затвердження Державних стандартів підвищення кваліфікації педагогічних, науково-педагогічних і керівних кадрів освіти з урахуванням компетентнісних вимог до їхньої професії та посадово-функціональної діяльності.

— Запровадити гнучку і динамічну систему підвищення кваліфікації фахівців з інноваційних напрямів розвитку педагогічної науки і практики.

— Затвердити державні програми інвестування, стипендіального забезпечення та надання грантів для навчання учнів, студентів у професійно-технічних навчальних закладах, училищах, технікумах, коледжах та вищих навчальних закладах III–IV рівнів акредитації.

Існування централізованих бухгалтерій вважати необхідним для забезпечення функціонування загальноосвітніх навчальних закладів, оскільки в основному бухгалтерський облік загальноосвітніх навчальних закладів здійснюється централізованими бухгалтеріями, і навіть при організації самостійного обліку залишається функція фінансування закладів.

Групам централізованого господарського обслуговування здійснювати інженерний, юридичний супровід, оскільки фахівці таких напрямів відсутні у штатних розписах загальноосвітніх навчальних закладів.

— Юридично врегулювати Державну цільову соціальну програму «Шкільний автобус» щодо виділення коштів з державного

бюджету на утримання, зберігання, капітальний ремонт транспортних засобів, які забезпечують перевезення учнів, дітей та педагогічних працівників до місця навчання, роботи і додому.

— Забезпечити спрямування коштів державного фонду регіонального розвитку на будівництво, реконструкцію, капітальний ремонт будівель дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних навчальних закладів.

— Спростити процедуру казначейського обслуговування навчальних закладів та порядку реєстрації фінансових зобов'язань в органах Державної казначейської служби, забезпечивши відповідність строків проходження платіжних документів розпорядників коштів після їх перевірки нормативним строкам, установленим у системі банківського обслуговування клієнтів. Поетапно вивести з обслуговування Державної казначейської служби рахунки спеціального фонду навчальних закладів і відкрити їх у банківських установах.

— Запровадити механізм стимулювання інвесторів навчальних закладів шляхом включення у валові витрати підприємств різних форм власності коштів, спрямованих на розвиток навчальних закладів.

— Доцільно передбачити заохочення підприємств, установ, організацій, які надають матеріально-технічну базу для практики і стажування, наукових досліджень, студентів і науковців вищих навчальних закладів.

— Звільнити від оподаткування частини прибутку підприємств незалежно від форми власності, що спрямовують на фінансування підготовки кадрів у навчальних закладах.

— Звільнити від сплати обов'язкових платежів підприємств різної форми власності при передачі навчальним закладам обладнання, запасних частин, тренажерів, моделей, техніки та устаткування.

— Звільнити від сплати податку на землю навчальних господарств навчальних закладів та надати статус сільськогосподарських виробництв навчальним закладам, що здійснюють підготовку робітничих кадрів для сільського господарства та сільської місцевості.

— Надати навчальним закладам право залишати 100 % надходження коштів від оренди частини вивільнених приміщень без відрахування до державного та місцевого бюджетів.

— Законодавчо врегулювати питання щодо надання вищими навчальними закладами послуг на замовлення органів публічної

влади, підприємств, установ і організацій усіх форм власності із залученням наукових та науково-педагогічних працівників і використанням власної наукової бази.

— Врегулювати на законодавчому рівні питання зарахування учасників антитерористичної операції до вищих навчальних закладів за результатами співбесіди та професійно-технічних навчальних закладів поза конкурсом, передбачивши пільги при вступі для членів їхніх сімей.

— Підтримати обласні державні адміністрації, які вважають, що діяльність централізованих бухгалтерій та груп централізованого господарського обслуговування при відділах (управліннях) освіти повинні бути законодавчо закріплені, а видатки на їх утримання мають бути включеними у перелік видатків, які здійснюються за рахунок освітньої субвенції.

— Доцільно включити у перелік видатків, які здійснюються за рахунок освітньої субвенції, утримання міжшкільних навчально-виробничих комбінатів, враховуючи, що відповідно до Положення про міжшкільний навчально-виробничий комбінат джерелом його фінансування є кошти місцевого (державного) бюджету, що надходять у розмірі, передбаченому нормативами фінансування загальної середньої освіти для забезпечення вивчення предметів в обов'язку державних стандартів освіти.

Для організації ефективної роботи відділів (управлінь) освіти (освіти і науки) відповідно до покладених на них функцій, дотримання єдиного підходу до їх формування, унеможливлення суб'єктивного підходу при формуванні штату працівників необхідно затвердити в установленому порядку Положення про відділи (управління) освіти (на сьогодні є лише методичні рекомендації з розроблення положення про структурний підрозділ освіти і науки, молоді та спорту місцевої державної адміністрації, затвержені наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту 21.11.2012 р. № 1308 та Типові штатні нормативи). Потребує законодавчого врегулювання розвиток структури органів управління освітою, соціального захисту, фінансового, матеріально-технічного забезпечення їхніх працівників та системного підходу.

Слід визначити на законодавчому рівні структури та функціонування наукових, науково-методичних і методичних служб. Необхідно також забезпечити збереження районних методичних кабінетів, які є генераторами впровадження інноваційних ідей в навчально-виховний процес, сприяють підвищенню професійності педагога,

а також вдосконаленню якості навчання і виховання дітей та учнів; розглянути можливість фінансування методкабінетів з державної субвенції, як однієї з ланок освіти.

Різносторонньо розвивати систему науково-методичного забезпечення дошкільної, загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої освіти, якісного оновлення педагогічної науки; створення та впровадження ефективної державно-громадської системи експертизи та контролю якості навчальної, методичної, дидактичної, науково-популярної літератури, збірників задач і вправ, державної підтримки навчального книговидання і шкільних бібліотек як центрів інформаційної культури.

Впровадити на законодавчому рівні моніторинг якості надання освітніх послуг навчальних закладів усіх типів та форм власності.

Статтями 14 і 53 Закону України «Про освіту» було передбачено обов'язкове безкоштовне підвезення до місця навчання та додому дітей дошкільного віку, учнів та педагогічних працівників. Проте Законом України від 28.12.2014 року № 76-VIII «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» внесені зміни до статті 53 Закону України «Про освіту» та викладено в новій редакції: «Органи місцевого самоврядування можуть забезпечити пільговий проїзд учнів, вихованців, студентів та педагогічних працівників до місця навчання і додому у порядку і розмірах, визначених органами місцевого самоврядування, та передбачити на це відповідні видатки з місцевих бюджетів».

Таким чином, нова редакція ст. 53 Закону України «Про освіту» дає можливість органам місцевого самоврядування не виконувати функції підвезення учнів, вихованців і вчителів, або виконувати їх частково. Враховуючи, що в областях є населені пункти, які не мають загальноосвітніх та дошкільних навчальних закладів у межах пішохідної доступності (3 км.), а найближчі дошкільні чи загальноосвітні навчальні заклади розташовані на відстані до 20 км, більшість батьків з сільської місцевості не мають спроможності сплачувати за щоденне підвезення до навчальних закладів своїх дітей (особливо, якщо їх декілька) щомісячно, в середньому, близько 400 грн. за одну особу (за цінами на лютий 2015 року), що може призвести до масового невідвідування дітьми навчальних закладів у тих місцевостях, де органи місцевого самоврядування з різних причин (відсутність чи ремонт автобуса, недостатність коштів на паливно-мастильні матеріали тощо) відмовляться

виконувати ці повноваження, або встановлять дуже незначну пільгу, поклавши на батьків левову частку оплати.

З метою безумовного забезпечення обов'язкової загальної середньої освіти обласні державні адміністрації просять залишити статтю 53 Закону України «Про освіту» щодо вимог до органів місцевої влади та місцевого самоврядування забезпечити регулярне безкоштовне підвезення вихованців та школярів до місць навчання у разі відсутності навчального закладу у межах пішої доступності (3 км) без змін, внесених Законом України від 28.12.2014 року №76-VIII «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» та врахувати це у новому законі.

Гострою є проблема визначення розміру плати батьків за харчування у дошкільних навчальних закладах. Відповідно до внесених змін до ст. 35 Закону України «Про дошкільну освіту» щодо розмірів плати батьків за харчування у дошкільних навчальних закладах необхідно внести відповідні зміни до постанови Кабінету Міністрів України від 26.08.2002 року № 1243 та порядок встановлення плати для батьків за перебування дітей у державних і комунальних дошкільних та інтернатних навчальних закладах, затверджений наказом Міністерства освіти і науки України від 21.11.2002 року № 667, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 06.12.2002 року за № 953/7241.

У загальноосвітніх навчальних закладах денної форми навчання за рахунок освітньої субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам передбачити здійснення харчування учнів:

1–4 класів;

з числа вихованців інтернатних навчальних закладів;

— з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;

— з малозабезпечених сімей, що отримують допомогу відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям».

Учням, постраждалим внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС, гарантувати пільгове харчування згідно із Законом України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи».

Харчування інших учнів здійснювати за власні кошти або з інших джерел, незаборонених чинним законодавством.

Режим і кратність харчування визначаються Кабінетом Міністрів України.

Організацію та відповідальність за харчування в навчальних закладах державної та комунальної форми власності покласти на місцеві органи виконавчої влади й органи місцевого самоврядування, центральні органи виконавчої влади, яким підпорядковані навчальні заклади, керівників навчальних закладів.

Харчування в навчальних закладах інших форм власності організують засновник і керівник закладу.

Контроль і державний нагляд за якістю харчування покладається на органи охорони здоров'я.

Обласні державні адміністрації наполягали на внесенні таких норм до проекту закону України про освіту:

- забезпечити спрямування коштів державного фонду регіонального розвитку на будівництво, реконструкцію, капітальний ремонт будівель дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних, професійно-технічних та вищих навчальних закладів;

- ліквідувати розрив між розмірами базового тарифного розряду Єдиної тарифної сітки і мінімальної заробітної плати, установивши розмір посадового окладу працівника I тарифного розряду Єдиної тарифної сітки на рівні мінімальної заробітної плати з відповідним перерахуванням посадових окладів і ставок заробітної плати за всіма тарифними розрядами;

- спростити процедуру казначейського обслуговування навчальних закладів та порядок реєстрації фінансових зобов'язань в органах Державної казначейської служби, забезпечивши відповідність сторін проходження платіжних документів розпорядників коштів після їх перевірки нормативним строком, установленим у системі банківського обслуговування клієнтів;

- внести зміни до Державної цільової соціальної програми «Шкільний автобус» щодо виділення коштів з державного бюджету на утримання, зберігання та капітальний ремонт транспортних засобів, що забезпечують перевезення учнів, дітей та педагогічних працівників до місця навчання, роботи і додому;

- розробити та затвердити нормативно-правову базу щодо організації інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах, запровадження інклюзивної дошкільної освіти.

- затвердити Державну цільову програму розвитку освіти на 2018–2030 роки.

Доцільно також врахувати системні, комплексні пропозиції, зауваження, поправки, застереження ЦК профспілки працівників освіти України (85 поправок), Всеукраїнської асоціації працівників професійно-технічної освіти, Спілки ректорів вищих навчальних закладів України, Національної академії наук України, національних галузевих академій наук України, Української спілки підприємців України, роботодавців.

Профспілкові організації працівників освіти, осередки політичних партій, педагогічні колективи констатують, що запропоновані норми законопроекту про освіту погіршують зміст і обсяг прав працівників сфери освіти, учасників навчально-виховного процесу, визначених Конституцією України і просять не приймати проєкт закону про освіту в другому читанні. Зважаючи на викладене та враховуючи офіційну позицію понад 650 тисяч освітян, що засвідчена їхніми особистими підписами, профспілкові організації переконливо просять народних депутатів України, врахувати зазначені вище зауваження та пропозиції до прийняття у другому читанні проєкту закону «Про освіту» реєстр. № 3491-д.

Поспішати, не поспішаючи, реформувати, не руйнуючи

Загальна середня освіта спрямована на забезпечення всебічного розвитку особистості шляхом навчання, виховання та розвитку, які ґрунтуються на загальнолюдських цінностях і принципах, визначених Законом України «Про освіту».

Відповідно до статті 93 Конституції України 5 квітня 2019 року Кабінет Міністрів України подав на розгляд Верховної Ради України проект закону України про повну загальну середню освіту (реєстр. № 10204 від 05.04. 2019 р.). Головним Комітетом із підготовки законопроекту до розгляду Верховною Радою України було визначено Комітет Верховної Ради України з питань науки і освіти.

Кабінетом Міністрів України необхідність прийняття цього законодавчого акта обґрунтовується потребою в нормативному забезпеченні реформування системи загальної середньої освіти, розпочатому після прийняття базового Закону України «Про освіту» у 2017 році, зокрема пропонується законопроектом про повну загальну середню освіту визначити правові, організаційні та економічні засади функціонування і розвитку системи загальної середньої освіти.

Законопроект розроблено на виконання підпункту 2 пункту 6 розділу XII Закону України «Про освіту» щодо підготовки та подання на розгляд Верховної Ради України пропозицій, спрямованих на приведення чинних освітянських законів у відповідність до Закону України «Про освіту».

Суб'єкт права законодавчої ініціативи, визначаючи мету проекту закону, звертає увагу на необхідність законодавчого підґрунтя для реформування системи загальної середньої освіти, що сприятиме підвищенню якості освіти у найчисельнішій ланці

вітчизняної освіти. Передбачається, що прийняття проекту сприятиме досягненню стратегічних цілей, зокрема реалізації Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року. Але як бути з тим, що за попередніми підсумками функціонування «нової школи» іде масова підготовка «розумових середняків». На думку експертів, «Нова Українська школа» швидше притуплює і гальмує розвиток дітей та учнів.

Враховуючи те, що ухвалення Закону України «Про повну загальну середню освіту» стосується значного числа громадян України і впливатиме на їх ключові інтереси; а також, зачіпає питання функціонування місцевого самоврядування, прав і інтересів територіальних громад, місцевого та регіонального розвитку; соціально-трудова працівників системи освіти, дітей та їх батьків тощо, Комітет Верховної Ради України заздалегідь розпочав роботу над цим законопроектом. Так, 15 травня 2019 року (протокол № 108) Комітет розглянув питання «Про підготовку та затвердження робочої групи з доопрацювання проекту закону України про повну загальну середню освіту». Відповідно до Рішення Комітету було затверджено склад робочої групи з доопрацювання законопроекту, підкомітетом з питань дошкільної, загальної середньої, інклюзивної освіти узагальнено пропозиції та зауваження до законопроекту, які надійшли на адресу Комітету від органів державної виконавчої влади та місцевого самоврядування, наукових установ, громадських освітянських організацій тощо. Розпочато роботу із залучення до складу робочої групи представників відповідних органів державної та регіональної виконавчої влади і місцевого самоврядування, освітянських громадських організацій, профспілок, наукових установ, експертів, педагогічних працівників-практиків тощо.

На цей час на адресу Комітету вже надійшло понад 170 поправок та зауважень від обласних державних адміністрацій, обласних рад, громадських організацій (Центрального комітету Профспілки працівників освіти і науки України, регіональних профспілкових організацій працівників освіти і науки, Гуцульської освітянської ради, Асоціації міст України), наукових організацій та установ (Національної академії педагогічних наук України, Міжнародного центру «Мала академія наук України»). Це прямо свідчить про те, що проект закону підготовлено без участі представників галузі загальної середньої освіти, без врахування пропозицій, реальних

потреб усіх учасників освітнього процесу, без громадського обговорення. Цей проєкт носить провокаційний, віртуальний і безсистемний характер.

Пропозиції, доповнення та зауваження до проєкту закону України про повну загальну середню освіту стосуються узгодження норм і положень проєкту з чинним законодавством в частині забезпечення доступності загальної середньої освіти, реального та гарантованого рівного доступу до здобуття повної загальної середньої освіти; формування класів (груп) у закладах загальної середньої освіти; розширення посад педагогічних працівників, які включаються до складу учасників освітнього процесу; узгодження та розширення термінології законопроєкту, зокрема усунення неоднозначного трактування понять — «загальна середня освіта» та «повна загальна середня освіта», «модельна» чи «типова» освітня програма тощо.

За твердженням Центрального комітету Профспілки працівників освіти і науки України, найбільш проблемними є норми про звільнення з роботи керівників закладів загальної середньої освіти та педагогічних працівників пенсійного віку, з якими укладено безстрокові договори, переукладання таких безстрокових договорів на строкові у зв'язку з набуттям чинності закону. Запропоновані положення та норми погіршують трудові права вчителів та інших педпрацівників. Так, вони, зокрема, містять пропозиції щодо зміни тривалості робочого часу, змісту, умов роботи, неврегульованості оплати праці за окремі її види, фінансування, штатів, використання обсягів освітньої субвенції, недотримання вимог Закону України «Про освіту» тощо. Профспілки у своїх пропозиціях наголошують на недопущенні звуження змісту та обсягу прав працівників системи освіти порівняно з тими, що передбачені для працівників комунальних та державних закладів загальної середньої освіти, зокрема відновлення житлово-побутових гарантій педагогічним кадрам, які працюють у сільській місцевості і селищах міського типу, а також пенсіонерам з їх числа.

Головне науково-експертне управління Апарату Верховної Ради України у своєму висновку до недоліків законопроєкту відносить наявність у ньому низки загальних положень щодо діяльності держави (наприклад: «державою сприяє створенню та функціонуванню за кордоном закладів загальної середньої освіти, в яких навчання здійснюється українською мовою або вивчається українська мова» (ч. 11 ст. 5), «державою сприяє міжнародному

співробітництву у системі загальної середньої освіти» (ч. 2 ст. 63), «з метою незалежного оцінювання якості освіти держава забезпечує участь учнів закладів загальної середньої освіти у TIMSS, PISA, PIRLS та в інших міжнародних порівняльних дослідженнях якості освіти» (ч. 2 ст. 64) тощо). Подібні формулювання притаманні здебільшого нормам Конституції, а не законам України, в яких мають визначатися конкретні повноваження державних органів, інших учасників відповідних суспільних відносин, а не держави в цілому.

Крім того, вживання в законі відповідних власних скорочених назв міжнародних порівняльних досліджень якості освіти, що наводяться в ч. 2 ст. 64 проекту, на нашу думку, є недоречним, оскільки з часом їх може бути змінено.

Головне науково-експертне управління Апарату Верховної Ради України звертає увагу на доцільність надання особливого правового статусу та виділення категорії осіб, які належать до національних меншин, мови яких є офіційними мовами Європейського Союзу (абзаци 1–3 ч. 6 ст. 5 проекту); викликає застереження внесена у проект пропозиція щодо регулювання трудових відносин педагогічних працівників (ст. 22 проекту), зокрема процедури укладання строкового трудового договору тощо.

З часу ухвалення Закону України «Про освіту» до цього часу вкрай гострою залишається проблема реалізації положень та норм статті 61 «Оплата праці педагогічних і науково-педагогічних працівників». За останні півроку Комітетом отримано понад 700 звернень від профспілкових організацій працівників освіти, колективів закладів освіти, педагогічних та науково-педагогічних працівників, освітянських громадських організацій щодо затримки введення в дію норм і положень статті 61 Закону України «Про освіту», усунення дискримінації в оплаті праці педагогічних та науково-педагогічних працівників і забезпечення єдиних підходів до проблеми підвищення престижності педагогічної праці. Натомість, проект Закону України про повну загальну середню освіту аж ніяк не вирішує цю проблему. У ньому лише продубльовано новелу щодо оплати праці педагогічних працівників, закріплених статтею 61 Закону України «Про освіту». Головне науково-експертне управління Апарату Верховної Ради України вважає, що виправданим було б визначення у спеціальному законі саме умов, які не врегульовані загальним законодавством і не суперечать йому.

Звертаємо увагу на те, Головне наукове-експертне управління Апарату Верховної Ради України не надало узагальнюючого висновку на проект закону України про повну загальну середню освіту.

Наведений нижче приклад невідповідності основних позицій свідчить про порушення принципів єдності і наступності системи освіти та безперервності і різноманітності освіти.

Закон України «Про загальну середню освіту» № 651-XIV від 13.05. 1999 р	Проект Закону України про повну загальну середню освіту № 10204 від 05.04. 2019 р
1	2
<p>Основними завданнями законодавства України про загальну середню освіту є:</p> <ul style="list-style-type: none"> забезпечення права громадян на доступність і безоплатність здобуття повної загальної середньої освіти; забезпечення необхідних умов функціонування і розвитку загальної середньої освіти; забезпечення нормативно-правової бази щодо обов'язковості повної загальної середньої освіти; визначення структури та змісту загальної середньої освіти; визначення органів управління системою загальної середньої освіти та їх повноважень; визначення прав та обов'язків учасників освітнього процесу, встановлення відповідальності за порушення законодавства про загальну середню освіту; створення належних умов для здобуття освіти дітьми з особливими освітніми потребами з урахуванням їхніх індивідуальних потреб в умовах інклюзивного навчання. 	<p>Основними завданнями законодавства України про загальну середню освіту є:</p> <ul style="list-style-type: none"> регулювання суспільних відносин, що виникають у процесі реалізації права особи на повну загальну середню освіту; забезпечення права особи на доступність і безоплатність здобуття повної загальної середньої освіти; забезпечення необхідних умов функціонування і розвитку системи загальної середньої освіти; забезпечення обов'язковості здобуття громадянами України повної загальної середньої освіти; забезпечення якості повної загальної середньої освіти та якості освітньої діяльності; визначення структури та змісту повної загальної середньої освіти; визначення органів управління у сфері загальної середньої освіти та їх повноважень; визначення прав та обов'язків учасників освітнього процесу;

1	2
<p>Завданнями загальної середньої освіти є:</p> <p>виховання громадянина України; формування особистості учня (вихованця), розвиток його здібностей і обдарувань, наукового світогляду; виконання вимог Державного стандарту загальної середньої освіти, підготовка учнів (вихованців) до подальшої освіти і трудової діяльності;</p> <p>виховання в учнів (вихованців) поваги до Конституції України, державних символів України, прав і свобод людини і громадянина, почуття власної гідності, відповідальності перед законом за свої дії, свідомого ставлення до обов'язків людини і громадянина;</p> <p>реалізація права учнів (вихованців) на вільне формування політичних і світоглядних переконань; виховання шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної мови, регіональних мов або мов меншин та рідної мови, національних цінностей Українського народу та інших народів і націй;</p> <p>виховання свідомого ставлення до свого здоров'я та здоров'я інших громадян як найвищої соціальної цінності, формування гігієнічних навичок і засад здорового способу життя, збереження і зміцнення фізичного та психічного здоров'я учнів (вихованців).</p>	<p>встановлення відповідальності за порушення законодавства України про загальну середню освіту.</p>

Серцевиною проєкту закону про повну загальну середню освіту має бути визначення змісту як адаптованої системи знань, практичних умінь і навичок та сформованих на їх основі способів навчальної діяльності (у тому числі творчої), компетентностей,

емоційно-ціннісного ставлення учнів до світу, що забезпечує духовний, світоглядний, інтелектуальний та фізичний розвиток особистості.

Управління галуззю загальної середньої освіти, загальноосвітнім закладом освіти та розвиток державно-громадського управління мають формуватися і розвиватися на наукових, професійних засадах та на основі перевіреного принципу — «не нашкодити».

Викликає занепокоєння, що у проєкті закону про повну загальну середню освіту не передбачено визначення завдань повної загальної середньої освіти і вилучено головне завдання — виховання громадянина України.

Турбує те, що виконавча влада не врахувала застереження, пропозиції та вимоги обласних, районних державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, громадських організацій, батьків (більше 700 звернень) щодо забезпечення учнів загальноосвітніх закладів освіти якісним харчуванням. Відповідальність за організацію якісного харчування учнів (вихованців) у загальноосвітніх закладах освіти незалежно від підпорядкування, типів і форм власності, додержання в них вимог санітарно-гігієнічних і санітарно-протиепідемічних правил і норм, та забезпечення безоплатним харчуванням дітей початкової школи, дітей-сиріт, дітей-напівсиріт, учнів із малозабезпечених і соціально незахищених сімей має бути загальнодержавною справою і покладатися на засновників (власників), керівників зазначених закладів освіти. Норми, порядок організації харчування учнів (вихованців) і рівень оплати за харчування мають бути єдиними в державі і встановлюватися Кабінетом Міністрів України. Контроль за охороною здоров'я та якістю харчування учнів (вихованців) мають покладатися на органи охорони здоров'я.

Проєктом закону України про повну загальну середню освіту передбачено, що система загальної середньої освіти функціонує з метою забезпечення — всебічного розвитку, навчання, виховання, виявлення обдарувань, соціалізації особистості, яка здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і здобуття освіти упродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору і самореалізації, відповідальності, трудової діяльності та громадянської активності, дбайливого ставлення до родини, власної країни, довкілля, спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству.

Порушено закони причинно-наслідкових зв'язків, внутрішня логіка та визначеність термінів, понять, дефініцій, про що свідчить наведена нижче таблиця.

Повна загальна середня освіта	Загальна середня освіта
1	2
<p>Рівні, строки та форми здобуття повної загальної середньої освіти.</p> <p style="text-align: center;">ДОСТУПНІСТЬ ПОВНОЇ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ</p> <p>Право на здобуття повної загальної середньої освіти. Забезпечення рівного доступу до здобуття повної загальної середньої освіти. Типи закладів освіти, що забезпечують здобуття повної загальної середньої освіти.</p> <p style="text-align: center;">ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ПОВНОЇ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ</p> <p>Система забезпечення якості повної загальної середньої освіти.</p> <p style="text-align: center;">УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ПОВНОЇ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ</p> <p>Органи управління у сфері повної загальної середньої освіти.</p> <p style="text-align: center;">ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ У СФЕРІ ПОВНОЇ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ</p> <p>Фінансування системи повної загальної середньої освіти.</p>	<p>Законодавство України про загальну середню освіту та його основні завдання. Система загальної середньої освіти. Мова освіти в закладах загальної середньої освіти. Заборона дискримінації у сфері загальної середньої освіти.</p> <p style="text-align: center;">ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС</p> <p>Документи про освіту: - свідоцтво про початкову освіту; - свідоцтво про базову середню освіту; - свідоцтво про повну загальну середню освіту.</p> <p style="text-align: center;">УЧАСНИКИ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ</p> <p>Громадське самоврядування в закладі освіти. Органи самоврядування працівників закладу освіти. Органи батьківського самоврядування закладу освіти.</p> <p style="text-align: center;">ЗАКЛАД ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ТА УПРАВЛІННЯ НИМ</p> <p>Заклад загальної середньої освіти. Утворення, реорганізація, ліквідація та перепрофілювання закладу загальної середньої освіти. Установчі документи закладу загальної середньої освіти.</p>

1	2
	<p>Найменування закладу загальної середньої освіти.</p> <p>Система управління закладом загальної середньої освіти.</p> <p>Засновник (засновники) закладу загальної середньої освіти.</p> <p>Керівник закладу загальної середньої освіти.</p> <p>Обрання, призначення на посаду та звільнення з посади керівника закладу загальної середньої освіти.</p> <p>Піклувальна рада закладу (закладів) загальної середньої освіти.</p> <p>Забезпечення академічної доброчесності у сфері загальної середньої освіти.</p> <p>Громадська акредитація закладу загальної середньої освіти.</p> <p>Повноваження Кабінету Міністрів України, центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки та інших центральних органів виконавчої влади у сфері загальної середньої освіти.</p> <p>Повноваження Верховної Ради Автономної Республіки Крим, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування та місцевих державних адміністрацій у сфері загальної середньої освіти.</p> <p>Державний нагляд (контроль) у сфері загальної середньої освіти.</p> <p>Фінансово-господарська діяльність закладів загальної середньої освіти.</p> <p>Штатні розписи закладів загальної середньої освіти.</p> <p>Майно закладів загальної середньої освіти.</p> <p>Державно-приватне партнерство у сфері загальної середньої освіти.</p> <p>Міжнародне співробітництво у системі загальної середньої освіти.</p>

Яке юридично-правове і науково-змістове навантаження має такий підхід до формулювання та політичного закріплення таких термінів:

- «державний стандарт повної загальної середньої освіти — документ...»;
- «модельна навчальна програма — документ...»;
- «навчальна програма — документ...»;
- «освітня програма закладу освіти — документ...»;
- «стандарт спеціальної освіти — документ...»;
- «типова освітня програма — документ...»;
- «типовий навчальний план — документ...»???

Скільки і хто має розробити постанов, розпоряджень, наказів, методичних листів для того, щоб загальноосвітній заклад освіти працював ефективно, не був завалений «паперотворчістю», а права і свободи учасників освітнього процесу не порушувалися як окремими особами, так і державою в цілому?

Поспішність і недбалість, допущені під час прийняття Закону України «Про вищу освіту» у 2014 році (за п'ять років додатково прийнято Верховною Радою України 25 законів про внесення змін до Закону України «Про вищу освіту» та рішення Конституційного Суду України щодо неконституційності окремих положень Закону), призвели також до того, що, фактично, технікуми, коледжі та привіняні до них училища більше п'яти років знаходяться поза правовим полем держави. На превеликий жаль, така ж доля проектується та ініціюється для загальноосвітніх закладів освіти, фактично для всієї України. Складається враження, що ініціаторами та ідеологами реформ у сфері освіти виступають антиукраїнські за духом та антидержавні за суттю «лідери», позиція яких базується на неосвіченості, поверховості та агресивності, які додають їм впевненості у своїй «великій місії» — непогрішимості та негативному ставленні до історії Українського народу, української науково-освітянської спільноти.

Стабільний розвиток освіти, у тому числі загальної середньої, не повинен залежати від інтенсивності виборчих процесів і зміни курсу політичних уподобань.

Наше завдання перевести реформування і стабільний розвиток сфери освіти, у тому числі і загальної середньої, в наукову, професійну площину та законодавчо закріпити положення про те, що Україна відповідно до Декларації про державний суверенітет є самостійною у вирішенні питань освіти, науки, культури та інших сфер духовного життя.

Легко приймаються політичні рішення — важко виправляти їх згубність

Під час підготовки проєкту Закону України «Про вищу освіту» (№ 1556 — VII від 01 липня 2014 року) у 2014 році за настійливим наполяганням «невловимих європейців» миттєво було прийнято політичне рішення про виведення вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації (училищ, технікумів, коледжів) із системи вищої освіти поза правове поле. Фактично єдиною точкою опори їхньої діяльності у даний час є стаття 43 Закону України «Про освіту» № 100/96-ВР від 23 березня 1996 року та відповідні державні програми, затверджені Законом України «Про Державний бюджет України» на відповідний рік. Один із очевидних результатів політичного рішення — вперше за фактично за сто років (2018 рік) діяльності Національної академії наук України було законодавчо заблоковано прийом до аспірантури наукових установ. «Вільні, відкриті та розкуті науковці, експерти» Національного університету «Києво-Могилянська академія», Американських Рад в черговий раз торжествують, вони свою чорну справу зробили. Підставою для прийняття неоднозначного та неодноразового політичного рішення був списаний аркуш паперу «заокеанського інтелектуала».

Політики також вважали, що проблема розвитку та діяльності училищ, технікумів і коледжів буде вирішена дуже швидко за допомогою «чарівної палички». Тих, хто мав своє бачення, не погоджувався, системно заблокували, застосовуючи «канадські» погрози, народних депутатів України — опонентів умовили — «знайшли компроміс», громадським освітянським організаціям «викрутили руки» методом революційної доцільності. «Європейські експерти» виконали політичне завдання і не допустили включення до порівняльної таблиці пропозицій асоціацій, спілок вищих навчальних закладів III–IV та I–II рівнів акредитації,

Національної академії наук України, національних галузевих академій наук. Не враховувалося, що в економіці, промисловості, будівництві, сільськогосподарському виробництві, а також у закладах освіти, культури, охорони здоров'я важливе місце належить технікам, механікам, бригадирам, як безпосереднім організаторам виробництва, та іншим працівникам з освітою молодшого спеціаліста та бакалавра.

Було проігноровано, що училища, технікуми, а пізніше також коледжі — це важлива складова галузь освіти, яка має свою специфіку, особливості, та яка весь час була ланкою вищої освіти, а історично тривалий час була окремим рівнем — середня спеціальна освіта (див.: Закон України «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток народного господарства в Україні», 1959 рік). Середня спеціальна освіта брала свій початок у другій половині 18-го століття, сформувалась на території України в двадцятих роках 20-го століття. Середня спеціальна освіта розглядалася як окрема форма професійної освіти, що мала на меті підготовку безпосередніх організаторів і керівників первинних ланок на виробництві, помічників фахівців вищої кваліфікації, самостійних виконавців певної кваліфікованої роботи, яка вимагає не тільки професійних умінь і навиків, але і відповідної теоретичної підготовки, для ряду спеціальностей — вищий рівень професійної підготовки.

«Ідеологами» та «незалежними експертами» підготовки законопроекту «Про вищу освіту» до другого читання не враховувалися особливості розвитку технікумів і коледжів специфічного стратегічного спрямування, наприклад, ракетно-космічного машинобудування, механіко-технологічного, промислової автоматики, авіаційно-технічного, радіо-електронного будувannya, зварювання та електроніки. Нівелювались законодавчі норми, закріплені в Законі України «Про вищу освіту» (№ 2984-III від 17 січня 2002 року).

Під удар було поставлено діяльність педагогічних коледжів з підготовки вихователів дошкільних навчальних закладів, учителів початкових класів, фізичного виховання; медичних коледжів з підготовки фельдшерів, лікарів-стоматологів, зубних техніків; мистецьких училищ з підготовки артистів балету, цирку, художніх спеціалістів. Не враховувалося те, що в Україні діють, наприклад, училища, базові училища, вищі училища.

Не бралось до уваги й те, що економіка України потребує підготовки висококваліфікованих спеціалістів у різних галузях народного господарства.

Інтереси сучасного виробництва, яке базується на сучасних досягненнях науки і техніки, технологій, інновацій, вимагає від випускників технікумів і коледжів високого рівня теоретичної підготовки і досконалого володіння технологіями, доброго знання практики.

Комп'ютерні технології, електроніка, тепловізори, інновації та забезпечення природовідповідного духовного і морального розвитку дитини, учня, студента, наукового, науково-педагогічного працівника, майстра виробничого навчання, лаборанта технікумів, коледжів, а також поєднання високо-технологічної і фізичної праці — далеко не повний перелік пріоритетних напрямів розвитку вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації.

Підготовка фахівців у технікумах, коледжах здійснюється на базі неповної загальної середньої освіти, а за окремими спеціальностями — на базі повної загальної середньої освіти. Враховується специфіка галузей економіки, для яких готуються фахівці, а також умови роботи на виробництві, в закладах освіти, культури, охорони здоров'я, спорту, туризму, готельного господарства, ресторанного бізнесу.

Зміст освіти, організація навчально-виховного процесу в технікумах та коледжах спрямовані на забезпечення отримання учнями загальної середньої освіти та отримання необхідної теоретичної і практичної підготовки за спеціальностями, а в технічних і сільськогосподарських навчальних закладах — отримання відповідної кваліфікації з присвоєнням розряду за однією з робочих професій.

Необхідно врахувати, що бакалавр, підготовлений в технікумі чи коледжі, відрізняється від бакалавра підготовленого у вищому навчальному закладі III–IV рівнів акредитації, незважаючи на єдиний стандарт освіти. Це зумовлено специфікою змісту освіти, організації навчально-виховного процесу, тривалістю та особливістю навчання, проходження практики — школою.

Окремого вирішення потребує проблема забезпечення заочної та дистанційної освіти.

На думку педагогічних колективів технікумів, коледжів, унікальність навчання в технікумах, коледжах полягає в об'єднанні системи школи, технікуму, коледжу і вищого навчального закладу в одне ціле. По-перше, як і в вищих навчальних закладах III–IV рівнів акредитації, так і в технікумах та коледжах існує кураторська система (своєрідний аналог класного керівництва), що дозволяє постійно підтримувати зв'язок з батьками студентів, швидко реагувати на проблемні ситуації з навчанням або

поведінкою. Як і в школі, в технікумі, в коледжі проводяться батьківські збори на всіх курсах. У той же час студенти — повноправні студенти університетів, до складу якого входять технікуми, коледжі, які користуються сучасною навчально-науковою бібліотекою, комп'ютерними класами, тестовими кабінетами, легко переходять на лекційно-семінарську систему навчання, беруть активну участь у житті студентського самоврядування.

Організація навчання в технікумах, коледжах побудована таким чином, що посилюється зв'язок системи професійної, спеціальної освіти, розробляються прогресивні дидактичні системи підготовки фахівців.

Раніше було прийнято називати випускників технікумів, коледжів керівниками (спеціалістами) середньої ланки. Наскільки це відповідає реаліям сьогодення? У більшості випадків можна погодитись з таким формулюванням. У промисловості, будівництві є і будуть управлінські функції, які вимагають від людей, що їх виконують, достатньо добротної техніко-технологічної підготовки. Випускники технікумів, коледжів сьогодні в основному відповідають цим вимогам. За змістом освіти вони відрізняються від фахівців іншого кваліфікаційного рівня ґрунтовною практичною підготовкою.

Практичне застосування теоретичних знань завжди є найважливішим стимулом до навчання у вищих навчальних закладах I–II рівнів акредитації.

У 2019 році Україні мережа вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації (коледжів, технікумів і училищ) налічує 742 заклади, з них 418 самостійних (175 — державної форми власності, 179 — комунальної та 64 — приватної форм власності), 324 структурних підрозділів університетів й академій.

Заклади вищої освіти I–II рівнів акредитації (далі — р. а.) є основною ланкою в інтеграційних процесах неперервної освіти між навчальними закладами різних типів і рівнів (професійно-технічні навчальні заклади — коледжі, коледжі — університети). Взаємозв'язок коледжів та університетів дозволяє скоротити термін навчання у вищих навчальних закладах III–IV р. а. за рахунок зарахування результатів навчання випускників за освітньо-кваліфікаційним рівнем молодшого спеціаліста, які формують компетентності стандарту підготовки бакалавра, і покращити якість підготовки фахівців, оскільки випускники технікумів, коледжів більш реально уявляють всі переваги і труднощі обраної професії.

Учасниками навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах I–II р. а. є, зокрема, педагогічні працівники, які за основним місцем роботи у навчальних закладах професійно займаються педагогічною діяльністю.

Відповідно до Розділу XV Прикінцевих та Перехідних положень Закону України «Про вищу освіту» зазначено, що освітня діяльність за освітньо-кваліфікаційним рівнем молодшого спеціаліста, яка провадиться вищими навчальними закладами і започаткована до набрання чинності цим Законом, продовжується в межах строку навчання за певною освітньо-професійною програмою з видачою державного документа про вищу освіту встановленого зразка — диплома молодшого спеціаліста. Останній прийом на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня «молодшого спеціаліста» проводиться у 2016 році.

Враховуючи, що у зв'язку з прийняттям Закону України «Про вищу освіту», майже два роки статус училищ, коледжів та технікумів залишається невизначеним на законодавчому рівні, підтримуючи думку громадськості під час громадського обговорення проєкту Закону України «Про освіту», вважаємо за необхідне надати можливість училищам, технікумам та коледжам здійснювати підготовку фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем «молодший спеціаліст» до визначення їх статусу та віднесення до відповідного рівня освіти.

Прийняття законодавчих змін, включаючи базовий Закон «Про освіту», потребує вдумливого, виваженого підходу, певного часу, а термін прийому абітурієнтів на навчання для здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня «молодший спеціаліст» спливає у 2016 році, доцільним є відтермінування вказаної дати до законодавчого врегулювання статусу коледжів і технікумів, а саме до 2020 року.

З метою запобігання втрати підготовки вкрай важливої середньої ланки фахівців та врегулювання даного питання потрібно внести відповідні зміни в Прикінцеві та Перехідні положення Закону України «Про вищу освіту».

Зміни, запропоновані проєктом закону України № 5240 «Про внесення змін до Закону України «Про вищу освіту» (щодо освітньо-кваліфікаційного рівня «молодший спеціаліст»), встановлять механізм, який надає можливість громадянам України здобувати освітньо-кваліфікаційний рівень «молодшого спеціаліста» у вищих навчальних закладах I–II рівня акредитації, в свою чергу отримуючи диплом молодшого спеціаліста з урахуванням усіх вимог Закону України «Про вищу освіту».

Законопроект розроблено з метою гарантування доступності до вищої освіти, можливості її отримання, уніфікації та удосконалення окремих норм Закону, що забезпечить усунення перешкод в отриманні вищої освіти громадян держави.

Комітет з питань науки і освіти вже два місяці наполягає на включенні до порядку денного Верховної Ради України та прийняття за основу і в цілому проекту закону України «Про внесення змін до Закону України «Про вищу освіту» (щодо освітньо-кваліфікаційного рівня «молодший спеціаліст»), (реєстр. № 5240), але вирішення питання заблоковано керівництвом Міністерства освіти і науки України та представниками коаліції. Проект закону навіть не включається до порядку денного Верховної Ради України і основна причина полягає в тому, що «політики-горе-реформатори-руйнівники» вивчають свої архіви, образилися на 280 000 учасників навчально-виховного процесу училищ, технікумів та коледжів (а з батьками та інженерно-технічним, обслуговуючим персоналом (це більше 0,5 млн осіб) за те, що ті заявили про себе, про свою державницьку позицію, про свої проблеми. Як сказав один із державних службовців вищого рангу — політиків: «Ми пішли їм на уступки, а вони посміли ще щось говорити». Тобто те що 720 училищ, технікумів і коледжів знаходяться поза правовим полем, в ручному управлінні та пресингу з політичної точки зору є політичною уступкою???

Політики-урядовці забули, не хочуть навіть чути про те, що український народ не є об'єктом для втілення їхніх заокеанських антигуманних та антисоціальних ініціатив, експериментів під назвою реформи, які є фактично схемами розробками, апробації чорних технологій, відмивання брудних грошей і грантів.

Конституційним завданням Народних депутатів України та урядовців України є підготовка, затвердження та реалізація законів та загально-державних програм економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля.

Одним із перших позитивних кроків Верховної Ради України буде прийняття за основу та в цілому проекту закону України № 5240 про внесення змін до Закону України «Про вищу освіту» (щодо освітньо-кваліфікаційного рівня «молодший спеціаліст»), мінімізація проблем однієї з політичних помилок та створення умов для підготовки і прийняття Закону України «Про вищу професійну освіту».

Університети України — європейські перспективи

Тяжіння до консолідації, солідарності, взаємоповаги, добробуту і Миру — природне прагнення кожної людини і кожної спільноти. Арістотель, розпочинав свою «Політику» з міркування про те, що будь-яка держава є об'єднанням, утворенням для збереження, захисту, врятування розвитку та повного щастя (блага).

Прикметною рисою сучасного світу є інтенсивні трансформаційні зміни, що впливають на політичний і економічний устрій суспільства, систему соціальних зв'язків та інститутів. Цей процес органічно і тісно пов'язаний із зростанням ролі людського чинника у суспільному розвитку. Україна потребує особистостей, які здатні пізнавати і розуміти навколишній світ, вміють науково, системно, аналітично, логічно мислити, схильні глибоко досліджувати та відстоювати істину, готові брати на себе відповідальність і досягати розв'язання поставлених цілей. У цьому контексті підвищується роль і значення університетів, перед якими стоїть амбітне завдання з підготовки кваліфікованих фахівців, формування інтелектуального і духовного потенціалу нації, конкурентоспроможного трудового ресурсу держави, виховання молодшої генерації патріотів своєї країни.

Сучасна наука і освіта визнані ключовими сферами розвитку суспільства, економіки та особистості і тісно пов'язані з державотворчими процесами, суспільними трансформаціями, національною і економічною безпекою. Провідна роль у вирішенні як глобальних, так і локальних викликів у сучасному світі, передусім пов'язаних з розвитком економіки та процесами, породженими четвертою промисловою революцією, належить університетам як науково-освітнім осередкам суспільства.

Університет (нім. *Universitt*, від лат. *universitas* — «сукупність», *universitas magistrorum et scholarium* — сукупність, об'єднання тих,

хто вчить, і тих, хто навчається) — автономний заклад вищої освіти, тип якого сформувався в Європі в період Середньовіччя.

Перші університети в Європі з'явилися в Болоньї (заснований 1088 р. як юридична школа, статус університету з 1158 р.), Оксфорді (1167), Парижі (1215), в інших містах Італії, Франції та Англії. Пізніше були засновані університети в Чехії — Карлів (Прага, 1348), Польщі — Ягеллонський (Краків, 1364), Австрії (Відень, 1365), Німеччині (Гейдельберг, 1386), Швеції (Упсала, 1477), Данії (Копенгаген, 1479) та інші. На теренах України найстарішими університетами є Львівський національний університет ім. Івана Франка (заснований 1661 р.), Києво-Могилянська академія (1701), Харківський національний університет ім. В. Каразіна (1805 р.), Київський національний університет ім. Тараса Шевченка (1834 р.), Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» (1898 р.) та ін.

Університет являє собою найдавніший і головний тип європейського вищого закладу освіти з великою кількістю відділень (факультетів). Його діяльність спрямована на розвиток науки, освіти і культури у спосіб здійснення фундаментальних наукових досліджень та організації навчання за всіма рівнями вищої професійної, післядипломної і другої (додаткової) освіти з широкого спектру природничо-математичної, гуманітарної та інших галузей науки, техніки і культури.

Університет — це багатопрофільний заклад вищої освіти, де готують висококваліфіковані кадри з широкого кола спеціальностей у провідних галузях природничих, суспільних і гуманітарних наук.

Університети поділяються на багатогалузеві (класичні, технічні) або галузеві (профільні, технологічні, педагогічні, фізичного виховання і спорту, гуманітарні, богословсько-теологічні, медичні, економічні, юридичні, фармацевтичні, мистецькі, культурологічні, аграрні тощо).

Типова структура університету в Україні передбачає наявність в ньому також інститутів та факультетів: історичного, філологічного, філософського, економічного, юридичного, журналістики, фізичного, механіко-математичного, хімічного, біологічного, геологічного, географічного. Строк навчання в університетах 5–5,5 років. У сучасних університетах створюється розгалужена мережа науково-дослідних інститутів, наукових парків, проблемних та галузевих лабораторій, наукових шкіл і семінарів, обчислювальних центрів, наукових студентських товариств.

Після 1992 року в Україні почалося масове перетворення головних галузевих інститутів в університети: економічні, лінгвістичні, медичні, лісотехнічні, педагогічні, авіаційні, біоресурсів та природокористування, аграрні тощо.

Університет за своїм статусом є провідним центром розвитку освіти, який має право на надання наукових ступенів (доктора філософії/кандидата наук, доктора наук), вчених звань (доцента, професора) та здійснення культурно-просвітницької діяльності серед населення. Надзвичайно актуальним для подальшого розвитку університетів є модернізація змісту освіти, пошук та розробка інноваційних педагогічних технологій і методик організації освітнього процесу.

У наш час основними ознаками університетського типу навчання у вищому закладі освіти вважаються такі: забезпечення ступеневого навчання; здійснення фундаментальних наукових досліджень; високий рівень інформатизації освітнього процесу; діяльність як центру поширення нових знань та інноваційних технологій навчання; міжнародна співпраця у сфері науки та освіти і підготовка бакалаврів, магістрів, наукових, науково-педагогічних кадрів, фахівців для інших країн.

Станом на 1 вересня 2019 року в Україні функціонувало 289 університетів, академій та інститутів, у тому числі 115 із них мали статус Національного. Із 289 закладів вищої освіти — 199 загальнодержавної форми власності, 13 комунальної форми власності і 77 приватної форми власності.

З огляду на загальнодержавне значення роботи університетів, історичної практики їхньої діяльності та визначених завдань окремим університетам, академіям надано статус Національних. Цей високий статус надається університетам із врахуванням їхньої виняткової ролі в підготовці висококваліфікованих фахівців, їх непересічного значення як провідних вищих закладів освіти України, що є унікальним надбанням національної освіти, науки і культури, а також виходячи з необхідності збереження і розвитку сформованих у них авторитетних наукових шкіл та залучення до науково-педагогічної роботи у вищих навчальних закладах найбільш здібних і перспективних молодих вчених.

За Національними університетами юридично закріплюється статус самоврядного (автономного) державного вищого закладу освіти.

Статус Національного юридично підтверджує, що Університет здійснює свою діяльність відповідно до Конституції України, законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», законодавства у сфері науки, освіти та інновацій, власного Статуту, затвердженого в установленому порядку.

Законами визначається, зокрема, таке: майно, яке передано Національному університету в оперативне управління, належить йому на праві повного господарського відання, використовується самостійно, в тому числі для ведення господарської діяльності, надання його в оренду та в користування без права викупу; виділені Університету земельні ділянки знаходяться в його безстроковому і безоплатному користуванні, Університет має право надавати їх у тимчасове користування, в тому числі на умовах оренди.

Виходячи з потреб Національного університету в розширенні навчальної та технічної баз, органам місцевого самоврядування рекомендується не допускати вилучення земельних ділянок для державних і громадських потреб із земель, наданих йому в користування.

Указами Президента України Кабінету Міністрів України доручено:

— передбачити під час розроблення проєкту закону про Державний бюджет України фінансування і матеріально-технічне забезпечення визначених Національних університетів окремим рядком за індивідуальними нормативами, збільшення вдвічі оплати праці працівників Національних університетів, можливість забезпечення навчального процесу та наукових досліджень новітніми засобами навчання та обладнання;

— розробити і внести до Верховної Ради України пропозиції щодо віднесення видатків на фінансування Національних університетів до захищених статей бюджету, а також щодо звільнення Національних університетів і його структурних підрозділів (з правом та без права юридичної особи) від сплати:

а) податків та інших обов'язкових платежів до бюджету за підсумками здійснення господарської та комерційної діяльності за умови направлення доходів від цієї діяльності на розвиток науково-навчальної роботи, зміцнення матеріально-технічної і соціальної бази;

б) митних платежів та податку на додану вартість, які справляються при ввезенні на територію України матеріалів, обладнання,

устаткування тощо, які необхідні Національним університетам для здійснення їхньої статутної діяльності.

Верховна Рада України, визначивши розвиток вітчизняної науки і освіти одним із своїх пріоритетів, і надалі намагається наполегливо здійснювати послідовні кроки для вдосконалення освітньої законодавчої бази з метою створення належних умов для навчання молоді, підвищення соціального та економічного статусу наукових, науково-педагогічних і педагогічних працівників, зміцнення матеріально-технічної бази закладів освіти.

Визначальні засади, які лежать в основі розвитку університетів полягають у наступному:

сприйнятті людини, як найвищої цінності суспільства, що передбачено у статті 3 Конституції України;

поєднанні прав, свобод та обов'язків учасників науково-освітнього процесу, захисті інтелектуальної власності та авторських прав;

науковому управлінні як сферою освіти, так і університетів на основі врахування інтересів наукових, науково-педагогічних, педагогічних працівників, засновників, студентів, законодавчої, виконавчої гілок влади, економіки, культури, суспільства та особистості;

запровадження наукових, апробованих на практиці, вивічених форм та механізмів громадсько-державного управління, а також державно-громадського та державно-приватного партнерства незалежно від статусу, підпорядкування та форми власності.

З часу проголошення Державного суверенітету України вже напрацьований досвід створення авторських приватних університетів, наприклад, таких, як: Міжрегіональна академія управління персоналом, Європейський університет, Київський міжнародний університет, Університет «КРОК», Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», Закрите акціонерне товариство «Міжнародний науково-технічний університет» імені академіка Юрія Бугая, Український католицький університет, Київський християнський університет, Київський славистичний університет, Міжнародний Соломонів університет та ін.

Діяльність університетів забезпечується законодавством України про вищу освіту, яке базується на Конституції України і складається із законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про фахову передвищу освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність» та інших нормативно-правових актів, міжнародних

договорів України, укладених в установленому законом порядку. Вони визначають основні правові, організаційні, фінансові засади функціонування системи вищої освіти, створюють умови для посилення співпраці державних органів і бізнесу із закладами вищої освіти на принципах їх автономії, поєднання освіти з наукою та виробництвом з метою підготовки конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях.

Державна політика у сфері вищої освіти та забезпечення діяльності закладів вищої освіти, у тому числі університетів, ґрунтуються на таких основних принципах:

1) сприяння стабільному розвитку суспільства шляхом підготовки конкурентоспроможного людського капіталу та створення умов для освіти протягом життя;

2) доступності вищої освіти;

3) незалежності здобуття вищої освіти від політичних партій, громадських і релігійних організацій (крім закладів вищої духовної освіти);

4) міжнародної інтеграції та інтеграції системи вищої освіти України в Європейській простір вищої освіти, за умови збереження і розвитку досягнень і прогресивних традицій національної вищої школи;

5) наступності процесу здобуття вищої освіти;

6) державної підтримки підготовки фахівців з вищою освітою для пріоритетних галузей економічної діяльності, актуальних напрямків фундаментальних і прикладних наукових досліджень, науково-педагогічної, мистецької та педагогічної діяльності;

7) державної підтримки освітньої, наукової, науково-технічної, мистецької та інноваційної діяльності університетів, академій, інститутів, коледжів, зокрема шляхом надання пільг із сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів закладам вищої освіти, що провадять таку діяльність;

8) сприяння здійсненню державно-приватного партнерства у сфері вищої освіти;

9) відкритості формування структури й обсягу освітньої та професійної підготовки фахівців з вищою освітою.

Формування і реалізація державної політики у сфері вищої освіти забезпечуються шляхом:

1) гармонійної взаємодії національних систем освіти, науки, мистецтва, бізнесу та держави з метою забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку держави;

2) збереження і розвитку системи вищої освіти та підвищення якості вищої освіти;

3) розширення можливостей для здобуття вищої освіти та освіти протягом життя;

4) створення і забезпечення рівних умов доступу до вищої освіти, у тому числі — забезпечення додатковою підтримкою в освітньому процесі осіб з особливими освітніми потребами, зокрема психолого-педагогічним супроводом, створення для них вільного доступу до інфраструктури закладу вищої освіти;

5) розвитку автономії закладів вищої освіти та академічної свободи учасників освітнього процесу, що зумовлюють необхідність таких самоорганізації та саморегулювання, які є відкритими до критики, служать громадському інтересові, встановленню істини щодо викликів, що постають перед державою і суспільством, здійснюються прозоро та публічно;

6) визначення збалансованої структури й обсягу підготовки фахівців з вищою освітою з урахуванням інтересів держави, територіальних громад і роботодавців та, власне, потреб самої особи, що здобуває цю освіту;

7) забезпечення розвитку наукової, науково-технічної, мистецької та інноваційної діяльності закладів вищої освіти та їх інтеграції з виробництвом;

8) надання особам, які навчаються в закладах вищої освіти, пільг та соціальних гарантій у порядку, встановленому законодавством;

9) належної державної підтримки процесів підготовки фахівців із числа осіб з особливими освітніми потребами на основі забезпечення їх додатковою підтримкою, зокрема — психолого-педагогічним супроводом, та створення для них вільного доступу до освітнього процесу, зокрема — забезпечення вільного доступу до інфраструктури закладу вищої освіти;

10) створення умов для реалізації випускниками закладів вищої освіти права на працю, забезпечення гарантії рівних можливостей щодо вибору місця роботи, виду трудової діяльності на підприємствах, в установах і організаціях усіх форм власності з урахуванням здобутої вищої освіти та відповідно до суспільних потреб;

11) запровадження механізмів стимулювання підприємств, установ, організацій усіх форм власності до надання першого робочого місця випускникам закладів вищої освіти.

Так, Законом України «Про вищу освіту» визначено, що Університет — це багатогалузевий (класичний, технічний) або галузевий (профільний, технологічний, педагогічний, фізичного виховання і спорту, гуманітарний, богословський/теологічний, медичний, економічний, юридичний, фармацевтичний, аграрний, мистецький, культурологічний тощо) заклад вищої освіти, який провадить інноваційну освітню діяльність за різними ступенями вищої освіти (у тому числі — доктора філософії), проводить фундаментальні та/або прикладні наукові дослідження, є провідним науковим і методичним центром, має розвинуту інфраструктуру навчальних, наукових і науково-виробничих підрозділів, сприяє поширенню наукових знань та провадить культурно-просвітницьку діяльність.

Законодавство України визначає також юридичні засади розвитку університетів з метою допомоги в підвищенні якості та надійності їх послуг й ефективності використання технологій, енергії, засобів екологічної безпеки шляхом удосконалення їхнього інституційного потенціалу за рахунок різноманітних заходів і робіт, спрямованих на захист, збереження, оптимізацію та розвиток управлінських процесів.

Діяльність університетів будується на принципі його автономії, яка передбачає — самостійність, незалежність і відповідальність університету в прийнятті рішень щодо розвитку академічних свобод, організації освітнього процесу, наукових досліджень, внутрішнього управління, економічної та іншої діяльності, самостійного добору і розстановки кадрів.

Одним із критеріїв діяльності сучасних університетів України є академічна доброчесність, як сукупність етичних принципів і визначених законами України «Про освіту», «Про вищу освіту» та іншими законами України правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень.

Якість та рівень освіти в університетах досягається академічною мобільністю, тобто можливістю учасників освітнього процесу навчатися, викладати, стажуватися чи проводити наукову діяльність в іншому закладі вищої освіти (науковій установі) на території України чи поза її межами.

Основою авторитету, конкурентоздатності та якості діяльності університетів є академічна свобода, як самостійність і незалежність учасників освітнього процесу під час провадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової та/або інноваційної діяльності, що здійснюється на принципах свободи слова і творчості, поширення знань та інформації, проведення наукових досліджень і використання їх результатів з урахуванням вимог, встановлених законом.

Ряд українських вищих закладів освіти потрапили у TOP-1000 найкращих університетів світу за версією The QS World University Rankings. Рейтинг найкращих університетів світу (QS World University Rankings) – глобальне дослідження за методикою британської консалтингової компанії Quacquarelli Symonds (QS). Рейтинг оцінює університети за наступними показниками: репутація в академічному середовищі, цитованість наукових публікацій представників університету, співвідношення кількості викладачів і студентів, ставлення роботодавців до випускників, відносна чисельність іноземних викладачів і студентів. У 2019 році в першу десятку університетів світу увійшли: Массачусетський технологічний університет (США), Стенфордський університет (США), Гарвардський університет (США), Каліфорнійський технологічний університет (США), Оксфордський університет (Велика Британія), Кембриджський університет (Велика Британія), Швейцарський федеральний технологічний інститут, Імперський коледж Лондона, Чиказький університет, UCL (Велика Британія). Україну представляють Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Національний технічний університет «Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського», Харківський політехнічний інститут, Львівський національний політехнічний університет, Сумський державний університет (481–801 позиції). До 2018 року в переліку також перебував Донецький національний університет ім. Василя Стуса.

Якісним характерним рівнем європейської мобільності університетів України є створення та якісне наповнення європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи (ЄКТС) як системи трансферу і накопичення кредитів, що застосовується в Європейському просторі вищої освіти з метою надання, визнання, підтвердження кваліфікацій та освітніх компонентів і сприяє академічній мобільності здобувачів вищої освіти. Ця система ґрунтується на визначенні навчального навантаження здобувача вищої

освіти, необхідного для досягнення належних результатів навчання, та обліковується у кредитах ЄКТС.

Законом України «Про вищу освіту» введено також поняття кредиту Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи, як одиниці вимірювання обсягу навчального навантаження здобувача вищої освіти, необхідного для досягнення визначених (очікуваних) результатів навчання. Обсяг одного кредиту Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи становить 30 годин. Навантаження одного навчального року за денною формою навчання становить, як правило, 60 кредитів Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи.

Основним підходом до організації освітнього процесу в університеті є студентоцентроване навчання, що передбачає:

- заохочення здобувачів вищої освіти до ролі автономних і відповідальних суб'єктів освітнього процесу;

- створення освітнього середовища, орієнтованого на задоволення потреб та інтересів здобувачів вищої освіти, зокрема — надання можливостей для формування індивідуальної освітньої траєкторії;

- побудову освітнього процесу на засадах взаємної поваги і партнерства між учасниками.

Реальний рейтинг діяльності університетів визначається на основі конкурентоздатності його випускників. Результат же навчання студента в університеті оцінюється на основі його сформованої компетентності, як здатності особи успішно соціалізуватися, навчатися, провадити професійну діяльність, яка виникає на основі динамічної комбінації знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей.

Держава сприяє розвитку університетів як центрів незалежної думки.

Варто враховувати, що університетами також називають установи, створені на громадських засадах, що мають на меті поширення наукових знань, просвітництва, — народні університети, університети культури, університети технічного прогресу, університети для дорослих. Окремого дослідження потребує діяльність Харківського товариства грамотності (створене 24 березня 1869 року) яке пропагувало постійну самоосвіту, турботу про культурний рівень суспільства, сімей та ставило за мету викорінення безграмотності.

Пріоритетними напрямками діяльності народних університетів є такі:

- вивчення Конституції України, нових законів народними депутатами України, держслужбовцями, членами громадянського суспільства;
- розвиток напрямків для освіти дорослих з проблем будівництва демократичного устрою, формування громадянського суспільства, захисту та збереження МИРУ, духовних, моральних цінностей та пріоритетів;
- реалізація нової інформаційної політики як основи безпеки й усталеного розвитку України та створення відповідних лекторіїв в усіх регіонах;
- формування інформаційного простору через проведення щомісячних прес-конференцій, круглих столів з журналістами, медійниками, продюсерами, блогерами;
- розгортання діяльності Клубу державотворців і створення мережі таких клубів в областях, містах, районах;
- роль народних університетів в перехідні та критичні періоди;
- значення освіти для дорослих в подоланні кризових явищ;
- освіта для дорослих як реакція на процес змін у суспільстві;
- відновлення мережі народних університетів з українознавства на Донбасі, інших південних і східних регіонах країни, починаючи з 2020 року;
- продовження роз'яснення законів про використання земельних угідь; щомісячне проведення круглих столів із зазначеної тематики за участю аграріїв, парламентаріїв, держслужбовців, бізнесменів, економістів, соціологів, засобів масової інформації;
- реалізація Програми психологічної підтримки поранених, ветеранів АТО та військовополонених, створення курсів для них на базі госпіталів країни, а також створення мережі психолого-неврологічних центрів щодо відновлення здатності повернення людей до нормального життя;
- створення Університету III віку «Європейський» з програмою занять з 3-х модулів: підприємницька діяльність; фінансова грамотність; комп'ютерні і цифрові навички, розгортання мережі цих закладів у регіонах;
- реалізація Програми комп'ютеризації дорослого населення з придбанням відповідної техніки, підготовкою приміщень для занять;
- поширення сучасних знань у педагогізації та психологізації населення;

— визначення нагальності та суспільної корисності освіти дорослих.

Вітчизняні університети варто розвивати із врахуванням позиції Голови Всеукраїнського православного педагогічного товариства Протоієрея Анатолія Затовського: «Не можна не помітити, що лейтмотивом всього сучасного розвитку є автономія людини по відношенню до Бога та інших людей, автономія, яка все більш зростає. У свідомості людей непомітно сталася переорієнтація до індивідуалістичних орієнтирів і цінностей. Індивідуалізм став нормою суспільних, сімейних, політичних, виробничих відносин. Ми живемо в іншому світі, абсолютно іншій реальності та щоденно зустрічаємось у тій чи іншій формі з виявом войовничого персоналізму. Відносини духовно-родинні поступилися функціональним. Навіть кривно-родинні стосунки нівелюються на угоду «правам» та «свободам», регулюються зовнішнім, правовим чином, проголошують самореалізацію як мету.

Сучасна православна педагогіка повинна протиставити цьому об'єднання людей, даючи їм спільне підґрунтя, приводи до спільного діяння, спільної відповідальності, спільності життя й інтересів».

Загрози, суперечності та протиріччя, протистояння, що ще, на жаль, мають місце в житті університетів, формують у наш час перешкоди науковій та учительській праці, блокують розвиток сфери науки і освіти, несуть небезпеку всій культурі українського народу. Не втратили своєї актуальності настанови В. І. Вернадського про те, що врятування України полягає у відродженні духовності, моралі, науки, освіти і знання. Тільки цим шляхом можливий стабільний, стійкий розвиток України, досягнення правильного державного управління, лише піднесенням культури в широкому розумінні цього поняття можливе утвердження і збереження світового значення нашої Вітчизни — України.

Список використаних джерел та літератури

Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року : офіційне видання. — Київ, 2006.

Закон України в редакції Закону України «Про освіту» (від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII).

- Закон України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» (від 1 грудня 1998 року № 281-XIV).
- Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (у сфері вищої освіти)» (від 14 грудня 2004 року № 2229-IV).
- Закон України «Про ратифікацію Кредитної угоди (Проект «Рівний доступ до якісної освіти в Україні») між Україною та Міжнародним банком реконструкції та розвитку від 5 вересня 2005 року» (від 21 грудня 2005 року № 3255-IV).
- Закон України «Про вищу освіту» (від 1 липня 2014 року № 1556-VII).
- Закон України «Про фахову передвищу освіту» (від 6 червня 2019 року № 2745).
- Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (від 25 квітня 2019 року № 2704-VIII; набув чинності 16 липня 2019 року).
- Закон України «Про формування та розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів» (від 20 листопада 2012 року № 5499-VI).
- Закон України «Про професійний розвиток працівників» (від 12 січня 2012 року № 4312-VI).
- Закон України «Про зайнятість населення» (від 5 липня 2012 року № 5067-VI).
- Закон України «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності» (від 22 червня 2012 року № 5026).
- Закон України «Про внесення змін до статті 7 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», щодо забезпечення права на здобуття освіти» (від 17 березня 2016 року № 1038-VIII).
- Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення права на здобуття освіти осіб, місцем проживання яких є територія проведення антитерористичної операції» (від 19 квітня 2016 року № 1114-VIII).
- Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності вищих навчальних закладів, наукових установ, переміщених з тимчасово окупованої території та з населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження» (від 3 листопада 2016 року № 1731-VIII).
- Закон України «Про ратифікацію Конвенції про визнання кваліфікацій з вищої освіти в Європейському регіоні» (від 3 грудня 1999 року № 1273-XIV).

- Закон України «Про ратифікацію Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Чорногорії про співробітництво в галузі освіти і науки» (від 7 червня 2017 № 2087-VIII).
- Закон України «Про ратифікацію Фінансової угоди (Проект «Вища освіта України») між Україною та Північною екологічною фінансовою корпорацією» (від 20 червня 2018 № 2467-VIII).
- Закон України «Про ратифікацію Фінансової угоди (Проект «Вища освіта України») між Україною та Європейським інвестиційним банком» (від 8 листопада 2017 № 2186-VIII).
- Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (від 26 листопада 2015 року № 848-VIII).
- Закон України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» (від 22 липня 2001 р. № 2623-III).
- Закон України «Про ратифікацію Угоди між Україною і Європейським Союзом про участь України у Рамковій програмі Європейського Союзу з наукових досліджень та інновацій «Горизонт 2020» (від 15 липня 2015 року № 604-VIII).
- Закон України «Про ратифікацію Угоди між Україною та Європейським Співтовариством про наукове і технологічне співробітництво» (від 25 грудня 2002 року № 368-IV).
- Закон України «Про інноваційну діяльність» (від 4 липня 2002 р. № 40-IV).
- Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності України» (від 8 вересня 2011 р.).
- Ажажа М. А. Державне управління модернізацією вищої освіти в Україні: монографія. — Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2019. — 428 с.
- Андрущенко В. Організоване суспільство: Проблеми суспільної самоорганізації та інтелектуалізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть: Досвід соціально-філософського аналізу: у 2 кн. / наук. ред. В. Савельєва. 3-тє вид., виправл., доповн. Київ: Знання України, 2018. Кн. 1: Від мрії до дії. 2018. 659 [1] с.; Кн. 2: Філософія новітнього державотворення. 2–18. 647 с.
- Антология педагогической мысли Украинской ССР / сост. Н. П. Калениченко. М.: Педагогика, 1988. 640 с.
- Витоки української державності: у 3 ч.: [українська літературна спадщина / Митрополит Іларіон, Володимир Мономах, Пилип Орлик]. 2-е вид. Київ: ДП «Вид. дім «Персонал», 2017. 984 с.: іл.

- Вища освіта: європейський вимір та українські перспективи. — К.: Парламентське вид-во, 2009. — 632 с.
- Григорій Сковорода Повне зібрання творів у двох томах. — К.: Наукова думка, Т. 1, 1973. 530 с.; Т. 2, 1973. — 573 с.
- Григорій Сковорода Вірші. Пісні. Байки. Діалоги. Трактати. Притчі. Прозові переклади. Листи. — К.: Наукова думка, 1983. — 542 с.
- Законодавство України у сфері наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності (Верховна Рада України, Комітет з питань науки і освіти) / упор. М. М. Шевченко, Б. Г. Чижевський, С. В. Семенюк, Г. О. Андрощук. — К.: Парламентське видавництво, 2013. — 400 с.
- Збалансований розвиток людського капіталу в Україні: завдання освіти і науки : матеріали парламентських слухань у Верховній Раді України 10 квітня 2019 року / ред. кол. Співаковський О. В. (голова), Скрипник О. О., Кириленко І. Г., Костанкевич І. М. та ін. — К.: Парламентське видавництво, 2019. — 389 с.
- Правове забезпечення реформування освіти в Україні: матер. парлам. слухань у Верховній Раді України 9 грудня 2015 р. / Верховна Рада України, Комітет з питань науки і освіти. — К.: Парламентське видавництво, 2016. — 256 с.
- Про стан та проблеми фінансування освіти і науки в Україні: матеріали парлам. слухань у Верховній Раді України 16 листопада 2016 р. / Верховна Рада України, Комітет з питань науки та освіти: упоряд. Левчук О. М., Семенюк С. В., Чижевський Б. Г., Шевченко М. М., Андрощук Г. О. — К.: Парламентське видавництво, 2017. — 472 с.
- Стан та законодавче забезпечення розвитку науки та науково-технічної сфери: матеріали парламентських слухань у Верховній Раді України 2 липня 2014 р. / Верховна Рада України, Комітет з питань науки і освіти Верховної Ради України; упоряд. М. М. Шевченко, С. В. Семенюк, Г. О. Андрощук. — К.: Парламентське видавництво, 2015. — 744 с.
- Стан та законодавче забезпечення фінансування наукової і науково-технічної діяльності в Україні: матеріали слухань у Комітеті Верховної Ради України 13 березня 2013 р. / Верховна Рада України: Комітет Верховної Ради України з питань науки і освіти / упоряд. М. М. Шевченко, Б. Г. Чижевський, С. В. Семенюк, В. Ю. Бурда. — К.: Парламентське видавництво, 2014. — 637 с.
- Стратегічні виклики ХХІ століття суспільству та економіці України: В 3 т. / за ред. акад. НАН України В. М. Гейця, акад. НАН України

В. П. Семиноженка, чл.-кор. НАН України Б. Є. Кваснюка. — К.: Фенікс, 2007.

Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів / авт. упоряд.: Г. О. Андрощук, І. Б. Жилияєв, Б. Г. Чижевський, М. М. Шевченко. — К.: Парламентське видавництво, 2009. — 632 с.

Требник Митрополита Петра Могилы. Киев 1646. Том 1 / відп. ред. — архімандрит Никон (Русин). — К.: Інформаційно-видавничий центр Української православної церкви, 2011. — 870 с.

Требник Митрополита Петра Могилы. Киев 1646. Том 2 / відп. ред. — архімандрит Никон (Русин). — К.: Інформаційно-видавничий центр Української православної церкви, 2011. — 816 с.

Україна: шлях до консолідації суспільства: національна доповідь / ред. кол.: С. І. Пирожков, Ю. П. Богуцький, Є. М. Лібанова, О. М. Майборода та ін.; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. — К.: НАН України, 2017. — 336 с.

Хто і чому зазіхає на життя і здоров'я українських дітей та учнів?

До Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти надходять численні звернення районних рад, районних державних адміністрацій за дорученням жителів відповідних районів, висловлюючи волю та настрої батьківської громадськості з питання забезпечення обов'язкового безоплатного харчування учнів 1–4 класів загальноосвітніх навчальних закладів, яке скасовано нормою Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 24 грудня 2015 року № 911-VIII, внесенного Прем'єр-міністром України Арсенієм Яценюком. У зазначених зверненнях наголошується, що сьогодення політика, яка проводиться вищим політичним керівництвом, призводить до руйнації наукової, освітньої галузей, а діти стають найбільш вразливою категорією населення держави. Зазначеним рішенням перекреслюється національна традиція та цінність того, що український стіл завжди був ситним і невибагливим та характеризувався благодатною їжею. При цьому — хліб усьому голова.

Українське суспільство стурбувало те, що з прийняттям вищезазначеного Закону України було суттєво порушено права громадян України, у тому числі найменш захищених — учнів загальноосвітніх навчальних закладів, обмеженням їх права на забезпечення безкоштовним харчуванням.

Позбавлення учнів загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладів такого права вступає в протиріччя з нормами статті 22 Конституції України, відповідно до якої при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод.

Рішенням Конституційного Суду України № 18-рп/2002 від 21.11. 2002 року зафіксовано, що аналіз положень частини другої,

третьої статті 53 Конституції України щодо обов'язковості і доступності освіти дає підстави вважати, що обов'язок створити умови для здобуття повної загальної середньої освіти в державних і комунальних навчальних закладах Конституцією України покладається на державу. З доступністю обов'язкової загальної середньої освіти в державних і комунальних навчальних закладах безпосередньо пов'язана її безоплатність.

Поділяючи позицію щодо порушення Основного Закону України в частині скасування безкоштовного харчування учнів загальноосвітніх навчальних закладів, не можна оминати аналогічну проблему щодо окремих категорій учнів, які навчаються у професійно-технічних навчальних закладах. Держава фактично самосунулася від формування політики культури харчування та створення системних умов, щоб дитяча їжа була не тільки корисною, а і відповідала встановленим нормам і стандартам та була доброякісною і смачною.

Проте вищезазначеними змінами відмінено також право на забезпечення безкоштовним харчуванням учнів з неповних та багатодітних сімей у професійно-технічних навчальних закладах, що раніше було встановлено у статті 5 Закону України «Про охорону дитинства», чим помітно звужено зміст прав і свобод громадян України.

Аналізуючи категорію «звуження змісту прав і свобод», Конституційний Суд України в мотивувальній частині свого Рішення від 11 жовтня 2005 року № 8-рп/2005 (справа про рівень пенсії і щомісячного довічного грошового утримання) констатував: «Зміст прав і свобод людини — це умови і засоби, які визначають матеріальні та духовні можливості людини, необхідні для задоволення потреб її існування і розвитку. Обсяг прав людини — це кількісні показники відповідних можливостей, які характеризують його множинність, величину, інтенсивність і ступінь прояву та виражені у певних одиницях виміру.

Звуження змісту прав і свобод означає зменшення ознак, змістових характеристик можливостей людини, які відображаються відповідними правами та свободами, тобто якісних характеристик права. Звуження змісту прав і свобод — це зменшення кола суб'єктів, розміру території, часу, розміру або кількості благ чи будь-яких інших кількісно вимірювальних показників використання прав і свобод, тобто їх кількісної характеристики».

Крім того, Конституційний Суд України у своєму рішенні від 22 вересня 2005 року № 5-рп/2005 (справа про постійне

користування земельними ділянками) роз'яснив своє розуміння словосполучення «звуження змісту та обсягу прав і свобод людини і громадянина», що міститься в частині третій статті 22 Конституції України. Так, Конституційний Суд України вважає, що «конституційні права і свободи гарантують і не можуть бути скасовані, при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод. Скасування конституційних прав і свобод — це їх офіційна (юридична або фактична ліквідація). Звуження змісту та обсягу прав і свобод є їх обмеженням. У традиційному розумінні діяльності визначальними поняттями змісту прав людини є умови і засоби, які становлять можливості людини, необхідні для задоволення потреб їх існування та розвитку. Обсяг прав людини — це їх сутнісна властивість, виражена кількісними показниками можливостей людини, які відображені відповідними правами, що не є однорідними і загальними». При цьому Конституційний Суд України зазначив, що «загальновизнаним є правило, згідно з яким сутність змісту основного права в жодному разі не може бути порушена».

У зв'язку з цим Конституційний Суд України вважає, що визнання Законом правових актів такими, що втратили чинність, зупинення їх дії, внесення змін і доповнень щодо закріплених в них прав і свобод людини і громадянина є скасуванням або обмеженням цих прав і свобод.

Також у своєму рішенні від 9 липня 2007 року № 6-рп/2007 Конституційний Суд України висловлює позицію про те, що «невиконання державою взятих на себе соціальних зобов'язань порушує принцип соціальної, правової держави (стаття 1 Конституції України). Конституційний Суд України, зокрема, вважає, що утверджуючи і забезпечуючи права і свободи громадян, держава окремими законами України встановила певні соціальні стандарти, гарантії, компенсації, що є складовою конституційного права на соціальний захист і юридичними засобами здійснення цього права, а тому відповідно до частини другої статті 6, частини другої статті 19, частини першої статті 68 Конституції України вони є загальнообов'язковими, однаковою мірою мають додержуватися органами державної влади, місцевого самоврядування, їх посадовими особами. Невиконання державою соціальних зобов'язань та стандартів щодо окремих осіб ставить громадян у нерівні умови, підриває принцип довіри особи до держави, що закономірно призводить до порушення принципів соціальної, правової держави».

Таким чином, Верховна Рада України, приймаючи Закон України № 911-VIII, відійшла від приписів Конституції України і допустила звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод учнів загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладів, що є неприпустимим.

Депутати районних рад підкреслюють розуміння економічної ситуації в країні, однак глибоко переконані, що збереження здоров'я дітей, учнів, студентів має стати пріоритетом не лише в соціальній, але й в бюджетній політиці країни.

Особливу увагу районні ради надають виконанню норм законів України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про охорону дитинства», «Про місцеве самоврядування», «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» в частині забезпечення та якості харчування дітей дошкільних навчальних закладів, роботі харчоблоків, їх утримання та забезпечення необхідним обладнанням, інвентарем і посудом. Вони встановлюють розмір батьківської плати у дошкільних групах дошкільних навчальних закладів та дошкільних групах навчально-виховних об'єднань в розмірі 50–70 % від вартості харчування на день. Визначають вартість харчування однієї дитини в дошкільних навчальних закладах та дошкільних групах навчально-виховних об'єднань у розмірі 10–30 гривень. Плата за харчування дітей у дошкільних навчальних закладах, дошкільних групах вноситься щомісяця, не пізніше 10 числа поточного місяця на рахунок управління (відділу) освіти районної державної адміністрації, який відкритий у відповідному управлінні Державної казначейської служби України. Батьки сплачують кошти за харчування лише за дні відвідування дитиною дошкільного навчального закладу або дошкільної групи.

Окремі районні ради звільняють від сплати за харчування батьків або осіб, що їх замінюють, сім'ї, в яких сукупний дохід на кожного члена сім'ї за попередній квартал не перевищував рівня забезпечення прожиткового мінімуму, встановленого Законом України «Про державний бюджет України». Звільняють батьків або осіб, які їх замінюють, від сплати за харчування дітей-інвалідів, що відвідують дошкільні навчальні заклади, дітей-сиріт, дітей позбавлених батьківського піклування, котрі перебувають під опікою і виховуються в сім'ях, та зменшують розмір плати на 50 % для батьків, у сім'ях яких троє і більше дітей.

У даний час в Україні функціонує 14,8 тис. дошкільних навчальних закладів, які відвідують 1 291 тис. дітей, що становить

55 % дітей дошкільного віку. Грошовий оборот коштів у день становить 12 910 тис. грн. Тільки в м.Києві на електронній черзі знаходиться більше 12 тис. дітей дошкільного віку. У той же час в столиці приміщення дошкільних навчальних закладів зайняті під офіси «демократичних» партій, міжнародних організацій, казначейств, приватних структур. Цікаво, лідери політичних партій, які претендують на «істину в останній дистанції», продали дитячі горщики дошкільних навчальних закладів чи ні? Вони пов'язані проблемами, які у свій час оголосив Володимир Винниченко, озвучуючи основні причини краху Української Народної Республіки: «Мені приходилося заробляти гроші на хліб». Із яким обличчям ці політики намагаються розставляти акценти щодо критичних точок розвитку України.

До 18 січня 2015 року безоплатним харчуванням у школах України держава забезпечувала всіх учнів 1–4 класів державних та комунальних навчальних закладів незалежно від фінансового стану їхніх родин. Гарантувалася рівність права дітей молодшого шкільного віку. Цю норму було прописано в постановах Кабінету Міністрів України від 19.06.2002 р. № 856 «Про організацію харчування окремих категорій учнів у загальноосвітніх закладах», від 22.11.2004 р. № 1591 «Про затвердження норм харчування у навчальних та дитячих закладах оздоровлення та відпочинку», від 02.02.2011 року № 116 «Про затвердження Порядку надання послуг з харчування дітей у дошкільних, учнів у загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладах, операції з надання яких звільняються від обкладання податку на додану вартість», спільного наказу Міністерства освіти і науки України та Міністерства охорони здоров'я України від 16.05.2005 року № 242/329, зареєстрованого у Міністерстві юстиції України 15.06.2005 року за № 661/10941 «Про затвердження Порядку організації харчування в навчальних та оздоровчих закладах». Згідно з пунктом 5 Постанови Кабінету Міністрів України від 02.02.2011 року № 116, у навчальних закладах за рахунок бюджету харчувалися тільки такі категорії дітей: діти-чорнобильці, учні 1–4 класів, діти – сироти й ті, хто позбавлений батьківського піклування, школярі з малозабезпечених сімей.

Згідно з інформацією Міністерства освіти і науки України станом на 1 вересня 2015 року чисельність учнів у загальноосвітніх навчальних закладах складала 3 749 624 особи, з яких у 1–4 класах – 1 599 250 осіб, у 5–9 класах – 1 705 126 осіб, у 10–11(12) класах – 401 021 особа.

Безкоштовним харчуванням у загальноосвітніх навчальних закладах (без дітей в інтернатних закладах) забезпечувалося 1 528 тис. осіб, в тому числі у міській місцевості — 1 019 264 особи та у сільській місцевості — 509 435 осіб.

Безкоштовним харчуванням забезпечувались такі категорії учнів: потерпілі внаслідок аварії на ЧАЕС (97 224 особи), діти-сироти та позбавлені батьківського піклування (49 461 особа), учні з особливими потребами (62 075), учні з малозабезпечених сімей (139 828) та учні 1–4 класів.

Вартість одноразового харчування учнів загальноосвітніх навчальних закладів комунальної форми власності коливається по Україні від 10 до 45 гривень. З урахуванням роботи груп продовженого дня учні можуть харчуватися 2–3 рази на день.

У 817 професійно-технічних навчальних закладах, підпорядкованих Міністерству освіти і науки України, станом на 01.01.2016 року контингент учнів, слухачів налічує 303,1 тис. осіб. З них здобувають на рівні з професійною освітою загальну середню освіту 185 401 осіб. Також у професійно-технічних навчальних закладах навчається 14,0 тисяч учнів з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування та 4,8 тис. осіб з особливими освітніми потребами. Переважна більшість учнів професійно-технічних навчальних закладів є із малозабезпечених та соціально незахищених сімей. На ціну витрат на харчування впливає також наявність земельного господарства, наприклад, у професійно-технічних навчальних закладах аграрного профілю.

З метою визначення методології розрахунку на безкоштовне харчування учнів професійно-технічних училищ доведені контрольні цифри, наприклад, по Вінницькій області ця сума дорівнює 44,80 грн на одного учня, у Київській області — 59 грн, а у м. Бровари Київської області — 45 грн на одного учня-сироту. У той же час є області, де ця сума в два рази більша.

Підсумки першого кварталу 2016 року показали, що міста обласного значення не в змозі забезпечити належне фінансування професійно-технічних навчальних закладів. При потребі (за розрахунками міст обласного значення) у 3,8 млрд грн на 2016 рік незабезпеченість коштами складає 1,5 млрд грн, тобто непрофінансована потреба професійно-технічних училищ складає 39 %.

Ціна питання — при одноразовому харчуванні обсяг витрат 50–130 млн грн в день. При двох-трьох разовому харчуванні ці цифри відповідно в два-три рази більші. Точні цифри у даний час навряд

чи хто назве. Ініціаторів децентралізації, дерегуляції організації харчування учнів загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладів цікавить не здоров'я учнів, якість, калькуляція харчування та санітарно-гігієнічні норми, а хто буде контролювати фінансові потоки. І комусь дуже хочеться їх вивести із сфери освіти. З відповідною проблемою ми уже зустрічалися, коли за ініціативою громадських активістів та «міжнародних експертів» в Україні була знищена система виготовлення учнівської форми. А потім громадські активісти раптом стали демократичними керівниками малих підприємств з виготовлення учнівської форми. Ціна на учнівську форму була уже «ринкова». Хочу зауважити, що у всіх європейських країнах існує освітня економіка як окрема галузь. Але це проблема окремого комплексного, системного дослідження і державного вирішення.

Повертаючись до проблеми харчування учнів, зазначу, що для приготування гарячих сніданків та обідів утримувався відповідно до норми штат працівників їдальнь (кухар, помічники кухарів, комірники тощо).

Крім того, зважаючи, що в сільській місцевості шкільні їдальні — це єдині заклади харчування, то в них харчувалися за батьківські кошти за доступними цінами і учні 5–11 класів. Це дозволяло охоплювати харчуванням в сільській місцевості близько 90 % усіх школярів.

Під особливим контролем районних державних адміністрацій, районних рад знаходиться забезпечення дітей та учнів пільгових категорій безкоштовним гарячим харчуванням; забезпечення дієтичним харчуванням дітей, учнів та вихованців, які його потребують за рекомендаціями медичних працівників; виконання норм харчування; якість продуктів харчування та наявність супроводжувальних документів на них; якість приготування страв та дотримання правил особистої гігієни дітьми та персоналом; забезпечення дітей, учнів та вихованців питною водою гарантованої якості.

Місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування проводять постійний моніторинг якості харчування в дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладах, а також вживають заходів щодо попередження спалахів гострих кишкових інфекцій і харчових отруєнь, за дотриманням санітарно-гігієнічних та протиепідемічних вимог щодо організації харчування дітей, учнів та вихованців.

Районні державні адміністрації, районні ради переконані, що свідомо запущено механізм знищення шкільних їдальнь

позбавлення права учнів загальноосвітніх навчальних закладів на охорону здоров'я та здорове гаряче харчування.

Хочу зазначити і таке, що напередодні прийняття змін до законодавства щодо ліквідації безкоштовного харчування учнів за допомогою засобів масової інформації штучно «підігралася» в суспільстві думка про те, що у шкільних їдальнях неякісно харчують учнів, приготовлена їжа несмачна, малокалорійна, нездорова, шкідлива; її діти не їдять, а викидають у смітник.

Такі дії районні державні адміністрації, районні ради розцінюють як посягання на здоров'я учнів та майбутнє України і звертають увагу центральних органів влади України, що у зв'язку із зменшенням число учнів пільгової категорії відбувається скорочення працівників шкільних їдальнь згідно із штатними розписами. Учні харчуються «швидкою» шкідливою їжею (чіпсами, сухариками, мівіною), небезпечною для їхнього здоров'я, яку можна придбавати в торговельних точках, розміщених поблизу навчальних закладів.

Районним державним адміністраціям, районним радам не зрозуміло, чому на центральних каналах телебачення України іде реклама — «закрийте школи, будете мати кошти»?

Дивну позицію, на мій погляд, займає, асоціація міст України виступаючи проти організації гарячого харчування учнів загальноосвітніх навчальних закладів України, посилаючись на позицію іноземних експертів з Естонії, Польщі, Норвегії та Фінляндії. Цікаво, з якого часу і на якій підставі «експерти» з Естонії, Польщі, Норвегії та Фінляндії стали вирішувати долю українських дітей? І хто їм надав статус «міжнародних»?

Асоціація міст України виступила також проти відновлення фінансування професійно-технічної освіти з Державного бюджету України всупереч зверненням обласних, міських, районних державних адміністрацій, а також обласних, районних рад, громадських організацій. Ким ініційована така антидержавна, антиукраїнська позиція Асоціації?

У всіх європейських державах забезпечення учнів загальноосвітніх та професійно-технічних (професійних) навчальних закладів щоденним гарячим харчуванням, розвиток системи соціального захисту учнів розглядаються системно, комплексно і відноситься до категорії державної безпеки української нації.

Органи місцевого самоврядування на своїх сесіях ухвалюють рішення про звернення до Верховної Ради України, Президента

України, Кабінету Міністрів України із запереченням ухвалення наприкінці грудня законодавчих змін, якими скасовано безкоштовне харчування учнів загальноосвітніх і професійно-технічних навчальних закладів. Депутати органів місцевого самоврядування вважають неприпустимим, що законами України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 24 грудня 2015 року № 911-VIII, «Про Державний бюджет України на 2016 рік» та Постановою Кабінету Міністрів України від 18 січня 2016 року № 16 ліквідовано безкоштовне харчування дітей 1–4 класів.

Президент України, народні депутати України, урядовці повинні знати, що стан здоров'я дітей має стати пріоритетним питанням усього громадянського суспільства. У 2015 році хоча і тяжко, але все-таки було забезпечено гаряче харчування за бюджетні кошти харчувалися 80–95 відсотків від загальної чисельності учнів районів. З них: учні 1–4 класів, пільгові категорії (діти-сироти, з малозабезпечених сімей, діти учасників АТО). Доцільно враховувати, що батьки сплачують за харчування в групі продовженого дня, відповідно подвоїться сума сплати, яка ляже тягарем на незначний сімейний бюджет і може призвести до того, що родини взагалі відмовляться від харчування. У цьому випадку занепокоєння викликає охоплення харчуванням учнів, які підвозяться до навчальних закладів.

Через рекордний стрибок інфляції, різке підвищення цін на продукти харчування, зростання тарифів на житлово-комунальні послуги 80 відсотків громадян України опинилися за межею бідності та на межі власного виживання. В умовах, коли мінімальна місячна заробітна плата становить лише 1378 гривень, безкоштовне харчування дітей у школах для більшості українських родин було доброю підтримкою, якої їх продумано, цинічно, системно позбавили. Переважна більшість батьків у районах неспроможна оплачувати харчування своїх дітей, оскільки в їх оплату буде входити відсоток на виплату заробітної плати кухарів, енергоносії для приготування обідів та амортизацію обладнання їдальні, що значно підвищить батьківську оплату. Статистика свідчить, що у школярів молодших класів, порівняно з дошкільнятами, різко зростають захворювання шлунково-кишкового тракту. Чи варто економити на здоров'ї українських дітей?

Доцільно врахувати особливості життя навчальних закладів у гірській місцевості, яке базується на загальноприйнятих

нормативно-правових документах про освіту, однак має певні особливості та труднощі в ході організації навчально-виховного процесу, створення сприятливих умов для здобуття якісної освіти, навіть у порівнянні із школами рівнинної місцевості, а саме: географічне розташування гірських та високогірних районів відображається насамперед у віддаленості населених пунктів один від одного, досить великій площині, суворіших кліматичних і погодних умовах, соціально-економічній доцільності. Також одним із найбільш важливих питань є соціальний захист та здоров'я підростаючого покоління.

Органи виконавчої влади та місцевого самоврядування не з сухих цифр, а на практиці переконувалися у справжньому стані здоров'я молодого покоління, у процесі призовної та мобілізаційної кампанії. Лише 10% молоді, які пройшли військово-лікарську комісію, визнані придатними або обмежено придатними до проходження служби.

Обговоривши на батьківських зборах це питання, стало зрозуміло, що батьки багатьох дітей не спроможні із зарплати 1 378 грн кожній своїй дитині виділяти по десять гривень щодня, це на двох дітей у місяць близько 400–500 грн., а після підвищення цін на тарифи 80 % жителі сільської місцевості опинилися за межею бідності. А що казати про дітей, батьки яких не мають роботи і не отримують соціальну допомогу за безробіття? Це виглядає так, що на перерві одні діти їдять, а інші ні! Виходить, що держава економить на найменших і незахищених громадянах!

Шкільні їдальні обслуговують кухари. Впродовж 2015 року значно поліпшено матеріальне забезпечення харчоблоків технологічним устаткуванням, посудом (у тому числі і за батьківські кошти), закуплено продукти харчування довготривалого зберігання.

У тих навчальних закладах, де немає змоги організувати харчування дітей та учнів, налагоджується співпраця з хлібокомбінатами та іншими підприємствами для забезпечення кондитерськими і хлібобулочними виробами учасників навчально-виховного процесу в разі відсутності в закладі організованого гарячого харчування.

Якщо ми не на словах, а реально дбаємо про майбутнє нашої держави, то, в першу чергу, повинні створити умови для розвитку дітей та учнів.

У такий складний період, що його нині переживає держава, Президент України, народні депутати України, урядовці не мають

морального права залишати українські сім'ї з дітьми наодинці з матеріальними проблемами.

Районні ради не мають змоги профінансувати видатки на повноцінні сніданки чи обіди учнів початкових класів, а також заробітну плату кухарів та обслуговуючого персоналу.

Депутати районних рад вважають, що скасувавши безкоштовне харчування у школах, народні депутати України, високопосадовці уряду переклали тягар турбот про молоде покоління на місцеве самоврядування, тим самим вище політичне керівництво держави відмовилося виконувати свої загальнодержавні, політичні, соціальні функції, розписалося у власному безсиллі розв'язувати економічні та соціальні проблеми.

Відсутність харчування у 2015, 2016 роках для дітей шкільного віку суперечить ст. 25 Закону України «Про освіту», ч. 3 ст. 21 Закону України «Про загальну середню освіту», Закону України «Про охорону дитинства», «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям», п.2 ст. 32 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», згідно з якими організація та відповідальність за харчування в державних навчальних закладах (якою є дошкільний, загальноосвітній та професійно-технічний навчальний заклад) покладається на відділи (управління) освіти, їхніх керівників і здійснюється за рахунок бюджетних асигнувань.

У ряді регіонів України районними державними адміністраціями прийнято рішення про організацію харчування дітей за рахунок батьків. Ці рішення, як правило, скасовані районними прокуратурами через суд. Зазначені питання розглядалися також Генеральною прокуратурою України та підпорядкованими їй прокуратурами. Відповіді Генеральної прокуратури України, більшості місцевих прокуратур, департаментів Міністерства освіти і науки України не містять переконливої, правової відповіді на порушені питання. Міністерство освіти і науки України повністю зняло з себе відповідальність за організацію та якість харчування дітей в Україні.

Вищезазначені проблеми розглядалися Уповноваженим Президента України з прав дитини, який фактично ухилився від виконання своєї прямої функції і відправив звернення на розгляд районних державних адміністрацій.

Таким чином, заборона на законодавчому рівні з ініціативи Кабінету Міністрів України безоплатного харчування дітей молодшого шкільного віку порушує їх право на належний рівень життя,

необхідний для фізичного, розумового, духовного, морального та соціального розвитку, визначений ст. 27 Конвенції ООН «Про права дитини». Така ситуація призводить до значного погіршення здоров'я учнів загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладів.

Ситуація ускладнилася у зв'язку з утворенням у сільських районах об'єднаних територіальних громад: у районах кількість сільських рад зменшилася в 2,5 рази. Районні ради, усвідомлюючи надзвичайну важливість питання забезпечення гарячим харчуванням учнів 1–4 класів з районних бюджетів виділили коштів на 45–56 % від потреби.

В освітній галузі, як і в інших галузях бюджетної сфери, існує велика кількість важливих проблем, що потребують нагального вирішення: підготовка навчальних закладів до нового навчального року, оздоровлення дітей, придбання нових шкільних автобусів, комп'ютеризація навчальних закладів, облаштування спортивних залів та майданчиків і т.ін. Дані кошти можна було б спрямувати на їх вирішення.

У Верховній Раді України є більше тридцяти законопроектів щодо поновлення безоплатного харчування учнів загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладів. Зазначена проблема набула загальнодержавного, суспільного значення.

Сесії районних рад, громадські організації вимагають негайно забезпечити в установленому законодавством порядку розгляд та прийняття Верховною Радою України законопроектів за реєстраційними номерами 3829 від 27.01.2016 року проекту Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відновлення безкоштовного харчування учнів загальноосвітніх навчальних закладів, за реєстраційним номером 3829-1 проекту Закону України про внесення змін до деяких законів України щодо відновлення безкоштовного харчування окремих категорій учнів загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладів, якими передбачено при змінах до Державного бюджету на 2016 рік врахувати цільову субвенцію місцевим бюджетам на безоплатне харчування учнів загальноосвітніх навчальних закладів, забезпечення безоплатного харчування дітей-сиріт, дітей із малозабезпечених та соціально незахищених сімей професійно-технічних навчальних закладів та відповідного підписання Президентом України.

Крім того, на даний час потребує вирішення питання законодавчого врегулювання механізму надання пільг на проїзд, визначення

джерел на покриття таких видів видатків та порядку відшкодування витрат за пільговий проїзд окремих категорій громадян. На сьогоднішній день ресурсів районних бюджетів не вистачає на відшкодування витрат на перевезення пільгових категорій.

Депутати районних рад вважають, що скасувавши безкоштовне харчування у загальноосвітніх навчальних закладах, пільговий проїзд окремих категорій громадян Уряд України, народні депутати України переклали тягар турбот про молоде покоління на місцеве самоврядування, тим самим розписалися у власному безсиллі розв'язувати економічні та соціальні проблеми українського народу.

Керівництво більшості районних прокуратур, посилаючись на вимогу пункту 1 розділу XIII «Перехідних положень» Закону України «Про прокуратуру» № 1697-VII від 14 жовтня 2014 р. констатують, що прокуратура виконує функції нагляду за додержанням прав і свобод людини і громадянина, додержання законів органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами виключно у формі представництва інтересів громадянина або держави в суді.

Більш ніж дивною є позиція місцевих прокуратур, які не вбачають підстав щодо вжиття заходів прокурорського нагляду щодо порушення прав дітей, учнів та вихованців під час організації їх харчування та пільгового проїзду, посилаючись на вимоги ч. 3 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру», згідно якої прокурор здійснює представництво в суді інтересів держави у разі порушення або загрози порушення інтересів держави, якщо захист цих інтересів не здійснюється або неналежним чином здійснює орган державної влади, місцевого самоврядування чи інший суб'єкт владних повноважень, до компетенції якого віднесені владні повноваження, а також у разі відсутності цього органу.

Депутати органів місцевого самоврядування звертаються до здорового глузду, державницької позиції Президента України, народних депутатів України, членів Кабінету Міністрів України та вимагають від Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України знайти фінансовий ресурс, законодавчо його спрямувати на організацію безкоштовного харчування дітям, учням дошкільних, загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладів. Адже навіть в умовах так званої гібридної війни, різкого спаду виробництва, народні депутати України, урядовці не мають морального права економити на дітях та учнях.

Українська освіта і наука — заложниця боротьби «львів'ян» проти «львів'ян»

Розробка проєкту нового Закону України «Про освіту» перебуває в центрі уваги педагогічних, науково-педагогічних працівників, державних службовців, представників громадських організацій, українського суспільства в цілому, а також зарубіжних представництв. За «оновлення» законодавства взялися самозвані «реформатори», які пропонують моделі, далекі від дійсних українських реалій і потреб.

Члени ініціативної групи, політики започаткували підготовку нової редакції закону України про освіту без жодної науково-обґрунтованої мотивації, а просто у зв'язку «з необхідністю внесення змін до Закону України «Про освіту» 1991 року.

Ідеологами Закону України «Про освіту» № 1060-ХІІ від 23.05.1991 року виступали львів'яни, народні депутати України-члени Комісії Верховної Ради України з питань народної освіти і науки — Юхновський І. Р., Влох О. Г., Калинець І. О., Козярьський Б. І., Павлюк С. П. Допомогали їм народні депутати України-члени Комісії Зінченко А. Л., Кислий П. С., Мокін Б. І. Навряд чи знайдеться хтось в Україні, хто звинувачуватиме їх в «совєтщині» («радянщині»). Вони працювали на хвилях патріотичного піднесення і відродження.

Підготовка та прийняття Закону України «Про освіту» (1991 року) супроводжувалися шквальною та заздалегідь замовленою заокеанською атакою в засобах масової інформації на обов'язковість загальної середньої освіти, вивчення фізики, хімії, біології, алгебри, геометрії, носіння учнівської форми. Паралельно було проведено «Парад-фестиваль» нових типів навчальних закладів. Під час цього фестивалю представник США дві години

показував фільм про себе та розповідав, як він намагався відкрити школу у віддаленій резервації індіанців. Новими типами навчальних закладів для українців були представлені школи Монтесорі, Френе, Вальдорфської педагогіки.

Натхненниками підготовки нової редакції закону України про освіту (2017 року) стали теж львів'яни — Гриневич Л. М., Хобзей П. К., Шиян Р. Б., представники Реанімаційного пакету реформ, Міжнародного фонду «Відродження», Національного університету «Києво-Могилянська академія». Всі вони, як один, дружно прозвітували про «успішне» використання грантів та інвестицій. Якщо тільки у м. Львові діє більше 800 фондів, зарубіжних донорських організацій, то якої чергової «прогресивної, історичної, доленосної ідеї», чи провокації у сфері освіти слід очікувати?! Мало що спаде на думку львівському «вуйцю». А поки що основними — ледь не засадницькими, їхніми меседжами є «фарширована риба», «свіжа кров», «серце змін», «відкрите суспільство», «розвіршу вам скажіть кльові», «окей на милицях, зі зв'язаними ногами та з рожевими окулярами». «Заєм волі» впродовж ста років демократизувався та трансформувався в проєкт «свобода — наша релігія»??? Знову реанімуються «ідеї» шкіл Монтесорі, Френе, Вальдорфської школи та блокується впровадження науково-педагогічних напрацювань, здобутків, ідей та розвиток слов'янства, українства, православ'я, а також спеціалізованих навчальних закладів, гімназій, ліцеїв, колегіумів, технікумів, коледжів, прирівняних до них училищ, вищих навчальних закладів України.

Незважаючи на те, що новий закон України про освіту ще не прийнятий, його положення вже знаходять свою реалізацію. Так, з ініціативи Міністерства освіти і науки України зазнають руйнації навчальні плани, навчальні програми фізико-математичних, природничих, інженерно-технічних навчальних предметів і спеціальностей. Під щільним пресингом перебуває робота науково-педагогічних, педагогічних працівників, керівників навчальних закладах, а в окремих «провідних» навчальних закладах поселився і панує та підтримується дух сектантства, психологічного очманіння, психозу, збоченої корекції мислення. І що ще небезпечно, — вони підкріплюється на законодавчому рівні.

Не враховуючи того, що закони України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 року № 1556-VII, «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26.11.2015 року № 848-VIII були прийняті без

врахування принципової державницької позиції та пропозицій Національної академії наук України, національних галузевих академій наук України, Співки ректорів вищих навчальних закладів України — навіть на їх порушення, управління сферою науки та освіти України переведено сьогодні в ручне управління Урядом, а фактично Міністерством освіти і науки України. Законами про Державний бюджет України на 2016, 2017 роки було встановлено, що норми і положення законів у сфері науки і освіти застосовуються у порядку та розмірах, визначених Кабінетом Міністрів України, виходячи — з наявних фінансових ресурсів державного і місцевого бюджетів та бюджету Фонду соціального страхування України (2016 рік); з наявних фінансових ресурсів державного і місцевого бюджетів (2017 рік).

Не дивлячись на те, що більшість положень законопроекту про освіту не відповідають вимогам ст.ст. 10, 15, 21, 23, 24, 27, 34, 35, 36, 38, 43, 49, 53, 60 Конституції України, він винесений на розгляд Верховної Ради України, незважаючи на протести науково-технічної громадськості, страйки, зауваження Головного юридичного управління Апарату Верховної Ради України щодо необхідності юридично-правової визначеності та чіткості законодавчих норм, без врахування пропозицій і застережень обласних державних адміністрацій, обласних рад.

Черговими ідеологами реформування освіти аж ніяк не взято до уваги, що в даний час сфера освіти розвивається відповідно до Закону України «Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР «Про освіту». Верховна Рада України ще у 1996 році постановила: «Внести зміни і доповнення до Закону Української РСР «Про освіту» (1060-12) (Відомості Верховної Ради УРСР, 1991 р., № 34, ст. 451; Відомості Верховної Ради України, 1993 р., № 10, ст. 76, № 26, ст. 277; 1994 р., № 29, ст. 258, № 45, ст. 404), виклавши його в новій редакції».

В основу філософії освіти закладалися ідеї, які давали змогу: розкрити і чітко визначити ті загальнолюдські цінності, а також ту систему методологічних принципів, які дійсно можуть відігравати роль певної мінімальної вихідної основи для діяльності всіх освітян, розкривати суть пізнання, діалектику його процесу, співвідношення діалектики процесів пізнання і знання; допомогти зрозуміти досягнення представників різних освітянських концепцій, доктрин, стратегій головних суперечностей між окремими типами освіти як специфічних і унікальних форм цієї основи;

застосувати класичну теорію розвитку, методологічні принципи сучасної філософії діалогу, синергетичного підходу та деякі інші чинники розв'язання тих найважливіших суперечностей, що виникають між основними суб'єктами педагогічного процесу — педагогом і учнем, представниками різних типів освіти, світогляду, культури. Все це сприятиме концентрації головної уваги на застосуванні нової системи методологічних принципів для вирішення проблеми поєднання громадських та індивідуальних, загальнолюдських і групових інтересів і цінностей у вихованні світогляду людини сучасної епохи; усвідомлення того, що тільки на засадах раціонального використання досягнень сучасної філософії можливе подолання гострої кризи як у сфері освіти, так і в розвитку суспільства в цілому.

Стабільний, усталений, послідовний, еволюційний розвиток сфери освіти в державі потребує належного удосконалення нормативно-правового забезпечення навчально-виховного і освітнього процесу. Тому розвиток сфери освіти вимагає необхідного фінансування, кадрового та ресурсного забезпечення, адекватного ставлення високопосадовців до проблем українських реалій.

На виконання Закону України «Про освіту» Верховною Радою України були прийняті закони України «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту». Проти прийняття зазначених законів виступили Міжнародний валютний фонд та Міністерство фінансів України. Педагогічні, науково-педагогічні працівники, профспілкові і громадські організації оголошували та проводили неодноразові страйки, акції протесту на підтримку позиції Комітету з питань науки і освіти з вимогою прийняття вищезазначених законів.

Формування законодавчої бази у сфері освіти передбачало забезпечення її розвитку як однієї із пріоритетних галузей народного господарства, що об'єднує державні органи управління, методичні служби, організації, заклади, установи, підприємства, засоби масової інформації, фахові видання, інформаційні та електронні мережі, які здійснюють навчання, виховання, підготовку виробничих, педагогічних, наукових кадрів, виготовлення технічних засобів навчання, обладнання, меблів, унаочнення, учнівської форми, атласів, карт, випуск навчальної літератури, учнівських зошитів, щоденників, канцтоварів, забезпечення харчування дітей, учнів, студентів, науково-педагогічних, педагогічних працівників.

Освіта в широкому розумінні її змісту розглядалася як процес розвитку і саморозвитку особистості, пов'язаний з оволодінням соціально значущим досвідом людства, втіленим у знаннях, практичних уміннях і навичках, компетентностях, майстерності, професіоналізмі й емоційно-ціннісному ставленні до світу. Освіта визначалася як необхідна умова діяльності особистості і суспільства в цілому щодо збереження і розвитку матеріальної і духовної культури. Визначались основні шляхи здобуття освіти — навчання і самоосвіта впродовж всього життя.

Поняття освіти в його класичному розумінні включає в себе також сукупність систематизованих знань, практичних умінь і навичок, компетентностей, здобутих людиною у процесі навчання у навчальних закладах, а також самостійно.

Наукова організація освітнього процесу передбачає насамперед цілеспрямований, у тому числі і прискорений розвиток та саморозвиток здібностей, обдарувань, талантів людини завдяки педагогічно науково організованій передачі накопичених людством духовно-моральних, культурних, матеріальних цінностей, у тому числі — правил поведінки, знань і технологій від покоління до покоління, що є необхідною умовою діяльності особистості і суспільства у сфері збереження і розвитку матеріальної та духовної культури.

Отже, метою педагогічного процесу визначено передачу інформації, знань, досвіду та виховання певних позитивних якостей, а результатом — засвоєння певної суми загальних, спеціальних та вузькопрофесійних і академічних знань, духовно-моральних цінностей, набуття професійних умінь і навичок, а також формування духовного, інтелектуального, розумового, інформаційного і фізичного розвитку особистості. Особливо актуальними проблемами є створення та розвиток технологій захисту розуму, душі, серця, думки, тіла, біополя людини впродовж життя.

Розвиток сфери науки і освіти забезпечується як базовими законами «Про наукову, науково-технічну діяльність», «Про освіту», так і законами прямої дії — «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту», а в цілому — більше, ніж 300 кодексами та законами України.

Отже, з одного боку, були продемонстровані перші спроби звести сферу освіти в єдину законодавчу площину, а з іншого — подолати постійне шкідливе втручання Міністерства фінансів України в законотворчий процес, а також формування та реалізацію

політики розвитку сфери науки і освіти. Так, наприклад, за результатами спеціальних парламентських слухань та широкого громадського обговорення були прийняті закони України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань професійно-технічної освіти» (№1158-IV від 11 вересня 2003 року), «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (у сфері вищої освіти)» (№ 2229-IV від 14 грудня 2004 року).

Започатковано також намагання продемонструвати політичну волю та «цивілізувати» втручання донорських організацій, інвесторів, кредиторів, резидентів у розвиток науки і освіти України і прийнято Закон України «Про ратифікацію Кредитної угоди (Проект «Рівний доступ до якісної освіти в Україні» між Україною та Міжнародним банком реконструкції та розвитку» (№ 3255-IV від 21 грудня 2005 року).

Цілком очікуваного та закономірного постатейного обговорення ж порівняльної таблиці до проекту закону про освіту № 3491-д до другого читання не відбулося і вперше в історії України його розгляд супроводжувався страйками, протестами, конфліктами, спротивом прийняття в другому читанні закону України про освіту. Яку ж філософію взяли за основу ідеологи цього законопроекту? Його розгляду передували зйомки американської тюрми на тлі приміщення та території гімназії м. Києва — фрагментів для американського художнього фільму, який знімався в Ізраїлі. Для зйомок не знайшлося місця ні в США, ні в резерваціях США, ні в Ізраїлі, ні в Африці, ні на Близькому Сході. Як не дивно, «найближчою» у цьому плані виявилася чогось Україна та її столиця — м. Київ. Цікаво тільки, хто відкрив кордони, дав команду митниці запустити на цілий день чартерні рейси з артистами, режисерськими, знімальними групами, обслугою для зйомки 10-хвилинної кіно-кільцівки та демонстрації українцям американської тюремної форми і кайданів? Це при тому, що навчальні заклади, наукові установи по пів року не можуть отримати гуманітарну допомогу. Цим фактом закладається філософія меншовартості і «тюремності» української гімназії та започаткування створення гетто-резервації-колонії на території України. Директора гімназії, яка фактично вчинила злочин проти українського народу, «кришували», «прикрили» члени Уряду та керівництво Міністерства освіти і науки України. В брудні інноваційні технології колонізаторів, на жаль і шкоду, втягнуті не тільки батьки учнів гімназії, а й навіть самі діти.

Місцеві органи самоврядування констатують, що прийняттям проекту закону про освіту в представленій редакції керівництвом Міністерства освіти і науки України закладаються підвалини колабораціонізму. Керівництво та працівників Міністерства освіти і науки України в черговий раз звинуватили в зраді інтересів українського народу, держави Україна. Та й що з того? Ідеологи реформ «змінити концепцію» і хизуються своїми заокеанськими офісами та систематичним листуванням із Білим Домом. Неоколонізатори торжествують перемогу. Та, очевидно, зарано вони святкують, забувши ту просту істину, що переможець завжди переможений. В Україні зримо розпочинається боротьба за відродження духовності українського народу, держави Україна, за її реальне визволення від колоніального поневолення.

Доцільно враховувати й те, що бід, як правило, зазнає і в злиднях живе той народ, який дозволяє займатися політикою тільки політикам, резидентам, «призначеним» громадським діячам, активістам, експертам, агентам впливу, наглядачам. Особливо гостро це показали підготовка нової редакції закону України про освіту та в цілому кризові, «реформаторські» процеси, ініційовані Урядом, керівництвом Міністерства освіти і науки України, Міністерством фінансів України.

Вражаючим результатом діяльності великої робочої групи (90 осіб!) стало те, що на розгляд Комітету була внесена порівняльна таблиця проекту закону про освіту, офіційну відповідальність за яку не взяв на себе жоден член робочої групи, жоден керівник Міністерства освіти і науки України, а також ніхто з народних депутатів України.

Учасники громадського обговорення законопроекту, що відбулося, констатували, що Комітет з питань науки і освіти відмовився від моделі, яку сам же запропонував і підтримав на своєму засіданні 16 березня 2016 року, а також — від свого рішення від 23 листопада 2015 року. Незважаючи на два доручення Кабінету Міністрів України від 27.03.2015 року та 01.04.2015 року, керівництво Міністерства освіти і науки фактично самоусунулося від системної роботи над проектом закону України про освіту, а Міністерство оборони України, Міністерство культури України, Міністерство охорони здоров'я України, Міністерство соціальної політики України, Міністерство сім'ї, молоді і спорту України, Міністерство фінансів України не отримали офіційних доручень щодо їхньої участі в розробці та підготовці проекту закону про освіту.

За прийняття закону України про освіту політики, члени Уряду мають нести політичну, моральну, юридично-правову, адміністративну, професійну, кримінальну відповідальність.

На жаль, багато з численних пропозицій при підготовці до другого читання проєкту закону України про освіту фактично залишилися поза увагою. Розглянемо, які ж пропозиції, наприклад, обласних державних адміністрацій, обласних рад не були включені до розгляду членами робочої групи з підготовки проєкту закону про освіту. Отже, викладаємо їхній зміст нижче:

— Удосконалити та розвинути правові механізми реалізації конституційного права громадян на рівний доступ до якісної освіти на всіх рівнях.

— Визначити пріоритетним питання розвитку державної сфери освіти, як фактору національної безпеки та розвитку українського суспільства; прискорити реалізацію необхідних змін, спрямованих на підвищення якості освіти та її конкурентоспроможності в європейському освітньому просторі, забезпечивши їх відповідність соціальним та економічним потребам розвитку країни, запитам особистості, суспільства, держави.

— Продовжити процес демократизації управління освітою на всіх рівнях, переходу до моделі державно-громадського управління закладами та установами освіти, підвищення ролі і розширення повноважень органів місцевого самоврядування в питаннях управління освітою на місцях.

— Забезпечити стабільність роботи керівних кадрів сфери освіти та підвищення їх професійного і фахового рівня, сформувавши застереження щодо плинності керівних кадрів освіти.

— Під час розробки напрямів розвитку державної, регіональної сфери освіти створити і запровадити дієві механізми врахування інтересів та запитів усіх суб'єктів освітньої політики: сім'ї, батьківської громадськості, держави, органів місцевого самоврядування, професійно-педагогічної спільноти, наукових, культурних, комерційних і громадських інституцій.

— Випрацювати правові й економічні механізми співзасновництва і співфінансування навчальних закладів органами державної влади державного і регіонального рівнів та органами місцевого самоврядування, визначивши повноваження органів управління освітою різних рівнів з метою уникнення дублювання їх функцій.

— Добитися децентралізації та дебюрократизації управління системою загальної середньої освіти, дотримання принципу

відкритості в процесі розроблення і прийняття нормативно-правових актів, їх громадської експертизи та апробації на стадії проєктів документів, а також права науково-педагогічних, педагогічних працівників на академічну свободу.

— Необхідно дати визначення різним формам освіти: сімейної, індивідуальної, дистанційної, самоосвіти, домашнього виховання.

— Державі забезпечити розвиток мережі навчальних закладів, установ і організацій сфери освіти з урахуванням демографічних, економічних, соціальних перспектив розвитку регіонів, потреб громадян та суспільства, здійснити формування мережі навчальних закладів комунальної форми власності, зміцнення їх матеріальної бази, вдосконалення господарського обслуговування.

— Необхідно привести структуру освіти у відповідність до потреб сучасної економіки та інтеграції України в європейський економічний простір.

— Передбачити мораторій на приватизацію об'єктів освіти, їхнього безпідставного репрофілювання та ліквідацію.

— Гарантувати сприяння держави щодо розвитку всіх видів освіти шляхом створення умов для задоволення потреб в освіті кожної особи упродовж життя, без обмеження права людини на її здобуття, включаючи створення навчальних закладів різного типу.

— Виробити єдині підходи до державного контролю у сфері освіти з метою сприяння реалізації єдиної державної політики у сфері освіти.

— Визначити умови функціонування та порядок ліцензування навчальних закладів з догляду за дітьми (за умови відсутності навчально-виховного процесу) приватної форми власності.

— Необхідно створити нормативно-правову базу реалізації сімейної форми як однієї з форм здобуття освіти з метою запобігання дитячої бездоглядності та зважаючи на наявність сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Доцільно також врахувати системні, комплексні пропозиції, зауваження, поправки, застереження ЦК профспілки працівників освіти України (85 поправок), Всеукраїнської асоціації працівників професійно-технічної освіти, Спілки ректорів вищих навчальних закладів України, Національної академії наук України, національних галузевих академій наук України, Української спілки підприємців України, роботодавців.

Закон України «Про освіту» прийнято: старі проблеми залишилися — нові накопичуються

Верховна Рада України 5 вересня 2017 р. прийняла Закон України «Про освіту» (№ 2145-VIII), який став помітною подією для освітян у переддень їхнього професійного свята. Освітняни України живуть і працюють за правилом, що сфера освіти є основою інтелектуального, культурного, духовного, соціального та економічного розвитку українського народу і суспільства в цілому. На сьогодні вкрай важливим є пріоритетне визначення провідної ролі освіти в побудові української державності, забезпеченні стабільного розвитку країни і її конкурентоспроможності.

Окремі положення Закону України «Про освіту» викликали всеукраїнський, європейський та міжнародний резонанс і вивчаються експертами ПАРЕ, Ради Європи, ООН, НАТО, ОБСЄ, державними органами Угорщини, Румунії, Польщі, Молдови, Болгарії, Греції, Росії, а також представниками національних меншин України.

Рішенням Венеціанської комісії рекомендовано деталізувати і відтермінувати реалізацію окремих положень Закону України «Про освіту» до 2022 року та переведено його трактування в політичну площину, зокрема, пропонується «гармонізувати положення Закону». Як відомо, де є хоча б один «реформатор», там арсенал «шалених» ідей, як-то кажуть, «три позиції і п'ять пропозицій», моделей та безліч схем, що затверджуються результатами навіть нелегітимного голосування. Закономірним також є питання, як висновки Венеціанської комісії будуть трактувати наші сусіди, ПАРЕ? Окремими експертами Законові України «Про освіту» надано статусне визначення «фасадного»??? Основні положення цього Закону не були узгоджені ні до першого читання, ні до повторного

першого читання, ні до другого читання. Наголошувалося, що проблему має зняти нова редакція закону України про загальну середню освіту. І як нам бути з невизначеністю щодо рішення Венеціанської комісії — воно було фінальне чи остаточне?

Місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, центральні й обласні організації профспілки працівників освіти і науки України відповідно до повноважень, визначених законодавством України, провели детальний аналіз стану забезпечення належних видатків у місцевих бюджетах на виплату заробітної плати працівникам установ і закладів освіти до закінчення 2017 року.

За результатами аналізу встановлено, що місцевим бюджетам не вистачає розміру освітньої субвенції та власних коштів на виплату заробітної плати педагогічним працівникам загальноосвітніх навчальних закладів. Загальна потреба освітньої субвенції до завершення поточного бюджетного року, наприклад, у Львівській області, становила 16 мільйонів 574 тисяч гривень. У розрізі місцевих бюджетів освітньої субвенції не вистачає у таких містах і населених пунктах: м. Борислав — 900 тис. грн, м. Моршин — 527 тис. грн, м. Самбір — 4 мільйони 989 тис. грн, м. Стрий — 336 тис. грн, м. Трускавець — 500 тис. грн, Буський р-н — 4 мільйони 100 тис. грн, Стрийський р-н — 741 тис. грн, отг м. Мостиська — 350 тис. грн, отг смт Гніздичів — 350 тис. грн, отг смт Дубляни — 300 тис. грн, отг с. Вільшаник — 400 тис. грн, отг с. Грабовець — 218 тис. грн, отг с. Міженець — 265 тис. грн, отг с. Чуква — 2 мільйони 596 тис. грн.

Крім вищезазначеної потреби, окремим місцевим бюджетам не вистачало додаткової дотації на здійснення переданих з Державного бюджету України видатків на утримання закладів освіти, а загальна потреба в таких коштах становила 31 мільйон 496 тис. грн. Зокрема, додаткової дотації потребували місцеві бюджети таких районів: Золочівського — 5 мільйонів 477 тис. грн; Кам'яно-Бузького — 1 мільйон 500 тис. грн; Старосамбірського — 6 мільйонів 791 тис. грн; Стрийського — 2 мільйони 800 тис. грн; Турківського — 14 мільйонів 382 тис. грн; отг с. Нове Місто — 426 тис. грн; отг с. Чуква — 119 тис. грн.

Недостатність коштів у місцевих бюджетах призводить до виникнення заборгованості з виплати поточної заробітної плати (так, наприклад, працівники закладів освіти Турківського району не отримали за вересень місяць 2017 навіть авансу); невиконання

гарантій держави перед педагогічними працівниками щодо виплати щорічної грошової винагороди за сумлінну працю і зразкове виконання службових обов'язків; зменшення розміру надбавки за престижність праці педагогічним працівникам; скорочення окремих ставок непедагогічних працівників усупереч Типовим штатним нормативам для закладів освіти тощо. Відсутність коштів і відповідні непопулярні рішення на місцях призводять до порушення чинного законодавства, справедливо обурюють працівників закладів освіти, провокують виникнення як колективних, так і індивідуальних трудових спорів, ведуть до соціальної напруги в освітянському середовищі, виштовхують освітян і науковців на страйки.

З урахуванням наведеного та наявності в Державному бюджеті на 2017 рік нерозподілених сум освітньої субвенції і додаткових дотацій місцевим бюджетам, педагогічні працівники вимагали негайного вжиття заходів щодо скерування коштів місцевим бюджетам для забезпечення своєчасної та повної виплати заробітних плат працівникам закладів і установ освіти областей.

Як констатувала Южноукраїнська міська організація Профспілки працівників освіти, педагогічні працівники були вкрай стурбовані ситуацією, що склалася із незабезпеченістю державним ресурсом у вигляді освітньої субвенції основної захищеної статті видатків, фінансувати які і покликана ця субвенція, а саме — заробітної плати педагогічним працівникам загальноосвітніх шкіл Южноукраїнська, та звернулися до центральних державних органів управління з приводу необхідності фінансового забезпечення трудових і соціально-економічних прав та інтересів членів профспілки в сучасних умовах, а також недопущення звуження державних гарантій щодо фінансування галузі та трудових прав працівників освіти.

Заплановані на 2018 рік обсяги освітньої субвенції для м. Южноукраїнська склали 36 987,1 тис. грн при 38 849,8 тис. грн у 2017 році, тобто спостерігається помітне зменшення розміру державних коштів на 1 862,7 тис. грн, або на 4,8 %. І така ситуація складається на тлі освітньої реформи та задекларованого державою покращення рівня заробітної плати педагогічних працівників.

Передбачені в Державному бюджеті України на 2018 рік обсяги освітньої субвенції не забезпечували у повному обсязі першочергові виплати педагогам. Про якусь стимулюючу складову заробітної плати навіть і мова не велася.

При розрахунку освітньої субвенції мали місце такі упущення:

- не включено видатки на індексацію заробітної плати, які є обов'язковою виплатою;

- не враховано вимогу законодавства щодо поділу класів на групи при вивченні окремих предметів з-за перевищення нормативної чисельності учнів у класі;

- не враховано задеклароване Урядом підвищення заробітної плати педагогічним працівникам на 25 % з 1 січня 2018 року.

Для ресурсного забезпечення вищенаведених складових додаткова потреба в коштах освітньої субвенції по м. Южноукраїнську на 2018 рік склала 11 400,0 тис. грн. Южноукраїнська міська організація Профспілки працівників освіти переконливо просила керівників держави, народних депутатів України розділити її стурбованість ситуацією, яка складалася із державним забезпеченням оплати праці вчителів, та з метою забезпечення своєчасної і в повному обсязі відповідно до вимог законодавства оплати праці педагогічних працівників врахувати зазначені пропозиції щодо збільшення обсягів освітньої субвенції на 2018 рік на суму 11 400,0 тис. грн.

Інший приклад, кількість педагогічних ставок для м. Києва, розрахованих за новою формулою, становить 23 781, а фактична — 31 193,1. За попередніми обрахунками кількість додаткових ставок при поділі класів на групи при вивченні окремих предметів у загальноосвітніх закладах середньої освіти становить 7 411,7 ставок. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження розмірів підвищення посадових окладів (ставок заробітної плати) та додаткової плати за окремі види педагогічної діяльності у співвідношенні до тарифної ставки» від 20.04.2007 р. № 643 визначено розміри підвищення посадових окладів (ставок заробітної плати) за роботу в певних типах навчальних закладів, що коливається від 5 до 30 % і потребує застосувати розмір підвищення в середньому на 10 %.

Київська міська рада звернула увагу на те, що в новій формулі розрахунку освітньої субвенції на 2018 рік для столиці України — м. Києва не було враховано:

- коригуючий коефіцієнт приведення контингенту учнів;

- коригуючий коефіцієнт приведення кількості педагогічних ставок у зв'язку з поділом класів на групи при вивченні окремих предметів у загальноосвітніх закладах середньої освіти;

— коефіцієнт розміру підвищення посадових окладів за спеціалізацією навчальних закладів.

Неприйнятним було затвердження обсягу освітньої субвенції для м. Києва на 2018 рік в розмірі 2,7 млрд грн, що менше у порівнянні з 2017 роком на 0,4 млрд грн. і це в той час, коли проголошувалося збільшення заробітної плати вчителя на 25 %. Такий підхід розподілу освітньої субвенції та вирішення питання економії бюджетних коштів за рахунок звуження гарантій освітян є неприпустимим.

Якщо розвиток загальної середньої освіти не забезпечено навіть у столиці України м. Києві, то про які «історичні», «доленосні» реформи може вестися мова.

Кабінетом Міністрів України було проголошено, що заробітна плата вчителів у 2018 році має зрости на 25 %. За твердженням місцевих органів державної виконавчої влади, розрахувати на той час підвищення на 25 % неможливо, скільки офіційно ніде не вказано, з якого часу відбудеться це підвищення і кому воно буде адресоване. Пропагується підвищення заробітної плати вчителю, але ніде не згадуються інші педагогічні посади, які передбачені типовим штатним розписом загальноосвітніх закладів освіти, — такі, як директор, заступники директора з навчальної, навчально-виховної роботи, вихователь групи продовженого дня, практичний психолог, соціальний педагог, педагог-організатор, асистент вчителя, керівник гуртка. Не враховано поділ праці на групи, що передбачено наказом Міністерства освіти і науки України № 128 від 20.02.2002 р., а також не врахований наказ Міністерства освіти і науки України № 8 від 12.01.2016 р. зі змінами «Про затвердження Положення про індивідуальну форму навчання в загальноосвітніх навчальних закладах». Місцеві органи виконавчої влади стали заручниками між батьками і центральними органами державної виконавчої влади.

У черговий раз знехтуване державне значення і необхідність підвищення заробітної плати працівників обласних департаментів освіти і науки, районних (міських) управлінь (відділів освіти), працівників обласних інститутів післядипломної освіти, районних (міських) методичних кабінетів, методистів, керівників гуртків, тренерів позашкільних навчальних закладів, дитячих, юнацьких спортивних шкіл. Потребує також врегулювання заробітна плата працівників дошкільних навчальних закладів: вихователів, няньок, музичних керівників, обслуговуючого персоналу тощо.

У той же час, складається парадоксальна ситуація, коли заробітна плата вчителя стає вищою за заробітну плату доцента, професора вищого закладу освіти.

Така ситуація викликає справедливе обурення працівників вищої школи, призводить до виникнення конфліктів, створює атмосферу підвищеної емоційної напруги в закладах освіти і, як результат, може призвести до погіршення якості провадження освітньої діяльності

28 вересня 2017 року набрав чинності новий Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII, що регулює окремі суспільні відносини в процесі реалізації права людини на освіту, права та обов'язки фізичних і юридичних осіб, які беруть участь у реалізації цього права, визначає компетенцію державних органів та органів місцевого самоврядування у сфері освіти, а також вносить суттєві зміни до цілої низки законів, у тому числі — до законів України «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про вищу освіту».

Статтею 57 Закону України «Про освіту» визначені державні гарантії педагогічним і науково-педагогічним працівникам, зокрема, право педагогічних працівників на пенсію за вислугу років. Освітняни позитивно оцінили збереження такої важливої гарантії держави. Проте недовго раділи педагоги — вже 11 жовтня 2017 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій» (№ 2148-VIII від 03.10.2017), яким пенсії педагогам за вислугу років більше не передбачені. Хіба що збережено право на пенсію за вислугу років за умови, що педагогічний працівник на 11 жовтня 2017 року має вислугу років і стаж, необхідні для призначення такої пенсії, що передбачено статтями 52, 54 та 55 Закону України «Про пенсійне забезпечення» від 05.11.1991 р. № 1788-XII. У такому разі пенсію за вислугу років призначать за зверненнями, із дотриманням умов законодавства про пенсійне забезпечення. Проти зазначених і вже прийнятих змін категорично висловлювались профспілки працівників освіти і науки, які вважають, що затверджені Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій» № 2148-VIII норми суперечать нещодавно прийнятому Закону України «Про освіту» та призводять до зниження статусу педагогічного працівника.

Профспілки працівників освіти і науки України категорично не погоджувалися з окремими нормами, запропонованими Урядом в проєкті Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій» (реєстраційний № 6614 від 22.06.2017 р.), які явно суперечать нещодавно прийнятому Закону України «Про освіту» та ведуть до зниження соціального статусу педагогічного працівника.

Вказаним законопроєктом було запропоновано скасувати пенсії за вислугу років, у тому числі і працівникам освіти, що, на нашу думку, є недопустимим, та може призвести до зростання соціальної напруги, різкого невдоволення освітян та, врешті, до колективних акцій протесту.

Профспілкові організації, педагогічні колективи звертають увагу на те, що вже сьогодні внесено такі законодавчі зміни, які суттєво погіршують право педагогічних працівників на вихід на пенсію за вислугу років, зокрема, збільшено тривалість педагогічного стажу та вік для отримання такої пенсії. Вони просять врахувати те, що право педагогічних працівників на пенсію за вислугу років, як гарантія держави, існує вже понад 50 років.

Виходячи із наведеного, освітяни, інтереси яких представляють і захищають обласні організації профспілки працівників освіти і науки України, діючи відповідно до Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», неодноразово пропонували надати пріоритет Закону України «Про освіту» в частині дії норми ст. 57 щодо права педагогів на пенсію за вислугу років, для чого, відповідно, вилучити із законопроєкту (реєстр. № 6614 від 22.06.2017 р.) положення про скасування пенсій за вислугу років для педагогічних працівників.

Таке рішення відповідало б інтересам абсолютної більшості освітян України, стало б реальним засобом їх правового захисту та стабілізуючим фактором від соціальної напруги в освітянському середовищі України. Виникає закономірне питання, що є підставою для внесення вищезазначених законодавчих ініціатив та прийняття таких законів?

Обласні державні адміністрації звертають увагу на те, що з прийняттям Верховною Радою України Закону України «Про освіту», особливо в частині внесених змін до спеціальних законів, а саме: законів України «Про загальну середню освіту», «Про дошкільну освіту», «Про позашкільну освіту», виникла правова колізія щодо функціонування структурних підрозділів місцевих державних

адміністрацій з питань освіти (районних відділів освіти) в частині їх повноважень щодо управління закладами освіти, засновником яких є відповідна районна рада. З моменту набрання чинності нового Закону України «Про освіту», повноваження районних (міських) відділів освіти, з управління закладами освіти у ньому та інших спеціальних законах не визначені.

З метою розв'язання такої правової колізії обласні державні адміністрації вважають за доцільне у прикінцевих положеннях до Закону України «Про освіту» внести зміни і передбачити функціонування органів управління освітою при відповідних адміністраціях, як засновників чи уповноважених ними органів з управління закладами освіти.

Діюча редакція Закону України «Про освіту» не відповідає адміністративно-територіальному поділу держави та не повною мірою відповідає структурі столиці України м. Києва, міст обласного значення та об'єднаних територіальних спільнот, як засновників, так і органів управління освітою.

З прийняттям у новій редакції Закону України «Про освіту» та внесенням змін до спеціальних законів у галузі освіти виникає низка питань, які потребують уточнення та роз'яснення, серед них, на нашу думку, головні такі:

— Яким є повноваження відділів освіти районних державних адміністрацій?

— Чи можуть районні державні адміністрації, згідно з делегованими повноваженнями відповідних рад виконувати повноваження засновника навчального закладу?

— Яким чином засновник навчальних закладів, а це відповідна рада, може виконувати свої функції; хто може бути уповноваженим органом засновника; хто повинен забезпечити функціонування централізованої бухгалтерії для обслуговування навчальних закладів?

— Хто конкретно (яка посадова особа) видає розпорядчий документ про прийняття чи звільнення з роботи керівників закладів освіти комунальної форми власності?

Відповідно до Типових штатів загальноосвітніх навчальних закладів у школах першого ступеня з числом дітей менше 20 осіб, посада директора не передбачена. Хто в таких школах є роботодавцем для працівників?

Відповідно до ст. 9 Закону України «Про загальну середню освіту» у старій редакції функціонувала спеціалізована школа

(школа-інтернат) I–III ступенів з поглибленим вивченням окремих предметів та курсів, а також загальноосвітні навчальні заклади могли створювати навчально-виховні комплекси у складі навчальних закладів різних типів і рівнів акредитації для задоволення допрофесійних і професійних запитів громадян, а також навчально-виховні об'єднання з дошкільними та позашкільними навчальними закладами для задоволення освітніх і культурно-освітніх потреб. У новій редакції ст. 9 Закону України «Про освіту» таких типів навчальних закладів, як спеціалізована школа (школа-інтернат) I–III ступенів з поглибленим вивченням окремих предметів та курсів, не передбачено, як і функціонування колегіумів, навчально-виробничих комплексів і навчально-виробничих об'єднань. Чи повинні такі заклади середньої освіти реорганізуватись і в які терміни?

Переформулювання установчих документів закладів освіти з метою приведення їх у відповідність із Законом України «Про освіту» здійснюється протягом п'яти років з дня набрання чинності цим Законом. Чи потрібно вносити зміни до статутів навчальних закладів в найкоротші терміни при кадровій автономії навчальних закладів, при інших, передбачених повноваженнях педагогічної ради, при зміні назви навчального закладу тощо, оскільки статут у старій редакції буде суперечити діючим юридичним нормами?

Директори навчальних закладів, маючи кадрову самостійність, не є у своїй більшості розпорядниками коштів нижчого рівня. Як бути, адже всі фінансові документи підписує керівник відділу освіти?

Згідно зі ст. 9 Закону України «Про загальну середню освіту» заклад загальної середньої освіти, що реалізує освітні програми на декількох рівнях загальної середньої освіти, має тип закладу вищого рівня, на якому провадиться освітня діяльність. Необхідно уточнити, як повинен називатися навчальний заклад відповідно до зазначеної норми, якщо його назва на сьогоднішній час є такою:

- загальноосвітній заклад освіти I ступеня;
- загальноосвітній заклад освіти I–II ступенів;
- загальноосвітній заклад освіти I–III ступенів;
- гімназія;
- лицей;
- колегіум;

спеціалізована середня школа з поглибленим вивченням англійської мови;

навчально-виховний комплекс з поглибленим вивченням німецької мови «Спеціалізована школа І ступеня — гімназія»?

Неврегульованим залишається питання щодо призначення керівника загальноосвітнього закладу освіти. Порядок призначення директорів загальноосвітніх навчальних закладів був визначений законами України «Про загальну середню освіту» (ст. 26) (13 травня 1999 року № 651 — XIV).

Згідно з ч. 2 ст. 26 зазначеного Закону України «Про загальну середню освіту» призначення на посаду і звільнення з посади керівника державного та комунального загальноосвітнього навчального закладу здійснює відповідний орган управління освітою.

Відповідно до п. 93 постанови Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 р. №778 «Про затвердження Положення про загальноосвітній навчальний заклад»: «Керівник державного та комунального закладу і його заступники призначаються на посаду та звільняються з посади відповідним органом управління освітою згідно із законодавством».

Однак Законом України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII були внесені зміни до ст. 26 Закону України «Про загальну середню освіту», внаслідок чого «керівник закладу загальної середньої освіти призначається на посаду та звільняється з посади рішенням засновника (засновників) закладу або уповноваженого ним (ними) органу».

Керівник державного, комунального закладу загальної середньої освіти призначається на посаду за результатами конкурсного відбору строком на шість років (строком на два роки — для особи, яка призначається на посаду керівника закладу загальної середньої освіти вперше) на підставі рішення конкурсної комісії, до складу якої входять представники засновника (засновників), трудового колективу, громадського об'єднання батьків учнів (вихованців) закладу загальної середньої освіти та громадського об'єднання керівників закладів загальної середньої освіти відповідної адміністративно-територіальної одиниці. До участі у роботі комісії з правом дорадчого голосу можуть залучатися представники громадських об'єднань і експерти у сфері загальної середньої освіти.

Нова норма закону є незрозумілою, адже визначити, хто на даний час має право призначати керівників загальноосвітніх навчальних закладів неможливо.

Засновником і власником можуть бути дві різні юридичні особи. Для прикладу, в більшості засновником (засновниками) навчального закладу були виконавчі комітети відповідних рад.

Згідно із п. 3 Указу Президента України «Про Положення про місцеву державну адміністрацію» від 14 квітня 1992 року № 252/92, який є чинним, установлено, що «місцева державна адміністрація є правонаступником виконавчих комітетів відповідних Рад народних депутатів щодо прийнятих ними рішень, узятих зобов'язань та покладених на них законодавством обов'язків».

На даний час усі загальноосвітні навчальні заклади знаходяться в комунальній власності обласних, районних, міських, сільських рад, об'єднаних територіальних спільнот. Деякі об'єднані територіальні спільноти не встигли розпочати свою роботу, як уже заплановано їхнє укрупнення. Згідно зі ст. 44 (п. 13) Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» районні, обласні ради делегують відповідним місцевим державним адміністраціям чіткі повноваження щодо забезпечення відповідно до законодавства розвитку науки, усіх видів освіти.

Статтею 42 (ч. 4 п. 10) Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», якою визначаються повноваження сільського, селищного, міського голови, відповідний голова «призначає на посади та звільняє з посад керівників відділів, управлінь та інших виконавчих органів влади, підприємств, установ та організацій, що належать до комунальної власності відповідних територіальних громад, крім керівників дошкільних, загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів».

Враховуючи вищенаведене, управління освіти обласних державних адміністрації, районних державних адміністрацій, міських, сільських рад сьогодні більше не мають повноважень щодо призначення керівників загальноосвітніх навчальних закладів, а також не входять до складу конкурсних комісій.

Згідно з нормами Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» відповідні ради делегують повноваження в галузі освіти державним адміністраціям, однак немає чіткої норми, чи це стосується і делегування права призначати керівників загальноосвітніх навчальних закладів.

Окрім того, ст. 42 (ч. 4 п. 10) даного Закону визначені обмеження щодо призначення керівників загальноосвітніх навчальних закладів сільськими, селищними, міськими головами.

Обласні державні адміністрації, профспілкові організації просять Кабінет Міністрів України надати роз'яснення, хто на даний час має призначати керівників загальноосвітніх навчальних закладів, а також, хто має вести трудові книжки та видавати накази на відпустки: відповідний орган управління освітою чи засновники, яких вже немає, а є правонаступники чи власники, тобто органи місцевого самоврядування, які делегують повноваження в галузі освіти відповідним адміністраціям і яким заборонено призначати керівників загальноосвітніх закладів.

З метою усунення суперечностей у законах потрібно внести зміни до ст. 26 Закону України «Про загальну середню освіту», викавши її в наступній редакції:

«Стаття 26. Трудові відносини в системі загальної середньої освіти.

Трудові відносини в системі загальної середньої освіти регулюються законодавством України про працю. Законом України «Про освіту», цим Законом та іншими нормативно-правовими актами.

Керівник закладу загальної середньої освіти призначається на посаду та звільняється з посади рішенням відповідного органу управління освітою.

Керівник державного, комунального закладу загальної середньої освіти призначається на посаду за результатами конкурсного відбору строком на шість років (строком на два роки — для особи, яка призначається на посаду керівника закладу загальної середньої освіти вперше) на підставі рішення конкурсної комісії, до складу якої входять представники відповідного органу управління освітою, трудового колективу, громадського об'єднання батьків, учнів (вихованців) закладу загальної середньої освіти та громадського об'єднання керівників закладів загальної середньої освіти відповідної адміністративно-територіальної одиниці. До участі в роботі комісії з правом дорадчого голосу можуть залучатися представники громадських об'єднань та експерти у сфері загальної середньої освіти». В іншому випадку потрібно вносити зміни до всіх підзаконних нормативних актів.

Багато юридичних норм закріплено у Законі України «Про освіту» щодо приватних навчальних закладів. Однак, не враховано, що приватні навчальні заклади є юридичними особами та за законодавством України здійснюють також свою господарську діяльність у сфері надання освітніх послуг, а саме; дошкільна освіта,

початкова загальна освіта, базова, повна загальна середня освіта, професійно-технічна освіта, вища освіта.

Наприклад, загальноосвітні навчальні заклади приватної форми власності знаходиться на загальній системі оподаткування. Нарахування заробітної плати здійснюється згідно:

— Закону України «Про загальну середню освіту» від 13.05.1999 № 651-XIV;

— Постанови Кабінету Міністрів України «Про встановлення надбавки педагогічним працівникам дошкільних, позашкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних навчальних закладів, вищих навчальних закладів I-II рівня акредитації, інших установ і закладів незалежно від їх підпорядкування» від 23.03.2011 № 373;

— Інструкції про порядок обчислення заробітної плати працівників освіти, затвердженої наказом Міністерства освіти України від 15.04.93 №102;

— Наказу Міністерства освіти і науки України «Про впорядкування умов оплати та затвердження тарифних розрядів працівників навчальних закладів, установ освіти та наукових установ» від 26.09.2005 № 557;

— Порядку виплати надбавок за вислугу років педагогічним та науково-педагогічним працівникам навчальних закладів і установ освіти, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 31.01.2001 № 78.

Оплата праці педагогічних працівників, адміністративного та технічного персоналу, комунальних послуг, видатки на підтримання приміщення та території школи в належному санітарному та технічному стані, оренда землі та інше фінансуються в приватній школі виключно за рахунок батьків учнів шляхом сплати вартості освітніх послуг школи та відшкодування вартості харчування учнів на підставі договорів, що укладаються на період навчального року, а саме з 01 вересня 2017 року по 30 червня 2018 року. Перегляд фінансових показників вказаних договорів є можливим лише у випадку зростання цін на продукти харчування та тарифів на комунальні послуги. Згідно з частиною другою статті 61 Закону України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року №2145-VIII щодо оплати праці педагогічних і науково-педагогічних працівників передбачено, що з 1 січня 2018 року посадовий оклад педагогічного працівника найнижчої кваліфікаційної категорії встановлюється в розмірі трьох мінімальних заробітних плат.

Згідно з підпунктом 1 пункту 6 розділу XII Закону України «Про освіту» встановлено, що реалізація положення частини другої статті 61 цього Закону, здійснюється шляхом щорічного збільшення посадового окладу педагогічного працівника найнижчої кваліфікаційної категорії до чотирьох прожиткових мінімумів для працездатних осіб пропорційно розміру збільшення доходів Державного бюджету України порівняно з попереднім роком, із затвердженням Кабінетом Міністрів України відповідних схем посадових окладів (ставок заробітної плати).

Відповідно до статті 7 Закону України «Про держбюджет України на 2018 рік» розмір прожиткового мінімуму на одну особу в розрахунку на місяць планується для працездатних осіб: з 1 січня 2018 року — 1762 гривні, з 1 липня — 1841 гривня, з 1 грудня — 1921 гривня.

При цьому, згідно з абзацом шостим частини другої статті 61 Закону зафіксовано, що засновник приватного закладу освіти має право встановлювати інші, ніж передбачено цим Законом, розмір і умови оплати праці, винагороди та допомоги для педагогічних і науково-педагогічних працівників.

Асоціації, керівники приватних навчальних закладів зазначають, що необхідність збільшення посадового окладу педагогічного працівника посеред навчального року, при діючих договорах на сплату вартості освітніх послуг школи викликала соціальну напругу серед батьків учнів шкіл, оскільки потребує збільшення видатків школи, а отже й перегляду фінансових показників договорів на навчання. Таке збільшення видатків є болючим для більшості батьків.

На підставі вищевикладеного, з метою врегулювання питання практичного застосування з 1 січня 2018 року статті 61 Закону України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII та зняття напруги серед батьків учнів приватних шкіл, просять державні органи управління, Верховну Раду України надати детальні роз'яснення щодо наступних питань:

— Чи розповсюджується обов'язковість дії частини другої статті 61 Закону України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII та підпункту 1 пункту 6 розділу XII Закону на приватні заклади освіти?

— У випадку обов'язковості дії частини другої статті 61 Закону України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII на приватні заклади освіти з огляду на підпункт 1 пункту 6 розділу II

Закону та показники ст. 7 проєкту Закону про держбюджет на 2018 рік, які саме посадові оклади встановлюються для педагогічного працівника найнижчої кваліфікаційної категорії в 2018 році та в які періоди?

— Чи передбачає абзац шість пункту 2 статті 61 Закону можливість встановлювати з 1 січня 2018 року засновником приватного закладу освіти посадовий оклад педагогічного працівника найнижчої кваліфікаційної категорії у розмірі меншому, ніж це передбачено частиною другої статті 61 Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII та підпункту 1 пункту 6 розділу XII Закону, тобто збереження рівня існуючих на сьогодні в закладі посадових окладів педагогічних працівників?

— Якщо абзац шість пункту 2 статті 61 Закону не передбачає можливості встановлювати з 1 січня 2018 року засновником приватного закладу освіти посадовий оклад педагогічного працівника найнижчої кваліфікаційної категорії в розмірі меншому, ніж це передбачено частиною другою статті 61 Закону України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII та підпункту 1 пункту 6 розділу XII Закону, чи можливо і за яких умов тимчасово не переглядати посадовий оклад педагогічного працівника найнижчої кваліфікаційної категорії приватної установи, а саме на період дії раніше укладених договорів на 2017–2018 навчальний рік?

З історії питання відомо, що після прийняття Закону України «Про освіту» № 1144-XII від 04.06. 1991 р. перші зміни були внесені через півтора року (26.12. 1992 р.) після відповідної апробації. Упродовж 5 років було внесено 8 змін до зазначеного закону.

У редакції Закон України «Про освіту», що був прийнятий 23.03. 1996 р. № 100/96-ВР. Перша зміна до цієї редакції Закону України «Про освіту» була внесена через два роки. За 21 рік до нової редакції Закону України «Про освіту» (1996 р.) було внесено 34 зміни, більшість із них було зафіксовано законами України про Державний бюджет України на відповідний рік, і як правило, стосувалися припинення дій окремих статей Закону, особливо, що стосувалися соціальних гарантій педагогічним, науково-педагогічним працівникам (ст. 57, 61).

Ще фактично не висохло чорнило після підписання Закону України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року, а до Верховної Ради України вже внесено проєкт Закону України «Про внесення змін до Розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про освіту» щодо усунення розбіжностей

в законодавстві щодо розміру посадового окладу педагогічних працівників найнижчої кваліфікаційної категорії» (№ 7153 від 02.10.2017 р.).

Законопроектом пропонується узгодити положення Закону України «Про освіту» від 05.09.2017 року щодо розміру посадового окладу педагогічного працівника найнижчої кваліфікаційної категорії.

Педагогічні працівники, профспілкові організації, експерти підтримують законодавчу пропозицію щодо усунення розбіжностей у змісті статті 61 і підпункту 1 пункту 6 розділу XII Закону.

Водночас громадськість вважає за доцільне звернути увагу, що не менш важливим для належного застосування положень Закону є правовий механізм дії встановлених норм. І передбачений у цьому Законі припис щодо дії положення про запровадження посадового окладу педагогічного працівника найнижчої кваліфікаційної категорії в розмірі трьох мінімальних заробітних плат продовжує не виправдану законодавчу практику його неоднозначної реалізації.

Так, у Прикінцевих та перехідних положеннях Закону (розділ XII) зазначено, що вказана норма статті 61 Закону набирає чинності з 1 січня 2018 року та реалізується відповідно до підпункту 1 пункту 6 цього розділу XII (див. пункт 1 розділу XII), у якому Кабінет Міністрів України зобов'язано забезпечити до 2023 року поетапну реалізацію положення частини другої статті 61 цього Закону.

Таким чином, передбачено одночасну дію різних вимог щодо одного об'єкта регулювання. Подібний суперечливий порядок набуття чинності (а, отже, і реалізації) законодавчих вимог не відповідає принципу правової визначеності, за яким право має бути належним чином доступним та передбачуваним за своєю дією і сформульованим з належною чіткістю, що дає можливість особам (у разі потреби – з належною правовою допомогою) регулювати свою поведінку, а відтак потребує, на думку Головного науково-експертного управління, відповідного коригування.

До Верховної Ради України також внесено проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про освіту» (реєстр. № 7259) щодо виконання резолюції Парламентської асамблеї Ради Європи про забезпечення прав корінних народів, національних меншин України на навчання рідною мовою.

12 жовтня Парламентська асамблея Ради Європи ухвалила резолюцію, у якій висловила стурбованість щодо скорочення прав

національних меншин у зв'язку з ухваленням Закону України «Про освіту».

Звертається увага на те, що під час планування реформи необхідно забезпечити гнучкість, аби уникнути поспішних змін, які завдають шкоди якості освіти школярів і студентів.

З цього погляду, трирічний перехідний період може виявитися закоротким. Тому Асамблея закликає українську владу також проявити гнучкість щодо тривалості процесу і вжити заходів, що відповідають конкретним умовам у громадах та ситуації в різних областях.

Парламентська асамблея Ради Європи наполягає на дотриманні принципів недискримінації, у нашому випадку, в першу чергу, по відношенню до українського народу.

Народними депутатами України також подано на розгляд до Верховної Ради України проект Закону України про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо врахування висновків Венеційської комісії щодо положень Закону України «Про освіту», які регулюють використання державної мови та мови національних меншин в освіті від 14.12. 2017 року (реєстр. № 7402).

Авторами законопроекту акцентується увага на тому, що частиною третьою статті 7 Закону України «Про освіту» закріплюються на законодавчому рівні дискримінаційні переваги вивчення в державних і комунальних закладах освіти «англійської мови».

Звертається увага на те, що відповідно до статті 2 Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» від 15.05.2003 № 802-IV, положення Європейської хартії регіональних мов або мов меншин застосовуються до мов таких національних меншин України: білоруської, болгарської, гагаузької, грецької, єврейської, кримськотатарської, молдавської, німецької, польської, російської, румунської, словацької та угорської.

Під час планування реформи необхідно забезпечити гнучкість, аби уникнути поспішних змін, що завдають шкоди якості освіти школярів і студентів, особливо під час вивчення української мови — як материнської/рідної, так і державної.

Новий Закон «Про освіту» встановлює більше обмежень, ніж були в попередньому законі. Мовне питання, поряд з релігійним та національним, завжди було основним чинником стабілізації і розвитку освітніх та суспільних процесів.

Закотворення в Україні знає також практику звернення народних депутатів України до Конституційного Суду України.

Одночасно народні депутати України (49 народних депутатів України) 6 жовтня 2017 року звернулися до Конституційного Суду України з конституційним поданням щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII.

Народні депутати України констатують, що Конституція України визнає, що в Україні визначається і діє принцип верховенства права; Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти мають прийматися на основі Конституції України і повинні відповідати їй; норми Конституції України є нормами прямої дії.

У своєму поданні члени парламенту України констатують, що верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті, передусім, ідеями соціальної справедливості, свободи, відповідальності, рівності. Одним із проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством, як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми духовності, моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Усі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, значною мірою відображеними в Конституції України. Таке розуміння права не дає підстав для його ототожнення із законом, який іноді може бути й несправедливим, у тому числі обмежувати свободу та рівність особи.

Справедливість — одна з основних засад права є вирішальною у визначенні регулятора суспільних відносин, вона є одним із загальнолюдських вимірів права. Зазвичай, справедливість розглядається як властивість права, виражена, зокрема, в рівному юридичному масштабі поведінки й у пропорційності юридичної відповідальності вчиненому правопорушенню, продиктованому навіть побажаннями політичної волі.

Народні депутати України констатують невідповідність Закону України «Про освіту» статтям 6, 8, 9, 10, 11, 19, 22, 24, 53, 83, 92 Конституції України.

Науковці, освітяни, батьки, державні органи управління очікують рішення Конституційного Суду України. В Україні відомі його рішення з проблем освіти, які приймалися на вимогу народних депутатів України, відповідних центральних гілок влади.

Зокрема, Конституційний Суд України 9 липня 2007 року прийняв рішення № 29/2007 у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 29, 36, частини другої статті 56, частини другої статті 62, частини першої статті 66, пунктів 7, 9, 12, 13, 14, 23, 29, 30, 39, 41, 43, 44, 45, 46 статті 71, статей 98, 101, 103, 111 Закону України «Про Державний бюджет України на 2007 рік» (справа про соціальні гарантії громадян).

Зазначеними положеннями Закону було призупинено дію положень інших законів України щодо надання пільг, компенсацій і гарантій окремим категоріям громадян та змінено або встановлено нові підстави й умови їх надання.

Автори клопотання стверджували, що вказані положення вищезазначеного Закону обмежують конституційні права громадян на соціальний захист, заробітну плату, встановлені законами України пільги, компенсації і гарантії, розміри та порядок їх надання.

На підтвердження неконституційності положень зазначеного Закону суб'єктом права на конституційне подання наводилися правові позиції Конституційного Суду України, викладені в його рішеннях від 6 липня 1999 року № 8-рп/99 (справа щодо права на пільги), від 20 березня 2002 року № 5-рп/2002 (справа щодо пільг, компенсацій і гарантій), від 17 березня 2004 року № 7-рп/2004 (справа про соціальний захист військовослужбовців та працівників правоохоронних органів), від 1 грудня 2004 року № 20-рп/2004 (справа про призупинення дії або обмеження пільг, компенсацій і гарантій).

У Конституції України — Україну проголошено демократичною, соціальною, правовою державою (стаття 1), визнано, що найвищою соціальною цінністю в Україні є людина, її права і свободи та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а їх утвердження і забезпечення є головним обов'язком держави (стаття 3), права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними (стаття 21), їх зміст і обсяг при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не може бути звужений (стаття 22).

Аналіз Конституційним Судом України законодавчої діяльності Верховної Ради України свідчить про те, що при прийнятті законів про Державний бюджет України систематично зупиняється дія інших законів України щодо надання пільг, компенсацій і гарантій, які є складовою конституційного права громадян на

соціальний захист і достатній рівень життя кожного (статті 8, 46 Конституції України).

Конституційний Суд України констатував, що зупинення дії законів є способом тимчасового припинення їх дії в часі та/або за колом осіб і має здійснюватися відповідно до вимог Конституції України. Ця юридична процедура знаходиться в органічному зв'язку із скасуванням законів, внесенням до них змін та доповнень. Отже, у такому випадку законом про Державний бюджет України припиняється на певний строк правове регулювання відносин у сфері соціального захисту, зупиняється дія механізму реалізації конституційних соціально-економічних прав громадян, що призводить до обмеження права на соціальний захист. Систематичне зупинення законами про Державний бюджет України дії чинних законів України щодо надання пільг, компенсацій і гарантій фактично скасовує їх дію.

Зупинення дії положень законів, якими визначені права і свободи громадян, їх зміст та обсяг, є обмеженням прав і свобод і може мати місце лише у випадках, передбачених Основним Законом України. У статті 64 Конституції України вичерпно визначено такі випадки, а саме передбачено, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод людини із зазначенням строку дії цих обмежень та визначено ряд прав і свобод, які не можуть бути обмежені за жодних обставин.

Внаслідок зупинення на певний час дії чинних законів України, якими встановлено пільги, компенсації чи інші форми соціальних гарантій, відбувається фактичне зниження життєвого рівня громадян, що не може бути нижчим від встановленого законом прожиткового мінімуму (частина третя статті 46 Конституції України), та порушується гарантоване у статті 48 Конституції України право кожного на достатній життєвий рівень.

Отже, відповідно до частини третьої статті 22 та статті 64 Конституції України право громадян на соціальний захист, інші соціально-економічні права можуть бути обмежені, у тому числі зупиненням дії законів (їх окремих положень), лише в умовах воєнного або надзвичайного стану на певний строк.

Таку правову позицію Конституційний Суд України висловив ще у Рішенні від 20 березня 2002 року № 5-рп/2002 (справа щодо пільг, компенсацій і гарантій) (пункт 6 мотивувальної частини).

Утверджуючи і забезпечуючи права і свободи громадян, держава окремими законами України встановила певні соціальні пільги, компенсації і гарантії, які є складовою конституційного права на соціальний захист і юридичними засобами здійснення цього права, а тому відповідно до частини другої статті 6, частини другої статті 19, частини першої статті 68 Конституції України вони є загальнообов'язковими, однаковою мірою мають додержуватися органами державної влади, місцевого самоврядування, їх посадовими особами. Невиконання державою своїх соціальних зобов'язань щодо окремих осіб ставить громадян у нерівні умови, підриває принцип довіри особи до держави, що закономірно призводить до порушення принципів соціальної, правової держави.

Принципи соціальної держави втілено також у ратифікованих Україною міжнародних актах: Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права 1966 року, Європейській соціальній хартії (переглянутій) 1996 року, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року та рішеннях Європейського суду з прав людини. Зокрема, згідно із статтею 12 Європейської соціальної хартії (переглянутої) 1996 року держава зобов'язана підтримувати функціонування системи соціального забезпечення, її задовільний рівень, докладати зусиль для її поступового посилення тощо.

Конституційний Суд України неодноразово розглядав за зверненнями суб'єктів права на конституційне подання справи і приймав рішення, у яких визнавав окремі положення законів про Державний бюджет України щодо зупинення або обмеження пільг, компенсацій і гарантій такими, які не відповідають Конституції України (рішення Конституційного Суду України від 20 березня 2002 року № 5-рп/2002 (справа щодо пільг, компенсацій і гарантій), від 17 березня 2004 року № 7-рп/2004 (справа про соціальний захист військовослужбовців та працівників правоохоронних органів), від 1 грудня 2004 року № 20-рп/2004 (справа про зупинення дії або обмеження пільг, компенсацій і гарантій), від 11 жовтня 2005 року № 8-рп/2005 (справа про рівень пенсії і щомісячного довічного грошового утримання). Проте, незважаючи на зазначені рішення Конституційного Суду України, ревізія законами про Державний бюджет України пільг, компенсацій і гарантій, яку було, по суті, започатковано у 1995 році, набула системного характеру.

У частині другій статті 8 Конституції України встановлено вимогу щодо законів України — усі вони приймаються виключно на основі Конституції України і повинні відповідати їй.

Конституційний Суд України констатував, що Верховна Рада України не повноважна при прийнятті закону про Державний бюджет України включати до нього положення про внесення змін до чинних законів України, зупиняти дію окремих законів України та/або будь-яким чином змінювати визначене іншими законами України правове регулювання суспільних відносин.

Конституційний Суд України також прийняв рішення від 22 травня 2008 року № 10-рп/2008 у справі за конституційними поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень статті 65 розділу I, пунктів 61, 62, 63, 66 розділу II, пункту 3 розділу III Закону України «Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» і подання 101 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 67 розділу I, пунктів 1–4, 6–22, 24–100 розділу II Закону України «Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» (справа щодо предмета та змісту закону про Державний бюджет України).

Суб'єкт права на конституційне подання — Верховний Суд України — звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням про перевірку на відповідність Конституції України (конституційність) окремих положень статті 65 розділу I, пунктів 61, 62, 63, 66 розділу II «Внесення змін до деяких законодавчих актів України» (далі — розділ II), пункту 3 розділу III «Прикінцеві положення» (далі — розділ III) Закону України «Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 28 грудня 2007 року № 107-VI (107-17) щодо гарантій незалежності та правової захищеності суддів, а також гарантій побутового забезпечення і рівня соціального захисту працівників апарату судів.

Суб'єкт права на конституційне подання — 101 народний депутат України — звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням визнати такими, що не відповідають Конституції України (254к/96-ВР) (є неконституційними), статтю 67 розділу I, пункти 1–4, 6–22, 24–100 розділу II Закону (107–17).

Цими нормами Верховна Рада України зупинила на 2008 рік дію окремих положень дев'ятнадцяти законів, кодексів та інших нормативно-правових актів України, до дев'яносто одного акта внесла зміни і доповнення, а три — визнала такими, що втратили чинність.

Народні депутати України просили визнати Закон (107-17) неконституційним в оспорюваних частинах насамперед на тій підставі, що, як вони вважають, виходячи із змісту статей 95–98 Конституції України (254к/96-ВР) та статті 38 Бюджетного кодексу України (2542-14) (далі — Кодекс) Верховна Рада України не мала права при прийнятті Закону про Державний бюджет України включати до нього положення про внесення змін і доповнень до чинних законів, зупиняти дію окремих законів або змінювати визначене іншими законами України правове регулювання суспільних відносин. На думку авторів клопотання, відповідно до статті 95 Конституції України Закон про Державний бюджет України повинен встановлювати тільки доходи та видатки держави на загальносуспільні потреби, і лише цими питаннями обмежується предмет регулювання закону про Держбюджет.

Суб'єкти права на конституційне подання вбачали невідповідність оспорюваних положень Закону (107-17) також статтям 1, 3, 6, 8, 16, 17, 19, 21, 22, 43, 46, 48, 49, 64, 92 Конституції України (254к/96-ВР), виходячи з того, що метою і особливістю Закону про Державний бюджет України є забезпечення належних умов для реалізації положень інших законів України, які передбачають фінансові зобов'язання держави перед громадянами, спрямовані на їх соціальний захист, у тому числі надання пільг, компенсацій і гарантій. Однак, на його думку, зазначені положення Закону (107-17) всупереч закріпленим у Конституції України (254к/96-ВР) принципам соціальної, правової держави та верховенства права скасували або змінили обсяг прав і обов'язків, пільг, компенсацій і гарантій, передбачених іншими законами України.

Ухвалою Конституційного Суду України від 18 березня 2008 року № 18-уп/2008 конституційні провадження у справах за конституційними поданнями Верховного Суду України і 101 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону (107-17) було об'єднано в одне конституційне провадження.

Конституційний Суд України констатував, що при прийнятті оспорюваного Закону всупереч зазначеним правовим позиціям

законодавець вийшов за межі правового регулювання бюджетних відносин: зупинив дію окремих положень законів (стаття 67 розділу I) і подав до ряду законодавчих актів зміни і доповнення та визнав деякі з них нечинними (розділ II).

Конституція України (254к/96-ВР) у статті 92 визначила сфери, зокрема бюджетну, які мають врегульовуватися виключно законом. Закон про Держбюджет є основним фінансовим документом держави. Через своє спеціальне призначення цей закон не повинен регулювати відносини в інших сферах суспільного життя.

Конституція України не надає Закону про Державний бюджет України вищої юридичної сили щодо інших законів.

Таким чином, Конституційний Суд України дійшов висновку, що Законом про Державний бюджет України не можна вносити зміни до інших законів, зупиняти їх дію чи скасовувати їх, оскільки з об'єктивних причин це створює протиріччя у законодавстві, і як наслідок — скасування та обмеження прав і свобод людини і громадянина.

У разі необхідності зупинення дії законів, внесення до них змін і доповнень, визнання їх нечинними мають використовуватися окремі закони.

Державні органи управління, науково-педагогічні, педагогічні працівники очікують, коли народні депутати України, державні діячі вищого рангу будуть діяти в Конституційному, правовому полі України та в інтересах українського народу.

Проблеми вивчення природничо-математичних предметів у загальноосвітніх закладах освіти України

За ініціативою керівництва Комітету Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій на базі цього ж Комітету 27 листопада 2019 року були проведені слухання на тему: «Стан і перспективи розвитку природничо-математичної освіти в системі загальної середньої освіти в Україні».

Проведення комітетських слухань зумовлено тим, що останнім часом до Комітету Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій надійшли численні звернення щодо багатьох реформаторських ініціатив Міністерства освіти і науки України з таких питань: змісту освіти; запровадження єдиного курсу з української мови і літератури; фізики і астрономії; біології і екології; проведення педагогічного експерименту щодо запровадження в профільній середній школі інтегрованого курсу з природничих наук; друкування неадекватних хрестоматій, підручників під рубрикою «сучасних» та під «прикриттям» артистів і шоуменів.

У 2018/2019 навчальному році започатковано перехід на профільне навчання відповідно до Державного стандарту повної загальної середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1392. За теперішніх умов профільне навчання регулюється попереднім Державним стандартом повної загальної середньої освіти (2004 р.).

Складником Державного стандарту є Базовий навчальний план, який визначає основні засади організації освітнього процесу у закладах загальної середньої освіти. На його основі Міністерством освіти і науки України розроблено типові навчальні плани.

Експертними групами наукових, освітніх громадських організацій ретельно розглянуто проєкт типового навчального плану для 10–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів, що розміщений на сайті Міністерства освіти і науки України для громадського обговорення.

Запровадження з 2018/2019 навчального року нового типового навчального плану для 10–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів, яким передбачається значна автономія закладів освіти, на погляд науково-педагогічних та педагогічних працівників, має стати експериментальним етапом у питаннях визначення змісту нової профільної освіти (формування переліку відповідних профільних шкільних предметів, розроблення навчальних програм, написання підручників та дидактичних матеріалів для вчителів тощо), визначення органами місцевої влади мережі профільних шкіл, а керівниками закладів освіти профільних класів (груп) у «комбінованих» школах тощо.

Крім того, реалізація на цьому етапі новітніх підходів щодо більш вираженої профільності старшої школи, у порівнянні з нинішньою старшою школою, у подальшому потребує перегляду змісту вищої освіти на рівні молодшого спеціаліста, молодшого бакалавра, бакалавра, можливо навіть шляхом виключення з бакалаврських програм окремих навчальних дисциплін або зменшення часу на їх вивчення. Як наслідок, за окремими спеціальностями може бути навіть скорочений строк навчання бакалавра, за іншими — якісно посилена їхня фахова підготовка.

Водночас запропонований для громадського обговорення проєкт нового навчального плану для 10–11 класів викликав в академічній та освітянській спільноті певне занепокоєння, особливо з боку класичних, технічних і технологічних університетів та від гімназій, колегіумів, ліцеїв, спеціалізованих шкіл. Адже, на їх думку, запровадження нового навчального плану в такій формі може призвести до зниження рівня шкільної підготовки з математики, фізики, астрономії, хімії, біології та географії і, як наслідок, виникне серйозна небезпека при наборі на природничі, технічні, будівельні, аграрні й суміжні з ними спеціальності, що неминуче негативно позначиться на технологічно-промисловому розвитку економіки країни. За таких умов можна прогнозувати також втрату пріоритетів у наукових дослідженнях з природничих, технічних і технологічних наук, в яких Україна історично відзначалася, здобуваючи результати світового рівня. Є також небезпека втрати

Україною важливої ніші в міжнародних змаганнях школярів і студентів — предметних олімпіадах з математики, фізики, хімії, біології, географії, на яких попри економічні труднощі українські команди традиційно займають призові місця, а отже демонструють нашу державу, як високоінтелектуальну країну.

Треба зазначити, що такі побоювання зумовлені значною мірою запропонованим механізмом реалізації профільності 10–11 класів, відповідно до якого вибір профільних предметів є виключно справою загальноосвітніх закладів освіти і батьків. Такий підхід вступає в протиріччя з потребами суспільства, держави та не враховує тенденції розвитку сучасної природничо-математичної науки. В умовах недостатнього фінансування закладів освіти, відсутності досконалої й усталеної демократичної самоврядності в системі освіти та належної поінформованості громадян про ринок праці, прогностичні напрями розвитку галузей економіки країни тощо, може скластися ситуація, коли керівники закладів освіти орієнтуватимуть учнів на вибір менш затратного профілю, тобто гуманітарного, адже вивчення природничих предметів завжди потребує більше зусиль, а важливість формування наукового світогляду школяра саме через природничі предмети не завжди усвідомлюється ними.

Внаслідок таких спонтанних процесів збільшиться ризик того, що мережа природничих профілів шкіл (класів) на регіональному рівні суттєво скоротиться. Переконливим доказом такої ситуації послужив факт зменшення кількості реєстрацій на зовнішньому незалежному оцінюванні з природничих предметів, після того як у 2012 році була скасована регуляторна норма щодо єдиних конкурсних предметів на відповідні спеціальності, яка запроваджувалася у 2009 році саме з метою мотивації вивчення природничих предметів, оскільки вони встановлювалися як обов'язкові конкурсні предмети для вступу на широке коло спеціальностей. Подібні директивні дії зумовлювали потребу у вивченні школярами природничих предметів і унеможлилювали випадки визначення вищими навчальними закладами «легких» конкурсних предметів, які за своїм змістом у багатьох випадках не відповідали змісту обраної спеціальності. На сьогодні зроблено крок назад, коли право визначати конкурсні предмети делеговано вищим навчальним закладам і через це, на жаль, спостерігається зворотній процес.

Зазначений Типовий навчальний план затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 11.07. 2017 р. № 995 «Про

Типові навчальні плани для 10–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів». Він звужує реальні можливості запровадження профільного навчання в старшій школі, не враховує специфіку розвитку профільних навчальних закладів у сільській місцевості, нівелює практику діяльності гімназій, ліцеїв, колегіумів, спеціалізованих шкіл за останні 30 років, вносить диспропорцію у вивчення природничо-математичних дисциплін у профільних і непрофільних школах, що призводить до різкого пониження якості освіти та інтелектуального розвитку учнівської молоді.

Національна рада України з питань розвитку науки і технологій у своєму зверненні до профільного Комітету Верховної Ради України від 19 квітня 2018 року наголошує, що запровадження інтегрованого курсу з природничих дисциплін «становить загрозу для майбутнього української науки». Констатовано, що впровадження вищезазначеного курсу звужує вибір подальшого шляху для випускників шкіл, відсутність достатньо розгалуженої мережі шкіл природничо-наукового та інженерно-технічного профілю, що призведе до суттєвого зниження конкурсів при вступі до закладів вищої освіти. А відсутність підготовлених педагогічних кадрів та навчально-методичної літератури для викладання зазначеного інтегрованого курсу може завдати ще більших втрат. На думку Наукового комітету Національної Ради з питань розвитку науки і технологій, широке запровадження такого курсу в Україні в теперішніх умовах є непрогнозованим. Науковці, науково-педагогічні та педагогічні працівники переконані, що впровадження зазначеного «інтегрованого» курсу становить загрозу для майбутнього українського народу, оскільки воно:

звужує вибір подальшого шляху для випускників шкіл;

зменшує кадрову, фахову базу розвитку оборонної галузі;

не враховує, що технологічний прогрес, в тому числі проблеми безпеки життєдіяльності, спирається на природничо-технічні науки;

знижується кількість шкіл природничо-наукового та інженерно-технічного профілю на порядок менше від потреби (наразі у таких школах навчається близько 3 % від загальної чисельності учнів).

Викликає подив, що запровадження інтегрованого курсу «Природничі науки» в 10–11 класах закладів загальної середньої освіти ініціюється Міністерством освіти і науки і України за відсутності відповідних підручників, науково-методичного комплексу. Немає

вчителів, фахова підготовка яких могла б забезпечувати викладання усіх природничих предметів запропонованого курсу (підготовка кадрів за спеціальністю «Природничі науки» розпочалася лише з 2018 року).

Доцільно не забувати про класичний підхід до продукування, розробки, підтримки та запровадження авторських інноваційних педагогічних ідей, зокрема Амонашвілі Ш. О., Зязюна І. А., Шаталова В. Ф. Для набуття та поширення передового педагогічного досвіду створювали спеціальні навчальні заклади-лабораторії, авторські школи, експериментальні, пілотні школи, асоційовані школи ЮНЕСКО, формувалася система навчання, підвищення кваліфікації педагогічних працівників, які виявляли бажання брати участь в реалізації відповідних педагогічних ідей та технологій. В освіті, як і в медицині, має реалізуватися основний принцип — не нашкодити.

Провідні науковці і педагогічні працівники загальноосвітніх закладів освіти неодноразово зверталися до Президента України, Прем'єр-міністра України, Голови Верховної Ради України, як до вищих керівників держави, з дуже важливої, на їхнє переконання, проблеми — змісту запропонованого Міністерством освіти і науки України проекту програми з дисциплін «Фізика і астрономія» для 10–11 класів. У своєму зверненні вони констатували, що запропонований курс «Фізика і астрономія» є абсолютно неприйнятним, що очевидно кожному працюючому вчителю і кожному фахівцю з фізики та астрономії. Він, по суті, не розкриває предмет, а підмінює базову освіту випускників середньої школи «загальними поняттями», безсистемно вирваними із суцільної фізичної картини світу, як основи природничих знань і наукового світогляду, не дає елементарних знань, практичних умінь і навичок, компетентностей для розуміння суті основних законів фізики.

Експерти зауважують, що існуючий курс фізики 10–11 класів після останнього «повернення» від 12-річної до 11-річної освіти вже виявився, на жаль, надто перевантаженим. Нині ж пропонується додати до фізики ще й велику астрономічну складову. Такі зміни не можна вітати, навіть якби було збільшено кількість годин на їх вивчення. Це зумовлено, перш за все, специфікою курсів фізика і астрономія. Вивчення астрономії потребує наявності повного обсягу знань з фізики та математики, розуміння суті фізичних законів, процесів і явищ та відповідного математичного апарату. На весь курс «Фізика і астрономія» відводиться всього

2 години на тиждень. У цих умовах механічне поєднання фізики та астрономії тільки ускладнює вивчення обох дисциплін. У результаті фактично унеможлиблюється повноцінне вивчення фізики не тільки на рівні стандарту (це вже було зроблено раніше), а й у профільному курсі.

Складається враження, що хтось свідомо ставить за мету створення передумов для занепаду та знищення системи природничої, технічної, технологічної, інженерної освіти в нашій країні і демонструє один із обраних варіантів, а керівництво Міністерства освіти і науки України свідомо реалізує його на практиці. Відбувається розхитування сфери освіти України «від південно-африканської ферми до прибалтійського хутірця».

І це ще не все: адже запропонована програма стає основою для зовнішнього незалежного оцінювання з фізики, що закономірно різко знижує його фаховий рівень. Останнє, в свою чергу, призводить до падіння якості знань абітурієнтів, які вступатимуть до вищих навчальних закладів за спеціальностями природничо-наукового та інженерно-технічного, технологічного спрямування, що несе ризик відповідного зниження кваліфікації таких фахівців. А це вже становить безпосередню загрозу перспективі високотехнологічного, інноваційного розвитку України та її національній безпеці.

Учасники слухань у Комітеті Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій (27 листопада 2019 року) відзначили актуальність питання розвитку природничо-математичної освіти в системі загальної середньої освіти в Україні, оскільки від якості викладання природничо-математичних дисциплін у закладах загальної середньої освіти, рівня підготовки учнів в галузі природничих наук, математики та фізики суттєво залежать науковий, технічний, технологічний, економічний і оборонний потенціали держави. Відповідаючи на глобальні виклики цифрової революції та ключові наукові і технологічні тенденції, одним з пріоритетних напрямів розвитку усіх країн світу стає природничо-математична освіта, наука, технології, інженерія. У всьому світі зараз велику увагу приділяють вивченню математики та інженерії. Тому відповідність змісту навчання суспільно-економічним запитам держави має бути основою нової філософії природничо-математичної освіти в системі загальної середньої освіти в Україні.

Метою цих слухань у Комітеті з питань освіти, науки та інновацій було обговорення негативних проблем природничо-математичної

освіти в системі загальної середньої освіти в Україні та визначення шляхів їх усунення.

Для подальшого розвитку природничо-математичної освіти, удосконалення нормативно-правової бази, модернізації матеріально-технічної та методичної бази загальноосвітніх навчальних закладів з природничо-математичних предметів ще в 2011 році Міністерством освіти і науки України була розроблена Державна цільова соціальна програма підвищення якості шкільної природничо-математичної освіти на період до 2015 року, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 13 квітня 2011 р. № 561, а також Державна цільова програма впровадження у навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів інформаційно-комунікаційних технологій «Сто відсотків» на період до 2015 року, які були достроково припинені в 2014 році.

Орієнтовний обсяг фінансування Державної цільової соціальної програми підвищення якості шкільної природничо-математичної освіти на період до 2015 року становив 250,04 млн гривень, у тому числі 50 млн гривень — за рахунок державного бюджету, 78,88 млн гривень — за рахунок місцевих бюджетів і 121,16 млн гривень — за рахунок інших джерел. Фактичний обсяг фінансування програми за період 2011–2013 р. склав лише 36,43 млн гривень або 15% від обсягів, передбачених Програмою, у тому числі 23,67 млн гривень за рахунок місцевих бюджетів і 12,76 млн гривень за рахунок інших джерел.

Розписом видатків Державного бюджету України на 2011–2014 роки по розділу «Освіта» кошти на фінансування зазначеної Програми не виділялися.

За час дії Програми (2011–2013 роки) були виконані такі заходи:

- розроблено 15 нормативно-правових актів серед яких: Типові навчальні плани для початкової і основної школи; навчальні програми предметів інваріантної складової для початкової і основної школи; Положення про навчальні кабінети з природничо-математичних предметів загальноосвітніх навчальних закладів; Правила безпеки під час проведення навчально-виховного процесу в кабінетах (лабораторіях) фізики та хімії загальноосвітніх навчальних закладів; інструктивно-методичні матеріали «Безпечне проведення занять у кабінетах природничо-математичного напрямку»;

- оснащені сучасним обладнанням (апаратура, прилади, пристрої, пристосування тощо) 573 навчальні кабінети хімії, біології, фізики, географії, математики;

— оновлено фонд бібліотек закладів загальної середньої освіти 57833 найменуваннями сучасної навчально-методичної, навчальної, науково-популярної, довідкової літератури з хімії, біології, фізики, географії та математики;

— забезпечено заклади фаховими для загальної середньої освіти періодичними виданнями (13871 найменування);

— збільшено кількість класів (груп) профільного навчання з природничо-математичних предметів з 1983 у 2011 році до 2341 у 2013 році;

— взято участь в основній сесії Міжнародного порівняльного дослідження якості природничо-математичної освіти 2011 TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study).

Дострокове припинення у 2014 році виконання вищезазначених державних цільових програм є однією з суттєвих проблем, які не дозволили досягти поставленої мети щодо підвищення якості природничо-математичної освіти в Україні. У Індексі глобальної конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index, GCI) Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ) показник «якість природничої освіти» у 2012 і 2013 роках мав у нас позитивний приріст і Україна піднялась з 42 місця у 2010–2011 році до 28 місця у 2013–2014 році. У 2014–2015 році Україна за показником «якість математичної та природничої освіти» мала 30 місце, у 2015–2016 році — 38 місце, у 2016–2017 та 2017–2018 роках — 27 місце серед 140 країн світу (<http://edclub.com.ua/analityka/rozyciua-ukrayiny-v-reytingu-krayin-svitu-za-indeksom-globalnoyi-konkurentospromozhnosti-2>).

Провідні науковці та освітяни України констатують, що згадані вище рейтингові показники базуються на напрацюваннях природничо-математичної школи 1980 — 1990-х років.

З метою удосконалення правового регулювання діяльності спеціалізованих закладів загальної середньої освіти наукового профілю, а також створення умов для підготовки учнів до подальшої наукової та науково-технічної діяльності Міністерство освіти і науки України на виконання статті 21 Закону України «Про освіту» розробило Положення про науковий ліцей та науковий ліцей-інтернат, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 22 травня 2019 року № 438. Відповідно до цього Положення науковий ліцей та науковий ліцей-інтернат, як заклади загальної середньої освіти, одночасно з освітою наукового спрямування забезпечують здобуття базової середньої освіти або повної загальної середньої освіти.

Наказом Міністерства освіти і науки України від 16 жовтня 2019 № 1303 затверджено Стандарт спеціалізованої освіти наукового спрямування, який визначає зміст спеціалізованої освіти наукового спрямування, що здобувається на рівнях базової та профільної середньої освіти, загальний обсяг навчального навантаження здобувачів освіти закладів спеціалізованої освіти наукового профілю, додаткові до визначених державними стандартами загальної середньої освіти вимоги до їх компетентностей та результатів дослідно-орієнтованого навчання. Зазначений стандарт передбачає природничо-математичний профіль навчання в науковому ліцеї чи науковому ліцеї-інтернаті з поглибленим вивченням предметів природничо-математичного циклу за вибором наукового ліцею (математика, фізика, астрономія, хімія, біологія, географія, екологія тощо) та організацією дослідно-експериментальної діяльності здобувачів освіти у відповідній галузі знань. У межах природничо-математичного профілю навчання ліцей, гімназія, спеціалізована школа можуть обрати більш вузьку галузь знань (одну або декілька).

Матеріали, які надійшли від Міністерства освіти і науки України, Національної академії наук України, Національної академії педагогічних наук України, Українського центру оцінювання якості освіти, обласних державних адміністрацій, обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти, закладів вищої освіти, педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти, а також виступи учасників слухань свідчать про наявність проблем в галузі природничо-математичної освіти, які є наслідком загальних проблем у сфері загальної середньої освіти, зокрема:

зниження рівня викладання природничо-математичних предметів;

недосконалість змісту шкільної освіти та невідповідність змісту природничо-математичної освіти вимогам сьогодення, зокрема розбалансованість між обсягом змісту і часом для вивчення;

недостатній рівень кваліфікації педагогічних кадрів, значна частина яких є пенсійного або передпенсійного віку, для застосування інноваційних технологій та форм навчання;

відсутність стимулювання випускників закладів загальної середньої освіти і низький відсоток вступу на відповідні спеціальності;

суттєве зменшення числа вчителів природничо-математичного профілю та зниження якості їх підготовки;

недостатність мотиваційних заходів щодо підтримки вчителів та залучення їх до педагогічної діяльності;

— низька заробітна плата, особливо у молодих учителів та соціальна незахищеність педагогічних працівників;

викладання предметів математично-природничого спрямування вчителями іншого фаху;

відсутність відповідних умов в окремих закладах загальної середньої освіти для забезпечення допрофільної підготовки та профільного навчання природничо-математичних предметів;

недосконала мережа закладів загальної середньої освіти, що не забезпечує належні умови для навчання і розвитку учнів, схильних до вивчення природничо-математичних дисциплін;

суттєві територіальні відмінності в якості загальної середньої освіти та, відповідно, результатах навчання;

низька якість окремих підручників з природничо-математичних предметів; застаріле матеріально-технічне забезпечення профільних кабінетів в окремих закладах загальної середньої освіти.

Також учасники слухань звернули увагу на можливі ризики, пов'язані із запропонованим механізмом реалізації профільної освіти у 10–11-х класах, відповідно до якого вибір профільних предметів є виключно справою закладів освіти і батьків, і відсутністю чіткої стратегії щодо збалансування кількості старшокласників на різних профілях навчання, а також з масовим запровадженням інтегрованого курсу «Природничі науки», яке може призвести до зниження рівня загальноосвітньої підготовки з фізики, хімії, біології та географії, а відтак негативно вплине на рівень набору до закладів вищої освіти на відповідні спеціальності.

Національна академія наук України вважає, що такі кроки, запроваджені Міністерством освіти і науки України, неодмінно призведуть до руйнування системи викладання природничих наук в закладах загальної середньої освіти, яке є прямою загрозою безпеці України, адже саме завдяки здобуткам природничих наук можливий прогресивний розвиток країни. Національна академія наук України нагадує, що зараз у сферах, які ґрунтуються на здобутках природничих наук (йдеться про промисловість, будівництво, сільське господарство, транспорт, телекомунікації, науково-технічна діяльність, оборона, охорона здоров'я тощо) задіяно більшу частину працюючого населення — близько 5 млн від загальної чисельності у 8 млн осіб (за даними Держстату України).

Для забезпечення належної якості природничо-математичної освіти в системі загальної середньої освіти в Україні необхідними є такі чинники:

підвищення рівня професійної компетентності вчителів;

піднесення соціально-матеріального статусу педагогічного працівника до рівня Європейських стандартів;

оновлення змісту фізико-математичної освіти (державні стандарти, навчальні програми, підручники, збірники задач, енциклопедії, дидактичні матеріали, засоби навчання);

визначення як пріоритету особистісної орієнтації освіти, що передбачає рівневу і профільну диференціацію навчання, рівний доступ до якісної освіти, розвиток особистості і високий рівень самореалізації учнів;

запровадження інноваційних технологій навчання;

участь учнів у творчих конкурсах, олімпіадах різного рівня;

проведення моніторингу знань на різних рівнях шкільної освіти;

модернізація навчально-методичної та матеріально-технічної бази профільних шкільних кабінетів;

запровадження в освітній процес цифрових технологій.

Учасники Комітетських слухань наголошували, що розвиток природничо-математичної освіти передбачає нарощення її наукового і гуманітарного потенціалу, оновлення змісту навчальних дисциплін, впровадження сучасних технологій активного навчання. Подальше удосконалення природничо-математичної освіти пов'язане з вимогами підготовки випускників школи до активної самореалізації у різних сферах діяльності людини з урахуванням індивідуальних особливостей, здібностей і можливостей, інтересів і планів на майбутнє особистості кожного школяра.

За цих умов поліпшення освітнього процесу природничо-математичного циклу базується на основі його науковості, гуманізації і ставить вимоги щодо посилення суб'єкт-суб'єктного підходу в його організації, що має піднести роль пізнавальної діяльності учня, який у цьому процесі має проявляти себе одночасно і як його об'єкт, і як суб'єкт. Зазначені аспекти вимагають наукового підходу до формування змісту природничо-математичної освіти.

Інноваційні процеси передбачають озброєння майбутніх фахівців раціональними методологічними підходами до пізнавальної і практичної діяльності, формування науково-творчих здібностей, розвиток діалектичного стилю мислення. Теоретико-методологічні аспекти фізичних знань можуть засвоїтися тільки шляхом

пізнання історії розвитку вітчизняної науки, генезису і еволюції провідних методичних ідей. Принципи методології мають важливе значення на всіх етапах наукового пізнання.

Математика покликана формувати в учнів уявлення про сутність математичного знання, ознайомити їх з ідеями і методами математики, її роллю та значенням у пізнанні і перетворенні дійсності, забезпечити системою математичних знань, практичних умінь, навичок, компетентностей, які мають, до того ж, загальноосвітнє і загальнокультурне значення, а також необхідні для успішного вивчення інших освітніх галузей.

На думку науковців, навчання природничо-математичних наук в Україні повинно перестати бути формальністю. Воно має повернутися на рейки отримання знань — знань повномасштабних за змістом і доступних за формами, коли природничо-наукова та інженерно-технічна освіта знову набуде престижу, оскільки саме вона виступає гарантом сучасного технологічного розвитку нашої держави, що є нині основою сучасного соціально-економічного прогресу.

Як вижити освітянам та вберегти освіту?

До Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти надходять численні звернення від місцевих органів державного управління та органів місцевого самоврядування, профспілкових організацій з приводу необхідності фінансового забезпечення трудових і соціально-економічних прав та інтересів науково-педагогічних працівників, членів профспілкових організацій у сучасних умовах, а також недопущення звуження державних гарантій щодо фінансування освіти.

Після проведення парламентських слухань 16 листопада 2016 року «Про стан та проблеми фінансування освіти і науки в Україні» відбулася низка змін в законодавстві щодо рівня мінімальної заробітної плати, прожиткового мінімуму, оплати праці, стипендій. Реформуються міжбюджетні відносини, розширюється податкова база для джерел наповнення місцевих бюджетів. На жаль, рекомендації парламентських слухань до цього часу не схвалені Верховною Радою України.

Бюджетним кодексом України змінено напрями використання коштів освітньої субвенції, яка використовується виключно на заробітну плату з нарахуванням її педагогічним працівникам загальноосвітніх навчальних закладів, дитячих будинків, шкільних відділень навчально-виховних комплексів «школа — сад».

На згаданих вище парламентських слуханнях було запропоновано збільшити у загальному фонді Державного бюджету України на 2017 рік обсяги видатків на освіту на 2 448,8 млн гривень. Однак ці пропозиції при прийнятті Державного бюджету України на 2017 рік Міністерством фінансів України не були враховані. У 2017 році з Державного бюджету України витрати на сферу освіти передбачені в обсязі 93 101 041,6 тис. гривень, що становить 3,6 % ВВП. Найнижчі показники за роки Незалежності України!..

Такий стан суттєво посилив уже існуючі соціально-економічні проблеми з виживання вітчизняної освіти. Разом з тим, у січні 2017 року почали діяти нові тарифи на електроенергію та теплопостачання.

У зв'язку з підвищенням цін на енергоносії більшість навчальних закладів не в змозі оплатити їх вартість і вимушені на зимовий період припинити навчальні заняття, відключати теплопостачання, електричну енергію, воду в робочих приміщеннях, лабораторіях та класах. За розрахунками Міністерства освіти і науки України, на оплату комунальних послуг та енергоносіїв у 2017 році потрібно додатково виділити 968,9 млн гривень.

Слід наголосити, що значна частка коштів на освіту в основному спрямовується на заробітну плату. Підвищення мінімальної заробітної плати до 3200 грн. призводить до вимушених заходів щодо скорочення чисельності працівників, зайнятих у сфері освіти, особливо у вищих навчальних закладах.

У Міністерстві оборони України видатки на грошове забезпечення військовослужбовців та заробітну плату працівникам військової сфери освіти коливаються в межах 90–98 %, а видатки на забезпечення навчального процесу складають лише 2–10 %, при цьому фінансування освітянської науки у цій галузі проводиться за залишковим принципом. У системі вищої військової освіти до цього часу так і не запроваджено базове фінансування наукових досліджень, передбачене Законом України «Про наукову і науково-технічну діяльність».

У зв'язку з процесами децентралізації загострились правові проблеми з фінансування навчальних закладів на місцевому рівні.

Згідно з частиною 3 статті 143 Конституції України при передачі органам місцевого самоврядування окремих повноважень органів виконавчої влади, держава фінансує їх здійснення у повному обсязі за рахунок коштів Державного бюджету України.

У Державному бюджеті України на 2017 рік обсяги освітньої субвенції зросли. У місцевих — обласних, міських, районних бюджетах вони також збільшилися, але є недостатніми для забезпечення виплати педагогічним працівникам надбавки за престижність педагогічної праці, що передбачена постановою Кабінету Міністрів України від 23.03.2011 року № 373 «Про встановлення надбавки педагогічним працівникам дошкільних, позашкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних навчальних закладів, вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації, інших установ

і закладів незалежно від їх підпорядкування». Надбавка виплачується у розмірі 10 відсотків, замість граничних 20 відсотків від ставки заробітної плати. Недостатньо коштів для виплати у повному обсязі винагороди за сумлінну працю й зразкове виконання обов'язків, що гарантовані статтею 57 Закону України «Про освіту», не оплачується праця вчителів за завідування навчальними кабінетами з мотивів відсутності їх атестації чи відповідного оснащення або недостатності коштів. Щоб остаточно заблокувати виконання статті 57 Закону України «Про освіту» для українців було продемонстровано терористичний акт в приміщенні одного із вищих навчальних закладів м. Києва.

Прийняття Кабінетом Міністрів України Постанови № 974 про підвищення на 2 тарифних розряди посадових окладів і ставок заробітної плати педагогічним працівникам дошкільних, позашкільних навчальних закладів, майстрам професійно-технічних навчальних закладів лише з 1 вересня 2017 року призвело до конфліктних ситуацій в колективах і справедливого невдоволення працівників навчальних закладів оцінкою їхньої праці Кабінетом Міністрів України. Виникає запитання, хто вмілою рукою застосував проти педагогічних колективів України теорію конфліктології і породив конфлікти в кожному навчальному закладі України? Нас 25 років запевняли, що конфлікт — це рушій прогресу, навчали управляти конфліктними ситуаціями, вчили бути креативними. Так-от результат, конфлікти створені в кожному навчальному закладі, в кожній бюджетній установі, а рушій прогресу відсутній, креативність не допомагає і не захищає, креативністю ситий не будеш.

Надані права органам місцевого самоврядування приймати власні рішення про наближення термінів підвищення розмірів посадових окладів та ставок у більшості областей та районів реалізувати немає можливості. Високопосадовці з екранів телебачення безпідставно стверджують про 5–7 — кратне збільшення місцевих бюджетів і замовчують той факт, що з нового фінансового року дотацій з Державного бюджету України не передбачається, а масові інвестиції припиняються. Незрозумілою є також позиція фінансових структур, представники яких стверджували, що не можуть забезпечити фінансування 550 районів, а от аж 1 700 територіальних об'єднань профінансувати вважають легше. Ніякою теорією чисел, теорією імовірностей не можна пояснити, за якою логікою район є фінансово неспроможний, область є дотаційною, а територіальне

об'єднання із 2–7 населених пунктів раптом стало «фінансово спроможним та самодостатнім».

Запровадження з 1 січня 2017 року нового розміру мінімальної заробітної плати у 3 200 гривень з виключенням з нього надбавок, доплат, винагороди, премій призвело до знецінення праці кваліфікованих фахівців, порушення міжкваліфікаційних співвідношень. Фактично оплата роботи фахівців, які виконують просту, некваліфіковану працю, посади яких віднесено до 1–2 тарифних розрядів, та спеціалістів з повною вищою освітою таких, як інженери, економісти, бухгалтери навчальних закладів та інших бюджетних установ, посади яких за єдиною тарифною сіткою відносяться до 7–10 тарифних розрядів, встановлена на однаковому рівні – 3 200 гривень.

Заробіток сторожа, з урахуванням оплати за роботу в нічний час, становить 3840 гривень, а прибиральника службових приміщень, машиніста з прання білизни з урахуванням доплати за несприятливі умови праці – 3520 гривень. Це значно перевищує заробітну плату вихователя, музичного керівника дошкільного навчального закладу, керівника гуртка позашкільного навчального закладу, вчителя, молодого спеціаліста з базовою та повною вищою педагогічною освітою, оплата праці яких здійснюється за 7–11 тарифними розрядами.

Зобов'язання керівників навчальних закладів, що передбачене пунктом 2 Постанови Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2016 року № 1037 «Про оплату праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери» та пунктом 2 наказу Міністерства освіти і науки України від 20.01.2017 року № 81 «Про внесення змін до наказу Міністерства освіти і науки України від 26 вересня 2005 року № 557», забезпечити диференціацію заробітної плати працівників, які отримують заробітну плату на рівні мінімальної шляхом встановлення доплат, надбавок, премій з урахуванням складності, відповідальності та умов виконуваної роботи, кваліфікації працівника, результатів його роботи, але з вимогою у межах фонду оплати праці, через недостатність фонду практично залишається прогнозовано невиконаним, декларативним та перенесло «помилки політиків» та Уряду на голови керівників навчальних закладів. Логіка добра і здорового глузду відсутня, панують логіка та теорії керованого і спланованого хаосу і броунівського руху. Іде реформа – «децентралізація» та пошук без вини винних. Децентралізація – де-я?

Існують проблеми з підвищення розмірів посадових окладів працівникам дитячо-юнацьких спортивних шкіл. Тренерам-викладачам, посади яких не віднесені до педагогічних працівників та які забезпечують навчальний процес з дітьми зі спортивних напрямів, не передбачено таке підвищення. Але ж їхня робота включає в себе забезпечення безпеки та збереження і розвиток здоров'я дітей та учнів під час спортивних занять і тренувань.

Кошти, передбачені статтею 32 Державного бюджету України на 2017 рік як додаткова дотація з Державного бюджету України місцевим бюджетам на здійснення переданих з Державного бюджету України видатків з утримання закладів освіти, що перераховується обласним, районним бюджетам і бюджетам об'єднаних територіальних об'єднань і спрямовується на видатки з оплати праці з нарахуваннями непедагогічних працівників та з оплати комунальних послуг загальноосвітніх та інших навчальних закладів, визначених у статті 1032 Бюджетного кодексу України, є вкрай недостатніми для встановлення доплат непедагогічним працівникам до рівня мінімальної заробітної плати 3200 гривень.

Відсутність додаткової дотації на фінансування переданих на місцеві бюджети державних функцій негативно позначається на реалізації права непедагогічних працівників навчальних закладів на оплату праці не нижче мінімальної заробітної плати.

Породжена недостатність фінансування інших освітніх установ району: методичного кабінету, міжшкільного навчально-виробничого комбінату, централізованої бухгалтерії, господарської групи. Потребують врегулювання питання щодо формування ставок, заробітної плати керівників, заступників керівників, директорів, ректорів, проректорів навчальних закладів, працівників інститутів післядипломної освіти.

З прийняттям законів України «Про Державний бюджет України на 2016 рік», «Про Державний бюджет України на 2017 рік», «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України» (від 20 грудня 2016 року № 1789-VIII) щодо фінансування професійно-технічних навчальних закладів з місцевого бюджету, створено ряд додаткових системних труднощів у роботі зазначених навчальних закладів, пов'язаних з недофінансуванням. Різниця в оплаті праці викладачів загальноосвітньої та професійно-теоретичної, практичної підготовки негативно вплинула на морально-психологічний клімат у колективах. За таких умов висококваліфіковані

працівники-майстри виробничого навчання звільняються з роботи. Сьогодні відчувається гостра потреба в них.

Професійно-технічні навчальні заклади у 2017 році були профінансовані на 60–70 відсотків від потреби, у тому числі статті, що стосуються виділення коштів на заробітну плату з нарахуваннями, оплату комунальних послуг та енергоносіїв, стипендії учням, оплату інших послуг, у тому числі виготовлення право-встановлюючих документів на нерухоме майно.

Міські ради приймають рішення про те, що вони не будуть навчати та лікувати мешканців навколишніх сіл. Фінансові управління міст розробили нормативи витрат на лікування та навчання в закладах і установах міст. Мова іде про дошкільні, загальноосвітні, позашкільні, професійно-технічні навчальні заклади, дитячо-юнацькі спортивні школи. Наприклад, відповідно до розрахунків фінансового управління вартість навчання з розрахунку на одну особу в місяць для бюджету міста наступна: навчання в дошкільному навчальному закладі — 1215 грн, в позашкільних навчальних закладах — 329 грн, професійно-технічних навчальних закладах — 1690 грн, дитячо-юнацьких спортивних школах — 711 грн, загальноосвітньому навчальному закладі — 1151 грн. Щодо медичної послуги, то ліжко-день в стаціонарі — 329 грн, денний стаціонар — 71,9 грн, перебування в пологовому будинку — 741 грн, відвідування лікаря в поліклініці вузької спеціалізації — 43,2 грн, відвідування лікаря первинної медико-санітарної допомоги — 35,6 грн, лікаря стоматологічної поліклініки — 43 грн.

Виникає закономірне запитання: чиїми порадами, вказівками та чим керуються місцеві депутати, якими законами? Конституції України, закони України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту» ніхто не відміняв! І хто рахував, скільки мешканців сусідніх сіл, районів працює в обласному центрі, у містах? Їхні податки відраховуються в бюджети міст.

Наступне гостре питання стосується навчальних господарств професійно-технічних навчальних закладів. Зокрема, тих з них, які готують трактористів-машиністів сільськогосподарського виробництва (віднесені до професій загальнодержавного значення) і володіють 1500 га орної землі. Однак матеріально-технічна база зазначених закладів потребує кардинального оновлення тому, що в даний час вони мають в наявності застарілі трактори, комбайни, іншу техніку 70–80 років минулого століття. При сучасній техніці

та технологіях професійно-технічних навчальних закладів — це просто металобрухт.

Тому навчальні заклади укладають угоди із передовими сільськогосподарськими підприємствами, які мають сучасну техніку та технології на спільний обробіток землі. В такому випадку, учні сільськогосподарських професій мають змогу проходити виробниче навчання та практику у своєму навчальному господарстві, але на базі новітньої техніки і сучасних технологіях.

Однак правоохоронні органи вбачають в цьому незаконну оренду землі, і суди розривають угоди. Це питання потребує законодавчого та нормативно-правового врегулювання. Охочих на отримання землі професійно-технічних навчальних закладів багато.

Ще не вирішені на загальнодержавному та регіональному рівнях проблеми професійно-технічної освіти, але вже розіслало лист за підписом заступника міністра фінансів України до Міністерства освіти і науки України, Міністерства культури України, Міністерства охорони здоров'я України з приписом, що з 1 січня 2018 року видатки на оплату послуг з підготовки фахівців середньої ланки у вищих навчальних закладах I–II рівнів акредитації державної форми власності мають фінансуватися з місцевого бюджету??? Вражаючу «оперативність» у формуванні проблем, крім Міністерства фінансів України (лист від 29.03.2017 року № 07010-07-5/8312) проявляє також Міністерство освіти і науки України, яке запросило інформацію від вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації 07.04.2017 року № 1/9-192 і встановило термін виконання збору інформації до 07.04.2017 року.

Тривалий час не реалізуються норми Указу Президента України від 16 червня 1995 року № 451/95 щодо заробітної плати працівників Національних закладів України, ліквідовані програми із забезпечення наукових досліджень у вищих навчальних закладах новітнім науковим обладнанням.

Втрачається якість освіти, падає рівень підготовки висококваліфікованих фахівців, особливо, за новими сучасними технологіями та прогресивними структурними змінами в економіці.

Хто із політиків, народних депутатів України захистить українську сферу освіти? Запитання не нове і не риторичне. У ньому біль і розпач українського народу.

Профспілкові організації, педагогічні колективи наполягають на нагальності забезпечення належними обсягами видатків освітньої субвенції та додаткової дотації з Державного бюджету

України обласним, міським, районним бюджетам, що необхідні для забезпечення праці педагогічних та інших працівників навчальних закладів, оплати за комунальні послуги та інші потреби дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних, професійно-технічних навчальних закладів і вищих навчальних закладів I–II та III–IV рівнів акредитації, інститутів післядипломної освіти.

Профспілкові організації, педагогічні колективи вимагають внесення змін до додатку 6 Закону України «Про Державний бюджет України на 2017 рік» щодо збільшення обсягів освітньої субвенції та додаткової дотації на здійснення переданих з Державного бюджету України видатків з утримання і врахування реальних потреб дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних та інших навчальних закладів, інститутів післядипломної освіти.

Бюджетні «підводні камені» реформування освіти України — 2018

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про освіту» опікування освітою є державним пріоритетом, що забезпечує інноваційний, соціально-економічний і культурний розвиток суспільства.

Будь-яка держава утверджується, розвивається і посідає гідне місце у світовому, європейському співтоваристві, коли пріоритетом для неї є стабільний розвиток різнорівневої системи державного управління; сфери освіти; сфери охорони здоров'я та сфери захисту, збереження, охорони, безпеки особистості і держави.

На думку громадських організацій, більш ніж дивними видаються вітчизняні реформи у сфері освіти, які не підкріплені науково, не мають наукового супроводження, не скоординовані між собою і несумісні в цілому з реальними потребами суспільства, особистості учня, студента, потребами інноваційного розвитку і характеризуються непродуманістю, хаотичністю, суперечливістю дій центральних органів державної влади.

Українцям постійно нав'язують ідеологію і філософію «відкритого суспільства», «долини смерті», «фаршированої риби», «свіжої крові», «кольорових шкіл», «відкритого серця»??? Українців змушують вирішувати також псевдозавдання типу, зрадник «Суворов» проти Суворова, «Макаренко» проти Макаренка. Не мають проблем з фінансуванням проекти, програми, ініціативи щодо витіснення української педагогіки, освіти на території України на другий план, культивування ідеї, що «едукейшен» вище, ніж освіта, «менеджмент» вище, ніж управління, що поняття «освіта» виключає поняття «виховання». У даному випадку згадується виховна практика на території України американської місіонерської «Школи майбутнього», де процес виховання був підступно

продуманий і нав'язаний українським дітям до дрібниць, наприклад: «Якщо дитині треба було вийти до туалету, вона зобов'язана була піднімати державний прапор України, якщо виникало запитання, труднощі то піднімати місіонерський прапор, а якщо засвоїла матеріал — піднімати прапор США».

А в чоловічих ліцях, заснованих представниками Туреччини в Автономній Республіці Крим і м. Херсоні в 90-х роках привчали «юних козаків» перш за все до турецького гімну, турецької культури, а навчальний процес проводився англійською мовою з турецьким акцентом. Як один із результатів, на думку ліцеїстів, турецький гімн мелодійніший і його варто знати на пам'ять, а знати гімн України не варто??? Не відстають у цьому плані також польські, угорські, румунські освітні програми й проєкти.

Заклади освіти, науково-педагогічні, педагогічні працівники України за допомогою засобів масової інформації обливаються брудом, і все це безперервно і гіперболізовано фінансується. На те є політична воля, фінансування, інвестиції, гранти, кредити і реалізується це під ширмою «сучасного», «нового», «модерного», «суперового», «креативного» без реального уявлення про сьогоднішній, дійсний стан речей, та про те, що необхідно робити для майбутнього.

Реалізують подібні підходи діючі політики, реформатори-«демократи»-революціонери, що ввійшли в політичні і владні коридори на плечах студентів, учнів, дітей. Першими ж і постраждали діти, учні і студенти: закриваються заклади освіти, блокується харчування учнів і студентів; ліквідується профілактика охорони здоров'я дітей, учнів і студентів; постійним явищем стало отруєння дітей, учнів; проблемною стала вакцинація учнів і студентів; розвитку набувають програми доведення учнів, дітей до самогубства. Основною проблемою є те, що до цього часу у їхніх головах панує відома формула — «є в революції початок, немає в революції кінця». Як відомо, ідеї революцій виношують аморальні мрійники, реалізують кровоненажерлеві фанатики, а реалізують гордовито-зневажливі, безпринципні покидьки. Український варіант полягає в тому, що в єдине ціле об'єдналися зазначені три складові і замішано все це заокеанськими наглядачами та інструкторами. Злою енергетикою, агресивністю, суцільним психозом добра не побудуєш. Революції давно стали політичними, комерційними бізнес-проєктами й породили епоху «халявщини» і «прихватизації» на території України.

У свій час підприємець Арманд Хаммер констатував, що якщо ви хочете наповнювати бюджет США, стати мільйонером, знайдіть багату країну на планеті і розпочніть у ній революцію та війну. Одним із протиріч «щедро профінансованих» революцій є те, що такі «революціонери» волають про зміни, хочуть жити по-новому, з шиком в тих же США, Канаді, на Мальдівах, Кіпрі, чи в Іспанії, Португалії, гордо поглядати на українців з американських глянцевого журналі. Вони замахнулися на найголовніше для нашого народу, як і всіх народів світу, — на МИР, на Веселку, на Гармонію. І як зазначив безногий чоловік-революціонер на майдані, кінцевою метою таких псевдореволюцій є замах горереволюціонерів, терористів на Святе, на Свята Святих. У наш час революціонери ж посварили сім'ї, родини, цілі народи, нації, а також минуле із сьогоднішнім і формують базу фатальної втрати українським народом майбутнього. Результатами революцій стали рясно і цілеспрямовано засіяні розчарування, страх, приниження, депресія, зневіра у завтрашній день, а також приховане та закулісне управління, маніпуляції, залякування, ненависть, злість, чванство, підкупи і шантаж. Настав уже час задуматися над тим, коли ж реально буде започатковано справжнє відродження України — науки, освіти, економіки, культури.

Український народ же вірить у своє майбутнє і має право на нього, він заслужив жити в Мирі, доброчесності, добробуті, достатку від роду до роду, від покоління до покоління на Хрещеній, Святій, його потом і кров'ю Освяченій, Рідній Українській Землі.

Як відзначалося на Парламентських слуханнях 16 листопада 2016 року «Про стан та проблеми фінансування освіти і науки в Україні», наша держава має вагомий науковий і науково-технічний потенціал, відомі у всьому світі наукові школи, визначні наукові досягнення, сконцентровані в академічній, вузівській та галузевій сферах. Упродовж 2015 року наукові та науково-технічні роботи виконували 978 організацій, з яких 44,3 відсотка відносяться до державного сектору, 40,3 відсотка — до підприємницького, 15,4 відсотка — до сектору вищої освіти. Загальна чисельність працівників зазначених організацій становила 101,6 тис. осіб, з них 63,9 тис. — дослідники і техніки.

Однак сучасний рівень освіти в Україні є недостатнім, не відповідає назрілим суспільним вимогам, потребам держави та діючим міжнародним стандартам. Уповільнюється і ускладнюється здійснення освітніх реформ, про що свідчать вкрай невисокі

результати України в міжнародних рейтингах. Так, у 2015 році в рейтингу країн за індексом людського розвитку Україна посіла 81-е місце серед 188 країн світу. Низька ефективність державної освітньої політики в Україні засвідчена і міжнародним рейтингом світової конкурентоспроможності. За опублікованим нещодавно Всесвітнім економічним форумом індексом глобальної конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index) у 2016–2017 роках Україна посіла 85-те місце серед 138 країн світу, опустившись на 12 позицій порівняно з 2012 роком. Зокрема, за показником «якість освітньої системи» Україна перебуває на 56-му місці, а за показником «наявність новітніх технологій» — на 93-му місці.

Серед основних причин, що негативно впливають на розвиток системи освіти і науки в Україні, учасники парламентських слухань вказали на незадовільний рівень виконання законів та відсутність цілісної і скоординованої політики розвитку науково-технічної та освітньої сфер.

Згідно із Законом України «Про освіту» держава повинна забезпечувати бюджетні асигнування на освіту в обсязі не менше 10 відсотків національного доходу. Законом також визначено додаткові джерела фінансування освіти: кошти, отримані за навчання, підготовку, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів відповідно до укладених договорів; плату за надання додаткових освітніх послуг; кошти, одержані за науково-дослідні роботи (послуги) та інші роботи, виконані навчальним закладом на замовлення підприємств, установ, організацій і окремих громадян; доходи від реалізації продукції навчально-виробничих майстерень, підприємств, цехів і господарств, від надання в оренду приміщень, споруд, обладнання; дотації з місцевих бюджетів; дивіденди від цінних паперів.

Слід зазначити, що впродовж усього періоду незалежності України визначені законом показники фінансування освіти жодного разу не були виконані.

Держава продовжує розглядати витрати на освіту лише як елемент соціальної політики, а не як реальні інвестиції в людський капітал, а це об'єктивно загрожує розвитку країни у майбутньому.

Упродовж останніх років Україна виділяє на освіту з бюджетів різних рівнів, включно із спеціальними фондами, що наповнюються платіжками юридичних та фізичних осіб, приблизно 5,3 відсотка валового внутрішнього продукту (далі — ВВП). Обсяг

видатків на освіту з Державного бюджету України не перевищує 3-х відсотків ВВП. Структура видатків зведеного бюджету України на освіту за освітніми рівнями у 2015 році характеризується такими показниками у відсотках: дошкільна освіта — 16,5; загальна середня освіта — 42,6; професійна (професійно-технічна) освіта — 5,4; вища освіта — 27,6; позашкільна освіта — 4,3; післядипломна освіта — 0,8 відсотків.

Видатки на освіту у 2015 році за видами бюджетів розподілилися таким чином: 26,6 відсотків — державний бюджет, 73,4 відсотків — місцеві бюджети. Процеси бюджетної децентралізації, розпочаті в 2015 році, зумовили тенденцію до зниження питомої ваги видатків на освіту в державному бюджеті і відповідне збільшення у видатках місцевих бюджетів за всіма освітніми рівнями. При цьому у рахунок видатків на освіту зараховуються й інші витрати, зокрема видатки соціального спрямування (соціальні та академічні стипендії, витрати на харчування тощо), що в підсумку штучно завищує обсяг видатків на освітні потреби.

Незважаючи на те, що представники Уряду неодноразово заявляли: «Прийміть рішення Верховної Ради України, ми будемо його виконувати», — на жаль, Кабінет Міністрів України не врахував рекомендації парламентських слухань, що є його конституційним обов'язком, а почав формувати власні підходи щодо подальшого зниження рівня та якості освіти і науки України.

Поки що ж українські наука, освіта, економіка цілеспрямовано, крок за кроком грабуються, руйнуються за допомогою різних продуманих моделей, схем, напрацьованих у тому числі й на заокіанських пляжах. Економіку, добробут царської Росії знищили за 6 років, і вимушені були терміново вводити НЕП, Україну ж за різними варіантами грабують 28 років, і як стверджують «продвинуті» особи, є ще що красти, приступили вже до пограбування останніх «оплотів» сфер освіти, науки, охорони здоров'я. Як відомо, відродження сфери освіти в Радянському Союзі розпочалося через 18 років після революції 1917 року, спеціалізовані заклади освіти відродилися в 60-ті роки двадцятого століття за ініціативою Нобелівських лауреатів, відомих діячів культури, видатних учених. Наприклад, ідея відкриття Київської спеціалізованої школи-інтернату фізико-математичного профілю при Київському державному університеті ім. Тараса Шевченка була втілена в життя 25 вересня 1963 року академіком В. М. Глушковым і провідними вченими фізичного та механіко-математичного факультетів

університету О. А. Шишловським, В. А. Вишенським, О. А. Борбатов.

Відродження гімназій, ліцеїв, колегіумів розпочалося за сприятливого фінансування тільки в суверенній Україні на початку 90-х років двадцятого століття з ініціативи батьків та педагогічних працівників, науковців, представників мистецтва, провідних бізнесменів при науковому супроводженні Національної академії наук України, Інституту педагогіки, Інституту психології імені Г. С. Костюка, та активної участі Асоціації гімназій і ліцеїв України. Міністерство народної освіти України взяло на озброєння принцип – не нашкодити, створювати сприятливі умови для вирощування, нарощування, зростання інноваційного, позитивного, стратегічного.

На даний час сфера науки і освіти України переживають глобальну, глибоку кризу. Про це свідчать факти масового реально-го скорочення Державного фінансування науки і освіти України, останні «законодавчі ініціативи», що блокують розвиток наукового, інтелектуального потенціалу держави. Ініціативи керівництва Міністерства освіти і науки України, нав'язані зверху, з-за океану і науково не аргументовані оцінкою та заключенням жодної наукової організації чи установи України.

На жаль, нова влада не зважає на духовні, природні, юридичні закони, закономірності цивілізаційного розвитку, принципи гуманізму, конституційні права людини, не враховує базових потреб функціонування та розвитку закладів освіти: належної оплати праці науковців, науково-педагогічних, педагогічних працівників, інженерів, допоміжного персоналу, підтримання і розвитку матеріально-технічної бази, харчування та медичного обслуговування учасників навчально-виховного процесу. Під удар знову поставлена обдарована наукова, студентська, учнівська молодь.

Суспільству активно нав'язуються ідеї, програми, проекти, які суперечать державним інтересам, не враховують проблем оборони, захисту, збереження, конкурентоспроможного розвитку. Наростають неузгодженості в законодавчому, нормативно-правовому полі для функціонування закладів освіти. Дедалі частіше окремі закони, перехресні постанови, розпорядження, інструкції, методичні рекомендації, роз'яснення суперечать одне одному.

В абзаці третьому статті 22 Конституції України проголошено «Права і свободи людини і громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними». Далі зазначається: «При прийнятті

нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод».

Прийнятий Закон України «Про освіту» є грубим порушенням Конституції України і унеможливорює реалізацію права громадян на доступність та безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах.

Типові заклади освіти прописані в Законі України «Про освіту», але їх статус залишається невизначеним, натомість закони, нормативно-правові акти спричиняють ліквідацію спеціалізованих шкіл, гімназій, ліцеїв, колегіумів, шкіл-інтернатів, професійних (професійно-технічних) закладів освіти і закладів освіти I–II рівнів акредитації. Такі рішення, ідеї дискредитують владу, політиків.

Ідею про винесення за межі законодавчого поля загальноосвітніх закладів освіти з наповнюваністю до 25 дітей державною назвати не можна.

Рішення про закріплення за місцем проживання дітей міських закладів освіти — антиконституційне. Воно позбавляє громадян права на вибір місця і програм навчання, чим нівелює внутрішньодержавний конституційний принцип рівності учнів та права на якісну освіту, породжує середовище для зловживань та корупції. Справжнє реформування — це, перш за все, створення наукововивіреного і перевіреного практикою змісту освіти, якісне покращення та розвиток системи управління сферою освіти, закладом освіти, участь громадськості в діяльності закладів освіти, реалізація на практиці достатнього фінансування на утримання та розвиток сфери освіти в цілому та конкретного закладу освіти зокрема.

Законодавство про освіту нівелюється, перекреслюється Бюджетним кодексом України і законами України про Державний бюджет. Порятунок потопаючих став проблемою самих потопаючих.

Міністерство фінансів України з мовчазної згоди Міністерства освіти і науки України формує політику, згідно з якою виділення коштів для освіти не є інвестицією в розвиток інтелектуального потенціалу особистості, людський капітал, стабільний розвиток суспільства і держави, а стає чинником породження конфліктів, протистоянь, розчарувань, безперспективності і безвиході.

Всупереч виконанню державою своєї функції щодо повноцінного фінансування сфери освіти, Уряд самоусунувся від

покладених на нього конституційних зобов'язань і відправив сферу освіти у «самостійне плавання», залишивши лише часткове фінансування вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації та субвенцію, яка, на думку центральних органів виконавчої влади, є необов'язковою, а розглядається тільки як додаткове джерело фінансування закладів освіти.

Відповідно до статті 1033 Бюджетного кодексу України освітня субвенція спрямовується на оплату праці (з нарахуваннями) педагогічних працівників у різних типах навчальних закладів. Це такі з них:

- 1) загальноосвітні навчальні заклади усіх ступенів;
- 2) шкільні відділення навчально-виховних комплексів «дошкільний навчальний заклад — загальноосвітній навчальний заклад», «загальноосвітній навчальний заклад — дошкільний навчальний заклад»;
- 3) спеціалізовані школи (школи-інтернати), включаючи школи-інтернати з поглибленим вивченням окремих предметів і курсів для поглибленої підготовки дітей в галузі науки і мистецтва, фізичної культури і спорту, інших галузях, ліцеї з посиленою військово-фізичною підготовкою; ліцеї (ліцеї-інтернати); гімназії (гімназії-інтернати); колегіуми (колегіуми-інтернати);
- 4) вечірні (змінні) школи;
- 5) загальноосвітні навчальні заклади для громадян, які потребують соціальної допомоги та реабілітації: загальноосвітні школи-інтернати, загальноосвітні санаторні школи-інтернати; спеціальні загальноосвітні школи-інтернати; загальноосвітні навчальні заклади для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, дитячі будинки (крім дитячих будинків сімейного типу, прийомних сімей та сімей патронатних вихователів);
- 6) спеціальні загальноосвітні навчальні заклади для дітей, які потребують корекції фізичного та/або розумового розвитку, навчально-реабілітаційні центри, інклюзивно-ресурсні центри;
- 7) професійно-технічні навчальні заклади державної та комунальної форми власності в частині забезпечення видатків на здобуття повної загальної середньої освіти;
- 8) вищі навчальні заклади I–II рівнів акредитації державної та комунальної власності в частині забезпечення видатків на здобуття повної загальної середньої освіти.

У Законі про Державний бюджет України затверджуються обсяги освітньої субвенції окремо для бюджету Автономної

Республіки Крим, обласних і районних бюджетів, міських (міст Києва та Севастополя), міст республіканського, Автономної Республіки Крим та обласного значення бюджетів і бюджетів об'єднаних територіальних громад.

Освітня субвенція розподіляється між відповідними бюджетами на основі формули, яка розробляється центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері освіти, а потім затверджується Кабінетом Міністрів України і має враховувати, зокрема, такі параметри:

1) кількість учнів загальноосвітніх навчальних закладів і учнів, які здобувають повну загальну середню освіту у професійно-технічних навчальних закладах, у міській та сільській місцевості, гірських населених пунктах;

2) розрахункову наповнюваність класів;

3) навчальні плани.

При цьому в структурі зазначеної субвенції передбачається резерв коштів, обсяг якого не може перевищувати 1 відсотка загального обсягу субвенції.

Кабінет Міністрів України здійснює розподіл резерву освітньої субвенції і може визначати напрями використання таких коштів.

Залишки коштів за освітньою субвенцією на кінець бюджетного періоду зберігаються на рахунках відповідних місцевих бюджетів і використовуються у наступному бюджетному періоді з урахуванням цільового призначення субвенції, в тому числі — оновлення матеріально-технічної бази навчальних закладів.

Постановою Кабінету Міністрів України від 11 січня 2018 року № 22 «Про підвищення оплати праці педагогічних працівників» передбачено підвищення з 1 січня 2018 року посадових окладів (ставок заробітної плати) педагогічних працівників, оплата праці яких здійснюється на кошти освітньої субвенції з Державного бюджету України місцевим бюджетам.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 14 січня 2015 року № 6 «Деякі питання надання освітньої субвенції державного бюджету місцевим бюджетам» така субвенція спрямовується на оплату праці педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти.

У той же час, у листі Міністерства освіти і науки України від 30.01.2018 № 1/9-64, спрямованому на місця, вводиться нова норма, що не відповідає нормі Урядової постанови № 22, за якою знижується розмір посадових окладів і ставок заробітної плати

висококваліфікованих вчителів, що мають педагогічні звання, всіх інших педагогічних працівників гімназій, ліцеїв, колегіумів, спеціалізованих шкіл, шкіл-інтернатів, у тому числі спеціальних та для дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків, а також дитячих будинків, відповідно до розмірів, передбачених цією постановою.

Громадські організації проаналізували стан забезпечення потреби у виплатах заробітної плати педагогічним працівникам за кошти освітньої субвенції серед міст та об'єднаних територіальних спільнот. В результаті було встановлено, що дефіцит освітньої субвенції лише для міст та територіальних громад складає мінімум 4,4 млрд гривень, більш об'єктивні дані фіксують дефіцит освітньої субвенції на рівні 8,8 млрд грн.

Наприклад, тільки в м. Києві дефіцит субвенцій із державного бюджету на оплату праці київських педагогів становитиме 865 мільйонів. На думку міської організації Профспілки працівників освіти і науки України, недофінансування призведе до скасування двох надбавок до посадового окладу — за престижність педагогічної праці і за напруженість у роботі. Ще складніша ситуація склалася у дошкільних і позашкільних навчальних закладах м. Києва. Виникає закономірне запитання, якщо в столиці України є кричущі проблеми, то яким є реальний стан у різних регіонах України? І як це може відбуватися в той час, коли станом на травень 2018 року середня заробітна плата по м. Києву становить 13 286 грн, у сфері освіти — відповідно 9 049 грн, а середня заробітна плата по промисловості України в цілому на кінець грудня 2017 року становила 9 323 грн.

Районні ради спільно з районними державними адміністраціями вживають заходи для забезпечення виконання вимог пункту 4 статті 77 Бюджетного кодексу України. Зокрема, виділяються кошти на потреби заробітної плати бюджетних установ за обов'язковими складовими всіх наявних джерел фінансування та здійснюють перерозподіл з інших видатків, а також вільний залишок, який склався на початок року. За наявності додаткового фінансового ресурсу від перевиконання плану доходів бюджету, кошти спрямовуються на заробітну плату та захищені статті. Але це все — додаткові навантаження на мізерні місцеві бюджети. До того ж, більшість районів мають заборгованість із виплати заробітної плати технічному персоналу загальноосвітніх закладів освіти, а помісячний розпис додаткової дотації не забезпечує фактичні

нарахування. Тому більш ніж дивним є рішення щодо латання дір у фінансуванні професійно-технічних закладів освіти та вищих навчальних закладів освіти I–II рівнів акредитації за рахунок субвенції для загальноосвітніх навчальних закладів.

Боротьба ведеться за кожного учня, кожний клас, кожна школу. Батьки у розпачі: чому попри їхню незгоду, попри те, що гімназії, ліцеї, колегіуми, спеціальні школи, загальноосвітні навчальні заклади мають вищий ступінь акредитації і достатню чисельність учнів, їхніх дітей змушують переходити до школи з нижчим освітньо-кваліфікаційним рівнем і гіршим матеріально-технічним оснащенням, із загальноосвітнього закладу I–III ступенів до загальноосвітнього закладу освіти I–II ступенів?

Не розуміють таких змін і самі школярі: тепер їм потрібно звикати до нових учителів, нових вимог, нового колективу, нових умов навчання, доведеться раніше вставати і в кращому випадку трястися по бездоріжжю у переповненому старенькому автобусі та стояти в чергах у шкільній їдальні. Всупереч Закону України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи», планується укрупнення шкіл у третій зоні. Жодного соціально-економічного обґрунтування таким рішенням немає.

Без роботи залишаються численні групи педагогічних працівників, технічного персоналу.

Усе це робиться без врахування освітніх потреб учнів у якісній освіті, рівня забезпечення певних напрямів спеціалізації, можливості організувати на належному рівні допрофільну підготовку і профільне навчання, відсутності кабінетів фізики, хімії, біології, необхідності мати сучасний комп'ютерний клас.

Українські педагоги перебувають у пошуках «нової теорії педагогіки, психології, дидактики», згідно з якою, на думку урядовців, забезпечити якісну освіту легше при наповнюваності класів/груп – 28/14 учнів, а не 24/12.

Педагоги, батьки, учні «радіють» від того, що замість сучасних комп'ютерних класів, або хоча б лінійок, циркулів, транспортирів для уроків математики, вже не кажучи про реактиви для кабінетів хімії, обладнання, технічних засобів навчання, унаочнення для уроків фізики, у кожна школу за один мільярд гривень уже завезли коробки ЛЕГО??? Цікаво, хто отримав відкати за цю операцію і чи немає ще чогось на зарубіжних, заокеанських складах??? Українським учням зробили ще один подарунок – надрукували

щоденник Lady and the TRAMP у вакуумній упаковці ніби тому, що цей президент США боїться мікробів.

Трьохсоттисячними тиражами друкуються аморальні підручники і фінансуються з державного бюджету антидуховні проекти. Обласні, міські, районні ради б'ють на сполох, надсилають свої рішення до Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, в яких констатують, що із незрозумілих причин держава надає пріоритетну увагу лише штучно створеним проблемам, наприклад, так званої «дискримінації» людей із нетрадиційною сексуальною орієнтацією. На що Міністерство освіти і науки України і Міністерство соціальної політики України (?) відповідають, що «зміст навчальних програм для учнів і студентів визначається з урахуванням вікових особливостей на основі усвідомлення (?) моральних цінностей та з метою формування компетенцій щодо правильної поведінки і прийняття компетентних рішень». Більш ніж дивне розуміння представниками центральних державних органів управління моральних цінностей та компетентності.

Декларування необхідності реформувати навчальні заклади інтернатного типу, передбачене Законом України «Про освіту», викликало помітну стурбованість серед громадськості.

Зокрема, згідно з пунктом 31 статті 48 Закону України «Про загальну середню освіту» (зі змінами) йдеться про зміну до 1 вересня 2018 року типу шкіл-інтернатів (крім закладів середньої освіти для дітей з порушенням інтелектуального розвитку) на гімназію чи ліцей відповідно до вимог зазначеного Закону із збереженням у складі названих закладів інтернатів з частковим або повним утриманням учнів (вихованців) за рахунок засновника (засновників). Припинення функціонування інтернатів у складі таких закладів можливе лише після вирішення в установленому порядку питання про здобуття учнями (вихованцями) належної освіти та/або отримання відповідних соціальних послуг за місцем їхнього проживання (реєстрації) чи місцем проживання (реєстрації) їхніх батьків.

Однак є чимало неврахованих законотворцями об'єктивних причин соціально-економічного характеру, що унеможливають виконання вищезазначеної правової норми.

У школах-інтернатах нині утримуються, виховуються і навчаються діти, які потребують соціальної допомоги, не забезпечені необхідними умовами для навчання і виховання в сім'ї, а їхні батьки не мають постійного місця роботи та стабільних доходів.

Зміна типу закладу і умов перебування дітей у ньому не приведе до покращення їхніх життєвих обставин, як це передбачено Національною стратегією реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки. Без роботи залишаться і працівники загальноосвітніх шкіл-інтернатів. Такою є ситуація в усіх закладах інтернатного типу України.

У той же час, решта педагогічних працівників дошкільних і позашкільних освітніх закладів, майстрів професійно-технічних училищ, вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації, педагогічних та науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів, інститутів післядипломної освіти залишаються поза увагою держави, а їхня заробітна плата залежить від реальної спроможності місцевих бюджетів, бюджетів вищих навчальних закладів, які, незважаючи на багатообіцяючі публічні заяви високих державних посадовців, не можуть забезпечити власними доходами виконання повноважень, кількість яких збільшується з кожним роком.

Мистецька громадськість вкрай стурбована тенденціями, що ведуть до знищення мистецьких шкіл, незважаючи на те, що педагогічні колективи мають конкретні напрацювання щодо подальшого розвитку художнього, музичного, хореографічного, диригентсько-музичного, образотворчого, театрального напрямів. Місцева влада з метою економії коштів робить все для закриття шкіл мистецтв, тим самим викидаючи на вулицю тисячі талановитих дітей та кваліфікованих художників, музикантів, викладачів. Не враховується при цьому головне, а саме те, що ці школи виконують освітньо-культурну, виховну, естетичну функції, мають свої творчі досягнення і зробили дуже багато для виховання багатьох поколінь митців, художників, музикантів України. Різко зменшується використання коштів на утримання культурно-мистецької сфери, професійних мистецьких колективів, закладів освіти у галузі культури, місцевих театрів. І навіть ту мережу, яка давно створена і діє, місцева влада намагається скоротити.

Прикро, що закриття мистецьких шкіл відбувається під гаслами «оптимізації» і «децентралізації». Оптимізація ж, насправді, означає: формування науково-практичних основ організації навчально-виховного процесу; визначення шляхів покращення управління; створення науково-виваженого змісту освіти; визначення механізмів підвищення якості освіти. Музичні, художні школи є дієвими мистецькими осередками української культури

та справжніми центрами виховання молодого покоління. Місцеве ж керівництво досить часто йде по шляху скорочення витрат місцевих бюджетів, переведення всього і всякого на комерційну основу, не думаючи про майбутнє міст і сіл — їхньої молоді. Ми не маємо часу і можливостей чекати, поки вони прозріють, зрозуміють, усвідомлять, що закриття закладу освіти — це найбільш примітивний, коли не злочинний спосіб «економії» коштів, адже заклади освіти як загальноосвітні, дошкільні, позашкільні, так і мистецькі користуються попитом у населення. І кому стане краще, коли заклади освіти не працюватимуть.

Викликає занепокоєння ситуація, яка склалася в питанні права на працю, соціального захисту директорів, їх заступників, тренерів-викладачів дитячо-юнацьких спортивних шкіл України та несправедливого ставлення з боку Уряду до цієї категорії працівників освіти, які не мають статусу педагогічного працівника.

Тренери-викладачі в закладах позашкільної освіти, як правило, мають вищу педагогічну освіту, є учасниками навчально-тренувальної та навчально-виховної роботи, працюють з учнями, несуть відповідальність за їхнє життя і здоров'я, тобто виконують такі ж функції, що і вчителі фізичної культури, але позбавлені тих гарантій, які мають учителі та педагогічні працівники інших закладів позашкільної освіти. Зокрема, навантаження тренера-викладача складає 24 години, а не 18, щорічна основна відпустка 24 календарних днів, а не 42, їм не встановлюється надбавка за престижність праці.

У такій ситуації втрачається престижність професії тренера-викладача. Молоді спеціалісти на роботу за фахом не влаштовуються, фахівці середнього віку звільняються, а більшість, зайнята цією професією, — це тренери пенсійного віку.

У зверненнях до Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України освітяни вимагають встановити оклад педагога найнижчої кваліфікаційної категорії в розмірі не менше трьох мінімальних заробітних плат, внести зміни до Кодексу законів про працю щодо виключення з розміру мінімальної заробітної плати доплат, надбавок, премій, винагород та інших виплат, встановити надбавку за престижність педагогічної праці тренерам-викладачам дитячо-юнацьких спортивних шкіл.

Місцеві органи державної виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, громадські організації наполягають на негайному внесенні змін до Переліку посад педагогічних та

науково-педагогічних працівників, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 14 червня 2000 р. № 963, доповнивши його посадами директора, заступника директора, тренера-викладача дитячо-юнацьких спортивних шкіл.

Варто наголосити на тому, що дошкільна і позашкільна освіта є ланками нерозривного ланцюга виховання молодого покоління. Без цих сегментів неможлива якісна освіта, у тому числі загальна середня.

З метою упередження відтоку педагогічних кадрів із закладів дошкільної та позашкільної освіти, виникнення соціальної напруги у колективах необхідно на державному рівні вирішити питання щодо належного фінансування державних і комунальних навчальних закладів усіх типів з державного бюджету за єдиними критеріями та коефіцієнтами.

Підвищення посадових окладів і ставок заробітної плати лише тим педагогічним працівникам, оплата праці яких здійснюється за рахунок освітньої субвенції, призвело до ще більшого порушення балансу міжпосадових рівнів оплати праці освітян, спричинило конфліктні ситуації у колективах, викликало справедливе невдоволення педагогічних, науково-педагогічних працівників, освітян низькою оцінкою владою їхньої складної, державно важливої, відповідальної педагогічної праці. Віднесення сфери освіти до сфери послуг і трансформація педагогічних та науково-педагогічних працівників до обслуговуючого персоналу є політичною і стратегічною помилкою, яка потребує негайного виправлення.

При цьому органи місцевого самоврядування здійснюють оплату праці педагогічним працівникам із коштів власних доходів місцевих бюджетів, щоб не допустити затримки з виплатою заробітної плати і виконати рішення Уряду з її підвищення. Така ситуація не сприяє оновленню матеріально-технічної бази шкіл, чого вкрай потребує освітній простір Нової української школи, і що викликає соціальне невдоволення у середовищі педагогічної спільноти.

Реально передбачена дотація з Державного бюджету України на утримання загальноосвітніх навчальних закладів районів у поточному році є недостатньою. Ці кошти спрямовуються на виплату заробітної плати техпрацівників шкіл, оплату енергоносіїв, харчування, придбання паливно-мастильних матеріалів. Проте ці кошти не дають можливості в повному обсязі забезпечити належне функціонування закладів освіти, особливо у сільській місцевості.

Загальна потреба в додаткових коштах для фінансування закладів освіти районного рівня становить 40–60 відсотків від потреби, у тому числі на заробітну плату:

- техпрацівникам загальноосвітніх закладів освіти;
- працівникам дошкільних закладів освіти;
- працівникам позашкільних навчальних закладів.

Для забезпечення повної та системної оплати всіх захищених статей видатків, недопущення кредиторської заборгованості в районах були розроблені і затверджені заходи, спрямовані на більш економне та раціональне використання бюджетних коштів у закладах освіти. Так, зокрема, з 2010 року, як правило, не допускалося збільшення чисельності працівників, хоча з 01.09. 2012 року були введені в дію нові типові штатні нормативи загальноосвітніх закладів освіти.

Необхідно також враховувати специфіку діяльності закладів освіти в Чорнобильській зоні, гірських районах країни. Оскільки більшості з останніх названих районів надано статус гірських і посадові оклади працівників освіти включають там підвищення в розмірі 25 відсотків згідно ч. 1 ст. 6 Закону України «Про статус гірських населених пунктів в Україні» та Постанови Кабінету Міністрів України від 11 серпня 1995 р. № 648 «Про умови оплати праці осіб, які працюють в гірських районах», потреба у коштах на оплату праці там більша, ніж в інших регіонах.

Нестача коштів у районних бюджетах не дає можливості виплачувати надбавку за престижність працівникам дошкільних і позашкільних навчальних закладів, які також відносяться до педагогічних працівників.

Постійна заборгованість по заробітній платі змушує районні, обласні ради виділяти мільйони коштів для їх погашення.

Ситуацію помітно ускладнила передача професійно-технічних закладів освіти, вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації з державного бюджету на місцеві бюджети без врахування реального стану справ у державі, у тому числі і в сфері освіти.

У 2016 році Закон України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо фінансування професійно-технічної освіти» юридично закріпив положення, за яким з метою врегулювання оптимізації видатків місцевих бюджетів на професійно-технічну освіту (на оплату послуг з підготовки кваліфікованих працівників на умовах державного та/або регіонального замовлення у професійно-технічних та інших навчальних закладах)

професійно-технічні заклади передати на фінансування з місцевих бюджетів. Відповідно до законів України «Про Державний бюджет України на 2016 рік» № 928 від 25.12.2015 року, «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України» № 911 від 24.12.2015 року фінансування закладів професійно-технічної освіти в містах обласного значення перекладено з Державного бюджету на відповідні місцеві бюджети. Однак, як показала практика, у більшості міст обласного значення відсутні необхідні фінансові ресурси на виділення коштів для таких закладів. Коштів на функціонування професійно-технічних навчальних закладів катастрофічно не вистачає. Професійно-технічна освіта знищується у промислових регіонах. Так, зокрема, незважаючи на те, що закладами освіти у м. Дніпро було обгрунтовано замовлення на потребу в підготовці 2999 кваліфікованих робітників (з повним пакетом документів: угодами на підготовку від роботодавців, реєстрами, статистичними даними від обласної державної служби зайнятості тощо). Проте промислому місту – мільйоннику затверджують лише 1065 осіб для прийому на навчання. Згідно із статистичними даними, випуск закладів загальної середньої освіти у м. Дніпро становить 13 тис. осіб. Більшість професійно-технічних закладів освіти м. Дніпро опиняться на межі закриття. Аналогічна ситуація склалася в усіх регіонах України. Вакантними стають посади директорів професійно-технічних навчальних закладів.

Передача таких закладів на рівень міст обласного значення порушує принцип субсидіарності, зокрема обмежується право на доступність професійно-технічної освіти особами, які приїхали на навчання з інших областей і міст, та позбавляє їх конституційного права на професійне навчання відповідно до їхніх покликань, інтересів і здібностей.

Крім того, професійно-технічні навчальні заклади мають різні ступені інтеграції з регіональною економікою.

Порядок реформування професійно-технічної освіти, її оптимізація, унеможлиблюється з-за відсутності фінансових ресурсів.

Зазначені обставини вказують на необхідність внесення відповідних змін до Бюджетного кодексу України, Закону України «Про Державний бюджет України на 2018 рік».

Під час прийняття Закону України «Про державний бюджет України на 2018 рік» (стаття 24) та внесення змін до Бюджетного кодексу України, за більш ніж недотепною ініціативою Міністерства фінансів України та з легковажної згоди Міністерства освіти

і науки України на найвищому державному рівні юридично закріплено рішення про розділення коледжів, технікумів та прирівняних до них училищ на дві категорії: заклади, що є самостійними і мають статус юридичних осіб, зберігають державний статус, але передаються на фінансування з місцевих бюджетів, а коледжі і технікуми, які діють у складі університетів, як їхні структурні підрозділи, залишаються на утриманні державного бюджету. При прийнятті Державного бюджету України на 2018 рік і озвученні цієї норми в залі Верховної Ради України, Прем'єр-міністр України заявив, що місцевим бюджетам буде додатково виділено 19 млрд грн освітньої субвенції, яка перекриває всі витрати місцевих органів влади, у тому числі на утримання технікумів, коледжів та прирівняних до них училищ.

Однак, на практиці райдужні обіцянки-цяцянки перетворилися на проблеми, які ще більше ускладнюють існування вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації. Це сформувало цілком реальні передумови для знищення середньої ланки підготовки фахівців, які до того ж посилюються недалекою, «крокодилячою» упертою поведінкою керівництва Міністерства освіти і науки України.

Так, коледжам і технікумам, що діють як структурні підрозділи університетів, фінансування здійснюється за рахунок використання коштів університетів з фінансового плану III–IV кварталів 2018 року, а питання, як далі будуть фінансуватися вищі навчальні заклади, технікуми і коледжі та прирівняні до них училища, залишається відкритим. Більше того, у зв'язку з відсутністю в Державному бюджеті України на 2018 рік відповідної програми фінансування підготовки молодших спеціалістів Міністерство фінансів України, Міністерство освіти і науки України, університети, забезпечуючи це фінансування, фактично порушують норми Бюджетного кодексу України, оскільки виділення необхідних коштів відбувається за рахунок іншої бюджетної програми, чого Бюджетний кодекс України не передбачає.

Коледжі і технікуми, яким надано статус окремих юридичних осіб і які фінансуються місцевими радами, мають свої проблеми, оскільки зобов'язання з підготовки фахівців за державним замовленням брала на себе держава, а от фінансування з 2018 року такої підготовки чомусь повинні здійснювати місцеві органи влади. При цьому майно та інші кошти залишаються у віданні держави, на що місцеві органи не впливають, а відповідно і не зацікавлені

в утриманні таких закладів. У той же час окремі депутати місцевих рад уже ділять приміщення, майно, техніку, землю технікумів, коледжів та прирівняних до них училищ.

Крім фінансування, виникає безліч інших питань щодо подальшого функціонування коледжів і технікумів. На сьогодні обсяг коштів, передбачений Державним бюджетом України на 2018 рік, є вкрай недостатнім, істотно меншим від реальних потреб і не забезпечує здійснення цими закладами освіти своїх статутних повноважень. Проблема розділена на дві складові: фінансування технікумів і коледжів, які є структурними підрозділами вищих навчальних закладів, та фінансування технікумів, коледжів і прирівняних до них училищ, які є окремими юридичними особами. Технікуми і коледжі в складі університетів отримують державне замовлення без відповідного фінансування, але зобов'язані готувати фахівців для всієї держави. А коледжі і технікуми, які фінансуються з місцевих бюджетів, отримують тільки регіональне замовлення. Тобто за одними і тими ж спеціальностями в залежності від порядку фінансування, окремі коледжі і технікуми будуть готувати фахівців для всієї держави, а інші тільки для певного регіону.

У 2018 році в Україні закладено передумови для зникнення підготовки бандуристів, синоптиків, метеорологів та ряду інших важливих професій. Як наслідок, наприклад, знищення системи підготовки синоптиків і метеорологів ставить під загрозу функціонування аеродромів в Україні. Це один із результатів проєктів «батька і сина Расіних», успішно реалізованих Міністерством фінансів України та Міністерством освіти і науки України.

Така освітня політика «реформаторів» поки що забезпечує з богами вирваним фінансуванням лише на виплату заробітної плати та частково стипендій, а кошти на проведення поточних ремонтів, на модернізацію, оновлення та утримання матеріальної бази зовсім не виділяються, що і без того ускладнює подальший розвиток усієї системи підготовки молодих спеціалістів.

Не враховано також і те, що коледжі і технікуми та прирівняні до них училища свого часу створювалися за галузевим принципом і підготовка носила екстериторіальний характер, а відповідно і їх фінансування відбувалося за рахунок коштів держави.

Прийняті рішення внесли хаос і невизначеність у діяльність коледжів і технікумів, виникли хронічні заборгованості у виплаті заробітних плат, а також заборгованості за комунальними

платіжками. Ситуація копіює і поглиблює логічно невмотивовані, але чітко заздалегідь сплановані рішення, які свого часу були прийняті щодо професійно-технічних навчальних закладів.

В історії законотворення стався безпрецедентний випадок — всупереч антидержавній, антиукраїнській політиці Міністерства освіти і науки України 259 народних депутати України внесли проєкт закону «Про фахову передвищу освіту». Як зазначено в пояснювальній записці, розроблення такого проєкту Закону про фахову передвищу освіту зумовлено сучасними суспільними запитоми щодо зростання людського капіталу задля передового та інноваційного розвитку країни, збалансування підготовки кваліфікованих кадрів, створення умов для самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці і держави у кваліфікованих кадрах, а також модернізації системи фахової передвищої освіти з урахуванням процесів європейської інтеграції.

Проєкт Закону України «Про фахову передвищу освіту» розроблявся і неодноразово представлявся робочою групою Ради ГО «Всеукраїнська Асоціація працівників вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації».

Робота над ним здійснювалася на засадах відкритості та прозорості для всіх органів державного управління, зацікавлених вищих навчальних закладів України, представників ринку праці, громадських організацій і фахівців у галузі освіти і науки. Весь хід розробки законопроєкту був відкритим і доступним для його широкого громадського обговорення, зокрема, через Інтернет. У робочій групі з підготовки тексту проєкту Закону взяли участь представники низки провідних закладів фахової передвищої освіти України, у тому числі агротехнічних, техніко-економічних, медичних, юридичних та інших, Федерації роботодавців України, Спілки Ради директорів вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації, Асоціації навчальних закладів України приватної форми власності, Ради ГО «Всеукраїнська Асоціація працівників вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації», Державної установи «Науково-методичний центр інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності вищих навчальних закладів «Агроосвіта», Державної установи «Центральний методичний кабінет підготовки молодших спеціалістів МОЗ України» та інших, що репрезентують різні думки і настрої суспільства. З метою сприйняття проєкту Закону широкими верствами професійної громадськості України та унеможливлення виникнення конфліктних ситуацій

навколо нього, усі його положення приймалися на основі їх всебічного обговорення й узгодження всіма членами робочої групи шляхом консенсусу.

Не краща ситуація склалася і у вищих навчальних закладах III–IV рівнів акредитації. Впродовж 2017/2018 навчального року навчальний процес у вищих навчальних закладах фактично тривав 5–6 місяців, усе інше — це дистанційне навчання, сесії, канікули. Незважаючи на те, що заклади вищої освіти постійно представляють інноваційні проекти, програми, форсайти, стартапи, відбувається регулярне скорочення їх фінансування. Скажімо, якщо в 2009 році їхнє фінансування складало 3,5 % ВВП, то у 2017 році — 1,4. Як наслідок — нині в більшості державних вищих навчальних закладах на частку платного навчання припадає 50–80 % надходжень, що суттєво обмежує доступність вищої освіти для значної частини населення. Як результат, з 2014 року з території України виїжджає десятками тисяч українська молодь і вступає до вищих навчальних закладів Польщі, Словаччини, Чехії, Румунії, адже їх там чекають безкоштовне навчання, гуртожитки, бібліотеки, інформаційні мережі і перспектива працевлаштування. Там про державне замовлення ніхто не згадує, участі у «незалежному зовнішньому оцінюванні» не вимагає, а сфера науки і освіти державою фінансуються у повному обсязі і на постійній основі — уряди, політики захищають державні, стратегічні інтереси своїх народів, своїх держав.

Не можна забути заяву під прикриттям американського експерта-цереушника під час презентації вищими навчальними закладами одного із інноваційних проектів, який міг би стати загальнодержавним, — заяву про те, що США не допустять розвитку української науки, освіти взагалі, і вищої школи зокрема??? Чергове «незя»? І тут же з'явилися політики, зворушені, розчулені напрацюваннями науковців вищих навчальних закладів України, Національної академії наук України, ледь сльозу не пустили, але категорично наполягли заборонити фінансувати наукові розробки у вищих навчальних закладах України. Дії тих, хто годується з американських рук за українські гроші також зрозуміти неможливо. Цікаво, що роблять представники сфери захисту, збереження та безпеки, чому вони сплять або прикривають таких експертів? Результатом подібної «допомоги» є те, що Україна стала перед вибором: «Хто в Україні захоче піти на лікування до хірурга, який навчався дистанційно, доручить експлуатацію атомної

електростанції інженеру, який не має наукових знань у галузях ядерної, термоядерної енергії або сяде в літак в якому пілот не має ні знань, ні навиків пілотування».

Вищі навчальні заклади України не мають змоги:

підвищувати ефективність організації та проводити наукову, науково-технічну та інноваційну діяльність вищих навчальних закладів та наукових установ, як невід'ємні складові навчального процесу;

удосконалювати управління науковою, науково-технічною та інноваційною діяльністю вищих навчальних закладів і наукових установ;

поглиблювати співробітництво та інтеграцію з установами Національної академії наук України і національними галузевими академіями наук;

забезпечити ефективну роботу щодо впровадження результатів наукових досліджень і розробок, сприяння у вирішенні проблем кадрового забезпечення економіки фахівцями високої кваліфікації;

сприяти інформаційно-аналітичному забезпеченню наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності вищих навчальних закладів і наукових установ;

координувати наукові дослідження вищих навчальних закладів та наукових установ з пріоритетних напрямів науки і техніки;

координувати роботу щодо забезпечення підвищення якості підготовки наукових кадрів, зростання кваліфікації професорсько-викладацького складу на інноваційних засадах розвитку науки і техніки;

брати участь у розробці та обговоренні нормативних документів, які пов'язані з підготовкою і атестацією докторів філософії та докторів наук;

сприяти активному входженню України в міжнародний науково-освітній простір.

Міністерство фінансів України і Міністерство освіти і науки України по-своєму «віддячили» студентам, ініціювавши, фактично, ліквідацію стипендій студентів та учнів професійно-технічних навчальних закладів. Цьому передував круглий стіл студентів-революціонерів на базі «самого демократичного» вищого навчального закладу. Студенти-ініціатори стипендій після фуршету організовано поїхали відпочивати в гостинний готель «Дніпро», де, як виявилось, вони постійно і мешкають. Як результат, обсяг стипендії зменшили на 25 % і планують до 2020 року скоротити до

15 %, розподілена стипендія на академічну і соціальну, а тут і на-зріла законодавча ініціатива заборонити стипендії обдарованій, талановитій молоді від банків, підприємств, фондів. Це інакше як розправою над українською молоддю економічними та фінансовими засобами не можна назвати, і це відбувається в той час, коли порівняно з 2014 роком спостерігається різке зубожіння громадян України.

Диференціація заробітної плати працівників, які отримують її на рівні мінімальної, здійснюється шляхом встановлення надбавок та доплат лише частково, як правило, працівникам бухгалтерій, групам з господарського обслуговування, водіям та деяким іншим.

Перед усіма керівниками закладів освіти стоїть одна проблема, як буде фінансуватися четвертий квартал. На переконання представників Міністерства освіти і науки України, кошти на четвертий квартал 2018 року відсутні.

Освітня субвенція розподіляється між відповідними бюджетами на основі формули, яка розробляється центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування і реалізує державну політику у сфері освіти.

Кабінетом Міністрів України прийнята постанова від 27 грудня 2017 року № 1088 «Про затвердження формули розподілу освітньої субвенції між місцевими бюджетами». Вважаємо, що Урядом затверджена недосконала формула розподілу освітньої субвенції. Навіть при діючій формулі серед органів місцевого самоврядування є дефіцит коштів освітньої субвенції:

міста-обласні центри: дефіцит субвенції становить 16,1 %;

міста обласного значення — дефіцит субвенції становить 20,8 %;

недостатню освітню субвенцію виділено 391 місцевому бюджету у сумі близько 3,0 млрд грн.;

у 1026 місцевих бюджетах місцевими радами затверджено видатки на потреби закладів загальної середньої освіти, без врахування освітньої субвенції, у обсягах 23,3 млрд грн.

У галузі «Освіта України» є чимало диспропорцій, які, на думку більшості районних та обласних рад, необхідно терміново виправити. Зокрема, мають місце дискримінаційні процеси по відношенню до працівників одного і того ж закладу освіти, де оплата праці фінансується з різних джерел. Так, заробітна плата педагогів разом із надбавкою за престижність професії та матеріальною допомогою на оздоровлення фінансується в повному обсязі

за рахунок освітньої субвенції, а зарплата технічних працівників цього ж закладу освіти без матеріальної допомоги (хоча вони також мають право на неї згідно законодавства) фінансується за рахунок додаткової дотації лише на пів року.

На інші вкрай важливі видатки, в тому числі і захищені статті, доводиться планувати лише за мінімумом. Зовсім відсутні бюджетні асигнування навіть на аварійні поточні ремонти. Не дивлячись на шляхетні наміри Міністерства освіти і науки України направляти кошти із залишків освітньої субвенції на капітальні видатки, на думку обласних і районних рад, в першу чергу потрібно було б забезпечити належне утримання конкретно самих закладів освіти, зокрема поточні видатки.

Крім того, пропонується забрати на фінансування освітньої субвенції хоча б заробітну плату технічних працівників загальноосвітніх закладів освіти, оскільки функціонування останніх без цієї категорії неможливе.

Утримання дошкільних навчальних закладів здійснюється за рахунок коштів місцевих бюджетів. Не дивлячись на прийняті державою директиви з метою 70 % охоплення дітей дошкільною освітою та 100 % охоплення п'ятирічних дітей цією освітою з метою підготовки до школи, коштів на утримання дошкільних закладів освіти вистачає лише на 3–5 місяців. У зв'язку з тим та через відсутність бази для оподаткування обласні, районні ради просять державної допомоги, хоча б у фінансуванні заробітної плати вищезазначених закладів освіти.

Не виправдалися сподівання місцевих рад і на те, що з прийняттям Закону України «Про освіту», зможуть отримувати субвенцію новостворені заклади освіти, наприклад, «дошкільний навчальний заклад – загальноосвітня школа І ступеня», «загальноосвітня школа І ступеня – дошкільний навчальний заклад». Їх запевняють, що відповідно до Закону Держава не може їм виділяти кошти на фінансування закладів освіти, в кращому випадку з районних бюджетів виділяють кошти на заробітну плату педагогічних працівників в розмірі 50-ти відсотків (???) Складається дивна ситуація – українці добросовісно сплачують податки, а скористатися конституційними правами, у тому числі на доступну, якісну, безкоштовну освіту можливості не мають.

Ще однією проблемою на місцях залишається функціонування шкіл-інтернатів, які вже з 1 вересня 2018 року держава має намір масово реорганізувати. На думку місцевих органів влади, такі

установи необхідно залишити, оскільки вони виконують на місцях вкрай важливі соціальні, виховні та освітянські функції. Невиправданим буде втратити та перекреслити напрацювання, методики роботи шкіл-інтернатів для слабозорих та сліпих, німих, глухонімих, шкіл санаторно-курортного спрямування.

Науково-педагогічні колективи, первинні профспілкові організації закладів вищої освіти вимагають вжити заходів щодо підвищення заробітних плат науково-педагогічним працівникам.

Постановою Кабінету Міністрів України від 11 січня 2018 р. № 22 «Про підвищення оплати праці педагогічних працівників» виключно посадові оклади та ставки заробітної плати педагогічних працівників, оплата праці яких здійснюється за рахунок освітньої субвенції з державного бюджету, збільшені з 1 січня 2018 року на 10 %. Зростання, хоч і таке мізерне, заробітних плат зазначеним категоріям працівників є позитивним моментом, однак вибіркковість та неоднаковий підхід до підвищення посадових окладів педагогічним та науково-педагогічним працівникам викликає невдоволення у їхньому середовищі загалом.

Вибірковий підхід до підвищення посадових окладів суперечить статті 57 цього ж Закону, згідно з яким держава зобов'язана гарантувати педагогічним і науково-педагогічним працівникам диференціацію посадових окладів (ставок заробітної плати) відповідно до кваліфікаційних категорій, встановлення порядку підвищення посадових окладів (ставок заробітної плати) за педагогічні звання, надбавок за почесні звання, доплат за наукові ступені та вчені звання.

Різної підходах Уряду до формування посадових окладів педагогічних та науково-педагогічних працівників суперечить принципам формування посадових окладів, визначених ст. 61 Закону України «Про освіту», якою встановлено, що схеми посадових окладів (ставок заробітної плати) педагогічних і науково-педагогічних працівників державних і комунальних закладів освіти затверджуються Кабінетом Міністрів України з урахуванням норм цього Закону. Зазначеною статтею не передбачено неідентичного підходу до формування посадових окладів педагогічним та науково-педагогічним працівникам у залежності від джерел фінансування заробітних плат працівників.

Підвищення посадових окладів та ставок заробітної плати лише тим педагогічним працівникам, оплата праці яких здійснюється за рахунок освітньої субвенції з Державного бюджету

України, призвела до ще більшого порушення міжпосадового рівня оплати праці педагогічних і науково-педагогічних працівників. Прийняття положень про можливість розгляду Міністерством освіти і науки України та Міністерством фінансів України питання щодо збільшення посадових окладів науково-педагогічних працівників за наслідками виконання Державного бюджету України за перше півріччя 2018 року викликає справедливе обурення науково-педагогічних працівників, працівників дошкільних та позашкільних навчальних закладів.

Заяви Уряду про зростання економіки, збільшення надходжень до бюджетів усіх рівнів, у тому числі Державного бюджету України, не впливають і не призводять до збільшення реальних доходів педагогічних, науково-педагогічних працівників, що негативно відображається на якісному складі викладацького потенціалу.

Місцеві органи державної виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, громадські організації, реагуючи на масові звернення педагогічних, науково-педагогічних працівників дошкільних, позашкільних, професійно-технічних, вищих навчальних закладів I–II та III–IV рівнів акредитації, інститутів післядипломної освіти і з метою дотримання чинного законодавства, соціальної справедливості та належного мікроклімату в колективах, просять невідкладно прийняти рішення щодо поширення Постанови Кабінету Міністрів України від 11 січня 2018 року № 22 «Про підвищення оплати праці педагогічних працівників» на педагогічних, науково-педагогічних працівників дошкільних, позашкільних, професійно-технічних, вищих навчальних закладів I–II та III–IV рівнів акредитації, інститутів післядипломної освіти.

Доцільно враховувати, що сьогодення ставить завдання впровадити на законодавчому, загальнодержавному рівні нові бюджетні програми фінансування, наприклад: «Забезпечення безпеки, захисту учасників навчально-виховного процесу – науковців, науково-педагогічних, педагогічних працівників, дітей, учнів, студентів», «Організація якісного, калорійного харчування дітей, учнів, студентів», «Проведення медичного нагляду, оздоровлення дітей, учнів, студентів», «Відновлення соціального захисту дітей, учнів із малозабезпечених, соціально-незахищених сімей», «Запровадження комп'ютеризації закладів освіти усіх типів і форм власності, перехід на цифрові, електронні технології» і т. д.

З метою недопущення виникнення конфліктних ситуацій у педагогічних колективах необхідно вирішити питання про

фінансування педагогічних працівників усіх типів закладів освіти комунальної і державної форми власності з державного бюджету, внівши відповідні зміни до Постанови Кабінету Міністрів України від 14 січня 2015 року № 6 «Деякі питання надання освітньої субвенції державного бюджету місцевим бюджетам», включивши до переліку педагогічних працівників, що фінансуються з державного бюджету, також і педагогічних працівників дошкільних, позашкільних, професійно-технічних закладів освіти, вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації (їхній статус закінчується через п'ять місяців), вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації, інститутів, центрів післядипломної освіти, науково-дослідних інститутів, діючих у сфері освіти.

А поки що ж, заклади освіти стали центрами приниження людської гідності науково-педагогічних, педагогічних працівників, осередками стресових, конфліктних ситуацій. Скільки на сьогодні втрачено здобутків, результатів людської праці, потенціалу, залишається тільки здогадуватися. Перші упевнені, вперті кроки по шляху знищення системи освіти України вже зроблені. Українські навчальні заклади втрачають якість роботи, науково-педагогічні школи, кадровий потенціал, матеріальну базу, людські ресурси. «Реформатори» звітують інвесторам, кредиторам, грантодавцям про реалізацію ідей американських «скажених псів», які живуть за поняттями — грабуї беззахисного, відкритого, доброзичливого, гостинного за допомогою аморального, безвідповідального, безхребетного, бездумного та продажного маргінала, що діє за принципом «Болівар двох не витримає». Українці переконалися, що Сполучені Штати Америки — це ракова пухлина з суворими та трагічними колонізаторськими метастазами. Де проявилися американські інтереси, там знищена державність, ошуканий народ.

На початку 1990-х років, в м. Ворзелі (Київська область) тисячне інтелектуальне наукове, науково-педагогічне, педагогічне зібрання («мізковий штурм») під керівництвом міністра освіти України Таланчука П. М. формувало законодавчу, нормативно-правову базу, напрями, принципи, критерії розвитку освіти суверенної, соборної, унітарної, незалежної України. Тоді нікому навіть у страшному сні не приснилося, що на зміну революціонерам-більшовикам прийдуть революціонери-демократи, які будуть знищувати, руйнувати, децентралізувати, «оптимізувати», «реформувати», «модернізувати», блокувати, спрощувати та обливати брудом класичну європейську освіту, українську інтелігенцію,

знижать статус українського професора, науково-педагогічного, педагогічного працівника до рівня обслуговуючого персоналу (офіціанта), будуть закривати школи, гімназії, ліцеї, колегіуми, позашкільні заклади освіти, професійні (професійно-технічні) заклади освіти, заклади вищої освіти I–II рівнів акредитації, за прикладом фашистської Німеччини знищуватимуть спеціалізовані школи з поглибленим вивченням предметів, школи-інтернати.

Навряд чи можна здоровим глуздом осмислити рішення, дії сучасних політиків, «реформаторів» які під прикриттям нового, модерного, просунутого, креативного знищують, руйнують, блокують, у тому числі фінансовими механізмами, віками виплекані, напрацьовані наукові, освітні, професійні школи, кадровий потенціал, матеріально-технічну базу, традиції, цінності, духовно-моральні системи захисту.

А нині ж у наших дітей, учнів, студентів залишається вибір і цей вибір на користь сусідніх (Болгарія, Польща, Росія, Румунія, Словаччина, Угорщина, Чехія) держав. Радо приймають наших випускників також Греція, Іспанія, Португалія. Розставила пастки на українську молодь Туреччина, закинула сіті Швеція, ратує про державу трьох морів Польща, вказівки роздають Естонія, Литва, Латвія, а окремі політики і високопосадовці їм підспівують та возвеличують їх. І ця тенденція набирає незворотних обертів. Якщо це і є метою реформації; конфліктогенної, корумпованої, багатоетапної, циклічної, жорстко централізованої децентралізації; політично заляканої, фінансово заблокованої автономії, то уряди європейських країн, які приймають нашу обдаровану, талановиту, працюовиту, добросовісну і законослухняну молодь, будуть тільки «радіти», «пританцьовувати» та «руки потирати» від цілеспрямованості та впертості українських горе реформаторів.

Виникає закономірне запитання: «Коли наші «реформатори» від звіту своїм інвесторам, кредиторам, меседжів, лайків, повідомлень у фейсбуці, подачі сигналів, антиукраїнської діяльності перейдуть до справжньої своєї роботи і почнуть працювати на українські, державні інтереси, на український народ?» А може вони й не вміють цього робити і є чужими за духом і суттю?

Ми повинні раз і назавжди усвідомити, що сфера освіти є стратегічною, пріоритетною, життєво необхідною і її загальнодержавне фінансування є справою загальнодержавної ваги, а не лише клопотами органів місцевого самоврядування чи територіальних громад.

Органи місцевого самоврядування, місцеві органи державної влади, політичні партії, громадські організації перед Верховною Радою України, Президентом України, Кабінетом Міністрів України до початку нового 2018/2019 навчального року порушили як невідкладні такі завдання:

внесення змін до законів України «Про освіту», «Про вищу освіту» з урахуванням вимог, пропозицій і рекомендацій демократичних органів місцевого самоврядування, місцевих органів державної влади, громадських організацій;

прийняття законів України про дошкільну освіту, про загальну середню освіту, про позашкільну освіту, про професійну (професійно-технічну) освіту, про фахову передвищу освіту;

фінансове забезпечення сфери освіти в обсягах, не менше 10 % від ВВП, включаючи обсяги освітньої субвенції та додаткові дотації, інвестиції місцевим бюджетам на здійснення переданих з державного бюджетів видатків з утримання закладів дошкільної, загальної середньої, позашкільної освіти, на підготовку кадрів закладами фахової передвищої, вищої, професійної (професійно-технічної) освіти, що необхідно для забезпечення трудових прав педагогічних, науково-педагогічних працівників, методистів відповідно до вимог законодавства та положень Галузевої угоди на 2016–2020 роки;

підвищення рівня оплати праці педагогічних працівників усіх методичних кабінетів, установ та закладів освіти, а також науково-педагогічних, педагогічних працівників, тренерів-викладачів, затвердження схеми посадових окладів та ставок заробітної плати педагогічних і науково-педагогічних працівників відповідно до вимог закону України «Про освіту»;

скасування обмеження мінімального розміру надбавки «за престижність педагогічної праці» науково-педагогічним, педагогічним працівникам, методистам з установленням її 30 % фіксованої величини;

удосконалення формули розподілу освітньої субвенції з тим, щоб обрахунки за її складовими були максимально наближені до потреб закладів освіти на оплату праці науково-педагогічних, педагогічних працівників, враховуючи фактичну наповнюваність груп, класів, їх поділ на групи при вивченні окремих дисциплін, предметів, проведенні лабораторних, практичних занять;

внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 14.01.2015 року № 6 «Деякі питання надання освітньої субвенції

з державного бюджету місцевим бюджетам» щодо обов'язкового спрямування освітньої субвенції виключно на оплату праці науково-педагогічних, педагогічних працівників закладів загальної середньої, професійної (професійно-технічної) освіти, коледжів, технікумів, прирівняних до них училищ, закладів вищої, післядипломної освіти, оплата яких здійснюється за рахунок субвенції, як захищеної статті Державного бюджету України та неприпустимості спрямування її залишків на оновлення матеріально-технічної бази;

використання залишків освітньої субвенції, що утворилася на 1 січня 2018 року, виключно на оплату праці педагогічних працівників, не допускаючи її утворення у фінансовому році.

Такими, на нашу думку, і мають бути — хоча б на початковому шляху освітянського прогресу в Україні — основні локації, які допоможуть успішніше обходити бюджетні «підводні каміння» реформування вітчизняної освіти в сучасну епоху.

Політичні виміри розвитку сфери науки та освіти

Події, які відбуваються в науці та освіті, нікого не залишають байдужим — дітей, дорослих, політиків, державних службовців, науковців, учителів, представників громадських і профспілкових організацій, приватного сектору, оскільки мова йде про перспективи забезпечення стабільного, узгодженого розвитку особистості, установ, підприємств, суспільства і держави.

На загальнодержавному рівні проголошено, що: «Успіх держави в сучасному глобалізованому світі швидкоплинних інформаційних технологій нерозривно пов'язаний з рівнем освіти та досягненнями науки. Обраний Україною шлях на європейську інтеграцію, динаміка соціально-економічних і політичних змін в усіх сферах життєдіяльності нашої держави обумовлюють нові вимоги до якості і конкурентоздатності вітчизняної освіти.

Наука і освіта формують духовний та інтелектуальний потенціал нації, забезпечують професійну компетентність трудових ресурсів та підготовку фахівців і науковців, здатних продукувати наукоємні високі технології, новітні знання, утверджувати Україну як провідну державу світу.

Модернізація національної системи освіти сьогодні має визначитися сучасною парадигмою розвитку, бути випереджальною з високою якістю змісту навчання, інноваційною, відповідати міжнародним стандартам, бути адаптованою до викликів цивілізованого світу. Освітній процес вимагає постійного оновлення знань, впровадження ефективних педагогічних технологій, форм і методів, завдяки яким формується нова генерація молодого покоління, добросовісних патріотів України.

Реформування освітньої галузі має стати загальнонаціональним пріоритетом, здійснюватися в активній комунікації

з освітньою спільнотою за підтримки органів державної влади та органів місцевого самоврядування, наукових установ і підприємств.

...Визначені державою вимоги розвитку нашої країни стануть основоположними в діяльності педагогічних і наукових колективів. Наше бажання – якнайшвидше забезпечення достойного майбутнього України, впровадження і примноження кращих традицій нашого народу, збереження суверенітету і цілісності нашої Батьківщини...»

Провідними державами світу наука й освіта розглядаються як:

– основа, вид, критерій духовно-ціннісного багатства, надбання культури, матеріально-технічної бази, технологій та інтелектуальної власності;

– рівень, складність, глибина, якість узагальнення та мислення, осмислення, людської практики з передачі і засвоєння духовно-культурного та професійного досвіду;

– соціальні інститути, призначені для вироблення, осмислення та передачі в процесі дослідження, спостереження, пізнання, навчання, самоосвіти досягнень поколінь, основ цивілізації, демократичних засад співжиття;

– визначальні форми соціалізації і виховання людини, що відбуваються в філософсько-методологічному, ціннісно-орієнтованому та методично організованому середовищі пізнання і навчання.

Освіта розглядається в різних аспектах: як форма діяльності з навчання людини або групи; як якість («освіченість») – наявність у людини певного рівня культури, знань, практичних умінь і навичок, підготовленості, компетентностей, професіоналізму, майстерності відповідному визнаному стандарту та зразку; як сфера суспільного життя, галузь (дошкільна, загальна середня, позашкільна, професійно-технічна, фахова передвища, вища, післядипломна) та система навчальних закладів різних типів з функціями, структурою, підпорядкуванням, формою власності, обслуговуючою інфраструктурою, формами взаємозалежності, взаємодії з іншими підсистемами.

На думку провідних науковців України, «освіта – духовне обличчя народу, людини, яке складається під впливом духовних, моральних цінностей, що є надбанням їх культурного кола, а також процес виховання, самовиховання, самовдосконалення, впливу, шліфування, тобто процес шліфування обличчя народу та людини».

За визначенням, прийнятим ХХ сесією Генеральної конференції ЮНЕСКО, під освітою розуміється процес і результат удосконалення здібностей і поведінки особистості, за яких вона досягає соціальної зрілості й індивідуального зростання. В науці і освіті завжди присутня духовна діяльність або духовна здатність (яка розглядається поза залежністю від відповідного даному часу матеріалу), так і матеріальна, тобто зміст освіти.

Українська громадськість, профспілки наголошують на стратегічному значенні науки в реалізації обраного курсу держави на стійкий розвиток, зростання, модернізацію сфери освіти, метою яких має бути всебічний, гармонійний розвиток, виховання і соціалізація особистості, здатної до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, готової до свідомого життєвого вибору та самооцінки, самореалізації, відповідності, професійної діяльності й громадянської активності.

Упродовж останніх десятиліть підвищилася увага суспільства, громадських активістів, експертів, практиків у сфері науки і освіти до розробки наукових засад розвитку як суспільства в цілому, так і особистості зокрема, визначення змісту освіти, ключових компетентностей, які набуваються учнями, студентами й аспірантами, автономії наукових установ і закладів освіти, свободи наукової, науково-педагогічної та педагогічної діяльності.

Українські учні, наприклад першокласники, вважають, що основне призначення науки і освіти полягає в тому, щоб Україна була досконалою державою!

Сучасні тенденції розвитку освіти безпосередньо визначають принципи, критерії, технології щодо розв'язання проблем захисту, збереження, спасіння, оборони, безпеки, забезпечення миру, прав і свобод, солідарності та єдності, як учасників освітнього процесу, так і всіх членів суспільства, взаємоповаги та взаємодопомоги, сприяння розвитку інноваційного укладу економіки, економічного зростання, соціальної стабілізації, підвищення рівня і якості життя та гарантування їх зв'язку із соціальною справедливістю. Основне призначення науки і освіти — забезпечення утвердження та прогресу добра.

В умовах інтенсивних цивілізаційних глобальних і локальних реформ та змін наука і освіта виступають запорукою розвитку країни, передусім — продуктивних сил як системи особистих (людина, людський потенціал, людський капітал, інтелектуальний капітал) і речових (відтворювальний та природничий капітал)

елементів. Адже саме в процесі поєднання людського і природного капіталу здійснюється виробництво, будується і розвивається наука, освіта, економіка, зростає рівень культури, добробут людей, міцнішає держава. Наука і освіта є фундаментом процвітання та розвитку народу, нації, держави. Якісний науково-технологічний та освітній потенціал є гарантією економічних перетворень і становлення національної інноваційної системи України як основи громадсько орієнтованої демократії, організованого демократичного суспільства, інституційного забезпечення суспільства та економіки знань.

Без достатнього фінансування, наявності єдиної системи державно-громадського наукового управління наукою, освітою, людським потенціалом, людським капіталом, інтелектуальною власністю неможливо здійснювати прогресивно значущі зміни в соціально-економічній сфері країни.

Розвиток можливий на основі поєднання науки (академічної, університетської, галузевої), освіти, інновацій, технологій, виробництва та інформаційного забезпечення.

Актуальною, гострою і сучасною залишається позиція Вернадського В. І., яка полягає в тому, що спасіння держави Україна полягає в розумінні і розширенні науки, освіти, інновацій, знання, технологій і наукового виробництва та усвідомленого переконання в їх пріоритетності. Тільки цим шляхом можливе досягнення необхідного рівня культури державного управління щодо відродження та повернення світового значення нашої Вітчизни. Наукове знання є визначальним і у своїх проявах, рівнях осмислення якісно відрізняється від всякого іншого знання.

З ідеями Вернадського перегукується позиція Сухомлинського В. О., який на запитання: «Чому варто навчати дітей», дав конкретну відповідь — «Дітей необхідно навчати науці». Наукове знання відзначається тією особливістю, що значна і зростаюча його частина є беззаперечним і загальнообов'язковим чинником для всіх проявів життя, для кожної людини. Тільки наука та наукові знання вказують на конкретний шлях розвитку прогресу.

Реальний розвиток науки і освіти можливий лише на основі пізнання, розуміння та рівня застосування законів духовних/натуральних, природних та юридичних.

Духовні/натуральні закони — досягти вершин премудрості.

Природні закони — це знання та рівень застосування, приміром, періодичної системи Менделєєва. Які наукові завдання ще можуть

забезпечити вирішення наукові кадри? Як політики збираються реформувати, скажімо, дидактику чи закони Ньютона?

Юридичні закони — політика, влада, реалії, закон — правовий смітник і нігілізм.

Закон України «Про вищу освіту» 2014 року — реформаторський, європейський, демократичний — 27 законів про внесення змін до Закону України «Про вищу освіту» та одне рішення Конституційного Суду України.

Закон України «Про освіту» 2017 року — 4 закони про внесення змін до Закону України «Про освіту» та одне рішення Конституційного Суду України. Це викликало збурення на рівні ООН, Ради Європи, Європейського Союзу, НАТО, ОБСЄ.

Проект закону України «Про повну загальну середню освіту» готувався без врахування основних принципів нормотворення — науковості, практичної вивіреності, природної відповідності, історичної логістики, наступності, послідовності, збалансованого розвитку, системності, цілісності. Розробники законопроекту дотримувалися правила — «закон як дишло, куди ткнув, на те і вийшло».

Вирішення проблем розвитку освіти, нав'язаних невваженим, спонтанним нормотворенням можливе тільки на якісному науковому рівні. У вітчизняної науки є в наявності відповідний арсенал.

У буремні часи початку 20-го століття Вернадський В. І. був переконаний в тому, що наука представляє ту силу, яка рятує людство, не дає йому опуститися, є тією силою, яка виконує людську працю. Силою, яка виконує цю працю, є свідомість, сила духу, сила характеру, переконання, стійкість і воля людини, які виражені у формі науки.

Список використаних джерел та літератури

Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року: офіційне видання. — Київ, 2006.

Закон України «Про освіту» (від 23 травня 1991 року № 1060-XII).

Закон України в редакції Закону України «Про освіту» (від 23 березня 1996 року № 100/96-ВР).

Закон України в редакції Закону України «Про освіту» (від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII).

- Закон України «Про дошкільну освіту» (від 11 липня 2001 № 2628-III).
- Закон України «Про загальну середню освіту» (від 13 травня 1999 № 651-XIV).
- Закон України «Про позашкільну освіту» (від 22 червня 2000 № 1841-III).
- Закон України «Про професійно-технічну освіту» (від 10 лютого 1998 № 103/98-ВР).
- Закон України «Про вищу освіту» (від 17 січня 2002 № 2984-III).
- Закон України «Про охорону дитинства» (від 26 квітня 2001 № 2402-III).
- Закон України «Про реструктуризацію заборгованості з виплат, передбачених статтею 57 Закону України «Про освіту», педагогічним, науково-педагогічним та іншим категоріям працівників навчальних закладів» (від 9 вересня 2004 року № 1994-IV).
- Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення управління професійно-технічною освітою» (від 20 листопада 2012 року № 5498-VI).
- Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (у сфері вищої освіти)» (від 14 грудня 2004 року № 2229-IV).
- Закон України «Про ратифікацію Кредитної угоди. (Проект «Рівний доступ до якісної освіти в Україні») між Україною та Міжнародним банком реконструкції та розвитку від 5 вересня 2005 року» (від 21 грудня 2005 року № 3255-IV).
- Закон України «Про вищу освіту» (від 1 липня 2014 року № 1556-VII).
- Закон України «Про фахову передвищу освіту» (від 6 червня 2019 року № 2745).
- Закон України «Про ратифікацію Угоди між Урядом України та Урядом Фінляндської Республіки про реалізацію проекту «Фінська підтримка реформи української школи» (від 3 липня 2018 року № 2485-VIII).
- Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (від 26 листопада 2015 року № 848 – VIII).
- Закон України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» (від 22 липня 2001 р. № 2623 – III).
- Закон України «Про інноваційну діяльність» (від 4 липня 2002 р. № 40-IV).

Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності України» (від 8 вересня 2011 р.).

Декларація прав дитини: Декларація ООН від 20.11.1959.

Європейська конвенція про громадянство (укр/рос): Конвенція Ради Європи, Доповідь від 06.11.1997 № ETS N 166.

Конвенція про права дитини: Конвенція ООН від 20.11.1989.

Конвенція про контакт з дітьми (ETS N 192) (укр/рос): Конвенція Ради Європи від 15.05.2003 № ETSN192.

Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми: Конвенція Ради Європи від 16.05.2005.

Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність / Ратифіковано із застереженнями і заявами Законом України від 7 вересня 2005 року № 2824-IV.

Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини третьої статті 53 Конституції України «держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах» (справа про доступність і безоплатність освіти) від 4 березня 2004 року № 5-рп/2004 (справа № 1-4/2004).

Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про освіту» від 16 липня 2019 року № 10-р/2019 (справа № 1-75/2018 (4072/17)).

Особливості та проблеми інноваційного розвитку України

Сучасний стан управління і регулювання інноваційною діяльністю базується на охороні прав на об'єкти інтелектуальної власності, що визначають пріоритети інноваційного розвитку Європейського співтовариства. Світовий досвід переконливо засвідчує, що перехід до інноваційної економіки можливий лише за умов ефективного використання інтелектуального потенціалу, всебічного сприяння розкриттю людського потенціалу, збалансованому розвитку людського капіталу та інституту інтелектуальної власності, широкомасштабному впровадженню у всіх сферах науки, освіти та виробництва результатів творчої праці.

Інноваційними складовими, підходами та управлінськими рішеннями має бути пронизана вся політична, економічна, соціальна, наукова, культурна і освітня сфери на основі системного забезпечення реалізації людського потенціалу та розвитку людського капіталу. Реалістичного усвідомлення політиками і законодавцями потребують тенденції щодо критичних позицій стану розвитку науки, освіти та економіки України. У 1990 році в період проголошення державного суверенітету Україна за станом свого економічного розвитку і науково-освітнього потенціалу займала 5-те місце в Європі та 6-те місце у світі. А в 2019 році за індексом людського капіталу і за критерієм доступності до знань, Україна посіла 88 місце серед 189 країн. Звіт про людський капітал Всесвітнього економічного форуму, в якому розраховується глобальний рейтинг людського капіталу, ставить Україну на 24-те місце серед 130 країн. Аналіз окремих субіндексів цього показника свідчить про високі рейтингові місця за загальним рівнем освіченості населення. Так, Україна займає 5-те місце за охопленням дітей різними рівнями

освіти. Якісні показники, однак, є нижчими: якість початкової освіти — 47 місце, якість системи освіти в цілому — 51-е місце.

Науково-практичного вирішення потребує проблема, окреслена результатами міжнародного дослідження PISA, які констатували, що кожний третій наш підліток не засвоїв математику навіть на базовому рівні (36 %), а кожний четвертий (26 %) не компетентний в читанні і природничо-науковій грамотності. Українські політики та високопосадовці, використовуючи закономірності «оптимізму», подають ці результати з іншої точки зору: 74,1 % 15-річних підлітків України досягли базового рівня сформованості читацької грамотності; 64 % — математичної грамотності; 73,6 % — природничо-математичної грамотності. На їх думку, 46,4 % 15-річних учнів України продемонстрували високий рівень читацької грамотності, 37,9 — грамотності з математики і 43,6 % — грамотності з природничо-математичних дисциплін. Це — вражаючий, страшний діагноз «результативності» і «якості» наукових та освітніх українських реформ в площині «освітніх чудес світу», боротьби з «муштрою», «перевантаженнями», «рудиментами» в умовах «неконтрольованої» глибини проникнення. Орієнтація на можливий позитивний результат засобами гадання та «хаотичності» є хибним, помилковим і небезпечним.

Одним із векторів інноваційного розвитку України є підписання Угоди про партнерство і співробітництво з Європейським співтовариством. Указом Президента України затверджено «Стратегію інтеграції України до Європейського Союзу», якою визначено курс на розвиток національної економіки за інноваційною моделлю. Ключова роль належить зростанню кількості інноваційних установ, закладів, підприємств, якості їхньої інноваційної діяльності, постійному оновленню технологій та змісту, винаходів і знахідок. Варто трансформувати й адаптувати у вітчизняну практику позитивний інноваційний досвід та напрацювання розвинутих країн Європи, Азії, Близького Сходу та Північної Америки.

Ступенем захисту, збереження, стійкості та стабільного розвитку України є міцність сплаву фундаментального і прикладного знання, опанування високою, у тому числі інноваційною теорією, забезпечення реальної соціальної значущості. Результати, отримані нашими науковцями та освітянами, свідчать, що, не зважаючи на недофінансування, негаразди й труднощі останнього часу, Національній академії наук України, національними галузевими академіями наук України, закладами освіти та провідними

підприємствами вдалося зберегти створений зусиллями багатьох поколінь науковий і кадровий потенціал, діяльність якого спрямована на реалізацію пріоритетних напрямів розвитку, науки, техніки та технологій. Підтримується досить високий, а подекуди і світовий рівень фундаментальних досліджень, зокрема — з окремих напрямів математики і механіки, інформатики, фізики твердого тіла, низьких температур та нанofізики, матеріалознавства, хімії, молекулярної біології, медицини, педагогіки, психології та агропромислового комплексу. За прогнозами науковців і освітян для вирішення глобальних проблем розвитку держави України, недопущення критичної точки незворотності залишилося не більше десяти років.

Науково-освітні кадри є основою дієвості, ефективності, динамізму та життєздатності інноваційної сфери, як вирішальних чинників конкурентоздатності держави, що створюють передумови для формування фундаментальних, довгострокових і короткострокових державних та регіональних програм і проєктів із відповідним законодавчим, нормативно-правовим, фінансовим та кадровим забезпеченням.

Стабільний розвиток держави залежить від виваженої, державної політики у сфері інноваційної діяльності й охорони інтелектуальної власності. Об'єкти інтелектуальної власності в провідних країнах світу цінують вище, ніж природні багатства, інновації, ніж інвестиції у пріоритетах факторів економічної безпеки та економічного зростання. Світовий досвід переконує, що результативна система охорони прав інтелектуальної власності є дієвим інструментом запровадження інновацій, розвитку промисловості шляхом нарощування запасів наукових, технологічних знань та їх практичним застосуванням.

Україна володіє власним досвідом, напрацюваннями, здобутками у становленні та розвитку інноваційної інфраструктури (бізнес-інкубаторів, наукових і технологічних парків, мережі трансферу технологій, авторських установ, закладів), в реалізації конкретних інноваційних проєктів і ініціатив у сфері енергетики, літакобудування, аграрного сектору, будівництва, екології і ресурсозбереження, в процесах інтеграції науки, освіти й бізнесу.

Законодавством України у сфері інноваційної діяльності визначаються правові, економічні та організаційні засади державного регулювання інноваційної діяльності в Україні, встановлено форми стимулювання державою інноваційних процесів і передбачено

сприяння стабільному розвитку України інноваційним шляхом. Проголошено, що державну підтримку мають одержувати підприємства, а також наукові установи, заклади освіти незалежно від підпорядкування, типу, форми власності, що реалізують в Україні інноваційні проекти, і підприємства всіх форм власності, які мають статус інноваційних. У процесі розробки та затвердження стратегічних програм доцільно враховувати, що більшість провідних держав світу добилися стрімкого інноваційного розвитку завдяки науковому супроводженню та стратегічному плануванню.

Інноваційна політика забезпечується на основі рівного захисту прав, інтересів і майна суб'єктів інвестиційної діяльності незалежно від підпорядкування і форм власності, а також ефективного фінансування та інвестування наукових і професійних шкіл, інноваційних структур, економіки України, розвитку міжнародного економічного співробітництва та інтеграції.

До інновацій відносяться новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру і якість економічної та соціальної сфери, у тому числі науки і освіти.

Інноваційна діяльність спрямовується на формування інноваційної культури, використання результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює якісні зміни у змісті й організації виробничого процесу з виготовлення новітнього оснащення, обладнання, випуску на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг.

Інноваційний продукт розглядається як результат науково-дослідної і (або) дослідно-конструкторської розробки, що відповідає базовим вимогам та стандартам.

Інноваційна продукція передбачає створення нових конкурентоздатних товарів чи послуг, які відповідають вимогам, встановленим Законом України «Про інноваційну діяльність».

Інноваційна продукція створюється в науковій школі, авторському закладі, на інноваційному підприємстві (інноваційний центр, технопарк, технополіс, інноваційний бізнес-інкубатор тощо) – підприємство (об'єднання підприємств), що розробляє, виробляє і реалізує інноваційні продукти і (або) продукцію чи послуги.

Продуктування інноваційної продукції неможливе без наявності інноваційного простору та панування інноваційної культури.

Інноваційний простір насичується інноваційною інфраструктурою — сукупністю наукових установ, у тому числі авторських, закладів освіти, підприємств, організацій, установ, їх об'єднань, асоціацій будь-якої форми власності, що надають послуги із забезпечення інноваційної діяльності (фінансові, консалтингові, маркетингові, інформаційно-комунікативні, юридичні, наукові, освітні тощо).

Головною метою державної інноваційної політики є забезпечення соціально-економічних, організаційних і правових умов для ефективного відтворення, розвитку й використання науково-технічного потенціалу країни, забезпечення впровадження сучасних екологічно чистих, безпечних, енерго- та ресурсозберігаючих технологій, виробництва і реалізації нових видів конкурентоздатної продукції.

Основними принципами державної інноваційної політики є такі: орієнтація на інноваційний шлях розвитку економіки України; визначення державних пріоритетів інноваційного розвитку; формування нормативно-правової бази у сфері інноваційної діяльності; створення умов для збереження, розвитку і використання вітчизняного науково-технічного та інноваційного потенціалу; забезпечення взаємодії науки, освіти, виробництва, фінансово-кредитної сфери у розвитку інноваційної діяльності; ефективне використання ринкових механізмів для сприяння інноваційній діяльності; підтримка підприємництва у науково-виробничій сфері; вжиття заходів щодо підтримки міжнародної науково-технологічної кооперації, трансферу технологій, захисту вітчизняної продукції на внутрішньому ринку та її просування на зовнішній ринок; фінансова підтримка, здійснення сприятливої кредитної, податкової і митної політики у сфері інноваційної діяльності; сприяння розвитку інноваційної інфраструктури; інформаційне забезпечення суб'єктів інноваційної діяльності; підготовка кадрів у сфері інноваційної діяльності.

Пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні науково і економічно обґрунтовані та визначені відповідно до чинного законодавства. Напрями провадження інноваційної діяльності спрямовані, передусім, на забезпечення економічної безпеки держави, створення високотехнологічної конкурентоспроможної екологічно чистої продукції, надання високоякісних послуг та збільшення експортного потенціалу держави з ефективним використанням вітчизняних і світових науково-технічних досягнень.

Пріоритетні напрями інноваційної діяльності поділяються на стратегічні та середньострокові. Стратегічні пріоритетні напрями затверджуються Верховною Радою України на період до 10 років. Середньострокові пріоритетні напрями визначаються на період до 5 років і спрямовані на виконання стратегічних пріоритетних напрямів.

На даний час юридично закріплено такі стратегічні пріоритетні напрями на 2011–2021 роки: освоєння нових технологій транспортування енергії, впровадження енергоефективних, ресурсозберігаючих технологій, освоєння альтернативних джерел енергії; запровадження нових технологій високотехнологічного розвитку транспортної системи, ракетно-космічної галузі, авіа- і суднобудування, озброєння та військової техніки; освоєння нових технологій виробництва матеріалів, їх обробки і з'єднання, створення індустрії наноматеріалів та нанотехнологій; технологічне оновлення та розвиток агропромислового комплексу; впровадження нових технологій і обладнання для якісного медичного обслуговування, лікування, фармацевтики; широке застосування технологій більш чистого виробництва та охорони навколишнього природного середовища; розвиток сучасних інформаційних, комунікаційних технологій, робототехніки.

Реалії сьогодення свідчать, що попри поширеність і навіть «моду» на використання термінів «інновація», «інноваційна діяльність», «інноваційна культура», «інноваційна політика», «інноваційне мислення», «інноваційний підхід», «НОУ-ХАУ» тощо, в науково-творчій, освітній, економічній, суспільній практиці України ще не розроблено і не затверджено достатньою мірою їх обґрунтованої та загально визнаної концепції.

Завдання державної інноваційної політики мають реалізовуватися новітнім законодавством, гарантованим фінансовим забезпеченням та розгалуженою мережею об'єктів інноваційної діяльності, що включають в себе такі компоненти: інноваційні програми та проекти; авторські колективи; нові знання та інтелектуальні продукти; виробниче обладнання й процеси; інфраструктуру та дизайн виробництва й підприємництва; організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру і якість виробництва і (або) соціальної сфери; сировинні ресурси, засоби їх видобування і переробки; товарну продукцію; механізми формування споживчого ринку і збуту товарної продукції.

Непослідовність, хаотичність і суперечності в проведенні науково-технологічної, освітньої та інноваційної політики, їх низька ефективність, відсутність державного замовлення та фінансування закріплюють тенденції до технологічного відставання від розвинених країн світу. Наслідком цього стає зниження конкурентоспроможності національної науки, освіти і економіки, втрата наукових та професійних шкіл, гальмування розвитку високотехнологічних галузей промисловості, падіння якості робочої сили, банкрутства провідних наукоємних підприємств. Закріплення таких тенденцій на законодавчому і політичному рівнях призводить до зростання загроз національній безпеці, стрімкого відставання України від економічно розвинених країн світу та перетворення її на ресурсний придаток і широкомасштабне «очищення» території корінного народу.

Інноваційний поступ стабільного і поетапного розвитку України можливий за умови об'єднання програм та підходів до цього законодавчої і виконавчої гілок влади, представників економічного сектору та за умови пріоритетності якісного вітчизняного наукового і освітнього супроводження.

Список використаних джерел та літератури

- Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року / Офіційне видання. — Київ, 2006.
- Закон України «Про освіту» (від 23 травня 1991 року № 1060-XII).
- Закон України в редакції Закону України «Про освіту» (від 23 березня 1996 року № 100/96-ВР).
- Закон України в редакції Закону України «Про освіту» (від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII).
- Закон України «Про вищу освіту» (від 17 січня 2002 № 2984-III).
- Закон України «Про ратифікацію Кредитної угоди (Проект «Рівний доступ до якісної освіти в Україні») між Україною та Міжнародним банком реконструкції та розвитку від 5 вересня 2005 року» (від 21 грудня 2005 року № 3255-IV).
- Закон України «Про формування та розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів» (від 20 листопада 2012 року № 5499-VI).

- Закон України «Про професійний розвиток працівників» (від 12 січня 2012 року № 4312-VI).
- Закон України «Про вищу освіту» (від 1 липня 2014 року № 1556-VII).
- Закон України «Про фахову передвищу освіту» (від 6 червня 2019 року № 2745).
- Закон України «Про ратифікацію Угоди між Урядом України та Урядом Фінляндської Республіки про реалізацію проекту «Фінська підтримка реформи української школи» (від 3 липня 2018 року № 2485-VIII).
- Закон України «Про ратифікацію Конвенції про визнання кваліфікацій з вищої освіти в Європейському регіоні» (від 03.12.1999 № 1273-XIV).
- Закон України «Про ратифікацію Фінансової угоди (Проект «Вища освіта України») між Україною та Північною екологічною фінансовою корпорацією» (від 20.06.2018 № 2467-VIII).
- Закон України «Про ратифікацію Фінансової угоди (Проект «Вища освіта України») між Україною та Європейським інвестиційним банком» (від 08.11.2017 № 2186-VIII).
- Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (від 26 листопада 2015 року № 848-VIII).
- Закон України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» (від 22 липня 2001 р. № 2623-III).
- Закон України «Про науково-технічну інформацію» (від 25 червня 1993 року № 3322-XII).
- Закон України «Про інноваційну діяльність» (від 4 липня 2002 р. № 40-IV).
- Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності України» (від 8 вересня 2011 р.).
- Закон України «Про інвестиційну діяльність» (від 18 вересня 1991 року № 1560-XII).
- Закон України «Про наукову і науково-технічну експертизу» (від 10 лютого 1995 року № 51/95-ВР).
- Закон України «Про особливості правового режиму діяльності Національної академії наук України, галузевих академій наук та статусу їх майнового комплексу» (від 4 липня 2002 року № 3065-IV).
- Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» (від 14 вересня 2011 року № 3715-IV).

- Закон України «Про ратифікацію Угоди між Україною та Європейським Співтовариством про наукове і технологічне співробітництво» (від 25 грудня 2002 року № 368-IV).
- Закон України «Про ратифікацію Угоди між Україною і Європейським Союзом про участь України у Рамковій програмі Європейського Союзу з наукових досліджень та інновацій «Горизонт 2020» (від 15 липня 2015 року № 604-VIII).
- Закон України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» (від 16 липня 1999 року № 991-XIV).
- Закон України «Про науковий парк «Київська політехніка» (від 22 грудня 2006 року № 523-V).
- Закон України «Про наукові парки» (від 25 червня 2009 року № 1563-VI).
- Закон України «Про спеціальну економічну зону «Яворів» (від 15 січня 1999 року № 402-XIV).
- Указ Президента України «Про затвердження Угоди про створення Українського науково-технологічного центру» (від 4 травня 1994 року № 202/94).
- Закон України «Про надання згоди на обов'язковість для України Угоди науково-технічного центру» (від 15 березня 2001 року № 2296-III).
- Закон України «Про ратифікацію Протоколу про внесення поправок до Угоди про створення Українського науково-технологічного центру» (від 15 червня 2016 року).
- Біла книга. Інтелектуальна власність в інноваційній економіці України / Г. О. Андрощук, О. В. Дем'яненко, І. Б. Жилияєв, Л. В. Сахаров, В. І. Полохало, С. В. Таран [упорядкування]. — К.: Парламентське видавництво, 2008. — 448 с.
- Біла книга — 2. Інтелектуальна власність в інноваційній економіці України. / О. В. Дем'яненко, А. В. Доровських, С. А. Кулаков, А. Лі, [упорядкування]. — К.: Парламентське видавництво, 2008. — 246 с.
- Гусев В. О. Державна інноваційна політика: методологія формування та впровадження : монографія. — Донецьк: Юго-Восток, 2011. — 624 с.
- Законодавство України у сфері наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності / Верховна Рада України, Комітет з питань науки і освіти); упор. М. М. Шевченко, Б. Г. Чижевський, С. В. Семенюк, Г. О. Андрощук. — К.: Парламентське видавництво, 2013. — 400 с.

- Збалансований розвиток людського капіталу в Україні: завдання освіти і науки : матеріали парламентських слухань у Верховній Раді України 10 квітня 2019 року / Редакційна колегія Співаковський О. В. (голова), Скришник О. О., Кириленко І. Г., Костанкевич І. М., Кремень Т. Д., Литвин В. М., Поплавський М. М., Чижевський Б. Г., Козієвська О. І., Семенюк С. В., Левчук О. М., Нестеренко Л. С., Луцька А. В., Красняков Є. В., Тіран С. В., Гарбуза С. А., Малигіна І. В., Шевченко М. М. — К.: Парламентське видавництво, 2019. — 389 с.
- Звіт про діяльність Національної академії наук України у 2018 році. — Київ: Академперіодика, 2019. — 595 с.
- Інноваційне законодавство України: Повне зібрання нормативно-правових актів. У 3-х томах / за заг. ред. Костицького В. В. Т. 1. — К., 2003. — 284 с; Т. 2. — К., 2003. — 192 с; Т. 3. — К., 2003. — 152 с.
- Інтелектуальна власність у формуванні інноваційної економіки України: проблеми законодавчого забезпечення та державного регулювання / за заг. ред. проф. В. І. Полохала; авт.-упоряд. Г. О. Андрощук. — К.: Парламентське вид-во, 2010. — 384 с.
- Керманіч української науки. Життєвий і творчий шлях Б. Є. Патона. До сторіччя від дня народження/ О. С. Онищенко, Л. А. Дубровіна, О. К. Маковецька[та ін.]; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернацького. — Київ, 2018. — 350 с.
- Мацевитий Ю. М. Наука и инновации. Путь к успеху / Ю. М. Мацевитый, А. А. Тарелин; НАН Украины, Институт проблем машиностроения им. А. Н. Подгорного НАН Украины. — К.: Академперіодика, 2015. — 192 с.
- Національна академія наук України (1918–2018). До 100-річчя від дня заснування/редкол.: Б. Є. Патон (голов. ред.) та ін.; Нац. акад. наук України. — Київ: Академперіодика, 2018. — 336 с.
- Попович О. С. Науково-технологічна та інноваційна політика: основні механізми формування та реалізації (видання друге виправлене і доповнене) / під ред. д-ра екон. наук, проф. Маліцького Б. Г. — К.: Інститут досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва НАН України, 2019. — 342 с.
- Про стан та проблеми фінансування освіти і науки в Україні: матеріали парлам. слухань у Верховній Раді України 16 листопада 2016 р. / Верховна Рада України, Комітет з питань науки та освіти; упоряд. О. М. Левчук, С. В. Семенюк, Б. Г. Чижевський, М. М. Шевченко, Г. О. Андрощук. — К.: Парламентське видавництво, 2017. — 472 с.

- Стан та законодавче забезпечення розвитку науки та науково-технічної сфери: матеріали парламентських слухань у Верховній Раді України 2 липня 2014 р. / Верховна Рада України, Комітет з питань науки і освіти Верховної Ради України; упоряд. М. М. Шевченко, С. В. Семенюк, Г. О. Андросук. — К.: Парламентське видавництво, 2015. — 744 с.
- Стан та законодавче забезпечення фінансування наукової і науково-технічної діяльності в Україні: матеріали слухань у Комітеті Верховної Ради України з питань науки і освіти 13 березня 2013 р. / Верховна Рада України: Комітет Верховної Ради України з питань науки і освіти; упоряд. М. М. Шевченко, Б. Г. Чижевський, С. В. Семенюк, В. Ю. Бурда. — К.: Парламентське видавництво, 2014. — 637 с.
- Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України: В 3 т. / за ред. акад. НАН України В. М. Гейця, акад. НАН України В. П. Семиноженка, чл.-кор. НАН України Б. Є. Кваснюка. — К.: Фенікс, 2007.
- Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів / авт. упоряд.: Г. О. Андросук, І. Б. Жилаєв, Б. Г. Чижевський, М. М. Шевченко. — К.: Парламентське видавництво, 2009. — 632 с.
- Топазов В. Патони: родинна хроніка / Валерій Топазов, Марія Дмитрієнко; Інститут історії України НАН України. — Київ: Академперіодика, 2018. — 316 с.
- Феномен інновацій: освіта, суспільство, культура: монографія / за ред. В. Г. Кременя. — К.: Педагогічна думка, 2008. — 472 с.

Інноваційний розвиток: Чому відсутня політична воля та запроваджується виконавча та фінансова блокада?

15 червня 2016 року в Комітеті Верховної Ради України з питань науки і освіти відбулися слухання з питання: «Законодавче забезпечення розвитку Національної інноваційної системи: стан та шляхи вирішення». На слуханнях було висловлено занепокоєння станом розвитку як держави в цілому, так — і особливо, відходу її політики від моделі інноваційного розвитку та наявності процесів, що призводять до руйнування вітчизняної науки, освіти, наукових шкіл та новаторства.

За роки незалежності рівень розвитку інноваційної діяльності в Україні суттєво знизився і продовжує падати та погіршуватися. Так, інноваційна активність підприємств у три — два рази нижча, ніж в країнах Європейського Союзу. Україна, практично, перетворюється на постачальника на зовнішні ринки сировинних ресурсів та виробів з незначною доданою вартістю. Вона втрачає свої позиції у виробництві наукоємної продукції.

Валове нагромадження основного капіталу в Україні в 2015 році зменшилося до 20 %. Стрімко зростає імпорт засобів виробництва, який досяг понад 60 % валового нагромадження основного капіталу. Це вдвічі вище, ніж в розвинених країнах. Індикатор інноваційної модернізації України — частка доданої вартості переробної промисловості у ВВП — за підсумками 2015 року знизився до 14 %, що відповідає показнику Республіки Корея шістдесятих років минулого століття.

У 2015 році інноваційною діяльністю в промисловості займалися 824 підприємства, або 17,3 % обстежених підприємств.

На інновації було витрачено 13,8 млрд грн. Реалізовано інноваційної продукції на суму 23,1 млрд грн. У 2014 році на впровадження інновацій було витрачено 7,7 млрд грн, реалізовано інноваційної продукції на 25,7 млрд грн.

Отже, у 2014 році на кожну вкладену в інновації гривну отримано 3 гривні від реалізації продукції, у 2015 році — майже 2 гривні. Це незначний показник ефективності спрямування коштів задля зростання економіки.

На жаль, основним джерелом фінансування витрат на інновації залишаються кошти підприємств — 13,4 млрд грн. (або 97,2 % загального обсягу витрат). Держава практично відійшла від фінансового та стимулюючого впливу на ці процеси.

Разом з тим, Україна входить у вісімку країн світу, які спроможні забезпечити повний цикл проектування та виробництва авіакосмічної техніки, входить до п'ятірки країн світу з повним циклом виробництва танків та до десятки найбільших суднобудівних країн світу. У нашій країні розвинуті високотехнологічні галузі промисловості, зокрема виробництво: важкого машинобудування, енергетичного устаткування, приладобудування та медичної техніки, за якими подається найбільша кількість заявок на патенти.

Україна поки що зберігає інтелектуальний потенціал, здатний до генерації наукових ідей світового рівня, має визнані у світі наукові школи з математики, інформатики, фізики, хімії, медицини, ядерної фізики, радіоелектроніки, біотехнології, розробки нових матеріалів, інформаційних технологій, засобів зв'язку та телекомунікацій тощо. Отже, Україна має реальні потенційні можливості (ресурсні, кадрові) для виходу на інноваційну модель розвитку та побудови потужної національної інноваційної системи.

Однак за останні роки, закріпивши на законодавчому рівні та декларуючи курс на євроінтеграцію, державна влада практично відійшла від основних принципів розвитку Європейського Союзу, задекларованих Лісабонською стратегією і розвинених у «Стратегії Європа 2020 — ініціатива — Інноваційний союз», Дублінській декларації 2013 року — «Відкриті інновації 2.0», «Європейській хмарній ініціативі», «Стратегії єдиного цифрового ринку».

У 2015 році наукоємність ВВП України становила 0,62 %, у тому числі за рахунок коштів державного бюджету 0,21 %. У 2016 році бюджетні витрати на наукові дослідження зменшено до рівня 0,18 % ВВП, що майже у десять разів нижче показника,

передбаченого Законом України «Про наукову і науково-технічну діяльність». Натомість, у Європейському співтоваристві частка обсягу витрат на наукові дослідження та розробки постійно зростає. За даними 2014 року наукоємність ВВП країн ЄС-28 у середньому становила 2,03 %.

Світовий досвід показує, що особливу роль у функціонуванні національної інноваційної системи (далі – НІС) відіграє держава. Для країн з перехідною економікою та країн, що розвиваються, її роль у регулюванні інноваційних процесів значно зростає.

Питання щодо розбудови Національної інноваційної системи, як комплексної системи розвитку інноваційного процесу в Україні, вперше розглядалися на парламентських слуханнях у 2007 році. У подальшому вони обговорювалися на парламентських слуханнях «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізації» у 2009 році. Кабінетом Міністрів України було схвалено Концепцію розвитку національної інноваційної системи на 2009–2013 роки. Це був період найбільшого прояву розуміння необхідності існування такої системи в Україні.

Починаючи з 2010 року державними органами стали ухвалюватися закони та нормативно-правові акти, якими відкрито гальмувалися не тільки процеси інноваційного спрямування, але й розвитку науки і освіти в цілому.

Шляхом внесення змін і призупинення чинних норм законів законодавство в інноваційній сфері стало втрачати регулюючу роль держави та стимулюючі чинники розвитку інновацій. Було призупинено реалізацію Законів України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки», «Про загальнодержавну комплексну програму високих наукоємних технологій», «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні», «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків», стримується реалізація Законів України «Про наукові парки», «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій». Скасовано переважну більшість державних цільових науково-технічних програм, у тому числі з розвитку інноваційної інфраструктури.

Законами про Державний бюджет України та нормативно-правовими актами Кабінету Міністрів України гальмується розвиток науки і використання результатів наукових досліджень, підготовка наукових та професійно-технічних кадрів, залучення коштів підприємств для спільної реалізації інноваційних проєктів.

За всі роки незалежності рівень науково-технічного потенціалу впав до найнижчого рівня. І падіння продовжується, що може дійти до «точки неповернення». Не виконуються, а то й ігноруються норми чинних законів у науковій та інноваційній сфері. Приймаються недостатньо обґрунтовані зміни до них, або нові їх редакції, які під гаслом реформ посилюють наявні проблеми, додають до вже існуючих нові, яких до цього не було.

У Національній доповіді «Інноваційна Україна 2020», підготовленій Національною академією наук України, зазначається, що «основна причина невиконання законодавства у сфері науки та інновацій в Україні, складнощі його розроблення і ухвалення пов'язані з тим, що нормативно-правові акти ухвалюються за відсутності інноваційно-спрямованої економічної стратегії України».

Саме відсутність дієвої стратегії розвитку економіки України на базі знань призводить до поступової втрати сфери наукових досліджень і розробок, можливості оперативно впроваджувати їх результати в реальний сектор економіки, реагувати на світові науково-технологічні виклики та ефективно використовувати світові науково-технічні розробки у національних інтересах.

Як наслідок, уряди України, особливо останні, порушують основні принципи управління, втрачають менеджерські функції щодо розвитку промисловості, виробництва та економіки у цілому. Відсутні прогностичні показники економічного і соціального розвитку України на середньо- та короткостроковий періоди, прогнози щодо розвитку окремих галузей економіки на середньостроковий період, як те передбачено Законом України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України». Заблоковано реалізацію пріоритетних напрямів розвитку інноваційної діяльності, згорнуті національні та державні цільові програми. Втрачається контроль над цілими галузями виробництва. З ліквідацією Міністерства промислової політики України посилюються руйнівні процеси в космічній галузі, авіабудуванні та суднобудуванні.

Разом з тим вітчизняний науково-технічний потенціал володіє надзвичайно потужним, оригінальним і цікавим досвідом. Основний вплив в інноваційному спрямуванні економіки відіграла заводська та галузева наука. Створювалися могутні науково-виробничі комплекси та об'єднання, інженерні центри. За новими і перспективними науковими напрямами спільно з академічними інститутами створювалися міжвідомчі та галузеві лабораторії.

Академічні інститути, маючи значне бюджетне фінансування фундаментальних досліджень, виконували замовлення міністерств і відомств. На потреби виробництва працювала і вузівська наука. До їх реалізації залучалися не тільки вчені та викладачі, а й студенти. При цьому останні, виконуючи держдоговірну наукову тематику, мали можливість отримувати додаткові кошти, що перевищували розмір стипендії. Така діяльність спрямовувалася і заохочувалася державою.

На жаль, сьогодні такої підтримки немає. Втрачено галузевий сектор науки. Виробництво не зацікавлене у нових досягненнях. Відсутнє базове фінансування вузівської науки. Про втрату зацікавленості урядовців, включаючи керівництво Міністерства освіти і науки України, щодо інновацій свідчить і той факт, що незважаючи на персональні запрошення, ними була проігнорована виставка наукових досягнень і розробок Національної академії наук України та національних галузевих академій наук України, яка була організована Комітетом з питань науки і освіти 14–15 червня 2016 року у приміщенні Верховної Ради України і відкрита за участю Голови Верховної Ради України.

У доповіді Міністерства освіти і науки України, представленої від Уряду України на цих слуханнях, не відображено інноваційну складову таких надзвичайно важливих галузей, як енергетика, медицина тощо. До структури інноваційної системи не включено Національну академію педагогічних наук України, Національну академію правових наук України, Національну академію мистецтв України, дослідницькі університети. Викликає занепокоєння тенденція до невиправданого публічного перебільшення значимості закордонної науки та іноземних учених, що принижує національну свідомість і гідність вітчизняних науковців. Дивним є запровадження термінів, які за постійного їх вживання психологічно закладають у свідомість людей стан меншовартості та фатальної приреченості.

В Україні щорічно за бюджетні кошти готують спеціалістів у сфері економіки і права втричі більше, ніж фахівців з природничих, фізико-математичних наук, інженерних, технологічних спеціальностей. Виникла диспропорція в їх підготовці. Крім того, значна частина підготовлених спеціалістів технологічно орієнтованих професій не працює за фахом.

Незважаючи на проблеми, пов'язані з незадовільним виконанням законодавства в інноваційній сфері, Національна академія

наук України, національні галузеві академії наук, вузівська наука завжди приділяли особливу увагу доведенню своїх наукових результатів до практичної реалізації. Національна академія наук України у 1999 році виступила ініціатором створення в Україні технологічних парків, у 2006 році з ініціативою створення наукових парків виступив Національний технічний університет «Київський політехнічний інститут».

З 2004 року Національна академія наук започаткувала конкурсний відбір та фінансування інноваційно спрямованих проєктів своїх установ. Метою цих конкурсів є доведення розробок наших учених до стадії впровадження. Крім того, Національна академія наук України проводить активну роботу з провідними державними та приватними компаніями. Так, зокрема, Академією укладені та реалізуються угоди про співробітництво з Державним підприємством — конструкторським бюро «Південне», Державним підприємством «Антонов», компанією ДТЕК. В рамках цих угод на замовлення промисловців виконується комплекс прикладних робіт на забезпечення ракетобудівної, авіабудівної та енергетичної галузей економіки нашої держави. Ці розробки могли б мати ще вагоміший ефект і більш масштабне впровадження за підтримки держави та створення дійсно сприятливого інноваційного клімату. Без цих визначальних чинників ситуація суттєво ускладнилася і позначилася на стані діяльності у сфері охорони промислової власності. В економіці України склалися вкрай несприятливі умови не лише для самої винахідницької діяльності, а й для використання винаходів. Винахідництво і раціоналізаторство втратили характер масового руху, що різко ускладнило розвиток економіки на інноваційній основі.

Про низьку ефективність винахідницької діяльності в Україні, що становить загрозу економічній безпеці держави, свідчать, зокрема, такі дані. У 2013 р. національними заявниками було подано близько 13 тисяч заявок на винаходи і корисні моделі. Водночас через несплату зборів за підтримання чинності патентів на винаходи і корисні моделі втратило чинність 9,8 тисяч патентів національних власників (75 %). При цьому, середній термін розгляду заявок на винаходи до видачі патенту складає близько 2-х років.

За даними Державної служби статистики України, в економіці використовується близько 4 тис. об'єктів промислової власності, в т. ч. 1,8 тис. винаходів (близько 7 % від загальної кількості чинних патентів), 2,4 тис. корисних моделей (6 %), 393 промислових

зразків (4 %). Отже, більшість захищених охоронними документами об'єктів патентного права у виробництві не використовуються і припиняють свій життєвий шлях відразу ж після розробки і отримання правової охорони.

В Україні відсутня система економічних стимулів (податкових, кредитних, страхових) щодо створення та комерціалізації об'єктів права промислової власності з метою формування цивілізованого ринку цих об'єктів. Зокрема, не визначені мінімальні ставки винагороди винахідникам, авторам за використання об'єктів патентного права, не запроваджені механізми державної підтримки зарубіжного патентування винаходів, створених за рахунок бюджетних коштів; відсутня методика визначення розміру шкоди, завданої порушенням прав на об'єкти промислової власності.

Значна частина потенційно значимих винаходів, отриманих українськими винахідниками, заявляються напряму в патентні відомства зарубіжних країнах без подання попередньої заявки в патентне відомство України. Несанкціонований витік винаходів, так звана «патентна міграція» з України зростає. Рівень «патентів-втікачів» складає 10–12 % щорічного обсягу патентування. Найбільш активні сектори такої міграції – медичні препарати, ІТ технології (системи та обладнання), фармакологія. Розширюється географія міграції: Російська Федерація (51 %), США (11 %), Південна Корея (9 %), Тайвань (3 %), Німеччина (2 %).

Особливі завдання з розвитку Національної інноваційної системи України ставляться у зв'язку із поступовою реалізацією програм міжнародного співробітництва, у першу чергу – Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (2014 р.), зокрема – активізації участі у формування єдиного європейського наукового простору та інноваційного союзу з виконання зобов'язань України у Рамковій програмі Європейського Союзу з наукових досліджень та інновацій «Горизонт 2020».

Міністерство освіти і науки України є головним органом у системі виконавчої влади, що забезпечує формування і реалізує державну політику у сфері науки, науково-технічної та інноваційної діяльності і трансферу технологій. На цю сферу спрямовано діяльність двох департаментів Міністерства освіти і науки України із загальною чисельністю менше 50 осіб, що вкрай недостатньо. Водночас Мінекономрозвитку України через Державну службу

інтелектуальної власності України реалізує державну політику у сфері інтелектуальної власності, яка є визначальною складовою інновацій. Така ситуація є вкрай неефективною в системі управління інноваційною сферою.

Незбалансованість державної політики, відсутність потужного органу виконавчої влади у сфері науки та інновацій призвели до того, що Міністерство фінансів України перебирає на себе не властиві йому функції, і порушуючи Конституцію України і норми чинних законів, вживає заходи, що створюють додаткові проблеми і шкодять розвитку науково-технічного потенціалу та інноваціям. Це стало причиною проведення у 2016 році страйків і акцій протесту науковців та освітян.

Більшість зазначених вище проблем вже обговорювалися на парламентських слуханнях у липні 2014 році, за наслідком яких 11 лютого 2015 року було прийнято Постанову Верховної Ради України «Про рекомендації парламентських слухань на тему: «Про стан та законодавче забезпечення розвитку науки та науково-технічної сфери держави» за № 182-VIII. На жаль, значна частина положень цього документа не виконується, а навпроти, вживаються заходи, особливо з боку Міністерства фінансів України, які ще більше загострюють ситуацію у сфері науки і інновацій.

Низька виконавча культура стає проблемою для держави, особливо в напрямку реалізації її політики та досягнення запланованих цілей. Така ситуація потребує посилення контролю і відповідальності за реалізацією законів України і рішень Верховної Ради України. Як перший крок у цьому напрямі, доцільно відновити у Верховній Раді України проведення Днів Уряду із звітами членів Уряду за конкретними напрямками їх діяльності та прийняттям за результатами розгляду відповідних Постанов Верховної Ради України.

(Підготовлено у співавторстві з кандидатом фізико-математичних наук Шевченком Миколою Миколайовичем)

Елементи корупційних загроз та протистояння

Двадцять і двадцять перше століття характеризуються загостренням боротьби, протистояння добра і зла. Останнє багатоліке та багатоманітне, воно спричиняє й ініціює війни, революції, катастрофи, тероризм, бандитизм, епідемії, аварії та жахливі явища — такі, як наркокартелі, ринкова спекуляція, торгівля людьми і дітьми, в результаті яких загинули сотні мільйонів людей, скалічено долі. Ініційовані трагедії пронизує іржа клановості, корупції. Вона живиться «освяченим» обманом на вістрі безкультурних і бездушних «обраних», яким притаманні та властиві заздрість, зажерливість, зверхність, пихатість, ненаситність, цинізм, зневажливість, вседозволеність. Запорукою їхньої безкарності є «воля» — політична, позаправна, «планетарна», «космополітична».

Не менш небезпечними є ризики, які виникають під час ліквідації матеріальних, фінансових, інформаційних, духовних, моральних, психологічних збитків та травм за наслідками означених трагедій.

Небезпідставною існує точка зору про те, що деякі «Міжнародні», в тому числі «Європейські» структури, заражені пороками корупції і сприяють знищенню держав, геноциду націй під гаслами «очищення» та «зачищення». Це вони розчищали простір для широкомасштабного застосування зброї масового знищення, реалізації законів «відзеркалення», запровадження технологій «самознищення», «саморуйнування», конфлікту та «хаосу» і ввели у владні міжнародні та європейські кабінети такі порочні явища, як підступність, підлість, підкуп, продажність, зраду, аморальність і бездуховність. Людство здригнулося від реалій дійсності, в черговий раз розпочало формувати системи та засоби спасіння

і захисту, мобілізує матеріальні, фінансові та людські ресурси, відновлює і відроджує духовні, моральні, матеріальні цінності. Корупційність є основною перешкодою на шляху подолання сучасних лихоліть, вона породжується бездуховністю, безкультурністю, жадобою, заздрістю, бідністю, злиденністю, убогістю, нівелюванням та нехтуванням ціннісними засадами. Тому особливо актуальним є вивчення, аналіз і вироблення механізмів мінімізації елементів та складових корупційних загроз і протистоянь.

Корупція розглядається науковцями як свідомо та цілеспрямована діяльність політиків, державних службовців, правоохоронців, підприємців, адвокатів, «незалежних» експертів, правозахисників, дисидентів, лобістів, представників громадських організацій та засобів масової інформації, спрямована на протиправне використання свого статусу, повноважень для одержання матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг, що дестабілізує економічний, політичний, соціальний стан суспільства і держави та спричинення формування зони протиріч, конфліктів, протистоянь; несе загрозу реалізації Конституційних прав і свобод громадян, завдає шкоди духовному, моральному, фізичному здоров'ю особистості; погіршує фінансовий, матеріальний стан, порушує гармонію співжиття як окремої групи людей, так і населення в цілому.

Першопричиною і джерелом корупції є затяжний період псевдоребудов, так званих «реформ», революцій, розбудов, розвою, змін, дерегуляції, деінституалізації, децентралізації, реінтеграції, реструктуризації, рекодифікації, реновації, опцій, компромісів, контраверсій, конфліктів, протиріч; нівелювання правових норм; ліквідації стандартів; частотої зміни законодавства з метою нібито оптимізації фінансування мережі із забезпечення «чистоти» бюджетного процесу; створення «політичних інституцій», «уповноважених» представників «громадянського суспільства», «демократичних організацій», «патріотичних сил»; прийняття непопулярних і водночас тенденційних непрозорих рішень у сферах — науки, освіти, економіки, соціуму, політики, державного будівництва.

Формування корупційних схем відбувається на основі протистояння різних теорій, концепцій, закономірностей, систем та підходів: лідера й особистості.

Інструментами і носіями корупції є формальні та неформальні «лідери», які супроводжуються широким постійним інформаційним посилом, «позитивним» соціологічним прогнозом,

психологічною «установкою», «навіюванням», інтернет-ресурсом і забезпечуються щедрим фінансуванням, політичною та дипломатичною зарубіжною підтримкою. Публічні «лідери» прославляються підтримкою задалегідь визначених експертів, політологів, соціологів, профінансованим залученням великої кількості людей, відпрацюванням меседжів, міміки, жестів, посилів, беззаперечним підпорядкуванням певному центру інтересів, зневажливим ставленням до підлеглих, неповагою до людей праці («точка зору маленьких українців», «рівень життя середньостатистичних українців», «від'ємний приріст», «слов'янський та український неформат»).

Корупція і корупціонери розглядаються тут як єдине ціле. На них покладається місія забезпечення зміни влади, виконання політичних рішень, формування «приватизаційних» процесів, а також задоволення завдань, вимог, побажань «світового уряду». Вони реалізують ідеї та плани мозкового центру, що працює на «самоліквідацію», «самознищення», у тому числі України як держави, запровадження геноциду слов'ян.

Першоосновою корупції виступає також демонстрація «неформального» лідерства та створення стартових позицій для обіймання ключових посад в державі, політиці, організації, установі, закладі, незалежно від підпорядкування, ступеня та форми власності з метою демонстрації «формального» лідерства і забезпечення впливу на людей з позицій обійманої посади.

Лідерська поведінка характеризується такими складовими, як: демонстративна ініціативність у ситуаціях міжособистісної взаємодії; пристосованість до загального миттєвого настрою; залякування, шантаж, маніпуляція, силовий тиск з метою блокування особистостей, незгідних та непокірних; «демонстрація відсутності» жорсткого планування і «спонтанне» нав'язування різних рівнів і варіантів імпровізацій; чутливість до проблем членів групи, особлива увага до слабких та безвольних; демонстрація домінуючого характеру поведінки, смаку і схильності до влади; звернення за допомогою до обставин, тобто вміння використовувати для своїх цілей ситуативні моменти, які виникають у процесі взаємодії.

Прикриттям корупції служать «авторитети», «покровителі», «провідники», «шефи» та «лідери». Особливо небезпечні вони з повноваженнями від міжнародних і європейських структур.

Живильною та ідеологічною основою корупції в міжнародному контексті є «світовий уряд», масонські ложі, наркокартелі, які

заможляють і формують бездуховність, злиденність, убогість, невпевненість, безпечність, відкритість, односторонні лояльність та толерантність, байдужість, безпідставну довірливість, безправність, незахищеність і «розкрутку» слабкої ланки.

Основні загрози, які підкріплюють корупцію, це — страх, голод (інтелектуальний, інформаційний, фізіологічний, біологічний, фінансовий) та нехтування духовними засадами, моральними якостями, ціннісними критеріями, нівелювання культурно-історичної спадщини, загравання з «авторитетами» — дії і вчинки за чужими, неписаними правилами, а також без правил. Диктує той, хто «платить» гроші, «дає» позики, кредити й інвестиції.

Корупція забезпечується багатократними «стандартами» підступної поведінки, лукавством, вседозволеністю, заздрістю, ненаситністю, хитрістю, аморфністю, хибністю, безшабашністю, маніпуляціями, компромісами, нечистою «грою» в найвищих її проявах та нереалізованими амбіціями.

Основні помічники корупції — це підготовлене «безвладдя», керований «хаос», халатність, кольорові «пріоритети», безпечність, безпорадність, апатія, депресія, бездуховність та аморальність. Ідеологи корупції працюють поза законами.

Найбільшою шкоди завдають корупційні діяння за протекцією і за поданням «міжнародних» і «непублічних», «тіньових» «лідерів» та «авторитетів».

В історичному контексті злу та його особливому прояву — корупції завжди протистояли особистості. Особистість трактується, як відображення природи людини в професійній, громадській та політичній сферах, родині та сім'ї, розгляду її як індивідуальності і суб'єкта духовно-культурного і соціального життя. Її потенціал розкривається в контекстах професійних, соціальних відносин, спілкування і предметної діяльності, які зумовлені системою духовних, моральних, ціннісних, фізичних, розумових, психологічних та психічних якостей індивіда. Статус її визначається незалежно від рівня офіційного залучення до конкретних суспільних, культурних, історичних відносин та підготовки і прийняття конкретних рішень.

Під «особистістю» розуміють стійку систему соціально значущих рис, що характеризують особу як члена демократичного громадянського суспільства або спільноти. Поняття «особистість» характеризує сутність людини, пов'язану із засвоєнням різноманітного виробничого і духовного досвіду суспільства. Деякі теорії

особистості не включають в неї біологічні характеристики людини, інші, приміром, фрейдизм, надають біологічним чинникам визначального значення. Більш виваженим є трактування особистості як динамічної єдності біологічного та соціального. Ми, люди, — вже не звірі тому, що у своїх діях користуємося не тільки одними інстинктами, але ми ще і не люди тому, що нашими вчинками не завжди керує один тільки розум.

Наукова, професійна та життєва практика життєдіяльності і життєтворчості особистості засвідчують, що здатність до самовизначення й самопізнання — виняткове надбання людини, яка визначає себе як суб'єкта свідомості, спілкування та дій. Особливого значення у професійній діяльності дедалі більше набуває особистісна ідентичність, що є остаточним продуктом процесу самопізнання — усвідомлене ціле, яке народжує почуття гармонії.

Особистість, як правило, духовно і фізично здорова, мудра, широко обізнана, розумна, знаюча, кмітлива, наполеглива, стійка, компетентна, делікатна, дипломатична і є неординарним майстром своєї справи, професіоналом, патріотом за велінням душі і серця. Особистість забезпечує створення, будівництво, організацію в цілому, стабільний еволюційний розвиток, зростання, вдосконалення, модернізацію, МИР; демонструє відданість Вітчизні, силу духу, силу волі, силу характеру, стійкість, рішучість, цілеспрямованість, любов, турботу, милосердя, повагу, терпіння, смирення, законслухняність, глибокі знання та широкий кругозір, служіння добру; діє в площині забезпечення гармонії та реалізації законів натуральних/духовних, природних та юридичних; мінімізує ризики протиріч та протистояння влади і закону.

Список використаних джерел та літератури

- Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року / Офіційне видання. — Київ, 2006.
- Закон України «Про боротьбу з корупцією» (від 5 жовтня 1995 р. № 356/95-ВР) (визнано таким, що втратив чинність).
- Закон України «Про засади запобігання та протидії корупції» (від 11 червня 2009 року № 1506-VI) (визнано таким, що втратив чинність).

Закон України «Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень» (від 11 червня 2009 року № 1507-VI) (визнано таким, що втратив чинність).

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» (від 11 червня 2009 року № 1508-VI) (визнано таким, що втратив чинність).

Закон України «Про запобігання корупції» (від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII).

Законодавство України про мови (освітній аспект)

Діюча Конституція України, ухвалена 28 червня 1996 р., має найвищу юридичну силу, тобто Закони та нормативно-правові акти — у тому числі у сфері освіти можуть прийматися лише на підставі Конституції України та відповідно до неї. Норми Конституції України є приписами прямої дії, що гарантують можливість звертатися до суду для захисту основних прав громадян України. Нею регулюються права, сукупність правових норм за змістом засад політичної організації суспільства, пов'язаних з організацією і функціонуванням державного механізму. Конституцією закріплюються основи побудови державного механізму, порядок формування, організації і компетенції вищих органів влади, органів місцевого самоврядування, територіальна організація публічної влади, основи взаємовідносин фізичної особи і держави, правові відносини.

Конституцією України (стаття 53) визначено, що кожен має право на освіту:

«Повна загальна середня освіта є обов'язковою.

Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам.

Громадяни мають право безоплатно здобути вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі».

Далі частина 5 коментованої статті проголошує таке: «Громадянам, які належать до національних меншин, право на навчання

рідною мовою чи на вивчення рідної мови в державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства».

Рішенням Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 р. це правило тлумачиться в «негативному» розумінні: «у навчальному процесі можуть застосовуватися та вивчатися мови національних меншин». Невід'ємним Конституційним правом громадян України є вільний вибір мови. Частина 5 статті 53 розвиває положення статті 10 Конституції України щодо гарантій вільного розвитку, використання і захисту російської та інших мов національних меншин.

Мова відіграє визначальну роль у процесі формування особистості людини, здобуття нею освіти, є для неї засобом повсякденного спілкування, інструментом накопичення знань, прилучення її до надбань культури, національної самоідентифікації людини, а також, як правило, виступає одним з головних чинників формування сучасної нації.

Висока мовна культура є основою духовного взаєморозуміння, культурного взаємозбагачення та зміцнення дружби народів.

Українська мова — це один з вирішальних чинників національної самобутності українського народу. Законодавство забезпечує українській мові статус державної з метою сприяння всебічному розвитку духовних творчих сил українського народу, гарантування його суверенної національно-державної самобутності.

З огляду на складну історію становлення української державності та розвитку української мови, а також на те, що українську мову вважає рідною переважна більшість населення України Конституція (статті 10) визнає державною саме українську мову. Причому зазначене положення міститься у розділі I Конституції України, який закріплює основи конституційного ладу в Україні як фундаментальні принципи, що складають засади громадянського суспільства та правової державності.

Державна (офіційна) мова — це мова, якій державою надано статус обов'язкового спілкування у публічних сферах суспільного життя. Публічними сферами, в яких застосовується державна мова, вважаються насамперед функціонування і здійснення повноважень органами законодавчої, виконавчої і судової влади, іншими державними органами та органами місцевого самоврядування (мова роботи, актів, діловодства і документації, мова взаємодії цих органів тощо). Положення Конституції України зобов'язують

застосовувати державну — українську мову, як мову офіційного спілкування посадових і службових осіб при виконанні ними службових обов'язків, у роботі і в діловодстві органів державної влади, представницьких та інших органів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, а також у навчальному процесі в державних і комунальних навчальних закладах України (Рішення Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 р., справа про застосування української мови).

Порядок застосування мов відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 92 Конституції України має визначатися виключно Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25 квітня 2019 р. № 2704-VIII.

Мовна політика в Україні формується: ґрунтуючись на Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року та схваленому Всеукраїнським референдумом 1 грудня 1991 року Акті проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 року, якими було відновлено незалежну національну державність України; керуючись Конституцією України, що визначає українську мову як єдину державну мову в Україні та покладає на державу обов'язок забезпечувати всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України; діючи відповідно до Рішення Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 року № 10-рп/99, яким встановлено, що українська мова, як державна, є обов'язковим засобом спілкування на всій території України при здійсненні повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування (мова актів, роботи, діловодства, документації тощо), а також в інших публічних сферах суспільного життя, які визначаються законом; зважаючи на Концепцію державної мовної політики, затверджену Указом Президента України від 15 лютого 2010 року № 161/2010, що визначає стратегічні пріоритети в подоланні спричинених багатовіковою асиміляційною політикою колонізаторів та окупантів деформацій національного мовно-культурного і мовно-інформаційного простору та відповідно до якої повноцінне функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території держави є гарантією збереження ідентичності української нації і зміцнення державної єдності України; усвідомлюючи, що українська мова є визначальним чинником і головною ознакою ідентичності української нації, яка історично сформувалася і протягом багатьох століть безперервно проживає

на власній етнічній території, становить переважну більшість населення країни і дала офіційну назву державі, а також є базовим системотворчим складником української громадянської нації; прагнучи до посилення державотворчих і консолідаційних функцій української мови, підвищення її ролі в гарантуванні територіальної цілісності та національної безпеки України; маючи на меті створення належних умов для забезпечення і захисту мовних прав та потреб українців; а також беручи до уваги Висновок Європейської комісії за демократію через право, відповідно до якого за особливих умов, що склалися в Україні, збалансована політика у мовній сфері вимагає належних гарантій для збереження державної мови як інструмента єднання суспільства, та Рекомендацію Європейської комісії за демократію через право українському законодавчому органу віднайти істотно прийнятні способи підтвердження верховенства української мови як єдиної державної мови та вжити додаткових заходів для зміцнення її ролі в українському суспільстві.

Статтею 1 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» юридично закріплено, що статус української мови як єдиної державної мови зумовлений державотворчим самовизначенням української нації. Державний статус української мови є невід'ємним елементом конституційного ладу України як унітарної держави.

Статус української мови, як єдиної державної мови, передбачає обов'язковість її використання на всій території України при здійсненні повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування, а також в інших публічних сферах суспільного життя, які визначені цим Законом.

Українська мова, як єдина державна мова, виконує функції мови міжетнічного спілкування, є гарантією захисту прав людини для кожного українського громадянина незалежно від його етнічного походження, а також є фактором єдності і національної безпеки України.

Статтею 6 вищезазначеного Закону зафіксовано, що кожний громадянин України зобов'язаний володіти державною мовою. Держава забезпечує кожному громадянину України можливості для опанування державної мови через систему закладів дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої, вищої освіти, освіти для дорослих, а також через підтримку неформальної та інформальної

освіти, спрямованої на вивчення державної мови. Держава організовує безкоштовні курси української мови для дорослих та забезпечує можливість вільно опанувати державну мову громадянам України, які до цього не мали такої змоги.

Конституцією України та Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (стаття 9) визначено осіб, які зобов'язані володіти державною мовою та застосовувати її під час виконання службових обов'язків. Державною мовою зобов'язані володіти Президент України (стаття 103 Конституції України), Прем'єр-міністр України, Перший віце-прем'єр-міністр України, віцепрем'єр-міністри України, інші члени Кабінету Міністрів України, перші заступники та заступники міністрів, керівники інших центральних органів виконавчої влади та їх заступники, Глава Адміністрації Президента України чи іншого органу, що виконує аналогічні функції і його заступники, Секретар Ради національної безпеки і оборони України та його заступники, Голова Служби безпеки України та його заступники, Голова Служби зовнішньої розвідки України і його заступники, професійні судді (стаття 127 Конституції України), судді Конституційного Суду України (стаття 148 Конституції України), Генеральний прокурор та його заступники, керівники регіональних та місцевих прокуратур, керівник Спеціалізованої антикорупційної прокуратури та його заступники, члени Ради Національного банку України, Голова та інші члени Рахункової палати, Голова Антимонопольного комітету України, інші державні уповноважені Антимонопольного комітету України, голови територіальних відділень Антимонопольного комітету України, члени Національного агентства з питань запобігання корупції, члени Національної комісії зі стандартів державної мови, члени Центральної виборчої комісії, члени Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, члени національних комісій регулювання природних монополій, члени Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, члени Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, члени інших державних колегіальних органів, Голова Державного комітету телебачення і радіомовлення України та його заступники, Голова Фонду державного майна України та його заступники, постійні представники Кабінету Міністрів України, Верховної Ради України, Президента України у Конституційному Суді України, члени Вищої ради юстиції, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини

та його представники, Директор Національного антикорупційного бюро України, Уповноважений із захисту державної мови, Голова Верховної Ради Автономної Республіки Крим та його заступники, Голова Ради міністрів Автономної Республіки Крим та його заступники, міністри Автономної Республіки Крим, Постійний Представник Президента України в Автономній Республіці Крим та його заступники; депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутати місцевих рад, посадові особи органів місцевого самоврядування; державні службовці; голови місцевих державних адміністрацій, їх перші заступники та заступники; службовці Національного банку України; особи офіцерського складу, які проходять військову службу за контрактом; особи начальницького (середнього і вищого) складу Національної поліції, інших правоохоронних та розвідувальних органів, посадові особи інших органів, яким присвоюються спеціальні звання; особи рядового, сержантського і старшинського складу Національної поліції, інших правоохоронних, розвідувальних органів, інших органів, яким присвоюються спеціальні звання; прокурори; судді, які обрали чи призначені відповідно до Конституції України та здійснюють правосуддя на професійній основі, члени та дисциплінарні інспектори Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, члени Вищої ради правосуддя; адвокати; нотаріуси; керівники закладів освіти всіх форм власності; педагогічні, науково-педагогічні і наукові працівники, крім іноземців чи осіб без громадянства, які запрошені до закладів освіти та/або наукових установ і працюють на тимчасовій основі як наукові, педагогічні, науково-педагогічні працівники або викладачі іноземної мови; медичні працівники державних і комунальних закладів охорони здоров'я; посадові та службові особи підприємств, установ і організацій державної і комунальної форм власності, крім осіб, які не є громадянами України.

Рівень володіння державною мовою особами засвідчується державним сертифікатом, який видається Національною комісією зі стандартів державної мови, а також підтверджується документом про повну загальну середню освіту за умови, що такий документ підтверджує вивчення особою української мови як навчального предмета (дисципліни), або державним сертифікатом про рівень володіння державною мовою, що видається Національною комісією зі стандартів державної мови відповідно до Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної».

Цим Законом визначено, що мовою освітнього процесу в закладах освіти є державна мова. Держава гарантує кожному громадянину України право на здобуття формальної освіти на всіх рівнях (дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої), а також позашкільної та післядипломної освіти державною мовою в державних і комунальних закладах освіти. Особам, які належать до національних меншин України, гарантується право на навчання в комунальних закладах освіти для здобуття дошкільної та початкової освіти, поряд з державною, мовою відповідної національної меншини України. Це право реалізується шляхом створення згідно із законодавством окремих класів (груп) із навчанням мовою відповідної національної меншини України поряд із державною мовою і не поширюється на класи (групи) з навчанням державною мовою. Особам, які належать до корінних народів України, гарантується право на навчання в комунальних закладах освіти для здобуття дошкільної і загальної середньої освіти, поряд із державною, мовою відповідного корінного народу України. Це право реалізується шляхом створення відповідно до законодавства окремих класів (груп) з навчанням мовою відповідного корінного народу України, поряд із державною, мовою і не поширюється на класи (групи) із навчанням державною мовою. Особам, які належать до корінних народів, національних меншин України, гарантується право на вивчення мови відповідних корінного народу чи національної меншини України в комунальних закладах загальної середньої освіти або через національні культурні товариства. Особам з порушенням слуху забезпечується право на навчання жестовою мовою та на вивчення української жестової мови. Заклади освіти забезпечують обов'язкове вивчення державної мови, зокрема заклади професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти, в обсязі, що дає змогу провадити професійну діяльність у вибраній галузі з використанням державної мови. Особам, які належать до корінних народів, національних меншин України, іноземцям та особам без громадянства створюються належні умови для вивчення державної мови. Мовою зовнішнього незалежного оцінювання за результатами здобуття повної середньої освіти та вступних випробувань є державна мова, крім зовнішнього незалежного оцінювання з іноземних мов. Держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування насамперед англійської мови, в державних і комунальних закладах освіти. У закладах освіти

відповідно до освітньої програми одна або декілька дисциплін можуть викладатися двома чи більше мовами — державною мовою, англійською мовою, іншими офіційними мовами Європейського Союзу. За бажанням здобувачів професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти заклади освіти створюють можливості для вивчення ними мови корінного народу, національної меншини України як окремої дисципліни. Викладання іноземної мови в закладах освіти і на курсах з вивчення іноземних мов здійснюється відповідною іноземною або державною мовою. Держава сприяє створенню та функціонуванню за кордоном закладів освіти, в яких навчання здійснюється державною мовою або вивчається державна мова. Особливості використання мов в окремих видах та на окремих рівнях освіти визначаються спеціальними законами.

Інший шлях задоволення освітніх потреб національних меншин визначається Конституцією України через діяльність національно-культурних товариств, яким відповідно до статей 7, 14, 16 Закону України від 25 червня 1992 р. «Про національні меншини в Україні» створюються необхідні умови та надається державна підтримка. Статтею 22 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» встановлено, що мовою науки в Україні є державна мова. Наукові видання публікуються державною мовою, англійською мовою та/або іншими офіційними мовами Європейського Союзу. У разі публікації англійською мовою та/або іншими офіційними мовами Європейського Союзу опубліковані матеріали мають супроводжуватися анотацією та переліком ключових слів державною мовою. Дисертації осіб, які здобувають ступінь доктора філософії, доктора мистецтва, доктора наук, або у передбачених законом випадках, наукові доповіді у разі захисту наукових досягнень, опублікованих у вигляді монографії або сукупності статей у вітчизняних та/або міжнародних рецензованих фахових виданнях, а також автореферати та відгуки опонентів виконуються державною мовою або англійською мовою. Для статей, опублікованих у міжнародних фахових виданнях іншими, ніж англійська, мовами, спеціалізована вчена рада своїм рішенням може зобов'язати надати переклад або коротку анотацію статті державною мовою. Публічний захист дисертації на здобуття ступеня доктора філософії, доктора мистецтва, публічний захист наукових досягнень у вигляді дисертації або опублікованої монографії, або за сукупністю статей для

присудження ступеня доктора наук здійснюється державною мовою або, за бажанням здобувача, англійською мовою. Мовою публічних наукових заходів (наукові конференції, круглі столи, симпозіуми, семінари, наукові школи тощо) може бути державна мова та/або англійська мова. Мовою публічних наукових заходів на тему певної іноземної мови (мовознавство) або іноземної літератури може бути відповідна іноземна мова. Якщо проведення наукового заходу здійснюється іноземною мовою, організатори зобов'язані повідомити про це учасників заходу заздалегідь. У такому разі здійснення перекладу державною мовою не є обов'язковим. За будь-яких обставин особа, яка бере участь у будь-якому публічному науковому заході, не може бути позбавлена права використовувати державну мову.

Вільний вибір мови є невід'ємним правом громадян України. Частина 5 статті 53 розвиває положення статті 10 Конституції України щодо гарантії вільного розвитку, використання і захисту російської та інших мов національних меншин, що відповідно до Закону гарантує право на навчання рідною мовою чи вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національно-культурні товариства.

Це означає, що держава бере на себе зобов'язання, по-перше, не перешкоджати вільному розвитку, використанню у спілкуванні, застосуванню мов національних меншин, по-друге, сприяти їх розвитку та використанню (шляхом державної підтримки видання друкованих засобів масової інформації, підручників, навчальних посібників, художньої літератури, набуття освіти мовами меншин тощо), по-третє, захищати мови меншин як культурно-духовну цінність з метою недопущення їх занепаду і втрати.

Про постійну увагу до реалізації прав громадян України на освіту свідчить також Рішення Конституційного Суду України у справі за Конституційним поданням 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про освіту» від 5 вересня 2017 р. № 2135-VIII.

Конституційний Суд України, розглядаючи питання, порушені у конституційному поданні, виходить з такого:

— Державною мовою в Україні є українська мова; держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України; в Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист

російської, інших мов національних меншин України (частини перша, друга, третя статті 10 Конституції України).

— Держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України (стаття 11 Конституції України).

— Конституцією України статус державної мови надано українській мові (частина перша статті 10); це повністю відповідає державотворчій ролі української нації, як зазначено у преамбулі Конституції України, — нація, що історично проживає на території України, складає абсолютну більшість її населення і дала офіційну назву державі (абзац другий пункту 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 року № 10-рп/99).

«Положення про українську мову як державну міститься у розділі I «Загальні засади» Конституції України, що закріплює основи конституційного ладу в Україні. Поняття державної мови є складовою більш широкого за змістом та обсягом конституційного поняття «конституційний лад»... Право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові (частина третя статті 5 Конституції України). Положення статті 10 Конституції України, як і інших статей розділу I «Загальні засади», можуть бути змінені тільки у порядку, передбаченому її статтею 156, шляхом прийняття закону, який затверджується всеукраїнським референдумом» (абзац третій пункту 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 року № 10-рп/99).

У Рішенні від 22 квітня 2008 року № 8-рп/2008 у справі про мову судочинства Конституційний Суд України зазначив, що «статус української мови як державної є складовою конституційного ладу держави нарівні з її територією, столицею, державними символами» (друге речення абзацу першого підпункту 5.1 пункту 5 мотивувальної частини).

Мова — унікальний феномен, що є засобом соціалізації, формою реалізації творчого потенціалу кожної людини, а знання державної мови сприяє соціалізації особи та є засобом запобігання дискримінації.

Українська мова є мовою офіційного спілкування посадових і службових осіб при виконанні ними службових обов'язків,

у роботі й у діловодстві органів державної влади та органів місцевого самоврядування, у судовому провадженні, а також у навчальному процесі в державних і комунальних навчальних закладах України. Держава повинна забезпечувати всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України.

Таким чином, українська мова як державна є обов'язковою на всій території України у державній сфері, а також в публічних сферах суспільного життя, у тому числі у сфері освіти.

Дослідивши Закон в аспекті забезпечення балансу між вивченням і застосуванням державної мови і її вільним розвитком та вільним розвитком, використанням, захистом мов національних меншин та корінних народів України, Конституційний Суд України вказує на те, що освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою прогресу суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави. Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору (абзаци перший, другий преамбули Закону).

Конституційний Суд України підкреслює, що на рівні Закону передбачено засоби та механізми для реалізації особами, які належать до національних меншин та корінних народів України, права на вивчення мов відповідних національних меншин та корінних народів України разом із вивченням української мови як державної оскільки вона є умовою свідомого об'єднання громадян у межах території України. У положеннях Закону, зокрема, вказується, що в Україні створюються рівні умови доступу до освіти; ніхто не може бути обмежений у праві на здобуття освіти; право на освіту гарантується, зокрема, незалежно від національності, мови спілкування (частина друга статті 3). Право особи на освіту може реалізовуватися шляхом її здобуття на різних рівнях освіти, у різних

формах і різних видах, у тому числі шляхом здобуття дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої, вищої освіти та освіти дорослих; право на освіту не може бути обмежене законом; закон може встановлювати особливі умови доступу до певного рівня освіти, спеціальності (професії) (частини третя, дев'ята статті 3 Закону). Крім того, Закон встановлює перехідний період, який дає громадянам України можливість для адаптації до нового нормативного регулювання у сфері освіти.

Закон регулює суспільні відносини, що виникають у процесі реалізації конституційного права людини на освіту, визначає права та обов'язки фізичних і юридичних осіб, які беруть участь у реалізації цього права, а також компетенцію органів державної влади та органів місцевого самоврядування у сфері освіти.

Закон гарантує національним меншинам та корінним народам України право на вивчення рідної мови і передбачає вивчення державної української мови, що є однією з умов їх повноцінної інтеграції в українське суспільство. Неможливість вивчати державну мову перешкоджає соціалізації представників національних меншин та корінних народів України.

Таким чином, Конституційний Суд України вважає, що мета Закону узгоджується з приписами Конституції України, оскільки забезпечує збалансований підхід до вивчення державної мови, як засобу соціалізації особи та функціонування органів державної влади і органів місцевого самоврядування на конституційних засадах, і вивчення мов національних меншин та корінних народів України.

Згідно з Конституцією України законом визначається «застосування мов в Україні» (частина п'ята статті 10) та «порядок застосування мов» (пункт 4 частини першої статті 92). Засади функціонування державної мови і застосування мов національних меншин України визначені безпосередньо Конституцією України (статті 10, 11, 53 Основного Закону України).

Конституційний Суд України виходить із того, що застосування і функціонування державної мови в Україні нерозривно пов'язані з її вивченням, тобто з реалізацією кожною особою права на освіту.

Визначення в Законі засадничих питань мови в освітньому процесі в Україні відповідає конституційному статусу державної мови і узгоджується з юридичними позиціями Конституційного

Суду України щодо державної мови в Україні, відповідно до яких під державною (офіційною) мовою розуміється мова, якій державою надано правовий статус обов'язкового засобу спілкування у публічних сферах суспільного життя; положення частини першої статті 10 Конституції України, за яким «державною мовою в Україні є українська мова», «треба розуміти так, що українська мова як державна є обов'язковим засобом спілкування на всій території України при здійсненні повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування (мова актів, роботи, діловодства, документації тощо), а також в інших публічних сферах суспільного життя, які визначаються законом (частина п'ята статті 10 Конституції України)» (абзац перший пункту 3 мотивувальної частини та абзац перший пункту 1 резолютивної частини Рішення Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 року № 10-рп/99).

Деталізація в Законі засад функціонування і застосування державної мови в Україні у процесі реалізації конституційного права людини на освіту забезпечує застосування державної мови в Україні, зокрема, як засобу соціалізації особи, що відповідає статті 10 Конституції України.

Відповідно до частини третьої статті 10, статті 11 Конституції України в Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України; держава сприяє, зокрема, розвиткові етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України. Згідно з частинами першою, другою статті 24 Основного Закону України громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом; не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Конституційний Суд України дійшов висновку, що Закон створює законодавчі передумови для ефективного функціонування і розвитку державної мови, можливості використання української мови в усіх сферах суспільного життя, у яких вона має бути обов'язковим засобом спілкування. Відповідно до цих законодавчих положень українська мова утверджується в конституційному статусі державної мови в Україні (стаття 10 Конституції України).

Конституційний Суд України зазначав, що «публічними сферами, в яких застосовується державна мова, охоплюються насамперед сфери здійснення повноважень органами законодавчої, виконавчої та судової влади, іншими державними органами та органами місцевого самоврядування (мова роботи, актів, діловодства і документації, мова взаємовідносин цих органів тощо). До сфер застосування державної мови можуть бути віднесені також інші сфери, які відповідно до частини п'ятої статті 10 та пункту 4 частини першої статті 92 Конституції України визначаються законами» (абзац четвертий пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 14 грудня 1999 року № 10-рп/99).

Згідно із статтею 7 Закону мовою освітнього процесу в закладах освіти є державна мова; особам, які належать до національних меншин України, гарантується право на навчання в комунальних закладах освіти для здобуття дошкільної та початкової освіти, поряд із державною мовою, мовою відповідної національної меншини; це право реалізується шляхом створення відповідно до законодавства окремих класів (груп) з навчанням мовою відповідної національної меншини поряд із державною мовою і не поширюється на класи (групи) з навчанням українською мовою; особам, які належать до корінних народів України, гарантується право на навчання в комунальних закладах освіти для здобуття дошкільної і загальної середньої освіти, поряд із державною мовою, мовою відповідного корінного народу; це право реалізується шляхом створення відповідно до законодавства окремих класів (груп) з навчанням мовою відповідного корінного народу України поряд із державною мовою і не поширюється на класи (групи) з навчанням українською мовою (абзаци перший, третій, четвертий частини першої); особливості використання мов в окремих видах та на окремих рівнях освіти визначаються спеціальними законами (частина сьома).

Гарантована Конституцією України рівність усіх людей в їх правах і свободах означає необхідність забезпечення їм рівних правових можливостей як матеріального, так і процесуального характеру для реалізації однакових за змістом та обсягом прав і свобод (абзац п'ятий підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 12 квітня 2012 року № 9-рп/2012).

Відповідно до статті 7 Закону особам, які належать до корінних народів, національних меншин України, гарантується право на вивчення мови відповідних корінного народу чи національної

меншини в комунальних закладах загальної середньої освіти або через національні культурні товариства (абзац п'ятий частини першої); заклади освіти забезпечують обов'язкове вивчення державної мови, зокрема заклади професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти — в обсязі, що дає змогу провадити професійну діяльність у вибраній галузі з використанням державної мови; особам, які належать до корінних народів, національних меншин України, іноземцям та особам без громадянства створюються належні умови для вивчення державної мови (частина друга); держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування, насамперед англійської мови, в державних і комунальних закладах освіти (частина третя); у закладах освіти відповідно до освітньої програми можуть викладатися одна або декілька дисциплін двома чи більше мовами — державною мовою, англійською мовою, іншими офіційними мовами Європейського Союзу (частина четверта); держава гарантує кожному громадянину України право на здобуття формальної освіти на всіх рівнях (дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої), а також позашкільної та післядипломної освіти державною мовою в державних і комунальних закладах освіти (абзац другий частини першої).

У зв'язку з відсутністю відповідного захисту власної етнокультурної ідентичності корінні народи України, зазвичай, перебувають у менш вигідному і більш уразливому становищі, а тому потребують захисту з боку держави, в якій вони проживають.

Ухваливши Закон, держава створила умови для повноцінної реалізації відповідних прав національних меншин, в тому числі корінних народів України, вивчати рідну мову, а також отримувати освіту державною мовою незалежно від походження, повноцінно реалізовувати визначені Конституцією України права: на працю (частина перша статті 43); на участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування; на доступ до державної служби, служби в органах місцевого самоврядування (стаття 38); на безоплатне здобуття вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі (частина четверта статті 53); судовий захист (частина перша статті 55) тощо. У такий спосіб забезпечується рівність кожної особи в реалізації вказаних прав незалежно від національності та мови спілкування.

Питання освітніх рівнів для навчання рідними мовами національних меншин чи їх вивчення, кількості годин такого навчання чи кількості годин для вивчення відповідної мови — прерогатива законодавця, оскільки за Основним Законом України його наділено відповідними повноваженнями у цій сфері (частина п'ята статті 53, пункти 4, 6 частини першої статті 92).

Конституція України зобов'язує державу в особі законодавчого органу гарантувати на рівні закону для вказаних категорій громадян право на навчання рідною мовою або на вивчення рідної мови, яке має реалізовуватися у державних і комунальних навчальних закладах чи через національні культурні товариства. Законодавець у законі може з урахуванням історичних особливостей, рівня розвитку суспільства, економічних можливостей держави уточнювати зміст та обсяг цього конституційного права, передбачати й інші форми його реалізації. Конституція України не містить застережень щодо повноважень законодавця деталізувати на рівні закону конституційне право громадян, які належать до національних меншин, на навчання рідною мовою чи на її вивчення.

Повноваження законодавця в частині закріплення на рівні законів правових механізмів реалізації конституційних прав не є абсолютними. Основний Закон України передбачає конституційні заборони, які обмежують можливість законодавчого органу приймати рішення, що ставили б під сумнів або нівелювали зміст конституційних прав і свобод.

Одним із елементів конституційного права на освіту Основний Закон України визначає право громадян, які належать до національних меншин, на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови в державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства. Тому конституційний припис, закріплений у частині п'ятій статті 53, визначає сутність змісту та обсяг права (як складової конституційного права на освіту) на навчання рідною мовою у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства чи на її вивчення у вказаних навчальних закладах або у національних культурних товариствах, яке гарантується на рівні закону.

Конституційний Суд України виходить з того, що в Законі врегульовано суспільні відносини реалізації конституційного права людини на освіту, у тому числі в частині гарантування прав національних меншин та корінних народів України на навчання чи

вивчення мови відповідної національної меншини чи корінного народу України.

Отже, особам (у тому числі громадянам України), які належать до національних меншин України, Законом гарантується право на навчання в комунальних закладах освіти, поряд із державною мовою для здобуття дошкільної та початкової освіти, мовою відповідної національної меншини, а також на вивчення мови відповідної національної меншини в комунальних закладах загальної середньої освіти або через національні культурні товариства.

Тобто в Законі не лише відтворюється зміст і обсяг конституційного права на освіту мовою відповідної національної меншини, яке визначено у частині п'ятій статті 53 Конституції України, а й передбачається його реалізація у двох формах: навчання рідною мовою (дошкільна і початкова) та вивчення рідної мови (на всіх рівнях загальної середньої освіти).

Закон не перешкоджає вивченню мов національних меншин, його положення спрямовані на створення для всіх громадян України умов, необхідних для оволодіння державною мовою з метою забезпечення в подальшому можливості здійснювати професійну діяльність в обраній галузі із застосуванням державної мови.

Конституційний Суд України зауважує, що Закон сприяє повноцінній реалізації конституційного права на освіту, яким можуть скористатися представники національних меншин. Визначене у Законі нормативне регулювання забезпечує реалізацію прав громадян в усіх сферах суспільного життя, у тому числі доступ до державної служби та служби в органах місцевого самоврядування.

Визначивши Законом засадничі питання освіти в Україні, деталізуючи конституційне право на освіту, Верховна Рада України не вийшла за межі повноважень, встановлених Конституцією України.

Проаналізувавши Закон на предмет його відповідності статті 8 Конституції України, Конституційний Суд України дійшов висновку, що суть окремих оспорюваних положень Закону розкривається через лексичне значення слів та узгоджується з вимогою юридичної визначеності як складовою принципу верховенства права.

Таким чином, Конституційний Суд України вважає, що Закон не суперечить вимогам статей 8, 9, 10, 11, 19, 22, 24, 53, 92 Конституції України.

У конституційному поданні автори клопотання наголошують, що під час прийняття Закону народні депутати України порушили процедуру його розгляду та ухвалення, що суперечить частині

другій статті 6, частині другій статті 19, частині п'ятій статті 83 Конституції України.

З огляду на зміст частини першої статті 152 Конституції України Конституційний Суд України неодноразово підкреслював, що критерієм визнання актів неконституційними може стати, зокрема, порушення саме тих процесуальних вимог їх розгляду, ухвалення або набрання чинності, які встановлені Конституцією України, а не іншими нормативними актами (рішення від 28 лютого 2018 року № 2-р/2018, від 26 квітня 2018 року № 4-р/2018). Неконституційним може бути визнаний лише той нормативний акт Верховної Ради України, під час прийняття чи схвалення якого (або набрання ним чинності) було порушено процедурні вимоги, що встановлюються безпосередньо Конституцією України, а не іншими нормативними актами, зокрема Регламентом Верховної Ради України (Ухвала Конституційного Суду України від 17 вересня 2015 року № 41-у/2015).

Конституційний Суд України, дослідивши матеріали справи, дійшов до висновку про відсутність порушень конституційної процедури розгляду та ухвалення Закону і набрання ним чинності.

На зазначеній вище конституційно-правовій основі вирішується проблема застосування мов національних меншин України. Гарантування національним меншинам України права на вільний розвиток, використання і захист їхніх мов відповідає змістові міжнародних договорів України.

Зокрема, Рамкова конвенція Ради Європи про захист національних меншин від 1 лютого 1995 року, ратифікована Україною 9 грудня 1997 року, зобов'язує держави створити в себе необхідні умови для того, щоб особи, які належать до національних меншин, мали можливість розвивати свою мову (пункт 1 статті 5 Конвенції).

Як зазначається у Рішенні Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 року № 10-рп/99 (справа про застосування української мови), виходячи з положень статті 10 Конституції України та законів України щодо гарантування застосування мов в Україні, в тому числі в навчальному процесі, мовою навчання в дошкільних, загальноосвітніх середніх, професійно-технічних та вищих державних і комунальних навчальних закладах є українська мова. При цьому в державних і комунальних навчальних закладах поряд з державною мовою відповідно до положень Конституції України, зокрема частини п'ятої статті 53 та законів України,

в навчальному процесі можуть застосовуватися та вивчатися мови національних меншин.

Це не повністю узгоджується з ключовими положеннями Європейської хартії регіональних мов або мов меншин (5 листопада 1992 року), ратифікованої Законом України від 15 травня 2003 р. «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» (набула чинності для України з 1 січня 2006 року). Відповідно до Закону положення зазначеної Хартії носять не рекомендаційний, а зобов'язальний характер і застосовуються до мов таких національних меншин України, як білоруська, болгарська, гагаузька, грецька, єврейська (іврит і ідиш), кримськотатарська, молдавська, німецька, польська, російська, румунська, словацька та угорська. Відповідно до цього Закону визначено ті заходи, які застосовуються щодо кожної з вказаних мов. Зокрема, відповідно до підпункту (iii) п. 1 ст. 8 Хартії передбачається забезпечення надання дошкільної освіти (або суттєвої частини такої освіти) відповідними мовами меншин «принаймні для дітей з тих сімей, які цього бажають і кількість яких вважається для цього достатньою». Відповідно до п «b» ст. 14 Хартії держава зобов'язується «в інтересах регіональних мов або мов меншин сприяти транскордонному співробітництву, зокрема між органами регіонального місцевого самоврядування, на території яких аналогічна мова використовується у такій самій або схожій формі, та розвивати таке співробітництво».

При цьому, як зазначається в п. 5 цього Закону, «при застосуванні положень Хартії заходи, спрямовані на утвердження української мови як державної, її розвиток і функціонування в усіх сферах суспільного життя на всій території України, не вважаються такими, що перешкоджають чи створюють загрозу збереженню або розвитку мов, на які відповідно до статті 2 цього Закону поширюються положення Хартії».

Необхідністю інтеграції України в Європу та залучення її до надбань світової культури обумовлена турбота держави про розвиток мов міжнародного спілкування. Такими мовами вважаються, перш за все, офіційні мови ООН (англійська, російська, іспанська, китайська, французька) та робочі мови ООН (англійська, російська, іспанська, французька).

У формуванні законодавства з питань державної мови не враховано негативний український досвід підписання (05.11.1992 р.), ратифікації (15.05.2003 — ратифікаційна підстава — 802-IV),

набрання чинності для України міжнародного договору (01.01.2006 р.), публікації в офіційному виданні (25.12.2006 р.) Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин». Із наведених даних видно, як міжнародне та європейське співтовариства заставили Україну поступитися своїми державними, національними інтересами і взяти підвищені зобов'язання перед своїми вимогливими та напористими сусідами, прийнявши Закон, який нічого спільного з європейською мовною політикою немає.

Мали місце неодноразові спроби виправити становище у сфері мовної політики. Зокрема, 12.12.2012 р. було внесено проєкт закону (реєстр. № 0001) про внесення змін до Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин».

Проєктом Закону вносилися зміни до прийнятого Верховною Радою України 15 травня 2003 року Закону України № 802-IV «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» з метою приведення назви чинного Закону у відповідність до офіційного перекладу Хартії та виправлення некоректностей у назвах деяких мов у статті 2 чинного Закону.

29 серпня 2006 року Міністерством закордонних справ України з англійської мови на українську було здійснено офіційний переклад Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, де назва її звучить — Європейська хартія регіональних або міноритарних мов.

Перш за все, аналіз автентичних текстів Європейської хартії регіональних або міноритарних мов засвідчив, що базовий термін «regional or minority languages» (англ.) «langues regionales ou minoritaires» (фр.) був неправильно перекладений українською мовою як «регіональні мови або мови меншин», оскільки зроблений не з мови оригіналу — англійської чи французької, а з російської. Правильним українським відповідником є — «регіональні або міноритарні мови», а правильна назва Хартії — Європейська хартія регіональних або міноритарних мов.

У головному терміні англійського тексту Хартії слово «minority» має значення не «меншини», а «меншості» і вживається для означення меншої кількості людей, які розмовляють тією чи іншою мовою, а не для означення етнічної одиниці. Таким чином, слово «minority» прийнято вживати в сенсі кількості, а не етнічної приналежності.

Як зазначалося в частині 11 Пояснювальної записки до Європейської хартії регіональних або міноритарних мов: «Хартія має на меті захищати регіональні або міноритарні мови та сприяти їх розвитку, але це не стосується мовних меншин».

Зверталася увагу на те, що у статті 1 Хартії, де визначено термін «територія, на якій використовується регіональна мова або мова меншин», йдеться не про мову певної національної меншини, а про мову, яка є засобом спілкування певної кількості осіб:

«...І традиційно використовуються в межах певної території держави громадянами цієї держави, які складають групу, що за своєю чисельністю менша, ніж решта населення цієї держави;»

Правильність такого тлумачення впливає зі змісту частини третьої преамбули Хартії, об'єктом якої є насамперед мови, що можуть зникнути з мовної карти Європи і потребують підтримки та особливого захисту.

Фіксувалося, що об'єктом Європейської хартії регіональних або міноритарних мов є збереження мов, які є під загрозою відмирання як етнокультурне явище, а не мовні права національних меншин, що проживають у певних регіонах України. Звичайно, регіональна або міноритарна мова є одночасно і мовою етнічної меншини, але ці терміни не тотожні. Захист мовних прав європейських меншин регламентується іншим документом, а саме Рамковою конвенцією про захист національних меншин.

Зверталася увага на те, що Закон України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» передбачає захист мов таких національних меншин: білоруської, болгарської, грецької, єврейської, молдавської, німецької, польської, російської, румунської, словацької та угорської. Усі ці мови є офіційними, крім грецької та єврейської, у відповідних державах і, з огляду на свій статус, мають необхідний державний захист і не перебувають під загрозою зникнення. Також на території України немає жодних перешкод для застосування цих мов представниками відповідних національних меншин у місцях їх компактного проживання.

Було сформульоване застереження щодо того, що пункт 2 Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» передбачає надання захисту саме мовам національних меншин, а це прямо суперечить меті та об'єкту самої Хартії. У доповіді Комітету експертів Ради Європи про застосування Хартії Україною (27.11.2008) наголошено:

«62. Ратифікаційна грамота України вказує на те, що в основі підходу, обраного українськими органами влади, лежить кількісний критерій, із використанням даних перепису населення 2001 року, отже документ охоплює лише найбільш численні національні меншини. Комітет експертів нагадує, що метою Хартії є збереження мов, як засобу відображення культурного багатства, і що це не стосується меншин як таких».

Європейська комісія за демократію через право (Венеційська комісія) щодо положень Закону України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року, щодо використання державної мови та мов меншин, а також інших мов у освіті (Прийнятий Венеційською комісією на її 113-му пленарному засіданні (8-9 грудня 2017 року) на основі коментарів від pana Майкла ФРЕНДО (член, Мальта), pana Серджіо БАРТОЛЕ (заступник члена, Італія), pana Яна ВЕЛАРЕСА (член, Бельгія), pana Роберта ДУНБАРА (експерт DG II, Європейська хартія регіональних мов та мов меншин) pana Рейнера ХОФМАННА (експерт, DG II, Рамкова конвенція про захист національних меншин) розглянула положення, що стосуються мови освіти – стаття 7 та пункт 18 статті 3 Прикінцевих та перехідних положень – у новому Законі про освіту, прийнятого Верховною Радою України 5 вересня 2017 року.

Венеційська комісія відзначає, що з тих часів, як Україна здобула незалежність, мовне питання завжди було помітним в національних дебатах, і воно законно вважається важливим, якщо не головним чинником в державо- та націотворенні. У той же час, в специфічному демографічному, соціальному та геополітичному контексті, що склався в Україні, розробка мовної політики, яка, ймовірно, відповідатиме різним очікуванням та інтересам в українському суспільстві, зважаючи на застосовні стандарти та лінгвістичні права більшості та меншин країни – з різним історичним минулим, очікуваннями та потребами – є складним завданням. Тим більше в нинішній ситуації в нашій державі.

Венеційська комісія підкреслила, як вона це зробила у попередніх прикладах, що для держав є законною і похвальною метою сприяти посиленню державної мови та її володінню всіма громадянами, а також вживати заходів для вивчення її всіма, як спосіб вирішення існуючих нерівностей та сприяння більш ефективній інтеграції у суспільство осіб, що належать до національних меншин.

Продовжуючи здійснення комплексної реформи української системи освіти, яка, в цілому, позитивно сприймається у всьому

світі, новий Закон про освіту також пропонує нові принципи використання мов освіти, а також як предмету навчання. Зокрема, стаття 7 нового закону, зменшивши обсяги освіти мовами меншин, особливо на середньому рівні, викликала сильну критику та протести як на внутрішньому, так і на міжнародному рівнях.

Ця критика, на думку Венеційської комісії, здається обґрунтованою з ряду причин. Прийнята стаття суттєво відрізняється від проекту, щодо якого відбулися консультації з меншинами. Дотримання відповідних міжнародних та конституційних положень має важливе значення при введенні комплексних реформ, які стосуються вже існуючих і добре усталених прав національних меншин.

Чіткість і правова точність мають важливе значення для реалізації відповідних міжнародних принципів. Однак уточнений рівень захисту мовних прав, передбачених статтею 7 для національних меншин України, залишається незрозумілим. Стаття 7 містить суттєві неточності і, здається, не забезпечує дотримання керівних принципів, необхідних для виконання рамкового закону при застосуванні міжнародних та конституційних зобов'язань нашої держави. Вона містить певні гарантії щодо освіти мовами меншин, переважно обмежуючись початковою освітою, хоча точний обсяг таких гарантій не є настільки ясным, як того вимагає справа. Це, дійсно, дозволяє радикально змінити попередній мовний правовий режим, принаймні в середній освіті, до правового режиму, який зосереджений на обов'язковому використанні української мови як мови освіти. Це може призвести до істотного зменшення можливостей, що надаються особам, які належать до національних меншин, для навчання їх мовами, а це призведе до непропорційного втручання в існуючі права осіб, які належать до національних меншин. Крім того, короткий термін реалізації нових правових норм викликає серйозні занепокоєння щодо якості освіти.

З іншого боку, оскільки стаття 7 є рамковим законодавчим положенням, і тому, що вона не визначає умови, за якими вона має бути реалізована, існує місце для тлумачення та застосування, що більше відповідають вимогам захисту національних меншин. Венеційська комісія вітає той факт, що українська влада готова використовувати такі можливості. Щодо початкової освіти, то стаття 7 містить певні гарантії лише щодо продовження навчання мовами меншин, але це також не є перешкодою. Венеційська комісія розуміє, що українська влада, напевно, має намір продовжувати

викладання мовами меншин з більшості предметів у спеціальних класах для національних меншин.

Щодо середньої освіти, то стаття 7 в той час, коли вона однозначно спрямована на підвищення ролі державної мови та зменшення ролі мов меншин, все ще залишає можливості для певної гнучкості. Закон про освіту є рамковим законом, і закон про повну загальну середню освіту, який ще має бути прийнятий, міг би забезпечити більш детальні та збалансовані рішення. Якщо закон буде впроваджений у такий спосіб, що мови меншин можна буде викладати лише як предмет, і більше не буде можливості викладати інші предмети мовою меншини, це може бути явно непропорційним втручанням у існуючі права меншин. Однак, частина 4 статті 7 передбачає правову основу для викладання інших предметів офіційними мовами ЄС.

Намір української влади, на думку Венеційської комісії, полягає в тому, щоб використовувати це положення також для забезпечення викладання інших предметів цими мовами. Таке рішення може бути прийнятним для цих мов, але лише якщо виконання закону міститиме достатні гарантії, визначені після належних консультацій з меншинами, що обсяг цього викладання буде достатнім для того, аби учні могли досягти високого рівня знань мови як писемного, так і усного рівня, що дозволить їм також вирішувати інші складні мовні питання. Результати поточних двосторонніх переговорів з материнськими державами меншин можуть надати корисний внесок в імплементацію статті 7 Закону у цьому питанні.

Проте частина 4 статті 7 Закону не передбачає рішення для мов, які не є офіційними мовами ЄС, зокрема російської мови, як найбільш широко використовуваної в Україні мови, крім державної. Менш сприятливе ставлення до цих мов важко виправдати, і тому виникає питання щодо дискримінації за мовною ознакою.

Беручи до уваги викладені вище міркування, конструктивним рішенням, безсумнівно, було б внесення поправки до статті 7 і заміна цього положення більш збалансованим та більш чітко сформульованим. Зокрема, слід розглянути питання щодо дискримінаційного ставлення до інших мов меншин, які не є офіційними мовами ЄС. Разом з тим, багато питань можуть бути також негайно вирішені через інші законодавчі акти та при імплементації прийнятої статті 7, особливо через Закон про повну загальну середню освіту. У зв'язку з цим Венеційська комісія рекомендує, зокрема:

— для забезпечення достатнього рівня викладання офіційними мовами Європейського Союзу для відповідних меншин в повній мірі використовувати при прийнятті впроваджуваного законодавства можливості, передбачені частиною 4 статті 7;

— на додаток до викладання державної мови продовжувати забезпечення достатньої частки освіти мовами меншин на початковому та середньому рівнях;

— покращити якість викладання державної мови;

— з метою забезпечення більшого часу для поступової реалізації реформи внести зміни до відповідних перехідних положень Закону про освіту;

— звільнити приватні школи від нових мовних вимог відповідно до статті 13 Рамкової конвенції;

— розпочати в рамках реалізації нового Закону про освіту новий діалог з представниками національних меншин та усіма зацікавленими сторонами щодо мови освіти;

— забезпечити, щоб виконання Закону не загрожувало збереженню культурної спадщини меншин та безперервності освіти мовами меншин у традиційних школах.

Героїчний спротив ніколи не забудеться

Кожне покоління переживає визначні дати, які історично випали на період його життєдіяльності. Для сучасних «шестидесятників», тобто тих, кому нині 60 і трохи більше років, такими вікопомними подіями стали святкування 20-х, 30-х, 40-х, 50-х та 75-х роковин Священного Дня Перемоги над фашистсько-німецькими полчищами загарбників. Історична пам'ять — це один із визначальних, пізнавальних, оберігаючих, захисних, оборонних, духовно-моральних чинників душі, розуму і серця, що включає в себе відтворення, збереження, глибинне засвоєння та передачу людиною своїм нащадкам духовних цінностей попередніх епох, моральних якостей і досвіду як суспільства в цілому, так і окремих особистостей зокрема. Множина особистих пам'ятей формує підґрунтя для загальної суспільної пам'яті і є мотиваційною, інформаційною основою усіх соціальних процесів.

Пам'ять визначає характер та динаміку активності особистості, домінуючі тенденції в діяльності людини. Особливо важливим є зберегти, розвинути моторну, емоційну, образну, словесно-логічну пам'ять, а за тривалістю — історичну, родинну, сімейну, особистісну, а також — миттєву, ультракоротку (сенсорну), короткочасну пам'ять, які є елементами її довгочасної іпостасі. У своїй практичній діяльності людина досить часто користується спогадами та оперативною пам'яттю. Без постійного відтворення, згадування, повторення, тренування, оновлення пам'яті для неї притаманним стає — забування, стирання, а то й остаточна втрата суттєвих її фрагментів. У постійному процесі, динаміці мають відбуватися дії згадування, відтворення, запам'ятовування і регулярного повторення. Доцільно враховувати те, що запам'ятовування буває миттєвим, короткочасним, тривалим, а також цілеспрямованим, системним, безсистемним, довільним і мимовільним. Однею

з основ елементів стабільної пам'яті є відтворення, яке служить запобіжником для тимчасового і тривалого забування чи провалів у пам'яті, особливо історичній. Пам'ять доцільно піддавати постійному тренуванню, тобто формуванню мотивації для згадування, розподілу повторень, чергуванню запам'ятовування з пригадуванням, урізноманітненням тренувальних мисленевих вправ та навантажень, використанням мнемонічних засобів розв'язання інтелектуальних завдань тощо.

Пам'ять базується на принципі історизму наукового пізнання, який вимагає розглядати всі явища природи і суспільства в їхньому закономірному історичному розвитку, в зв'язку з конкретними історичними умовами їхнього існування. Історизм становить одну із характерних рис діалектики пізнання. Принцип історизму спрямований проти суб'єктивізму в оцінці об'єктивної дійсності.

Історична пам'ять слугує тривалому зберіганню достовірних даних, які є основою для подальшого розвитку. Така пам'ять розглядається як істинне відображення хронології та послідовності подій і явищ, — як глобальних, так і локальних. Основний її принцип — істинність. Остання розглядається як адекватне та фактично підтвержене відображення в пізнанні об'єктивної дійсності, явищ, подій; відображення їх такими, якими вони існують поза свідомістю і незалежно від неї.

Діалектика підкреслює об'єктивний зміст істинного, всупереч ідеалістичному зведенню істини до інтуїтивності, апріорності ідей, самоочевидності відчуттів, поза людського буття ідеальних сутностей чи цінностей. Опосередкований практикою збіг цього змісту з предметністю явищ, що існує незалежно від суб'єкта, є об'єктивною істиною. А вона розкривається через суспільну практику, що є критерієм істини. Тому істина завжди конкретна. Істинність підтверджується конкретними фактами, подіями, які знаходять своє відображення в хроніках, мемуарах, спогадах та інших, у тому числі і найсучасніших, носіях інформації.

Одним із елементів розвитку та зміцнення історичної пам'яті є спогади. Мої дитячі роки пройшли під впливом історичної пам'яті односельчан про захоплення танками в супроводі піхоти рідного села і розстріляного у червні 1941 року румунськими та німецькими фашистами директора школи — Черкеса Терентія Миколайовича, який мав можливість врятуватися, але був арештований на підставі доносу та розстріляний серед білого дня в селі. У цей же день у центрі села демонстративно і показово було

розстріляно молодого Михайла Войну. Ввечері на круті схили Дністра фашисти вивели на розстріл зв'язаних двох братів. Одного було вбито, а іншого поранено. Оскільки брати були зв'язані разом, то їхні тіла впали у р. Дністер. Пораненому брату вдалося розв'язати мотузки і врятуватися. Вночі він повернувся до материнського дому і знову він був зраджений. Прийшли окупанти, пересвідчилися, що юнак живий, але не арештували, змилювалися над ним. Застосували закон — двічі не страчують. Він пережив усі лихоліття війни...

Село затаїлося, але не здалося. Від хати до хати, від шопи до шопи, з рук в руки односельчанами рятувалися єврейські сім'ї. Вночі копалися схованки і на тривале зберігання добровільно бралися майно єврейських сімей. Після Перемоги дідусь Петро повернув єврейській сім'ї збережене майно усе до останньої нитки. Власники майна залишилися сердечно вдячними і з вдячністю почитали своїх рятівників.

На сільському кладовищі був встановлений пам'ятник загиблим односельчанам у перші дні Великої Вітчизняної війни. На пам'ятнику була також зафіксована трагічна загибель молодого Яші-тракториста, який супроводжував 21 червня 1941 року трактора. Його прізвище та місце народження 35 років не були відомі, а встановлені завдяки наполегливим пошукам, запитам ветерана Великої Вітчизняної війни, голови колгоспу «Україна» — Щасливого Дениса Гавриловича. Відступали ж окупанти вже без пафосу. Жителі села зібралися на ранкову службу в церкві. Сюди забігли озброєні фашисти, помолитися Богу і, нікому не причинивши шкоди та болю, відступили.

Жителі села вшанували та увічнили пам'ять про загиблих односельчан. Тут у центрі села в 1970-х роках був зведений пам'ятник землякам загиблим в роки Великої Вітчизняної війни. Біля нього, як правило, проходили основні святкування, виставлялася почесна варта, молоді пари квітами і пошаною засвідчували свою повагу до тих, хто захистив їхнє життя та їх майбутнє.

Врізалися в пам'ять нетривалі, скупі розповіді дідуся Петра Радевича та його соратників-воїнів 1-го Українського фронту про непрості і критичні військові будні, про вдалі і проблемні військові операції та бої. Вони із вдячністю згадували своїх командирів, побратимів, учасників Сталінградської та Курської битв, які дотримались обіцянки, із повною відданістю і майстерністю зробили все можливе і неможливе, щоб зберегти життя максимальній

кількості солдатів. Випромінювали теплоту і повагу у спогадах про воєначальника маршала Конєва Івана Степановича, для якого були притаманні вмiле і професійне керівництво військами цілих фронтів у великих операціях. Маршал сповідував принцип: «Солдата командири зобов'язані берегти тому, що на своїх плечах солдат несе всі тяготи війни». Солдати ж дотримувалися правила: «Якщо людина просить допомогу — допоможи, чим можеш. Якщо людина просить милостиню — подай, що можеш». Свої зобов'язання вони виконали, а обіцянки втілювали в жорстокі реалії воєнного і мирного життя.

На пануючу на той час тенденцію, що немає Бога, солдати стверджували — «А в мене Бог є» і йшли в бій, освятивши себе Хрестом, з Хрестиком на грудях, з Богом в серці, Іконкою в нагрудній кишені та молитвою на устах. Більшість солдатів бажали і шукали найменшу можливість — УЗАКОНИТИСЯ.

Одночасно діяв життєдайний та негласний Закон — не має права віддавати команди особа, яка максимально не забезпечує збереження життя і здоров'я солдата. Закон втілювався життєвою мудрістю, вдумливими кроками, життєстійкою позицією і рішучими діями Сталінградців.

За життя солдатів, офіцерів та генералів боролися також лікарі. Після системного та тривалого лікування більше 30 років з осколком в серці прожив мешканець с. Михалково, Сокирянського району, Чернівецької області — ветеран Великої Вітчизняної війни Трач Михайло Іванович. Богатирської статури, працьовитий, доброзичливий, чуйний, він також займався наставницькою роботою. Під його керівництвом учнівська бригада із п'яти чоловік у 1972 році вперше в Україні заготувала більше 400 тонн гранульованих мінеральних добрив. У години перепочинку він розповідав про складні будні та лихоліття солдатського життя у роки війни та повоєнний час. Лікарями та однополчанами також був врятований Трач Іван Федорович після отримання 17 поранень (снаряд розірвався під час атаки біля його ніг) та життєво-небезпечного поранення в голову. Була проведена надскладна операція та хірургічне втручання. Він відсвяткував 30-річчя Перемоги у Великій Вітчизняній війні і запам'ятався своєю працьовитістю, доброзичливістю, відповідальністю, тягою до життя та шанобливим ставленням до односельчан.

У школі ми любили уроки Сабатина Івана Юхимовича — ветерана Великої Вітчизняної війни — учителя мови, який був

висококультурною, глибоко освіченою особистістю, і коли ми по-водилися добре, вчасно справлялися з навчальними завданнями, тоді він розгорнутіше розповідав нам про класичну літературу, історичні романи. Незважаючи на те, що йому не давали спокою бойові поранення та контузія, він любив свою працю і дітей, випромінював мудрість та інтелігентність.

Незліченними є зразки героїчного супротиву наших співвітчизників навалі фашистської орди. Так, незабутнім є подвиг молодіжного підпілля м. Хотина під керівництвом Героя Радянського Союзу — Кузьми Галкіна. Його найближчими соратниками були Володимир Манченко, Микола Салтанчук, Дмитро Семенчук, Олександр Непомнящий. Організація розпочала свою діяльність ще у вересні 1941 року.

К. Галкін зумів дістати зброю — гвинтівки, патрони та гранати, організувавши в себе на городі цілий їх склад. Спочатку підпільники поширювали листівки. 18 жовтня 1941 року організація зірвала «святкове» зборище на центральній площі Хотина, присвячене захопленню німецько-румунськими арміями Одеси. Напередодні цього святкування підпільники розклеїли листівки, закликавши зірвати цю маніфестацію. Дана акція привела до того, що, незважаючи на старання місцевої поліції, на площу ніхто не прийшов. Надалі члени організації розподілили між собою завдання. О. Непомнящий повинен був підпалити військову казарму, Д. Семенчук — підірвати пивзавод, К. Галкін — вбити комісара румунської поліції. Окрім цих диверсій, підпільники регулярно слухали та поширювали зведення Радінформбюро, писали і поширювали листівки, добували зброю та вибухівку.

Влітку 1942 року організація була розкрита провокатором. 6 серпня почалися арешти. Загалом було заарештовано шістнадцять найбільш активних членів організації. У ході обшуків на їх квартирах виявили радянську літературу та зброю, а в будинку Д. Семенчука — переносний радіоприймач. Незважаючи на тортури, К. Галкін та інші члени організації відмовлялися давати свідчення. Ходом слідства цікавився сам маршал Антонеску, який ухвалив, що всі члени організації протягом десяти днів мають бути засуджені до смертної кари. Військово-польовий суд румунської 8-ї піхотної дивізії засудив К. Галкіна та чотирьох його товаришів до розстрілу. Вирок було виконано 24 жовтня 1942 року на околиці чернівецького цвинтаря. Герої поховані в братській могилі на Руському цвинтарі Чернівців.

У с. Сербичани Сокирянського району є поле імені Бірюкової Віри Олександрівни – радистки партизанського загону, молодшого лейтенанта, учасниці Великої Вітчизняної війни.

Партизанський рейд, у якому брала участь Віра Бірюкова, що мала військову спеціальність «радистка», увійшов в історію під назвою «Степний». На Українському фронті вона діяла в загоні імені Чапаєва. 14 січня 1944 року партизани, які десантувалися на території Сокирянського району Чернівецької області, вступили у довгий бій з переважаючими силами румунських жандармів. До кінця дня в живих залишилася тільки Віра. Не бажаючи здатися ворогам, які її оточили, вона рвонула кільце гранати... У тому бою гітлерівці втратили понад 200 солдатів та жандармів.

У вищому навчальному закладі запам'яталися лекції, практичні заняття та неформальне спілкування із ветеранами Великої Вітчизняної війни, викладачами: математичного аналізу – Росо Валентиною Петрівною, філософії – Костянтиновим Костянтином Степановичем. Нас вражала духовність та високі моральні якості В. П. Росо, яку не зламали лихоліття Бабиного Яру (під час відступу молоді німецькі солдати просили в неї вибачення за свою некоректну, ганебну та злочинну поведінку) та сурові військові події у роті зенітниць. Ми були зачаровані високим науковим рівнем, незламністю духу Костянтинова Костянтина Степановича, який незважаючи на те, що тричі горів у танку, Перемогу здобув у Пруссії. Він прагнув, щоб ми не тільки пізнали ази філософії, а й осмислили їх. Доброго слова заслуговує також викладач технології матеріалів Іванов. Він у роки Великої Вітчизняної війни був директором підприємства оборонного призначення, а професію здобув у провідних Європейських та Азійських вищих закладах освіти.

Врізалася в пам'ять подія, яка сталася в студентському загоні в селищі Лісному Коржункольського радгоспу Федорівського району Кустанайської області (Казахстан). У селищі жили казахи, українці, німці, росіяни. Українці-переселенці часів Столипіна навчали нас азбуки життя в місцевих умовах, часто допомагали українським студентам, пригощали фруктами, ягодами, чаєм з висококалорійним та запашним молоком, а також мирно спілкувалися зі своїми сусідами переселенцями – німцями Поволжя. За шість тисяч кілометрів приїхала донька одного з українців і, заставши німців за батьківським столом, вийшла з будинку. Для неї, жительки Чернігівщини, німці асоціювалися з проклятими

нелюдами, фашистами-карателями і вона не могла сидіти з ними за одним столом. До батьківської хати вона не зайшла доти, поки її не покинули німці.

У студентські роки, на гостинне запрошення господаря, три роки проживав у єврейській сім'ї. Михайло Петрович (солдат) і Сара Марківна (санітарка) — ветерани Великої Вітчизняної війни, одружилися після Перемоги. Вони поєднали свою долю після трагічної втрати рідних та дітей у страшні роки війни. Михайла Петровича врятували однополчани та лікарі після складних поранень в ноги. Його винесли з поля бою на руках. Він мав талант — прекрасний голос і був солістом у міському хорі, але вибрав професію шофера і слюсаря. У вільні хвилини Михайло Петрович і Сара Марківна вивчали ідиш. Тенденції общини до космополітизму не підтримували. Всупереч «вживлення» модної тенденції возвеличувати здобутки американського конгломерату — «американського народу», вони вважали себе рядовими громадянами Радянського Народу. Критерієм істини для них були духовно-моральні цінності, відвойовані та захищені слов'янськими та єврейським народами у спільній боротьбі проти коричневої чуми. З їхньою позицією рахувалися, а оперний талант Михайла Петровича цінували. Кожної неділі після обіду постійно проводилися години спогадів. Розповіді Михайла Петровича та Сари Марківни були пронизані любов'ю до рідного краю, Вітчизни, однополчан, офіцерів та солдатів. Зло війни має довгі руки. В 70-ті роки у Михайла Петровича відкрилися старі рани і довелося ампутувати ногу, а після святкування свого 70-річчя з дня народження через декілька років його організм не витримав чергової операції з ампутації другої ноги.

І в шкільні роки, і в студентські, а також упродовж життя переосмислював історію рідного краю та масову стійкість громадян. У роки Великої Вітчизняної війни Буковина стала ареною жорстокої боротьби за визволення краю від німецько-фашистських та румунських загарбників. Дуже драматично склалася ситуація при визволенні села Лівинці Кельменецького району Чернівецької області.

Незабутнім є супротив жителів цього села. Відомо, що фашисти вигнали на каторжні роботи 66 мешканців села. Але люди не корились «новому» порядку. Вони саботували розпорядження властей, зривали поставки хліба і худоби, не виходили на роботи.

Селяни добре пам'ятають березень 1944 року, коли Лівинці стали ареною жорстокого бою радянських воїнів проти фашистів.

У ніч з 27 на 28 березня 759-й стрілецький полк, яким командував підполковник Д. Д. Бойко, з боями визволив Лівинці.

Понад 400 гітлерівців, які не хотіли здаватися в полон і чинили опір, були знищені, взяті в полон понад 500 ворожих солдатів і офіцерів. Село декілька разів переходило з рук в руки. Велику допомогу радянським військам під час бою подало населення Лівинців. Брати Петро та Ілля Головачуки, А. Х. Головачук, В. Г. Руснак, В. Є. Єремук, С. Ф. Требик з сином Василем вказали радянським воїнам зручні підступи до села, розташування німців, склади боєприпасів. Загону розвідників дуже допоміг юний житель села Ілюша Головачук. Він підказав бійцям зручні підходи до села, у результаті чого ворогу були нанесені вагомі втрати.

Але ранком, 28 березня, ворог пішов у контрнаступ. Гітлерівці, що вдерлися на кілька годин в село, влаштували криваву розправу над населенням: розстріляли 15 жителів. Тоді загинули В. М. Грубляк, А. Х. Головачук, В. Г. Руснак, А. С. Требик, В. С. Требик, І. В. Требик, П. Ю. Рябчик, В. Є. Єремук, Г. В. Телін, М. С. Гермак, Т. С. Юрій, А. С. Кундій, брати Головачуки — Петро та 14-річний піонер Ілля. П'ятнадцятий із розстрілюваних — Данило Юрій був важко поранений, але залишився живий.

І все ж лівинчани, ризикуючи життям, всіляко допомагали радянським воїнам. Двох радянських військових дівчат, які не встигли відступити із своєю частиною, сховала В. М. Кушнір. Вона ледве встигла накинути на них поверх військового одягу своє вбрання, як до хати увірвалися фашисти. Видавши військових дівчат за своїх дочок, Варвара Михайлівна врятувала їм життя. Житель села Василь Сафрончук допоміг радянським розвідникам обеззброїти гітлерівців, які зайшли до його хати. У хаті селянки Олександри Перепічки засіли фашисти і почали обстрілювати радянських розвідників. Жінка, яку фашисти вигнали з малою дитиною з хати, крикнула розвідникам: «Паліть мою хату разом з катані!». Після війни колгосп збудував О. Перепічці нову хату.

Під кінець дня 28 березня с. Лівинці були назавжди визволені від фашистських загарбників. Командиру 759-го стрілецького полку підполковнику Д. Д. Бойку, бійці якого визволяли с. Лівинці, присвоєно високе звання Героя Радянського Союзу. В зв'язку з 20-річчям Перемоги у Великій Вітчизняній війні Радянський уряд нагородив посмертно Іллю Головачука орденом Вітчизняної війни II ступеня. Ім'я Ілюші Головачука рішенням бюро Центральної Ради Всесоюзної ордена Леніна піонерської організації

ім. В. І. Леніна занесено до Всесоюзної Книги пошани. Образ безстрашного піонера відтворив чернівецький художник В. Я. Яблонський.

Свято шанують лівинчани пам'ять загиблих при визволенні села воїнів і своїх односельчан, розстріляних гітлерівцями. На їх могилах ніколи не в'януть квіти. У школі є кімната бойової слави, де зібрані документи і фото про подвиги воїнів Радянської Армії та жителів при визволенні села. Учні підтримують тісний зв'язок з полком, що визволив село від фашистів.

Після визволення с. Лівинців 482 чоловіка вступили в ряди Червоної Армії і пройшли фронтовими дорогами Великої Вітчизняної війни. 232 з них загинули в боях проти німецько-фашистських загарбників. Багато лівинчан відзначено урядовими нагородами.

Лівинчани доклали всіх зусиль, щоб якомога швидше загоїти рани, нанесені війною. Селянам повернули землю, відібрану окупантами, відновили роботу школа, клуб, бібліотека. Разом з тим, трудівники села подавали всіляку допомогу фронту.

Одержавши допомогу від держави насінневим матеріалом, тягловою силою, лівинчани засіяли озимої пшениці понад 300 га, жита — близько 200 га. Під урожай 1945 року було підготовлено 892 га ріллі, вивезено 100 тонн добрив. Важливу роль у налагодженні господарських справ відіграли три земельні громади. За їх участю зорганізувалися супряжні групи, подавалась допомога в обробітку землі сім'ям інвалідів Великої Вітчизняної війни, воїнів.

Не може залишити байдужими доля і випробування, які зустрів у своєму житті Побережник Семен Якович. Народився в північному бессарабському селі Клішківці (Хотинський район Чернівецької області), в сім'ї селян: батька-хлібороба Якова Степановича і матері — Марії Григорівни Тимко. У 1910 році народився брат Василь. Володів 11 мовами. В 1927 році емігрував в Канаду, потім поселився у родичів у Детройті, був робітником на автомобільному заводі. Після висилки з країни працював юнгою, потім боцманом на бельгійському пароплаві, який прямував до Чилі. Після висилки з Бельгії жив у Парижі. У роки громадянської війни в Іспанії під іменем Семен Чабан служив у санітарній роті 12-ї міжнародної бригади, був особистим водієм військового радника генерала П. І. Батова (Пабло Фріца), якого 11 червня 1937 року вивіз важко пораненого з поля бою.

З червня 1937 року служив у військовій розвідці, пройшов курс навчання в розвідшколі при розвідуправлінні РККА за спеціалізацією — військово-морська розвідка. У 1938 році під кодовим іменем інженера-електрика Альфреда Джозефа Муней і з паспортом громадянина Великобританії був направлений на легалізацію до м. Таранто (Італія). З осені 1939 під іменем Александр Муней — в Болгарії, де йому вдалося одружитися і отримати болгарське громадянство. Перед ним було поставлене завдання постійно стежити за військовим співробітництвом Болгарії з фашистською Німеччиною, тримати під контролем Чорноморське узбережжя, а також Дунай. Звідси він майже три роки виходив на зв'язок з повивним «Волга».

Боляче йому було тоді, коли Москва ніби й не реагувала на його попередження про те, що Гітлер серйозно готується до війни. Все було вочевидь. А ТАРС різко все спростовувало. «Як так?» — думалось йому. В ніч з 11 на 12 червня з будинку 35, що по вулиці Ковала в Софії, він знову передав повідомлення: «У вівторок, 24 червня, Німеччина нападе на СРСР». Він помилився лише на два дні.

У 1943 році за вказівкою Центру вийшов на зв'язок з болгариним Дмитром Минковим, який виявився агентом поліції. Осінню 1943 року був арештований у Софії, знаходився під слідством і в ув'язненні, а після підложного перевербування брав участь у радіогрі; звільнений у вересні 1944 року і повернувся до СРСР. Осінню 1945 року отримав вирок — 10 років таборів і два роки спецпоселення. Термін відбував в Особливому таборі № 7 в Тайшеті, на дорожніх роботах в Братську, на БАМі, Омському нафтопереробному заводі і на видобуванні вугілля в Караганді. Після звільнення в 1957 році поселився в Клішківцях, а в 1959 році на підставі особистого клопотання генерала П. І. Батова повністю реабілітований. Нагороджений орденом Вітчизняної війни 2-го ступеню, медаллю Гарібальді, польською «За нашу і вашу Свободу», пам'ятною медаллю «Учаснику національно-революційної війни в Іспанії 1936–1939 рр.», іншими нагородами.

Це про нього — С. Я. Побережника, двічі Герой Радянського Союзу, генерал армії П. І. Батов сказав: «Людина ця — незвичайної біографії, багато в чому поріднена з біографією Ріхарда Зорге — своєю хоробрістю, кмітливістю він не раз відзначався в боях. І тоді, в Іспанії, і згодом — у час Великої Вітчизняної війни, коли працював у тилу ворога і передавав нашому командуванню дуже цінні відомості про противника».

На думку Володимира Михайловського, душа Семена Яковича випромінювала вищу мітку: доля збулася! Хоч провела через найтяжчі життєві випробування. Ні, не кожен (далеко не кожен!) зміг би пройти крізь таке незламним, а він не зламався навіть тоді, коли смерть стонадцять разів заглядала у вічі.

Як багато інших, С. Побережник добровільно пішов на фронт задля спільної справи — врятувати і землю свою, і народ свій від страшної безжалісної фашистської чуми. Адже й сьогодні не можуть злічити, скільки людей не вернулося з цієї війни. Звісно, заради чого? На цій війні він не був фанатом, а був справжнім патріотом своєї землі. Хіба він (і такі, як він) мав від цього якусь вигоду? Ніякої. Хіба що першими розплачуватися своїм життям на полі бою. Це була така ж спокута невинних за провини інших... А вона була, була... Лише згодом страшна олжа обпече їхні серця, вразить їх глибоко і боляче... Основне ж, як вважав Семен Якович, вони врятували народ від фашистського ярма. Ось такими були він і його побратими... Вони переконалися, що є істина: лінію долі не зітреш на долоні.

Довгих п'ять років (та й не лише їх!) ходив Побережник, можна сказати, по лезу бритви. Він вистояв, незважаючи на те, що поруч з відвагою ходить з людиною і страх. Розвідник переконався, що це правда. У той же час, він був переконаний, що, крім закону вищих інстанцій, є страх перед самим собою, і є «вищестояча» інстанція в собі. Це — совість. І він щиро вдячний долі, що не розминувся з совістю. Ніколи. Надто багато пережито, надто багато, на його думку, порожніх місць за столом...

Він переконався, що війна — справді найболючіше випробування для народу і тяжка спокута за чийсь провини, та пересвідчився, що Перемога прийшла до нас не як мармурова богиня, а в болоті, в снігах, в крові. І битва за Україну теж була битвою за людину. Тяжка ця робота, дуже тяжка. У вічність пішли тисячі, мільйони життів людей, які не встигли пройти всю довжину уготованої їм долею своєї стежки до кінця...

Отож коли він чув (а чув це вже не раз від молодих людей), що, можливо, й не варто було нам перемагати, бо, бачте, ми, напевне, давно пили б свіженьке баварське пиво, то в нього на мить завмирало серце. Він не сумнівався в тому, що щось дуже важливе загубили ми у вихованні нинішнього покоління. І гірко доведеться за це розплачуватися. Хто б міг там, на війні, подумати після всього пережитого, що хтось так вголос скаже про це?

Ветеран переконаний — ніхто. У своєму житті він пересвідчився та переконався, що жорстоким був фашизм і в Іспанії, і на нашій українській землі. Хіба це можна забути? Хіба можна утопити у баварському пиві і солдатську хоробрість, і каліцтво, і смерть, а ще — материнський плач, сирітську убогість?..

У Міністерстві народної освіти України мені пощастило працювати з такими ветеранами Великої Вітчизняної війни, як Курило Володимир Михайлович, Березняк Євген Степанович (один із прототипів майора Вихора), Таран Марія Андріївна, Сай Олексій Андрійович, Рябишко Олексій Омелянович, Жерносек Іван Пилипович, Опенько Василь, Ігнатов Микола Павлович, Смірнов Борис, Мельник Іван та інші.

З 1993 року по 2000 роки пощастило жити в старовинному будинку селища Лісова Буча, в якому у роки Великої Вітчизняної війни діяв штаб генерала Ватутіна. У той період більш детально ознайомився з біографією і життєвим шляхом бойового генерала. Будинок дихав живою історією.

Микола Федорович Ватутін — видатний полководець Великої Вітчизняної війни, генерал армії, командувач військами 1-го Українського фронту, звільнив Київ від фашистських загарбників. Микола Федорович (16.12.1901–15.04.1944) — військовий діяч Великої Вітчизняної війни, командувач військами фронтів: Воронезького (липень — жовтень 1942 р., березень — жовтень 1943 р.), Південно-Західного (жовтень 1942 — березень 1943 р.р.) та 1-го Українського (жовтень 1943 — березень 1944 р.р.)

Він був атестований командуванням, як «енергійна, наполеглива людина, з багатою ініціативою, допитливим розумом. Усі доручення з проведення занять з групою старшого начскладу і навчань з військами виконує зразково. На військових іграх та навчаннях проявив себе як відмінний штабний командир».

У 1938 році полковник Ватутін призначається начальником штабу Київського особливого військового округу.

З 17 по 28 вересня 1939 року — начальник штабу Українського фронту, а в липні 1940 року йому, вже в званні генерал-майора, довіряється пост начальника Оперативного управління — заступника начальника Генерального штабу Червоної Армії. Пізніше він стає першим заступником начальника Генерального штабу Червоної армії.

У лютому 1941 року генерал-лейтенант Ватутін нагороджений орденом Леніна. З 30 червня 1941 — начальник штабу

Північно-Західного фронту. Брав активну участь в обороні Новгород, очоливши оперативну групу військ, що діяла там. Під його керівництвом здійснювалися контрудари проти німецького корпусу генерала Манштейна, в результаті яких німецькі війська зазнали втрат на підступах до Ленінграда. За організацію опору в районі Новгорода і Калініна генерал-лейтенанта Ватутіна нагороджено орденом Червоного Прапора.

У травні – липні 1942 року – заступник начальника Генштабу і представник Ставки Верховного Головнокомандувача на Брянському фронті. З 14 липня до жовтня 1942 року командував Воронежським фронтом.

Під час Сталінградської битви командував Південно-Західним фронтом. Його війська у взаємодії з військами Сталінградського і Донського фронтів оточили 330-тисячне угруповання противника під Сталінградом. У грудні 1942 року у взаємодії з лівим крилом Воронежського фронту провели Середньодонську операцію, завдали поразки угрупованню противника на Середньому Дні, остаточно зірвали план противника деблокувати оточені під Сталінградом війська 6-ї німецької армії. 28 січня 1943 року М. Ф. Ватутіна нагороджено орденом Суворова I ступеня, а згодом присвоєно звання генерала армії.

22 березня 1943 року Ватутін знов призначений командувачем Воронежського фронту. Влітку 1943 роки в період оборонної битви на Курській дугі війська фронту відбили потужні удари противника, в ході контрнаступу успішно прорвали глибоко ешелоновану оборону вермахту.

Неабиякий військовий талант Ватутін проявив при створенні потужних ударних угруповань, застосовуючи танкові корпуси як рухомі групи в арміях, а танкові армії – як рухомі групи фронту, що дозволило забезпечити високі темпи при прориві оборони противника і переслідуванні його.

Під керівництвом Ватутіна війська Воронежського (з жовтня 1943 року – 1-го Українського) фронту брали участь у битві за Дніпро, звільненні Києва (6 листопада 1943 року), а також у подальших операціях з вигнання німців із Правобережної України. У взаємодії з 2-м Українським фронтом на чолі з маршалом Конєвим війська 1-го Українського фронту в січні – лютому 1944 року в ході Корсунь-Шевченківської операції оточили чимале угруповання вермахту та ліквідували його.

Є відомості, що за свої здібності продумування військових операцій до найдрібніших деталей, Ватутін отримав серед німецьких командирів, що ставилися до його таланту полководця з великою повагою, прізвиська «Шахіст» і «Гросмейстер». Ватутін зробив значний внесок в розвиток теорії військового мистецтва з питань оточення великих угруповань, застосування рухомих груп фронтів, здійснення рішучого маневру військами, організації оперативної оборони.

29 лютого 1944 року Ватутін виконував огляд частин фронту, того самого дня відбулась зустріч із командувачем 13 армії генералом М. П. Пуховим та його штабом у Рівному. Згідно зі свідченнями генерала Костянтина Крайнюкова, члена Військової ради фронту, який був із Ватутіним у цю мить, колона у складі чотирьох машин (генерали та ад'ютант Ватутіна сиділи у першій) та десятиох осіб охорони виїхала з Рівного надвечір у напрямку Славути, де розташовувався штаб 60-ї армії. Приблизно на півдорозі Ватутін запропонував скоротити відстань, рушивши путівцем замість довгої дороги через Новоград-Волинський. О 18:50 колона потрапила під обстріл засідки воїнів УПА, біля села Милятин Острозького району Рівненської області, де Ватутін зазнав важкого поранення в ліве стегно.

Пораненого генерала відправили до військових лікарів у складі найближчої танкової частини. За допомогою підмоги, надісланої генералом Пуховим (командувачем 13-ї армії), Ватутіна перевезли до найближчого великого госпіталю в Рівне, де виконали першу операцію. У доповіді генерала К. В. Крайнюкова Сталіну 03:00 01.03.1944 стан Ватутіна оцінювався як задовільний, проте лікарі наполягали на неможливості транспортування пораненого протягом найближчої доби, після чого його треба відправити літаком до Москви.

Замість Москви його направили до Києва, де він перебував під постійним наглядом головного хірурга Червоної Армії академіка М. Н. Бурденка та його заступника генерал-майора медичної служби В. М. Шамова. Спочатку стан Ватутіна вдалося нормалізувати й мова йшла про те, що «товариш Ніколаєв (так звали Ватутіна в телеграмах) одужує», проте на початку квітня, на 33-й день після поранення, стан знову став погіршуватись.

15 квітня Ватутін помер у київському військовому шпиталі № 3582, розташованому на території київської школи 138. Ватутін був третім сином, якого втратила його мати Віра Федорівна.

Поховано Ватутіна у Києві; у 1948 році поблизу будівлі Верховної Ради України на його могилі встановили пам'ятник.

Перебуваючи на відповідальних військових посадах, М. Ф. Ватутін проявив широту стратегічного мислення, своїм військовим талантом та невтомною ратною працею здійснив гідний вклад в здобуття Перемоги Радянської Армії над фашистськими загарбниками.

Його ім'я пов'язане з перемогами Радянської Армії під Сталінградом і Курськом, форсуванням Дніпра і визволенням Києва.

Генерал М. Ф. Ватутін по заслугах здобув загальне визнання та всенародну шану. Нагороджений: 2 орденами В. І. Леніна, орденами Червоного Прапора, Суворова 1-го ступеня, Кутузова 1-го ступеня.

У 2011 році українські центральні держустанови сприяли відзначенню 110-ї річниці з дня народження Ватутіна на державному рівні.

Будинок, в якому перебував штаб Ватутіна, був сімейним помешканням ветерана Великої Вітчизняної війни Чангулі Гліба Івановича (20.VI.1923, с. Буча, тепер смт Києво-Святошинського р-ну Київ, обл. — 18.1 1993, Київ) — українського правознавця, доктора юридичних наук з 1983, академіка Академії правових наук України з 1992. Він закінчив у 1942 Бакинське зенітно-артилерійське училище, 1953 — Військову юридичну академію (Москва). Впродовж 1953–70 — на військовій юридичній службі: займав різні прокурорсько-слідчі посади в системі головної військової прокуратури (Північний і Чорноморський флоти, Група радянських військ у Німеччині, Київський військовий округ). У 1970–73 — ст. викладач Вищої партійної школи при ЦК КПУ (Київ). З кінця 1973 в Інституті держави і права АН УРСР (тепер Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України): ст. наук, співробітник відділу соціалістичної законності й кримінології, пізніше — відділу кримінально-правових і кримінологічних проблем (попередження правопорушень); з 1986 — провідний науковий співробітник відділу кримінального права і кримінологічних проблем.

Брав участь у розробці проектів Конституції України, Концепції судово-правової реформи в Україні, законів про організацію і діяльність судових установ, про адвокатуру, про реабілітацію жертв політичних репресій, першого Закону «Про Конституційний Суд України» (1992), Кримінально-процесуального кодексу

України тощо. Був членом науковим консультантом ради Вищого суду УРСР. Один із засновників і перших академіків Академії правових наук України (1992).

Досліджував: проблеми кримінального права і процесу, порівняльного правознавства; конституційних принципів кримінального судочинства (правосуддя), правових механізмів реалізації та охорони конституційних прав і обов'язків громадян; діяльність суду і кримінального процесу в соціалістичних державах.

Фундаментальні праці Гліба Івановича: «Основні риси кримінального процесу держав соціалістичної співдружності» (1977), «Судочинство в кримінальних справах у Народній Республіці Болгарії» (1979, у співавторстві), «Конституційні принципи кримінального судочинства зарубіжних соціалістичних країн» (1981), «Участь громадськості в соціалістичному кримінальному процесі» (1986). Співавтор праць: «Конституційні основи правосуддя в СРСР» (1981), «Удосконалення кримінально-процесуального законодавства і охорона прав особи» (1983), «Конституційні права і обов'язки радянських громадян» (1985), «Товариські суди», «Проблеми кодифікації кримінально-процесуального права» (обидві – 1987), «Кримінально-правова охорона трудових прав громадян» (1989), «Перевірка законності і обґрунтованості вироків. Порівняльне дослідження» (1991), «Гласність судової діяльності з кримінальних справ» (1993) та ін.

Гліб Іванович розробив проєкт Конституції України, яким було передбачено створення двопалатного парламенту. Ним сповідувалися такі конституційні принципи: демократизм і гуманізм; встановлення об'єктивної істини; рівності громадян; поваги гідності людини; невинуватості; гласності.

Він досліджував багато філософських, правових, юридичних, політичних, соціальних проблем, у тому числі вивчав проблеми коли соціальні, – духовні, – історичні, – політичні, – потрясіння і перипетії ХХ ст. і уже визрілих в розумах ХХІ ст. можуть бути зрозумілими як зміщення епіцентру всього людського буття.

В арсеналі академіка Чангулі Г. І. була академічна, філософська, наукова, публіцистична, історична, літературна бібліотека, яка нараховувала більше двох тисяч найменувань. Багато унікальних книг, збірок творів налічувало два-три примірники (для дітей, для онуків).

Осмислення потребує життя і діяльність іншого учасника Великої Вітчизняної війни. З 1990 по 2006 роки стикався з Головою

Комісії, Головою, першим заступником Голови Комітету з питань науки і освіти, в. о. Голови Комітету (1990–2006 рр.) Ігорем Рафаїловичем Юхновським — відомим радянським, українським фізиком-теоретиком, доктором фізико-математичних наук, професором, академіком НАН України, народним депутат України I–IV скликань, почесним громадянином м. Львова.

Він був в. о. Голови Українського інституту національної пам'яті. Почесний директор Інституту фізики конденсованих систем НАН України, почесний доктор Інституту теоретичної фізики ім. М. М. Боголюбова НАН України, доктор Honoris Causa Львівського національного університету імені Івана Франка.

Вчений, фізик-теоретик, державний, політичний і громадський діяч І. Р. Юхновський створив добре знану у світі Львівську наукову школу статистичної фізики. Він розробив оригінальні й потужні методи теоретичних досліджень систем взаємодіяльних частинок: метод колективних змінних та метод зміщень і колективних змінних, які дозволили розв'язати серію принципових проблем фізики конденсованої речовини. Він і його учні зробили суттєвий внесок у розвиток теорії рідин і розчинів електролітів, металів і сплавів, неупорядкованих систем, фазових переходів та критичних явищ. Останнім часом у полі наукових інтересів І. Р. Юхновського є математичні методи в економіці та в розвитку суспільства, проблеми енергетики, проблеми безпеки об'єкта «Укриття» на Чорнобильській АЕС, теорія гетерогенного каталізу й ряд інших стратегічно важливих проблем для держави. Він автор близько 500 наукових статей, 7 монографій та підручників. Мав власний робочий стиль і особисте ставлення до праці.

У 1969 році у Львові І. Р. Юхновський створив Відділ статистичної теорії конденсованих станів Інституту теоретичної фізики АН УРСР. На його основі у 1990 році було засновано Інститут фізики конденсованих систем НАН України. Там він виростив багато учнів, серед яких М. А. Рувінський. Протягом 1990–1998 років І. Р. Юхновський очолював Західний науковий центр НАН України. Для підтримки проведення наукових досліджень в Україні він у 1996 році заснував Фонд підтримки науки.

У 1990 році І. Р. Юхновського було обрано депутатом Верховної Ради України. У парламенті очолював опозицію як Голова Народної Ради.

У 1991 році балотувався кандидатом у Президенти України, але набрав 554 719 голосів або 1,74 %.

У 1990–1993 роках був Головою Комісії Верховної Ради з питань науки та освіти, членом Президії Верховної Ради. У 1992 р. працював Державним радником України та очолював Колегію з питань науково-технічної політики Державної Думи України. З жовтня 1992 до 1993 року працював на посаді Першого віцепрем'єр-міністра України. 1994 р. вдруге обраний депутатом Верховної Ради України. У 1994–1996 роках був лідером депутатської групи «Державність». 1996 р. за його ініціативою створено Міжвідомчу аналітичну консультативну раду при Кабінеті Міністрів України. 1998 р. втретє обраний народним депутатом України, належав до фракції Українського народного руху. Впродовж грудня 1999 – березня 2002 р. був Головою Комітету з питань науки і освіти Верховної Ради України. 2002 року вчетверте обраний до Верховної Ради України за єдиним списком від блоку Віктора Ющенка «Наша Україна», входив до складу фракції «Наша Україна» й був першим заступником, а згодом Головою Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти та Головою спеціальної тимчасової комісії Верховної Ради України з питань майбутнього, Голова Всеукраїнського об'єднання ветеранів, член ради НС «Наша Україна».

Разом з Г. К. Крючковим очолював Тимчасову слідчу комісію з питань моніторингу виборчого законодавства (2006).

У червні 2006 року Постановою Кабінету Міністрів України І. Р. Юхновського призначено в. о. Голови Українського інституту національної пам'яті – центрального органу виконавчої влади із спеціальним статусом.

Один з учасників ініціативної групи «Першого грудня».

На 1990 рік незрозуміла була логіка мислення, ініціатива ветерана Великої Вітчизняної війни, науковця, академіка, депутата, політика, державного діяча щодо блокування розвитку науки, зниження рівня та якості загальної середньої освіти; наполягання на реалізації непридатної для України системи «освітніх округів»; підтримка тенденцій щодо знищення провідних українсько-світових науково-освітніх шкіл.

Виступаючи на урочистому засіданні Верховної Ради України 16 липня 2020 року з нагоди 30-річчя прийняття Декларації про державний суверенітет України, І. Р. Юхновський торкнувся декількох сторін історії нашого сьогодення, визнав помилки та висловив своє бачення нашої поведінки. На його думку, історія розвитку української державності у зв'язку з роковинами прийняття

Декларації про державний суверенітет України вимагає чесного ствердження розвитку тодішніх подій та головних діючих осіб і сил, а не лише декларування тривіальної історії кінцевого прийняття Декларації про незалежність.

Він засвідчив, що Українська Радянська Соціалістична Республіка до Другої світової війни і після Другої світової війни — це різні республіки. Після війни з фронтів додому повернулися переможці. Вони зайняли державні посади керівників політичних і економічних установ, вони заселили напівпорожні міста, вони мали гідність переможців у страшній війни. Під кінець війни відбулась ще одна епохальна подія в історії землі — вибух атомних бомб над Хіросімою та Нагасакі. Атомну бомбу зробили найвизначніші сучасності фізики, зокрема, Є. Фермі і А. Ейнштейн. Це змусило очільника Радянського Союзу Й. Сталіна звернутися до директора Інституту ядерної фізики академіка І. Курчатова із запитом, що потрібно зробити, щоб СРСР мав ядерну зброю. В результаті був прийнятий абсолютно революційний Закон «Про освіту і науку». Зарплата і постачання родин науковців збільшилися в десятки разів. За короткий час країна була завалена науковою літературою найкращих науковців світу, до 50-х років СРСР здійснював випробування атомних і ядерних установок, була створена ядерна зброя, але й і наші наукові установи за короткий час були оснащені найновішою технікою. Таке становище зберігається і такі процеси відбуваються зараз у Китаї. В Україні стався етнічний вибух наукових талантів — вчитися, ставати науковцем, в загальному — фахівцем стало престижним. В Україні розцвітали покоління молодих, здібних, сповнених гідності наукових і виробничих кадрів.

Ігор Рафаїлович підтвердив, що в час прийому Декларації про незалежність Кабінет Міністрів очолював мудрий і здібний Прем'єр-міністр Вітольд Фокін — колишній керівник Держплану УРСР. Кібернетику в Академії наук очолював академік В. Михалевич, разом з професором Подолєвим вони створили цілу науку математичної економіки, зокрема, систему рівнянь, балансу пропозицій і попиту надзвичайно важливу для Міністерства економіки України. Україна і зараз має визначений пріоритет. Разом з В. Фокінін та І. Подолєвим писався Закон про економічну самостійність України.

Він засвідчив, що незабаром відбувся перший Майдан молоді, керований молодими активістами Іващишиним, Донієм,

Кириленком, Барковим, Кузиком і іншими. В результаті вийшла Постанова Верховної Ради України про проходження військової служби громадянами України на території України. Міністром оборони України став колишній командувач ракетною частиною, який першим з військових визнав незалежність України, генерал Морозов. Всі ці події пов'язані з прийняттям Декларації про незалежність.

У Верховній Раді України у 1990 році було запропоновано текст Декларації. Тодішнє радянське керівництво України на чолі з В. Івашком ініціювало написання тексту Декларації. Текст опрацював Інститут по вивченню продуктивних сил Академії наук України на чолі з Народним депутатом України, член-кореспондентом Академії наук України Дорогунцовим Сергієм Івановичем.

І. Юхновському як голові Народної ради потрібно було вивчити текст Декларації. Вони залишили все, як було написано, за винятком посади Генерального прокурора України, який на той час виконував функції теперішнього Конституційного Суду України.

В поданому проєкті Декларації Генеральний прокурор України призначався на посаду Генеральним прокурором СРСР. Нагадав, що 2 місяці перед тим Верховна Рада Російської Федерації прийняла Декларацію про державний суверенітет Росії. Констатував, що Декларацію про державний суверенітет України потрібно приймати невідкладно. Треба було конче змінити текст про призначення Генерального прокурора України. Тут, на щастя, допоміг особисто Володимир Андрійович Василенко, працівник Міністерства закордонних справ України, тепер Посол України, професор Києво-Могилянської академії. І у проєкті Декларації, поданому на Верховну Раду України, вже значилось, що Генерального прокурора України призначає Верховна Рада України.

У проєкті Декларації ще говорилося про необхідність складання союзного договору, але Ігор Рафаїлович стверджував, що цей пункт не має жодного значення. Від імені України І. Юхновський брав участь в роботі всесоюзної комісії по складанню тексту союзного договору і знав, що це марна справа, тому не став сперечатись з комуністами. Обговорення у Верховній Раді України не було надто бурхливим, Народна рада в особі Івана Драча запропонувала оголосити Україну без'ядерною державою, але за стінами Верховної Ради України вирував народ, вирував прекрасно одягнутий народ, вирувало море квітів. І депутати Верховної Ради України,

неважливо, чи то були депутати від Народної ради, чи від комуністичної більшості, коли вийшли зі стін Верховної Ради України, тріумфуючий народ обсипав їх таким морем квітів, настільки змінив внутрішню психологію кожного з них, що вони, депутати, зрозуміли, що вони вчинили вірно.

І. Юхновський нагадав, що згодом був прийнятий Закон про економічну незалежність України, а також постанова про українське військо. Це все разом: Декларація про незалежність, закони про економічну самостійність, про військо, що українці мають проходити військову службу на території України, фактично зробили Україну дійсно незалежною державою. Відбулося становлення президентсько-парламентської держави, Президент міг призначати і звільняти міністрів, разом з тим були партії: партія «Рух», Республіканська партія, Комуністична партія, був Національний банк з розумним керівником, залишили тимчасово (до прийняття нової) діяти Конституцію УРСР, вилучивши з неї розділ про керівну роль Комуністичної партії. Все це було результатом прийняття Декларації про державний суверенітет України.

Ігор Рафаїлович разом з тим вказав на помилки, які були зроблені. Найбільша помилка полягала в тому, що в «пориві злості» ми виключили з числа депутатів В. Івашка, який з групою депутатів-комуністів, не сказавши нам нічого, поїхав до Москви на XVIII з'їзд КПРС. В. Івашко був у довірливих відносинах з М. Горбачовим. І. Юхновський глибоко переконаний, що прогресивна діяльність В. Івашка як депутата Верховної Ради від Київщини, а пізніше як Голови Верховної Ради дійсно вирішувалась разом з М. Горбачовим. І позитивність їхніх рішень схвалювалась народом.

Він підтвердив, що ми вперше стали європейським парламентом завдяки В. Івашку. Він запросив І. Юхновського як Голову Народної ради на розмову і запропонував, щоб Народна рада стала офіційною опозицією парламенту. Народній раді, яка мала 24 депутати, було від Президії виділено 7 місць. Народна рада керувала освітою, економікою, іншими двома ще напрямками виробничої діяльності України. На Верховній Раді України були затверджені всі кандидати від Народної ради, всією Верховною Радою. Україна стали на той час взірцевим європейським парламентом. В особі В. Івашка, М. Горбачова і його дружини Раїси Максимівни Народна рада мала хороших друзів. Це, зокрема, позначилось на вивільненні військовими території Києво-Могилянської академії,

в якому Р. Горбачова відіграла велику роль, попросивши міністра оборони Д. Язова передати територію Києво-Могилянської академії. Коли І. Юхновський як голова Народної ради приїхав на територію «Могилянки», його зустрів генерал, начальник частини, він показав на середній корпус, побудований більшовиками, на місці церкви, в якій похований гетьман П. Сагайдачний. Генерал запропонував допомогти розібрати цей корпус і вивільнити могилу гетьмана П. Сагайдачного, що й було проблемно.

Після В. Івашка Верховну Раду вів Іван Степанович Плющ — людина мудра і колоритна. Саме він і провів обговорення та прийняття Декларації про державний суверенітет України. Україна розвивалась, позитивна робота Прем'єра В. Фокіна розумно вела державу. Зокрема, В. Фокін організував друкування гривні — нових українських грошей. Під його керівництвом в Уряді був прийнятий Закон про економічну незалежність. І. Юхновський констатував, що ми зробили другу помилку: ми звільнили з посади Прем'єра В. Фокіна.

Незабаром було ГКЧП. Після перемоги над ним Народна рада відіграла центральну роль в офіційному проголошенні Незалежності України. Отже, прийняття Декларації про державний суверенітет України, на думку Ігоря Рафаїловича, стало вставним ключем у двері незалежної держави України.

І. Юхновський підвів підсумки. Держава у своєму розвитку пережила нині революції, майдани. Кожен Майдан чогось досягав, але щось і втрачав. Перший студентський — «на граніті» показав силу молоді, у нас стало своє власне військо, показав позитивну роль Київської політехніки в наданні допомоги голодуючим студентам. Другий майдан — «Помаранчева Революція» — це була демонстрація краси і сили народу у встановленні справедливості вибору Президента держави. Третій — «Революція Гідності». Результат: заборона і зникнення комуністичної ідеології та комуністів в парламенті, утвердження і захист української мови. Четвертий — це перемога на президентських виборах В. Зеленського, створення нової політичної партії «Слуга народу».

На його думку, всі досягнення майданів вистраждані величезними масами народу. І за жодних подій і обставин вони не повинні втрачатись.

Ігор Рафаїлович відзначив, що, і все-таки, зараз є страшна дійсність — війна. Наша найголовніша вина в цьому — це наша необов'язковість в торгово-економічних відносинах, слабкість

української Служби безпеки України у попередженні конфліктів, м'якість силових структур і готовність влади поступатись національними принципами держави заради збереження життя людей.

Юхновський І. Р. як найстарший за віком, як академік, як ветеран Другої світової війни звернувся до пана Президента: «Я спостерігав обличчя Вашої шановної дружини, коли Ви приймали присягу, її глибоке чисте потрясіння. Вже це дає Вам велику плату і кредит довіри, не розгубіть його. Нехай Ваша українська мова стане рідною і чудовою за своїм мелодійним звучанням. Нехай такою вона стане у Вашій родині. Від Вас яскравим світлом нехай вона пошириться на ваших соратників і на всю державу.

Державність української мови — основа української держави. Зараз хто проти цього, є державним злочинцем.

Шановний пане Президенте, нехай Ваш попередник стане вашим радником і опорою, не дозвольте знижувати авторитет попередніх Президентів. Іде війна за землю, за Україну. Пане Президенте, будьте рішучим, мудрим і непереможним, не бійтесь воювати, на те у Вас є Збройні Сили всієї країни».

Одне з найважливіших завдань держави, на думку Ігоря Рафаїловича, — це справедливість, її в нашій державі не існує. Найбільшою виною попередніх керівників України стало порушення закону вартості праці. Такого кардинального порушення, доведеного до абсурду, немає в жодній країні світу — ні в Африці, ні в Океанії. У всьому світі, і особливо в європейській спільноті, є середня зарплата — це зарплата вчителя. Її величина становить вартість порядку 880 кілограмів хліба і тримається вже майже сотню років. Усі зарплати інших спеціальностей коливаються довкола середньої, але коливаються, а не перевищують у сотні разів. Щоб утриматись, влада повинна справитись з цією проблемою, слід сприяти рішенню Верховній Раді про введення прогресивного податку на зарплату в залежності від її розмірів аж до 80 відсотків від величини заробітної плати.

Ігор Рафаїлович звернувся до народних депутатів України дев'ятого скликання: «Шановні мої колеги, будьте працьовитими, бережіть честь Верховної Ради України своїми діями, своєю мовою, своїм зовнішнім виглядом, заведіть обов'язково — «дрес-код» і одержуйте на кінець шалену радість від прийнятих хороших законів, законів української Держави».

Ігор Рафаїлович, як ветеран Великої Вітчизняної війни, зробив ще одну стратегічну помилку. Розум затьмарив, очі

затуманив — ореол українського Сахарова, наближеність до «світового уряду», принизливі «контакти» з послами США в Україні. Юхновський І. Р., заручившись заокеанською підтримкою та політичним прикриттям, протистояв діяльності Герасимова Івана Олександровича. У Апараті Верховної Ради України та Україні зі смутком спостерігали за нерівним багатоборством І. Юхновського проти І. Герасимова. Іван Олександрович Герасимов запам'ятовся вольовим, стійким, непохитним, незламним, гідним та палким патріотом українського народу.

І. О. Герасимов — генерал армії, голова ради Організації ветеранів України (з 1991). Депутат Верховної Ради СРСР 8–11 скликань (у 1973–1989 роках). Народний депутат Верховної Ради України від КПУ.

Освіта: Військова академія бронетанкових і механізованих військ (1955); Військова академія Генерального штабу збройних сил СРСР (1966).

З серпня 1938 — в Червоній Армії. До 1940 року — курсант Ульяновського бронетанкового училища.

У 1940–1945 роках — командир взводу Одеського військового округу, командир танкової роти Південного і Південно-Західного фронту, командир танкового батальйону Північно-Кавказького фронту, командир танкового полку Воронежського, 1-го Українського фронту, начальник штабу танкової бригади 2-го Далекосхідного фронту. Член ВКП(б) з 1942 року.

У 1945–1950 роках — начальник штабу танкового полку, командир танкового полку Ленінградського військового округу.

У 1950–1955 роках — слухач Військової академії бронетанкових і механізованих військ, м. Москва.

У 1955–1958 роках — заступник командира мотострілецької дивізії. У березні 1958 — березні 1959 року — командир 112-ї мотострілецької дивізії. У березні 1959 — вересні 1964 року — командир 37-ї танкової дивізії 6-ї гвардійської танкової армії Київського військового округу.

У 1964–1966 роках — слухач Військової академії Генерального штабу збройних сил СРСР.

З липня 1966 року — начальник відділу бойової підготовки, з квітня 1967 року — начальник штабу — заступник командувача, з жовтня 1968 по листопад 1971 року — командувач 1-ї гвардійської танкової армії Групи радянських військ в Німеччині.

У листопаді 1971–1972 роках — 1-й заступник командувача військ Прикарпатського військового округу.

У січні 1973 — червні 1975 року — командувач Північної групи військ.

У червні 1975 — серпні 1984 року — командувач військ Червонопрапорного Київського військового округу.

У вересні 1984 — січні 1989 року — головнокомандувач військ Південно-Західного напрямку.

У січні 1989–1992 роках — військовий інспектор-радник, головний інспектор Головної інспекції Міністерства оборони СРСР.

З 1991 року — голова ради Організації ветеранів України.

03.1998 — кандидат в народні депутати України від виборчого блоку «Трудова Україна», № 1 в списку. На час виборів: голова ради Організації ветеранів України (місто Київ), безпартійний.

Народний депутат України 4-го скликання 04.2002–04.2006 від КПУ, № 3 в списку. На час виборів: голова Ради Організації ветеранів України, безпартійний. Член фракції комуністів (з 05.2002). Заступник голови Комітету у справах, пенсіонерів, ветеранів та інвалідів (з 06.2002).

Народний депутат України 5-го скликання 04.2006–11.2007 від КПУ, № 3 в списку. На час виборів: народний депутат України, член КПУ.

Народний депутат України 6-го скликання з грудня 2007 р., обраний за списками КПУ. Обіймав посаду голови підкомітету з питань законодавчого забезпечення соціального захисту ветеранів війни і праці, інших громадян похилого віку Комітету Верховної Ради у справах пенсіонерів, ветеранів та інвалідів.

І. Герасимов також був Головою Головної редколегії «Книга пам'яті України» (до 08.2006) та Президентом Інституту європейської безпеки і конверсії.

У критичні періоди розвитку освіти неоціненними стали напрацювання освітян, які воювали на фронтах (В. Сухомлинський, Є. Березняк, І. Бабак), були учасниками партизанського руху (І. Ткаченко, Г. Базима, О. Тканко), а також учителів, які продовжували свою педагогічну діяльність і в ті буремні роки (О. Русько, Г. Крюкова, О. Дубинчук та ін.) та здійснювали опір нав'язуванню політики у перетворенні освіти на знаряддя утвердження «нового порядку».

На початку 1990-х років ще пам'ятали незламний дух Ковпака Сидора Артемовича — учасника Першої світової

(службу проходив у 186-му піхотному Асландузському полку) та Громадянської воєн. Під час Першої світової війни воював на Південно-Західному фронті, був учасником Брусиловського прориву. Нагороджений Георгіївськими хрестами II, III і IV ступенів та медалями «За хоробрість» («георгіївськими» медалями) III і IV ступенів. У роки Великої Вітчизняної війни — командир Путивльського партизанського загону (згодом — Сумського партизанського з'єднання, ще пізніше — Першої Української партизанської дивізії), двічі Герой Радянського Союзу (18 травня 1942 й 4 січня 1944), генерал-майор, а після війни — заступник Голови Президії Верховної Ради УРСР (1947–1967). Він пережив лихоліття та зло Першої світової війни, Громадянської війни, Великої Вітчизняної війни, залишився кмітливим, мудрим переможцем, а також забезпечував підняття з руїн та відбудову економіки, науки, освіти України фактично впродовж всього свого життя. Усій Україні відомий також особисто ним посаджений сад в центрі Києва, біля центральних будівель Верховної Ради України.

З повоєнних фотографій уважно супроводжують та звіряють наше щоденне життя учасники Великої Вітчизняної війни члени сім'ї Кощеєвих — Євстафій Євсєєвич Кощеєв (1898–1962) — генерал-майор Радянської Армії, учасник Першої світової, Громадянської війни і Великої Вітчизняної війни, Надія Гаврилівна Кощеєва — лікар санітарного поїзду, Чангулі Лариса Євстафіївна — військовий перекладач, Кощеєва Неля Євстафіївна — військовий перекладач.

Є. Кощеєв народився 24 вересня 1898 року в селі Залісся (у даний час Чечерський район Гомельської області Білорусі). У 1916 році був мобілізований рядовим до царської армії. Брав участь в боях Першої світової війни на Румунському фронті. Після Жовтневої революції пішов на службу в Робітничо-селянську Червону Армію. Брав участь в боях Громадянської війни у тому числі в Середній Азії.

У 1923 році закінчив військово-політичне училище, після чого служив на партійних посадах в кавалерійських частинах. У 1931 році закінчив Військово-політичну академію і працював редактором відділу політичної роботи в журналі «Військовий вісник». З 1933 року перебував на викладацькій роботі у Військовій академії імені М. В. Фрунзе, був старшим інструктором політвідділу, військовим комісаром курсу основного факультету, викладачем. Мав глибокі знання, гострий розум, у складних ситуаціях

пропонував нестандартні, виважені рішення, демонстрував глибокі знання психології виховання та формування поведінки людини.

У 1939 році Кощеєв був направлений на посаду заступника начальника політуправління Київського особливого військового округу. Військову службу проходив разом з генерал-полковником, Героєм Радянського Союзу Кирпоносом Михайлом Петровичем. В цій якості він зустрів початок Великої Вітчизняної війни. Сім'я з болем зустрічала перших біженців, особливо дружин прикордонників, які першими зустрілися з великою бідою — кривавою, ненависною, безжалісною війною. Під час жорстоких боїв на території України літом — осінню 1941 року бригадний комісар Є. Кощеєв займав посаду начальника окружного політуправління, а потім тимчасово виконував обов'язки командувача Київського військового округу до часу його розформування.

З вересня 1941 року Є. Кощеєв служив начальником політвідділу 4-ї армії. В березні 1942 року він був знятий з посади і призначений військовим комісаром штабу Кримського фронту. Після евакуації Радянських військ з Кримського півострова Є. Кощеєв став заступником начальника політуправління спочатку Північно-Кавказького, а потім Сталінградського фронтів. У серпні 1943 року був переведений на посаду начальника політвідділу 5-ї ударної армії. Брав участь в визволенні Української і Молдавської РСР, Румунії, Польщі, у боях в Німеччині, взятті Берліна. Безпосередньо займався підготовкою підписання Акта беззастережної капітуляції фашистської Німеччини. Члени його сім'ї вижили та зустрічали довгоочікувану, вистраждану Велику Перемогу за місцем служби в чотирьох Європейських столицях — Берліні, Києві, Москві, Парижі. У 1945 році Є. Кощеєв був заступником першого коменданта м. Берліна генерал-полковника, Героя Радянського Союзу Берзаріна Миколи Ерастовича.

Після трагічної загибелі М. Берзаріна у квітні 1946 року був переведений на посаду заступника начальника політуправління Управління планування бойової підготовки Сухопутних військ Міністерства Збройних Сил СРСР, а в червні 1948 року — заступником з політчастини начальника Управління вищих закладів стрілецьких військ Сухопутних Військ Міністерства збройних Сил СРСР. У серпні 1950 року у званні генерал-майора Кощеєв Євстафій Євсєєвич вийшов у відставку.

Нагороджений орденом Леніна, чотирирьма орденами Червоного Прапора, орденом Суворова 2-го ступеня, орденом Вітчизняної

війни 1-го ступеня, орденом Вітчизняної війни 2-го ступеня, орденом Червоної Зірки, медалями.

Багато відповідей на запитання давали матеріали власного архіву генерала. Основну їх частину він передав до Волгоградського музею Великої Вітчизняної війни.

Турбувався про свою дружину, любив своїх дітей, онуків, дбав про їхнє виховання та подальшу долю.

Сімейна могила Кошечевих знаходиться на Лук'яниському військовому кладовищі в Києві.

Ветеранів Великої Вітчизняної війни об'єднує життєдайне свідчення мужності, стійкості і великого духу покоління, яке не змогло зломити трагедії, катастрофи, голодомори, геноциди, ніякі життєві бурі і шторми. Сміливі, кмітливі і винахідливі в боях вони володіли такими важливими якостями, як кришталева чесність, щирість і безкорисливість в стосунках з однополчанами. Вони завжди готові були прийти один одному на допомогу, дотримуючись найгуманнішого солдатського принципу: «сам погибай — товариша виручай», беручи на себе тягар і відповідальність у критичні хвилини. Усі перешкоди, випробування вони долали, виносили з честю, гідністю, залишаючись вірними високим ідеалам, оберігаючи вогонь, чистоту і чесність свого доброго великого серця. Їхні помисли, дії були спрямовані до духовності, культури, прекрасного, вони прагнули не образити, не принизити людину незалежно від її статусу, намагалися допомогти один одному і всі незгоди долали разом, спільноту, товариством.

Ветерани Великої Вітчизняної війни мали повне право стверджувати, що вони пережили і поборолі біду, лихоліття нечуваної і небаченої катастрофи і трагедії, та констатувати, що вони Перемогли зло, ліквідували трагічні наслідки бездуховності та всюдозволеності. Внутрішньо вони впродовж всього свого життя несли тягар передової фронтів, а на обличчі був відтінок війни. Основним їхнім критерієм життя було чуйне ставлення до оточуючих, принести людям користь, творити добро. Про це ми не маємо права забувати.

У кожної людини є здобутий у житті досвід спілкування, належний набір інформації, певний рівень знань, засвоєні факти, пережиті події, контакти, що в сутності формує її історичну пам'ять, а отже і свідомість. Ці якості доцільно постійно поновлювати, відтворювати та передавати наступним поколінням саме за законами історичної пам'яті.

У даному випадку історична пам'ять, по суті, є матрицею усіх видів пам'яті, а головне — базою оперативної пам'яті, яка служить основою для формування духовно-моральних цінностей, і як наслідок — прийняття конкретних рішень та здійснення найгуманніших вчинків. Усвідомлені дії і вчинки формують особистість, стійка, непохитна позиція якої цементує та об'єднує цілий народ.

Список використаних джерел та літератури

- Постанова Верховної Ради України «Про відзначення 110-ї річниці з дня народження Героя Радянського Союзу Ватутіна Миколи Федоровича» від 7 грудня 2011 року № 4089-VI.
- Боков Ф. Е. Весна Победы. — М.: Воениздат, 1979. — 446 с. (Военные мемуары).
- Георгий Михайлов (Михайлов Юрий Петрович) Психология мужества. — СПб: Общество памяти игумении Таисии, 2010. — 100 с.
- Михайловський В. І. Між страхом і любов'ю. Проза. Чернівці: Буковина ; Видавничий дім «Букрек», 2006. — 564 с., іл.
- Побережний С. Я. Крутые перевалы. Лит. запись В. Э. Баумштейна, М.: Сов. Россия, 1975. — 240 с.
- Скрипник Олександр. Розвідники, народжені в Україні. — К.: Ярославів Вал, 2011. — 624 с.

Освячена перемога

У День Перемоги в Україні переплітаються радість і скорбота, гордість і гіркота, надія і біль, минуле і майбутнє, мрія про краще життя та зневіра у сьогоднішній день. Демократичний розвиток українського народу можливий тільки на основі автентичної історичної спадщини, вміння захищати, зберігати, боронити, розвивати історичну пам'ять та обережно — без перекручення, фальсифікації застосовувати її сьогодні, передавати в майбутнє, ґрунтуючись на повазі до людської гідності, до праці та звершень кожної особистості. Історична пам'ять — це не якась застигла субстанція. Ні, вона наповнюється реальним життям і кожний день потребує відтворення, карбування, запам'ятовування, передачі, що забезпечує стабільний, поступальний розвиток як держави, так і особистості в духовному, економічному, соціальному і культурному плані.

Представники поколінь учасників Великої Вітчизняної війни перевірили, випробували історичну пам'ять через горнило війни, звірили з духовно-моральними цінностями, життєздатними вимірами та оцінками особистості і пересвідчилися, що у складні періоди у конкретного народу проявляється така кількість зрадників, провокаторів, злочинців, негідників, підлих, злих, яких достатньо не тільки «для власного користування», а й «на експорт». Ми зіткнулися з черговою забаганкою зарубіжних нелюдів витравити огнем, мечем і кров'ю історичну пам'ять про героїчну участь українського народу у Великій Вітчизняній війні.

Здоров'ям, кров'ю, потом і життям виборюючи Перемогу, наші ветерани не очікували з якими неадекватними та підлими, підступними діями, провокаціями та зрадами їм прийдеється зіткнутися в зрілому віці та знаходити потрібні слова, можливості, сили, щоб доводити свою правоту. Зокрема, одним із несподіваних ребусів, головоломок, лабіринтів стало скасування Верховною Радою України Закону «Про увічнення перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 років».

<p>Закон України «Про увічнення перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 років» від 20 квітня 2000 року № 1684-III</p>	<p>Закон України «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945 років» від 9 квітня 2015 року № 315-VIII</p>
1	2
<p>Відзначаючи всесвітньо-історичне значення Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 років, яка справила вирішальний вплив на весь хід Другої світової війни, виходячи з історичних традицій Українського народу зберігати пам'ять про захисників Вітчизни, зважаючи на необхідність постійного піклування про ветеранів Великої Вітчизняної війни та жертв нацизму, приймається цей Закон.</p> <p>День Перемоги є днем торжества безсмертного подвигу народу-переможця над фашизмом, всенародної пам'яті про його боротьбу за свободу і незалежність Батьківщини.</p>	<p>Відповідно до Конституції України, зокрема статті 11, яка зобов'язує державу сприяти консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, спираючись на резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 22 листопада 2004 року № A/RES/59/26 та від 2 березня 2010 року № A/RES/64/257, прагнучи розвивати та зміцнювати незалежну, демократичну, правову державу,</p> <p>усвідомлюючи, що Друга світова війна 1939–1945 років, що розпочалася внаслідок домовленостей націонал-соціалістичного (нацистського) режиму Німеччини та комуністичного тоталітарного режиму СРСР, стала найбільшою трагедією людства у XX столітті,</p> <p>зважаючи на те, що під час Другої світової війни 1939–1945 років націонал-соціалістичним (нацистським) та комуністичним тоталітарним режимами на території України було вчинено численні злочини проти людства та людяності, воєнні злочини та злочини геноциду, внаслідок чого Україні та Українському народові було завдано величезних втрат,</p> <p>відзначаючи всесвітньо-історичне значення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945 років,</p> <p>віддаючи данину пам'яті всім жертвам Другої світової війни</p>

1	2
	<p>1939–1945 років та зважаючи на необхідність постійного піклування про ветеранів війни, учасників визвольного руху та жертв нацизму,</p> <p>з метою збереження пам'яті про перемогу над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945 років Верховна Рада України приймає цей Закон.</p> <p>Шанобливе ставлення до пам'яті про перемогу над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945 років, про ветеранів війни, учасників українського визвольного руху та жертв нацизму є священним обов'язком держави та громадян України.</p> <p>З метою вшанування пам'яті всіх жертв Другої світової війни 1939–1945 років в Україні встановлюється День пам'яті та примирення, який відзначається щороку 8 травня.</p> <p>В Україні щороку 9 травня відзначається державне свято – День перемоги над нацизмом у Другій світовій війні (День перемоги).</p>

Водночас політики Федеративної Республіки Німеччини керуючись Основним Законом проголошують, що жителям Німеччини не варто зрікатися, відхрещуватися від історії свого народу, свого походження. Політики, державні службовці та громадяни Німеччини прагнуть зберегти та розвинути свою національну й державну єдність.

На думку учасників і ветеранів Великої Вітчизняної війни, пріоритетне призначення добра не допустити панування зла. Основною місією свого життя вони вважали: діти не мають зазнавати лихоліття війни; діти мають жити краще під мирним голубим небом, в умовах Миру в сім'ї, Миру в родині, Миру в державі, а також Миру на Землі.

Українці святкували та святкують День Перемоги і як фронтовики, і як партизани, підпільники, ополченці, учасники руху Опору, бійці спротиву на окупованих територіях (Югославія, Франція, Італія), невільники концтаборів та ті, кого було вивезено у рабство, а також працівники тилу.

Героїзм українців був високо відзначений в СРСР на загальнодержавному рівні. Так, українці посідають друге місце серед Героїв Радянського Союзу. З 1934 по 1959 звання Героя Радянського Союзу удостоєно 12 172 людей, серед них 2 319 українців. Серед них: тричі — Герой І. М. Кожедуб, двічі Герої — К. Є. Ворошилов, І. Д. Черняхівський, П. С. Рибалко, С. А. Ковпак, О. Ф. Федоров, О. Г. Молодчий та інші. Орденами Слави нагороджувалися українці рядового і сержантського складу Червоної армії, а в авіації й особи, що мали звання молодшого лейтенанта, які проявили в боях за Батьківщину виняткову мужність, стійку хоробрість і уславилися подвигами та звитяжною воїнською доблестю.

Незабутніми є почуття радості і щастя дітей та учнів, молоді, представників старшого покоління — усіх учасників оборони міст-героїв Керчі, Києва, Одеси, Севастополя, форсування Дніпра, визволення від фашизму українських земель та країн Європи (Польщі, Чехословаччини, Болгарії, Угорщини, Румунії, Югославії, Австрії, Німеччини), взяття Берліну. Ми пишаємося героїзмом та доблестю воїнів Першого Українського фронту, Другого Українського фронту, Третього Українського фронту, Четвертого Українського фронту, які внесли вирішальний вклад у забезпечення вікопомної Перемоги 1945 року.

Нас не можуть не хвилювати публікації, зокрема і фальсифікації з подачі зрадників, провокаторів, за підтримки і сприяння силовиків, «обізнаних та поінформованих авторитетів» щодо реалій та історії Великої Вітчизняної Священної Народної війни та Другої світової війни в цілому, внеску народів, держав у перемогу над фашизмом-нацизмом. На всіх рівнях необхідно усвідомити, що заборону святкування Дня Перемоги зніщено заокеанськими інституціями та резидентами. Слід відзначити, що під час правління другого Президента України було відроджено Українську Армію, всенародно — з піднесенням святкувався День Перемоги. Українська армія продемонструвала свій вишкіл, захищаючи територіальну цілісність нашої держави, що яскраво продемонстровано у подоланні конфліктів на о. Коса Тузла і о. Зміїний. Але устами заокеанської «цереушки-нишпорки-резидентки» була

озвучена американська жорстка, цинічна, підступна і зла заборона на вшанування пам'яті учасників Великої Вітчизняної війни, на історичну пам'ять, на істину, на гордість за свою армію, на святкування Дня Перемоги. У той же час, сьогодні — у переддень 75-річчя перемоги над фашизмом-нацизмом українців наставляють вивчати «Особливості та характеристики особистості Гітлера(???)». Тому ми переконані, що постійним об'єктом і предметом достовірних, істинних всебічних, вивірених, виважених досліджень мають бути тільки реальні, дійсні події, вчинки, висловлювання та факти періоду Великої Вітчизняної війни.

Особливу цінність у дослідженнях становить вивчення архівних матеріалів, документів, мемуарів, спогадів очевидців і учасників беззаперечних, фактичних подій та перемог. Вони мають розглядатися з різних аспектів, точок зору, але при цьому, що головне, — без втрати об'єктивності, достовірності, істинності дослідження. Доцільно також врахувати, що виростає молоде українське покоління, яке навіть у порівнянні із співвітчизниками середнього та старшого віку про Велику Вітчизняну війну фактично нічого не знає, а якщо і володіє якоюсь інформацією, то в кращому випадку, — із заокеанської подачі «Невідомої війни», тобто інформацією неповною, перекрученою, почерпнутою з «незалежних авторських», але щиро профінансованих і стократ профільтрованих та сфальшованих точок зору. Досить часто в підручниках, посібниках, енциклопедіях неадекватні, провокаційні матеріали подаються за наполяганням, вказівками, рекомендаціями, настановами зарубіжних експертів і консультантів.

Для забезпечення достовірності та адекватності характеристики подій, фактів Великої Вітчизняної війни актуальним предметом дослідження може бути те, як висвітлюється, характеризується і оцінюється Перемога у Великій Вітчизняній війні, здобута нашими прадідами, дідами і батьками, наприклад, у листах керівників Сполучених Штатів Америки, Великобританії до керівника колишнього Радянського Союзу. Сприймати їх необхідно із врахуванням їх об'єктивності та істинності і певними застереженнями, враховуючи, наприклад, відому люту ненависть, зневагу та зверхність, зокрема, Вінстона Леонарда Спенсер-Черчилля до східних слов'ян, у тому числі до українців. Тим паче, що ці оцінки, представлені на фоні військових подій, що відбувалися в таких країнах, як Індія, Іран, Єгипет, Китай, Лівія, Мальта, Палестина, Північна Африка, Південний Туніс, Сицилія, Італія, особливості

та затягування відкриття другого фронту, бомбардувань промислових центрів (Ессена, Штутгарта, Мюнхена, Нюрнберга, Кіля, Берліна, Франкфурта, Дортмунда), конвоювання транспорту з матеріальною допомогою, проведення переговорів із Туреччиною, Фінляндією, Югославією, розв'язання проблем Польщі, визначення політики і стратегії післявоєнного розвитку та майбутнього світу, Європи, країн фашистської коаліції. Перші особи США, Великобританії обіцяли вічну дружбу, допомогу, зважаючи на економічні умови і зростаючі ресурси, можливості та наявні сили. Як свідчать реалії, вони досить часто міняли свою думку, погляди. У листуванні вони формували свою позицію на основі жорстоких реалій і небезпеки для Миру на Землі.

Визначальним є також те, що листування Голови Ради Міністрів СРСР з президентом США і прем'єр-міністром Великобританії під час Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр. ґрунтувалось не тільки на аналітичній роботі державних органів управління, силових структур, наукових, аналітичних центрів, а й на фактичних даних засобів масової інформації, документальних фільмів, фронтових повідомлень.

Попередній аналіз матеріалів свідчить про доцільність врахування того, що сучасним та наступним поколінням необхідно пояснювати як з політичної, історичної, географічної, так і правової, юридичної точок зору такі поняття, як «Радянський Союз», «Союз Радянських Соціалістичних Республік (СРСР)», «Червона армія», «Радянська армія», «Росія», «російські армії», «російський народ», «комсомол», «піонерія», «радянська влада», «Британська Співдружність Націй і Імперій», «Об'єднані нації», «Французький Комітет Національного Визволення», які є носіями відповідного специфічного та політико-історичного змісту. Наприклад, у листах керівників США та Великобританії під поняттям «російський народ» значилися всі народи, що входили до складу держави «Радянський Союз», яка в окремих листах визначалася як «Росія». Доречно навести спогади прибалтійського класика, який був очевидцем нелюдських катувань українця перед всім концтабором впродовж всього дня на тій підставі, що він ідентифікував себе – українцем. Цей концтабір не входив у сферу опіки Червоного Хреста і в ньому верховодили німецькі рецидивісти-злочинці-в'язні.

У перших листах Франклін Делано Рузвельт і Вінстон Леонард Спенсер-Черчилль відмічали, що вони раді тому, що героїчні російські армії чинять такий сильний, стійкий, сміливий, гарний,

прекрасний і мужній опір зовсім неспровокованому і безжалісному, без попередження віроломному вторгненню фашистів-нацистів. Вони відзначали, що хоробрість, мужність, стійкість та впертість солдат і народу викликають всезагальне захоплення.

З розумінням союзники оцінювали свої військові переваги, що змусили ворога розгорнути свої війська і вступити в бойові дії на висунутих уперед західних кордонах (Кишинів, Львів, Брест, Белосток, Каунас і Виборг, а не в районі Одеси, Кам'янець-Подільська, Мінська і околиць Ленінграда), чим було частково послаблена сила удару в перші дні війни. Зазначалося, що союзники спостерігали із захопленням і хвилюванням за боротьбою армій. Усі відомості, які були в їхньому розпорядженні, вказували на важкі втрати і тривогу противника.

Англійські газети висловлювали захоплення боротьбою «російської армії». Зокрема, Президент США писав: «Від імені народу Сполучених Штатів Америки я хочу виразити Червоній Армії з нагоди її 25-ї річниці наше глибоке захоплення її прекрасними, неперевершеними в історії перемогами. Впродовж багатьох місяців, незважаючи на величезні людські жертви, втрати матеріалів, транспортних засобів і території, Червона Армія не давала можливості наймогутнішому ворогу досягнути перемоги. Вона зупинила його під Ленінградом, під Москвою, під Воронежем, на Кавказі, і нарешті, у безсмертній Сталінградській битві. Червона Армія не тільки завдала поразки противнику, але й перейшла до великого наступу, який успішно розгорнувся впродовж усього фронту — від Балтики до Чорного моря. Вимушений відступ противника був зумовлений значними втратами людей, матеріалів, територій, що дуже негативно позначилося на його моральному стані. Подібних успіхів може добитися тільки армія, якій властиві такі якості, як вміле керівництво, міцна організація, відповідна підготовка і насамперед рішучість у здобутті перемоги над ворогом, незважаючи на власні жертви. Водночас слід віддати належне російському народу, в якому Червона Армія бере свій початок і від якого вона отримує людей і оснащення. Російський народ також віддає всі свої сили війні і зазнає величезних втрат. Червона Армія і російський народ напевне примусили збройні сили Гітлера йти шляхом до остаточної поразки й завоювали на довгі роки захоплення з боку народу Сполучених Штатів».

У своїх привітаннях перші особи США та Великобританії окремо відзначили героїзм наших дідів і прадідів під час захисту,

оборони, визволення таких міст, як Москва, Ленінград, Сталінград, Севастополь, Одеса, Київ, Вязьма, Орел, Мінськ, Вільно, Ростов-на-Дону.

В одному з листів відзначалося, що тисячі солдатів тих великих і малих націй, які об'єдналися для захисту свободи, справедливості й людських прав, зустрічають свято Перемоги далеко від дому, за океанами і континентами, на полях, покритих піском пустелі або снігом зими, в джунглях, у лісах, на військових чи торгових судах, на острівних плато від Ісландії до Соломонових островів, у Старому і Новому Світі. Остаточна Перемога складається з малих Перемог.

Вони, незважаючи на час, на календар, намагаються стримати ворога, відкинути його. Вони завдають потужних ударів і отримують удари у відповідь. Вони вели благородну боротьбу за перемогу, яка принесла мир усьому світу, свободу, зростання добробуту людей.

З глибоким і вічним почуттям подяки Конгрес Сполучених Штатів Америки у спільній резолюції передав через свого Президента від імені народу Сполучених Штатів Америки збройним силам і допоміжним частинам наших союзників на суші, на морі і в повітрі найкращі побажання і привітання до свята Перемоги їм та їхнім сім'ям, висловлюючи надію на швидку і повну Перемогу, на міцний Мир.

Президент Сполучених Штатів Америки від імені Конгресу Сполучених Штатів Америки, від свого імені та від імені всього народу Сполучених Штатів Америки висловив щирі побажання, привітання, виражені в спільній резолюції Конгресу. В ній наголошується, що саме солдати Радянської Армії здобули Перемогу, досягли Миру, безпеки після такої величезної лихої бурі, а Радянський народ може справедливо гордитися своїми героїчними перемогами.

Окрему цікавість викликає те, що в цих листах використані такі характерні ключові слова-терміни: війна, народ, збройні сили, армії, офіцери, солдати, загони партизан, Морський флот, боротьба, керівництво армій, загарбники, перемога, оборона, наступ.

Війна — віроломна, варварська, похмура долина, тривалий період боротьби і страждань на шляху до Перемоги.

Народ — мужній, рішучий, хоробрий, стійкий, волелюбний, найхоробріший, великий; воля до Перемоги народу над ворогом непохитна.

Збройні сили — могутні, рішучі, сміливі, віддані, майстерні, мужні, самовіддані і стійкі; заслуженою нагородою збройним силам за їхню відданість є Перемога.

Керівництво армій — досвідчене, прекрасне, віддане; майстерні полководці, заслуженою нагородою керівництву за їхню відданість та жертвовність є Перемога.

Армії, офіцери, солдати, загони партизан — відважні, стійкі, непереможні, доблесні, талановиті, хоробрі, прекрасні, представники великої нації, зажили слави її командири і рядові, записали навіки їхні дії в історію.

Морський флот — доблесний.

Загарбники — варвари, нелюди, нацистські тирани, а їхні керівники — дволикі.

Боротьба — цілеспрямована, доблесна, мужня, стійка, колосальна, героїчна, напружена.

Наступ — організований, впевнений.

Перемога, оборона — свята, незабутня, славна, прославлена на віки, героїчна, доблесна, чудова, блискуча, велика, синонім сили духу і стійкості.

Радянський Союз — могутній, зробив чудовий внесок у справу цивілізації і свободи.

Ось такий зміст вкладали керівники США та Великобританії в деякі спеціальні терміни — ключові слова з військової лексики і тематики.

На думку керівників Сполучених Штатів Америки та Великобританії, Перемоги наших батьків, дідів і прадідів у роки Великої Вітчизняної війни забезпечували можливість і сили до опору, надихали народи, були джерелом великого підбадьорювання в період випробувань, допомогли ще сильніше зміцнити дружбу народів, надавали союзникам впевненості в завершенні війни.

Було відзначено, що командири і бійці на фронті, чоловіки і жінки в тилу, які підтримували їх, працюючи на заводах і на полях, об'єдналися не тільки для того, щоб славити зброю своєї країни, а й для того, щоб своїм прикладом надихати Об'єднані Нації до рішучого прикладання своєї енергії, аби завдати поразки і безумовної та беззастережної капітуляції спільного ворога.

Керівники Сполучених Штатів Америки та Великобританії констатували, що нацистські керівники недооцінили масштаби, в яких Радянський Уряд і народ розгорнули і зміцнили свою військову могутність для захисту своєї країни, і вони зовсім не зрозуміли і не врахували патріотизму, рішучості і хоробрості радянського народу.

Прем'єр-міністр Великобританії Вінстон Черчилль в офіційному посланні до Йосипа Сталіна 23 лютого 1945 року писав: «Червона Армія святкує свої 27-і роковини з тріумфом, який викликав безмежне захоплення її союзників і який вирішив долю германського милітаризму. Майбутні покоління визнають свій борг перед Червоною Армією так само беззастережно, як це робимо ми, хто дожив до того, щоб бути свідком цих чудових Перемог».

Констатувалося, що зростаюча могутність об'єднаних збройних сил Об'єднаних Націй, яка в дедалі більших розмірах приводиться в дію проти спільного ворога, свідчить про дух єдності і самопожертви, необхідних для завершальної Перемоги. Цей же дух надихав при підході до вирішення відповідальних завдань встановлення Миру, які Перемога порушила перед усім світом. Високо оцінювався вирішальний, чудовий вклад, внесений Радянським Союзом у справу цивілізації і свободи.

З нагоди спільної Перемоги керівниками США і Великобританії було надіслано вітання Народу і Армії Радянського Союзу і їхньому керівництву. Міста Ленінград і Сталінград від імені Сполучених Штатів Америки були нагороджені Почесними грамотами.

Наголошувалося, що майбутні покоління визнають свій обов'язок перед Червоною Армією так же беззаперечно, як це зробили ті, хто дожив до того, щоб бути свідками великої Перемоги.

Президент Сполучених Штатів Америки Гаррі Трумен 8 травня 1945 року, на честь здобуття Перемоги над фашизмом, телеграфував Йосипу Сталіну: «Ми високо цінуємо чудовий внесок могутнього Радянського Союзу в справу цивілізації і свободи. Ви продемонстрували здатність волелюбного і найхоробрішого народу розтрощити злі сили варварства, якими б могутніми вони не були».

Не можна не погодитися із побажаннями колишніх керівників Сполучених Штатів Америки та Великобританії, що наші народи будуть і надалі розвивати глибоке взаєморозуміння щодо спільних зусиль. У даному випадку бажано, щоб слова не розходилися із діями, справами і реаліями, сповідувалася історична пам'ять та не порушувалися права і свободи як цілих народів, так і окремих людей, панували правда і істина.

Знаменною подією Дня Перемоги — 9 травня 1945 року, як констатували ветерани Великої Вітчизняної війни, було те, що Європу огорнула ВЕСЕЛКА на фоні ясного, голубого, Мирного неба та зігрітих яскравими, золотими променями величного Сонця.

Забуто не по праву (розвідки українських дослідників для політиків, керівників, громадян)

Освіта і наука складають головну підвалину матеріального і духовного розвитку суспільства. Саме освітяни і науковці здійснюють навчання і виховання молодого покоління у школах, середніх спеціальних і вищих навчальних закладах. Тому праця вчителів, професорсько-викладацького складу, науковців є визначальною у забезпеченні високого рівня освіченості всіх громадян та професіоналізму фахівців усіх галузей економіки і науки. Значимість освітян і науковців у суспільстві полягає і в тому, що вони виховують у молоді патріотизм у захисті Вітчизни і трудову звитягу.

Понад 18 років тому вийшли у світ дві книги «Герої — освітяни і науковці України» (2002 та 2012 роки), видані за ініціативою Ради ветеранів Міністерства освіти і науки України, підтриманої Комітетом Верховної Ради України з питань науки та освіти, Радою Міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями, Міністерством освіти і науки України, керівництвом та Радою ветеранів війни і праці Київського національного університету імені Тараса Шевченка, освітянським активом майже всіх областей, Спілкою журналістів України та науковцями. Ця книга є документом великої суспільної та історичної ваги.

Цим виданням про Героїв — освітян і науковців України вперше за 75 років після Перемоги радянського народу над фашизмом виконано важливіший моральний обов'язок сучасників перед ветеранами війни щодо реалізації Закону України «Про увічнення Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941 — 1945 років» та Постанови Верховної Ради України, віддано шану історичній Пам'яті та історичній Правді.

Звертаємо Вашу увагу на рецензію книги «Герої — освітяни і науковці України», яка представлена колишнім деканом історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка доктором історичних наук, членом-кореспондентом Національної академії наук України, професором В. Ф Колесником і кандидатом історичних наук, доцентом Г. М. Кривошея, Заслуженою вчителькою УРСР М. П. Таран. Як прояв цієї Пам'яті в книзі на ґрунтовній документальній базі постають величні постаті вчителів, науковців — освітян, які своїм життям, ратними і трудовими подвигами заслужили найвищих державних нагород — звань Героя Радянського Союзу, Героя Соціалістичної праці, Героя України.

Автори документально-художніх нарисів (їх близько 100): науковці, вчителі, журналісти, студенти Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

У вітанні читачам і авторам книги «Герої — освітяни і науковці України» Голова Верховної Ради України В. М. Литвин влучно зазначив: «Біографії відомих учителів і вчених, вміщені у цій книзі, репрезентують героїчні освітянські лави, які ніколи не відійдуть у минуле. Покоління підкорювачів космосу і невтомних хлібодарів, мужніх захисників Вітчизни і натхненних митців, інженерів, лікарів завдячують своїми вершинними злетами мудрим наставникам і вчителям» (с. 7).

Хто ці Герої? Це 116 видатних освітян і науковців України, імена яких навечно вкарбовані в історію. Про їх внесок у розвиток науки й освіти на Україні, захист Вітчизни в роки Великої Вітчизняної війни яскраво сказано в Передмові, написаній О. А. Саєм, головою Ради ветеранів Міністерства освіти і науки України.

Звертає на себе увагу визначення в книзі героїзму, як «особливої форми людської поведінки, яка в моральному відношенні представляє собою подвиг. Герой бере на себе виняткові за своїми труднощами завдання, покладає на себе більшу міру відповідальності і обов'язку, ніж покладено на людей у звичайних умовах суспільними нормами поведінки, переборюючи у зв'язку з цим особливі складнощі і перешкоди».

На початку війни в армію пішли вчителі й студенти педагогічних навчальних закладів. Багато з них стали Героями. У книзі розкриваються подвиги Героїв Радянського Союзу — вчителя-воїна, снайпера С. В. Петренка з Чернігівщини, який за два роки на передовій знищив 422 фашистів, танкіста, розвідника Я. П. Вергуна

з м. П'ятихатки Дніпропетровської області, директора школи до і після війни, який брав участь у Сталінградській битві, розгромі німців на Курській дугі, на Белгород-Харківському напрямі, звільненні Харкова, Полтави, П'ятихаток, Кривого Рогу, Кіровограду, в Корсунь-Шевченківській битві, у визволенні Бухареста, Будапешта, Відня.

В історії назавжди залишиться ім'я двічі Героя Радянського Союзу, 24-річного льотчика Є. М. Кунгурцева із Запорізької області, учасника боїв під Ленінградом, на Карельському перешийку, у Східній Пруссії, який брав участь у Параді Перемоги у Москві. Його ім'я занесено до «Історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.». Двічі Герой Радянського Союзу Є. М. Кунгурцев після війни закінчив Військово-повітряну академію, Академію Генерального штабу, а після демобілізації з лав Радянської Армії працював у Бердянську Запорізької області директором ПТУ № 4, Бердянського професійного будівельного ліцею, брав активну участь у громадсько-політичному житті.

О. М. Перепелиця, випускник ФЗУ м. Мелітополя почав війну сержантом, став лейтенантом, очолив ланку 44-ої винищувально-авіаційної дивізії. У 1941 році зробив 61 бойовий виліт, 42 рази штурмував наземні війська ворога, вів розвідку, супроводжував літаки на бойові операції, сам знищив 6 танків, 32 автомашини, 4 гармати польової артилерії, багато солдат і офіцерів ворога. Голова Президії Верховної Ради СРСР М. І. Калінін 20 листопада 1941 р. вручив у Кремлі О. М. Перепелиці Золоту Зірку Героя і орден Леніна. Та під час знищення ворожого аеродрому 15 травня 1942 р. винищувач О. М. Перепелиці був підбитий. У свої 23 роки Герой Радянського Союзу О. М. Перепелиця повторив подвиг легендарного М. Ф. Гастелло, спрямувавши палаючий літак на ворожий підземний ангар з літаками. Його ім'я присвоєно Мелітопольському міському ПТУ № 12.

У книзі читачі можуть прочитати про подвиг легендарного військового розвідника Є. С. Березняка, якого називали майор «Вихор». Скільки треба було мати мужності, безстрашності, кмітливості, волі, щоб з групою розвідників у надзвичайно складних умовах окупації врятувати від знищення заміноване німцями історичне польське місто, колишню столицю Польщі — Краків. Цей подвиг увійшов в історію Великої Вітчизняної війни. Портрет Є. С. Березняка знаходиться в залі Слави Генерального Штабу Збройних сил СРСР (тепер Російської Федерації) поряд

з портретами уславлених розвідників Р. Зорге, П. Вершигори та ін. Він кавалер 12 орденів Радянського Союзу, України і Польщі.

Є. С. Березняк пройшов шлях від учителя, директора школи, завідувача міського відділу освіти м. Львова перед війною до начальника Головного управління шкіл Міністерства освіти України, провідного наукового працівника Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України. Він автор багатьох публікацій з педагогіки. Національна академія педагогічних наук України видала 3 томи його праць. Заслужений вчитель України, кавалер орденів СРСР, України, Росії, Польщі, Почесний академік Академії педагогічних наук, генерал-майор Є. С. Березняк удостоєний звання Героя України.

Із школою і педагогікою пов'язане трудове життя Героя Радянського Союзу Т. М. Шашла. Після закінчення педтехнікуму і трьох курсів педінституту до війни він був учителем математики, потім завучем і директором Млинівської середньої школи Кіровоградської області, закінчив Полтавський педагогічний інститут. З першого і до останнього дня Великої Вітчизняної війни сержант — танкіст Т. М. Шашло був на фронті, мужньо воював з ворогом. Жорстокий бій розгорівся 13 жовтня 1941 р. за с. Штепівка, через яке проходили стратегічні дороги на Харків і Суми. Танкова рота, до якої входив Т. М. Шашло, у складі 5 танків першою розпочала наступ на Штепівку, прикриваючи піхотинців, які йшли слідом. Німці спрямували на них вогонь артилерії, а потім кинули в контратаку 11 танків. Та наші танки просувалися вперед. До села дійшли тільки 2 машини. Після загибелі командира Т. М. Шашло взяв командування танковою ротою на себе. Його танк обстріляли 6 німецьких гармат. Екіпаж залишив танк, що загорівся. Т. М. Шашло підкрався до млина, звідки гітлерівці вели вогонь по піхоті, закидав їх гранатами, повів танкістів і піхотинців у штикову атаку і село було звільнене. У якості бойових трофеїв було взято 30 ворожих гармат з боєприпасами, 10 танків, понад 200 полонених фашистів. Цей бій став першою наступальною операцією радянських військ перед битвою під Москвою. За мужність і безстрашність у цьому бою Т. М. Шашлу, одному із перших танкістів, було присвоєно звання Героя Радянського Союзу. В наступні роки танкісти під командуванням підполковника Т. М. Шашла брали участь у звільненні Орла і Белгорода, форсуванні Десни і Дніпра, у визволенні Києва, народів Румунії, Угорщини, Чехословаччини. Полковник Шашло на своєму танку при бойовому переході через

Великий Хінган під час розгрому японської армії був попереду танкової колони, подаючи приклад мужності і відваги. За подвиги у Великій Вітчизняній війні Герой Радянського Союзу Т. М. Шашло був нагороджений орденом Леніна, двома орденами Червоного Прапора, орденами Вітчизняної війни I і II ступеня, медалями.

У повоєнний час Т. М. Шашло з 1951 р. 16 років очолював Київський обласний відділ народної освіти. Вдосконалюючи свою науково-педагогічну майстерність, він закінчив історичний факультет Київського пединституту ім. М. О. Горького, захистив кандидатську дисертацію, опублікував понад 70 наукових праць. У 1972 р. захистив докторську дисертацію, отримав вчений ступінь доктора педагогічних наук, працював професором педагогічного інституту ім. О. М. Горького, 20 років — проректором із заочної освіти. Тисячі вчителів із вдячністю згадують його подвижницьку працю на освітянській ниві, наслідують його відданість освітянській справі.

Багато освітян України за покликом душі включились у всенародну боротьбу проти загарбників на тимчасово окупованій в роки війни території України. Назавжди ввійшли в історію імена Героїв Радянського Союзу, освітян — народних месників: керівника Севастопольського підпілля В. Д. Рев'якіна; учителя, директора школи, командира партизанського з'єднання у Хмельницькій області А. З. Одухи; вчителів-партизанів, педагогів-розвідників, організаторів партизанського руху О. В. Тканка (м. Черкаси), І. Д. Кудрі (м. Київ); командира партизанського загону письменника Ю. О. Збанацького.

В. Д. Рев'якін після закінчення Балашівського учительського інституту у 1940 р. був призваний на військову службу. У складі 265-го армійського артилерійського полку у 1941–1942 рр. брав участь у обороні Одеси, Севастополя, мису Херсонес. За складних обставин він потрапив до полону, втік, оселився в Севастополі, де в березні 1943 р. за його ініціативою було створено підпільну організацію, що об'єднала 17 розрізнених патріотичних груп міста. Члени організації мали розгалужену розвідувальну й диверсійну мережу, отримували широку інформацію і здійснювали диверсії, підривали ешелони з боєприпасами, пускали під укіс поїзди, порушували зв'язок, знищили німецьке судно «Оріон». Зібрані розвіддані передавали інформаційно-розвідувальному відділу Чорноморського флоту. У зв'язку з цими діями патріотів гестапівці розгорнули масові перевірки й арешти. 14 березня 1944 р. був

заарештований В. Д. Рев'якін та понад 20 активних підпільників, яких 27 днів і ночей жорстоко катували і стратили.

В. Д. Рев'якіну присвоєно звання Героя Радянського Союзу (по-смертно). Його ім'ям названо вулицю в Севастополі, школу № 16, відкрито музей підпільної організації. Не можна без глибокого хвилювання читати про цього мужнього, безстрашного і відданого Батьківщині Героя, вчителя з Росії, що в 26 років віддав життя за Україну.

Директор школи с. Кримки Миколаївської області В. С. Моргуненко у січні 1942 р. створив і очолив підпільну організацію «Партизанська іскра» з 50 своїх вихованців та мешканців села і навколишніх сіл. Організація вела збройну боротьбу, здійснювала диверсії на залізниці, редагувала рукописну газету «Партизанська іскра», випускала й розповсюджувала листівки, проводила агітаційну роботу. За осінь 1942 — лютий 1943 рр. підпільники пустили під укіс фашистський ешелон, підірвали кілька мостів, цистерн з паливом, звільнили з полону кілька сотень радянських військовополонених. Але в організацію проник зрадник. 18 лютого 1943 р. В. С. Моргуненка й більшість підпільників фашисти заарештували та піддали жорстоким катуванням. Розстріляли 23-х членів «Партизанської іскри», в їх числі В. С. Моргуненка. За героїчний подвиг і мужність у захисті Вітчизни В. С. Моргуненко, його учні — Дарія Дяченко і Парфентій Гречаний були удостоєні звань Героя Радянського Союзу. «Учитель і Учні. Ці слова автор нарису не міг не написати з великої літери. Хай вони ще й ще раз нагадують нинішній молоді, всім читачам про велич душі патріотів Батьківщини, про їхній подвиг, драматичну, але святу й героїчну долю, яку спільно ділили до останнього подиху» .

Безсмертним залишиться і подвиг завідувача початкової школи в с. Проців Бориспільського району на Київщині Івана Даниловича Кудрі. Професійний військовий з 1934 р., І. Д. Кудря у серпні 1941 р. був залишений для розвідувальної роботи в Києві. Він створив підпільно-диверсійну групу, якою керував під псевдонімом «Максим». Підпільна група залучила до боротьби проти окупантів відданих патріотів, передавала командуванню Радянської Армії цінні розвідувальні дані про розташування ворожих військ, про укріплення і засоби оборони німців у Києві, про виявлених шпигунів, керівників диверсійних груп, засланих на Україну, до Москви й Челябінська. І. Д. Кудря встановив зв'язок з київським підпіллям. Разом вони створили 7 диверсійних груп, які пускали під укіс німецькі ешелони, здійснювали диверсії. Та гестапівці вислідили

патріотів, арештували І. Д. Кудрю, актрису Р. Окіпну, Є. Бремер. Після трьохмісячного катування безстрашні розвідники були страчені. Подвиг Героя Радянського союзу І. Д. Кудрі назавжди залишиться у пам'яті історії. Його іменем названа вулиця в м. Києві. Про діяльність підпільно-диверсійної групи І. Д. Кудрі письменник В. М. Собко написав п'єсу «Київський зошит», доцент Національного Київського університету ім. Тараса Шевченка М. С. Канюка — художньо-документальну повість «Місто гасить вогні».

Вагомим є внесок у посилення партизанського руху на Україні історика за фахом О. В. Тканка. У 1938 р. він отримав освіту у Київському педагогічному інституті ім. М. О. Горького. Вчитель і директор педагогічного училища на Волині, він був призваний на військову службу до лав Червоної Армії, а 1943 р. направлений у розпорядження Представництва Українського штабу партизанського руху при Військовій Раді Південно-Західного фронту. Його тричі направляли в тил ворога. Зокрема, у серпні 1943 р. група на чолі з О. В. Тканко була десантована на територію Полтавської області. Під час однієї з розвідувальних операцій О. В. Тканко разом з німцем за походженням Робертом Кляйном, переодягнувшись в німецьку форму, об'їхали на німецькому опелі всю лінію оборони фашистів і зібрали цінні дані для радянського командування. Видаючи себе за представників ставки німецького командування, призупинили переправу військ вермахту через Дніпро. Партизанський загін на чолі з О. В. Тканком допоміг частинам Радянської Армії під час форсування Дніпра та захоплення плацдарму біля с. Григорівки Переяслав-Хмельницького району, що дало змогу розвинути успішний наступ по всьому фронту. За виявлений героїзм і мужність, організаторську роботу в цій операції О. В. Тканку присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

О. В. Тканко брав участь у партизанському русі і в інших областях. У 1944 р. в Чернігівській області партизани під його командуванням здійснили 18 бойових операцій, в Закарпатті його загін переріз у партизанське з'єднання, яке знищило 1500 фашистів. У повоєнні роки підполковник О. В. Тканко повернувся до педагогічної діяльності, в 1945 р. був призначений директором Чернівецького учительського інституту, захистив кандидатську дисертацію, став доцентом. З 1953 р. протягом 26 років працював ректором Черкаського державного педагогічного інституту. Професор О. В. Тканко, Заслужений працівник вищої школи УРСР, генерал-майор у відставці має багато наукових праць.

Не всім відомо, що серед Героїв-освітян і науковців України — 36 вихованців і співробітників Київського національного університету імені Тараса Шевченка, з них 20 Героїв Радянського Союзу, 12 Героїв Соціалістичної Праці і 4 Герої України.

Чотири з них — Герої Радянського Союзу, які добровільно пішли на фронт: студент факультету західних мов і літератур, командир роти В. С. Гришко; студентка історичного факультету, снайпер Л. М. Павличенко, яка в боях під Одесою і Севастополем знищила 309 фашистів; випускник фізико-математичного факультету, старший лейтенант, артилерист В. Й. Мостовий, випускник юридичного факультету Я. П. Батюк з Чернігівщини.

Командир артилерійської батареї стрілецької дивізії В. Й. Мостовий брав участь в обороні Ленінграду, прориві блокади, в боях на Карельському перешийку. Після війни став аспірантом Інституту фізики Академії Наук УРСР, потім працював в Інституті ім. І. В. Курчатова в Москві, захистив докторську дисертацію, став професором, двічі лауреатом Державної премії СРСР.

В. С. Гришко воював під Сталінградом у складі стрілецької дивізії, був кілька разів поранений та все ж повертався на фронт. У червні 1944 р. в одному з боїв при звільненні Білорусії загинув командир роти. Старшина В. С. Гришко взяв командування на себе. У цьому бою було знищено понад 80 і полонено 17 фашистських солдатів і офіцерів. В. С. Гришко був поранений, але залишився на полі бою. За безстрашність і героїзм 24 березня 1945 р. В. С. Гришку присвоєно звання Героя Радянського Союзу. Потім знову були бої, численні бойові завдання розвідника. Після нового важкого поранення і лікування В. С. Гришко повернувся в рідне село Ризино Звенигородського району на Черкащині. На жаль, Герой так і не побачив своєї високої нагороди... Він помер у 23 роки восени 1945-го. Та залишилася Пам'ять і Шана. Поховали його в центрі села поруч з Героєм Радянського Союзу Серикбаєм Муткеновим, який загинув в бою за Ризине. Односельці встановили бронзове погруддя В. С. Гришка. Його іменем назвали колгосп, шкільну піонерську дружину. В Інституті філології Київського університету відкрита меморіальна дошка й аудиторія імені В. С. Гришка, кіностудія університету створила про нього фільм «Слава переможцям», який передано колгоспу.

Дізнаються читачі і про випускника юридичного факультету Я. П. Батюка. Він був незрячим, проте закінчив юридичний факультет університету в 1940 р., почав працювати в колегії адвокатів

у Києві. На початку війни повернувся додому в Ніжин, де створив антифашистську організацію, встановив зв'язки з партизанським загonom «За Батьківщину», виконував завдання Чернігівського підпілля та Київської підпільної організації «Смерть німецьким окупантам!» Зраджені провокатором, за 8 днів до визволення Ніжина Я. П. Батюк і 25 членів його організації були розстріляні після жорстоких катувань. За виявлений героїзм і мужність Я. П. Батюку присвоєно звання Героя Радянського Союзу (посмертно). На юридичному факультеті в університеті створено аудиторію патріотичного виховання імені Я. П. Батюка як частину факультетської музейної експозиції, де розташовані стенди, присвячені 10 Героям Радянського Союзу, вихованцям факультету та викладачам і співробітникам, учасникам Великої Вітчизняної війни.

Університет пишається і тим, що після війни юридичний факультет закінчили 9 Героїв Радянського Союзу. Це — мужній льотчик Герой Радянського Союзу, кавалер трьох орденів Слави І. Г. Драченко, який був директором вечірньої середньої школи в м. Києві, захистив кандидатську дисертацію, працював заступником директора Ради по вивченню продуктивних сил Національної Академії наук та на інших посадах.

Учитель за фахом, завідувач школи А. З. Одуха в роки війни організував багатонаціональне партизанське з'єднання на Хмельниччині. На час розформування в ньому було 4100 партизанів, серед яких військовослужбовці, вчителі, інші мешканці міст і сіл (половину складали українці, третину — росіяни, решту — поляки, грузини, вірмени, білоруси). Під командуванням А. З. Одухи вони знищували цистерни з паливом, склади вибухівки, пустили під укіс десятки ешелонів, організували втечу з Шепетівського та Славутського концтаборів військовополонених, які поповнили ряди партизанів, здійснили понад 900 операцій по знищенню гітлерівських загарбників, брали участь у визволенні Острога, Славуті, Ізяслава, Ямполья та інших міст. Перший секретар Славутського підпільного райкому партії, член підпільного обкому партії і обласного штабу партизанського руху А. З. Одуха та ще чотири партизани з'єднання — командир диверсійного батальйону М. Петров, командир загону І. Музальов, мінер-підричник О. Іванов та піонер розвідник Валентин Котик за особисту мужність і героїзм у боротьбі з ворогом були нагороджені Золотими Зірками Героїв Радянського Союзу і орденами Леніна. У 1949 р. А. З. Одуха закінчив історичний факультет Київського університету

ім. Т. Г. Шевченка, працював заступником голови Хмельницького облвиконкому, в органах народної освіти м. Києва.

Герой Радянського Союзу М. І. Петров командував батальйоном у партизанському з'єднанні А. З. Одухи. 21 січня 1944 р. разом з іншими партизанами вибив гітлерівців з м. Острог (на Рівненщині) й утримував його до приходу Радянської Армії. За наказом командування з'єднання у лютому – квітні 1944 р. батальйон на чолі з М. І. Петровим здійснив рейд по тилах ворога, провів 114 бойових і диверсійних операцій, підірвав 60 ешелонів противника, знищив понад 1000 гітлерівців. Особисто М. І. Петров пустив під укіс 12 ворожих ешелонів. Після закінчення юридичного факультету Київського університету ім. Т. Г. Шевченка Герой Радянського Союзу М. І. Петров захистив кандидатську дисертацію й працював у вищих навчальних закладах Києва.

Командир підрозділу 120-ї окремої танкової бригади, гвардії лейтенант І. А. Матвієнко воював на III Білоруському фронті, вивольяв територію Прибалтики та Східної Пруссії. На підступах до Каунаса й Ковно, під час прориву оборони ворога танковий взвод лейтенанта І. А. Матвієнка першим пішов на штурм. Стрімкою атакою фашисти були вибиті з траншей і дзотів. Заглибившись у розташування німецької оборони, танкісти взводу знищили 6 бронемашин, 3 далекобійні гармати, 4 міномети, 5 дзотів, 6 автомашин з боєприпасами й близько 60 німецьких солдат і офіцерів. І. А. Матвієнко підпалив німецький танк «Пантера», допоміг командирі роти у важкому бою з 30 танками ворога. Мужній боєць за роки війни був шість разів поранений, горів у танку.

За особисту мужність і героїзм, виявлені в бою за Каунас, І. А. Матвієнку присвоєно звання Героя Радянського Союзу. Вітальний лист командування 120-ї окремої танкової бригади до його матері у зв'язку з цією нагородою та пробитий осколком снаряда комсомольський квиток зберігаються у Національному музеї історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.

Після закінчення юридичного факультету університету у 1951 р. І. А. Матвієнко успішно захистив кандидатську дисертацію, одержав наукову ступінь кандидата історичних наук і багато років працював доцентом Київського технологічного інституту легкої промисловості.

Юридичний факультет університету закінчили після війни також Герої Радянського Союзу – командир кулеметної обслуги стрілецького полку М. С. Іванов, гвардії лейтенант авіації

Г. С. Шупік, підполковник — танкіст В. М. Метельов, командир стрілецької роти — капітан Г. І. Шевченко, командир 198-ї легкої артилерійської бригади 2-ї гвардійської танкової армії — полковник М. О. Греков, командир артилерійського полку С. Р. Богайчук.

Один із нарисів книги присвячений героїчній постаті П. Р. Романчука. Начальник розвідки дивізіону 791-го артилерійського полку 254-ї стрілецької дивізії, він виявив героїзм у боях за утримання плацдарму при форсуванні Дніпра в Черкаському районі Черкаської області. Опинившись в оточенні з двома розвідниками, П. Р. Романчук, поранений, протягом 7 годин відбивав ворожі атаки, а в критичний момент викликав вогонь на себе, що дало змогу знищити значну кількість фашистів і військової техніки, утримати плацдарм. За цей подвиг йому було присвоєно звання Героя Радянського Союзу. Капітан запасу П. Р. Романчук у 1950 р. закінчив фізичний факультет Київського університету ім. Т. Г. Шевченка, захистив кандидатську дисертацію, 15 років працював на посаді директора Астрономічної обсерваторії університету, потім завідувачем лабораторії та провідним науковим співробітником лабораторії сонячної активності цієї ж обсерваторії. Його вагомий внесок у дослідження сонячної циклічності та сонячно-земних зв'язків, магнітних полів, дозволив вирішити ряд важливих наукових проблем. Він опублікував понад 100 наукових праць, проводив значну виховну роботу серед студентів.

Факультет міжнародних відносин у 1949 р. закінчив один з організаторів партизанського руху на Україні і за її межами В. А. Квітинський. Після війни він навчався в аспірантурі університету, працював в освітніх установах Києва.

Географічний факультет університету закінчив Герой Радянського Союзу, учасник Параду Перемоги у Москві А. Я. Ворончук. 106-а стрілецька дивізія, в якій він воював, брала участь у боях на Курській дузі, у форсуванні Десни, Дніпра, Буга, Вісли, Одера, Нейсе, Шпрее, у визволенні міст Лоева, Торчина, Луцька, Сумської і Чернігівської областей, Польщі й Чехословаччини, в боях за Берлін, Дрезден і звільнення Праги. За мужність, відвагу і героїзм при форсуванні Дніпра А. Я. Ворончук був удостоєний звання Героя Радянського Союзу. Після закінчення війни він навчав майбутніх офіцерів у Суворовському училищі м. Києва, а після закінчення університету полковник у відставці А. Я. Ворончук з 1960 р. присвятив себе навчанню й вихованню молоді, протягом 21 року очолював середню школу № 5 м. Києва, де викладав географію.

Навчали студентів на військовій кафедрі університету також викладачі, Герої Радянського Союзу: артилерист В. Ф. Затилков, учасник штурму Берліну й взяття Рейгстагу, на стіні якого розписався; артилерист М. І. Редковський, який пройшов з боями всю війну, звільняв Україну, брав участь у форсуванні Дніпра, в боях від Вісли до Одера.

Звертає на себе увагу і ґрунтовне висвітлення внеску Героїв — видатних вчених Національної Академії наук та Академії педагогічних наук України — у підготовку спеціалістів у вищих навчальних закладах. Серед них українські вчені зі світовим ім'ям: В. М. Глушков, Ю. О. Митропольський, В. В. Скопенко, Є. О. Патон, О. В. Палладін, Б. Є. Патон, М. Д. Стражеско, М. М. Амосов, О. О. Шалімов, М. М. Боголюбов, Г. І. Денисенко, В. О. Сухомлинський, П. Т. Тронько.

Видатні вчені й організатори вищої освіти в Україні, ректори політехнічних інститутів, Герої Соціалістичної Праці Г. І. Денисенко (Київ), М. Ф. Семко (Харків), В. І. Моссаковський (Дніпропетровськ), Герой України В. М. Мороз — ректор Вінницького медичного університету постають перед читачем як новатори, звитяжні борці за найвищий, ґрунтований на основі найновіших досягнень науки й практичної педагогіки, рівень підготовки інженерів і лікарів.

Взірцем для читачів, зокрема молоді, є життєвий шлях видатних вчених медиків і педагогів ХХ–ХХІ століть — Героїв Соціалістичної Праці М. Д. Стражеско, М. М. Амосова і Героїв України О. О. Шалімова, О. Ф. Возіанова та Г. В. Бондаря. Професіоналізм, наполегливість, самопожертва, пошуки нових методів діагностики й лікування, інтелігентність, готовність в будь-яку хвилину прийти на допомогу — їх невід'ємні риси. Неординарні особистості, вони й сьогодні є народними улюбленцями, шанованими вихованцями, і продовжують залишатися вчителями для молодих лікарів.

Не можна не відзначити, що у даному виданні започаткована тема наступності Героїв країни — батьків і дітей: «Особливу гордість вітчизняної науки і освіти, всієї України, — сказано у вступі до книги, — складають імена чотирьох Героїв — двох Патонів і двох Скопенків».

Привертають увагу сторінки, присвячені відомим усьому світу видатним діячам науки і техніки, Герою Соціалістичної Праці Є. О. Патону та двічі Герою Соціалістичної Праці і Герою України Б. Є. Патону, які розкривають науковий подвиг батька і сина, що назавжди ввійшов в історію не тільки радянської, української,

а й світової науки. У даному часописі визначено їх роль і значимість не тільки як науковців, а й педагогів вищої школи. «Кожна епоха дарує світові своїх велетів, героїв, які своїми кращими людськими якостями: мужністю і відвагою, талантом і мудрістю, високою моральністю і інтелектом її уособлюють. На зламі двох минулих століть благословенна українська земля явила своєму народові і світу двох наукових велетів — батька і сина — Євгена Оскаровича і Бориса Євгеновича Патонів, для яких наука стала сутністю і змістом усього життя. Їх щасливо і щедро наділила доля найкращими людськими якостями, а ще — невичерпною енергією, одержимістю і високим устремлінням самовіддано служити Вітчизні, своєму народові». Зі сторінок видання читач дізнається про багатогранну творчість, відкриття в науці й техніці, педагогічну діяльність Є. О. Патона — інженера-педагога й науковця, який мав значні наукові здобутки до Великої Вітчизняної війни, а в роки війни вперше в світі використав метод з'єднання броньованих бортів танків за допомогою зварювальних апаратів. Надзвичайно важливе відкриття — «Шов Патона» (зварювання під флюсом) з 1942 р. стали використовувати на заводах при виготовленні танків та інших видів озброєння, боєприпасів, що великою мірою сприяло підвищенню боєздатності Радянської Армії і Перемозі у Великій Вітчизняній війні над фашизмом. Після війни Є. О. Патон розробив проєкт спорудження та використав найновіші технології зварювання при будівництві відомого мосту в Києві через Дніпро, названого на честь нього його іменем.

Гідним продовжувачем справи батька став Б. Є. Патон. Він у 34 роки очолив Інститут електрозварювання, яким раніше керував батько. За його участю і під його керівництвом було розроблено і впроваджено багато новацій, що прискорили науково-технічний прогрес не тільки нашої країни, а й у всьому світі. У 1962 р. Б. Є. Патона було обрано академіком АН СРСР і Президентом АН УРСР. Академія наук України стала одним з найпередовіших наукових центрів світу. Наукові досягнення вчених НАН України широко використовуються в навчальному процесі інститутів та університетів.

Наступність поколінь — Героїв батька й сина — характеризує і сім'ю Скопенків. В. Ф. Скопенко, вчитель математики, директор школи на Кіровоградщині, брав участь у радянсько-фінській війні і з перших днів — у Великій Вітчизняній. За проявлений героїзм при звільненні польського міста Сандомир 23 вересня 1944 р. командир 1180 стрілецького полку Радянської Армії

В. Ф. Скопенку було присвоєно звання Героя Радянського Союзу. А 27 січня 1945 р. полковник В. Ф. Скопенко загинув неподалік міста Бреслау (Вроцлав, Польща). Його поховали у Сандомирі.

На українській землі ім'я Героя-воїна присвоєно Верблюзькій середній школі Кіровоградській області, його ім'ям названа центральна вулиця села. На фасаді головного корпусу Криворізького педінституту, який 1935 р. закінчив В. Ф. Скопенко, встановлено меморіальну дошку. Життєві принципи батька — мужність, цілеспрямованість у досягненні мети, подвижництво — підхопив син. Він закінчив хімічний факультет Київського університету ім. Т. Г. Шевченка, працював на посадах від асистента до професора, завідувача кафедри, проректора та ректора цього ушавленого університету. В книзі про нього сказано як про справжнього лідера шеститисячного викладацького, допоміжного та двадцятитисячного студентського колективів, як про людину, що мала тверду життєву позицію і всі свої зусилля спрямовувала на розвиток університету, на досягнення нових здобутків у науці, навчанні і вихованні студентів, на чітке визначення перспектив флагамана вищої освіти в Україні.

Доктор хімічних наук, професор, академік НАН України, Заслужений діяч науки і техніки, лауреат Державних премій України В. В. Скопенко у 1999 р. був удостоєний звання Героя України.

У рецензованій книзі розкрито внесок у розвиток науки та підвищення наукового рівня навчання студентів Героя Соціалістичної Праці В. М. Глушкова. Діяльність засновника вітчизняної наукової школи з кібернетики та обчислювальної техніки в країні — академіка АН СРСР, віце-президента АН України, директора Інституту кібернетики АН УРСР В. М. Глушкова була тісно пов'язана з педагогічною діяльністю. Професор Київського університету ім. Т. Г. Шевченка з 1957 р. він разом з академіком І. І. Ляшком ініціював і домігся створення в університеті у 1969 р. факультету кібернетики, став першим завідувачем новоствореної кафедри теоретичної кібернетики, читав лекції, ввів нові навчальні курси із сучасних проблем і тенденцій розвитку кібернетики, керував підготовкою аспірантів, брав участь у наукових конференціях усіх рівнів. Поєднання академічної і університетської науки з учбовим процесом, здійснене В. М. Глушковым, суттєво вплинуло на якість підготовки спеціалістів з кібернетики для науки та промисловості. Завдяки його участі у науковій, організаторській, педагогічній діяльності була створена Київська школа кібернетики, яка стала базою для підготовки висококваліфікованих кадрів.

Випускник механіко-математичного факультету Київського університету Ю. О. Митропольський в роки Великої Вітчизняної війни брав участь у боях на 1-му, 2-му, 3-му Прибалтійському та Ленінградському фронтах, у звільненні Риги та інших міст. У 1948 р. він захистив кандидатську, а у 1951 р. докторську дисертації. Працював у Інституті математики АН УРСР і, одночасно, у 1949–1989 рр. викладав на механіко-математичному факультеті Київського університету ім. Т. Г. Шевченка, де у 1951–1953 рр. завідував кафедрою диференціальних рівнянь. Науковець і педагог, він у 1958–1987 рр. очолював Інститут математики НАН України, у 1961 р. був обраний академіком АН УРСР, а у 1984 р. академіком АН СРСР. За визначну наукову, педагогічну і громадську діяльність Ю. О. Митропольському, Заслуженому діячу науки і техніки, лауреату Ленінської премії і Державної премії УРСР було присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці. Почесний директор Інституту математики НАН України Ю. О. Митропольський (1917–2008 рр.) до кінця свого життя проводив плідну наукову і педагогічну роботу, консультував молодих науковців, виступав з лекціями. Герой-науковець батько виховав науковця сина. За вагомі результати у наукових дослідженнях його син — Ю. Ю. Митропольський обраний членом-кореспондентом НАН України, працює заступником директора Інституту геологічних наук.

Людиною звитяжної праці протягом всього життя постає перед читачем академік НАН України, Герой України П. Т. Тронько. Виходець із села, він з дитинства пізнав труднощі й нестатки селянської сім'ї. Учасник бойових дій у роки Великої Вітчизняної війни, він у 1948 р. закінчив Київський університет ім. Т. Г. Шевченка, пройшов шлях від посади директора дитячого будинку, в якому виховувались близько 200 дітей-сиріт, до видатного державного наукового, громадського і політичного діяча. Був комсомольським і партійним керівником, викладачем рідного Шевченкового університету. 17 років працював на посаді заступника Голови Ради Міністрів УРСР. Обирався віцепрезидентом Національної Академії Наук, ініціював та організував підготовку й видання 26-томної Історії міст і сіл України, за яку в 1976 р. йому присуджена Державна премія СРСР у галузі науки й техніки, створив Музей народної архітектури під відкритим небом у Пирогові під Києвом, очолював Всеукраїнський фонд відтворення видатних пам'яток історико-архітектурної спадщини імені О. Гончара. Як вчений-історик полум'яно й об'єктивно висвітлював

історію Великої Вітчизняної війни, даючи нищівну відсіч спробам її перекручування, друкування напівправди, а то й прямої фальсифікації героїзму радянських людей у боротьбі з фашизмом у роки Великої Вітчизняної війни. Борець за Правду історії, П. Т. Тронько у вже поважному віці невтомно працював на ниві науки й культури, в Інституті історії НАН України.

Почесне місце в сучасній історії України належить директору Павлиської школи на Кіровоградщині, теоретику і практику педагогічної науки В. О. Сухомлинському, творчість якого склала епоху в педагогічній науці і практиці. Учасник боїв на Західному, Калінінському фронтах, на Смоленському напрямі під Москвою, В. О. Сухомлинський у 1955 р. захистив у Київському університеті ім. Т. Г. Шевченка кандидатську дисертацію на тему: «Директор школи — керівник навчально-виховної роботи». Кандидат педагогічних наук, автор багатьох монографій В. О. Сухомлинський у 1957 р. був обраний членом-кореспондентом Академії Педагогічних наук РРФСР, у 1968 р. — членом Академії Педагогічних наук СРСР. У 1968 р. Заслуженому вчителю УРСР В. О. Сухомлинському було присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці. Своєю науковою і практичною діяльністю він справив великий вплив на роботу педагогів шкіл і викладачів вищих учбових закладів. І сьогодні зростає інтерес до його педагогічної і наукової спадщини, яка складає близько 50 книг, 500 статей і майже 1 500 творів для дітей. Написана ним книга «Серце віддаю дітям» удостоєна Державної премії Української РСР, витримала майже 55 видань, перекладена 29 мовами, принесла йому світову славу.

Сім'я Сухомлинських також свідчить про наступність поколінь. Справу Героя — батька В. О. Сухомлинського продовжує дочка — доктор педагогічних наук, професор, академік АПН України О. В. Сухомлинська, розвиваючи його ідеї в умовах сьогодення.

Значний інтерес викликає висвітлений у книзі досвід Героя Соціалістичної Праці Г. І. Ткаченка, який, починаючи з 1944 р., 35 років працював директором Богданівської середньої школи № 1 Знаменського району Кіровоградської області. Учасник Великої Вітчизняної війни, вчитель фізики і математики Г. І. Ткаченко після звільнення села відновив роботу середньої школи, започаткував багато нового в діяльності педагогічного колективу, домігся підвищення науково-методичного рівня викладання, зміцнення зв'язку навчання з трудовим вихованням. Директор школи став одним з перших ініціаторів організації учнівських виробничих бригад

і комсомольсько-молодіжних таборів праці і відпочинку. У 1957 р. ним була створена учнівська виробнича бригада, яка оволоділа системою агротехніки і на навчально-дослідній ділянці у 110,5 га вирощувала високі врожаї сільськогосподарських культур. Цій творчій діяльності директора сприяло особисте знайомство і спілкування з В. О. Сухомлинським, збагачення власного досвіду його ідеями і практикою. Під керівництвом І. Г. Ткаченка, завдяки творчій роботі педагогічного колективу, Богданівська середня школа № 1 стала однією з кращих на Україні і в СРСР. За заслуги у створенні нової системи навчання і виховання учнів у 1971 р. І. Г. Ткаченку було присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці. У вересні 1971 р. за наказом Міністра освіти УРСР на Україні було створено 2 науково-дослідні школи. Одна з них — в Богданівці. Кандидат педагогічних наук, доцент, директор базової експериментальної та опорної школи, школи — лабораторії Науково-дослідного інституту педагогіки УРСР, автор багатьох книг і статей І. Г. Ткаченко виховав багато творчих особистостей, серед яких 32 стали науковими працівниками, кандидатами, докторами наук, зокрема І. З. Ковальов, Л. О. Волков, В. В. Босий. Ця школа виховала також двох міністрів освіти України О. М. Маринича і С. М. Ніколаєнка.

У рецензованій книзі привертає увагу читача висвітлення героїзму в роки Великої Вітчизняної війни і творчої праці, самовідданості та подвижництва в повоєнні роки педагогів, науковців шкіл, вищих навчальних закладів — жінок.

В історію країни назавжди ввійшли імена Героїв Радянського Союзу, вчителів-льотчиць Є. І. Носаль з Миколаєва і М. С. Батракової з Єнакієво, які загинули смертю хоробрих в роки Великої Вітчизняної війни; льотчиці штурмана ескадрильї Г. І. Джунківської з Київської області, учасниці боїв на Донському, Північно-Кавказькому, Західному, III Білоруського та I Прибалтійському фронтах, в Японії і на Сахаліні, учасниці Параду Перемоги в Москві. Вона в 1951 р. закінчила Кіровоградський педагогічний інститут і викладала в школі англійську мову; снайпера Л. М. Павличенко, студентки історичного факультету Київського університету ім. Т. Г. Шевченка.

У виданні розповідається про послідовниць А. С. Макаренка і В. О. Сухомлинського, кращих вчителів, директорів шкіл, педагогів-науковців вищих навчальних закладів України, удостоєних звань Героїв Соціалістичної Праці. Випускниця Бердянського педагогічного училища Г. Є. Глущенко у 1955 р. закінчила відділ

логіки і психології філологічного факультету Київського університету ім. Т. Г. Шевченка. Протягом 9 років працювала вчителем української мови й літератури, завучем, а з 1968 р. — майже 40 років очолювала 77-му середню школу м. Києва. Вона зуміла зібрати сильний педагогічний колектив фахівців, ввела кабінетну систему навчання, обладнала кабінети, особливо з хімії та фізики, домоглась високого науково-методичного рівня викладання предметів і виховання учнів. Зусиллями педагогічного колективу школа стала зразком для шкіл міста і України. За успіхи в роботі Заслуженій вчительці УРСР Г. Є. Глущенко у 1975 р. присвоєно почесне звання Героя Соціалістичної Праці. І сьогодні створений нею ліцей кращий у столиці.

Читачі ознайомляться також і з подвижницькою працею Героя Соціалістичної Праці Г. Д. Нестеренко. Випускниця Лубенського учительського інституту, вона закінчила Київський педагогічний інститут імені М. О. Горького, працювала директором шкіл в с. Озеряни та с. Варковці, Вербської школи-інтернату на Рівненщині. У кожній із них вона домагалась удосконалення навчально-виховного процесу на основі впровадження досягнень науки і передового досвіду, запровадження виробничого навчання, підвищення ефективності виховної роботи з учнями, спілкування з батьками. Завдяки злагоженості і самовідданості педагогічного колективу у навчанні та вихованні учнів Вербська школа стала учасником ВДНГ у Москві й нагороджена срібною медаллю. Учні Вербської школи-інтернату були призерами районних, обласних, республіканських і всесоюзних олімпіад.

Досвідчений педагог-практик і науковець Г. Д. Нестеренко у 1980 р. захистила дисертацію на здобуття вченого ступеня кандидата педагогічних наук, тричі обиралась депутатом Верховної Ради УРСР, членом Президії Верховної Ради України, була обрана членом-кореспондентом Академії педагогічних наук, нагороджена медаллю А. С. Макаренка, першою серед учителів України удостоєна звання Героя Соціалістичної Праці. Вона до кінця життя (померла у 2014 р.), хоча і на заслуженому відпочинку, жила життям школи, піклувалася про дітей-сиріт, як добрий порадижник спілкувалася з учителями.

Знанням педагогом в Україні стала сільська дівчина з Поділля М. П. Чорнобаєва. У 1949 р. вона навчалася в Бершадському педагогічному училищі, потім закінчила Одеський педагогічний інститут. За призначенням працювала вчителем української мови

і літератури у сільській школі, завучем середньої школи райцентру на Кіровоградщині, два роки інспектором обласного і міського відділів народної освіти в Дніпропетровську. У 1959 р. її, творчого педагога і здібного організатора, призначили директором школи-інтернату № 3 м. Дніпропетровська. За короткий термін вона забезпечення зміцнення матеріально-технічної бази школи, створила необхідні умови для навчання і життя учнів. Очолований нею добірний високофаховий, відповідальний педагогічний колектив постійно удосконалював рівень викладання, навчально-методичну роботу, подолав другорічництво.

У 1971 р. наказом міністра освіти України школу-інтернат № 3 було реорганізовано в санаторну школу-інтернат для дітей, хворих на сколіоз. Директор разом з педагогічним колективом розробила і втілила концепцію громадянського виховання особистості, свідомого громадянина з почуттям гідності, прагненням до знань і активної роботи у суспільстві. У школі було обладнано 12 навчальних і 7 лікувальних кабінетів, малий олімпійський басейн, досягнуто зразкового стану приміщень і естетичного оформлення школи. До роботи в школі були залучені відомі лікарі. У 1968 р. досвідченому, кваліфікованому педагогу, організатору високого рівня навчання і виховання учнів, подвижнику освітянської ниви М. П. Чернобаєвій присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці. Відмінник народної освіти України, вона у 1974 р. захистила кандидатську дисертацію. Нагороджена медалями Н. К. Крупської та А. С. Макаренка. Педагогічний колектив під її керівництвом успішно реалізував національну програму «Діти України».

Після закінчення Вінницького педінституту у 1946 р. в с. Рудно Львівської області розпочала педагогічну роботу Є. М. Кучеренко, яка потім працювала учителем української мови і літератури в середній школі — м. Львова. В складних умовах повоєнного часу і в наступні роки вона, освічена й енергійна, перетворювала уроки на цікаві і пізнавальні заняття. Одна з перших в області почала використовувати технічні засоби навчання — магнітофон, грамзаписи, діафільми, кадри з кінофільмів. Такі уроки допомагали учням увійти у світ літератури і справляли незабутнє враження. Пошуки, роздуми, педагогічну практику Є. М. Кучеренко узагальнила і опублікувала в понад 70 статтях у освітянській пресі. Її обрали науковим кореспондентом НДІ педагогіки. У співавторстві з науковим працівником НДІ педагогіки О. М. Бандурою написала підручник, який у 1970 р. був відзначений Державною премією

в галузі науки і техніки. У 2004 р. вийшло його 25-е видання. Є. М. Кучеренко було присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці. Її шанували вчителі і громадськість, їй присвячували вірші учні. До свого 80-річного ювілею вона отримала навіть телеграму-поезію, вірш колишнього учня, відомого тепер лікаря, почесного громадянина Дніпродзержинська, поета В. Бурхана.

У виданні широко висвітлено також досвід і творчі здобутки видатних освітян України — Героїв Соціалістичної Праці Є. М. Любомської з Черкащини, Н. В. Онацької з Києва, Є. К. Касьяненко з Сумської області, яка тричі обиралась депутатом Верховної Ради УРСР, вчителів С. К. Сафонової з Краснодону, М. П. Глухарьової з Феодосії, Н. О. Кириченко з Нікополя, Н. Ю. Войтенко з Одеси, В. П. Іваненко з м. Києва; учасниці війни, професора, доктора медичних наук, академіка Академії медичних наук СРСР, Героя Соціалістичної Праці і Героя України Л. Т. Малої з Харкова; першої серед жінок-політиків Героя України вченого-педагога, Заслуженого вчителя України, народного депутата України Т. С. Прошкуратової.

Природжені педагоги, високоосвічені і самовіддані, вони — люди великих устремлінь та ідеалів, давали і дають учням і студентам глибокі наукові знання, виховують високу мораль служіння Батьківщині, відданості та відповідальності за майбутнє держави, стали взірцем для кожного вчителя загальноосвітньої школи і педагога вищого навчального закладу.

Видання книг «Герої — освітяни і науковці України» має велике державне, історичне, наукове і пізнавальне значення. Вона викликає гордість за народ, що виростив таких Героїв — справжніх Зірок освіти і науки. Книга стала важливим джерелом для наукових досліджень, виховання молодого покоління. І кожен з нас повинен пишатись Батьківщиною, яка має таких Героїв, прагнути бути гідними їх у житті і праці.

Проте в останні роки не завжди приділяється неналежна увага вихованню молоді на подвигах Героїв Радянського Союзу, Героїв Соціалістичної Праці, зокрема освітян і науковців. Книга ще раз нагадує, що всі вони гідні наслідування й повинні бути, незалежно заслужувують на повагу й шану.

Значимість видання зумовлена також доказовістю біографічних даних, документальним обґрунтуванням наведених фактів і оцінок подвигів Героїв-освітян і науковців у роки Великої Вітчизняної війни, значущості праці видатних вчених і організаторів

науки, педагогів, директорів шкіл, їх вкладу у захист і розбудову держави за радянських часів і сьогодні. Цьому сприяє і використання військових та урядових документів, спогадів воєначальників, вчених, посадовців, колег, фахівців, учнів, громадськості. Заслуговує на схвалення публікація у книзі віршів про багатьох Героїв — воїнів і вчителів, які нікого не залишають байдужими, фотографії Героїв як наочного доказу Правди, що звучить у кожному нарисі про них. Книга написана проникливо, зворушливо, яскравою мовою і залишає незабутнє враження.

Дане видання має велике значення також для об'єктивного висвітлення значущості людського подвигу в розвитку громадянського суспільства і в сучасних умовах, для неупередженого аналізу історії Великої Вітчизняної війни, полум'яного патріотизму радянських людей у захисті Вітчизни і розгромі фашизму. Публікація документальних свідчень у цій книзі допоможе викривати спроби приниження, викривлення, наклепів і фальсифікації історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр., і зокрема, підпільно-партизанської боротьби, перекручування історичних фактів, девальвації героїзму і дегероїзації, спрямованих на дискредитацію безмежної відданості Батьківщині мільйонів людей у боротьбі проти фашизму.

Тому книгу «Герої — освітяни і науковці України» доцільно видати масовим тиражем та передати до бібліотек усіх освітніх установ України, насамперед до шкіл, середніх спеціальних і вищих навчальних закладів, видати плакати нарисів про Героїв, опублікованих у книзі, для створення музеїв і галерей, присвячених героїчним освітянам і науковцям.

На найвищу подяку за випуск цього цінного видання заслуговують автори документально-художніх нарисів, упорядники, Редакційна рада.

Законом України «Про увічнення Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 років» серед інших важливих заходів передбачено державне відзначення кращих документальних, художньо-мистецьких творів, наукових праць, які гідно увічнюють ратні й трудові подвиги під час Великої Вітчизняної війни. Фундаментальне видання «Герої — освітяни і науковці України» на це заслуговує.

Історія не має зворотного відліку. Рецензовані книги — достовірний і доказовий писемний пам'ятник героїзму. Уособлення людської мужності, подвижництва, вірності ідеалам, відданості Батьківщині у борні та праці, літопис людського подвигу освітян і науковців України, імена яких будуть жити у віках, у пам'яті сучасників і нащадків.

Науковці і вчителі були і залишаються провідниками, духовними подвижниками, генераторами інтелектуального поступу і творцями новітніх наукових знань. Вони з честю і гідністю виконували почесну місію: берегти собори людських душ, будувати шлях до храму, об'єднати людство заради миру, солідарності на засадах гуманізму, рівності й демократичних цінностей заради майбутнього. Вони вивели тодішню економіку, промисловість, науку і освіту України на рівень п'яти провідних держав Європи.

Українські науковці та освітяни працюють над досягненням нових наукових та технологічних звершень, своєю натхненною, подвижницькою життєтворчістю сприяють формуванню нових сторінок науково-освітнього, збагачення професійного літопису України.

Не втратили актуальності застереження В. І. Вернадського, який у непрості часи констатував, що ми живемо у відповідальний і важкий період історичного часу. З невмолимою ясністю перед мислячими українськими людьми відкрилися виразки та інші «хвороби» рідної землі. Старанно і гаряче, всіма фібрами душі освітяни переймаються пошуками виходу із заплутаного, серйозного і небезпечного становища. Цей вихід може бути знайдений тільки тоді, коли у творчій державній, науковій праці будуть брати участь усі здорові, живі сили країни, коли кожна українська людина усвідомить у собі громадянський обов'язок, який лежить на ньому в цей відповідальний історичний момент.

Наші діти і батьки надали підростаючому поколінню своїм життям, працею, діяльністю, подвигом зразки громадянської відповідальності за утвердження високого духовного та морального рівня, всеперемагаючого добра, стійкості характеру, сили волі, безмежної відданості.

Глибокі почуття вдячності перед ветеранами Великої Вітчизняної війни — істинними героями — надихають сучасне і майбутні наші покоління на утвердження в Україні суспільства знань, владарювання моралі, мудрості та інтелекту, всесилля істини правди й добра. Усе далі від нас жахи Великої Вітчизняної війни, саме тому неоцінимою є роль музеїв, бібліотек, наукових установ, закладів освіти, які не тільки бережуть історичну пам'ять та ініціюють проведення акцій «Врятуємо від забуття», «Я — нащадок справжнього героя» . Їхнім продовженням є створення такого меморіалу, як Алеї Слави Прайдів, на якій поруч із фотокартками учасника Великої Вітчизняної війни розміщуються розповіді

учнів, написані власноруч про своїх прадідів чи прабабусь. Із покоління в покоління доцільно передавати та постійно описувати подвиги своїх рідних, близьких, земляків, співробітників, учителів та викладачів, щоразу поринаючи для цього в незабутні спогади.

Подвиг українського народу, у тому числі колишніх випускників, студентів, педагогічних, наукових працівників — учасників та ветеранів Великої Вітчизняної війни вкарбований у вічну історію як сіячів духовної ниви, представників професійної майстерності, вірних синів своєї Вітчизни.

Список використаних джерел та літератури

- Герої — освітяни і науковці України / упоряд.: О. А. Сай та ін. — К.: Генеза, 2005. — 432 с.
- Герої — освітяни і науковці України / упоряд.: О. А. Сай та ін. — 2-ге вид., перероб. — К.: Генеза, 2005. — 464 с.
- Державний архів м. Києва, р-4, оп.1, спр. 648, арк. 1–4.
- Державний архів м. Києва, р-4, спр. 687, арк. 23, 24, 26.
- Личные дела сотрудников, уволенных с 1943 по 1969 гг. // Архив ГУНО м. Києва, спр. 54, т. 54.
- Освіта і дошкільне виховання в Україні за радянських часів. Освіта й виховання в роки Другої світової війни та повоєнні роки / Історія педагогіки України.
- Освіта України у роки випробувань (1941–1945) (за матеріалами виставки у Педагогічному музеї України).
- Освіта України в роки Другої світової війни.
- Слава Героям — освітянам і науковцям України / декан історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка доктор історичних наук, професор Колесник В. Ф., Кандидат історичних наук, доцент Кривошея Г. М., Заслужена вчителька УРСР Таран М. П.
- Тригубенко В. В., Нестеренко Л. С. Освіта і педагогічна думка в Києві за тисячу років: навч. посіб. — К.: ТОВ «Кадри», 2002. — 369 с.
- Управління освітою в м. Києві в роки Великої Вітчизняної війни (1941–1945).

Возвеличилась всупереч лихоліттям (розвідки українських дослідників для політиків, керівників, громадян)

У 2020 році 9 травня відзначається воістину як Всенародне свято: 75-ту річницю Перемоги у війні над фашистсько-нацистською Німеччиною. Навіть за заниженими даними соціологічних опитувань більше половина населення України 9 травня вважає Днем Перемоги. Навіки закарбувалося в пам'яті українського народу 9 травня 1945 року, як День грандіозної Священної Перемоги над страшним, лютим, проклятим ворогом людства — фашизмом-нацизмом. Саме цією датою позначене значення Великої Вітчизняної війни, яка стала для нашого народу справжнім випробуванням на: возвеличування добра, міцність духу, стійкість характеру, сповідування гуманізму, прояви людяності і патріотизму. Героїзм, відвага та жертвоність були нормою для мільйонів людей на фронті, в ополченні, в партизанських загонах, підпіллі, тилу та концтаборах. Для більшості наших громадян того періоду були притаманні відчайдушність, рішучість, кмітливість, принциповість, стійкість, самовідданість, самодисциплінованість, сталевість характеру, здатність діяти швидко і рішуче в критичних та нестандартних ситуаціях.

У нас майже немає жодної родини, яка б не була причетна до цієї події світового масштабу і значення. Хтось із наших родичів воював на фронті, хтось діяв у партизанських загонах, підпіллі, а в глибокому тилу кували зброю для перемоги, рослили хліб для воїнів, лікували їхні рани, а також навчали допризовників і призовників, у тому числі за прискореними та скороченими програми готували їх до участі у військових операціях та боях. Громадяни України справедливо переконані, що безпам'ятство

прирівнюється до безумства. Майбутнє має той народ, який розрізняє правду від неправди, цінує ту істину, що історія — це вчитель життя, а пам'ять — його душа.

Від покоління до покоління передається та історична істина, що Велика Вітчизняна війна (1941–1945 років) була священною, справедливою, визвольною війною, у тому числі й українського народу проти фашистської Німеччини та її союзників (Італії, Фінляндії, Румунії, Угорщини); проти агресії розв'язаної німецьким фашизмом. Велика Вітчизняна війна стала важливою і вирішальною частиною Другої світової війни. Вона почалася 22 червня 1941 року віроломним вторгненням німецько-фашистської коаліції на територію СРСР, раннім ранком у неділю, в період випускних вечорів у середніх школах, що надає ще більшого трагізму цій події. Велика Вітчизняна війна була найтяжчою і найбільш кровопролитною із усіх воєн світової історії.

Наукові праці, які дійшли до нас, відтворюють стан освіти 1941–1945 років. Так, напередодні Великої Вітчизняної війни в Україні працювало 32 087 початкових, семирічних та середніх загальноосвітніх шкіл, в яких навчалося 6 830 тис. учнів, функціонувало 173 вищих закладів освіти (разом із заочними), де вищу освіту здобували 196,8 тис. студентів та 693 середні спеціальні навчальні заклади, в яких навчалися 196,2 тис. учнів. Серед вищих навчальних закладів налічувалося 24 педагогічних та 23 вчительських інститути (28,7 тис. студентів) та 80 педагогічних училищ (26 тис. учнів).

Знаменним є те, що воїни Радянської Армії — майже всі випускники наших радянських закладів освіти, в тому числі й України поборолі фашистських солдат, офіцерів, генералів та маршалів, за плечима яких була освіта, отримана у відомих військових училищах та прославлених академіях, досвід Першої світової війни, повалені європейські держави, у розпорядженні яких перебувала розвинута європейська економіка. Більше того, багато хто з них уособлював у собі європейські династії, а також імениті професійні, ремісничі, економічні, технологічні, спортивні, військові, наукові, освітні школи.

Успіх та перемога у Великій Вітчизняній війні були забезпечені завдяки продуманим, системним і цілеспрямованим евакуаціям та розміщенням у тилу цілих промислових баз і виробництв, які проводились вже в початковий період війни із зон, що були найуразливішими до ударів противника. Під евакуацію потрапили не

лише населення, але й наукові та культурні установи, провідні заклади освіти, госпіталі, лікарні, промислові підприємства, запаси продовольства, сировина та інші матеріальні ресурси. Евакуація дозволила зберегти основний економічний потенціал країни і стала одним із чинників, які забезпечили загальну перемогу.

Організація всіх дій проводилась на основі рішень бюро через комітети з евакуації при наркоматах, відомствах та через уповноважених на місцях.

У 1941–1942 роках з території України різноманітним транспортом було евакуйовано близько 17 мільйонів осіб. За неточними даними, протягом половини 1941 року на Схід лише залізницями було перевезено 2 593 промислових підприємства. Близько 70 % із них було розміщено на Уралі, в Західному Сибіру, Середній Азії та Казахстані, інші — на Поволжі та у Східному Сибіру. Разом з промисловими підприємствами було евакуйовано 30–40 % робітників, інженерів та техніків. До кінця 1941 року було евакуйовано 2,4 мільйони голів худоби.

Республіканську комісію з евакуації було створено 26 червня 1941 в Україні. Постанова «Про порядок вивезення й розміщення людських контингентів та цінного майна» оприлюднена 27 червня 1941 . Першочерговому переміщенню в глибокий тил підлягали наукові, освітні, інженерні, робітничі кадри; підприємства, що виробляли продукцію стратегічного значення; сировина, комплектуючі деталі, напівфабрикати, продукти харчування, техніка, с.-г. збіжжя, реманент і худоба. Серед цивільного населення першочерговій евакуації підлягала партійно-радянська номенклатура та молодь призовного віку.

Тільки із столиці України м. Києва було вивезено обладнання 197 промислових об'єктів: заводи «Арсенал», «Більшовик», «Ленінська кузня», «Укркабель», авіаційного, верстатобудівного, ім. Артема та ін. Згідно з планом значну кількість вантажопотоку з України передбачалося вивезти на східне узбережжя Чорного моря через морський порт в Одесі. Але цьому перешкоджали дії німецької авіації. Евакуаційні роботи ускладнило також те, що за наказом військового командування в акваторії неподалік порту були встановлені мінні поля (на початку це навіть повністю паралізувало функціонування порту). Крім того, оскільки керівництво Чорноморського пароплавства перебралося до Ростова-на-Дону, то це також заважало ефективному керуванню евакуаційними роботами. Транспортний флот незадовільно забезпечувався

пальним, технічними матеріалами, харчовими продуктами, а головне — озброєнням, залишаючись без належного прикриття з повітря. Це спричинило значні втрати в людях і вантажах. Та попри все, з Одещини морем було вивезено 139 тис. тон устаткування (залізницею — 51 тис. т).

7 серпня Рада з евакуації ухвалила рішення про вивезення промислових підприємств Правобережної України, а вже 18 серпня 1941 Державний комітет оборони видав розпорядження про порядок евакуації з Лівобережної України. В стислі терміни демонтувалося й вивозилося обладнання 16 об'єктів наркомату чорної металургії, 4 — наркомату середнього машинобудування, 8 — наркомату земельних справ, Дніпродзержинської державної районної електростанції, Криворізької та інших електростанцій. Протягом 7–10 днів робітники та інженерно-технічний персонал демонтували, завантажили і вивезли устаткування металургійних заводів ім. Петровського (м. Дніпропетровськ) й ім. Дзержинського (м. Дніпродзержинськ), Нікопольських коксохімічного й Південно-трубного заводів, гірничорудних підприємств — усього 99 тис. вагонів з найціннішими вантажами. Щодня відправлялося на схід по 800–900 вагонів з обладнанням, сировиною, матеріалами запорізьких індустріальних гігантів. На підготовку до вивезення й для вантажних робіт на «Запоріжсталі» (м. Запоріжжя) задіяли 9 тис. осіб.

Евакуація в Харкові почалася після відповідного розпорядження Державного комітету оборони від 16 вересня 1941 р. До 20 жовтня 1941 р. з Харківського тракторного заводу було вивезено 3745 верстатів та 4673 фахівці, а з усіх 34 великих підприємств разом відправлено 320 ешелонів з устаткуванням, матеріалами та 26 тис. осіб обслуговуючого персоналу.

Надзвичайно стислі терміни визначалися для евакуації індустріальної бази Донбасу. На переміщення Макіївського і Сталінського металургійних заводів, Мушкетівського, Рутченківського і Сталінського коксохімічних підприємств, Харцизького трубного, Макіївського трубозварювального заводів відводилося 4–5 діб, Маріупольського металургійного комбінату та супутніх об'єктів — 3 доби. Зволікання з початком евакуації, зважаючи на швидкий наступ гітлерівців, спричинило значні втрати. На підприємствах Донбасу залишилося чимало придатних до використання механізмів, апаратури, виробничих ліній. Для їх знищення армійське командування створювало підривні диверсійні групи. Всього

із Сталінської області (нині — Донецька область) вдалося вивезти 4 060 вагонів з устаткуванням, матеріалами та людьми. У Ворошиловградській області (нині — Луганська область) евакуація відбулася більш планомірно, що дало змогу вивезти до грудня 1941 р. 7 810 вагонів з промисловим обладнанням і перебазувати 11 трестів вугільної промисловості. Всього з території України вивезено устаткування 40 об'єктів чорної металургії.

За неповними даними, з Київської, Миколаївської, Одеської, Дніпропетровської, Запорізької, Полтавської, Чернігівської, Харківської, Сталінської, Ворошиловградської областей углиб СРСР було переміщено 550 індустріальних об'єктів (190 — союзного та 360 — республіканського підпорядкування). Крім того, для виконання оборонних та будівельних робіт з території України вивезено 24 будівельні організації (15 тис. робітників та інженерно-технічного персоналу).

У винятково важкій обстановці відступу радянських військ розпочався 1941/42 навчальний рік. Більшість вищих і середніх спеціальних навчальних закладів (повністю або частково) було евакуйовано в тил СРСР і лише Ворошиловградський педагогічний та Куп'янський і Старобільський учительські інститути працювали до червня 1942 р. Школи Києва й Одеси та кількох областей Лівобережної України заняття розпочали, але незабаром навчальний процес було перервано, оскільки й ці райони стали фронтовими чи прифронтовими і розпочалася евакуація з них. У тих місцевостях, де навчання продовжувалося, заклади освіти перебудували навчально-виховний процес таким чином, щоб студентів і учнів підготувати до боротьби з гітлерівськими загарбниками.

У ході війни виникла також потреба внесення змін у навчальні плани шкіл. По-перше, необхідно було посилити ідейно-політичне і патріотичне виховання школярів. Зокрема, в курсі викладання історії збільшувалась кількість годин на вивчення тем боротьби слов'янських народів проти німецької агресії у XIII–XV століттях, Вітчизняної війни 1812 р. тощо. По-друге, визнавалося невідкладним значне збільшення годин на військово-фізичну підготовку учнів, вивчення санітарної справи, засобів захисту від повітряного та хімічного нападу ворога, а надалі включення до навчальних планів спеціальних навчальних дисциплін. По-третє, масове залучення школярів до сільськогосподарських робіт вимагало введення у шкільні програми курсу основ сільськогосподарства. По-четверте, необхідно було приділити більше

уваги загальноотрудовій підготовці учнів і роботі в навчально-виробничих майстернях. Науково-дослідний інститут педагогіки Наркомосу УРСР до початку навчального року підготував і розіслав на місяць інструктивно-методичний лист «Про організацію навчально-виховної роботи в школах УРСР у 1941/42 навчальному році».

Учні шкіл Української РСР, евакуйовані у східні регіони СРСР, розпочали 1941/42 навчальний рік у школах Російської Федерації, Казахстану, а також республік Середньої Азії та Закавказзя. У східних районах Радянського Союзу, де була компактна маса дітей-українців, для них відкривалися початкові школи або окремі класи, які працювали за навчальними планами Наркомосу УРСР.

Уже влітку 1941 року починається евакуація науково-дослідних центрів України. У складі Академії наук УРСР було евакуйовано майже 400 академіків, членів-кореспондентів та інших наукових працівників до столиці Башкирії Уфі. У червні 1943 року Академію наук України та інші наукові установи було переведено до Москви, у той же час 130 докторів і кандидатів наук, 170 співробітників Академії воювали на фронтах війни у лавах Радянської армії.

Над невідкладними завданнями оборони країни у сфері авіоники, радіолокації та пеленгування працювали 8 лабораторій Фізико-технічного інституту АН УРСР в Алма-Аті. Інститут чорної металургії АН УРСР (розміщений у Свердловську) працював над вдосконаленням артилерійських установок. Інститут будівельної механіки АН УРСР працював на потреби військово-повітряних сил СРСР. Інститут електрозварювання АН УРСР (перевезений у Нижній Тагіл) Євгена Патона застосував метод автоматичного дугового зварювання під флюсом для поліпшення якості і міцності корпусів легендарних танків Т-34, було впроваджено швидкісне електрозварювання на танкових і авіабомбових заводах. У березні 1944 року Академія наук УРСР повертається до Києва. Через рік було створено ряд нових лабораторій: швидкісних машин і механізмів (пізніше лабораторія гідравлічних машин), металофізики, машинознавства, проблем сільськогосподарської механіки та ін.

Вчені-суспільствознавці зміцнювали моральний стан армії, розповідаючи воїнам про героїчне минуле українського народу, національно-визвольну боротьбу Богдана Хмельницького. Перед українською історичною наукою владою було поставлене завдання роз'яснити цілі визвольної війни, розкрити широким

народним масам їхнє героїчне минуле. Задля вирішення цього завдання було видано перший том «Історії України» для вищих закладів освіти, науково-популярний «Нарис історії України», перший том «Наукових записок» Інституту історії і археології України АН УРСР. Фахівці гуманітарних наук входили до бригад лекторів, які виступали з лекціями із військово-історичної тематики на передовій перед фронтовиками, у гарнізонах міст, винищувальних батальйонах.

Упродовж 1943–1944 років мовознавець Юрій Шевельов написав у Львові працю «Внесок Галичини у формування української літературної мови», де вперше дав загальну оцінку історії і тодішньому стану взаємного впливу мовних традицій Галичини та «Великої України».

У роки війни понад 45 українських вищих закладів освіти працювали в евакуації. Київський і Харківський університети були об'єднані в один, що поновив свою роботу в лютому 1942 року в Кизил-Орді (Казахстан), Одеський університет перебував на той час у Байрам-Алі (Туркменістан), Київський індустріальний університет — у Ташкенті, Харківський хіміко-технологічний університет — у Чугчику (Узбекистан), Миколаївський кораблебудівний інститут — у Пржевальську. Окремі вищі заклади освіти влились як факультети до місцевих навчальних закладів.

У тилу для евакуйованих українських дітей були сформовані школи й класи з українською мовою навчання, зокрема в Саратовській області — 30 українських шкіл і класів, у Свердловській — 18, у Новосибірській — 11, школи створено також у Куйбишевській, Сталінградській, Пермській, Омській областях, в Середній Азії. Там же розмістились евакуйовані дитячі будинки, ремісничі училища та інші освітні заклади. Загалом 5,5 тис. евакуйованих українських педагогів працювали в 100 українських навчальних закладах. Учнів інформували про розвиток подій на фронтах, випускались бойові листки, активно велось листування з фронтовиками, вистави і концерти самодіяльності у шпиталях для поранених бійців і командирів.

На території Рейхскомісаріату на окупованій Україні діяли лише початкові школи, шкільна освіта переведена на українську мову, вводилось обов'язкове вивчення німецької мови. Окупанти з осторогою дивилася на будь-яких представників національної інтелігенції як на потенційних зрадників і заколотників, очільників національно-визвольного руху. Фашистами було страчено

42 професори Львівського університету, у Києві — більше 200 вчителів, 3 тисячі харківських освітян.

Тимчасова окупація фашистсько-нацистськими загарбниками території України затримала стабільний розвиток освіти. Абсолютне політичне безправ'я, соціальний і національний гніт, повинні були, за задумом гітлерівців, перетворити народи України у покірних рабів. З цією метою окупанти намагалися позбавити український народ науки, освіти, знищити його багатотисячну культуру та історичну пам'ять.

Неоціниме значення для розвитку сфери освіти і науки в Україні має вивчення особливостей функціонування наукових установ та закладів освіти в столиці України — м. Києві.

У 1941 р. відділ народної освіти виконавчого комітету Київської міської ради депутатів трудящих, який був розташований за адресою вул. Хрещатик, 33, очолював Данило Трохимович Дударенко.

До початку Великої Вітчизняної війни в м. Києві діяло 149 шкіл, в яких навчалося 96 495 учнів. Заняття в школах проходили у три зміни. У 1941 р. в м. Києві працювало 4058 учителів, функціонувало 104 дитячих садків, у яких виховувалося 8200 дітей, 19 дитячих будинків, в яких було 2455 вихованців) (Державний архів м. Києва, р-4, спр. 687, арк. 23, 24, 26).

Напад німецько-фашистських загарбників перервав працю установ народної освіти та педагогічної науки в м. Києві. Тисячі юнаків і дівчат — учнів старших класів — разом із своїми вчителями добровільно пішли на фронт. Інші працювали в госпіталях, брали участь у спорудженні укріплень, допомагали збирати врожай, чергували в командах МПВО, санітарних загонах, навчалися на медичних курсах, допомагали евакуації людей і матеріальних цінностей. Багато вчителів і учнів пішло в партизанські загони і підпільні групи.

Урядову Постанову «Про порядок вивезення і розміщення людських контингентів і цінного майна» було прийнято 27 червня 1941 р. Згідно з нею в перші дні війни почалася евакуація з Києва вищих та низки середніх навчальних закладів, наукових установ, десятків тисяч населення, особливо дітей та підлітків. Наркомос України тимчасово переїхав до Харкова. Сюди ж переїхав Науково-дослідний інститут педагогіки. Київський університет ім. Т. Г. Шевченка було евакуйовано в м. Кизил-Орду (Казахстан), де на його базі і на базі Харківського університету ім. В. Н. Каразіна

було створено об'єднаний Український державний університет, ректором якого став О. Русько. Були евакуйовані київські Політехнічний, Медичний та інші інститути. Оперативна група Наркомосу України разом з Наркомосом Росії влаштували в деяких школах РРФСР, куди були евакуйовані учні з України, і зокрема з Києва, класи і групи з українською мовою навчання. Використовувалися навчальні плани і програми шкіл України, вчителями працювали педагоги, евакуйовані з Києва та інших українських міст.

Кільце оточення довкола Києва зімкнулось 14 вересня 1941 року, а тільки 18-го Йосип Сталін дав наказ про відведення військ. В «котлі» опинилось 5 армій, загальною чисельністю понад пів мільйона осіб, враховуючи київських ополченців, значною мірою — старшокласників київських шкіл.

Руйнуючи мережу радянських шкіл, окупанти, заграючи на перших порах з українськими емігрантськими колами, почали відкривати свої початкові, так звані «народні школи». Вважалося, що навчанням у цих школах охоплюватиметься частина дітей віком до 11 років. Усього в Києві було відкрито 40 таких шкіл із 6 470 учнями. У директиві рейхскомісара України про умови відкриття початкових шкіл від 12 січня 1941 р. зазначалося: «Кількість вчительських сил для проведення скороченого навчання треба обмежувати... Всі створені більшовиками органи шкільного контролю й вчителі старших класів звільняються ... Поки не з'являться нові навчальні плани і підручники, вводиться вільне навчання. Воно обмежується читанням, письмом, рахуванням, фізкультурою, іграми, виробничою та ручною працею. Мова навчання українська або, відповідно, польська. Російську мову викладати більше не треба». Вчителям шкіл було роздано газету, аби вони проштудіювали статтю «Школа». Вона відкривалась епіграфом: «Те, що необхідно далі зробити, — це змінити наше виховання. Сьогодні ми страждаємо від зайвої освіти. Цінують лише знання, але надто розумні — вороги дії. Те, що нам необхідно, — це інстинкт і воля». (З промови Адольфа Гітлера 27.04.1923 р.). Навчання в народних школах проходило за букварями, книгами для читання, іншими підручниками, складеними у фашистському дусі, без урахування традицій української культури. На уроках «батьківщинознавства» всіляко вихвалялась «велика Німеччина».

Практично безрезультатно закінчились і спроби німецької адміністрації створити масові позашкільні юнацькі організації. Характерним прикладом є спроба створення у серпні 1943 р.

«Спілки гітлерівської молоді України». Хоч окупанти буквально силоміць залучали до неї юнаків, що залишились на тимчасово окупованій території, ця організація практично була створена на папері.

За умов жорстокого терору та придушення національної освіти народні школи Києва являли собою досить жалюгідне видовище. Керівник шкільного відділу Кам'янецької округи Ігор Гурін згадував: «Пам'ятав я досить сумну картину діяння шкіл на Київщині й Чернігівщині, а найсумнішу — в самому Києві: не було чим обігрівати школи, вчителі й учні були голодні, охлялі, знеохочені, а в згаданих областях (я мав нагоду спостерігати, коли їздив по картоплю для співробітників із педінституту) ніби й функціонували школи весь зимовий сезон, але... робилося все з таким настроєм, що ніби то відробляється панщина...»

Протистояти фашистській політиці в галузі освіти намагалися культурно-освітні заклади ОУН. Відразу після окупації Києва сюди прибули деякі українські педагоги й культурні діячі з еміграції, які створили Український науково-методичний інститут шкільної освіти. У 1941–1942 рр. цей науковий центр опублікував «Основні питання української національної педагогіки», «Сторінки історії українського національного виховання», «Принципи національного виховання в українській школі», «Основні питання дидактики української школи», «Морально-релігійне виховання в школі» та ін. У педагогічному журналі «Українська школа» друкувалися статті, присвячені проблемам української освіти та педагогічної думки. Видавався дитячий журнал «Рідне слово».

Проте культурно-освітня діяльність членів ОУН в Києві тривала недовго. У лютому 1942 р. у Бабиному Яру провідні культурно-освітні діячі ОУН були розстріляні.

При ворожому ставленні окупантів до української освіти лише незначна частина вчителів могла знайти собі роботу за спеціальністю. Так, у Києві в народних школах працювало не більше 300–350 вчителів. При цьому частину з них використовували на «чорнових» роботах. Поліція брала київських учителів на спеціальний облік і над ними постійно висіла загроза бути схопленими. За неповними даними, в Києві та Обухівському районі Київської області окупанти розстріляли і замучили в гестапівських катівнях 21 вчителя. Значне число підлітків і вчителів була відправлена до Німеччини. Для Києва була встановлена висока норма відправки робочої сили з числа молодих людей.

Починаючи з 11 квітня 1942 р. і до кінця місяця, необхідно було відправляти щоденно по 525 юнаків і дівчат, тобто, за 20 днів треба було відправити 21 800 осіб. Незважаючи на жорстокий терор, кияни боролися в тилу ворога, діяло 68 підпільних організацій і груп. Серед підпільників Києва було близько 100 учнів середніх шкіл міста. Вихованці київських шкіл Тамара Білян та Сашко Козак стали зв'язковими, а Анатолій та Володимир Гороховські ховали зброю. Особливі завдання підпільної розвідувально-диверсійної групи виконував десятирічний київський школяр Казик Гапоненко. Кращим розвідником вважався в партизанському загоні Ваня Приходько, якому на початку війни виповнилося 15 років.

З групи студентів Київського педагогічного інституту в перші дні війни було створено винищувальний батальйон. Членами підпільних організацій стали вихованці та працівники інституту В. Герус, М. Карпенко, І. Костюченко, Є. Литвин, М. Чудовський та багато інших. Колишні вихованці інституту Ф. Жарчинський, Г. Брик, С. Микало були удостоєні звання Героя Радянського Союзу.

Сотні освітян Києва і Київської області брали участь у боротьбі проти фашистських окупантів. Так, до загонів народного ополчення, що формувалися в Києві, тільки з Педагогічного інституту вступило понад 100 працівників.

Випускник цього вищого закладу освіти, відомий учений-історик, згодом ректор Черкаського педінституту Олександр Тканко очолював бойову групу особливого призначення. Вона знищувала фашистські літаки на аеродромах у ворожому тилу під Сталінградом. Немеркнучою славою оповиті його партизанські дії на Буковині та Закарпатті. За операцію по знищенню фашистської переправи через Дніпро О. Тканко був удостоєний звання Героя Радянського Союзу.

Такою ж нагородою відзначені подвиги вихованця педінституту, пізніше професора, проректора із заочного навчання Тимофія Шашла. Тільки в одному з боїв Т. Шашло своєю «тридцять-чотвіркою» знищив кілька німецьких танків.

У битвах проти німецько-фашистських загарбників загинуло 108 викладачів та вихованців Київського університету. Серед них — Герої Радянського Союзу Я. Батюк, В. Гришко та інші.

Серед освітян Києва — захисників Батьківщини — директор СШ № 43 І. Вітковський, директор СШ № 39 В. Яремчук, вчителька з Броварського району на Київщині О. Хохолкова та сотні інших.

Довгий час на різних посадах у Київському міськвико працювали фронтовики Пивовар Катерина Пилипівна, Козак Сидір Васильович, Федотенко Іван Федорович, Летуновський Віктор Миколайович.

Окупація Києва тривала 778 днів. Після вигнання окупантів з Києва місто було напівзруйнованим. Під час фашистської окупації знищено 36 шкільних будівель, 27 дитячих садків, приміщення Науково-дослідного інституту педагогіки, спалено Київський державний університет імені Т. Г. Шевченка, 115 будівель потребували відновлювального і капітального ремонту. Але вже з перших днів визволення почали здійснюватися кроки, спрямовані на відновлення роботи навчальних закладів Києва. Повний ремонт навчальних приміщень було завершено за 3,5 роки.

За рішенням № 7 Виконкому Київської міської ради депутатів трудящих від 20 листопада 1943 р. було поновлено роботу відділу народної освіти м. Києва. Данила Трохимовича Дударенка знову призначили завідувачем відділу народної освіти м. Києва, зобов'язавши його до 22 листопада 1943 р. скласти штатний розпис співробітників відділу та кошторис його утримання.

Перебуваючи на цій відповідальній посаді, Д. Т. Дударенко активно проводив роботу з відновлення та організації роботи шкіл, дитячих будинків, бібліотек та відповідних культурно-побутових закладів. Після фашистської окупації під його керівництвом організована робота в 5 початкових, 18 семирічних та 27 середніх школах, в яких навчалось 11 712 учнів. Налагоджено роботу дев'яти дитячих садків, у яких виховувалося 582 дитини та чотирьох дитячих будинків, у яких виховувалося 375 дітей. У школах м. Києва станом на січень 1944 р. працювало 824 вчителі.

У 1944/45 навчальному році в Києві вже працювало 89 шкіл у всіх районах міста:

- Ленінському — 6 російських і 4 українських школи;
- Сталінському — 6 російських і 6 українських шкіл;
- Жовтневому — 4 російських і 8 українських шкіл;
- Молотовському — 4 російських і 5 українських шкіл;
- Кагановичському — 2 російські і 11 українських шкіл;
- Кіровському — 4 російських і 4 українських шкіл;
- Петровському — 4 російські і 9 українських шкіл;
- Залізничному — 1 російська і 1 українська школи;
- Дарницькому — 3 російських і 8 українських.

Існуюча мережа шкіл Києва була розрахована на повне охоплення навчанням всіх дітей шкільного віку, включаючи і семиліток. З цього ж року запроваджувалось роздільне навчання для хлопчиків і дівчат. Було залучено до навчання майже всіх сліпих, глухонімих та розумово відсталих дітей.

Для забезпечення потреб у педагогічних кадрах для молодших класів при міськвн було відкрито короткотермінові курси.

Відроджувалася позашкільна робота. Значно зросла кількість шкільних предметних гуртків — таких, як літературні, математичні, історичні, фізичні тощо. Поступово почали виникати і поширюватися навчально-виробничі гуртки.

Учні шкіл м. Києва активно допомагали фронту. Вони влаштували шефство над госпіталами, виступали перед бійцями з концертами, виставами художньої самодіяльності, тимурівські команди допомагали сім'ям фронтовиків.

Звітуючи перед громадськістю міста на вечорі випускників шкіл, завідувач міськвн Д. Т. Дударенко сказав: «Наша середня школа сьогодні звітує... за ту роботу, яку виконала під час 1944/45 навчального року. З 503 учнів 10-х класів київських шкіл склали екзамен на атестат зрілості 502 чол., 39 з них одержали золоту медаль за відмінне навчання і поведінку».

Очолюваний Д. Т. Дударенком відділ народної освіти м. Києва всіляко допомагав у роботі директорам та завідувачам шкіл, на учительських конференціях не забували відзначити кращих директорів, завучів та вчителів шкіл. Приділялась значна увага відновленню роботи Інституту удосконалення кваліфікації вчителів, методичних кабінетів. Не дивлячись на труднощі воєнного часу, школи м. Києва безперебійно працювали протягом усього навчального року, добре готувалися до іспитів, вчасно і доброякісно ремонтувалися. За рішенням Уряду в 1943–1945 рр. частина шкільних будівель м. Києва тимчасово була передана для розміщення шпиталів, вищих навчальних закладів та інших організацій.

Після визволення України від фашистсько-нацистських окупантів з'явилася можливість для швидкої відбудови науково-освітньої сфери інфраструктури, що прямо сприяло швидкому зростанню кількості шкіл, зруйнованих війною на землях України.

Під час Великої Вітчизняної війни в Червоній армії налічувалося 16–19 млн вояків, в УРСР, за радянськими даними, — було мобілізовано 4,5 млн. Вся Червона армія, за радянськими даними, втратила у війні 7 млн осіб вбитими, скільки в тому числі

українців — не відомо. Крім того, за західними підрахунками, Червона армія втратила 5,7 млн полонених, у тому числі в Україні — 1,3 млн. Загальна сума збитків, завданих народному господарству і окремим громадянам від прямого знищення і пограбування, складає близько 400 млрд радянських рублів.

З неоціненною мужністю боролися з ворогом партизани і підпільники. У найскладніших умовах окупації і фашистського терору вони проявляли кращі якості українського народу, демонстрували глибоку відданість народу і Батьківщині. Непересічне значення має героїчна боротьба українських партизан, партизанських загонів, які були створені в роки війни, брали героїчну участь в обороні українських громадян та території, здійснювали рейди партизанських з'єднань, диверсії на комунікаціях, бойові дії проти військових підрозділів ворога, забезпечували форсування Дніпра. Перемога була яскравим свідченням переваги вітчизняної науки, освіти, економіки та технологій над фашистським нацизмом.

Науковці та освітяни України — учасники і ветерани Великої Вітчизняної війни спиралися на споконвічні підвалини наших кращих історичних традицій, благодатні «лани плекання» матеріальної та духовної культури. У критичні періоди нашої історії українська наука та освіта напружувала технології найвищого мистецтва — виховання і творення особистості на основі базових фундаментальних законів буття, мудрості, стійкості, сердечності та поєднання сили духу і сили волі. Незважаючи на важкі лихоліття, трагедії та катастрофи війни, держава взяла на себе обов'язок охопити всіх дітей шкільного віку навчанням. Тому Закон всеобучу був непорушним і в умовах війни. Державними органами управління, суспільством вирішувалися завдання навчати дітей, і навчати добре, попри всі складнощі воєнного часу.

Після Перемоги перед усім українським народом та перед освітянами, зокрема, були поставлено завдання з відбудови, відновлення роботи знищених (за неповними даними) повністю 8 104 і напівзруйнованих 10 062 шкільних приміщень, 444 дитячих будинків, 267 дитячих садків за час фашистської окупації території України. Тільки у Києві у 77 школах гітлерівці влаштували казарми, 9 — пристосували під склади, 8 — перетворили на стайні, інші школи були просто зруйновані. За далеко неповними підрахунками, потребували відновлення 15 тис. навчальних кабінетів і лабораторій, близько 5 тис. бібліотек з 19 млн книжок, 500 тис. парт, 45 тис. класних дошок і багато іншого необхідного обладнання.

Проявляючи героїзм, безкорисливість, ризикуючи життям учителі України зберегли безцінні книжкові фонди від знищення та вивозу до Німеччини.

Під час відбудови інфраструктури на зруйнованих війною землях України швидко зростала кількість шкіл. У 1943/44 навчальному році працювало 12 802 школи, в яких навчалось 1,77 млн учнів. У 1944/45 навчальному році працювало вже 24 тис. шкіл, де навчалось 4,13 млн учнів та працювало 145 тис. учителів. На Західній Україні до 1945 року було відновлено 5,7 тис. шкіл, де навчалось 840 тис. учнів. З метою наповнення місцевих шкіл учительськими кадрами сюди прибуло 10 тис. вчителів зі Східної і Південної України.

Особливим піднесенням характеризувався розвиток сфери освіти і науки України в період остаточної Перемоги над фашизмом та проведення Парадів Перемоги.

Нинішнє святкування 75-річчя Перемоги дає можливість об'єктивно висвітлити стан і тенденції розвитку української освіти в екстремальних умовах війни; розширити уявлення про вклад науковців, вчителів, студентів, учнів у всенародну справу зміцнення могутності й обороноздатності країни та висвітлити їхню роль у наближенні Перемоги; сприяти виробленню цілісного уявлення про сферу освіти України, осмисленню історичних, суспільно-політичних і національно-культурних процесів в Україні у той складний і відповідальний період.

В історії України відомо більше 120 українських учителів, які удостоєні високого звання Героя Радянського Союзу. Їх можна умовно поділити на чотири категорії: перша — це ті з них, хто загинув на фронті, замучений в гестапо чи концентраційному таборі, друга — вчителі, котрі після Перемоги знову повернулися до педагогічної діяльності, третя — воїни, які здобули педагогічну освіту вже після війни, четверта — ті, хто працював учителем ще в довоєнні роки, але після війни змінив свій фах.

Сфера освіти і науки України відродилася та возвеличилася всупереч лихоліттям та склала головну підвалину матеріального і духовного розвитку нашого суспільства. Саме освітяни і науковці здійснюють навчання і виховання молодого покоління у школах, середніх спеціальних і вищих навчальних закладах. Тому праця вчителів, професорсько-викладацького складу, вчених є визначальною у забезпеченні високого рівня освіченості всіх громадян та професіоналізму спеціалістів усіх галузей економіки

і науки. Значимість освітян і науковців у суспільстві полягає і в тому, що вони виховують у молоді патріотизм у захисті Вітчизни і трудову звитягу. Обов'язок держави — створити умови та забезпечити зростання науки й освіти України, утвердити пріоритетність духовності, культури, освіти, освіченості, компетентності та професійної майстерності.

Список використаних джерел та літератури

Державний архів м. Києва, р-4, оп.1, спр. 648, арк. 1–4.

Державний архів м. Києва, р-4, спр. 687, арк. 23, 24, 26.

Личные дела сотрудников, уволенных с 1943 по 1969 гг. // Архив ГУНО м. Києва, спр. 54, т. 54.

Освіта і дошкільне виховання в Україні за радянських часів. Освіта й виховання в роки Другої світової війни та повоєнні роки // Історія педагогіки України.

Освіта України у роки випробувань (1941–1945). (за матеріалами виставки у Педагогічному музеї України).

Освіта України в роки Другої світової війни.

Слава Героям — освітянам і науковцям України / Декан історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка доктор історичних наук, професор Колесник В. Ф., Кандидат історичних наук, доцент Кривошея Г. М., Заслужена вчителька УРСР Таран М. П.

Тригубенко В. В., Нестеренко Л. С. Освіта і педагогічна думка в Києві за тисячу років. Навч. посіб. — К.: ТОВ «Кадри», 2002. — 369 с.

Управління освітою в м. Києві в роки Великої Вітчизняної війни (1941–1945).

Співпраця та консолідація зусиль політиків, державних службовців, помічників-консультантів народних депутатів — запорука успіху

Кожний період розвитку суспільства позначений своїми критичними проблемами та викликами. У всі часи, у всі епохи незмінною залишається формула життєдіяльності людини, яка ґрунтується на гармонійному поєднанні духовних, природних та юридичних законів у площині добра.

Верховна Рада України, державні органи управління, наукові, освітянські організації мають проводити свою роботу на рівні, що відповідає статусу Демократичної держави України. Україна є співзасновником Організації Об'єднаних Націй, членом Ради Європи, низки інших міжнародних інституцій. Нині вирішується питання щодо Асоційованого членства України в Європейському Союзі. Народні депутати України беруть участь у роботі Європейського Парламенту та його комітетів.

Ця діяльність здійснюється у чітко визначених правових рамках протоколу, дотримання яких є демократичною і цивілізованою нормою сучасного суспільства. Розглянемо окремі проблеми роботи секретаріатів профільних комітетів Українського парламенту.

Комітети Верховної Ради України та їх секретаріати у своїй діяльності керуються насамперед відповідними положеннями Конституції України, законами України «Про комітети Верховної Ради України», «Про Регламент Верховної Ради України», «Про державну службу», «Про статус народного депутата України», «Про міжнародні угоди та договори», «Про освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про інноваційну діяльність»,

а також Положенням про Апарат Верховної Ради України, Положенням про порядок роботи у Верховній Раді України із проектами законів, постанов, інших актів Верховної Ради України, Положенням про порядок роботи з документами у Верховній Раді України та іншими законодавчо-правовими актами.

У той же час секретаріати є структурними підрозділами Апарату Верховної Ради України і фактично мають подвійне підпорядкування. Їхній статус має визначатися на рівні побудови та розвитку парламентсько-президентського державного та суспільного устрою.

Основними принципами діяльності парламентських комітетів визначено верховенство права, законність, гласність. З цією метою ведеться веб-сторінка роботи кожного з комітетів, організовується засідання комітетів в режимі відео-конференцій, проводяться інтернет-трансляції засідань комітетів, для висвітлення його діяльності залучаються засоби масової інформації. Практикується публікація статей, інтерв'ю народних депутатів та працівників секретаріату в засобах масової інформації.

Законом України «Про статус народного депутата України» юридично закріплено, що народний депутат України під час виконання своїх повноважень керується Конституцією України, законами України та загальноновизнаними нормами моралі.

У всій своїй діяльності народний депутат України повинен дотримуватися загальноновизнаних норм моралі, постійно зберігати власну гідність, поважати честь і гідність інших народних депутатів, службових та посадових осіб і громадян, утримуватися від дій, заяв та вчинків, що компрометують його самого, Верховну Раду України чи державу в цілому.

Неприпустимими є випадки свідомого використання народним депутатом України свого депутатського мандата всупереч усім нормам моралі, правам і свободам людини та громадянина, законним інтересам суспільства і держави.

Народний депутат України не повинен використовувати депутатський мандат в особистих, зокрема корисливих цілях.

Повноваження народного депутата України набувають сили після складення ним присяги на вірність Україні перед Верховною Радою України з моменту скріплення присяги особистим підписом під її текстом.

За останні 30 років не зафіксовано жодного випадку, аби хоча б один новообраний народний депутат України самостійно

відмовився від свого статусу та прийняття присяги. Тому більше ніж подив, викликає ситуація, коли через деякий час окремі народні депутати України заявляють, що не будуть захищати інтереси українського народу, бо вони, мовляв, є «планетарними» людьми. Це спонукає до потреби неодноразово переконувати їх, що не можна бути «планетарною» людиною, не будучи громадянином конкретної держави, і що українці — громадяни України водночас є жителями планети Земля.

Секретаріати комітетів здійснюють організаційно-інформаційне, консультативно-правове, методичне забезпечення діяльності комітетів, організацію проведення їхніх засідань, комітетських і парламентських слухань, роботи підкомітетів і діяльності членів комітетів, що пов'язане з вирішенням питань, віднесених до предметів відання конкретних парламентських комітетів.

Усі працівники секретаріатів складають Присягу державного службовця на вірність служінню українському народу. Державний службовець підписує текст Присяги, який зберігається за місцем роботи. Про прийняття Присяги робиться запис у трудовій книжці.

Свою діяльність працівники секретаріатів парламентських комітетів здійснюють, керуючись нормами Закону України «Про державну службу», посадовими інструкціями і проводять її у тісній співпраці з народними депутатами України, центральними органами державної виконавчої влади, місцевими органами виконавчої влади та органами громадського самоврядування, науковими установами, закладами освіти, громадськими об'єднаннями, провідними державними діячами, науковцями, освітянами, представниками інтелектуальної власності.

Працівники секретаріатів є державними службовцями і їм належать такі права: повага до своєї особистості, честі та гідності; справедливе і шанобливе ставлення з боку керівників, колег та інших осіб; чітке визначення посадових обов'язків; належні для роботи умови служби та її матеріально-технічне забезпечення; оплата праці залежно від займаної посади, результатів службової діяльності, стажу державної служби та рангу; відпустки, соціальне та пенсійне забезпечення відповідно до закону; професійне навчання, зокрема за державні кошти, згідно з потребами державного органу; просування по службі з урахуванням професійної компетентності та сумлінного виконання своїх посадових обов'язків; членство у професійних спілках з метою захисту своїх прав та інтересів; участь у діяльності об'єднань громадян, крім

політичних партій у випадках, передбачених відповідним законом; оскарження в установленому законом порядку рішень про накладення дисциплінарного стягнення, звільнення з посади державного службовця, а також висновку, що містить негативну оцінку за результатами оцінювання його службової діяльності; захист від незаконного переслідування з боку державних органів та їх посадових осіб у разі повідомлення про факти порушення вимог Закону; отримання від державних органів, підприємств, установ та організацій, органів місцевого самоврядування необхідної інформації з питань, які належать до його повноважень, у випадках, встановлених законом; безперешкодне ознайомлення з документами про проходження ним державної служби, у тому числі — висновками щодо результатів оцінювання його службової діяльності; проведення службового розслідування за його вимогою з метою зняття безпідставних, на його думку, звинувачень або підозри.

У той же час державні службовці зобов'язані: дотримуватися Конституції України та законів України, діяти лише на підставі та в межах повноважень та у спосіб, передбачений Конституцією України та законами України; керуватися принципами організації державної служби та правилами етичної поведінки; поважати гідність людини, не допускати порушення прав і свобод людини і громадянина; з повагою ставитися до державних символів України; в обов'язковому порядку використовувати державну мову під час виконання своїх посадових обов'язків, не допускати дискримінацію державної мови і протидіяти можливим спробам її дискримінації; забезпечувати в межах наданих повноважень ефективне виконання завдань і функцій державних органів; сумлінно і професійно ставитись до своїх посадових обов'язків; виконувати рішення державних органів, накази (розпорядження), доручення керівників, підготовлені на підставі та в межах повноважень, передбачених Конституцією України та законами України; дотримуватися вимог законодавства у сфері запобігання і протидії корупції; упереджувати виникнення реального, потенційного конфлікту інтересів під час проходження державної служби; постійно підвищувати рівень своєї професійної компетентності та удосконалювати організацію службової діяльності; зберігати державну таємницю і персональні дані осіб, що стали відомі у зв'язку з виконанням посадових обов'язків, а також іншу інформацію, яка відповідно до закону не підлягає розголошенню; надавати публічну інформацію в межах, визначених законом.

У разі виявлення державним службовцем під час його службової діяльності або поза її межами фактів порушення вимог Закону України «Про державну службу» з боку державних органів, їх посадових осіб він зобов'язаний звернутися з метою дотримання законності до центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування і реалізацію державної політики у сфері державної служби.

Працівники секретаріатів комітетів є державними службовцями і повинні також аргументовано відстоювати, пропагувати свою точку зору, свою думку, свою позицію, а тим паче — державну точку зору, на що має право будь-який громадянин держави України. А обмежувати законом законодавчо ж визначені права державного службовця не має права ніхто. Нехтувати позицією, думкою державного службовця, якого системно готують впродовж десятків років, ніхто не має права.

В Апараті Верховної Ради України склалася тісна співпраця секретаріатів комітетів із структурними підрозділами Апарату Верховної Ради України, позаштатними консультантами комітетів та помічниками-консультантами народних депутатів, які працюють як на постійній основі, так і на громадських засадах.

У переважній своїй більшості помічники-консультанти народних депутатів України при виконанні своїх службових обов'язків не допускають дій, які можуть негативно впливати на виконання повноважень народного депутата України, утримуються від заяв та вчинків, що можуть скомпрометувати народного депутата України. Їм, в цілому, притаманна висока культура та поміркованість. Вони достатньою мірою дотримуються етики спілкування з посадовими особами і громадянами, працівниками Апарату Верховної Ради України, органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій та об'єднань громадян.

Об'єднує народних депутатів, державних службовців, помічників-консультантів народних депутатів єдина мета — будівництво та розвиток демократичної, соборної, унітарної держави Україна, формування і розвиток громадянського суспільства, утвердження принципів демократії.

Прикро, що колишній Голова Верховної Ради України заявив про прирівнювання статусу державних службовців, працівників Апарату Верховної Ради України до рівня сервісної служби. Цьому передувало поетапне усунення з політичної арени України

Народного руху України, блоку «Наша Україна», Народно-демократичної партії України, Соціал-демократичної партії України (об'єднаної), Соціалістичної партії України, Прогресивної соціалістичної партії України, Всеукраїнського об'єднання демократичних сил «Злагода», Політичного альянсу «За єдину Україну»... Цей перелік, на жаль, можна продовжити. На даний час окремі народні депутати ставляться до державних службовців-співробітників Апарату Верховної Ради України як до технічних працівників та/або помічників — помічників-консультантів народних депутатів, тобто, як до людей нібито «другого сорту — наймитів, смердів». Фактично відбувається апробація моделей знищення державності України... В пошані — представники зарубіжних посольств, рад, домів, палат, асоціацій, а також Реанімаційного пакету реформ, «затверджених громадянських вільних та незалежних підконтрольних інституцій». Тоді виникають запитання: «Яке ж реальне ставлення окремих політиків «планетарного мислення» до своїх виборців, до українського народу, до держави Україна?», «Яка різниця між слугами і наймитами?»

Щодо секретаріатів комітетів, то вони є структурними підрозділами Апарату Верховної Ради України, що забезпечують діяльність відповідних комітетів. Надзвичайно важлива роль у цьому належить головним консультантам їхніх секретаріатів.

До прийняття нового Закону України «Про державну службу» згідно із діючим законодавством та Національним класифікатором професій ДК 003:2010 статус головних консультантів Апарату Верховної Ради України було віднесено до розділу 1 «Законодавці, вищі державні службовці, керівники, менеджери (управителі)» (підрозділ 1229.1 «Керівні працівники апарату центральних органів державної влади»), тобто до керівних посад. На даний час за дією нового Закону України «Про державну службу» статус, матеріально-технічне забезпечення працівників секретаріатів Комітетів та їх соціальний захист суттєво погіршилися, а обсяги роботи та відповідальність зросли в декілька разів. При чому необхідно врахувати, що це, як правило, працівники високої кваліфікації, які готуються не один рік як з освітньої, так і науково-професійної точок зору. Будь-яка демократична держава таких спеціалістів цінує, оберігає і захищає.

Зокрема, у секретаріаті Комітету з питань науки і освіти працюють 5 кандидатів наук, 3 Заслужені працівники освіти України, народні депутати України попередніх скликань — державні

службовці першого рангу. Їхня заробітна плата за останні роки спочатку стала меншою, а в даний час залишилася на рівні минулих літ. І це при тому, що заробітна плата усіх державних службовців центральних органів виконавчої влади суттєво підвищилась. З цього приводу комітет неодноразово звертався до Голови Верховної Ради України, Президента України, Прем'єр-міністра України.

Головний консультант секретаріатів комітетів Верховної Ради України отримував заробітну плату на рівні начальника самостійного управління центрального органу виконавчої влади. З прийняттям нової редакції Закону України «Про державну службу» начальник самостійного управління має посадовий оклад 8 270 грн, а посадовий оклад головного консультанта секретаріату становить 4 308 грн. І це в той час, коли в структурі центральних органів влади функціонують головні департаменти, департаменти, головні управління, управління. Головному консультанту секретаріатів доводиться узгоджувати вирішення загальнодержавних проблем на рівні заступників міністрів, керівників обласних державних адміністрацій, обласних рад, всеукраїнських організацій та об'єднань.

Така позиція призводить до того, що державні службовці вищого рангу — працівники Апарату Верховної Ради України, секретаріатів комітетів Верховної Ради України перебувають під постійним політичним, психологічним, моральним пресингом. Прикро, але такий неправомірний тиск здійснюється і з боку окремих помічників-консультантів народних депутатів, які цьому сприяють. У таких помічників-консультантів, як правило, голова піднята вище, ніж у народних депутатів, груди розправлені ширше, голос гучніший, коридори для них завузькі, стеля занизька, хода величність, груди роздуті, агресивністю вони переповнені до краю... Авторитетом для них є заокеанські політики та «авторитети».

Підкреслюю, окремих помічників-консультантів, бо переважна більшість з них є фахівцями високого рівня, це — відповідальні, порядні і принципові працівники. Помічники-консультанти народних депутатів, по-суті, є з'єднуючою ланкою між народними депутатами України і виборцями, їх імідж помітною мірою формує авторитет народного депутата.

Голови комітетів, як правило, постійно — вочевидь для стенограми — констатують, що проекти рішень комітетів підготовлені на підставі рішень підкомітетів, офіційних позицій центральних

органів державної виконавчої влади, науково-експертних підрозділів і організацій, науково-дослідних інституцій та завізовані працівниками секретаріату за погодженням з головами підкомітетів.

Проте є комітети, керівники яких, знаючи про офіційно регламентовану процедуру підготовки проєктів рішень комітетів, часто безпідставно порушують питання про те, хто, на якій підставі має готувати проєкти рішень комітетів, рекомендацій парламентських слухань, пропозиції під час підготовки законопроєктів до другого читання? Відповідні роз'яснення працівників секретаріату вони до відома не беруть, а дають команду своїм помічникам-консультантам візувати проєкти рішень комітетів, рекомендацій та листи, тобто діють за принципом — «я так хочу», «я так сказав», «я так вважаю», «я політик і мені дозволено все», «політик ні за що не відповідає»??? Секретаріати вимушені проводити консультації, у тому числі й офіційні, із структурними підрозділами Апарату Верховної Ради України і надавати численні, часто з непотрібною деталізацією, доповідні записки, роз'яснення відповідним народним депутатам України, керівництву Апарату Верховної Ради України, помічникам-консультантам. Питання після цього, на перший погляд, виглядає ніби й врегульованим та, на жаль, не завжди і не повною мірою.

Наведу один із прикладів, коли не будучи фахівцями у сфері законотворення в таких галузях, як наука, інновації, високі та наукоємні технології, освіта, інтелектуальна власність, окремі помічники-консультанти на свій розсуд, не завжди аргументований, втручаються в невластиву для них роботу секретаріатів, у підготовку матеріалів та організацію засідань комітетів, зовсім не розуміючи тонкощів і змісту питання. Встановлюються свої, нічим не обґрунтовані вимоги, наприклад, не турбувати від імені комітетів Прем'єр Міністра України (?). Тим самим нівелюється вертикаль виконавчої влади, унеможливується підготовка комплексних рішень, порушується система та закономірність вирішення загальнодержавних проблем, блокується реалізація конституційних прав громадян.

У той же час помічники-консультанти мають можливість використовувати неправову нішу, зокрема, для: відволікання співробітників секретаріатів від вирішення загальнодержавних проблем і своєчасної підготовки матеріалів; створення дискомфорту, інтриг та напруги в колективах; «згладжування» критичності реального

стану життєдіяльності дітей, учнів, українського народу. Часто подібні дії помічників-консультантів не тільки політично «освячуються», ініціюються, а й відповідним чином стимулюються та фінансуються. Це не сприяє акумуляції зусиль законодавців, державних службовців та помічників-консультантів на вирішення життєвонеобхідних завдань. У даному випадку пріоритету набирає орієнтир — «що бажаєте», який далекий і чужий потребам громадян України.

Згідно з Положенням «Про помічника-консультанта» помічник-консультант народного депутата України має право бути присутнім на засіданнях комітетів або тимчасових спеціальних чи тимчасових слідчих комісій Верховної Ради України за письмовим дорученням народного депутата України та за згодою голови комітету чи тимчасової спеціальної або тимчасової слідчої комісії.

Потребує вирішення і те, що мають місце випадки, коли на секретаріаті перекладається розв'язання тих питань, які входять до кола службових обов'язків помічників-консультантів конкретного народного депутата України. І більше того, досить часто робота головних консультантів секретаріатів видається окремими помічниками-консультантами народних депутатів за свою.

Так депутатський запит для реєстрації передається у відповідний структурний підрозділ Апарату Верховної Ради України тільки народним депутатом або його помічником-консультантом на постійній основі. Працівникам секретаріатів робити це категорично заборонено, хоч вони ніколи не відмовляються в наданні помічникам-консультантам консультативної, інформаційної допомоги, експертної оцінки.

Доходить до того, що окремі помічники-консультанти народних депутатів України незаконно і самовільно перебирають на себе не властиві їм функції і повноваження, якими вони не наділені та ще й погрожують не тільки працівникам центральних органів виконавчої влади, секретаріатів комітетів, а також працівникам Головного науково-експертного управління та Головного юридичного управління Апарату Верховної Ради України. При цьому дають викривлену і недостовірну інформацію Керівництву Апарату Верховної Ради України від імені народних депутатів. Тобто виконують функції неофіційного озвучення думки «шановних та впливових авторитетів».

Помічники-консультанти у таких випадках порушують ст. 9 Закону України «Про державну службу»: «Під час виконання своїх

обов'язків державний службовець не зобов'язаний виконувати доручення працівників патронатної служби». Дотримання цієї законодавчої норми унеможлиблює створення прецедентів формування ніші: «Хто має доступ до законодавця» та попереджає формування корупційних ризиків. Так посіпаки розважаються, а народу стає все важче і важче.

Часто після неодноразових офіційних роз'яснень окремі помічники-консультанти народних депутатів України були вимушені неодноразово просити вибачення у працівників секретаріатів, Апарату Верховної Ради України, але потім з новою енергією використовували інші форми морального і навіть психологічного пресингу. Зокрема, давали вказівки працівникам секретаріатів комітетів не брати участі в планових круглих столах, нарадах та інших заходах, які готуються працівниками секретаріатів і проводяться в залах засідань комітетів чи приміщеннях Верховної Ради України. Складається враження, що так робиться навмисно — під політичним прикриттям з метою дискредитації державних службовців високого рангу, працівників Апарату Верховної Ради України. Деякі першопричини таких негативних проявів відомі всьому українському народу — це всюдозволеність, неконтрольована приватизація, цілеспрямоване скуповування українських культурних цінностей, старовинних православних ікон, елементів чорної археології та вивезення їх за кордон. Про це народні депутати України, керівництво Апарату Верховної Ради України були поінформовані неодноразово. «Мирову» укладали не один раз. А потім конфлікти з боку помічників-консультантів розпочиналися ще з більшою агресивністю та неадекватністю.

Для розпалювання конфліктів та дестабілізації ситуації в колективах з подачі помічників-консультантів використовуються будь-які другорядні питання. Наприклад, чому народний депутат і його помічники займають не той кабінет, який їм виділено, чому не поставлена табличка з реквізитами народного депутата, чому вона надрукована не тим шрифтом. Окремо зупинимося на «відповідальності» секретаріатів щодо забезпечення участі в заходах, зокрема, на запрошення секретаріатів комітетів Парламентської Асамблеї Ради Європи на семінари з проблем парламентаризму. Як відомо, народний депутат України самостійно визначає план своєї депутатської діяльності.

За практикою діловодства європейських структур інформація про такі заходи, як правило, надсилається безпосередньо

народному депутату України, його помічникам-консультантам та контактній особі Апарату Верховної Ради України в Європейських структурах. До завідувачів секретаріатів дана інформація не повинна надсилатися європейськими структурами, тому що вони не є контактними особами — Парламентська Асамблея Ради Європи працює з центральними органами виконавчої влади, а Європейський Союз — переважно, з урядами відповідних держав членів — Європейського Союзу.

На електронну пошту завідувачів секретаріатів відповідна інформація не поступає. Вона вручається народним депутатам України — членам делегації в Європейському Парламенті або надходить до Голови Верховної Ради України в паперовому варіанті. Інколи викликають запитання такі недоречності: чому в запрошенні не вказані електронні пошти народних депутатів та контактної особи від Апарату Верховної Ради України; чому не надсилаються оригінали запрошення на семінари, конференції, симпозиуми на офіційно вказану адресу народних депутатів?

Звертаємо увагу і на те, що питання використання мережі Інтернет регламентується лише Порядком роботи із зверненнями громадян в Апараті Верховної Ради України (затверджено Розпорядженням Голови Верховної Ради України № 273 від 11 липня 2016 року), в якому передбачено таке:

письмове звернення може надсилатися на адресу Верховної Ради України поштою, з використанням мережі Інтернет, засобів електронного зв'язку або передаватися громадянином через уповноважену ним особу, повноваження якої оформлені відповідно до законодавства;

прийом письмових звернень громадян, надісланих на адресу Верховної Ради України з використанням засобів електронного зв'язку (електронних звернень), здійснюється централізовано Відділом з питань звернень громадян через електронну адресу підрозділу — mailto:v_zvernen@rada.gov.ua;

письмові звернення, надіслані на адресу Верховної Ради України з використанням засобів електронного зв'язку (електронні звернення), що адресовані структурним підрозділам Апарату Верховної Ради України, секретаріатам комітетів Верховної Ради України, секретаріатам депутатських фракцій (депутатських груп) у Верховній Раді України, реєструються в автоматизованій системі «Листи та звернення громадян» і передаються зазначеним у них адресатам в електронному вигляді.

Отже, практика застосування письмових електронних звернень, електронного документообігу міжнародних та європейських організацій і структур, юридичних осіб з Апаратом Верховної Ради України остаточно ще не відрегульована.

Разом з тим після порушення питання окремими народними депутатами щодо «несвоєчасного» отримання ними інформації про запрошення на семінари Парламентської Асамблеї Ради Європи працівники секретаріатів проводили спеціальні консультації із структурними підрозділами Апарату Верховної Ради України, Міністерством закордонних справ України, посольствами, представництвами України при європейських організаціях та їхніми представництвами, посольствами в Україні. Отже, як неважко переконатися, співробітники секретаріатів комітетів прагнуть врегулювати будь-які «проблемні ситуації». Про шляхи їх вирішення в обов'язковому порядку інформують народних депутатів України. Однак у подальшому, зворотної інформації, як правило, не отримують.

Досить часто питання про повагу до людини як особистості, державного службовця високого рангу, культуру поведінки, професійну етику повисають у повітрі. А до громадян України окремі наші політики ставляться як до — електорату, маленьких українців, середньо-статистичних українців, людського капіталу, ресурсного капіталу та біомаси.

Очевидно, що до духовного, культурного, професійного рівня справжніх «маленьких українців», науковців, освітян, працівників культури окремі вищі державні мужі та політики ще не доросли, та й не прагнуть цього. Бо як-то образно кажуть «вони взяли в руки вудочку» і «верховодять» в державі, як хочуть самі. Для них головне — робити гучні та напористі заяви...

Щодо проблем співпраці з Європейськими структурами то слід зазначити, що, коли Україна стала дійсним членом Ради Європи, в нашу країну приїздив Директор департаменту освіти, культури і спорту Ради Європи Майкл Стобарт. Він ініціював проведення протокольних зустрічей із віцепрем'єр-міністром з гуманітарних питань, заступником Голови Адміністрації Президента України — керівником управління внутрішньої політики, народними депутатами України — членами Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти, керівництвом Міністерства освіти і науки України.

За результатами цих зустрічей був розроблений план співпраці між Україною і Радою Європи і забезпечене пряме фінансування

науково-освітніх програм з громадянської освіти, демократичних цінностей, формування педагогічної майстерності.

З ініціативи Міністерства освіти і науки України, спеціальним протоколом було сформовано групу експертів від державних та академічних структур України до комісій Ради Європи з таких питань: загальної середньої освіти; професійної освіти; вищої освіти і науки. Аналогічна системна робота була проведена з питань співпраці із структурами Європейського Союзу та Парламентської Асамблеї Ради Європи.

Разом з тим провідні науковці, освітяни України брали участь, наприклад, у проєктах «Європейська школа», «Стажування учителів, керівників освіти, учителів, науковців» — більше ніж за 800 напрямками щорічно. Основні умови участі — професійна компетентність, володіння європейською мовою (офіційні — англійська, французька, неофіційні — німецька, грецька). Були налагоджені контакти із співпраці з Європейським центром європейських мов (м. Грац, Австрія).

Державні інтереси України європейськими структурами не порушувалися до того часу, поки не був висаджений черговий заокеанський десант і паралельно представники Посольства США не заборонили реалізацію цілого ряду науково-освітніх проєктів європейських структур на території України.

З 2010 року надходження відповідної інформації для освітян, науковців України було заблоковане. З цього приводу Комітет з питань науки і освіти неодноразово звертався до Міністерства закордонних справ України. Останнє звернення до міністра закордонних справ України було надіслане за підписом першого заступника Голови Комітету з питань науки і освіти 13 червня 2016 року № 04–23/11-951. Однак змістовної відповіді на порушені питання не було надано. На лист першого заступника Голови Комітету отримано відписку, завізовану в. о. директора Департаменту міжнародних організацій, що є грубим порушенням законів України «Про комітети Верховної Ради України» та «Про статус народного депутата України». Довідка ніким не була підписана і не мала ніяких юридичних реквізитів. Такими діями представники Міністерства закордонних справ України продемонстрували, що вони ведуть власну політику і досить часто далеку від інтересів українського народу.

На це працівники секретаріатів звертали увагу керівництва комітетів. Деякі народні депутати України продемонстрували

небажання читати і аналізувати офіційні документи. Однак у ці питання втручаються окремі помічники-консультанти народних депутатів України, які часто звинувачують працівників секретаріатів у несвоєчасності поданої інформації, принижують честь і гідність державних службовців, спілкуються з працівниками секретаріатів зухвало, на підвищених тонах, демонструють зневагу, здійснюють психологічний тиск та наполегливо рекомендують народним депутатам ініціювати службове розслідування, брати з працівників секретаріатів пояснювальні записки, звільняти їх з роботи. У попередніх скликаннях приниження від помічників-консультантів не було, а авторитетні, відомі політики, державні діячі демонстрували і демонструють шанобливе ставлення до особистості людини, незалежно від її статусу та повноважень. А як бути з тими випадками, коли народні депутати, користуючись своїм імунітетом та недоторканністю самі погрожують працівникам секретаріатів фізичною розправою?

Доцільно формувати та розвивати систему співпраці Верховної Ради України, державних, академічних структур, навчальних закладів, науковців, освітян України з ООН, ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, Радою Європи, Європейським Союзом, Парламентською Асамблеєю Ради Європи, ОБСЄ в інтересах українського народу. Особливої уваги та науково-експертної оцінки потребують програми, проекти, які проводяться під егідою «вільних», «незалежних» структур. Турбує те, що на загальнодержавному рівні відсутній аналіз щодо діяльності та координації перспектив розвитку кафедр ЮНЕСКО, асоційованих загальноосвітніх навчальних закладів ЮНЕСКО.

Незрозуміло, чому окремі помічники-консультанти народних депутатів України беруть на себе ініціативу проведення зустрічей з офіційними представниками інших держав, міжнародних організацій, посилаючись на зайнятість законодавця. Це є фактично неповага та приниження офіційної особи, а з іншого боку, грубим порушенням протоколу міждержавних, міжнародних зустрічей. І хто буде нести відповідальність за той недопустимий дипломатичний непрофесіоналізм, який притаманний окремим поміщикам-консультантам?

Наведу один із прикладів. На прохання «шановної», «авторитетної» людини поміщиками-консультантами була ініційована зустріч із директором приватного заокеанського інституту, створеного чоловіком і жінкою під прикриттям силових структур на

території США. Він проводив свою роботу в Україні протягом п'яти років з порушенням законодавства нашої держави, всупереч застереженням Кабінету Міністрів України, Міністерства освіти і науки України. Метою зустрічі на прохання «шановної», «авторитетної» людини було отримання офіційного дозволу на продовження реалізації свого проєкту. Директором заокеанського приватного інституту були представлені перші результати своєї діяльності — аналіз, графіки, діаграми роботи навчальних закладів, підпорядкованих Міністерству оборони України та Міністерству внутрішніх справ України за п'ять років. Виникає закономірне питання: «Хто і за якою системою відкрив перед таким «науковцем» та його «експертами» двері відповідних силових вищих навчальних закладів та дав доступ до управлінських кадрів, до персональних даних курсантів?».

Голова Комітету потрапила в пастку і не знала, як завершити зустріч. Ніяких адрес свого офісу, складу експертів, візитівок, контактних телефонів, напрацьованих матеріалів «науковець» не залишив. Це тільки один із аспектів «відкритого світу» та «безвізового в'їзду» на територію України.

Окремі народні депутати України, керівники міністерств стверджують, що до України не виявляють бажання їхати на навчання іноземні студенти та аспіранти. Протягом останніх двох років тільки на рівні Комітету з питань науки і освіти проведені переговори з делегаціями за участю керівників комітетів з питань науки і освіти відповідних держав, послів, керівників міністерств, студентів із Іраку, Ірану, Нігерії, Єгипту, Об'єднаних Арабських Еміратів, Індії та інших держав щодо навчання в Україні іноземних студентів. На їхню думку, основна перешкода в організації навчання закордонних студентів в Україні полягає у тривалій процедурі оформлення віз, завищених цінах та корупційних схемах роботи представницьких фірм, консульств, посольств України у відповідних державах.

Під час проведення прийому делегації Іраку взагалі виникла парадоксальна ситуація. Планувалась зустріч українсько-іракської делегації на рівні голів парламентських комітетів відповідних держав. Голова українського парламентського Комітету передав свої повноваження щодо зустрічі голові підкомітету. А на протокольну вечерю із представниками Іракської делегації, яку очолював Голова комітету науки і освіти Парламенту Іраку із народних депутатів України взагалі ніхто не прийшов???

А що робити з так званими, «зустрічами із закордонними делегаціями помічників-консультантів», що проводяться за дорученням окремих народних депутатів України. Представники закордонних делегацій ведуть себе спокійно, урівноважено, демонструють навіть якусь вальяжність, підкреслюючи, що вони комплексно підготовлені до будь-якої ситуації, проінструктовані та захищені системою роботи, у тому числі спецслужб своїх держав щодо своїх українських візаві...

А від того, що молоді помічники-консультанти окремих народних депутатів України під час міжнародних зустрічей поставлені в напружено-відповідальну психологічну атмосферу без належної підготовки, що вони наобіцяють в емоційно-психологічному напруженні на межі істерії, не усвідомлюючи рівня та масштабів своєї відповідальності за результати зустрічі, що їм аж дух перетинає, — вуха в'януть. А від «агресивної та демонстративної впевненості» окремих помічників-консультантів, що діють під «прикриттям», стає страшно, соромно і сумно, боляче за український народ, прикро за Україну. Адже деякі (і їх немало) помічники-консультанти навіть із членами Уряду України та народними депутатами України розмовляють на «ти», на рівні «ей ти Васюк-Васильок». У даному випадку мова про субординацію, про протокол не ведеться.

Також болючою є проблема організації зустрічей народних депутатів, помічників-консультантів із представниками зарубіжних посольств, представництв, міжнародних та неурядових організацій. Вкрай помилковою є позиція: «Послухаємо, що нам скажуть представники зарубіжних посольств, а потім щось їм скажемо, покажемо свою ерудицію». Забуваючи про те, що на чужій території, навіть у межах України, дипломатична розмова і гра іде за іншими правилами. Переможці в таких випадках очевидні.

Потребує невідкладного законодавчого, нормативно-правового і протокольного врегулювання питання щодо підтримання міждержавних, міжнародних зв'язків на рівні навчальних закладів регіонів. За ініціативою окремих помічників-консультантів та народних депутатів планується проведення виїзних засідань комітетів на запрошення навчальних закладів чи органів влади. Закономірним є також запитання, чому до складу учасників візиту не включаються представники державних органів управління областей, зокрема східного або західного регіону, працівники закладів освіти та наукових установ України? Адже десять років тому

діяли відповідні міждержавні програми і робота проводилася на рівних, в дипломатичній, культурно-освітній, науковій площині. Незрозуміло, чому тепер нав'язується проблема другосортності учнів, студентів, науковців та освітян України. Так, для порівняння: наприклад, українські делегації приймаються європейськими державами зазвичай на регіональному, провінційному рівні, а зарубіжні учнівські, студентські, наукові, освітні організації ми зобов'язані приймати на рівні Верховної Ради України.

Варто врахувати, що є європейські освітні, наукові журнали, в яких виділяється від 1 до 3 сторінок для висвітлення кращих здобутків розвитку освіти і науки України. Комітет відсторонений від цієї діяльності. Виникає питання, хто і за якими критеріями формує відповідну інформацію від імені України?

6 вересня 2016 року в Комітеті Верховної Ради України з питань науки і освіти відбулася зустріч керівництва Комітету з групою експертів Європейської Комісії незалежного європейського аудиту національної системи досліджень та інновацій. Зустріч була ініційована листом міністра освіти і науки України, який офіційно до Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти не надходив. Представники Адміністрації Президента України та Кабінету Міністрів України від відповідних зустрічей відмовилися. Надходить наполеглива вимога від керівництва Міністерства освіти і науки України — переговори вести тільки англійською мовою.

Необхідно зауважити, що ця зустріч проводилася за результатами повторного аудиту наукових установ та організацій. Інформація про результати першого аудиту, коли, ким і в яких організаціях він проводився, — в даний час у Комітеті відсутня.

Міністерством освіти і науки України не були здійснені необхідні підготовчі дії, зокрема, не надані належним чином підготовлені матеріали для забезпечення проведення протокольної зустрічі в Комітеті Верховної Ради України з питань науки і освіти із групою закордонних експертів щодо порушеного питання. До Комітету не були подані офіційно затверджені методологія проведення аудиту, критерії оцінки діяльності академій, план проведення аудиту, а також не здійснено належного погодження зустрічі міжнародних експертів з Комітетом Верховної Ради України з питань науки і освіти, не зроблено переклад орієнтовних висновків експертів та інших матеріалів. Отже, всі ці питання доводилося вирішувати в оперативному порядку працівникам секретаріату.

Синхронний переклад здійснювали помічники-консультанти народного депутата України, які не є професійними перекладачами.

У зустрічі, яка проводилася 6 вересня 2016 року, взяли участь перший заступник Голови Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти, голова підкомітету з питань освіти, працівники секретаріату, помічники-консультанти народних депутатів та група експертів Європейської Комісії з аудиту національної системи досліджень та інновацій у складі десяти осіб на чолі з Головою — колишнім Генеральним директором Академії мистецтв і наук Королівства Нідерланди.

Але з високої позиції державного суверенітету, рівноправності держав — суб'єктів Європейського співтовариства та поваги до України як демократичної держави виникають закономірні питання:

— Чому керівником експертів з аудиту визначено представника держави, що за результатами референдуму проголосувала проти асоційованого членства України в Європейському Союзі?

— У зв'язку з чим від керівництва Міністерства освіти і науки України надійшла вимога вести переговори всупереч протоколу міжнародних переговорів виключно англійською мовою?

— Яку науково-експертну оцінку можуть дати представники країн Прибалтики, Вірменії, Болгарії щодо перспектив розвитку в Україні інститутів ядерних досліджень, твердого тіла, напівпровідників тощо?

— Якими є застереження від Міністерства закордонних справ України, Представництва України при Європейському Союзі із зазначених проблем?

Під час зустрічі українською стороною було зосереджено увагу експертів на недотриманні центральними державними органами виконавчої влади законодавства України щодо фінансування наукової та освітньої галузей, яке дійшло в поточному році до критичної межі. Це призвело до зменшення чисельності науковців, особливо молодих, які шукають собі кращі умови для праці та вищій рівень оплати їх роботи, причому значна частина провідних фахівців виїжджає за кордон. У вкрай занедбаному стані перебуває матеріально-технічна база наукових досліджень. Поряд з тим, зриваються строки імплементації Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», яким закладено правову основу базового і конкурсного фінансування науки, визначено строки виходу на європейський рівень забезпечення наукових досліджень.

Зі свого боку, Голова експертної групи подякував представникам Комітету за згоду зустрітися та обговорити порушені питання. Він висловив велику стурбованість тим, що в Україні не виконуються закони щодо норм фінансування науки. Було відзначено, що для трансформування системи досліджень та інновацій першочергово необхідне виділення грошей. Експерти були вражені незгодою урядовців слідувати вимогам Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» в частині забезпечення необхідного рівня фінансування науки, що відображено у проекті їх висновків. Зокрема, було зазначено, що важливо добитись зростання відсотка ВВП на потреби науки, а трансформацію наукової сфери слід здійснювати, не знищуючи академічну науку.

Голова експертної групи аудиту відмітив позитивні зміни законодавства щодо розвитку науки в Україні, проте наголосив на необхідності проведення роботи з формування довіри наукового середовища до нових структур, що будуть створюватись відповідно до нового закону, як-то Національна рада України з питань розвитку науки і технологій.

У процесі обміну думками учасниками зустрічі було наголошено, що національні академії наук розробили власні стратегії розвитку, стратегічні плани діяльності і подали їх на затвердження Уряду України наприкінці минулого року. Проте вони не були ним розглянуті. Затвердженою виявилась лише Концепція реформування і розвитку аграрної освіти та науки, прийнята ще попереднім складом Уряду України у 2011 році. Усі ці документи слід було розглянути експертам Європейської Комісії та врахувати у своїх висновках. Також відзначалося, що необхідно зважити на ті застереження, які висловили Національна академія наук України, Національна академія правових наук України та Профспілка працівників Національної академії наук України, зокрема щодо важливості розвитку фундаментальної науки і забезпечення її базового фінансування. Вимушені також враховувати і той прикрий епізод, коли попередній Прем'єр-міністр України на спільному зверненні президентів національних академії наук України наклав впевнену резолюцію: «Я таких не знаю»???

Разом з тим було висловлено стурбованість щодо пропозиції експертів ліквідувати в системі академії науково-видавничу діяльність та видання профільних наукових журналів. Враховуючи існування високорейтингових вітчизняних видань і часописів, які мають важливе значення для української наукової спільноти,

їх ліквідація визнана неприйнятною. У даний час більше 20 наукових періодичних журналів видається іноземною мовою.

У 2015 році зарубіжними видавництвами було опубліковано 81 наукову монографію тільки вчених Національної академії наук України. Більшість книг видано представництвами Springer у різних країнах, наприклад, підручник з молекулярного моделювання, та QSR (P) R технологій «Application of computational techniques in pharmacy and medicine» (Інститут молекулярної біології і генетики НАН України), колективна монографія співробітників Інституту металофізики ім. Г. В. Курдюмова НАН України та Департаменту металознавства та матеріалознавства Католицького університету м. Левеня (Бельгія) «Some physical principles of high temperature shape memory alloys design» (видавництво Tech Publications Inc., Zurich).

Наукові монографії вітчизняних фахівців випущені також видавництвами Білорусі, Болгарії, Великої Британії, Ізраїлю, Казахстану, Нідерландів, Німеччини, Польщі, Сінгапуру, США, Хорватії, Швейцарії.

Під час зустрічі наголошувалось на важливості реалізації окремих положень Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», якими обмежується кількість каденцій керівного складу наукових структур, завдяки чому буде забезпечуватись його оновлення та часткове омолодження. Наразі відтік молоді з наукової сфери України спричинений насамперед мізерною заробітною платою науковців, обмеженими умовами їх соціального забезпечення, особливо на тлі зростання вартості комунальних послуг (а переважна більшість молодих науковців ще й орендують житло), проїзду, харчування тощо та визначальною потребою у забезпеченні своєї молоді сім'ї елементарними умовами для нормального життя.

Також акцентувалася увага закордонних колег на неможливості продажу земель Національної академії наук України, переважна більшість яких (96,8 % усіх земель НАН України) закріплена за заповідниками. Відомо, що за останні 2 роки академіям довелося вивести свої структури та співробітників з тимчасово окупованих територій Сходу України і розмістити їх на площах і в приміщеннях інших академічних установ. Отже, питання продажу так званих «зайвих» земель і споруд для фінансування дослідницьких проєктів не може увійти до проєкту висновків експертів. Більше того, така постановка питання суперечить Закону України «Про

особливості правового режиму діяльності Національної академії наук, галузевих академій наук та їх майнового комплексу».

Наразі експерти висловили бажання вивчити ці проблеми детальніше та сподівання, що їм вдасться віднайти оптимальне їх вирішення.

За наслідками зазначеної зустрічі народними депутатами України — членами Комітету з питань науки і освіти було заплановано детальніше розглянути питання щодо аудиту Національної академії наук України, національної системи досліджень та інновацій на своєму засіданні в листопаді місяці цього року. Заступник міністра освіти і науки України виступив категорично проти розгляду цього питання на засіданні Комітету, адже політичне прикриття «незалежного» аудиту української науки вже здійснено. Зарубіжні незалежні експерти задоволені??? Патріотичного високопосадовця доля українських науковців не цікавить.

У той же час виникають запитання, чому політики висловлюють свою позицію без урахування вищезазначених норм законів, стратегій, концепцій розвитку Національної академії наук України та національних галузевих академій наук України, роблять висновки експромтом, без врахування офіційних звітів про результати роботи Національної академії наук України та національних галузевих академій наук України.

В освітянській практиці мали місце переговори на рівні керівництва колишнього Міністерства народної освіти України. Вони проводилися з професійним перекладачем-працівником Міністерства закордонних справ України, в руках якого був великий англо-український словник. Після тієї зустрічі задаємо запитання начальнику управління міжнародних зв'язків, чому він не перекладав, адже вільно володіє п'ятьма іноземними мовами, тільки що приїхав з-за кордону після тривалого від'їзду. У своїй відповіді він зазначив наступне:

- згідно з міжнародним протоколом на міжнародних переговорах повинна звучати мова держави — учасниці переговорів;
- не потрібно забирати роботу в офіційних перекладачів (такої позиції дотримуються і керівники комісій з питань майбутнього Фінляндії, Китаю та Японії);
- поки перекладач перекладає, використати час для того, щоб продумати відповідь або подальшу постановку питання;
- при виникненні проблем під час переговорів завжди можна послатися на неточність перекладу й уточнити позиції.

Під час участі в обговоренні проєкту Ради Європи «Європейська школа» в більшості учасників, які професійно володіли англійською та французькою мовами (робочі мови Європейського співтовариства англійська та французька), в портфелях обов'язково були словники для перекладу.

Нам варто не забувати, до якої катастрофи привела в тому числі практика спілкування політичної еліти, дворянства Російської імперії англійською, французькою та німецькою мовами. Ніхто не заперечує очевидність потреби знання і володіння мовами спілкування міжнародного та європейського співтовариств. Усім відома крилата фраза: «Скільки мов я знаю, скільки я людина». Але якщо на державному, політичному, європейському та міжнародному рівнях з уст громадян України, незалежно від їхнього статусу, не буде звучати українська мова, то чи ми не зустрінемося з черговою проблемою поновлення і відродження української мови, як це було, наприклад, у 70-ті та 80-ті роки двадцятого століття.

7 вересня 2016 року в Комітеті з питань науки і освіти Верховної Ради України відбувся круглий стіл, присвячений запуску роботи Національного агентства з оцінювання якості вищої освіти та питанню академічної доброчесності.

На зустрічі були присутні відомі громадські «активісти» — захисники якісної освіти та науки, які є також і представниками академічного середовища. Новостворене Національне агентство з питань якості вищої освіти представляв щойно затверджений Голова секретаріату та один із обраних членів. Узяли участь також представники студентства. На зустрічі був присутній директор офісу Американських рад в Україні. Він наполегливо давав вказівки українським громадським активістам з питань академічної доброчесності працювати в площині поєднання «50-ти відтінків чорного і сірого».

Зазначений проєкт фактично носить замовний характер, порушує духовні, наукові, освітянські традиції українського народу і спрямований проти шкіл Василя Сухомлинського, Івана Ткаченка, аграрної науково-освітньої, професійної школи України, провідних політиків України, колишніх міністрів освіти України.

В ході обговорення порушувалися також питання проблеми захисту неякісних дисертацій та незалежної оцінки роботи вчених рад із захисту. У черговий раз нав'язувалася точка зору щодо низькоякості вітчизняної науки та те, що на науку, наукові дослідження державні кошти виділяти не потрібно???

видається ситуація, коли політик, вирощений українським науковим середовищем, демонстративно та агресивно виступає проти української науки. Нестандартна ситуація — українці виступають проти українців у присутності представників заокеанської держави.

Активісти від студентства активно висловлювали пропозиції щодо інституційного реформування системи оцінювання якості освіти і науки.

Були висловлені застереження до зазначеного проєкту. Констатувалося, що сама постановка питання вже створює проблему. Питання плагіату необхідно упереджувати, виховувати молодь та формувати суспільне середовище для його несприйняття. Запроваджувати спеціальні заходи, наприклад, вивчення курсів «Вчись вчитися», «Методологія проведення наукових досліджень», «Технології дослідження освітніх проблем», «Методологія підготовки кандидатської дисертації», «Методологія підготовки докторської дисертації», «Тим, хто торує свій шлях у науку». Виявлення плагіату на рівні екзаменаційної комісії випускника магістратури — це помилка наукового керівника, кафедри, навчальної частини, «двійка» (а об'єктивніше «нуль з тисячею мінусів») ректору вищого навчального закладу. Українські науковці й освітяни не будуть працювати в площині 100 відтінків «чорного», 50 відтінків «сірого», 50 кроків до самогубства, поєднання «сірого» і «чорного», «долини смерті», «чорного дзеркала». Нам набагато більше проблем за останні 30 років створили в площині «білого».

Окремого вивчення та перегляду потребує проведення незалежного зовнішнього тестування. Силовими структурами виявлено більше двох тисяч випускників шкіл, яким завищено оцінки за результатами тестування. Учням сільської місцевості до центрів тестування необхідно їхати від 150 до 200 км. Окремого вивчення потребує проблема організації, проведення, об'єктивності та відкритості тестування для учнів загальноосвітніх навчальних закладів для представників окремих національних меншин.

Отже, проведення та змістовне наповнення зазначених вище заходів, їх організаційне забезпечення здійснював секретаріат Комітету з питань науки і освіти. Слід наголосити, що значною мірою цьому сприяли структурні підрозділи Апарату Верховної Ради України, кваліфіковані помічники-консультанти народних депутатів України — членів Комітету, керівництва інших парламентських комітетів. Разом з тим конфлікти, які виникають

при цьому, більшою мірою пов'язані з «рисами характеру» деяких помічників-консультантів, властивими їм амбітністю, безапеляційністю, статусом, наприклад «адвокатів-прокураторів», агресивністю та політичною підтримкою з боку їх «покровителів». Вони вважають, що їхня думка найбільш правильна. Вони претендують на «абсолютність» свого бачення, втручаються у діяльність секретаріатів, неодноразово заявляючи, що проекти рішень комітетів, відповіді на звернення юридичних і фізичних осіб вони «правили, правлять і будуть правити».

Чи не саме тому спостерігаються неодноразові блокування народними депутатами доведення об'єктивної інформації до вищого керівництва держави, громадськості України. І чи не в цьому проявляється вплив окремих помічників-консультантів та їхнього розуміння проблем?

В останніх зверненнях до комітетів заявники вимагають сказати правду і дати об'єктивну оцінку процесам, що відбуваються в українському суспільстві.

У співпраці та консолідації зусиль політиків, державних службовців, компетентних і неупереджених помічників-консультантів народних депутатів, працівників державних органів управління, місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, наукових установ, закладів освіти, громадських організацій визначається запорука успіху.

У той же час народним депутатам України, Уряду України, українському народу, науковцям, освітянам, необхідно знайти відповідь на назрілі питання та забезпечити механізми вирішення таких актуальних проблем з духовної, наукової, освітньої та практичної точок зору:

— Чому за останніх 30 років чисельність населення України зменшилося більше ніж на 10 мільйонів?

— Хто є ініціатором та виконавцем реалізації «проєкту» доведення чисельності населення України до 10 мільйонів?

— Чому представники українського народу можуть створювати робочі місця в Європейських країнах без корупційних схем, а в рідній Вітчизні — ні?

— Як відновити систему духовного та енергетичного захисту українського народу?

— Як вирішити проблему забезпечення населення, навчальних закладів, лікарень, особливо в сільській місцевості, якісною питною та зрошувальною водою?

Незважаючи на страшні війни, голодомори, на всі «політичні репресії та недоречності», арешти, утиски, реально існуючі проблеми, український народ, слов'яни служили, служать, будуть величати БОГА, служити Божій Матері, Ісусу Христу, Українській Православній Церкві, православ'ю, захищати дітей, жінок, людей похилого віку, турбуватися про батьків, хворих і інвалідів, творити та захищати добро, працювати на благо українського народу, в ім'я прогресу, життя і Миру.

Список використаних джерел та літератури

- Конституція України. / Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. [Офіц. вид.]. — К., 2006. — 123 с.
- Закон України «Про комітети Верховної Ради України». За станом на 21 жовтня 2001 року / Верховна Рада України: Офіц. вид. — К.: Парламентське вид-во, 2011. — 32 с.
- Закон України «Про статус народного депутата України». За станом на 01 вересня 2011 року / Верховна Рада України: Офіц. вид. — К.: Парламентське вид-во, 2011. — 40 с.
- Регламент Верховної Ради України / Верховна Рада України: Офіц. вид. — К.: Парламентське вид-во, 2013. — 216.
- Закон України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII.
- Положення про помічника-консультанта народного депутата України / Верховна Рада України: Офіц. вид. — К.: Парламентське вид-во, 2012. — 16 с.

Державна програма розвитку освіти в Україні (проект)

Освітня сфера України потребує суттєвої корекції розвитку як в цілому, так і кожної її галузей та складових. Її недоліками є відсутність достатньої державної уваги, фінансування, ігнорування соціальних прав педагогічних працівників, не створено економічної галузі освіти, наявна недостатня консолідація зусиль, відсутня узгодженість дій різних гілок влади (законодавчої, виконавчої) та місцевих органів виконавчої влади, наукових інститутів, культурно-освітніх, педагогічних громадських організацій.

Запропоновані шляхи подолання кризи в освіті базуються на основі виконання прав, вимог і норм Конституції України, законів України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійну (професійно-технічну) освіту», «Про фахову передвищу освіту», «Про вищу освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність», відповідних постанов Верховної Ради України з питань розвитку науки, освіти, інтелектуальної власності, рекомендацій Парламентських слухань на тему «Збалансований розвиток людського капіталу в Україні: завдання освіти і науки», «Національна інноваційна система: стан та законодавче забезпечення розвитку», відповідних указів Президента України, програми діяльності Кабінету Міністрів України, затвердженої або погодженої Верховною Радою України, а також інших нормативно-правових актів.

Головна мета запропонованої програми полягає у визначенні пріоритетних напрямів розвитку освіти в XXI столітті, окресленні механізмів забезпечення різнобічного формування людини як особистості та найвищої цінності суспільства, подолання духовно-моральної кризи у суспільстві, а також у створенні правових,

політичних, соціально-економічних, організаційних засад стабільного функціонування освіти та подальшої стратегії розвитку освіти.

Розділ перший

РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРАВОВИХ ПРОБЛЕМ ОСВІТИ

1.1. Здійснити чіткий аналіз наявної законодавчої освітянської бази, визначити перелік законів, в яких унормовуються питання життєдіяльності освітянських закладів (нині таких законів більше 300). Подолати існуючі протиріччя між законами, приступити до розробки проєктів Кодексу законів про освіту та Державної програми розвитку освіти України.

1.2. Встановити науково обґрунтовані моделі та механізми економічної, господарської діяльності навчальних закладів, науково-дослідних центрів, соціально захищеного їх оподаткування.

Правилом мусить стати принцип: те, що заробляє викладач, учень, студент, навчальний заклад, мусить залишатися для потреб школи, училища, технікуму, коледжу, вищого закладу освіти. Усі кошти, які отримує навчальний заклад не оподатковуються.

Внести відповідні зміни до Бюджетного, Податкового кодексів (або до відповідних законів прямої дії).

Надати всім навчальним закладам, розташованим у сільській місцевості, а при потребі і міським, у постійне безоплатне користування землю із земель запасу або резервного фонду для ведення навчальної, науково-дослідної діяльності. Передбачити для цих навчальних закладів виділення коштів для придбання техніки, насіння, добрив.

1.3. У Законі України «Про державний бюджет України» та відповідних місцевих бюджетах реалізувати такий підхід, коли його видаткова частина починає формуватися із витрат на дітей, освіту, науку, медицину, культуру («Бюджет сім'ї починається з дітей, а бюджет Держави — з освіти»). У Державному бюджеті України витрати на освіту довести до 15–20 % внутрішнього валового продукту.

Запровадити багатоканальне фінансування навчальних закладів.

Дозволити фінансування невідкладних потреб навчальних закладів освіти із бюджетів різних рівнів, за умови виконання ними встановлених нормативів відрахувань до Державного бюджету України.

Проаналізувати реальне фінансування освітньої сфери та вивести за межі освіти фінансування інститутів, структур, які не належать до освітніх галузей.

1.4. Внести відповідні зміни до Бюджетного кодексу України, законів України «Про бюджетну систему», «Про місцеве самоврядування». Забезпечити з 2022 року фінансування заробітної плати педагогічних працівників загальноосвітніх навчальних закладів з Державного бюджету України.

Кабінету Міністрів України внести пропозиції до Верховної Ради України щодо розвитку та модернізації робочих місць, використання людського потенціалу та трудових резервів, підвищення продуктивності праці, встановлення державної монополії в економічно обґрунтованій формі на виробництво, реалізацію лікєро-горілчаних, тютюнових виробів, встановлення цільового шкільного податку на придбання предметів розкоші, багатства, гральний бізнес (очікувані мінімальні надходження 3 – 4 млрд гривень).

1.5. Запровадити державні, регіональні науково-популярні, просвітницькі програми формування правової культури та поширення юридичної освіти серед широких верств населення, особливо учнівської та студентської молоді.

Розділ другий

ВИРІШЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ, СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРОБЛЕМ ОСВІТИ

2.1. Міністерству освіти і науки України, місцевим органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування спільно з Національною академією наук України, національними галузевими академіями наук України, громадськими організаціями сформувати дієві механізми, визначити і здійснити заходи щодо охорони, захисту та розвитку інтелектуальної власності, цінностей, надбань, традицій Українського народу і створення науково-освітніх змістовних технологій і передач їх наступним поколінням.

Створити передумови для розвитку громадянського суспільства, будівництва Єдиного Українського Демократичного Дому на основі історично вивірених традицій розвитку Українського народу.

2.2. Виховання у молоді, всіх громадян доброзичливості, культури миру, культури співробітництва незалежно від політичних поглядів, національної приналежності, релігійних вірувань, статі, соціального походження та інших ознак.

Запропонувати політичним партіям практикувати систематичну звітність та посилити відповідальність політичних партій, особливо тих із них, що подолали відповідний рівень під час виборів до Верховної Ради України, фракцій Верховної Ради України за стан розвитку освіти і науки України.

Створювати умови для взаємного збагачення та проникнення культур, розвитку Української культури, а також формування технологій виховання в громадян патріотизму і почуття любові до України, обов'язку перед собою, суспільством і Вітчизною та реалізації принципу «ОСВІТА – УКРАЇНА – НАРОД».

2.3. Створити при Міністерстві освіти і науки України, за участю Міністерства фінансів України та Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, науково-методичний центр «Освітня економіка», який би детально розробляв правові основи економічної, госпрозрахункової діяльності освітніх і наукових установ, враховував специфіку навчальних закладів, особливо тих, які розташовані в сільській, важкодоступній місцевості, гірських районах, а також у районах, забруднених внаслідок катастрофи на Чорнобильській атомній електростанції. На законодавчому рівні внормувати економічні механізми діяльності трудових учнівських, студентських та педагогічних об'єднань.

2.4. Приступити до створення сучасної освітянської індустрії, передбачивши для її підприємств пільгове оподаткування. Налагодити випуск екологічно безпечної, надійної та доступної навчальної продукції – технічних засобів навчання; обладнання для оснащення лабораторій і кабінетів; комп'ютерної техніки; канцелярського приладдя; шкільної форми і т.п.

Місцевим державним органам влади створити при загальноосвітніх закладах освіти розташованих у сільській місцевості, професійних (професійно-технічних) закладах освіти, технікумах, коледжах, вищихзакладах освіти, інститутах післядипломної освіти виставки-лабораторії нової сільськогосподарської техніки.

Створити при Міністерстві освіти і науки України державне видавниче об'єднання «Шкільний підручник» (нині підручники видає більше 40 видавництв!) з метою здешевлення видання підручників. Упродовж 2021–2022 років відновити мережу спеціалізованих магазинів навчального приладдя та посібників, повністю забезпечити кожний навчальний заклад необхідними підручниками, унаочненням, обладнанням і технічними засобами навчання. Створити при кожному відділі освіти в районі, місті, вищому

навчальному закладі друкарню, розмножувальний центр, а також відновити роботу науково-освітнянських фільмотек та відеотек.

Органам місцевого самоврядування, виконавчій владі провести ремонт чи будівництво нових шкільних спортивних і географічних майданчиків, басейнів, дослідних ділянок, теплиць тощо. Невідкладно провести обстеження всіх освітніх установ, навчальних закладів, підприємств, а також скласти перелік об'єктів, які перебувають в аварійному стані та потребують термінового капітального ремонту та реконструкції.

2.5. Верховній Раді України на законодавчому рівні розробити і затвердити критерії, згідно з якими навчальний заклад ні за яких умов не може залишатися без електричної енергії, води, тепла, тощо.

Відповідним центральним органам державної влади, підприємствам налагодити випуск ефективних та економічних опалювальних установок для навчальних закладів, особливо в сільській місцевості, забезпечити їх приміщення проточною водою.

Вважати недопустимим, коли в навчальному закладі не діє їдальня, медпункт, не організоване гаряче харчування, медичний нагляд. Забезпечити гарячим харчуванням дітей, учнів, студентів та безоплатним харчуванням усіх дітей із числа сиріт, дітей, які залишилися без піклування батьків. Створити при кожному місцевому бюджеті фонди для харчування дітей, учнів, вихованців, студентів.

Центральним органам державної влади, місцевим органам державної влади передбачити першочерговість забезпечення газифікації навчальних закладів, особливо в сільській місцевості та ремонт, реконструкцію, будівництво доріг із твердим покриттям до кожного навчального закладу.

Кабінету Міністрів України, місцевим органам державної влади організувати випуск, технічне обслуговування спеціальних автобусів для перевезення дітей, особливо в сільській місцевості. У кожному районі, місті створити центри сервісного обслуговування навчальних закладів, а також комп'ютерів, лінгафонних та відео-кабінетів, їх оснащення, ремонту обладнання.

2.6. Кабінету Міністрів України суттєво спростити діяльність органів Держказначейства, вжити заходів щодо їх розбюрокрачення, відміни надуманих ними обмежень, які стримують професійну, ділову активність педагогічних колективів. Спростити процедуру тендерних закупівель бюджетними організаціями. Забезпечити

самостійність навчальних закладів у використанні коштів, що зароблені їхніми колективами, у тому числі завдяки економічній діяльності.

Затвердити державну програму будівництва нових навчальних комплексів, дошкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних, позашкільних, вищих навчальних закладів за сучасними проектами. Щорічно виділяти в державному та місцевих бюджетах кошти на зазначені цілі. Не допускати закриття існуючих навчальних закладів (створення так званих «навчальних округів») з метою попередження і унеможливлення зниження культурно-освітнього рівня нації, втрати традицій Українського народу, а також обезлюднення, зникнення малонаселених сіл та хуторів.

2.7. Заснувати громадський благодійний Фонд розвитку освіти України за рахунок передбачених законодавством (1–3 відсотки від прибутку юридичних осіб) внесків на розвиток освіти, спонсорських надходжень, гуманітарної та технічної допомоги, інвестицій.

Розділ третій

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ

УЧАСНИКІВ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

3.1. Провести радикальну, соціально справедливу реформу оплати праці в Україні, ліквідувати наявні диспропорції (нині 1:10) у бюджетній сфері.

Починаючи із 2024 року, в повному об'ємі ввести в дію всі положення Закону «Про освіту», довести мінімальні ставки педагогічних працівників до рівня не нижче чотирьох прожиткових мінімумів.

Спільно з профспілками поновити діяльність лікувально-оздоровчих закладів для педагогів, баз відпочинку, санаторіїв. Не допускати приватизацію зазначених об'єктів. Створити відповідні умови для реалізації права кожним педагогом, науковцем щодо реального проведення при потребі профілактики здоров'я та лікування.

3.2. Проаналізувати протягом першого півріччя 2021 року стан забезпечення педагогів житлом.

Розробити і реалізувати державну програму «Житло для педагогів», згідно з яким усі місцеві та державні бюджети повинні щорічно передбачати виділення цільових коштів для будівництва

житла для педагогів, надання інвестицій, пільгових кредитів для будівництва, спорудження при всіх типах навчальних закладів обладнаного сучасного службового житла для запрошених на роботу науковців, педпрацівників, молодих спеціалістів.

Стимулювати тих підприємців та ті підприємства, окремих юридичних осіб, які за рахунок власних коштів споруджують житло для педагогів, враховувати його, як сплату податків.

Кабінету Міністрів України терміново знайти шляхи вирішення проблем щодо передачі і приватизації житла сільськими педагогами, яке протиправно було включено до вартості основних фондів реформованих колишніх колективних і державних сільськогосподарських підприємств.

При передачі до комунальної власності приміщень навчальних закладів, особливо дошкільних, загальноосвітніх і позашкільних, а також бібліотек, будинків культури, спортивних споруд, не допускати розпродажу майна, обладнання, меблів та організувати повернення незаконно вилученого майна.

3.3. Кабінету Міністрів України з 2021 року забезпечити приведення заробітної плати педагогічних працівників до рівня заробітної плати високооплачуваних спеціалістів. Місцевим органам влади в бюджетах усіх рівнів 2022 року передбачити відновлення соціально-захищених нормативів з оплати комунальних послуг для сільських педагогів, усіляко сприяти вчителям, які мешкають в сільській місцевості, у створенні товариств з обробітку землі, що надана державою в їх довгострокове користування. Сприяти виділенню інвестицій, грантів, гуманітарної допомоги та кредитів з компенсацією державою частини банківської кредитної ставки.

Запровадити, починаючи з 2022 року, пенсії для педагогічних працівників — на рівні з науково-педагогічними працівниками.

Відродити державні нагороди провідних вітчизняних педагогів та запровадити державні, відомчі, регіональні премії, стипендії для педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників. Передбачити запровадження для наукових і науково-педагогічних працівників державних нагород, стипендій, премій видатних учених.

3.4. Проаналізувати до кінця 2022 року ситуацію, яка склалася в студентських гуртожитках, передбачивши в бюджетах наступного року кошти на оплату комунальних послуг, проведення поточних і капітальних ремонтів, оновлення меблів, обладнання. Дослідити об'єктивність встановлення цін за користування студентами

і учнями гуртожитком, спортивними та культурними закладами. У кожному вищому навчальному закладі обладнати достатню кількість місць для молодих сімей.

Відновити в гуртожитках студентське самоврядування, діяльність спортивних секцій, гуртків художньої самодіяльності, подолати злочинність, наркоманію, встановити належну дисципліну і порядок.

3.5. Суттєво поліпшити соціальний захист молоді, що навчається, переглянути порядок призначення і розмір стипендій для учнів та студентів, посилити її соціальну функцію, встановити розмір стипендій для студентів на рівні не нижчому прожиткового мінімуму. Внести зміни до Закону України «Про загальний військовий обов'язок» про звільнення від служби в армії учнів професійно-технічних училищ, студентів вищих навчальних закладів.

Широко впроваджувати, заснування стипендій, інвестицій, кредитів для забезпечення реалізації права учнями, студентами, аспірантами, докторантами на відповідну освіту.

Утворити в кожному вищому навчальному закладі фонд допомоги студентам, які мають тяжке матеріальне становище та потребують допомоги. Запровадити державне соціально захищене студентське інвестування, кредитування не тільки для оплати навчання, а також для придбання одягу, харчування і т. д.

Опрацювати соціально захищені механізми проїзду для учнів загальноосвітніх, позашкільних, професійно-технічних навчальних закладів, студентів, педагогічних працівників, науковців не тільки на залізничному транспорті, а й при користуванні міжміськими, приміськими автобусами.

3.6. Рішуче змінити існуючу практику прийому до вищих навчальних закладів, запровадити державно-громадський контроль, прозорість, гласність, об'єктивність і справедливість при складанні вступних іспитів, а також широко залучити до роботи відповідних комісій педагогічних працівників загальноосвітніх навчальних закладів, батьків, представників державних органів управління та науково-освітніх організацій. При вступі до вищого навчального закладу оцінювати не міру штучної підготовленості за певними предметами, а ступінь загального розвитку абітурієнта.

Збільшити суттєво розмір державного замовлення, який би дозволяв на 100 бюджетних місць у вищих навчальних закладах мати конкурс 200–250 випускників загальноосвітніх, професійно-технічних та закладів фахової передвищої освіти.

Реалізувати конституційне положення (ст. 53 Конституції України) щодо безоплатного навчання в державних вищих навчальних закладах.

Кардинально змінити підходи до фінансування, діяльності професійно-технічних навчальних закладів, оновити матеріально-технічну базу, стимулювати до підготовки молодих робітників висококваліфікованих майстрів. Невідкладно затвердити Державні стандарти професійно-технічної освіти та перелік робітничих професій. Приступити до розробки Енциклопедії професій.

Ввести в дію типовий штатний розпис для дошкільних, поза-шкільних, загальноосвітніх, професійних (професійно-технічних) і вищих навчальних закладів.

3.7. Розробити Державну та регіональні програми з підготовки в професійних (професійно-технічних) училищах кваліфікованих робітників з тимчасово неprestижних професій.

3.8. Визначити перелік культурно-освітніх ансамблів, театрів, кінотеатрів, заповідників, центрів, музеїв, пам'яток та туристичні маршрути сполучення для безоплатного, частково оплачуваного користування дітьми, учнями, студентами, сім'ями, колективами навчальних закладів.

3.9. Кабінету Міністрів України негайно вжити заходів щодо соціального захисту бібліотекарів навчальних закладів, викладачів та тренерів дитячих спортивних шкіл і прирівнення їх до статусу педагогічного працівника.

Розділ четвертий

ПІДВИЩЕННЯ РОЛІ ОСВІТИ В ПОДОЛАННІ ДУХОВНОЇ, МОРАЛЬНОЇ КРИЗИ СУСПІЛЬСТВА

4.1. Здійснити заходи щодо забезпечення розвитку освіти як згуртовуючого, консолідуючого, розвивального, стабілізуючого, науково-пізнавального та культурно-освітнього інституту суспільства, місця співпраці та примирення всіх політичних сил, посилення громадянсько-патріотичного виховання, формування історичної пам'яті населення, особливо молоді. Не допускати штучного протистояння, поділу громадян за ставленням до історичної спадщини Українського народу, зупинити «незалежну» критику тих історичних подій, які фальсифікуються відповідними «незалежними» інститутами та центрами. Оцінку історичних явищ проводити на основі принципів історичної достовірності,

науковості, гуманізму, доброчинності, а також з позицій національної безпеки та забезпечення взаємозв'язку між поколіннями, створення гарантій безпеки Української нації. Актуальною є реалізація принципу «Моя школа — мій дім, мій дім — моя родина, моя родина — рідна Вітчизна».

4.2. Провести оцінку і формування змісту освіти, Державних стандартів освіти з метою приведення їх у відповідність із сучасними тенденціями розвитку науки, техніки, технологій і забезпечення конкурентної спроможності випускників навчальних закладів та спеціалістів. У навчальних підручниках, посібниках, програмах, збірниках задач і дидактичних матеріалах передбачати міжпредметні, наукові зв'язки, реалізацію поєднання «Я — і Ми — психолого-педагогічних концепцій» та українознавства. Забезпечити формування науковості, доступності, наступності, міжпредметних, міжнаукових зв'язків у змісті освіти, а також прикладний характер навчання.

Через зміст освіти забезпечити формування в учасників навчального процесу наукового, гуманістичного світогляду і переконань у необхідності забезпечення захисту і розвитку духовної, культурно-освітньої, науково-професійної та технологічної спадщини України.

Забезпечити першочергове друкування українською мовою підручників з фізики, хімії, біології, математики, інформатики для професійно-технічних та вищих навчальних закладів.

Вилучити з підручників інформацію, яка сприяє породженню нетерпимості, сегрегації, українофобії, ксенофобії в суспільстві.

4.3. Організувати затвердження змісту освіти з історії, основ держава і права, української мови та літератури (підручники, посібники, словники, енциклопедії) на рівні Комітету Верховної Ради України з освіти, науки та інновацій за поданням Урядового Комітету з гуманітарної політики Кабінету Міністрів України. Під час розробки та оцінки підручників, посібників, енциклопедій з історії, української мови і літератури має забезпечуватися поєднання принципів науковості й історичної достовірності. Послідовний, стабільний розвиток української мови розглядається як одна з основних складових системи національної безпеки України.

4.4. Рекомендувати Президенту України, Кабінету Міністрів України, Верховній Раді України встановити такий порядок, коли державні службовці всіх рівнів, керівники навчальних закладів, без жодного винятку, які зганьбили себе брехнею, безчестям,

хабарництвом, казнокрадством, корупцією, злочинністю, іншими аморальними вчинками, повинні бути негайно звільнені зі своїх посад і постати перед судом (кримінальним чи громадським, залежно від скоєного) з позбавленням їх права на працю в державних органах та сфері освіти.

4.5. Рекомендувати Генеральній прокуратурі України до кінця 2022 року провести ретельне розслідування діяльності ділків аморального інформаційно-психологічного наркобізнесу в засобах масової інформації, а нажиті за допомогою цього бізнесу кошти і майно конфіскувати на користь дітей. Започаткувати проведення громадських, педагогічних, студентських та учнівських акцій протесту «Засоби масової інформації проти дітей, батьків, педагогів та освіти».

4.6. Упродовж 2021 року за участю відповідних комітетів Верховної Ради України сформувати державно-громадську комісію психолого-педагогічної експертизи морально-етичної діяльності засобів масової інформації, надавати їй право накладати на них суворі стягнення аж до повної ліквідації.

Провести науково-експертну оцінку та передбачити недопущення телевізійних і радіопередач та інформації на сторінках періодичних видань (газет, журналів) анекдотів, повідомлень, що формують негативне ставлення до дітей, педагогічної професії, порушує їхні права і спричиняє міжнаціональне та релігійне протистояння.

Заборонити продаж еротичних, насильницьких відеоматеріалів, фільмів-жахів, періодичних видань, іншої продукції, особливо тих, які розкривають техніку тероризму, убивств, насильств, пограбувань. Передбачити формування Білої книги «Засоби масової інформації порушують права громадян».

4.7. Починаючи з 2022 року, не менше п'ятої частини ефірного часу радіо і телебачення (з 14:00 до 21:00 в робочі дні та з 10:00 до 22:00 у святкові та неробочі дні) визначити для науково-популярних, історико-патріотичних, культурно-освітніх, молодіжних програм, а також передбачити створення спеціального науково-пізнавального, культурно-освітнього телевізійного державного каналу та психолого-педагогічних, просвітницьких програм.

4.8. Внести зміни до законодавства, згідно з якими всі соціально-політичні, наукові та культурно-освітні періодичні видання зобов'язуються з 1 березня 2022 року створити в складі своїх редакцій кваліфіковані психолого-педагогічні підрозділи

і в кожному номері видання виділити їм не менше десятої частини друкованого об'єму.

4.9. Рекомендувати Кабінету Міністрів України на початку 2022 року спеціальною постановою встановити ряд соціально захищених нормативів для фахових культурно-освітніх, психолого-педагогічних, наукових та науково-популярних видань і відповідної навчальної (підручників, посібників), науково-популярної літератури, методичних посібників тощо (знижки цін на папір, типографські послуги, передплату, забезпечення комп'ютерною, копіювальною, іншою редакторською технікою).

Започаткувати державні премії для видавництв, журналістів у галузі освіти.

4.10. Відродити спортивні нормативи комплексу «Будь готовий до Праці і Оборони України» (БГПОУ), здачу зазначених нормативів включити до обов'язкових на уроках фізичної культури. Щорічно проводити змагання серед учнів, студентів, педагогічних працівників з БГПОУ, військово-прикладних, ігрових видів спорту, спортивного орієнтування, туризму, шахів у навчальних закладах, районах (містах), Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі.

4.11. Особливу увагу надавати формуванню здорового способу життя учнівської і студентської молоді, введенню обов'язкових медичних обстежень (двічі на рік), гарячого харчування, своєчасної профілактики та лікування.

Забезпечити створення належної матеріально-технічної бази, розробку відповідних методик для запровадження, проведення в усіх навчальних закладах гімнастичних вправ протягом занять та забезпечення роботи спортивних секцій, гуртків, індивідуальних занять.

Встановити в кожному житлово-комунальному об'єднанні посади соціальних педагогів по роботі з неповнолітніми, відновити діяльність кімнат для дітей, учнівської молоді за місцем проживання.

4.12. Припинити практику апробації на території України антидемократичних, антидуховних освітніх програм.

4.13. Кабінету Міністрів України розробити програми попередження і мінімізації дитячої та підліткової злочинності, бродяжництва.

Розділ п'ятий

СПРИЯННЯ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ, ДЕБЮРОКРАТИЗАЦІЇ, ОСВІТИ ТА НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

5.1. Забезпечити поєднання державного і громадського управління навчальними закладами, сферою освіти та участь широкої громадськості на місцевому, регіональному і загальнодержавному рівнях, залучаючи до визначення, реалізації освітньої політики та організації навчально-виховного процесів батьків, науковців, культурних діячів, письменників, народних умільців, провідних політиків, депутатів, спонсорів. Звести до мінімуму бюрократичні механізми управління навчальними закладами, надаючи пріоритет демократичним науковим технологіям управління освітою.

5.2. Внести зміни до законів України про освіту щодо підняття статусу місцевих органів державної влади, освітньо-професійних інститутів – методичних об'єднань, творчих груп, виробничих рад, освітянських профспілкових організацій, а також органів учнівського, студентського та батьківського самоврядування у вирішенні фінансових, кадрових, освітніх проблем.

5.3. Органам державної влади забезпечити розвиток мережі навчальних закладів, передбачених законами України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійну (професійно-технічну) освіту», «Про фахову передвищу освіту», «Про вищу освіту». Створити умови для розвитку мережі спеціалізованих шкіл, гімназій, ліцеїв, колегіумів та доступності вступу до них учнів, особливо із сільської місцевості. Не допускати запровадження законодавчо не визначеної нової типології навчальних закладів.

Забезпечити формування єдиних Державних стандартів змісту освіти для навчальних закладів незалежно від їх профілю, спеціалізації, статусу, підпорядкування та власності.

5.4. Вищим навчальним закладам, науково-дослідним інститутам з метою широкої доступності молоді до освіти організувати проведення безоплатних літніх, зимових, осінніх та весняних шкіл, клубів, курсів, у першу чергу для учнів сільської місцевості, а також забезпечити функціонування міжшкільних, районних, обласних предметних або циклових, періодичних, заочних, дистанційних шкіл, гуртків, факультативів.

5.5. На базі всеукраїнських, обласних ліцеїв-інтернатів, гімназій-інтернатів, колегіумів-інтернатів організувати роботу

предметних і міжпредметних заочних шкіл для обдарованої учнівської молоді, особливо із сільської місцевості.

5.6. Передбачити започаткування та розробку на загальнодержавному рівні науково-освітніх, культурно-пізнавальних програм з розвитку демократії: «Освіта для демократичного суспільства», «Розвиток демократичних засад в історії і практиці української педагогіки», «Українська школа», «Україна в школі», «Школа – родина», «Серце віддаю дітям», «Обдарованість – старанність – успішність», «Педагогіка успіху», «Педагогічна майстерність», «Педагогіка співробітництва», «Педагогічна гармонія», «Педагогіка добра», «Наукова організація пізнавального процесу» та забезпечити їх фінансування.

5.7. Запровадити у вищих навчальних закладах демократичні засади виборності керівників різних рівнів (ректор, проректори, декани, завідувачі кафедр), звільнити навчальні заклади від диктату виконавчих органів влади, спроби перетворити їх на політичні важелі маніпулювання суспільною думкою з позиції різних політичних структур.

5.8. Розширити мережу та забезпечити функціонування гуртків, секцій, шкіл, клубів за інтересами для учнів у сільській місцевості, особливо у гірських регіонах.

5.9. Створити передумови для функціонування вищих педагогічних навчальних закладів у площині практично-професійної діяльності майбутніх педагогів. Відродити функціонування широкої мережі класів, шкіл, клубів педагогічної профорієнтації.

5.10. Відновити роботу педагогічних товариств, батьківських шкіл, батьківських лекторіїв, шкіл молодих батьків.

5.11. Кабінету Міністрів України, місцевим органам державної влади відродити функціональну спроможність центральних і місцевих органів виконавчої влади з питань освіти і науки, методичних центрів (інститутів, кабінетів), забезпечивши в центральному та регіональних органах виконавчої влади з питань освіти і науки, методичних центрах наявність спеціалістів з кожної навчальної дисципліни, передбаченої типовими навчальними планами. На базі Міністерства освіти і науки України створити Міністерство народної освіти України, в його складі – Державний комітет з питань професійно-технічної освіти та Міністерство вищої освіти і науки.

5.12. Кабінету Міністрів України затвердити державні програми підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації

педагогічних працівників, особливо для навчальних закладів гірських районів та сільської місцевості. Сформувати державний реєстр міжнародних програм і проєктів інформаційного забезпечення, стажування та підвищення кваліфікації з питань освіти і педагогічної науки, а також забезпечити доступність до них широкого кола науковців, педагогічних працівників, керівників навчальних закладів, державних службовців.

Розділ шостий

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

ТА НАУКОВА ЙОГО ОРГАНІЗАЦІЯ

6.1. Центральним органам державної влади, місцевим органам державної влади створити умови для забезпечення виконання вимог законодавства України щодо реалізації права громадян України на отримання конкурентоспроможної освіти, доступу до різних джерел інформації, у тому числі інтернету та здобуття обов'язкової загальної середньої освіти.

Місцевим органам державної влади та відповідним структурним підрозділам Міністерства внутрішніх справ України організувати точний, своєчасний і повний облік дітей та підлітків шкільного віку, у тому числі дітей репатріантів, мігрантів. Вирішити питання безоплатного підвозу учнів, педагогічних працівників до навчальних закладів.

6.2. Кабінету Міністрів України зменшити обсяг звітності, збору інформації від навчальних закладів і передбачити збір та аналіз статистичних даних у всіх галузях освіти за єдиними стабільними параметрами та науково обґрунтованими критеріями.

Забезпечити прогнозування і планування проміжних та кінцевих результатів розвитку сфери, галузей освіти, системи освіти, а також кожного конкретного навчального закладу. Поширити повноваження навчального закладу в аспекті культурно-освітньої роботи в населених пунктах, де відсутні дошкільні, загальноосвітні та позашкільні навчальні заклади або їх філіали.

Створити культурно-освітнє, інформаційне середовище і умови для забезпечення навчання громадян протягом усього життя.

6.3. Здійснити розробку і запровадження демократичних технологій управління, наукової організації навчально-виховного процесу з урахуванням його структури, спеціалізації та

учнівського, студентського контингентів, науково-педагогічного, кадрового забезпечення.

6.4. Створити і запровадити енергозберігаючі технології організації навчально-виховного процесу, режиму роботи навчального закладу та забезпечити передумови для саморозвитку, самореалізації особистості.

6.5. Визначити науково обґрунтований перелік оснащення навчальних закладів з урахуванням їх структури, спеціалізації, а також формування інформаційно-бібліотечного фонду.

6.6. Запровадити в практику роботи навчальних закладів проектно-дослідницьку, пошуково-пізнавальну роботу учнів, студентів та батьків. Відродити залучення студентів, особливо старших курсів, до виконання проектно-дослідницької та експериментальної роботи, розробки промислових зразків, моделей.

6.7. Рекомендувати Кабінету Міністрів України затвердити Державну програму пошуку, навчання, підтримки і розвитку здібної, обдарованої і талановитої учнівської та студентської молоді.

6.8. Реалізувати програму «Кожній дитині — державну підтримку». Не допускати розвитку аморальних явищ сучасного суспільства, пов'язаних із безпритульністю, різними формами дитячого рабства, а також так званим «міжнародним усиновленням дітей — громадян України». Залучити до цієї роботи Службу безпеки України, Міністерство внутрішніх справ України, Податкову поліцію, засоби масової інформації, громадськість.

Кабінету Міністрів України розробити проекти законів України про захист праці дітей і підлітків та про навчально-трудова діяльність учнівської і студентської молоді.

6.9. Поєднати діяльність навчальних закладів освітнього, культурно-мистецького, спортивного напрямів і залучити до неї широке коло учнів та студентів.

6.10. Кабінету Міністрів України, місцевим органам державної влади забезпечити дієвість механізмів попередження відсіву учнів, студентів із навчальних закладів і забезпечення реалізації їхнього права на здобуття освіти.

6.11. Визначити державні підходи до формування мережі й організаційного, фінансового, кадрового, матеріально-технічного, дидактичного, навчального забезпечення навчальних закладів з українською мовою, російською та іншими мовами навчання, а також з поглибленим вивчення офіційних мов ООН, Ради Європи. Передбачити заснування шкіл інтенсивів, недільних шкіл

з вивченням української та іноземних мов, особливо в сільській місцевості, та запровадження телевізійних навчальних передач.

6.12. Рекомендувати Комітету Верховної Ради України з питань науки й освіти взяти на облік і здійснити науково-експертну оцінку міжнародних програм і проєктів, їх змістовної частини, які реалізуються у сфері освіти України, або учасниками яких є навчальні заклади, громадські організації, наукові центри України. Припинити практику реалізації на території України «підпільних» науково-освітніх програм і проєктів.

Не допускати використання приватними організаціями, фондами, структурами фінансування проєктів, програм у сфері освіти і науки від ООН, ЮНЕСКО, Ради Європи, ОБСЄ, Європейського культурного фонду.

6.13. Відкриття нових міжнародних програм і проєктів у сфері освіти і педагогічної науки проводити після державної, наукової, громадської експертної оцінки і за погодженням із Комітетом Верховної Ради України з питань освіти, науки й інновацій.

6.14. Створити передумови для розвитку макро-, мікро-, середньої, сімейної економіки, наукоємних, високих, екологічно чистих технологій у різних сферах економіки, інформації та безпеки.

6.15. Відновити посади заступників директорів з виховної роботи і посади помічників заступників директорів з виховної роботи в загальноосвітніх навчальних закладів першого-другого, першого-третього ступенів незалежно від кількості учнів у них.

Розділ сьомий

ВИЗНАЧЕННЯ ПРІОРИТЕТНИХ НАПРЯМІВ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ І ЗАВДАННЯ ДЕРЖАВНИХ АКАДЕМІЙ НАУК

7.1. Провести наукові дослідження з проблем:

- філософії та методології освіти;
- поєднання «Я — психолого-педагогічної концепції» та українознавства;
- моделювання стабільного розвитку демократичної соборної держави Україна;
- освіта, компетентність, професіоналізм як елемент свободи людини в демократичному суспільстві;
- формування Єдиного Українського Демократичного Дому й консолідації суспільства;

- розвитку аналітичного, порівняльного мислення в учасників навчально-виховного процесу;
- виховання Громадянина-патріота України;
- методології прогнозування і проєктування розвитку освіти в Україні;
- теорії та практики становлення і розвитку 12-річної загальної середньої освіти;
- історії, теорії і практики педагогіки, психології та патріотичного виховання в Україні;
- педагогіки співробітництва, педагогіки толерантності, педагогіки доброти;
- формування єдиного мовного середовища (перша мова — друга мова, перша мова — друга мова — третя мова, дво — та/або багатомовності), розвитку української мови, російської мови й мов національних меншин;
- виживання, життєстійкості, життєдіяльності, життєтворчості;
- вікової сегрегації;
- рівності умов кожної людини для повної реалізації її здібностей, задатків, обдаровань, талантів та забезпечення природо-відповідного, духовно-морального різнобічного розвитку особистості;
- підготовки науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації.

7.2. Організувати дослідження з проблем визначення, формування й оцінки змісту освіти, Державних стандартів освіти, забезпечення послідовності і наступності в навчанні, а також міжнаукових, міжпредметних зв'язків. Посилити роль Академії педагогічних наук України, інших державних академій наук в моделюванні навчальної книги, розробці змісту освіти, науково-методичного забезпечення, підвищення рівня знань учасників навчально-виховного процесу з основ наук і в галузі фундаментальних досліджень, сучасних наукоємних технологій і виробництва. Вжити заходи щодо відновлення органічної єдності навчальної та наукової діяльної вищих навчальних закладів.

7.3. Удосконалити технології оцінки знань, державної атестації учнів, студентів; ліцензування, атестації, акредитації функціонування навчальних закладів і атестації педагогічних, науково-педагогічних працівників.

Міністерству освіти й науки України, Академії педагогічних наук України організувати роботу державних експериментальних майданчиків.

Експерименти в освіті запроваджувати лише після глибокої, усебічної, науково обґрунтованої підготовки, науково-експертної державної, наукової, громадської оцінки, попередньої апробації в навчальних закладах різного типу, форм власності та в різних регіонах, а також після широкого громадського обговорення.

7.4. Широко запровадити моделювання й прогнозування розвитку освіти, навчальних закладів різних типів і форм власності.

7.5. Підготувати і забезпечити перевидання українською мовою повних збірок педагогічної спадщини К. Ушинського, В. Сухомлинського, А. Макаренка, С. Русової, Б. Грінченка, М. Пирогова, а також Коменського, Руссо, Спока та ін.

Організувати друкування енциклопедії «Дитина — Родина — Україна».

7.6. Розробити сучасні демократичні технології управління як освітньою сферою на загально-державному, місцевому рівнях, так і навчальними закладами. Сформулювати критерії та підходи щодо розробки й реалізації інноваційних проектів і програм розвитку освіти, інноваційних педагогічних технологій.

7.7. Забезпечити розробку й експериментальну апробацію сучасних технічних засобів навчання, обладнання, дидактичних матеріалів, унаочнення, радіо, електронної техніки для забезпечення наукової організації навчально-виховного процесу.

7.8. На базі вищих педагогічних навчальних закладів організувати роботу «Педагогічних профорієнтаційних шкіл» і «Шкіл молодого педагога».

7.9. Відродити систему підтримки педагогів-експериментаторів, а також педагогів-новаторів.

7.10. Вважати доцільним залучення науковців академій наук України, науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів до розробки пріоритетних напрямів, основних принципів, концепцій, програм змісту єдиної європейської та світової системи освіти, зосередивши увагу на вивіреному науково обґрунтованому виборі навчального матеріалу з усіх напрямів сучасних знань і наукових досягнень.

Усебічно сприяти інтеграційним процесам співробітництва, партнерства, взаємозбагачення, взаємообміну міжнародних систем освіти в площині «Аналізуй глобально — дій локально».

Список використаних джерел та літератури

- Законодавство України про освіту. Збірник законів. — К.: Парлам. вид-во, 2002. — 159 с. — (Б-ка офіційних видань).
- Законодавчі акти з питань освіти / Верховна Рада України, Комітет з питань науки і освіти: Офіц. вид. — К.: Парлам. вид-во, 2004. — 404 с.
- Законодавство України у сфері інтелектуальної власності / Верховна Рада України, Комітет з питань науки і освіти ; упор. М. М. Шевченко, Б. Г. Чижевський, Г. О. Андрощук, С. В. Семенюк. — К.: Парлам. вид-во, 2013. — 704 с.
- Законодавство України у сфері наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності / Верховна Рада України, Комітет з питань науки і освіти ; упор. М. М. Шевченко, Б. Г. Чижевський, С. В. Семенюк, Г. О. Андрощук. — К.: Парлам. вид-во, 2013. — 400 с.
- Законодавство України у сфері освіти та професійного навчання / Верховна Рада України, Комітет з питань науки і освіти ; пор. Б. Г. Чижевський, В. П. Головінов, Є. В. Красняков, М. М. Шевченко. — К.: Парлам. вид-во, 2013. — 376 с.
- Біла книга. Інтелектуальна власність в інноваційній економіці України. / Г. О. Андрощук, О. В. Дем'яненко, І. Б. Жилияєв, Л. В. Сахарова, В. І. Полохало, С. В. Таран (упорядкування). — К.: Парлам. вид-во, 2008. — 448 с.
- Біла книга — 2. Інтелектуальна власність в інноваційній економіці України. / О. В. Дем'яненко, А. В. Доровських, С. А. Кулаков, А. Лі (упорядкування). — К.: Парлам. вид-во, 2008. — 246 с.
- Вища освіта: європейський вимір та українські перспективи. — К.: Парлам. вид-во, 2009. — 632 с.
- Доступність та якість загальної середньої освіти: стан і шляхи поліпшення: матеріали парлам. слухань у Верховній Раді України 23 жовтня 2013 р. / Верховна Рада України. — К.: Парлам. вид-во, 2014. — 264 с.
- Збалансований розвиток людського капіталу в Україні: завдання освіти і науки. / редкол. Співаковський О. В. (голова) [та ін.] // Офіційний журнал Парлам. вид-ва № 1, 2019. — 389 с.
- Законодавче забезпечення розвитку інформаційного суспільства в Україні: матеріали парлам. слухань у Верховній Раді України 18 червня 2014 р. / Верховна Рада України; Комітет ВР України з питань інформатизації та інформаційних технологій: ред. кол.:

В. П. Омельченко (голова), В. П. Семиноженко, Г. О. Андрощук, Л. М. Гриневич [та ін.]. — К.: Парлам. вид-во, 2014. — 196 с.

Захист прав інтелектуальної власності: законодавче регулювання та правозастосування (узагальнення судової практики) / Верховна Рада України ; авт.-упоряд. Г. О. Андрощук, О. П. Орлик — К.: Парлам. вид-во, 2007. — 344 с.

Захист прав інтелектуальної власності в Україні: проблеми законодавчого забезпечення та правозастосування. / Г. О. Андрощук (упоряд.). — К.: Парлам. вид-во, 2007. — 320 с.

Інтелектуальна власність у формуванні інноваційної економіки України: проблеми законодавчого забезпечення та державного регулювання / за заг. ред. проф. В. І. Полохала ; авт.-упоряд. Г. О. Андрощук. — К.: Парлам. вид-во, 2010. — 384 с.

Криза культури: матеріали парлам. слухань у Верховній Раді України 5 листопада 2003 року. — К.: Парлам. вид-во, 2004. — 104 с.

Матеріали візного засідання Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти та Консультативної ради з питань інформатизації при Верховній Раді України «Про хід виконання Державної програми «Інформаційні та комунікаційні технології в освіті і науці» на 2006–2010 роки». — К.: СофтПрес, 2007. — 208 с.

Медицина освіта в Україні: погляд у майбутнє: матеріали парлам. слухань у Верховній Раді України 22 березня 2017 р. / Верховна Рада України, Комітет Верховної Ради України з питань охорони здоров'я. — К.: Парлам. вид-во, 2017. — 168 с.

Національна інноваційна система: стан та законодавче забезпечення розвитку: матеріали парлам. слухань у Верховній Раді України 21 березня 2018 року / ред. кол.: Скрипник О. О. (голова) [та ін.]. — К.: Парлам. вид-во № 2, 2018. — 239 с.

Національна інноваційна система України: проблеми формування та реалізації. / упоряд. Г. О. Андрощук, М. М. Шевченко. — К.: Парлам. вид-во, 2007. — 304 с.

Нове покоління незалежної України (1991–2001): матеріали парлам. слухань у Верховній Раді України 27 листопада 2002 року про становище молоді. — К.: Парлам. видав-во, 2003. — 72 с.

Освіта в сільській місцевості: кризові тенденції та шляхи їх подолання / авт.-упоряд. Є. В. Красняков. — К.: Парлам. вид-во, 2012. — 272 с.

Освіта, охорона здоров'я та соціальне забезпечення дітей з порушеннями психофізичного розвитку: проблеми та шляхи їх вирішення:

матеріали парлам. слухань у Верховній Раді України 4 червня 2014 р. / Верховна Рада України, Комітет з питань науки і освіти Верховної Ради України; упоряд. Є. В. Красняков. — К.: Парлам. вид-во, 2015. — 272 с.

Парламентські слухання «Запровадження 12-річної загальної середньої освіти в Україні: проблеми та шляхи їх подолання». / за заг. ред. Є. В. Краснякова. — К.: Парлам. вид-во, 2010. — 168 с.

Парламентські слухання з питань розвитку інформаційного суспільства в Україні — К.: Парлам. вид-во, 2006. — 175 с.

Права дитини в Україні: забезпечення, дотримання, захист: матеріали парлам. слухань у Верховній Раді України 12 жовтня 2016 р. / Верховна Рада України, Комітет з питань сім'ї, молодіжної політики та туризму. — К.: Парлам. вид-во, 2017. — 240 с.

Правове забезпечення реформи освіти в Україні: матеріали парлам. слухань у Верховній Раді України 9 грудня 2015 р. / Верховна Рада України, Комітет з питань науки і освіти. — К.: Парлам. вид-во, 2016. — 256 с.

Практика застосування Закону України «Про професійно-технічну освіту»: фінансове забезпечення навчальних закладів і установ : матеріали виїзного засідання Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти 12 лютого 2014 року / редкол. Л. М. Гриневич (голова) [та ін.]. — К.: Парлам. вид-во, 2015. — 552 с.

Про виконання законодавства щодо розвитку загальної середньої освіти в Україні. — К.: Парлам. вид-во, 2003. — 164 с.

Про законодавче забезпечення розвитку вищої освіти в Україні : матеріали слухань у Комітеті Верховної Ради України з питань науки і освіти 27 лютого 2013 року / упоряд. О. І. Козієвська. — К.: Парлам. вид-во, 2013. — 120 с.

Про стан і перспективи розвитку вищої освіти в Україні : матеріали парлам. слухань у Верховній Раді України 13 травня 2004 року / Верховна Рада України, Комітет з питань науки і освіти. — К.: Парлам. вид-во, 2004. — 182 с.

Про стан та проблеми фінансування освіти і науки в Україні : матеріали парлам. слухань у Верховній Раді України 16 листопада 2016 р. / Верховна Рада України, Комітет з питань науки і освіти ; упоряд.: Левчук О. М., Семенюк С. В., Чижевський Б. Г., Шевченко М. М., Андрощук Г. О. — К.: Парлам. вид-во, 2017. — 472 с.

Про участь центральних та регіональних органів виконавчої влади, об'єднань роботодавців у формуванні трудового

потенціалу держави та професійній підготовці кваліфікованих робітників для сучасної економіки України: матеріали слухань у Комітеті Верховної Ради України з питань науки і освіти 21 грудня 2011 року / редкол. М. Г. Луцький (голова), В. П. Головінов, Є. В. Красняков та ін.; за заг. ред. В. П. Головінова. — К.: Парлам. вид-во, 2012. — 480 с.

Професійна освіта як складова забезпечення кваліфікованого кадрового потенціалу України: проблеми та шляхи вирішення : матеріали парлам. слухань у Верховній Раді України 1 червня 2016 р. / Верховна Рада України, Комітет з питань науки і освіти. — К.: Парлам. вид-во, 2016. — 320 с.

Стан і перспективи професійно-технічної освіти в Україні: зб. док. і матеріалів. — К.: Парлам. видав-во, 2003 — 171 с.

Стан та законодавче забезпечення фінансування наукової і науково-технічної діяльності в Україні: матеріали слухань у Комітеті Верховної Ради України 13 березня 2013 р.; упоряд. М. М. Шевченко, Б. Г. Чижевський, С. В. Семенюк, В. Ю. Бурда / Верховна Рада України, Комітет Верховної Ради України з питань науки і освіти. — К.: Парлам. вид-во, 2014. — 637 с.

Стан та законодавче забезпечення розвитку науки та науково-технічної сфери держави: матеріали парлам. слухань у Верховній Раді України; упоряд. М. М. Шевченко, С. В. Семенюк, Г. О. Андрощук. — К.: Парлам. вид-во, 2015. — 744 с.

Створення в Україні сприятливих умов для розвитку індустрії програмного забезпечення / авт.-упоряд. Г. О. Андрощук, М. М. Шевченко — К.: Парлам. вид-во, 2012. — 384 с.

Стратегія інноваційного розвитку України (на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів): матеріали парлам. слухань у Верховній Раді України 17 червня 2009 року / за загальною ред. проф. В. І. Полохало. — К.: Парлам. вид-во, 2009. — 629 с.

Список друкованих праць Чижевського Бориса Григоровича (2014–2020 роки)

1. Народний учитель — герой України // Рідна школа. № 1–2 (1009 – 1010) 2014. — с. 12–16.
2. Стан та законодавче забезпечення фінансування наукової і науково-технічної діяльності в Україні: матеріали слухань у Комітеті Верховної Ради України 13 березня 2013 р. / Верховна Рада України, Комітет Верховної Ради України з питань науки і освіти ; упоряд. М. М. Шевченко, Б. Г. Чижевський, С. В. Семенюк, В. Ю. Бурда. — К.: Парлам. вид-во, 2014. — 637 с.
3. Практика застосування Закону України «Про професійно-технічну освіту»: фінансове забезпечення навчальних закладів і установ (член ред. кол.). — К.: Парлам. вид-во, 2015.
4. Доступність та якість загальної середньої освіти: стан та шляхи поліпшення (член ред. кол.). — К.: Парлам. вид-во, 2015.
5. Освіта, охорона здоров'я та соціальне забезпечення дітей з порушеннями психофізичного розвитку: проблеми та шляхи їх вирішення (член ред. кол.). — К.: Парлам. вид-во, 2015.
6. Стан та законодавче забезпечення розвитку науки та науково-технічної сфери держави (член ред. кол.). — К.: Парлам. вид-во, 2015.
7. Правове забезпечення реформи освіти в Україні (член ред. кол.). — К.: Парлам. вид-во, 2016.
8. Професійна освіта як складова забезпечення кваліфікованого кадрового потенціалу України. Проблеми та шляхи вирішення (член ред. кол.). К.: Парлам. вид-во, 2016.
9. Хто і чому зазіхає на здоров'я українських учнів? // Голос України, № 122–123 (6376–6377), 5 липня 2016.

10. Про стан та проблеми фінансування освіти і науки в Україні: матеріали парлам. слухань у Верховній Раді України 16 листопада 2016 року (член редакційної колегії). — К.: Парлам. вид-во, 2017.

11. Інноваційний розвиток: чому відсутня політична воля та запроваджуються виконавча і фінансова блокада? // Голос України, № 136 (6390), 21 липня 2016.

12. Український народ на коліна не поставлять і не знищать! // Голос України, № 156 (6410), 18 серпня 2016.

13. Роби з нами, роби, як ми, роби краще за нас! // Голос України, № 164–165 (6418–6419), 1 вересня 2016.

14. Окремі проблеми розвитку законодавства та концептуальних основ у сфері освіти // Голос України, № 221 (6475), 19 листопада 2016.

15. Співпраця та консолідація зусиль політиків, державних службовців, помічників-консультантів народних депутатів — запорука успіху // Голос України, № 246 (6500), 24 грудня 2016.

16. Легко приймаються політичні рішення, важко виправляти їх згубність // Освіта, № 1–2 (5747–5748), 4–11 січня 2017 р.

17. Легко приймаються рішення — важко виправляти їхню згубність // Голос України, № 8 (6513), 17 січня 2017.

18. Що є на заваді черговій реформі? // Освіта, № 5–6 (5751–5752), 1–8 лютого 2017.

19. Освіта потребує повноцінного фінансування та розвитку // Голос України, № 22 (6527), 4 лютого 2017.

20. Окремі проблеми професійного розвитку та талановитої молоді в Україні // Голос України, № 64 (6569), 7 квітня 2017.

21. Чи і Чому приречена бідолашна професійна освіта? // Освіта, № 15–16 (5761–5762), 12–19 квітня 2017.

22. На стику поглядів і амбіцій // Освіта, № 32–33 (5778–5779), 9–16 серпня 2017.

23. Легко приймаються політичні рішення, важко виправляти їх згубність // Освіта» № 1–2 (5747–5748), 4–11 січня 2017.

24. Про стан та проблеми фінансування освіти і науки в Україні: матеріали парлам. слухань у Верховній Раді України 16 лист. 2016 р. / Верховна Рада України, Комітет з питань науки і освіти ; упоряд. Левчук О. М., Семенюк С. В., Чижевський Б. Г., Шевченко М. М., Андрощук Г. О. — К.: Парлам. вид-во, 2017. — 472 с.

25. Висока значимість громадського життя // Освіта, № 5–6 (5803–5804), 14–21 лютого 2018.
26. Про негативний вплив ... революційних перетворень // Освіта, № 13–15 (5811–5813), 18–25 квітня 2018.
27. Хто часто міняє, той щастя немає // Освіта, № 24–26 (5822–5824), 20–27 червня 2018.
28. Чи найкращими намірами вистелено ... // Освіта, № 40–41 (5838–5839), 10–17 жовтня 2018.
29. Національна інноваційна система: стан та законодавче забезпечення розвитку : матеріали парлам. слухань у Верховній Раді України 21 березня 2018 р. / Верховна Рада України, Комітет з питань науки і освіти ; ред. кол.: Скрипник О. О. (голова), Співаковський О. В., Кириленко І. Г., Констанкевич І. М., Кремінь Т. Д., Литвин В. М., Поплавський М. М., Чижевський Б. Г., Семенюк С. В. Левчук О. М., Шевченко М. М. — К.: Парлам. вид-во, 2018. — 238 с.
30. А життям була освіта // Освіта, № 9–10 (5859–5860), 5–13 березня 2019.
31. Реформувати — не руйнувати // Освіта, № 21–22 (5871–5872), 5–12 червня 2019.
32. Що нав'язують українським дітям у «Новій українській школі»? (Проблеми реалізації нової редакції Закону України «Про освіту») — К., 2019. — 160 с.
33. Політичні виміри розвитку сфери науки та освіти // Освіта, № 44–46 (5884–5886), 20–27 листопада 2019.
34. Збалансований розвиток людського капіталу в Україні: завдання освіти і науки: матеріали парлам. слухань у Верховній Раді України 10 квітня 2019 року (член ред. кол.). — К.: Парлам. вид-во, 2019 — 250 с.
35. Вимоги законів щодо розвитку сфери науки і освіти. / Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том III: Констатація та діалоги в просторі науки та освіти. [Наукова редакція: Я. Гжесяк, І. Зимомря, В. Ільницький]. — Конін ; Ужгород ; Київ ; Херсон: Посвіт, 2020. — 380 с.
36. Діалектика співвідношення пізнання і знання у процесі формування всебічно розвиненої особистості / Історія та філософія освіти в незалежній Україні: здобутки і стратегії : зб. тез Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю / ред.

кол.: Топузов О. М., Сисоева С. О., Дічек Н. П., Култаєва М. Д. та ін.; 20 травня 2020 р., м. Київ, Інститут педагогіки НАПН України. —К.: Інститут педагогіки НАПН України, 2020. — С. 177–180.

37. Проблеми інноваційної політики в Україні в посібнику для керівника / Міжнародна наук.-практ. конференція «Проблеми сучасного підручника» — травень 2020 року.

38. Обдарованість — старанність — успішність / Проектування розвитку та психолого-педагогічного супроводу обдарованої особистості : матеріали XII Всеукраїнської наук.-практ. онлайн конференції (Київ, 20–21 травня 2020 р.). — К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2020. — 382 с.

39. Сучасні виміри щодо визначення підстав прийняття управлінських рішень / Міжнародна наук.-практ. інтернет-конференція «Розвиток критичного мислення в процесі освітньої діяльності: вітчизняний та європейський виміри», 13 лютого 2020 р.

40. Університети України — європейські перспективи / XXV Міжнародна наук.-практ. конференція наук.-педагог. працівників «Сучасні стратегії розвитку університету в контексті євроінтеграції», 19 березня 2020 р. (Організатор: Київський міжнародний університет).

41. Особливості та проблеми інноваційного розвитку України / XIII Проблемита перспективи розвитку інноваційної діяльності в Україні : XIII Міжнародний бізнес-форум (Київ, 12 листопада 2020 р.) / відп. ред. А. А. Мазаракі. — К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2020. — 258 с. — Укр. та англ. мовами (с. 227–237).

42. Проблеми вивчення природничо-математичних предметів у загальноосвітніх закладах України / VI Міжнародна наук.-практ. конференція «Неперервна освіта нового сторіччя: досягнення та перспективи», 12–18 травня 2020 р. — Секція «Природничо-математична освіта в умовах Нової української школи: стан та перспективи розвитку», 13 с.

43. Сучасні суперечності у формуванні єдиного освітнього простору в управлінні загальноосвітнім закладом освіти / Інноваційні рішення в сучасній науці, освіті та практиці: матеріали I Міжнародної наук.-практ. інтернет-конференції (наукове видання), 17–18 листопада 2020 р.: у 2 ч. — К.: НТУ, 2020. — Ч. 2. — 288 с. (с. 140–143).

44. Методологічні засади управління загальноосвітнім закладом освіти / Реформа освіти в Україні. Інформаційно-аналітичне забезпечення: зб. доповідей та тез II Міжнародної наук.-практ. конференції

(наукове електронне видання), 15 жовтня 2020 р. — К.: ДНУ «Інститут освітньої аналітики», 2020. — 340 с. (с. 22–26).

45. Педагогічний прометей / Інноватика у вихованні: наук.-практ. зб. Вип. 12 / упоряд. О. Б. Петренко; ред. кол.: О. Б. Петренко, Н. Б. Грицай, Т. С. Ціпан та ін. — Рівне: РДГУ, 2020. — 299 с. (с. 6–18).

46. Що нав'язують українським дітям у «Новій українській школі»? (Окремі проблеми реалізації нової редакції Закону України «Про освіту»). — 2-ге вид., допов. — К., 2020. — 280 с.

47. Героїчний спротив ніколи не забудеться // Голос України, № 77–78 (7334–7335), 7 травня 2020 р.

48. Поступальний розвиток сфери науки і освіти — запорука утвердження нації // Голос України, № 156 (7413), 29 серпня 2020 р.

49. Возвеличений учитель — успішна держава // Голос України, № 183 (7440), 3 жовтня 2020 р.

Науково-популярне видання

ЧИЖЕВСЬКИЙ Борис Григорович

ЗБІРКА ВИБРАНИХ ПРАЦЬ

(2014–2020 роки)

В авторській редакції

Технічне редагування та комп'ютерна верстка

Т. Ю. Дяченко

Підписано до друку 07.08.2021.

Формат 60×84/16.

Ум. друк. арк. 38,5. Обл.-вид. арк. 33,5.

Тираж 300 прим. Вид. № 1349.

Державне підприємство —

Видавництво Верховної Ради України

(Парламентське видавництво)

04053, м. Київ-53, Несторівський провулок, 4

тел. 272-24-77, факс 272-10-18

E-mail: radabook@gmail.com

Свідоцтво Держкомінформу України ДК № 2759 від 07.02.2007 р.

Віддруковано ФОП Гудзинський В. Є.

Свідоцтво Державного комітету телебачення і радіомовлення України

ХК № 269 від 23.11.2010 р.